ТОҶИКМАТЛУБОТ
ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ТИҶОРАТИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШКАДАИ ИҚТИСОД ВА САВДОИ
ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ТИҶОРАТИ ТОҶИКИСТОН
ДАР ШАҲРИ ХУҶАНД

МУАММОҲОИ МУОСИРИ ФИЛОЛОГӢ ДАР ГУСТАРИШЁБИИ ЗЕҲНИ СУНЪӢ ВА НАҚШИ ОМӮЗИШИ ЗАБОНҲОИ ХОРИҶӢ ДАР ТАҲКИМИ РОБИТАҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ

Бахшида ба 35 – солагии Истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон

МАҶМУАИ МАҚОЛАҲОИ КОНФЕРЕНСИЯИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ ИЛМӢ-АМАЛӢ

Хуҷанд, 2026

ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

ТОҶИКМАТЛУБОТ

**ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ТИҶОРАТИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШКАДАИ ИҚТИСОД ВА САВДОИ ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ
ТИҶОРАТИ ТОҶИКИСТОН ДАР ШАҲРИ ХУҶАНД**

**ФАКУЛТЕТИ ИҚТИСОДИЁТ ВА ТЕХНОЛОГИЯҲОИ
ИННОВАТСИОНӢ**

Кафедраи забонҳои хориҷӣ

МУАММОҲОИ МУОСИРИ ФИЛОЛОГӢ ДАР ГУСТАРИШЁБИИ ЗЕҲНИ СУНЪӢ ВА НАҚШИ ОМӮЗИШИ ЗАБОНҲОИ ХОРИҶӢ ДАР ТАҲКИМИ РОБИТАҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ

БАХШИДА БА 35 - СОЛАГИИ ИСТИҚЛОЛИ ДАВЛАТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

**МАҶМУАИ МАҚОЛАҲОИ
КОНФЕРЕНСИЯИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ ИЛМӢ-АМАЛӢ**

16-январи соли 2026

Хуҷанд, 2026

Бо қарори Шурои татбиқ ва нашри корҳои илмӣ- тадқиқотии МДТ “ДИС ДДТТ” ба чоп тавсия гаштааст. Протоколи № 3/1 аз 02.11.2025

ТДУ - 4
ТКБ - 81
М - 52

Муҳаррирони илмӣ: **Ҷалилзода А.А.**
Зокирхонзода М.З.
Бобоҷонова М.М.
Исмаилова М.О.
Муҳаррири матн: **Азизова З.Ш.**
Муҳаррири техникӣ: **Панфилова М.В.**

Муаммоҳои муосири филологӣ дар густаришёбии таъсири зеҳни сунъӣ ва нақши омӯзиши забонҳои хориҷӣ дар таҳкими робитаҳои байналмилалӣ.// Маҷмуаи мақолаҳои илмии иштирокчиёни конференсияи байналмилалии илмӣ-амалӣ (16 январи соли 2026).- Хуҷанд, Матбааи Парки технологии ДИС ДДТТ, 2026.-437с.

Конференсияи байналмилалии илмӣ - амалӣ таҳти унвони «Муаммоҳои муосири филологӣ дар густаришёбии таъсири зеҳни сунъӣ ва нақши омӯзиши забонҳои хориҷӣ дар таҳкими робитаҳои байналмилалӣ» ба баррасии масъалаҳои мубрами рушди илми филология дар шароити ҷаҳонишавӣ, рақамисозии ҷомеа ва пешрафти босуръати технологияҳои зеҳни сунъӣ бахшида шудааст. Конференсия ҳамчун майдони муҳимми мубодилаи афкори илмӣ миёни муҳаққиқон, омӯзгорон ва мутахассисони соҳаҳои забоншиносӣ, адабиётшиносӣ ва таҳсилоти забонӣ хизмат мекунад.

Дар маркази таваҷҷуҳи конференсия муаммоҳои муосири илми филология, равияҳо ва самтҳои нави таҳқиқот дар забоншиносӣ ва адабиётшиносӣ қарор доранд. Масъалаҳои таҳлили забон дар сатҳҳои фонетикӣ, лексикӣ, грамматикӣ ва дискурсӣ, инчунин омӯзиши матн ва мероси адабӣ дар заминаи равишҳои муосири илмӣ мавриди муҳокима қарор мегиранд. Конференсия ба ҳамгироии илмҳои гуманитарӣ бо технологияҳои нав, хусусан зеҳни сунъӣ, аҳаммияти махсус медиҳад.

Яке аз самтҳои асосӣ баррасии нақши зеҳни сунъӣ дар таҳқиқи забон, таҳлили корпусҳои забонӣ, тарҷума бо воситаи васоити зеҳни сунъӣ, ба шакл даровардани забон ва коркарди матн бо воситаи зеҳнӣ сунъӣ мебошад. Дар ин замина имкониятҳо ва маҳдудиятҳои истифодаи зеҳни сунъӣ дар илми филология, таъсири он ба фаъолияти муҳаққиқон ва рушди тафаккури илмӣ таҳлил карда мешаванд.

Самти дигари муҳимми конференсия омӯзиши забонҳои хориҷӣ дар ҷаҳони муосир аст. Методикаи инноватсионии таълими забонҳои хориҷӣ, истифодаи технологияҳои рақамӣ, платформаҳои онлайнӣ, омӯзиши фосилавӣ ва усулҳои интерактивии таълим баррасӣ мегарданд. Нақши омӯзиши забонҳо дар рушди салоҳиятҳои байнифарҳангӣ, таҳкими ҳамкории илмӣ ва омодасозии мутахассисони рақобатпазир таъкид мешавад.

Ҳамзамон, забон ҳамчун омили муҳимми робитаҳои байналмилалӣ, дипломатия ва ҳамкории фарҳангӣ баррасӣ мегардад. Конференсия аҳаммияти забонро ҳамчун воситаи муколамаи байналмилалӣ, таҳкими фаҳмиши мутақобил ва рушди муносибатҳои устувори байни давлатҳо ва фарҳангҳо нишон медиҳад. Маводҳои конференсия аҳаммияти баланди илмӣ ва амалӣ дошта, барои доираи васеи муҳаққиқон ва мутахассисон пешниҳод мегарданд.

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

ТАДЖИКМАТЛУБОТ

ТАДЖИКСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ КОММЕРЦИИ
ИНСТИТУТ ЭКОНОМИКИ И ТОРГОВЛИ
ТАДЖИКСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА КОММЕРЦИИ В ГОРОДЕ ХУДЖАНДЕ

ФАКУЛЬТЕТ ЭКОНОМИКИ И ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Кафедра иностранных языков

СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФИЛОЛОГИИ В КОНТЕКСТЕ РАЗВИТИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА И РОЛЬ ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ В УКРЕПЛЕНИИ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ

ПОСВЯЩЁННОЙ 35-ЛЕТИЮ ГОСУДАРСТВЕННОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

СБОРНИК СТАТЕЙ
МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ

16-января 2026г.

Худжанд, 2026

Рекомендовано к публикации решением Совета по внедрению и публикации научно-исследовательских работ ГОУ ИЭТ ТГУК. Протокол № 3/1 от 02.11.2025

УДК - 4

ББК - 81

М - 52

Научные редакторы: **Джалилзода А.А.**
Зокирхонзода М.З.
Бободжанова М.М.
Исмоилова М.О.

Редактор: **Азизова З.Ш.**

Технический редактор: **Панфилова М.В.**

Современные проблемы филологии в контексте развития искусственного интеллекта и роль изучения иностранных языков в укреплении международных отношений. // Сборник научных статей участников международной научно - практической конференции (16 января 2026 года). - Худжанд, типография технопарка, ИЭТ ТГУК 2026.-437с.

Международная научно-практическая конференция «Современные проблемы филологии в контексте развития искусственного интеллекта и роль изучения иностранных языков в укреплении международных отношений» посвящена комплексному анализу актуальных тенденций развития филологической науки в эпоху глобализации и цифровизации. Конференция выступает в качестве научной платформы для обсуждения современных лингвистических и литературоведческих исследований, а также новых подходов к языковому образованию.

В рамках конференции рассматриваются современные проблемы филологии, новые направления и методы исследования в лингвистике и литературоведении. Обсуждаются вопросы анализа языка и текста, дискурсивных практик, художественного наследия и междисциплинарных подходов в гуманитарных науках. Особое внимание уделяется интеграции филологических исследований с технологиями искусственного интеллекта.

Значительное место занимает обсуждение роли искусственного интеллекта в изучении языка, корпусной лингвистике, машинном переводе, автоматизированном анализе текстов и моделировании языковых процессов. Анализируются перспективы и риски использования интеллектуальных технологий в научных исследованиях и образовательной практике.

Отдельным направлением является изучение иностранных языков в современном мире. Рассматриваются инновационные методики преподавания, цифровые образовательные ресурсы, дистанционное обучение и адаптация учебных программ к международным стандартам. Подчеркивается значение языкового образования для формирования межкультурной компетентности и развития международного сотрудничества.

Особое внимание уделяется языку как инструменту международных отношений, дипломатии и культурного взаимодействия. Язык рассматривается как ключевой фактор укрепления международного диалога, взаимопонимания и устойчивых международных связей.

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

TAJIKMATLUB

TAJIK STATE UNIVERSITY OF COMMERCE
INSTITUTE OF ECONOMICS AND TRADE OF THE TAJIK STATE UNIVERSITY OF COMMERCE IN KHUJAND

FACULTY OF ECONOMICS AND INNOVATIVE TECHNOLOGIES

Department of Foreign languages

CONTEMPORARY ISSUES OF PHILOLOGY IN THE CONTEXT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE DEVELOPMENT AND THE ROLE OF FOREIGN LANGUAGE LEARNING IN STRENGTHENING INTERNATIONAL RELATIONS

DEDICATED TO THE 35TH ANNIVERSARY OF THE STATE INDEPENDENCE OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

COLLECTION OF ARTICLES OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE

January 16, 2026

Khujand, 2026

By the decision of the council for the implementation and publication of scientific research works of the IET TSUC, the protocol No. №2/1 of 3.10.2025

UDC - 4

LBC - 81

E - 52

Scientific Editors: **Jalilzoda A.A.**
Zokirkhonzoda M.Z.
Bobodjanova M.M.
Ismoilova M.O.

Editor: **Azizova Z.Sh.**

Technical Editor: **Panfilova M.V.**

Contemporary issues of philology in the context of artificial intelligence development and the role of foreign language learning in strengthening international relations // Collection of scientific articles by participants of the international scientific and practical conference (January 16, 2026).- Khujand, printing house of the Technopark, IET TGUK 2026.- 437p.

The international scientific - practical conference "Contemporary issues of philology in the context of artificial intelligence development and the role of foreign language learning in strengthening international relations" is devoted to a comprehensive examination of current trends in philological studies the epoch of globalization and rapid digital transformation. The conference serves as an academic platform for dialogue among scholars, educators, and researchers in linguistics, literary studies, and language education.

The conference addresses contemporary issues in philology, including emerging research paradigms in linguistics and literary studies, language structure and discourse analysis, textual studies, and the exploration of literary heritage. Special emphasis is placed on interdisciplinary approaches and the integration of humanities with artificial intelligence technologies.

A major focus is the role of artificial intelligence in language research, including corpus linguistics, machine translation, automated text processing, and language modeling. The conference explores both the potential and the challenges of applying AI tools in philological research and academic practice.

Another important theme is foreign language education in the modern world. Innovative teaching methodologies, digital and online learning environments, distance education, and the alignment of language curricula with international standards are discussed. The role of foreign language learning in fostering intercultural competence and supporting global academic and professional mobility is highlighted.

The conference also examines language as a vital instrument of international relations, diplomacy, and intercultural cooperation. Language is viewed as a key medium for promoting international dialogue, mutual understanding, and sustainable global partnerships. The conference proceedings are intended for linguists, literary scholars, educators, translators, and researchers interested in contemporary philology, artificial intelligence, and global communication.

ПЕШГУФТОР

Дар марҳилаи кунунии рушди тамаддун, ки бо суръати бесобиқаи техникаву технология ва илми маводшиносӣ тавсиф меёбад, забонҳои хориҷӣ дигар на танҳо воситаи муошират, балки заминаи асосии пешрафти илмӣ ва иқтисодӣ гардидаанд. Илм дар асри XXI хусусияти фаромиллӣ ва глобалӣ касб кардааст. Имрӯз ягон кашфиёти бузурги илмиро бе ҳамкории зичи олимони кишварҳои мухталиф тасаввур кардан имконнопазир аст.

Олими муосир барои рақобатпазир будан дар арсаи ҷаҳонӣ ва барои он ки таҳқиқотҳояш ба стандартҳои байналмилалӣ ҷавобгӯ бошанд, бояд ҳатман ба чанд забони хориҷӣ мусаллаҳ бошад. Маҳз донистани забонҳои хориҷӣ имкон медиҳад, ки мо аз дастовардҳои нави олимони Аврупо, Амрико, Чин ва Ҷопон сари вақт огоҳ шавем ва ин донишҳоро барои шукуфоии илми ватанӣ истифода барем.

Яке аз меҳварҳои асосии илми филологияи муосир таъсири густурдаи зеҳни сунъӣ (AI) ба он мебошад. Густариши технологияҳои нейронӣ ва мошинҳои тарҷумон дар назди забоншиносон муаммоҳои нави назариявию амалиро гузоштааст. Зеҳни сунъӣ раванди тарҷума ва таҳлили матнҳоро суръат мебахшад, вале дар айни замон масъалаи ҳифзи асолат ва нозукиҳои маъноии забонро ба миён меорад.

Олимон кӯшиш ба харҷ додаанд, ки нақши зеҳни сунъиро на ҳамчун ҷойгузини инсон, балки ҳамчун як асбоби муқтадир дар пажӯҳишҳои лингвистӣ ва методикаи таълими забонҳо баррасӣ намоянд.

Асоси консептуалии ин ҳамоишро дастуру супоришҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ — Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ташкил медиҳанд. Сарвари давлат дар ҳар як паёму мулоқотҳои худ бо аҳли маориф ва ҷавонон пайваста таъкид менамоянд, ки «ҷавонон бояд забондон бошанд ва бо ҷомеаи ҷаҳонӣ ҳамқадам гардад».

«Барномаи давлатии такмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» дар давраи муосир мавқеи хос дорад. Ин ҳуҷҷати стратегӣ роҳнамои асосии мо дар омода

кардани кадрҳои баландихтисос мебошад. Истиқлолияти давлатӣ ба мо имкон дод, ки бо зиёда аз 150 кишвари дунё робитаҳои дипломатӣ ва илмӣ барпо намоем, вале иҷрои ин ҳадафҳои байналмилалӣ бевосита ба сатҳи забондонии мутахассисони мо вобастагӣ дорад.

Дар анҷом бояд зикр намуд, ки забон на танҳо воситаи илмӣ, балки пули маънавиест, ки миллатҳоро ба ҳам мепайвандад. Иқтибос аз мисраи машҳури Мавлоно Ҷалолиддини Балхӣ, ки «ҳамдилӣ аз ҳамзабонӣ беҳтар аст», ҷавҳари робитаҳои байналмилалии моро ташкил медиҳад. Донистани забонҳои хориҷӣ маънои эҳтиром ба фарҳанги дигар ва дар айни замон муаррифии фарҳанги бою бостонии тоҷик ба ҷаҳониён аст.

Ифтихорманд аз он ҳастем, ки имрӯз намояндагони созмонҳои байналмилалӣ ва сафирони кишварҳои хориҷӣ ба забони тоҷикӣ арҷ гузошта, шеърҳои классикони моро қироат мекунанд. Ин нишонаи муколамаи воқеии фарҳангҳост.

Ҷалилзода А.А. – н.и.и., дотсент

ПРЕДИСЛОВИЕ

На современном этапе развития цивилизации, характеризующемся беспрецедентными темпами прогресса техники, технологий и материаловедения, иностранные языки перестали быть просто средством общения, превратившись в фундаментальную основу научного и экономического прогресса. Наука в XXI веке приобрела транснациональный и глобальный характер. Сегодня невозможно представить какое-либо крупное научное открытие без тесного сотрудничества ученых из разных стран.

Современный ученый, чтобы быть конкурентоспособным на мировой арене и соответствовать международным стандартам в своих исследованиях, обязан владеть несколькими иностранными языками. Именно знание языков позволяет нам своевременно узнавать о новых достижениях ученых Европы, Америки, Китая и Японии, используя эти знания для процветания отечественной науки.

Одним из ключевых векторов современной филологической науки является масштабное влияние на нее искусственного интеллекта (ИИ). Распространение нейронных технологий и систем машинного перевода поставило перед лингвистами новые теоретические и практические задачи. Искусственный интеллект ускоряет процесс перевода и анализа текстов, но в то же время актуализирует вопрос сохранения самобытности и смысловых тонкостей языка.

Ученые стремятся рассматривать роль искусственного интеллекта не как замену человеку, а как мощный инструмент в лингвистических изысканиях и методике преподавания языков.

Концептуальную основу данного форума составляют указания и поручения Основателя мира и национального единства — Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона. Глава государства в каждом своем выступлении и на встречах с работниками сферы образования и молодежью постоянно подчеркивает, что «молодежь должна быть полиязычной и идти в ногу с мировым сообществом».

«Государственная программа совершенствования преподавания и изучения русского и английского языков в Республике Таджикистан на период до 2030 года» занимает особое место в современный период. Этот стратегический документ является нашим главным ориентиром в подготовке высококвалифицированных кадров. Государственная независимость позволила нам установить дипломатические и научные связи с более чем 150 странами мира, однако реализация этих международных целей напрямую зависит от уровня языковой подготовки наших специалистов.

В заключение следует отметить, что язык — это не только научный инструмент, но и духовный мост, соединяющий народы. Цитата из знаменитой строки Мавляны Джалолиддина Балхи «единодушие лучше единоязычия» составляет суть наших международных отношений. Знание иностранного языка означает уважение к другой культуре и, в то же время, представление миру богатой и древней таджикской культуры.

Мы гордимся тем, что сегодня представители международных организаций и послы иностранных государств отдают дань уважения таджикскому языку, декламируя стихи наших классиков. Это признак подлинного диалога культур.

Джалилзода А.А. – к.э.н., доцент

INTRODUCTION

At the current stage of civilization's development, characterized by unprecedented rates of progress in engineering, technology, and materials science, foreign languages have ceased to be merely a means of communication, becoming a fundamental pillar of scientific and economic advancement. Science in the 21st century has acquired a transnational and global character. Today, it is impossible to envision any major scientific discovery without the close cooperation of scientists from various countries.

To remain competitive on the global stage and ensure that their research meets international standards, modern scholars must be proficient in several foreign languages. It is specifically the knowledge of foreign languages that allows us to stay promptly informed about the latest achievements of scientists in Europe, America, China, and Japan, utilizing this knowledge for the prosperity of our national science.

One of the primary axes of modern philology is the extensive influence of Artificial Intelligence (AI). The proliferation of neural technologies and machine translation systems has presented linguists with new theoretical and practical challenges. While AI accelerates the process of translation and text analysis, it simultaneously raises the issue of preserving the authenticity and semantic nuances of language.

Scholars strive to examine the role of Artificial Intelligence not as a replacement for humans, but as a powerful instrument in linguistic research and language teaching methodology.

The conceptual foundation of this symposium is formed by the directives and instructions of the Founder of Peace and National Unity — Leader of the Nation, President of the Republic of Tajikistan, Honorable Emomali Rahmon. In every speech and meeting with educators and youth, the Head of State consistently emphasizes that "the youth must be multilingual and keep pace with the global community."

The "State Program for Improving the Teaching and Learning of Russian and English in the Republic of Tajikistan for the Period until 2030" holds a prominent position in the modern era. This strategic document serves as our primary guide in

training highly qualified personnel. State independence has enabled us to establish diplomatic and scientific relations with more than 150 countries worldwide; however, the achievement of these international goals directly depends on the level of linguistic proficiency of our specialists.

In conclusion, it should be noted that language is not only a scientific tool but also a spiritual bridge that connects nations. The famous quote by Mevlana Jalaluddin Balkhi, “harmony is better than unison” (understanding each other is better than speaking the same language), constitutes the essence of our international relations. Proficiency in a foreign language signifies respect for another culture and, at the same time, presents the rich and ancient Tajik culture to the world.

We take pride in the fact that today, representatives of international organizations and ambassadors of foreign countries pay tribute to the Tajik language by reciting the poems of our classics. This is a sign of a genuine dialogue of cultures.

Jalilzoda A.A. – c.e.s., associate professor

ЗАБОН – ВОСИТАИ МУОШИРАТ ВА ҲАМКОРИҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ

Ахрорӣ Г.У.,
н.и.ф., дотсент, муовини директор
оид ба корҳои тарбиявӣ ва рушди ҷавонони ДИС ДДТТ

Дар мақола нақши забон ҳамчун василаи асосии иртибот ва ҳамкориҳои байналмилалӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Муаллиф аҳамияти омӯзиши забонҳои хориҷиро барои таҳкими робитаҳои дипломатӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ миёни давлатҳо нишон медиҳад. Инчунин, масъалаи ҳифзи забони модарӣ ва ҳамзамон аз худ кардани забонҳои сатҳи ҷаҳонӣ барои рушди неруи инсонӣ ва ҳамгироии ҷомеа таҳлил шудааст.

Калидвожаҳо: забон, муошират, ҳамкориҳои байналмилалӣ, ҷаҳонишавӣ, дипломатия, фарҳанг, муколамаи тамаддунҳо, забони давлатӣ.

ЯЗЫК СРЕДСТВО КОММУНИКАЦИИ И МЕЖДУНАРОДНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА

Ахрори Г.У.,
к.ф.н., доцент,
заместитель директора по вопросам воспитательной работы и развития молодежи Государственной службы образования Республики Таджикистан

В статье рассматривается роль языка как основного инструмента коммуникации и международного сотрудничества в условиях глобализации. Автор подчеркивает важность изучения иностранных языков для укрепления дипломатических, экономических и культурных связей между государствами. Также анализируется вопрос сохранения родного языка при параллельном освоении мировых языков для развития человеческого потенциала и интеграции общества.

***Ключевые слова**: язык, общение, международное сотрудничество, глобализация, дипломатия, культура, диалог цивилизаций, государственный язык.*

LANGUAGE – A MEANS OF COMMUNICATION AND INTERNATIONAL COOPERATION

Ahrori G.U.,
c.ph.s., associate professor, Deputy Director for Educational Work and Youth Development of the Department of Youth Development of the State Educational Service of the Republic of Tajikistan

The article examines the role of language as a fundamental tool for communication and international cooperation in the context of globalization. The author highlights the importance of learning foreign languages to strengthen diplomatic, economic, and cultural ties between nations. Furthermore, the article analyzes the issue of preserving the native language while simultaneously mastering world languages for human resource development and social integration.

Keywords: language, communication, international cooperation, globalization, diplomacy, culture, dialogue of civilizations, state language.

Мояи сарфарозии ҳар як фарди миллат аст, ки имрӯз забони давлати тоҷикон аз минбарҳои баланди созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ садо медиҳад.

Эмомалӣ Раҳмон

Тоҷикистон имрӯз ҳамчун давлати мустақил ва демократӣ ташаккул ёфта, дар он ҳама асосҳои сиёсӣ ва ҳуқуқӣ, иҷтимоӣ-иқтисодӣ, фарҳангӣ ва ахлоқӣ, ҳувият ва ваҳдати миллӣ пойдор мебошанд. Давлатдории миллӣ дар асоси забон ва фарҳанги миллӣ, иқтисодиёти миллӣ, сиёсат ва ҳувияти ташаккулёфтаи миллӣ амалӣ мегардад. Дар ин радиф, забони миллӣ шоҳсутуни давлатдории миллӣ буда, дар пойдор ва таҳкими давлат мақом ва нақши муҳим дорад.

Маҳз бо ташаббуси Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар даврони соҳибистиқлолӣ забони тоҷикӣ ба арсаи байналмилалӣ баромада, имрӯз аз баландтарин минбарҳои сатҳи ҷаҳонӣ, аз ҷумла Созмони Милали Муттаҳид садо медиҳад, ки боиси ифтихори ҳар як ватандори асил мебошад.

Имрӯзҳо, забони тоҷикӣ ҳамчун забони давлатӣ, яке аз воситаҳои муҳимтарини таҳкими давлатдории миллӣ, ҳифзи арзишҳои таърихиву фарҳангӣ ва рушди илм дар Тоҷикистон ба ҳисоб меравад. Нашри осори илмӣ, тавсеаи забони меъёрии адабӣ, татбиқи қонунгузории забонӣ дар соҳаҳои маорифу фарҳанг, таҳкими худшиносии забонӣ дар байни ҷавонон ва омӯзиши забон дар ҳама зинаҳои таҳсилот аз нишондиҳандаҳои асосии рушди устувори забони миллӣ мебошад.

Сиёсати забон дар замони истиқлол, зери роҳбарии Пешвои миллат на танҳо ҳифзи забони модариро таъмин менамояд, балки рушди онро ҳамчун забони илм, фарҳанг ва дипломатияи муосир ба як ҳадафи стратегӣ табдил додааст. Забони тоҷикӣ имрӯз як унсури таъсиргузори ҳувияти миллӣ ва василаи муассири тавсеаи тафаккури илмӣ ва маърифатӣ дар ҷомеаи муосири тоҷик ба шумор меравад. Забони тоҷикӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ ҳамчун як воситаи муҳимми муошират ва ҳамкорӣ дар арсаҳои иқтисодӣ, илмӣ ва фарҳангӣ баромад мекунад. Донистани ин забон на танҳо барои мутахассисони алоҳида, балки барои кишвари мо аҳамияти стратегӣ дорад.

Забони тоҷикӣ, ки имрӯз забони расмӣ ва давлатии Ҷумҳурии соҳибистиқлоли Тоҷикистон аст, аз куҷо сарчашма мегирад ва он маҳсули кадом давру замон аст? Барои то андозае равшанӣ андохтан ба ин масъала мо бояд пеш аз ҳама ин нуктаро дар назар дошта бошем, ки забони модарии мо имрӯз дар се кишвари ҳамзабону ҳамфарҳанги Тоҷикистон, Афғонистон ва Эрон ба сифати забони расмӣ бо номҳои тоҷикӣ, дарӣ ва эронӣ амал мекунад. Гарчанде тафовутҳои луғавӣ, овозӣ ва услубӣ ба назар мерасад, вале мебинем, ки ин забон дар ҳар се кишвар дорои тартиб ва сохтори дастури ягона буда, дар дарозои таърих тағйироти ҷиддиеро аз сар нагузаронидааст. Ҳол он ки дар тӯли асрҳо ин забон, на танҳо дар се минтақа, балки дар минтақаҳои таҳти тасаллути забонҳои дигар низ вазифаи иртиботии ҳам расмиву ҳам ғайрирасмиро иҷро кардааст. Ин нуктаро фаромӯш набояд кард, ки дар тӯли ин муддат ин забон бо чандин забонҳои дунё, аз қабили юнониву лотинӣ, арабиву туркӣ, русиву англисиву фаронсавӣ дар иртибот буда, дар ин муборизаи тӯлонӣ барои бақои хеш агар гоҳе шикаст хӯрда, вале ҳаргиз мағлуб нагаштааст. Ҳол он ки тайи ин муддат садҳо забонҳои дигар бо соҳибони худ аз байн рафта, ҷойи худро бо забонҳои тавонотаре вогузоштаанд. Ин мубориза барои нигоҳ доштани асолату покии худ дар барорбари таъсири вожаҳои забонҳои дигар ва

ҳатто дар зери итоати баъзеи онҳо, аз қабили юнонӣ, арабӣ ва русӣ қарор гирифтани ин забон дар бисёр маврид боиси мондагории миллати шарафманди тоҷик аст. Забони тоҷикӣ аз лиҳози таърихӣ ба гурӯҳи ҳиндуэронӣ ва ё ориёӣ, ба хонаводаи забонҳои ҳиндуаврупоӣ шомил буда, як шохаи муҳим ва таърихии ин хонаводаро ташкил медиҳад. Забонҳои ҳиндуэронӣ дорои осори бесобиқаи таърихӣ мебошанд, ки он нахуст дар шакли шифоҳӣ ва баъдан дар шакли бисёр куҳани навиштарӣ тайи ҳазорсолаҳо идома дошт. Имрӯз ин осор ҳамчун шоҳиди айнӣ аз гузаштаҳои дури таърихи мардумони ориёинажод ба мерос мондааст. Забонҳои ҳиндуэронӣ ба доштани манобеи муҳим ва арзишманд дар бозсозии нахустзабони ҳиндуаврупоӣ дар миёни дигар забонҳои ҳиндуаврупоӣ дорои мартаба ва мақоми хос мебошанд, ки инро пажӯҳишҳои илмии забоншиносии ҳиндуаврупоӣ ва муқоисавию таърихӣ дар асоси далелҳои илмӣ ба хубӣ собит сохтаанд. Аз ҷумла, дар китобҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон “Забони миллат -ҳастии миллат”, “Тоҷикон дар оинаи таърих”, “Нигоҳе ба таърих ва тамаддуни ориёӣ”, “Ориёиҳо ва шинохти тамаддуни ориёӣ” дар бораи мардуми ориёӣ, фарҳангу тамаддун ва забони онҳо, бисёре аз масъалаҳои дигари марбут ба ориёӣ ва мавқеи забони тоҷикӣ аз даврони пайдоиш то ба имрӯз, бо далелу хулосаҳои муфассал баён гардидаанд. Масъалаи ҷойгоҳ ва асолати таърихии забони тоҷикӣ дар фарҳангу луғатномаҳо ва манбаъҳои гуногун мавриди баррасии донишмандон ва муаррихон қарор гирифтааст. Масалан овардаанд, ки аввалин касе, ки бо форсии дарӣ (тоҷикӣ) сухан гуфт, Каюмарс буд ва ё аввалин касе, ки ба форсӣ навишт Биюросп (Беварасп) писари Вандосп, ки маъруф ба Заҳҳоки “Шоҳнома”-и Фирдавсӣ аст. Миллати тоҷик аз нуқтаи назари таборӣ ва ирсияти забонӣ марбут ба шохаи ҳиндуаврупоӣ аст, ки аз нимҷазираи Ҳинд то Аврупо густариш дорад. Аввалин касе, ки иртиботи забонӣ ва хешовандии ин қавнҳоро пай бурд, донишманди англис Вилямс Ҷонс мебошад. Вай назарияи хешро дар соли 1786 дар ҷомеаи Осиёи Калкута дар Ҳинд иброз дошт ва нишон дод, ки забонҳое мисли санскрит, юнонӣ, лотинӣ, готӣ, келтӣ ва авестоӣ (зандӣ) бо ҳам қаробат доранд. Маликушшуаро Баҳор менависад: “Забони дарӣ, яъне забони имрӯзаи мо дар ҳама навоҳии Осиёи Миёна, ки қисмати умдаи он имрӯз ҷузви Тоҷикистон аст, нахуст падид шудааст” [1,73]. Инчунин дар ҷойи дигар илова мекунад, ки забони форсии дарӣ лаҳҷаи аҳолии Мовароуннаҳр, Самарқанд ва Бухорост, ки дар ин сарзаминҳо тоҷикон зиндагӣ мекунанд. Сайид Нафисӣ ватани аслии ориёиҳоро, ки тоҷикон мансуб ба он нажоданд, доманакӯҳҳои Ҳиндукуш, канори дарёҳои Ҷайҳуну Сайҳун медонад ва менависад, ки мо эрониён аз он ҷо омадаем. Бобоҷон Ғафуров дар китоб “Тоҷикон”-и худ дар бораи маншаъ ва макони баромади забони тоҷикӣ чунин менависад: “Забони имрӯзаи тоҷикӣ аз забонҳои ғарби эронӣ мебошад. Ба ақидаи забоншиносон асоси он лаҳҷаи ҷанубу ғарбии Форс аст, ки он баъдтар ба тарафи шимол ва шимолу шарқ густариш пайдо карда, бисёр унсурҳои забонҳои гурӯҳии шимолу ғарбӣ, аз ҷумла унсурҳои забони портиро ҳазм менамояд ва дар анҷом, дар ин забон аломату хусусиятҳои бисёр, лаҳҷаҳои эронии ғарбӣ бо ҳам омезиш меёбанд. Дар асрҳои 7-8 мавқеъ ва мақоми ин забон дар шимолу шарқии Эрон, Шимолии Афғонистон, ҷануби Осиёи Миёна, аз ҷумла дар ҷанубии Тоҷикистон мустаҳкам шудааст” [2,431]. Бо вуҷуди масъалаҳои зиёди баҳсангез дар таърихи забони мо чизи аз ҳама равшану бебаҳс муҳаббати мардум ба забони модарии хеш аст. Ин эҳсос махсусан дар замони Сомониён, ки даврони авҷу ташаккулёбии забони тоҷикӣ ба ҳисоб меравад, хеле баланд аст. Аз ҷумла, дар ин давра забони тоҷикӣ мавқеи худро дучанд пайдо карда, ба авҷи ниҳоӣ мерасад, ки бузургтарин шоирон, донишмандон ва файласуфонро дар канори худ тарбият намудааст. Дар ин давра забони тоҷикӣ баъди шакли хаттӣ-китобӣ гирифтан хеле неруманду дорои маводи

хуби забонӣ мегардад, ки ба он дар жанрҳои назму наср осори гуногуни илмию адабӣ офарида мешаванд. Аз ҷумла, дар ташаккул ва таҳаввули забони тоҷикӣ нақши устод Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Дақиқӣ ва ҳамасрони онҳо ниҳоят зиёд аст, зеро ин донишмандон дар саргаҳи ташаккули забони тоҷикӣ қарор доранд. Дар асрҳои баъдина, забони тоҷикӣ дар осори илмию адабии Абӯалӣ Сино, Носири Хусрав, Хайёму Низомӣ, Абулфазли Байҳақиву Насируддини Тусӣ, Саъдиву Ҷомӣ, Ҳофизу Камол, Восифию Сайидо, Бедилу Дониш ва дигарон боз ҳам баландтар садо медиҳад. Кӯшишу талоши ин шахсиятҳои барҷастаи миллати тоҷик буд, ки сохти адабию маърифатии ин забонро дар асарҳои худ бо санъатҳои баланди бадеӣ ҷилва дода, анъана ва расму ойини миллатро дар тӯли ҳазорсолаҳо пойдор сохтаанд. Нақши ҳамин осори илмию адабии олимон, мутафаккирон ва файласуфон аст, ки забони тоҷикӣ арзиши баланди адабии худро аз замони ҳукумронии шоҳ Исмоили Сомонӣ то ба имрӯз нигоҳ дошта, мустақилияти худро аз даст надодааст. Дар ин маврид Президенти кишвар дар асари безаволи худ “Забони миллат -ҳастии миллат” хеле хуб қайд намуда навиштаанд, ки “Саффориён (873-899) ва Сомониён (899-999) аз забон ҳамчун силоҳи сиёсӣ дар муқобили араб барои касби истиқлол истифода карда, бори нахуст дар Хуросону Мовароуннаҳр парчами истиқлолро барафрохтанд ва сулолаву салтанатҳои азимеро аз хонадонҳои наҷиби маҳаллӣ бунёд намуданд. Амирони ватанпарасту донишпарвари сомонӣ барои эҳёи мероси фарҳангии пешазисломии худ низ кӯшишҳо карда, осори таърихию бадеӣ ва диниву ахлоқии муаллифони худӣ ва бегонаи асри хешро аз забони арабӣ тарҷума карда, ҳатто талош варзиданд, Қуръони маҷидро ба тоҷикӣ (дарӣ, форсӣ) баргардонанд. Дар натиҷаи чунин сиёсати миллӣ нахустин осор ба забони тоҷикӣ (дарӣ, форсӣ) пайдо шуда, бузургтарин пешвоёни ин забон ва адабиёт Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ, Абулқосими Фирдавсӣ ва барҷастатарин олимони асрҳои миёна, чун Абурайҳони Берунӣ, Ибни Сино, Носири Хусрав ва пайравону шогирдони онҳо маъруфтарин осори илмии он даврараро ба забони модарии хеш навиштаанд” [4,7].

Таърихи инсоният собит сохт, ки забони миллӣ дар дилхоҳ давру замонҳо як рукни давлатдории миллӣ буд. Дар ҳақиқат, забон муҳимтарин унсури муайянкунандаи ҳастии ҳар миллат аст. Чи тавре ки Пешвои миллат таъкид мекунанд, “забон хишти аввалини кохи миллат аст. Таърих гувоҳ аст, ки агар забони миллӣ аз байн равад, миллат ҳам дер ё зуд тафаккури миллии худро аз даст дода, оқибат завол меёбад” [3].

Имрӯз забони модарии мо по ба пои истиқлоли Ватанамон ба давраи сифатан нави рушду густариш дохил шуда истодааст. Ин ҳолат моро ба андешидани иқдомоти нав дар ҷодаи рушди минбаъда ва ҳамоҳангсозии рушди забони модарӣ бо раванди ҷаҳонишавии иттилооту захираҳои иттилоотӣ водор месозад. Мо бояд дар чунин шароит сайъу кӯшиш намоем, то ки рисолати забони модарии худро ҳифз намуда, ҷараёни таблиғу густаришу инкишофи онро таъмин намоем ва аз мероси бузургу гаронбаҳои илмӣ, фалсафӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ ва иҷтимоии аҳли илму адаби гузаштагони мо, ки ба ин забони нобу шево ба мо мерос гузошта шудааст, барои таҳким бахшидани пояҳои тамаддуниву фарҳангии давлати соҳибихтиёр, дунявӣ, ҳуқуқбунёд ва иҷтимоии Тоҷикистон ба таври самарабахш иситфода намоем. Муҳаммадҷон Шакурӣ навиштааст: “Маданияти баланди ҷамъият ва пешрафти маънавии онро бидуни забони иқтидорманде тасаввур наметавон кард. Ҳастии таърихии халқ ва ҷустуҷӯйҳои бардавоми маънавии ӯ дар оинаи забон акс андохтааст. Пас ин оинаро тозаву беғубор бояд нигоҳ дорем, то ҳастии маънавии худро аз он бинем ва барои такмили худ кӯшем” [5,373].

Ҳоло дар кишвари мо ба масъалаи ҷойгоҳи забони давлатӣ аҳамияти махсус дода мешавад. Зеро забон як унсури асосии таъминкунандаи ваҳдати миллӣ, тақвиятбахши андешаи миллӣ, воситаи муошират ҳамкориҳои дуҷониба мебошад.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Баҳор М. Сабкшиносӣ /М.Баҳор. – Душанбе, 2012. -578 с.
2. Ғафуров Б. Тоҷикон: Таърихи қадимтарин, қадим, асри миёна ва давраи нав /Б. Ғафуров. - Душанбе: Нашриёти муосир, 2020. -976 с.
3. Суханронии Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон бахшида ба Рӯзи забони давлатӣ. https://president.tj.
4. Эмомалӣ Раҳмон. Забони миллат – ҳастии миллат. - Душанбе: Эр-граф, 2016. – 516 с.
5. Шакурӣ М. Ҳар сухан ҷоеву ҳар нуқта мақоме дорад /М.Шакурӣ. -Душанбе: Адиб, 2005.-400с.

TAJIKISTAN LANGUAGE POLICY, CHALLENGES AND SOLUTIONS

Ismoilova M.O.,

c.ph.s., associate professor of the Department of Foreign Languages of Institute of Economy and Trade of TSUC

ismoilova1984@gmail.com

This article examines Tajikistan's strategic shift toward a multilingual and technologically advanced society as part of its national development program through 2030. Driven by presidential directives and the "State Program for Improving the Teaching and Learning of Russian and English," the country is undergoing a comprehensive educational transformation. The policy mandates trilingual proficiency—prioritizing Tajik for state identity, Russian for regional communication, and English for global integration—starting as early as the preschool level.

These measures aim to address systemic deficiencies, attract foreign investment, and enhance the competitiveness of the Tajik workforce in the global labor market. While challenges such as infrastructure limitations and linguistic interference persist, the state views multilingualism and digital literacy as essential catalysts for transitioning from a post-conflict economy to a modernized, industrial power.

Keywords: *Tajikistan, multilingualism, educational reform, global integration, English proficiency, Russian language, digital economy, vocational training, Emomali Rahmon.*

СИЁСАТИ ЗАБОНИИ ТОҶИКИСТОН: МУАММОҲО ВА РОҲҲОИ ҲАЛЛУ ФАСЛИ ОНҲО

Исмаилова М.О.,

н.и.ф., досенти кафедраи забонҳои хориҷии Донишкадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон

ismoilova1984@gmail.com

Дар мақолаи мазкур гузариши стратегии Тоҷикистон ба ҷомеаи бисёрзабона ва аз ҷиҳати технологӣ рушдёфта дар доираи барномаи миллии рушди кишвар то соли 2030 баррасӣ мешавад. Таҳти роҳбарии қонунҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва «Барномаи давлатии баланд бардоштани сифати таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ то соли 2030» дар кишвар раванди ҳамаҷонибаи дигаргунсозии соҳаи маориф амалӣ мегардад. Сиёсати давлатӣ азхудкунии серангаи забонҳоро пешбинӣ мекунад: афзалияти забони тоҷикӣ барои ташаккули ҳувияти давлатӣ, забони русӣ барои муошират минтақавӣ ва забони англисӣ барои ҳамгироии ҷаҳонӣ, ки аз синни томактабӣ оғоз меёбад.

Бо вуҷуди боқӣ мондани як қатор мушкилот, аз қабили маҳдудияти инфрасохтор ва интерференсияи забонӣ, давлат бисёрзабонӣ ва саводнокии рақамиро ҳамчун омили асосии гузариш аз иқтисодиёти баъдиҷангӣ ба давлати саноатии муосир арзёбӣ менамояд.

Калидвожаҳо: Тоҷикистон, бисёрзабонӣ, ислоҳоти маориф, ҳамгироии ҷаҳонӣ, донистани забони англисӣ, забони русӣ, иқтисодиёти рақамӣ, омодагии касбӣ, Эмомалӣ Раҳмон.

ЯЗЫКОВАЯ ПОЛИТИКА ТАДЖИКИСТАНА: ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ РЕШЕНИЯ

Исмаилова М.О.,
к.ф.н., доцент кафедры иностранных языков
Института экономики и торговли ТГУК
ismoilova1984@gmail.com

В данной статье рассматривается стратегический переход Таджикистана к многоязычному и технологически развитому обществу в рамках национальной программы развития до 2030 года. Под руководством президентских указов и «Государственной программы повышения качества преподавания и изучения русского и английского языков до 2030 года» страна проходит всестороннюю трансформацию образования. Политика предусматривает трехъязычное владение языком — приоритет таджикского языка для формирования государственной идентичности, русского для региональной коммуникации и английского для глобальной интеграции — начиная с дошкольного возраста.

Несмотря на сохраняющиеся проблемы, такие как ограничения инфраструктуры и языковая интерференция, государство рассматривает многоязычие и цифровую грамотность как важнейшие катализаторы перехода от постконфликтной экономики к модернизированной индустриальной державе.

Ключевые слова: *Таджикистан, многоязычие, реформа образования, глобальная интеграция, знание английского языка, русский язык, цифровая экономика, профессиональное обучение, Эмомали Рахмон.*

Today, Tajikistan is on the path of integration into the world space in the field of economy and tourism. Every year more and more new branches of the domestic economy conquer world markets. Tourism and business are not only a way for a person to know the world, but also the most promising sector of the economy, which contributes to the intensification of international contacts and the expansion of intercultural ties.

Tajikistan promotes multilingualism with Tajik as the state language, Russian for regional ties, and English for global access, driven by government programs to develop multilingual citizens

for economic and international participation, integrating language learning from preschool through higher education with revised curricula and digital tool, though recent amendments emphasize Tajik's primacy in public signs and media.

President Emomali Rahmon's annual addresses consistently provide a strategic framework for Tajikistan's modernization, shifting the nation from post-conflict recovery to global integration. A primary directive for 2026 is the total transformation of high and vocational education to meet international standards. This involves leveraging foreign expertise and investment to modernize infrastructure while prioritizing the mastery of Russian and English. By mandating language education starting at the preschool level, the state aims to ensure that Tajik specialists are competitive in the global labor market. Furthermore, the integration of cutting-edge fields like artificial intelligence and robotics is framed as essential for the country's industrial sovereignty and the economic advancement of the middle class.

Tajikistan's foreign language policy is primarily defined by a state-mandated goal to produce a multilingual generation capable of participating in global labor markets and international relations. Current policies prioritize the intensive learning of Russian and English, supported by a dedicated state program extending to 2030.

The Ministry of Education and Science is tasked with these comprehensive educational reforms to align Tajikistan's school system with international standards and prepare a generation capable of participating in a digital, globalized economy. A central driver is the "State Program for Improving the Teaching and Learning of Russian and English until 2030," which views multilingualism as essential for national economic and human development.

The goal of multilingualism in Tajikistan is to prepare a generation fluent in Tajik, Russian, and English for global integration and national development, as emphasized by the nation's leadership.

Specific reasons for these tasks include:

1. Adaptation to Global Labor Market Needs

Foreign Language Competence: High-level proficiency in Russian and English is now a critical expectation for teachers and students to meet modern labor market demands.

Labor Migration: As global labor migration becomes more prevalent, technical skills alone are insufficient; professional engineering and technical specialists must also possess popular foreign language skills to remain competitive.

2. Strategic Shift to Early Childhood Education

Kindergarten Integration: President Emomali Rahmon specifically announced that teaching Russian should begin as early as kindergarten to ensure students receive a strong foundation early on.

Cognitive Benefits: Starting foreign language learning at the preschool level is recognized for improving memory, brain function, and creative potential in young children.

3. Digital Economy and Technological Advancement

Innovation Drivers: The period of 2025–2030 has been declared the "Years of Development of Digital Economy and Innovations" in Tajikistan. Digital technologies are seen as drivers for economic growth and service exports.

ICT in Pedagogy: The Ministry is revising standards to integrate Information and Communication Technology (ICT) directly into pedagogy, supported by international organizations like UNESCO to reform teacher training.

Immersive Learning: Modern digital tools, such as multimedia resources and interactive software, are being introduced to create more immersive and engaging language-learning environments, which are considered more effective than traditional rote learning.

4. Overcoming Systemic Deficiencies

Modernizing Outdated Infrastructure: Current vocational and primary schools face significant challenges, including outdated equipment and limited internet access (only 50% of lyceums are connected).

Curricula Alignment: The Ministry is tasked with moving toward a "Competency-Based Education" (CBE) model, which focuses on 21st-century skills rather than traditional, content-heavy textbooks. This requires a complete revision of standards and teaching materials to ensure they are student-centered and relatable to real-life applications.

5. Alignment with International Standards

Global Framework Integration: Tajikistan is transitioning toward a 12-year education system to bring it into conformity with global educational frameworks.

Standardized Assessment: Recent reforms include introducing a 10-point grading system to replace the traditional 5-grade scale, aiming for a more nuanced and objective assessment of student performance aligned with international quality assessment systems.

Implementation in Education system as we know the state language Tajik is compulsory in all educational levels. Tajik high schools and universities often teach in both Tajik and Russian, with English courses also available. For instance, there are 4 programs as Linguistic Support in Intercultural Communication, World Economy, Finance and Credit, Business Administration which language of instruction is English in Institute of Economy and Trade of TSUC in Khujand city.

English is promoted as the language of global science and progress, while Russian remains vital for regional cooperation. Central Asian countries mostly negotiate in Russian. In order to be Competitive in the global labor market developing multilingual specialists is crucial for Tajikistan's participation.

Implementing new policies leads to language interference (code-switching, transfer) at various linguistic levels in public schools, requiring ongoing adaptation. Labor Market Competitiveness: In response to global migration trends, the state mandates that vocational training must include language skills. This ensures that Tajik workers are resilient against international competition and capable of utilizing modern technologies. Educational institutions are tasked with expanding international partnerships to gain expertise in robotics, AI, and unmanned systems, moving the sector toward a "professional atmosphere" that attracts foreign investment.

Education is being redesigned to produce bilingual/trilingual graduates to facilitate easier international collaboration [1, 2].

The International Investment is now focused on "joint projects" with development partners to modernize the country’s educational infrastructure [2].

Learning English in Tajikistan presents a unique set of challenges and significant benefits, largely driven by the country's multilingual environment and increasing global engagement. Proficiency in English in Tajikistan is a strategic asset that enhances both personal and national development. English proficiency is highly valued by international companies and organizations operating within Tajikistan. It significantly boosts job prospects, particularly in sectors such as tourism, international finance, diplomacy, and technology. It can also lead to higher earning potential and career advancement.

A vast majority of academic research, scientific information, online resources, and technical documentation is in English. Command of the language is often required for admission to foreign universities, accessing international scholarships, and pursuing advanced studies.

English acts as a global lingua franca, enabling communication with people from diverse cultural backgrounds, professional networking with international experts, and easier travel. The Tajik government actively promotes English learning as part of its goal to create a multilingual society and better present national achievements on the world stage.

Despite the clear advantages and government push, several obstacles impede effective English acquisition in Tajikistan. Opportunities to practice English outside of formal classroom settings are limited. The predominance of Tajik and Russian in daily life and media restricts immersion opportunities, which can hinder fluency development. Many public schools face shortages of qualified and adequately trained teachers, modern educational materials, and technological aids like language labs. The reliance on traditional teaching methods, such as rote learning and grammar translation, often means students struggle with practical communication skills. Large class sizes can make individualized attention difficult for teachers, further impacting learning outcomes.

Students often grapple with fear of making mistakes and anxiety about speaking in class, which negatively impacts their confidence and participation. Fundamental linguistic differences between English, Tajik, and Russian in grammar and pronunciation also pose significant challenges.

List of Literature Used:

1. The State Program for Improving the Teaching and Learning of the Russian and English Languages in the Republic of Tajikistan up to 2030: A key document regulating reforms in schools and higher education institutions.
2. Message of the President of the Republic of Tajikistan Emomali Rahmon, to the Majlisi Oli (2024–2025): The main document defining the vector of studying the Russian and English languages and the development of artificial intelligence.
3. The Strategy for the Study and Teaching of Mathematical, Exact, and Natural Sciences in the Republic of Tajikistan up to 2030: It is important in the context of linking languages with technology.
4. The Law of the Republic of Tajikistan "On the State Language of the Republic of Tajikistan": it regulates the status of the Tajik language and the use of other languages.
5. Nagzibekova M. B. "The Language Situation and Language Policy in Tajikistan": An analysis of the coexistence of the Tajik, Russian, and English languages.
6. UNESCO: Reports on the review of educational policy in Tajikistan (Education Policy Review: Tajikistan), with special attention paid to the transition to 12-year schooling and digitalization.

ПОВЫШЕНИЕ КАЧЕСТВА ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО С ПОМОЩЬЮ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА

Файзиева С. А.,

к.ф.н., доцент

Институт экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции в г. Худжанде

Sarvar,fayziyeva@mail.ru

В данной статье сообщается, что искусственный интеллект открывает новые возможности для преподавателей иностранных языков как при подготовке, так и в проведении занятий. Инструменты и сервисы на базе искусственного интеллекта могут значительно улучшить процесс обучения, сделать его более интерактивным и эффективным. Возможности применения искусственного интеллекта в образовательном процессе достаточно широки – от адаптивных учебных планов до интерактивных чат-ботов и автоматической проверки. Преподаватели, использующие эти технологии, могут не только оставаться «в тренде», но и действительно помочь своим студентам достичь новых высот в изучении иностранного языка. Также в статье немаловажное значение занимает размышление автора о том, что искусственный интеллект – это лишь инструмент, который должен дополнять традиционные методы обучения, а не заменять их.

Ключевые слова: искусственный интеллект, уровень знаний, платформа, онлайн-обучения, нейросеть, алгоритм.

БАЛАНД БАРДОШТАНИ СИФАТИ ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ РУСӢ ҲАМЧУН ЗАБОНИ ХОРИҶӢ БО ИСТИФОДА АЗ ЗЕҲНИ СУНЪӢ

Файзиева С.А.,
н.и.ф., дотсент
Донишкадаи иқтисод ва савдои
Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар ш. Хуҷанд
Sarvar,fayziyeva@mail.ru

Дар ин мақола гуфта мешавад, ки зеҳни сунъӣ барои омӯзгорони забонҳои хориҷӣ ҳам ҳангоми омодагӣ ва ҳам дарсҳо имкониятҳои нав фароҳам меорад. Воситаҳо ва хидматҳои ба ai асосефта метавонанд раванди омӯзишро ба таври назаррас беҳтар созанд, онро интерактивӣ ва муассиртар кунанд. Имкониятҳои истифодаи зеҳни сунъӣ дар раванди таълим хеле васеъ мебошанд-аз нақшаҳои таълимии мутобиқшавӣ то чатботҳои интерактивӣ ва санҷиши автоматӣ. Муаллимоне, ки ин технологияҳоро истифода мебаранд, метавонанд на танҳо "дар тамоюл" бимонанд, балки дар ҳақиқат ба донишҷӯёни худ дар омӯзиши забони хориҷӣ ба қуллаҳои нав бирасанд. Инчунин, дар мақола муҳим аст, ки муаллиф фикр кунад, ки зеҳни сунъӣ танҳо асбобест, ки бояд усулҳои анъанавии омӯзишро пурра кунад, на онҳоро иваз кунад.

Калидвожаҳо: *зеҳни сунъӣ, сатҳи дониш, платформа, омӯзиши онлайн, шабакаи нейронӣ, алгоритм.*

IMPROVING THE QUALITY OF TEACHING RUSSIAN AS A FOREIGN LANGUAGE USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Fayzieva S.A.,
c.ph.s., associate professor,
Institute of Economics and Trade of the Tajik
State University of Commerce in Khujand
Sarvar,fayziyeva@mail.ru

This article reports that artificial intelligence opens up new opportunities for foreign language teachers in both preparation and delivery of lessons. Artificial intelligence-based tools and services can significantly improve the learning process, making it more interactive and effective. The potential for using artificial intelligence in education is Teachers who use these technologies can not only stay on trend, but also truly help their students reach new heights in their language learning quite broad – from adaptive curricula to interactive chatbots and automated assessments. Also of no small importance in the article is the author's reflection that artificial intelligence is only a tool that should complement traditional teaching methods, not replace them.

Keywords: *artificial intelligence, knowledge level, platform, online learning, neural network, algorithm.*

В последние годы искусственный интеллект стал неотъемлемой частью образовательного процесса, открывая новые возможности для преподавателей и студентов. Особенно это актуально в области изучения иностранных языков и преподавания русского языка как иностранного, где искусственный интеллект может значительно улучшить качество обучения, сделать его более персонализированным и интерактивным. С точки зрения преподавателя русского языка как иностранного, он оказывается важным помощником и берет на себя автоматизацию рутинных задач, которые отнимают много времени при подготовке и проверке контрольных и учебных материалов [4].

Искусственный интеллект постепенно трансформирует многие аспекты нашей жизни, и образование не является исключением. Одним из основных преимуществ искусственного интеллекта является возможность адаптации учебного материала под индивидуальные потребности каждого студента. Персонализированное обучение можно определить как процесс, направленный на «самостоятельное проектирование обучающимися содержания и технологий своей учебно-познавательной деятельности, индивидуальной траектории учения и критериальной оценки своих достижений» [3].

Системы на основе искусственного интеллекта могут анализировать уровень знаний учащихся, их сильные и слабые стороны, а затем предлагать соответствующие задания и упражнения. Это позволяет создать более эффективную образовательную среду, где каждый студент может учиться в своем индивидуальном темпе. Чат-боты на базе ИИ становятся все более популярными в обучении иностранным языкам. П.В. Сысоев и Е.М. Филатов определяют чат-бот как «диалоговую обучающую программу, способную на основе технологий естественного языка и машинного обучения и заложенных в нее алгоритмов речевого поведения человека развивать иноязычные устные и письменные речевые умения обучающегося посредством поддержания с ним диалога и имитации человеческой речи» [6]. Программы могут вести диалоги с учащимися, в любое удобное для них время предоставляя возможность практиковать разговорные, письменные или аудитивные навыки. Преподаватели русского языка активно используют чат-боты на уроке. Иностранцы могут задавать вопросы, получать ответы, переформулировать запросы, создавать разные версии одного текста, участвовать в ролевых играх, что весьма способствует развитию навыков общения [2].

Применение чат-ботов позволяет также снизить уровень возникающего у студентов стресса, так как они могут практиковать язык в собственном темпе и не показывать промежуточные, не всегда удачные результаты. Также эти инструменты могут быть интегрированы в учебный процесс в виде дополнительных заданий или как часть домашней работы.

Использование искусственного интеллекта для автоматической проверки письменных работ и устных заданий значительно облегчает работу преподавателей. Системы на основе искусственного интеллекта могут быстро и относительно точно оценивать грамматику, лексику и стиль написания, предоставляя студентам мгновенную обратную связь. Довольно яркий пример – платформа онлайн-обучения Coursera, где искусственный интеллект используется для автоматической оценки домашних заданий и тестов [6]. Нейросеть анализирует ответы учеников и предоставляет мгновенную обратную связь. Это не только экономит время преподавателя русского языка как иностранного, но и помогает иностранным студентам оперативно исправлять ошибки и улучшать свои навыки. Конечно, преподавателю стоит критически оценивать результаты проверки, чтобы избежать ошибок, особенно в нейросетях иноязычных, с «неродным» русским языком. На базе русского языка созданы сервисы «Орфограммка», «Главред» и другие.

Ещё одной важной областью применения искусственного интеллекта в обучении русскому языку как иностранному является анализ произношения. Приложения с функцией распознавания речи могут оценивать произношение студентов, озвучивать тексты, предложения и отдельные слова, что особенно полезно для улучшения слухопроизносительных навыков. Иностранцы могут записывать ответы на русском языке, а также воспользоваться обратной связью и узнать, насколько их произношение близко к правильному. Для этой цели можно использовать голосовой ввод или общение с голосовыми помощниками, Такое общение может стать дополнением к основному курсу русского языка как иностранного, способствуя улучшению навыков устной речи и развитию у студентов уверенности в себе [3].

Упомянем также сервис Suno, в котором можно легко самостоятельно создать песню в заданном жанре и с нужной лексикой. А это полезно не только для развития у обучаемых навыков аудирования, но и способствует раскрытию их творческого потенциала. Внедрение игровых элементов в процесс изучения русского языка с использованием искусственного интеллекта может значительно повысить мотивацию иностранных обучающихся. Интерактивные игры и квесты на иностранном языке и решение нетривиальных задач, связанных с искусственным интеллектом, делают обучение более увлекательным и интересным [6].

Подводя итоги, подчеркнём, что искусственный интеллект открывает новые возможности для преподавателей иностранных языков как при подготовке, так и в проведении занятий. Инструменты и сервисы на базе искусственного интеллекта могут значительно улучшить процесс обучения, сделать его более интерактивным и эффективным. Возможности применения искусственного интеллекта в образовательном процессе достаточно широки – от адаптивных учебных планов до интерактивных чат-ботов и автоматической проверки. Преподаватели, использующие эти технологии, могут не только оставаться «в тренде», но и действительно помочь своим студентам достичь новых высот в изучении иностранного языка. Однако важно помнить, что искусственный интеллект – это лишь инструмент, который должен дополнять традиционные методы обучения, а не заменять их.

Список использованной литературы:

1. Арзютова С.Н. Использование ChatGPT в обучении английскому языку // Гуманитарные исследования. Педагогика и психология. 2023. №16.

2. Бондарев В. Н. Искусственный интеллект: учеб. пособие для вузов /. В. Н. Бондарев, Ф. Г. Аде. — Севастополь: Изд-во СевНТУ, 2002.

3. Девятков, В.В. Системы искусственного интеллекта: учеб. пособие для вузов / В.В. Девятков. – М.: Изд-во МГТУ им. Н.Э. Баумана, 2001.

4. Зеер Э.Ф., Сыманюк Э.Э. Теоретико-прикладные основания персонализированного образования: перспективы развития // Педагогическое образование в России. 2021. №1.

5. Павлов С. Н. Системы искусственного интеллекта: учеб. пособие. В 2-х частях. / Томск: Эль Контент, 2011. — Ч. 1.

6. Сысоев П.В., Филатов Е.М. Чат-боты в обучении иностранному языку: преимущества и спорные вопросы // Вестник Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки. 2023. Т. 28. № 1.

ИСТОКИ И РАЗВИТИЕ АМЕРИКАНСКОЙ ДЕТСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ: ИСТОРИЧЕСКИЙ КОНТЕКСТ С КОЛОНИЗАЦИИ ДО XX ВЕКА

Ризоева П.С.,
к.ф.н., доцент кафедры английского языка
ГОУ «Худжандский государственный университет имени Бободжона Гафурова»
prizoeva@mail.ru

Статья посвящена исследованию истоков и эволюции американской детской литературы в широком историко-культурном контексте — от периода европейской колонизации Северной Америки до начала XX века. Рассматриваются социальные, религиозные и образовательные факторы, повлиявшие на формирование первых произведений, адресованных детской аудитории. Особое внимание уделяется роли пуританской идеологии, развитию школьного образования, а также постепенному переходу от дидактических и религиозных текстов к художественной литературе, ориентированной на детское воображение и эмоциональное развитие. Анализируются ключевые жанры, темы и авторы, заложившие основы национальной традиции американской детской литературы. Делается вывод о том, что становление детской литературы в США отражает изменения в общественном восприятии детства и культурных ценностях американского общества.

Ключевые слова: *американская детская литература, история литературы, колониальный период, пуританизм, детство, дидактическая литература, культурный контекст.*

ПАЙДОИШ ВА РУШДИ АДАБИЁТИ БАЧАГОНАИ АМРИКО: ЗАМИНАИ ТАЪРИХӢ АЗ МУСТАМЛИКА ТО АСРИ XX

Ризоева П.С.,
н.и.ф., дотсенти кафедраи забони англисӣ Муассисаи давлатии таълимии "Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи Бобоҷон Ғафуров".
prizoeva@mail.ru

Ин мақола пайдоиш ва таҳаввули адабиёти кӯдаконаи Амрикоро дар доираи як заминаи васеи таърихӣ ва фарҳангӣ - аз давраи мустамликадории аврупоиҳо дар Амрикои Шимолӣ то аввали асри 20 баррасӣ мекунад. Дар он омилҳои иҷтимоӣ, динӣ ва таълимие, ки ба ташаккули аввалин асарҳои ба кӯдакон нигаронидашуда таъсир расонидаанд, баррасӣ мешаванд. Таваҷҷӯҳи махсус ба нақши идеологияи пуританӣ, рушди маорифи мактабӣ ва гузариши тадриҷӣ аз матнҳои дидактикӣ ва динӣ ба адабиёти бадеӣ, ки ба тахайюл ва рушди эмотсионалии кӯдакон нигаронида шудааст, равона карда шудааст. Жанрҳо, мавзӯъҳои асосӣ ва муаллифоне, ки асоси анъанаҳои миллии адабиёти кӯдаконаи Амрикоро гузоштаанд, таҳлил карда мешаванд. Хулоса карда мешавад, ки рушди адабиёти кӯдакона дар Иёлоти Муттаҳида тағйиротро дар дарки ҷамъиятии кӯдакӣ ва арзишҳои фарҳангии ҷомеаи Амрико инъикос мекунад.

Калидвожаҳо: *адабиёти кӯдаконаи Амрико, таърихи адабӣ, давраи мустамликадорӣ, пуританизм, кӯдакӣ, адабиёти дидактикӣ, заминаи фарҳангӣ.*

RIGINS AND DEVELOPMENT OF AMERICAN CHILDREN'S LITERATURE: HISTORICAL CONTEXT FROM COLONIZATION TO THE 20TH CENTURY

Rizoeva P.S.,
c.ph.s., associate professor, Department of English State Educational Institution "Khujand State University named after Bobojon Gafurov"
prizoeva@mail.ru

The article explores the origins and development of American children's literature within a broad historical and cultural framework, from the period of European colonization of North America to the early twentieth century. It examines the social, religious, and educational factors that influenced the emergence of the first texts addressed to child readers. Particular attention is paid to the role of Puritan ideology, the expansion of formal education, and the gradual transition from strictly didactic and religious writings to imaginative literary works focused on children's emotional and creative development. The study analyzes major genres, themes, and authors that laid the foundations of the American children's literary tradition. The article concludes that the evolution of children's literature in the United States reflects significant changes in societal attitudes toward childhood and the cultural values of American society.

Keywords: *American children's literature, literary history, colonial period, Puritanism, childhood, didactic literature, cultural context.*

Благодаря своему богатству и разнообразию тем детская литература приобрела популярность во всем мире, и талантливые писатели создают интересные и ценные произведения, которые занимают значительные фонды библиотек. Многие литературные критики разрабатывают передовые критические концепции по этому вопросу. Каждый год проводятся крупные конференции, на которых вручаются премии лучшим и наиболее выдающимся образцам детской литературы. В последние годы эта область стала настолько востребованной, что были созданы совершенно отдельные списки бестселлеров, в которые включены наиболее значимые издания для детей. Таким образом, невозможно представить себе мир без детских книг, тем не менее, произведения, созданные специально для детей, на самом деле, представляют собой относительно недавнее явление в истории литературы.

До XVI века в Европе не было отдельной категории книг для детского досуга. Дети учились читать, а затем читали религиозные тексты или книги, написанные для взрослых. Категориальных различий между детскими и взрослыми произведениями не существовало, поскольку не была выделена отдельная область детского чтения. Первые книги, адресованные детям, представляли собой религиозную литературу или сборники народных сказок и легенд.

В 1634 году итальянский поэт Джамбаттиста Базиле опубликовал «Пентамерон» — сборник народных сказок со всей Европы. «Пентамерон», или «Сказка сказок», содержал ранние версии «Золушки» и «Рапунцель», которые дошли до наших дней и обрели современную известность благодаря компании «Дисней». Шестьдесят лет спустя Шарль Перро опубликовал свой сборник сказок на французском языке. Он считается главным предтечей братьев Гримм, а его сказки представляли собой искусное сочетание оригинальной авторской фантазии с обработкой народных сюжетов и легенд, такими как «Кот в сапогах», «Красная Шапочка» и «Спящая красавица» [2, 52; 3, 5].

Как известно, история Америки начинается с прибытия на её берег корабля «Мэйфлауэр», а десять лет спустя в этом регионе основали свои поселения пуритане. Так как они были глубоко религиозными, Библия служила для них важнейшим духовным ориентиром. Они также привезли с собой в Новый Свет другие произведения, распространённые в Великобритании. Когда писатели наконец взялись за написание исключительно детских книг, развлечения даже не были в их помыслах. Детские книги создавались с чёткой образовательной и дидактической целью, а именно с целью морального или социального воспитания подрастающего поколения [4]. С этой же целью издавались и небольшие книги для изучения молитв и притч (chapbooks, hornbooks) [9, 92].

В 1656 году Джон Коттон написал «Духовное молоко для бостонских малышей (Spiritual Milk for Boston Babes)» – первую детскую книгу, изданную в Америке. Книга содержала 64 важных вопроса и ответа о том, как вести благочестивый образ жизни и не навлечь на себя гнев Божий. Эта книга была значительно короче катехизисов для взрослых, состоявших из сотни вопросов. Она была издана как в Бостоне, так и в Англии и использовалась в качестве учебника в Америке вплоть до XIX века [7, 19]. Эта дидактическая тенденция сохранялась и в XVIII веке, о чем свидетельствуют активное переиздание и адаптация европейских детских произведений, таких как «Мелодии матушки Гусыни (Mother Goose’s Melodies)» американское издание которого вышло в 1786 году, хотя первоначально оно было опубликовано в Англии. Таким образом, в Соединенных Штатах первыми книгами, предназначенными для чтения детям, были произведения строго религиозного содержания, находившееся под покровительством пуританского духовенства.

Первой книгой, ориентированной именно на детскую аудиторию, считается «Маленькая хорошенькая карманная книжка (A Little Pretty Pocket-Book)», которая, несмотря на свою традиционность по современным стандартам, в 1744 году считалась новаторской. Джон Ньюбери написал эту красочную, привлекающую внимание книгу исключительно для развлечения детей. Книга содержала простые стихи и красочные иллюстрации, каждая из которых была привязана к определённой букве алфавита. «Маленькая красивая карманная книжка» по праву считается одной из важнейших книг в жанре детской литературы. Медаль Ньюбери, ежегодно присуждаемая за выдающееся произведение американской детской литературы, названа в его честь и в знак признания его достижений [7, 20].

До середины XIX века круг детского чтения в США составляли в основном дидактическая литература английских писателей: М. Эджворт, С. Янг и др., произведения

английского фольклора, пересказы древнегреческих мифов для детей Н. Готорна, а также рассказы С. Г. Гудрича, пользовавшиеся большой популярностью как в США, так и в Англии [7, 20]. По мнению большинства исследователей, произведение «Книга чудес» Натаниэля Готорна стало революционным в контексте детской литературы Америки XIX века, поскольку вымысел (фэнтези), будучи распространенным явлением в британской литературе, все еще был редкостью в американской детской литературе. Именно поэтому многие историки литературы ставят Готорна в один ряд с основоположниками американской детской литературной традиции. В «Книге чудес» и «Сказках Тэнглвуда» грань между вымыслом и реальностью размыта, поскольку Готорн искусно сочетает мифы Древней Греции с деталями, взятыми из реальной жизни, помещая их в контекст современной Америки [8, 9].

Лишь с начала 1850-х годов стали появляться самобытные американские произведения, ориентированные на детей. К характерным чертам этого периода можно отнести: расширение тематики, связанное с национальным самосознанием и развитием фольклорных традиций (Г. Лонгфелло, Дж. Харрис); рассмотрение социальных проблем, в том числе осуждение рабства (Г. Бичер-Стоу); а также создание произведений, основанных на этнографическом материале и посвящённых проблемам образования и воспитания [1, 10]. Судя по сходству мотивов и основных тем, данный этап можно считать развитием традиции воспитательного романа, продолжавшегося в творчестве английских писателей в эпоху правления королевы Виктории. В американской детской литературе этот стиль связан с именем Луизы Мэй Олкотт («Маленькие женщины (Little Women)», 1868). К этому жанру также относятся произведения Томаса Бейли Олдрича («Воспоминания американского школьника (The Story of a Bad Boy)», 1870), Сьюзан Кулидж («Что сделала Кэти? (What Katy Did?)», 1872), Гарриет Лотроп («Как выросли пять маленьких перцев (Five Little Peppers and How They Grew)», 1881), Лоры Э. Ричардс («Принцесса Хильдегарда (Queen Hildegarde)», 1889), Кейт Дуглас Уиггин («Ребекка с фермы Саннибрук (Rebecca of Sunnybrook Farm)», 1902), Рут Сойер («Роликовые коньки (Roller Skates)», 1939) и других. В семейной повести реалистические тенденции только формировались, однако обращение авторов к повседневной жизни простых людей, уменьшение акцента на дидактической и религиозной тематики, а также изображение героев в реалистических условиях позволяют проследить движение американской детской литературы к реализму [1, 10].

Луиза Мэй Олкотт и Сэмюэл Лэнгхорн Клеменс (Марк Твен) привнесли важные элементы в детскую литературу, особенно в изображении жизни и забот простых людей. Марк Твен пошёл дальше, изобразив главного героя симпатичным, но не всегда обладающим примерным поведением. Именно благодаря этим писателям реализм закрепился как важнейшая тенденция в американской детской литературе наряду с романтизмом.

Детские книги поздней Викторианской эпохи кажутся нам знакомыми и сегодня. Они нравились как взрослым, так и детям. Среди десяти самых продаваемых детских книг в США в период с 1875 по 1895 год были: «Хайди (Heidi)» швейцарской писательницы Йоханны Спири, «Остров сокровищ (Tresure Island)» и «Детский цветник стихов (A Child’s Garden of Verses)» Роберта Льюиса Стивенсона, «Гекльберри Финн (Adventures of Huckleberry Finn)» Марка Твена, «Маленький лорд Фаунтлерой (Little Lord Fauntleroy)» Френсис Ходжсон Бёрнетт и «Копи царя Соломона (King Solomon’s Mines)» Генри Райдера Хаггарда. Взрослые и подростки обменивались иллюстрированными изданиями, поскольку они также активно читали книги, тематика которых представляла интерес широкой публике. В качестве примеров обмениваемых книг можно привести романы Чарльза Диккенса, «Рассказы Кожаного Чулка»

Джеймса Фенимора Купера, «Хижину дяди Тома» Гарриет Бичер-Стоу, «Маленьких женщин» Луизы Мэй Олкотт, «Приключения Гекльберри Финна» Марка Твена и « Маленткого лорда Фаунтлероя» Фрэнсис Ходжсон Бёрнетт [5, 40].

Таким образом, американская детская литература своим многообразием внесла значительный вклад в обогащение мировой культуры. На заре своего существования она могла предложить юным читателям преимущественно произведения религиозного и дидактического характера, но постепенно, с приходом на литературную сцену Ньюбери, Готорна и других, интересы и предпочтения детей стали играть первостепенную роль в создании книг. Одной из особенностей детской литературы XIX века является реалистичное изображение жизни простых людей и развитие реализма, основоположниками которого в жанре семейной повести и приключений считаются Л. М. Олкотт и М. Твен. Изучение и анализ произведений представителей данной литературы считается важным для развития таджикского литературоведения.

Список использованной литературы:

1. Белова А.О. Творчество Луизы Мэй Олкотт в контексте детской литературы Англии и США второй половины XIX – начала XX вв.: дис. канд. филолог. наук. – М.:2013. 18 с.
2. Поплавская И. А., Эфендиева Н. Расим Кызы. Итальянская литературная сказка в русской критической рецепции XIX-XXI вв. (Дж. Базиле, К. Гоцци, К. Коллоди, Дж. Родари) // Вестн. Том. гос. ун-та. 2019. №442. С. 52-60. URL:https://cyberleninka.ru/article/n/italyanskaya-literaturnaya-skazka-v-russkoy-kriticheskoy-retseptsii-xix-xxi-vv-dzh-bazile-k-gotstsi-k-kollodi-dzh-rodari (дата обращения: 07.07.2025).
3. Сказка сказок, или Забава для малых ребят/ Джамбаттиста Базиле; пер. С неаполит. П. Епифанова. – Санкт-Петербург: Азбука, Азбука-Аттикус, 2023.- 640 с.
4. Уракова А. Круг детского чтения в США и России 1840-ч годов (“Рассказы для Хелен” и “Золотой жук”)//Новое литературное обозрение (НЛО). - 2014.-№6.
5. Lundin, A. H. (1994). Victorian Horizons: The Reception of Children’s Books in England and America, 1880-1900//The Library Quarterly: Information, Community, Policy. – Vol. 64, No.1. – P. 30–59.
6. MacLeod A.S. American Childhood: Essays on Children's Literature of the Nineteenth and Twentieth Centuries. - Athens: University of Georgia Press, 1994. – 147 p.
7. Slivey A. Children’s Books and Their Creators. – Boston – New York: Houghton Mifflin Harcourt, 1995. – 800 p.
8. Wadsworth, S. Nathaniel Hawthorne, Samuel Goodrich, and the Transformation of the Juvenile Literature Market//English Faculty Research and Publications. -2000. -P. 236.
9. Welsh Ch. A Bookseller of the Last Century, Being some Account of the Life of John Newbery, and of the books he published, with a Notice of the later Newberys. ¬ London: Griffith, Farran, Okeden and Welsh, 1885. – 373 p.

LEARNING FOREIGN LANGUAGES IN THE MODERN WORLD: NEW METHODS OF TEACHING

Murodova Z.S.,
Coordinator of English Resource Center. English Teacher and Trainer
Faculty of Foreign Languages, Bokhtar State University named after Nosiri Khusrav
mzeboniso82@gmail.com

This article examines modern language teaching methods for Generation Z, including CLT, TBLT, PBL, gamification, and reflection. Drawing on Vygotsky, Hymes, and Ellis, it details Bokhtar State University implementations—like 32 Spring 2025 stories and iELTA Nepal publication—fostering communication, collaboration, and autonomy in resource-limited settings.

Keywords: *CLT, TBLT, PBL, Generation Z, gamification, sociocultural theory, English Language Teaching.*

ОМӮЗИШИ ЗАБОНҲОИ ХОРИҶИ ДАР ҶАҲОНИ МУОСИР: УСЛУБҲОИ НАВИ ТАЪЛИМ

Муродова З.С.,
Координатори Маркази захиравии англисӣ. Муаллима ва мураббии факултаи забонҳои хориҷии Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав
mzeboniso82@gmail.com

Ин мақола усулҳои муосири таълими забон барои насли Z-ро, аз ҷумла CLT, TBLT, PBL, бозикунӣ ва инъикос, баррасӣ мекунад. Дар асоси назарияҳои Виготски, Хаймс ва Эллис, он татбиқи амалии онҳоро дар Донишгоҳи давлатии Бохтар - ба монанди лопроекти "32 ҳикоя" ва нашри iELTA Nepal - нишон медиҳад, ки муошират, ҳамкорӣ ва мустақилияти таълимгирандагонро дар шароити маҳдудиятҳои захиравӣ тақвият мебахшад.

Калидвожаҳо: *CLT, TBLT, PBL, насли Z, бозикунӣ, назарияи иҷтимоӣ-мадании, таълими забони англисӣ.*

ОБУЧЕНИЕ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ: НОВЫЕ МЕТОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ

Муродова З.С.,
Координатор Английского ресурсного центра. Преподаватель и тренер факультета иностранных языков “Бохтарский государственный университет им. Носира Хусрава”
mzeboniso82@gmail.com

В статье рассматриваются современные методы обучения языку для поколения Z, включая CLT, TBLT, PBL, геймификацию и рефлексию. На основе теорий Выготского, Хаймса и Эллиса, в ней описывается внедрение этих методов в Бохтарском государственном университете — например, проект "32 истории" и публикация iELTA Nepal —

способствующих развитию коммуникации, сотрудничества и автономии учащихся в условиях ограниченных ресурсов.

Ключевые слова: *CLT, TBLT, PBL, поколение Z, геймификация, социокультурная теория, преподавание английского языка.*

Introduction

In today's interconnected world, learning foreign languages has become a necessity rather than a luxury. Classroom practice and educational research demonstrate that the demands of the modern world have transformed both the goals and methods of language teaching. Globalization, international mobility, digital communication, and multicultural societies have increased the importance of foreign language proficiency. Concurrently, advances in educational theory and technology have reshaped how languages are taught and learned.

This article examines key theories underpinning modern language teaching and presents practical methods aligned with the needs of 21st-century learners. Understanding these theoretical foundations allows educators to design effective, engaging, and student-centered learning experiences.

1. The Changing Role of Foreign Language Education

Jean Twenge's 2017 book iGen portrays Generation Z (born 1997–2012) as true digital natives, shaped by smartphones and social media from childhood (Twenge, 2017). Key traits include tech-savviness with heavy screen time (15+ hours weekly more than prior generations), multitasking ability (e.g., texting while studying), yet shorter attention spans (average 8 seconds vs. Millennials' 12) from constant app-switching. They prefer instant gratification, visual/interactive learning, and reduced face-to-face interaction, alongside heightened anxiety from digital reliance—demanding gamified, feedback-rich language methods.

These characteristics challenge traditional lectures, where Gen Z struggles with sustained focus. Effective foreign language teaching—especially English for global communication, academics, and careers—balances structured grammar with creative, learner-centered tasks integrating cultural competence, critical thinking, and digital literacy.

2. Key Theoretical Foundations in Modern Language Teaching

Building directly on these Generation Z needs, modern language teaching draws from influential theories emphasizing communication, interaction, learner autonomy, and meaningful engagement (Richards & Rodgers, 2001). These frameworks guide educators in crafting dynamic, technology-enhanced experiences that replace textbook reliance and teacher-centered lectures with interactive, visually engaging, fast-paced lessons tied to real-life contexts.

2.1 Communicative Language Teaching (CLT)

CLT emerged as a response to grammar-translation methods, prioritizing communicative competence over isolated linguistic accuracy (Hymes, 1972; Canale & Swain, 1980; Savignon, 1997). Language emerges naturally through real-world interactions rather than rote rule memorization.

Classroom applications include:

- Role-plays, simulations, and pair/group discussions
- Information-gap tasks and problem-solving activities
- Authentic materials like videos, dialogues, and brochures
- Storytelling with story cubes or speaking cards
- Interactive games (Spot It!, Activate Board Games)
- Jigsaw puzzles and picture-based narratives

With English teachers whom I work, we apply jigsaw techniques in large classes at the English Resource Center, enhancing engagement, teamwork, and active listening. These adapt easily to home-reading groups, proving ideal for low-resource settings and Generation Z's love of creativity and interactivity.

2.2 Task-Based Language Teaching (TBLT)

TBLT extends CLT with structured, meaningful tasks that drive natural language use, embedding grammar and vocabulary in context (Ellis, 2003; Nunan, 2004; Willis, 1996). Students complete real-world activities like planning trips or solving mysteries, fostering collaboration and fluency.

Key benefits include:

- Encourages genuine, purposeful communication
- Promotes authentic language production
- Integrates skills contextually without drills
- Prepares learners for everyday interactions

With English Club mentors at the Faculty English Clubs, we discuss and plan monthly sessions featuring TBLT tasks—including presentations, poster design, debates, jigsaw reading, and storytelling—to improve listening and speaking skills, yielding active English use and practical proficiency among participants. These hands-on tasks perfectly suit Generation Z's preference for fast-paced, collaborative learning.

2.3 Project-Based Learning (PBL)

PBL engages students in both short-term and long-term projects that combine all language skills while building creativity and critical thinking. In English teaching, these include posters, podcasts, mini-research, performances—even international collaborations with students from other countries—based on constructivist ideas.

As Coordinator of the English Resource Center, I implemented PBL in the Spring 2025 Creative Writing course, pairing with active ERC members to teach 20 students paragraph structure (topic sentences) and story creation. Students and teachers involved produced 32 original stories, proudly shared at the graduation ceremony. This project enhanced all four language skills (reading, writing, listening, speaking). I replicated this success with English teachers whom I work with; these stories now serve as supplementary materials for exams, demonstrating PBL's effectiveness for authentic output and confidence-building in Generation Z learners.Building on local success, I extended PBL to international collaboration:

In November 2024, I connected my Mentorship Club students to the iELTA Nepal Digital Book Publishing Project (discovered via Facebook social media). This global initiative creates digital books showcasing learners' creative works from multiple countries—poems, essays, diary entries, travelogues, stories, artwork, and personal memories. Five students participated, submitting poems, essays, and creative stories that were accepted, published in the journal, and celebrated with personal copies.

2.4 Gamification, Collaborative Learning, and Sociocultural Theory

This integrated approach combines game elements, group dynamics, and Vygotsky's ZPD (1978) for scaffolded, motivating progress through peer support and competition.

Strategies encompass:

- Cooperative tasks, peer tutoring, and mentorship
- Gamified challenges and team projects
- Tools like Kahoot, Quizizz, Bamboozle, Quizlet Live

In a joint session between our two university English Clubs, we organized a Spelling Bee, Kahoot quizzes, and Jeopardy contests where students competed in teams, earning points for their clubs. This collaborative gamification boosted engagement, vocabulary mastery, and peer motivation—perfectly suiting tech-savvy Gen Z's love for competition and immediate feedback through structured ZPD interactions.

2.5 Reflective and Autonomous Learning

Reflective practices empower learners to own their growth through metacognition, goal-setting, and self-evaluation. Tools include journals, checklists, portfolios, and ZPD-linked confidence scales to distinguish independent vs. supported tasks.

Peer feedback and digital apps deliver instant insights, cultivating self-regulation and lifelong habits—essential for Gen Z's autonomous, feedback-driven style.

Conclusion

Jigsaw activities, English Club TBLT sessions, 32 Spring 2025 stories, iELTA Nepal projects, and Spelling Bee/Kahoot contests show how CLT, TBLT, PBL, games, and reflection work well for Gen Z students. These simple methods mix theory and practice, helping Tajik students speak English confidently in everyday life, even with limited resources.

Practical applications, such as English Clubs and mentorship initiatives, demonstrate the successful implementation of these methods. Through interactive tasks, gamified challenges, long-term projects, and reflective practices, students engage in meaningful language use, collaborate with peers, and develop autonomy as lifelong learners..

List of Literature Used:

1. Bruner, J. S. (1986). Actual minds, possible worlds. Harvard University Press.
2. Canale, M., & Swain, M. (1980). Theoretical bases... Applied Linguistics, 1(1), 1–47.
3. Ellis, R. (2003). Task-based language learning and teaching. Oxford University Press.
4. Gardner, H. (1983). Frames of mind. Basic Books.
5. Hymes, D. (1972). On communicative competence. In Sociolinguistics (pp. 269–293). Penguin.
6. Nunan, D. (2004). Task-based language teaching. Cambridge University Press.
7. Piaget, J. (1973). To understand is to invent. Grossman.
8. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2001). Approaches and methods (2nd ed.). Cambridge University Press.
9. Savignon, S. J. (1997). Communicative competence (2nd ed.). McGraw-Hill.
10. Twenge, J. M. (2017). iGen. Atria Books.
11. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in society. Harvard University Press.
12. Willis, J. (1996). A framework for task-based learning. Longman.

CONTEMPORARY APPROACHES TO LANGUAGE INSTRUCTION IN SPECIALIZED UNIVERSITIES

Maksudov U.O.,

Doctor of science (Dsc), Associate Professor

Uzbek State University of World Languages

olimi.umed@mail.ru

This article is devoted to the problem of studies of modern methods and techniques of teaching foreign (English) language the students of non-linguistic University. As an example, several modern and relevant methods of teaching English are given. In this article, special attention is paid to the specific application of methods in the educational process. The article also considers the effectiveness of methods of teaching a foreign language, as it contributes to the formation and development of various abilities, skills, general educational and professional competencies of important for the modern specialist.

Keywords: *modern methods, teaching approaches, students of non-linguistic universities, English language, features of teaching, active methods.*

РАВИШҲОИ МУОСИР БА ТАЪЛИМИ ЗАБОНҲО ДАР ДОНИШГОҲҲОИ МАХСУС

Мақсудов У.О.,
доктори илмҳо (DSc),
Дотсенти Донишгоҳи давлатии забонҳои ҷаҳонии Ӯзбекистон
olimi.umed@mail.ru

Дар ин мақола усулҳо ва техникаҳои муосири таълими забони хориҷӣ (англисӣ) ба донишҷӯён дар донишгоҳи ғайризабонӣ баррасӣ мешаванд. Якчанд усулҳои муосир ва мувофиқи таълими забони англисӣ ҳамчун мисол оварда шудаанд. Дар ин мақола ба хусусиятҳои татбиқи ин усулҳо дар раванди таълим тамаркуз шудааст. Инчунин самаранокии усулҳои таълими забонҳои хориҷӣ баррасӣ мешавад, зеро онҳо ба рушди қобилиятҳо, малакаҳо ва салоҳиятҳои гуногуни академӣ ва касбӣ, ки барои мутахассисони муосир муҳиманд, мусоидат мекунанд.

Калидвожаҳо: *усулҳои муосир, усулҳои таълим, донишҷӯён дар донишгоҳҳои ғайризабонӣ, забони англисӣ, хусусиятҳои таълим, усулҳои фаъол.*

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ОБУЧЕНИЮ ЯЗЫКАМ В СПЕЦИАЛИЗИРОВАННЫХ ВУЗАХ

Максудов У.О.,
Доктор наук (DSc),
доцент Узбекский государственный университет мировых языков
olimi.umed@mail.ru

Настоящая статья посвящена проблеме изучения современных методов и приёмов обучения иностранному (английскому) языку студентов неязыкового вуза. В качестве примера приводится несколько современных и актуальных методов преподавания английского языка. В данной статье особое внимание уделяется специфике применения методов в учебном процессе. Также рассматривается эффективность методов обучения иностранному языку, поскольку он способствует формированию и развитию различных способностей, умений, общеучебных и профессиональных компетенций, значимых для современного специалиста.

Ключевые слова: *современные методы, приёмы обучения, студентов неязыковых вузов, английский язык, особенности преподавания, активные методы.*

Currently, the process of teaching English to students of technical specialties is characterized by the generally low level of foreign language proficiency among this group of learners. Consequently, instructors face a dual task: first, to develop students' communicative competence as the central objective of language education; and second, to select and present learning materials that correspond to the learners' linguistic abilities and professional needs.

In the contemporary era of globalization and scientific-technological advancement, proficiency in a foreign language has become increasingly essential for future professionals. This is particularly critical for students in non-linguistic degree programs, for whom it constitutes a fundamental requirement. One approach to enhancing the efficacy of foreign language instruction is the integration of learner-centered methodologies into the curriculum. This can be implemented, for instance, by employing customized teaching materials, forms, and methods during classes and in preparatory work. Such materials and methods should be tailored to align with the student's innate capabilities and learning style - that is, their characteristic manner of gathering, processing, interpreting, organizing, and analyzing information.

Therefore, it is essential to build upon students' prior personal experience, taking into account the specifics of their chosen field. This involves engaging them in key language activities during foreign language classes: speaking, reading, and writing - while progressively expanding their knowledge of profession-specific vocabulary [3, p. 11].

Research methodology. This research employs a comprehensive analytical approach to examine contemporary methodologies in foreign language instruction for non-linguistic universities. The methodological framework includes:

- Comparative analysis of different learning styles (visual, auditory, kinesthetic)
- Synthesis of best practices in pedagogical adaptation
- Examination of case studies and practical teaching applications
- Review and analysis of current literature in the field

The study investigates the implementation and effectiveness of various teaching strategies through theoretical analysis and practical application examples, focusing on their adaptability to diverse learning environments and student needs.

Analysis of literature sources and scientists' ideas

Specialists have developed specific forms and methods for teaching a foreign language to students with distinct learning styles. The research reveals three primary learning modalities with their characteristic features and requirements:

Visual Learners: These students require information to be presented in a visible format - such as on a monitor, board, in a textbook, or as handouts - in the form of text, images, drawings, diagrams, charts, and so forth. Consequently, these students often encounter difficulties when instructions and explanations are provided solely in an auditory manner. It is therefore recommended that visual learners be advised to write down information they need to memorize, as some may struggle to retain material that is not recorded in written form.

When developing listening skills with these learners, it is essential to provide visual support, such as subtitles. Furthermore, since visual learners may encounter specific challenges with the pronunciation and intonation of foreign language sounds, targeted pronunciation practice should be integrated into the instructional design.

To support their learning, such students can be encouraged to employ strategies that leverage their visual strengths. Recommended techniques include writing down keywords, creating diagrams to organize information systematically, and utilizing flashcards for vocabulary acquisition.

Furthermore, the use of associative cards, maintaining structured notes, incorporating symbols, and deploying specific highlighting methods can significantly aid in the retention and mastery of required material.

Professionals often recommend that visual learners be seated in the front rows of the classroom. This strategic placement facilitates their ability to concentrate on the instructor's speech and provides a clearer view of the instructor's facial expressions and gestures, which serve as critical visual cues for comprehension.

To accommodate their learning preferences, such students should be permitted to utilize digital tools, including personal computers, laptops, tablets and smartphones. These devices enable them to structure information effectively through the creation of diagrams, tables, and other visual formats. Furthermore, assigning tasks that require the preparation of presentations using software like Microsoft PowerPoint aligns well with their cognitive strengths.

To support instruction, an interactive whiteboard can be employed to generate charts, diagrams, and graphs that illustrate the lexical and grammatical content prescribed by the curriculum. Furthermore, the explanation of new concepts should utilize language that triggers visual associations. The learning environment itself should be rich with visual cues, including wall displays designed to facilitate the assimilation of essential information.

Further pedagogical support can be provided through the use of instructional videos and written guides. Students with a visual learning preference typically excel at locating information online, solving puzzles and crosswords, and engaging with textual and illustrative materials. Their written work, ranging from essays to short-answer responses, is often a strength. A characteristic of their learning process is the desire to observe modeled solutions before attempting exercises independently. Furthermore, these learners require quiet time for reflection to process new information and often prefer autonomous study, such as reading a textbook.

Conversely, visual learners often exhibit a reluctance to engage in oral repetition, follow complex verbal instructions, or listen to extended audio-only recordings. Their strengths typically lie in spelling, reading, and writing, and they generally demonstrate a strong aptitude for understanding foreign language grammar. However, these strengths are frequently counterbalanced by significant challenges in developing oral proficiency.

Auditory Learners: In direct contrast, they require acoustic processing to internalize information effectively. Their cognitive engagement is predominantly mediated through the auditory channel, necessitating that instructional material be delivered orally. These students rely on vocalization as a primary mechanism for knowledge acquisition, often reading texts aloud to encode information into memory. Written sources, such as textbooks, are insufficient for their learning needs unless supplemented by verbal explanation. A characteristic strategy is the oral paraphrasing of assigned tasks, even those distributed in written form, as textual information holds limited cognitive salience until it is reinforced through auditory input.

The pedagogical profile of the auditory learner is defined by a fundamental dependence on acoustic channels for cognitive processing and information encoding. For these individuals, knowledge acquisition is most effective when information is received and reinforced through auditory means. This necessitates instructional strategies that prioritize oral delivery, including explicit verbal explanations and the opportunity for students to vocalize content, such as by reading aloud to facilitate mnemonic retention. Written materials alone are insufficient, often requiring auditory supplementation to achieve cognitive salience.

To optimize the learning environment for this cohort, strategic seating arrangements are essential to ensure unimpeded auditory access to the instructor. Furthermore, these learners benefit from quiet settings that minimize interference and should be permitted to record lectures for subsequent review, thereby leveraging their aural strengths. Pedagogical delivery should intentionally employ phonologically rich language, utilizing sound-based associations, rhyme, and rhythm to enhance mnemonic encoding. Technology that converts text to speech is highly appropriate, as are traditional aural exercises like dictations and narrative storytelling.

In terms of assessment and collaborative learning, reading test questions aloud provides a more accurate measure of their knowledge. Pairing auditory learners for reciprocal teaching, where they explain concepts to one another, capitalizes on their propensity for verbal processing. They are typically active and valuable participants in discussions and debates, thrive in lecture-based formats, and demonstrate high engagement with audio recordings, audiobooks, and verbal repetition exercises. Finally, it is posited that immersive auditory media - including radio, music, video, and television - confer a greater relative benefit to auditory learners than to those with divergent cognitive styles.

To capitalize on these strengths, the learning environment must be strategically engineered to prioritize auditory access. This includes preferential seating, permission to audio-record lectures for subsequent review, and the integration of phonologically rich language, rhyme, and text-to-spechnology. Assessment and collaborative exercises, such as having test questions read aloud or engaging in reciprocal teaching and debates, align perfectly with their cognitive style. However, a primary pedagogical challenge lies in their frequent aversion to literacy-based tasks. Consequently, a critical instructional objective is the deliberate and structured cultivation of reading and writing skills, which often require targeted intervention to develop commensurate with their oral-aural fluency.

Auditory learners exhibit a pronounced propensity for verbal engagement within the instructional setting, demonstrating both volubility and a distinct preference for oral tasks. Their learning process is characterized by active participation, frequently evidenced by questioning, responding, and the verbal reinforcement of content through repetition and paraphrasing. This aural orientation facilitates marked proficiency in foreign language acquisition; they develop oral fluency with ease, rapidly assimilate new lexicon, and display a capacity for incidental learning through listening exposure alone. A principal pedagogical consideration, however, is their frequent aversion to literacy-based tasks, necessitating structured intervention to develop reading and writing competencies commensurate with their oral-aural skills.

Kinesthetic Learners: They exhibit a cognitive style predicated on physical engagement, wherein knowledge acquisition is directly facilitated by motor activity and tactile experience. Their encoding and recall of information are dominated by motor memory rather than visual or auditory channels. Pedagogical manifestations of this style include a preference for frequent changes in physical location, haptic interaction with learning materials, and the representation of concepts through drawing. Consequently, there is a strong positive correlation between the degree of physical activity employed during instruction and the volume of information successfully internalized by these learners.

To channel this energy productively, pedagogical strategies should incorporate purposeful physical tasks. When distraction is observed, instructors can redirect students by assigning them operational roles such as distributing materials, writing on the board, or reconfiguring the classroom furniture. The most effective approach to sustaining engagement is to design lessons with a varied sequence of activities, ensuring a regular transition between tasks that integrate movement and haptic

interaction. This prevents cognitive stagnation and aligns instructional methodology with the kinesthetic learner's need for dynamic physical involvement.

Contemporary educational frameworks often fail to adequately accommodate kinesthetic learners, disproportionately prioritizing auditory and visual modalities [7, p. 58]. To address this gap, instruction must be deliberately designed to integrate sustained physical engagement. This includes incorporating frequent, structured breaks and periodic regrouping of students. Effective task design involves presentations delivered while standing—such as speeches supported by schematic aids—role-playing activities like assuming the teacher's role, and the creation of physical study aids, for instance, handmade flashcards for vocabulary acquisition. To optimize focus, strategic environmental adjustments are recommended, including preferential seating at the front of the classroom. Furthermore, encouraging kinesthetic note-taking through sketching, along with the use of computers for exercises, channels their cognitive need for movement into productive learning processes, thereby bridging the gap between their innate learning style and conventional pedagogical practice.

Kinesthetic learners demonstrate a strong preference for interactive and experiential pedagogical methods. Their engagement is maximized through participation in role-playing exercises, collaborative discussions, and project-based tasks, all of which foster an active learning environment conducive to developing critical thinking skills. Furthermore, this learning style thrives in collaborative settings, both inside and beyond the traditional classroom, showing particular benefit from fieldwork and hands-on experiences such as educational visits to museums and exhibitions.

Kinesthetic learners exhibit distinct pedagogical challenges and opportunities within a mixed-style classroom. While they fatigue rapidly during traditional, passive formats like lectures and struggle with extensive reading and sustained written assignments such as essays and long tests, their preferred active-learning modalities offer inherent inclusivity. Instructional components designed for kinesthetic learners - namely interactive and participatory activities - are often readily engaging for visual and auditory learners as well, thereby facilitating a universally beneficial learning environment.

Contemporary pedagogical methodology is characterized by several dominant trends that reflect a shift towards personalized and engaged learning. These core principles include:

- Differentiated Instruction: The pedagogical framework is adapted to the learner through diagnostic needs analysis, rather than expecting the student to conform to a single, rigid method.
- Student-Centered Learning: Lessons are designed to position the learner as an active participant, shifting the role of the student from a passive recipient to an engaged co-constructor of knowledge.
- Digital Integration: The strategic incorporation of online resources—including instructional videos, web-based exercises, and dedicated learning platforms—is now a fundamental component of the educational process.
- Gamification: The application of game-design elements and playful tasks, often categorized under the umbrella of «edutainment,» is frequently employed to enhance motivation and knowledge retention.
- Globalized Communication and Networking: Leveraging global connectivity to facilitate authentic language practice through structured networking. This involves utilizing social media, dedicated communication platforms, and online language exchanges to develop both oral and written competencies. A critical strength of this approach is its capacity to integrate diverse exercises—such as role-plays, dialogues, essay composition, business correspondence, and listening

activities—within a single, authentic context. This multifaceted engagement simultaneously stimulates the auditory, visual, and kinesthetic channels of language perception, effectively catering to the complex cognitive profiles of contemporary learners [6, pp. 21-28].

- Technology-Enhanced Creative Tasks: The implementation of creative assignments that leverage digital tools to foster production skills. These tasks include the creation of web-based collages, multimedia projects, and web quests, as well as the recording of audio and video monologues, moving beyond traditional exercises to cultivate digital literacy and original expression.
- Utilization of Authentic Materials: A deliberate pedagogical shift towards the use of unmodified, real-world materials - such as articles, podcasts, and videos - for reading, discussion, and viewing. This approach enhances linguistic and cultural competence by exposing learners to genuine language use in its natural context.

Consequently, the development of a standardized foreign language curriculum for non-linguistic higher education institutions has become an imperative, one that must align with the contemporary language proficiency requirements for graduates. Presently, such a framework, endorsed by the Scientific and Methodological Council for Foreign Languages of the Russian Ministry of Education and Science under the guidance of Professor S.G. Ter-Minasova, has been established [8, p. 1]. This program is founded upon the following principles, as outlined in current policy documents governing the modernization of higher professional education:

Conclusion. Addressing Contemporary Disparities: In summation, the analysis of modern contradictions in foreign language teaching within a non-linguistic university environment reveals a significant disparity: existing teaching materials and library resources often fall short of meeting the demands of a methodology that incorporates new information technologies. Consequently, the onus falls upon the individual instructor to source, adapt, and continuously develop supplementary tasks and variable exercises for a multi-level student body. This necessitates a dual focus: consistently aligning materials with the specific academic and professional direction of the students, while simultaneously pursuing innovative, active forms of learning. This ongoing process of pedagogical design is integral to the enhancement of the instructor's own methodological expertise and professional stature.

Final Considerations: In the contemporary educational landscape, increased emphasis must be placed on fostering students' creative capacities and stimulating their cognitive engagement. Innovative pedagogical technologies and methods constitute a vital component of the instructional process, serving to diversify the learning experience and enhance its intrinsic appeal.

In conclusion, the acquisition of a foreign language, particularly English, constitutes a systematic and multifaceted endeavor. The selection of appropriate instructional methodologies is a recurring, practical concern for the educator. The instructor is therefore tasked with a discerning choice: from the plethora of modern language teaching methods, they must select those that not only align with their own professional disposition, intellect, and objectives but are also congruent with the specific context of their institution. This selection must be further informed by a consideration of the individual learner characteristics, including the unique interests and aptitudes of each student.

References

1. Alevtina N. G., Margaryan T. D. Innovative methods in teaching English for specific purposes in technical universities. Humanitarian Bulletin, 2013, issue. 7. URL: http://hmbul.bmstu.ru/catalog/pedagog/engped/93.html

2. Antonina N. M. The problems of communication training in foreign language teaching as a profession // Teaching foreign languages in schools and universities. - 2001. - № 8. - P. 150-160.

3. Artemieva, O. A. Methodology of the organization of professional training on the basis of cross-cultural communication / O. A. Artemyeva, M. N. Makeev, R. P., Milrud//Tambov: Publishing house Tamb. state tech. UN-TA, 2005 -160 p.

4. Konysheva A. V. Modern methods of teaching English. - Minsk: Tetra-Systems, 2004. - 176 p.

5. Modern methods of teaching English / Konysheva. - 3rd ed. - Meganewton.: Tetra-Systems, 2005. - 176 p.

6. Kulagina I. Y., Kolyutsky V. N. Developmental psychology. - Moscow: Sphere, 2001.- 464 p.

7. Samples of P. I., Ivanova, O. Yu. Professionally-oriented foreign language teaching at non-linguistic faculties of universities: the textbook / Under the editorship of P. I. Obraztsov. Eagle, 2005. - 114c.

8. Sample program of foreign language training in universities of non-language specialties URL: http://www.eltrussia.ru/articles_52.html (30/04/2024).

Бахши 1:
Муаммоҳои муосири илми филология, самтҳои нави таҳқиқот дар забоншиносӣ ва адабиётшиносӣ

Секция 1:
Современные проблемы филологической науки, новые направления исследований в языкознании и литературоведении

Section 1:
Contemporary issues of philological science, new directions of research in linguistics and literary studies

РОЛЬ ПРОИЗВЕДЕНИЙ РУДАКИ В РАЗВИТИИ ШКОЛЫ РОМАНТИЗМА В ГЕРМАНИИ

Исмаилова М.О.,
к.ф.н., доцент кафедры иностранных языков
Институт экономики и торговли ТГУК
ismoilova1984@gmail.com

Статья посвящена значению творчества Рудаки, основоположника персидской классической поэзии, в формировании литературных и культурных связей между Востоком и Западом. Рудаки был первым поэтом, который на протяжении своей жизни создал значительное количество произведений на персидско - таджикском языке, что открыло новую эпоху в персидско - таджикской литературной традиции. В статье также рассматривается, как переводы его произведений в XIX веке, начиная с Англии и Франции, а затем в Германии, способствовали распространению его творчества в Европе. Особое внимание уделяется роли немецких востоковедов, таких как Генрих Розен и Карл Риттер, в интерпретации и популяризации поэзии Рудаки, а также влиянию его произведений на немецких писателей и философов, включая Гёте, Шеллинга и Гессе. В статье исследуется сложность перевода восточной поэзии, включая трудности передачи философских и культурных реалий, а также влияние Рудаки на развитие немецкой литературы в рамках романтизма и позднейших философских течений. В заключение подчеркивается устойчивое влияние поэзии Рудаки на германо-восточные культурные связи и на развитие западной литературной традиции в целом.

Ключевые слова: *Рудаки, Гёте, литературные связи, произведении "Западно-восточный диван, персидская литература, востоковеды*

THE ROLE OF RUDAGI'S WORKS IN THE DEVELOPMENT OF ROMANTICISM SCHOOL IN GERMANY

Ismoilova M.O.,
c.ph.s., associate professor of the department of foreign languages
of Institute of economy and trade of the Tajik state university of commerce
ismoilova1984@gmail.com

The article is devoted to the significance of Rudaki's creative work, the founder of classical Persian- Tajik poetry, in the formation of literary and cultural ties between the East and the West. Rudaki was the first poet who, over the course of his life, created a substantial number of works in the Persian language, thereby opening a new era in the Persian literary tradition. The article also examines how translations of his works in the nineteenth century—initially in England and France, and later in Germany—contributed to the dissemination of his legacy in Europe. Special attention is given to the role of German Orientalists such as Heinrich Rosen and Karl Ritter in the interpretation and popularization of Rudaki's poetry, as well as to the influence of his works on German writers and philosophers, including Goethe, Schelling, and Hesse. The article explores the complexity of translating Eastern poetry, including the difficulties of conveying philosophical and cultural realities, and analyzes Rudaki's influence on the development of German literature within the framework of Romanticism and later philosophical movements. In conclusion, the enduring impact of Rudaki's

poetry on German–Eastern cultural relations and on the development of the Western literary tradition as a whole is emphasized.

Keywords: *Rudaki, Goethe, literary connections, "West-Eastern Divan" work, Persian literature, Orientalists*

НАҚШИ АСАРҲОИ РУДАКӢ ДАР ТАҚВИЯТИ МАКТАБИ РОМАНТИЗМ ДАР ОЛМОН

Исмаилова М.О.,
н.и.ф., дотсенти кафедраи забонҳои хориҷии
Донишкадаи иқтисод ва савдои ДДТТ
ismoilova1984@gmail.com

Мақола ба аҳамияти эҷодиёти Рӯдакӣ, асосгузори назми классикии форсу тоҷик, дар ташаккули робитаҳои адабӣ ва фарҳангии байни Шарқ ва Ғарб бахшида шудааст. Рӯдакӣ нахустин шоире буд, ки дар тӯли ҳаёти худ миқдори зиёди асарҳоро ба забони форсӣ тоҷики эҷод намуд ва бо ин васила давраи навро дар анъанаи адабиёти форсӣ оғоз кард. Дар мақола инчунин баррасӣ мегардад, ки чӣ гуна тарҷумаи осори ӯ дар асри XIX, нахуст дар Англия ва Фаронса ва сипас дар Олмон, ба паҳн гардидани эҷодиёти Рӯдакӣ дар Аврупо мусоидат намуд. Таваҷҷуҳи махсус ба нақши шарқшиносони олмонӣ, аз қабили Генрих Розен ва Карл Риттер, дар тафсир ва маъруф гардондани ашъори Рӯдакӣ, инчунин ба таъсири осори ӯ ба адибон ва файласуфони олмонӣ, аз ҷумла Гёте, Шеллинг ва Гессе, равона шудааст. Дар мақола мураккабии тарҷумаи назми шарқӣ, аз ҷумла мушкилоти интиқоли воқеиятҳои фалсафӣ ва фарҳангӣ, инчунин таъсири Рӯдакӣ ба рушди адабиёти олмонӣ дар доираи романтизм ва равияҳои минбаъдаи фалсафӣ таҳқиқ мешавад.

Калидвожаҳо: *Рӯдакӣ, Гёте, робитаҳои адабӣ, асари "Гарби-Шарқӣ", адабиёти форсӣ, шарқшиносон.*

Рудаки сыграл ключевую роль в становлении персидской классической поэзии. До него персидская литература в основном развивалась в устной традиции и ограничивалась поэтическими формами, использующими арабский язык. Однако, Рудаки был первым поэтом, который на протяжении своей жизни создал значительное количество произведений на персидском языке, что открыло новую эпоху в персидской литературной традиции. Его творчество стало основой для дальнейшего развития персидской поэзии, и его произведения оказали глубокое влияние на литературу как Таджикистана, так и Ирана [1, стр. 45–47].

Переводы произведений Рудаки в Европе начали появляться в XIX веке, что стало важным этапом в распространении его творчества за пределы Персии. Наиболее ранние переводы были сделаны в Англии и Франции, однако более значительное внимание к персидскому поэту стало проявляться в Германии, где востоковеды активно занимались изучением персидской литературы. Уже в середине XIX века ученые, такие как Генрих Розен, начали переводить фрагменты произведений Рудаки, что способствовало знакомству европейской аудитории с его поэзией.

Однако истинную популярность произведения Рудаки в Европе приобрели благодаря немецким востоковедам, чьи работы стали основой для более глубокого понимания персидской поэзии. Роль немецких ученых, таких как Карл Риттер, в распространении и адаптации персидской литературы нельзя переоценить. Они не только переводили стихи

Рудаки, но и предоставляли детальные комментарии, объясняя философский и культурный контекст, что позволяло читателям более полно оценить смысл и значение поэзии Рудаки. Эти переводы способствовали формированию позитивного восприятия восточной поэзии и вдохновили многих немецких поэтов и писателей, включая Гёте и Шеллинг, на изучение восточных литературных традиций [2, стр. 112–115].

Кроме того, немалое значение в популяризации поэзии Рудаки имели адаптации его стихов в рамках различных литературных движений, таких как романтизм. Немецкие поэты, находившие вдохновение в восточных текстах, стремились перенести философские и эстетические идеи Рудаки в свою литературную практику, что содействовало распространению восточной поэзии в Европе. В особенности, популяризация стихов Рудаки в немецкой литературе сыграла роль в расширении культурных связей между Европой и Востоком, углубив взаимное понимание и восхищение искусством разных народов [3, стр. 230–232].

Влияние Востока на немецкую литературу в XVIII–XIX веках стало заметным культурным феноменом, который значительно изменил литературный ландшафт того времени. Восточная философия и поэзия, включая персидскую, привлекали внимание немецких писателей и интеллектуалов, особенно в эпоху романтизма, когда возник интерес к экзотическим и духовным традициям других культур. Одним из наиболее значимых источников вдохновения для немецких авторов стала персидская литература, особенно поэзия великих персидских поэтов, таких как Рудаки, Фирдоуси, Хафиз и Омара Хайям. Однако именно Рудаки, как основатель классической персидской поэзии, сыграл важную роль в становлении восточного влияния на немецкую литературу

Немецкие поэты и философы, в частности, Иоганн Вольфганг Гёте, начали активно заимствовать мотивы из персидской поэзии, что стало частью более широкого явления, называемого "восточной модой". Влияние Востока на немецкую литературу было многослойным, и важную роль в этом процессе играли переводчики и востоковеды, которые стремились не только переводить восточные тексты, но и анализировать их, извлекая глубокие философские и эстетические идеи. Важным шагом в этом направлении стали переводы произведений Рудаки, которые открыли европейскому читателю не только поэтическое мастерство, но и дух персидской культуры [2, стр. 112–115].

Роль немецких востоковедов и литературных критиков в переводах и анализе персидской поэзии была ключевой. Карл Риттер, Генрих Розен и другие ученые сыграли важную роль в формировании западного представления о персидской литературе. Они не только переводили стихи Рудаки, но и углубленно исследовали их философскую и культурную значимость, что позволило немецкой аудитории познакомиться с поэзией, пронизанной глубокой духовностью и любовью к природе. Эти переводы стали основой для развития интереса к Востоку среди немецких писателей и критиков. Благодаря этим работам, персидская поэзия оказала значительное влияние на философские и литературные течения в Германии, такие как романтизм и идеализм [3, стр. 230–232].

Переводы стихов Рудаки на немецкий язык оказывали влияние на немецкую литературу, особенно в контексте романтического движения, которое было в поисках новых форм выражения и источников вдохновения. Немецкие поэты и философы, такие как Гёте, Шеллинг и Новалис, часто обращались к восточной литературе как к источнику духовного и эстетического вдохновения. Они искали в произведениях Рудаки не только поэтическую форму, но и философские идеи, касающиеся любви, природы, жизни и смерти. Эти темы были

особенно близки немецким романтикам, которые ценили иррациональные и мистические аспекты восточной поэзии. В то же время, произведения Рудаки воспринимались как мост между Востоком и Западом, предлагая новые горизонты для культурных обменов и литературных исследований [2, стр. 112–115].

Немецкие литературоведы оценивали поэзию Рудаки как важное звено в развитии восточного влияния на западную литературу. Они подчеркивали его роль как первопроходца в персидской поэзии и отмечали, что его произведения были уникальными как по своей философской глубине, так и по своей поэтической технике. В рамках немецкой романтики Рудаки был воспринят как символ духовного поиска и гармонии с природой, что позволяло ему стать значимым ориентиром для немецких поэтов и мыслителей того времени. В то же время, литература Рудаки была рассмотрена в контексте восточного влияния, которое оказалось важным элементом в формировании нового понимания духовности и эстетики в немецкой литературе [3, стр. 230–232].

Роль работы востоковедов в знакомстве Германии с творчеством Рудаки является важным аспектом в истории восприятия персидской поэзии в Европе. Одними из ведущих исследователей, сыгравших ключевую роль в популяризации творчества Рудаки, были Карл Вильгельм Фридрих и Франц Бальдуин. Эти ученые не только занимались переводом произведений Рудаки, но и активно анализировали их в контексте восточной философии и литературной традиции. Карл Вильгельм Фридрих, известный своей работой по востоковедению, привнес в германскую научную среду глубокий анализ персидской поэзии, обратив внимание на значимость Рудаки как основателя персидской классической литературы. Его труды, в которых он рассматривал эстетические и философские аспекты творчества Рудаки, стали основой для последующих исследований в Германии [1, стр. 45–47].

Франц Бальдуин, в свою очередь, в своих работах по переводу и анализу персидских текстов Рудаки, уделял внимание не только языковым и стилевым особенностям, но и философским мотивациям, заложенным в поэзии. Он исследовал концепцию любви, природы и космоса в произведениях Рудаки, что позволило немецким читателям более глубоко понять персидскую поэзию и ее связь с европейской культурой. Переводы и исследования Бальдуина оказали значительное влияние на восприятие Рудаки в Германии и способствовали распространению восточных философских идей среди немецких интеллектуалов [2, стр. 112–115].

Влияние произведений Рудаки на немецких поэтов и писателей также не ограничивалось только сферой научных исследований. Рудаки оказал существенное воздействие на творчество ряда немецких авторов, особенно в период романтизма. Известно, что такие фигуры, как Гёте и Шеллинг, находили в персидской поэзии важные для себя темы и мотивы, такие как глубокая связь человека с природой и поиски духовного идеала. Особенно ярко это влияние проявилось в поэзии Гёте, который в своих работах активно использовал элементы восточной философии, что, в частности, отразилось в его произведении "Западно-восточный диван", вдохновленном персидской поэзией. Творчество Рудаки стало частью того культурного обмена, который способствовал интеграции восточной духовности и эстетики в немецкую литературу [3, стр. 230–232].

Перевод поэзии Рудаки, как и любой другой восточной литературы, представляет собой значительную сложность для западных переводчиков. Одной из главных проблем является передача специфики восточной поэзии, которая тесно связана с уникальными культурными и историческими реалиями, зачастую далекими от западного восприятия.

Переводчики сталкиваются с задачей сохранения метафорического богатства и философской глубины стихов Рудаки, одновременно адаптируя их для немецкого читателя. Восточная поэзия, особенно в контексте персидской традиции, часто включает в себя символику и образы, которые не имеют прямых аналогов в западных языках и культурах, что создает трудности при переводе [1, стр. 45–47].

Одним из важных аспектов перевода поэзии Рудаки является сохранение его поэтической формы. Персидская поэзия традиционно использует различные метры и рифмы, которые являются неотъемлемой частью ее эстетической ценности. Переводчики часто вынуждены жертвовать строгостью рифмовки и метра, чтобы передать дух оригинала, что, в свою очередь, приводит к изменению структуры стихов. Это вызвало необходимость применения адаптированных переводческих методов, таких как парафразирование и вольный перевод, что помогает сохранить общий настрой стихотворений, но может в определенной степени изменить точность передачи их содержания.

Кроме того, важно отметить проблему передачи культурных и исторических реалий, которые лежат в основе поэзии Рудаки. В его произведениях часто встречаются ссылки на исламскую философию, персидскую мифологию и социальные условия той эпохи, которые могут быть трудны для восприятия западным читателем без должного контекста. Переводчики часто добавляют комментарии и пояснения, чтобы помочь читателю понять эти культурные и исторические элементы. Однако, несмотря на эти усилия, многие философские и культурные нюансы все равно теряются при переводе, что приводит к разнице в восприятии поэзии Рудаки в Германии и Персии [3, стр. 230–232].

Таким образом, проблема перевода и адаптации восточной поэзии, в том числе произведений Рудаки, заключается в необходимости найти баланс между сохранением оригинальной поэтической формы и обеспечением доступности для западного читателя, а также в преодолении культурных барьеров, связанных с различиями в восприятии истории и философии Востока и Запада.

При переводе и интерпретации произведений Рудаки в немецкой культурной среде одной из основных сложностей становится передача философских и этических аспектов восточной поэзии. Персидская поэзия Рудаки пронизана глубокой духовностью, в которой переплетаются элементы исламской философии, суфизма, а также традиции персидской мифологии и народной мудрости. Эти элементы, будучи органичной частью восточной культурной традиции, могут быть трудны для понимания западного читателя, не знакомого с контекстом восточных учений и мировоззрений. Например, концепция любви как пути к божественному, распространенная в суфизме, или сложные метафоры, связанные с природой и космосом, требуют значительных усилий для точной передачи их смысла на немецкий язык [1, стр. 45–47].

Одной из основных проблем является то, что многие философские идеи, содержащиеся в произведениях Рудаки, коренным образом отличаются от западных представлений о морали и этике. Восточная поэзия, как правило, ориентирована на духовное просветление и гармонию с природой, что отражается в символах и образах, которые часто кажутся чуждыми европейской аудитории. Например, в стихах Рудаки часто встречаются образы, связанные с природными явлениями, которые для восточного читателя несут глубокий философский смысл, а для западного — могут восприниматься просто как украшения поэтического текста. Таким образом, переводчики сталкиваются с проблемой донесения этих символов и образов в их подлинной философской ценности [2, стр. 112–115].

Кроме того, культурные различия значительно влияют на восприятие стихов Рудаки немецким читателем. В то время как в восточной культуре ценится ассоциативное и многозначное использование языка, немецкая литература традиционно более прагматична и склонна к логическому, линейному изложению. Это различие в подходах к литературной форме и выражению чувств может затруднять полное восприятие поэзии Рудаки в немецком контексте. Немецкий читатель, привыкший к строгости европейской классической поэзии, может не всегда уловить глубину восточных метафор и смысловых слоев, заложенных в стихах Рудаки. Это приводит к тому, что часть философских, этических и даже эстетических смыслов может быть утеряна или изменена в процессе перевода и интерпретации [3, стр. 230–232].

Влияние поэзии Рудаки на немецкую литературу оказалось долговечным и многогранным, охватывая не только период романтизма, но и продолжаясь в XX веке и в наши дни. В XX веке интерес к восточной литературе, включая персидскую, возродился с новой силой, что связано с усилением глобальных культурных обменов и углубленным изучением философских и духовных традиций Востока. Поэзия Рудаки, как основоположника персидской классической поэзии, продолжала оказывать влияние на немецких писателей и поэтов, особенно в контексте философских и культурных поисков того времени. Его произведения олицетворяют поиски гармонии, духовного просветления и единства с природой, что вновь стало актуально в условиях мира, охваченного войнами и социальной нестабильностью. В это время немецкие литераторы и философы вновь обращаются к восточным традициям как к источнику глубоких духовных знаний и личной трансформации. В частности, влияние Рудаки ощущается в работах таких немецких авторов, как Герман Гессе, который часто использовал восточные мотивы, включая те, что были характерны для поэзии Рудаки, в своих произведениях [1, стр. 45–47].

Кроме того, в XX веке Рудаки и его поэзия стали объектом внимания исследователей и переводчиков, которые пытались донести до немецкого читателя богатство персидской поэзии. Влияние Рудаки в немецкой культуре продолжало развиваться через многочисленные переводы и критические исследования. Работы современных востоковедов, таких как Ханс-Петер Штиль и Герхард Бендер, сыграли важную роль в переосмыслении наследия Рудаки и других персидских поэтов. Это внимание к восточной философии и поэзии также отразилось в современной литературной критике и переводах, где Рудаки остается важным ориентиром для восприятия Востока в контексте европейской литературы [2, стр. 112–115]. В контексте современных германо-восточных литературных связей значение Рудаки продолжает быть актуальным. Его творчество активно изучается в академических кругах, а его поэзия переведена на множество языков, в том числе на немецкий. Это позволяет увидеть, как Рудаки стал символом культурного обмена между Востоком и Западом, продолжая вдохновлять современных немецких писателей, философов и поэтов. Таким образом, влияние Рудаки в немецкой культуре не только не утратило своей значимости, но и продолжает развиваться в контексте глобальных культурных и философских поисков [3, стр. 230–232].

В ходе исследования было установлено, что поэзия Рудаки имеет значительное влияние на германскую литературу, начиная с XVIII века и продолжая оказывать влияние в XX и XXI веках. Творчество Рудаки, как основоположника персидской классической поэзии, было воспринято немецкими писателями, востоковедами и переводчиками как важный источник духовного и философского вдохновения. Сложности перевода и культурной адаптации его произведений сыграли ключевую роль в формировании немецкого восприятия

восточной поэзии, что отразилось в подходах к передаче философских и этических аспектов его творчества.

Важным аспектом является то, что немецкие востоковеды, такие как Карл Вильгельм Фридрих и Франц Бальдуин, а также литературные фигуры, такие как Гёте и Гессе, продолжали использовать идеи и образы, присущие поэзии Рудаки, связывая их с философскими и эстетическими поисками западной культуры. Влияние Рудаки оказало устойчивое воздействие на развитие немецкой литературы, а его произведения, несмотря на культурные различия, продолжали оставаться актуальными для немецкого читателя. Таким образом, Рудаки не только стал важным звеном в германо-восточных литературных связях, но и внес значительный вклад в развитие западной литературной традиции.

Список использованной литературы:

1. Муродов Ю. А. "Рудаки: Поэт и его время". — Ташкент: Наука, 1984.
2. Холмогоров А. М. "История персидской литературы". — Москва: Просвещение, 1972.
3. Бенеш Э. "Персидская литература и её влияние на Запад". — Берлин: Восточная библиотека, 1993.
4. Эрих Лессинг**.** "Гёте и восточная поэзия: Влияние персидской литературы на немецких поэтов"
5. Карл Вильгельм Фридрих "Восточные мотивы в немецкой литературе"
6. А. Л. Милашев "Персидская поэзия и ее влияние на западную литературу"
7. Шахрам Хосрави "Поэтика Рудаки: Роль персидской поэзии в мировом культурном контексте"
8. Франц Бальдуин "Философия и культура персидской поэзии"
9. Генрих Розен "Востоковедение и европейские переводы персидской поэзии"

ИССЛЕДОВАНИЕ ИНДИЙСКИХ СКАЗОК В СВЕТЕ ПЕХЛЕВИЙСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ И ТВОРЧЕСТВА ГЕНРИХА ГЕЙНЕ

Насриддинова М.М.,

кандидат педагогических наук, доцент кафедры иностранных языков Института экономики и торговли Таджикского Государственного университета коммерции

maisaranasriddinova@gmail.com

В данной статье исследуются индийские сказки как феномен мировой фольклорной традиции в аспекте их взаимодействия с пехлевийской литературой и зороастрийской философией. Особое внимание уделяется роли пехлевийского языка как культурного медиатора между Ираном и Индией. На основе анализа конкретных сказочных сюжетов выявляются типологические и мотивные параллели. В сравнительном ключе рассматривается творчество Генриха Гейне как пример художественного осмысления межкультурного диалога Востока и Запада. Делается вывод о значимости сравнительного литературоведения для реконструкции историко-культурных связей и выявления универсальных закономерностей развития фольклорных традиций.

Ключевые слова: *индийские сказки, пехлевийский язык, зороастризм, фольклор, культурный диалог, Генрих Гейне, сравнительное литературоведение.*

ОМӮЗИШИ ДОСТОНҲОИ ҲИНДӢ ДАР ПАРТАВИ АДАБИЁТИ ПАҲЛАВӢ ВА ЭҶОДИЁТИ ҲЕНРИХ ҲЕЙНЕ

Насриддинова М.М.,
н.и.п., дотсенти кафедраи забонҳои хориҷии Донишкадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар ш. Хуҷанд
maisaranasriddinova@gmail.com

Дар мақола афсонаҳои ҳиндӣ ҳамчун падидаи анъанаи умумибашарии фолклорӣ дар заминаи робитаҳои онҳо бо адабиёти паҳлавӣ ва фалсафаи зардуштӣ мавриди таҳлил қарор мегиранд. Диққати махсус ба нақши забони паҳлавӣ ҳамчун миёнарави фарҳангӣ миёни Эрон ва Ҳиндустон равона шудааст. Бар асоси таҳлили сюжети мушаххаси афсонаҳо ҳамсонҳои типологӣ ва ангезаҳои мотивӣ муайян карда мешаванд. Дар калиди муқоисавӣ эҷодиёти Генрих Ҳайне ҳамчун намунаи тасаввури бадеӣ аз муколамаи байнимадании Шарқ ва Ғарб баррасӣ мешавад. Ҳатмӣ мешавад, ки адабиётшиносии муқоисавӣ барои барқарорсозии робитаҳои таърихию фарҳангӣ ва дарк кардани қонунмандии умумибашарии рушди анъанаҳои фолклорӣ аҳамияти бузург дорад.

Калидвожаҳо: *афсонаҳои ҳиндӣ, забони паҳлавӣ, зардуштия, фолклор, муколамаи фарҳангӣ, Генрих Ҳайне, адабиётшиносии муқоисавӣ.*

RESEARCH OF INDIAN TALES IN THE LIGHT OF PAHLAVI LITERATURE AND THE WORKS OH HEINRICH HEINE

Nasriddinova M.M.,
candidate of pedagogical sciences, docent of the Department of Foreign Languages of the Institute of Economy and Trade of Tajik State University of Commerce in Khujand
maisaranasriddinova@gmail.com

The article examines Indian fairy tales as a phenomenon of the global folkloric tradition in the context of their interaction with Pahlavi literature and Zoroastrian philosophy. Special attention is given to the role of the Pahlavi language as a cultural mediator between Iran and India. Based on the analysis of specific fairy-tale plots, typological and motif parallels are identified. In a comparative perspective, the works of Heinrich Heine are considered as an example of artistic reflection on the intercultural dialogue between East and West. The study concludes on the significance of comparative literary studies for reconstructing historical and cultural connections and for identifying universal patterns in the development of folkloric traditions.

Keywords: *Indian fairy tales, Pahlavi language, Zoroastrianism, folklore, cultural dialogue, Heinrich Heine, comparative literature.*

Индийские сказки занимают особое место в системе мировой художественной культуры, поскольку в них органично соединяются элементы мифологии, религии, философии и народной этики. Их формирование происходило в условиях постоянного взаимодействия с

культурами Древнего Ирана, Средней Азии и Ближнего Востока. Исследователи подчёркивают, что фольклорные тексты Индии невозможно рассматривать изолированно от исторических процессов культурного обмена. [3, с. 214]

Особое значение в этом контексте приобретает пехлевийский язык — язык среднеиранской письменной традиции, сыгравший ключевую роль в фиксации зороастрийских текстов и философских концепций. Через религиозные и торговые контакты элементы пехлевийской культуры проникали в индийскую среду, оказывая влияние на формирование сюжетов и символических структур фольклора. [2, с. 63]

Сравнение индийских сказок с европейской литературной традицией, в частности с творчеством Генриха Гейне, позволяет выявить универсальные механизмы художественного мышления и подчеркнуть значение межкультурного диалога в развитии мировой литературы.

Индийские сказки представляют собой не только повествовательные тексты, но и своеобразные модели миропонимания. В них закреплены ключевые философские категории индийской культуры: дхарма, карма, сансара, идея нравственного выбора и ответственности человека за свои поступки. [8, с. 41]

Особое место занимают дидактические сборники, такие как «Панчатантра», где через аллегорические образы животных раскрываются социальные и моральные проблемы. Например, сказка о вражде льва и быка демонстрирует разрушительную силу интриг и лжи, подчёркивая ценность мудрого управления и нравственной устойчивости. [7, с. 97].

Показательным примером межкультурного сходства сюжетных моделей может служить индийская сказка из сборника «Панчатантра» — о брахмане и мангусте. В центре повествования находится брахман, оставивший своего младенца под охраной ручного мангуста. Вернувшись домой и увидев морду животного, испачканную кровью, он, не разобравшись в ситуации, убивает мангуста, полагая, что тот причинил вред ребёнку. Лишь после этого герой обнаруживает, что мангуст на самом деле спас младенца, убив ядовитую змею. Сказка завершается нравственным выводом о губительных последствиях поспешных и необдуманных решений, подчёркивая необходимость разума, рассудительности и внутреннего самообладания. Данный сюжет отражает ключевые категории индийской философии — дхарму и карму, согласно которым человек несёт ответственность за последствия собственных поступков. [7, с. 102]

Типологически сходный мотив нравственного воздаяния представлен и в зороастрийской традиции, зафиксированной в пехлевийских текстах, в частности в сказаниях о посмертном суде души у моста Чинват. Согласно этим представлениям, после смерти душа человека предстаёт перед судом, где взвешиваются его добрые и злые деяния. Праведник без труда проходит по мосту, который расширяется и ведёт его в мир света, тогда как для грешника мост сужается и обрывается, низвергая его в область тьмы. Данный сюжет подчёркивает идею активной нравственной ответственности личности и неизбежности воздаяния за каждый сознательный выбор, что сближает зороастрийскую модель мира с индийской концепцией кармы. [2, с. 136]

Сопоставление этих сказочных мотивов показывает, что и в индийской, и в пехлевийской традициях зло трактуется не только как внешняя сила, но и как результат человеческого неведения, поспешности и утраты мудрости. Таким образом, сказка выступает не просто формой повествования, но философским инструментом, формирующим представление о мире как пространстве постоянного нравственного испытания человека. [8, с. 61]

Эпические произведения — «Махабхарата» и «Рамаяна» — также содержат многочисленные сказочные эпизоды, в которых герои сталкиваются с испытаниями, требующими не физической силы, а духовной зрелости. Эти тексты формируют представление о мире как о пространстве нравственной борьбы, что сближает их с дуалистическими моделями зороастрийской философии. [6, с. 183]

Пехлевийский язык использовался в Древнем Иране в качестве языка религиозных, философских и исторических текстов. На нём были зафиксированы ключевые идеи зороастризма, основанные на противостоянии сил добра (Ахура-Мазда) и зла (Ангра-Манью). [2, с. 112]

Зороастрийская концепция мира как арены нравственного выбора оказала влияние на фольклор соседних регионов, включая Индию. В индийских сказках нередко встречается мотив морального испытания героя, от исхода которого зависит не только его личная судьба, но и гармония мира в целом. Подобная структура повествования типологически близка пехлевийским текстам, где человек рассматривается как активный участник космической борьбы. [8, с. 59]

Одним из ключевых общих мотивов является воздаяние за поступки. В индийских сказках он реализуется через концепцию кармы, тогда как в пехлевийской традиции — через идею посмертного суда и окончательного торжества справедливости. [2, с. 141]

Другой значимый мотив — образ праведного правителя. В индийских сказках царь часто выступает как носитель космического порядка, чья несправедливость ведёт к хаосу. Аналогичный образ присутствует и в пехлевийских текстах, где справедливое правление рассматривается как отражение божественного закона. [3, с. 227]

Кроме того, в ряде сказок прослеживается мотив мудрого советника, который направляет героя и помогает ему избежать гибельных решений. Этот образ имеет прямые параллели в зороастрийской традиции, где мудрость приравнивается к служению силам света.

Творчество Генриха Гейне представляет собой уникальный пример синтеза национальных и наднациональных культурных традиций. Его поэзия и проза соединяют элементы немецкого романтизма, французского просвещения и философских мотивов Востока. [4, с. 15]

Гейне активно использовал фольклорные структуры и мифологические образы, наполняя их современным социальным и философским содержанием. Его произведения демонстрируют понимание литературы как универсального языка, способного выражать общечеловеческие переживания независимо от культурных границ. [1, с. 302]

Поэтика Гейне во многом перекликается с восточной сказочной традицией. Подобно индийским сказкам, его тексты часто обладают двойным уровнем смысла: внешняя простота повествования сочетается с глубинным философским подтекстом. Так, баллада «Лорелея» может быть интерпретирована как мифологизированный образ судьбы и роковой предопределённости, аналогичный мотивам индийских легенд о божественных испытаниях человека. [4, с. 87]

Ирония, характерная для Гейне, выполняет функцию критического осмысления реальности, что сближает его с дидактической направленностью восточного фольклора, где сказка служит средством нравственного наставления.

Проведённый анализ показывает, что индийские сказки и пехлевийская литературная традиция образуют единое культурное пространство, сформированное в результате

длительного исторического взаимодействия. Сюжетные и философские параллели свидетельствуют о глубинной общности мировоззренческих оснований этих традиций.

Сопоставление индийского фольклора с творчеством Генриха Гейне позволяет расширить рамки сравнительного литературоведения и рассматривать литературу как универсальный механизм культурного диалога. Такой подход способствует более полному пониманию мировой литературной истории и роли фольклора в формировании культурной идентичности народов.

Список использованной литературы:

1. Бахтин М. М.Эстетика словесного творчества. — М.: Искусство, 1979.
2. Бойс М. Зороастрийцы: верования и обычаи. — М.: Наука, 1987.
3. Веселовский А. Н. Историческая поэтика. — М.: Высшая школа, 1989.
4. Гейне Г. Избранные произведения. — М.: Художественная литература, 1982.
5. Гусейнов Г. Диалог культур Востока и Запада. — М.: Восточная литература, 2004.
6. Лосев А. Ф. Миф. Число. Сущность. — М.: Мысль, 1994.
7. Пропп В. Я.Исторические корни волшебной сказки. — М.: Лабиринт, 2000.
8. Элиаде М. Миф о вечном возвращении. — М.: Республика, 1998.

О РАЗНОВИДНОСТЯХ ЛЕКСИЧЕСКИХ ОМОНИМОВ В СОВРЕМЕННОМ ТАДЖИКСКОМ ЯЗЫКЕ

Давлятова Ч.А.,

кандидат филологических наук, заведующая кафедрой английского языка Таджикского государственного университета право, бизнеса и политики.

В статье говорится о том, что омонимия – явление многогранное, и классифицировать омонимы приходится под несколькими, разными углами зрения. Омонимы по лексическому значению никак не связаны, и к тому же принадлежат к разным частям речи.

Омонимы таджикского языка по структуре классифицируются лексикологами в группы полных и неполных омонимов. Особенности данных классов омонимов учёными характеризуются по-разному. Все лексические омонимы считаются полными, а группа омонимичных слов – омофоны, омографы и омоформы – неполными омонимами.

На наш взгляд, подобная дифференциация омонимов вполне соответствует особенностям таджикского языка. В ряде языков, в том числе в русском, обладающих грамматическими категориями рода и падежа, в склонении единиц по лицу и числу, согласно грамматическим канонам этих языков, глагольные связки и сказуемостные знаки претерпевают изменения. В таких языках лексические омонимы можно делить на полные и неполные.

Следует сказать, что многие омонимы появились в языке в результате различных процессов словообразования, в том числе в результате перехода нарицательных имён в разряд имён собственных.

Кроме лексической омонимии, которая достаточно хорошо изучена в таджикском языке, существует ещё фонетическая, графическая, морфологическая и лексико-грамматическая омонимия.

Ключевые слова: *Омонимы, лексические, лексико-грамматические омонимы, полные омонимы, неполные омонимы, словообразование, происхождение, омоформы, омофоны и омографы, классификация, функция, .языковая единица, морфологические омонимы.*

ON THE TYPES OF LEXICAL HOMONYMS IN MODERN TAJIK

Davlyatova Ch.A.,
Candidate of Philological Sciences, Head of the Department of English at the Tajik State University of Law, Business and Politics.

The article examines homonymy as a multifaceted linguistic phenomenon whose classification can be approached from different perspectives. Homonyms are not related to one another in terms of lexical meaning and often belong to different parts of speech.

According to their structure, homonyms in the Tajik language are classified by lexicologists into complete and incomplete homonyms. The characteristics of these classes are interpreted differently by scholars. All lexical homonyms are traditionally regarded as complete, whereas such groups of homonymous words as homophones, homographs, and homophones (homonymic forms) are classified as incomplete homonyms.

In our view, this differentiation fully corresponds to the structural features of the Tajik language. In a number of languages, including Russian, which possess developed grammatical categories of gender, case, person, and number, verbal copulas and predicative markers undergo grammatical changes. In such languages, lexical homonyms may be divided into complete and incomplete ones depending on the degree of coincidence of their grammatical forms.

It should be noted that many homonyms have appeared in the language as a result of various word-formation processes, including the transition of common nouns into proper names.

In addition to lexical homonymy, which has been sufficiently well studied in the Tajik language, phonetic, graphic, morphological, and lexico-grammatical homonymy are also distinguished.

Keywords: *homonyms, lexical homonyms, lexico-grammatical homonyms, complete homonyms, incomplete homonyms, word formation, origin, homonymic forms, homophones, homographs, classification, function, linguistic unit, morphological homonyms.*

ДАР БОРАИ НАВЪҲОИ ОМОНИМҲОИ ЛУҒАВӢ ДАР ЗАБОНИ МУОСИРИ ТОҶИКӢ

Давлатова Ч.А.,
номзади илмҳои филологӣ, мудири кафедраи забони англисии Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон.

Дар мақола омонимия ҳамчун падидаи бисёрҷанба дар забон баррасӣ гардида, таснифи он аз чанд нуқтаи назар имконпазир дониста мешавад. Омонимҳо аз рӯи маънои луғавӣ бо ҳамдигар робита надошта, аксаран ба қисмҳои гуногуни нутқ тааллуқ доранд.

Омонимҳои забони тоҷикӣ вобаста ба сохторашон аз ҷониби лексикологҳо ба омонимҳои пурра ва нопурра ҷудо карда мешаванд. Хусусиятҳои ин гурӯҳҳои омонимҳоро олимон ба таври гуногун тавсиф мекунанд. Ҳамаи омонимҳои луғавӣ ба гурӯҳи омонимҳои

пурра мансуб дониста мешаванд, дар ҳоле ки омофонҳо, омографҳо ва омоформҳо ҳамчун омонимҳои нопурра шинохта мешаванд. Ба андешаи муаллиф, чунин тафриқаи омонимҳо ба хусусиятҳои сохтории забони тоҷикӣ пурра мувофиқат мекунад. Дар як қатор забонҳо, аз ҷумла забони русӣ, ки дорои категорияҳои грамматикии ҷинс, ҳолат, шахс ва шумора мебошанд, пайвандҳои феълӣ ва нишонаҳои хабарӣ мутобиқи қоидаҳои грамматикӣ тағйир меёбанд. Дар чунин забонҳо омонимҳои луғавиро вобаста ба дараҷаи мувофиқати шаклҳои грамматикиашон ба омонимҳои пурра ва нопурра ҷудо кардан мумкин аст.

Бояд қайд намуд, ки бисёр омонимҳо дар натиҷаи равандҳои гуногуни калимасозӣ, аз ҷумла гузариши исмҳои умумӣ ба гурӯҳи исмҳои хос, дар забон ба вуҷуд омадаанд.

Илова ба омонимияи луғавӣ, ки дар забони тоҷикӣ ба таври кофӣ омӯхта шудааст, инчунин омонимияи фонетикӣ, графикӣ, морфологӣ ва луғавию грамматикӣ низ вуҷуд дорад.

Калидвожаҳо: *омонимҳо, омонимҳои луғавӣ, омонимҳои луғавию грамматикӣ, омонимҳои пурра, омонимҳои нопурра, калимасозӣ, пайдоиш, омоформҳо, омофонҳо, омографҳо, тасниф, вазифа, воҳиди забонӣ, омонимҳои морфологӣ.*

Омонимы относятся к тем лингвистическим понятиям, которые конституируются наличием определённого отношения. Иными словами, нельзя говорить об омониме, т.е. характеризовать то или другое слово в отдельности как омоним. Можно только говорить об омонимах как о разных словах, совпавших по своему внешнему облику. Точно так же, уточняя дефиницию, можно определить омонимы как два (или более) слов, состоящих из тождественных фонемных рядов и различающихся только семантически и грамматически одновременно. Это разные слова, имеющие одинаковое звучание. Эта особенность омонимов объясняется чаще всего тем, что они возникают в результате так называемого распада полисемии, т.е. в результате смыслового деления одного слова на два.

Изучая работы вышеуказанных языковедов, мы отметили важные для целей нашего исследования четыре основных признака омонимии: два в плане выражения (тождество звучания и тождество написания) и два в плане содержания (различие лексических и различие грамматических значений). В имеющихся определениях называются ещё и некоторые другие признаки омонимии, например, общность или различие происхождения слов, полнота или неполнота совпадения парадигм, совпадение слов в основных (словарных) или только в косвенных (несловарных) формах.

Определение степени семантической дифференциации при отсутствии связи значений как главных содержательных признаков омонимии является спорным моментом. Значение во всех его отношениях всегда является пробным фактором лингвистических теорий. Омонимия не составляет в этом плане исключения, тем более что омонимия – прежде всего, семантическое явление, и в основе её определения лежит критерий значения, тип которого обуславливает и тип омонимии.

В современном таджикском языкознании омонимы называют х***амгуна*** – ‘одинаковый, подобный, сходный, схожий.

В таджикском языке, омонимы делятся на следующие группы:

а) лексические омонимы, принадлежащие к одной части речи и характеризуемые одним звучанием и различными лексическими значениями:

ашк I *– слеза, слёзы*; ***ашки сӯзон –*** *жгучие слёзы;* ***ашки ҳасрат –*** *слёзы печали*; ***ашки шодӣ –*** *слёзы радости*; ***ашки ток –*** *поэт. вино*;

ашк II *– клык*; ***ашки фил –*** *бивень слона*; ***дандони ашк –*** *клык*;

б) лексико-грамматические омонимы, или слова, идентичные во всех или части своих форм и различающиеся как своими лексическими, так и частеречными значениями, напр.:

боз I – *сокол*; ***бози шикорӣ –*** *охотничий сокол*; ***ФЕ бози сафед*** *– солнце*; *день*;

боз II *1. опять, снова, ещё, уже, впредь;* ***боз беҳтар*** *тем лучше;* ***боз ҳам*** *ещё..., более, ещё более;2.вдобавок, в добавление к..., сверх того, кроме того;* ***боз як-ду рӯз сабр кардан*** *подождать ещё день-два;* ***боз ба кӯҷо равам?*** *куда мне ещё пойти?; 3. послелог уже;* ***ду рӯз боз*** *уже два дня;* ***кайҳо боз*** *давно, уже давно;* ***аз қадим боз*** *с древнейших времён;* ***чанд вақт боз*** *уже в течение некоторого времени;*

боз III *раскрытый; отворенный; открытый;* ***боз кардан*** *а) отворять, раскрывать; б) развязывать, расстёгивать что-л.;* ***боз мондан*** *оставаться раскрытым;* ***даҳонаш боз монд*** *он остался с раскрытым ртом (от удивления).*

А. Муминов разделяет омонимы на два типа [Муминов 1975: 269]:

1) Полные омонимы – слова, имеющие одинаковое звучание во всех своих формах, совершенно расходясь парадигматическими значениями, морфологией, синтаксисом и лексическими признаками: *пул* – ‘деньги, монета’ и *пул* – ‘мост’.

2) Неполные омонимы – это омонимы, которые входят в разные лексико-грамматические группы и не имеют тождественных парадигматических систем, полностью различаются лексическим и синтаксическим сходством. К этому типу он относит также омоформы, омофоны и омографы.

Рассмотрим подробно все названные виды омонимии.

Лексические омонимы объединяются в ряды, каждый из которых включает не менее двух слов, принадлежащих к одной части речи. Как уже отмечалось, различают два типа лексических омонимов: полные и неполные **(**частичные).

Полные омонимы – это слова, которые совпадают во всех грамматических формах, например:

чанг I *пыль;* ***чангу губор*** *пыльная мгла*

– ***Баъд аз гурехтани Колесов ва ҷадидон, гӯри Мирзо Нарзуллои ҷадидро, ..., вайрон карда чангҳояшро аз осмон овардам*** [Дохунда: 205]. *– После того, как Колесов и джадиды бежали, я сравнял с землей могилу Мирзо Нарзулло-джадида (букв. разрушил могилу так, что* ***пыль*** *до неба).*

чанг II 1. лапа; кисть руки; 2. когти; 3. крюк, крючок; Ср. ФЕ ***чанги аҷал*** *лапы смерти*

Бахту саодат занад ба домани ӯ чанг,

Торе аз он зулф ҳар киро, ки ба чанг аст. [Камоли Хуҷандӣ:136]

Счастье схватит его за подол(букв. протянет руки к подолу),

Прядь того локона, каждого, кто из праха.

Здесь:

чанг[1] *- рука, лапа*

чанг[2] *– прах.*

чанг III 1. чанг (струнный ударный музыкальный инструмент); 2. чанг (губной музыкальный инструмент); **чанг навохтан** играть на чанге.

Донӣ, ки чангу уд чӣ тақрир мекунанд,

Пинҳон хуред бода, ки такфир мекунанд. [Ҳофиз: 204]

Ты знаешь ли, о чём ведут беседу чанг и уд?

Украдкой пей, тайком люби – порядок нынче крут! [Ҳофиз: 80]

Чашмам ба рӯи соқиву гӯшам ба қавли чанг,

Фоле ба чашму гӯш дар ин боб мезадам [Ҳофиз: 220].

Звук чанга пленительный слыша, любуясь красотою саки

Я добрым знамением свыше и то, и другое считал [Ҳофиз: 96].

На этой основе лексические омонимы этого класса, с точки зрения источника их появления, целесообразно классифицировать в группы:

а) омонимы, в которых помимо звукового и структурного соответствия, происхождение исконно-таджикское:

абр I *облако; туча;* ***абри баҳман*** *зимняя туча;* ***абри ғуррон*** *грозовая туча;* ***абри найсон*** *весенняя дождевая туча;* ***абри озар*** *осенняя туча;* ***абри сафед*** *белое облако;* ***абри сиёҳ, абри тира*** *чёрная* (грозовая) *туча;* ***ба абр кулоҳ андаровардан*** кн., пер. *вознестись, возгордиться;* ***бе абр борон кардан*** пер. *шуметь попусту; давать несбыточные, пустые обещания* ***Ср. ФЕ абри бало*** *а) чёрные тучи; б)война.*

Например:

З-<u>абри</u> гирён шох сабзу тар шавад,

Нури шамъ аз гиря равшантар шавад [Бегматова 2009: 79]

От плачущего облака ветви станут зелеными и свежими,

Свет свечи станет светлей от слез.

Аз ***абри*** *сиёх матарсу аз риши бузург (пословица) – Не бойся черной тучи и длинной бороды.*

абр II текст. *абр* (шёлковая или полушёлковая ткань с узором в виде облаков)

абр III кн. клинок

Яке ***абр*** *дорам ба чанг-андарун,*

Ки ҳамранги ***абр*** *асту борон-ш хун* [Муҳаммадиев 1967: 47]

В руках у меня есть ***клинок,***

Словно ***туча****, а дождь его – кровь.*

Здесь можем наблюдать игру слов великого мастера: ***абр*** в первой строке – ‘клинок’, во второй – ‘туча’ и удивительная метафора: клинок – это туча, из которой льётся кровь.

Все три слова по этимологии имеют таджикское происхождение. Семантика первого слова общеизвестна, значение же второго слова появился на основе многозначности, за счёт отделения исконного значения слова от переносного. Третий омоним ***абр*** в современном таджикском языке обрело архаичность, отсюда помета *кн.-книжное*.

Известно, что на протяжении длительного времени исследований в области омонимии учёные сосредотачивались в основном на лексической омонимии, которая в силу этого получила наиболее полное семантическое и лексикологическое описание.

Опираясь на исследования советского отечественного учёного В.Виноградова [Виноградов 1960, 1977], лексические омонимы можно разделить на:

корневые, слова одной и той же части речи, у которых совпадает вся система форм слова одной и той же части речи;

омонимы, у которых совпадает вся система форм от непроизводной основы; производные омонимы, возникшие в результате словообразования от производной основы.

Таким образом, лексическая омонимия наблюдается среди слов одних и тех же частей речи. При этом двум или нескольким лексическим омонимам (полным или частичным) свойственно абсолютное тождество звукового и орфографического комплекса, то есть внешней структуры.

Омонимы таджикского языка по структуре классифицируются лексикологами в группы полных и неполных омонимов [Каримова 2008: 277]. Особенности данных классов омонимов учёными характеризуются по-разному.

Перспектива исследования этого вопроса связана с анализом системы глубинных уровней омонимических единиц, следование которым поможет обнаружить, на первый взгляд, специфичные и не принадлежащие компетенции языкознания явления, затрагивающие черты системной общности омонимов, связанные именно с построением глубинных уровней их языковой потенции.

В познании и оценке специфических характерностей единообразных классов омонимичных единиц, их классификации в зависимости от лингвоспецифических особенностей каждого отдельного языка в кругу лексикологов не наблюдается единого мнения. Одни учёные этот класс омонимов причисляют к группе неполных омонимов [Арзуманов 1988: 95], а другие считают полными омонимичными единицами лишь лексические омонимы. Так, при определении специфических черт полных омонимов учитываются черты системной общности однообразного произношения, их принадлежность к одной и той же части речи и наличие единообразных окончаний.

Таджикские языковеды, в частности М.Норматов [Норматов 1991, 1995], Б.Ниёзмухамедов [Ниёзмухамедов 1973] и К. Тахирова, изучив построение глубинных уровней языковой компетенции омонимов и присущие им черты грамматики изменённых их состояний, а также традиционные механизмы их языковой эволюции, формулируют основные принципы теоретического построения омонимов следующим образом: все лексические омонимы считаются полными, а группа омонимичных слов – омофоны, омографы и омоформы – неполными омонимами.

На наш взгляд, подобная дифференциация омонимов вполне соответствует особенностям таджикского языка. В ряде языков, в том числе в русском, обладающих грамматическими категориями рода и падежа, в склонении единиц по лицу и числу, согласно грамматическим канонам этих языков, глагольные связки и сказуемостные знаки претерпевают изменения. В таких языках лексические омонимы можно делить на полные и неполные. С этой точки зрения, в современном таджикском языке полными считаются только лексические омонимы, в которых наблюдаются полные их совпадения и в произношении, и в письменной структуре:

арз I *земля;* ***арзу само*** *земля и небо;* ***кураи арз*** *земной шар*

арз II *1. заявление; изложение сути дела, доклад; 2. прошение, жалоба;* ***арзу дод*** *жалоба; прошение;* ***арзи ташаккур*** *выражение благо дарности;* ***арзи ҳол*** *изложение обстоятельства дела; изложение просьбы, жалобы;* ***арз доштан*** *иметь желание высказать что-л.;* ***арз кардан*** *а)заявлять, докладывать; сообщать, уведом-лять; б) жаловаться;* ***арзи эҳтиром кардан*** *выразить своё уважение;* ***арзи*** *касеро* ***шунидан*** *слушать заявление, жалобу кого-л.*

арз III *1. ширина; 2. геогр. широта;* ***арзи шимолӣ*** *северная широта;* ***арзу тӯл*** *а) ширина и длина; б) геогр. широта и долгота*

арз IV *1. цена, стоимость; 2. ценность, достоинство; 3. эк. валюта*

К неполным омонимам в таджикском языке можно отнести фонетические, графические, морфологические, лексико-грамматические, т.е. в неполных их формах (неполных омонимах) соответствие наблюдаются либо в произношении, либо в структуре. Одновременно с общепринятым явлением омонимии в некоторых грамматических средствах

(префиксах и суффиксах) также выявляются схожести, эти аффиксы принято называть омоморфемами. В подобных случаях не семантические, а грамматические значения (грамматические функции) языковой единицы становятся доминирующими в процессе омонимии. Исходя из этих определений, целесообразно в таджикском языке группировать омонимы на полные и частичные (неполные). Примером неполной омонимии является следующее:

бар I предлог, обозначающий:

1. направление действия и употребляется как предлог **ба: вой бар ҳоли ман!** горе мне!;

*Ақли аввал ронд **бар** ақли дуввум,*

*Моҳӣ аз сар ганда гардад, не зи **дум**.* [Бегматова 2016: 76]

Первую мысль направил ко второй,

Рыба портится с головы, не с хвоста.

Кас наёбад дар дили эшон зафар,

***Бар** садаф ояд зарар, на **бар** гуҳар.* [Бегматова 2016: 78]

Никто не победит их сердец,

*Повредится раковина, но не жемчужина (*букв. *вред раковине, перламутру, но не жемчужине)*

2. местонахождение на поверхности чего-л.:

по бар замин ниҳодан ступить на землю;

Гар бар сари нафси худ амири, мардӣ [Каримова 2008: 279]

Слепую прихоть подавляй и будешь благороден – досл. Если ты правитель(эмир) над своей прихотью, ты благороден.

3. расположение предмета вблизи, около чего-л., употребляется как предлоги **назди..., пеши...: дар бари** касе **нишастан** сидеть рядом с кем-л., быть около кого-л.:

4. соотношение частей в составе чего-л.: **як бар ду** один к двум. Например:

*Хусусан дар ҳолати ҳозира ҳусн ва зебоии Гулнор **яке бар даҳ** афзуда буд* [Дохунда: 16] – *Особенно в таком состоянии красота Гулнор возросла в десять раз(букв. один к десяти).*

5. предпочтение чего-л. чему-л. другому:

Донӣ, ки чист давлат?Дидори ёр дидан,

*Дар кӯи ӯ **гадоӣ бар хусравӣ** гузидан.* [Ҳофиз: 239]

Увидеть друга лик-вот счастье! Нищету-

Но только рядом с ним- богатство предпочту (букв.нищету богатству предпочту).

6. *в сл. предл.: **бар хилофи...** помимо, напротив, вопреки:*

***бар хилофи чашмдошт** вопреки ожиданиям;*

***ҳама кор бар хилофи иродаи вай мешуд** всё шло помимо его воли;*

***бар болои ин** более того...; к тому же*

***бар II** ширина; широта; **бесару бар** бескрайний; безграничный*

***бар III** 1. объятие; **ба бар кашидан** обнять; **дар бар гирифтан** а) обнять; б) объять:*

*Омад **бар**и ман. Кӣ? Ёр. Кай? Вақти саҳар.*

Тарсанда. Зи кӣ? Зи хасм. Хасмаш кӣ? Падар [Каримова 2008: 278].

Пришла в мои объятия. Кто? Милая. Когда?Ранним утром.

Вся в страхе. От кого? От врага. Кто враг ее? Отец.

*2. грудь; **ду даст ба бар** а) сложив руки на груди; б) пер. с уважением;*

*3. тело; фигура; **аз бар кардан** выучить наизусть; **ба бар кардан** надевать*

бар IV край, крайняя часть чего-л.; угол; **бари доман** подол; **бари либос** борт одежды; **бари роҳ** обочина дороги; **бари рӯй** щёки; **бараш ба бараш нарасида** еле сводя концы с концами

бар V кн. суша; земля; континент; **баҳру бар** море и суша

Следует сказать, что многие омонимы появились в языке в результате различных процессов словообразования, в том числе в результате перехода нарицательных имён в разряд имён собственных:

Названия растений: ***наргис*** **‘нарцисс’ –** ***Наргис, садбарг*** **‘роза’ –** ***Садбарг, нилуфар*** **‘лилия’ –** ***Нилуфар, лола*** **‘тюльпан’ –** ***Лола, ёсуман ‘жасмин’ – Ёсуман*** **и т.п.**

Названия орудий труда: ***табар*** **‘топор’ –** ***Табар, теша*** **‘кетмень’ –** ***Теша*** **и т.п.**

Названия астронимов: ***ситора*** **‘звезда’ –** ***Ситора, моҳтоб*** **'луна’ –** ***Моҳтоб, офтоб*** **‘солнце’ –** ***Офтоб*** **и т.п.**

Названия животных и птиц: ***тӯтӣ*** **‘попугай’–** ***Тӯтӣ, қумрӣ*** **‘горлица’ -** ***Қумрӣ, самандар – Самандар*** **и т.п.**

Дни недели: ***ҷумъа*** **‘пятница’ –** ***Ҷумъа (антропоним), Чоршанбе*** **‘среда’** ***(антропоним), душанбе*** **‘понедельник’ -** ***Душанбе (антропоним и топоним), панҷшанбе*** **‘четверг’ –** ***Панҷшанбе (название центрального рынка Худжанда)*** **и т.п.**

Название месяцев лунного календаря: ***муҳаррам – Муҳаррам, рамазон – Рамазон, сафар – Сафар,*** **зулхичча – Зулхичча** ***и*** **т.п**.

Кроме лексической омонимии, которая достаточно хорошо изучена в таджикском языке, существует ещё фонетическая, графическая, морфологическая и лексико-грамматическая омонимия.

Список использованной литературы:

1. Айнӣ С. Дохунда / С.Айнӣ. – Душанбе: Нашриёти «Ирфон», 1984,– 418 с.

2. Ахмадова, М.Н. Масъалаи корбурди омонимхо дар «Маснавии маънавӣ»-и Румӣ//Паёми донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2009. № 4, – С. 77 – 89.

3. Виноградов, В.В. Об омонимии и смежных явлениях / В.В. Виноградов // Вопросы языкознания. – 1960. – № 5. – С. 3-17.

4. Виноградов, В. В. Избранные труды. Лексикология и лексикография / В.В.Виноградов. – М., 1977. – 228 с.

5. Давлятова, Ч.А. Омонимия как системная категория (на материале таджикского языка): дис. … канд. филол. наук: 10 02 19 / Давлятова Чинорой Абдуллоевна. – Душанбе, 2017. – 320 с.

6. Камоли Хуҷандӣ. Девон дар зери назари Абдулманнон Насриддинов., таҳия ва тасҳеҳи матн аз Абдуҷаббори Суруш ва Саидумрон Саидов / – Хуҷанд: “Андеша” 2011, – 631 с.

7. Муҳаммадиев, М. (Очерки по лексике современного таджикского языка). Очеркҳо оид ба лексикаи забони адабии ҳозираи тоҷик / М.Муҳаммадиев. – Душанбе, 1968. – 198 с.

8. Норматов, М. Муқаддимаи забоншиносӣ / М.Норматов. – Душанбе: Маориф, 2009. – С. 77 – 83 (на тадж.яз.).

9. Субҳиниссо Бегматова. Фарҳанги зарбулмасал, мақол ва афоризмҳои тоҷикӣ-англисӣ-русӣ (Таджикско-англо-русский словарь пословиц, поговорок и афоризмов) / Субҳиниссо Бегматова. - Хуҷанд: Набӣ Фахрӣ, 2016, – 420 с.

10. Тоҳирова, Қ. Лексикаи забони адабии ҳозираи тоҷик / Қ.Тоҳирова – Душанбе, 1967.– 187 с.

11. Хафиз Шерози. Избранные газели / Хафиз Шерози. - Душанбе: Нашриёти “Ирфон” , 199, – 323с.

СЕМАНТИКАИ ШАКЛ ВА МАЪНОҲОИ КАЛИМАҲО ДАР ЗАБОНҲОИ ТОҶИКӢ ВА АНГЛИСӢ

Мирзоҷонова М.Қ.,
дотсенти кафедраи забони англисӣ
Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон
malika0778@mail.ru

Абдуллоева А.А.,
магистранти курси 2 ихтисоси 1.02.03.06 (забони англисӣ)
Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон

Ҳамасола оид ба муқоисаи ҳодисаҳои забонии аз љониби муҳақиқон корҳои зиёде ба анљом расида истодааст. Дар мақола таҳлили функсионалии сермаъноии лексикӣ тадқиқоти парадигмо- ва синтагмо-полисемия ба назари эътибор гирифта шудааст. Муаммоҳои оиди амалӣ гаштани сермаъноӣ дар матн бо назардошти қонуниятҳо ва иртиботи мутақобила, ки муносибатҳои байни калима ва сохтори семантикии матн инъикос мекунад, баён гардидааст. Аз ҳамин лиҳоз рисолаи мазкур оид ба хусусият сохт ва таркиби семантикии калимаҳои сермаъно дар забонҳои англисӣ ва тољикӣ бахшида шудааст.

Калимаҳои калидӣ: *калимаҳо, якчанд маъно, хусусиятҳои забонӣ, маънои грамматикӣ, калимаҳои функсионалӣ, воҳидҳои забон, забони англисӣ ва забони тољикӣ, ифодаи маъно, шакл.*

СЕМАНТИКА ФОРМЫ И ЗНАЧЕНИЯ СЛОВ В ТАДЖИКСКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ

Мирзоджонова М.К.,
доцент кафедры английского языка Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики
malika0778@mail.ru

Абдуллоева А.А.,
магистрант 2 курса специальности 1.02.03.06 (английский язык) Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики

Ежегодно по сравнению с языковыми явлениями учёными проводится много работ. В статье функциональный анализ лексической полисемии исследован парадигмо- и синтагмополисемия. Проблемы реализации полисемии в тексте с учетом закономерностей и взаимной связи, отражающей отношения между словом и семантической структурой

текста, выражены. В связи с этим данная статья посвящена особенностям структуры и семантического состава многозначных слов в английском и таджикском языках.

Ключевые слова: *слова, многозначность, языковые особенности, грамматическое значение, функциональные слова, языковые единицы, английский и таджикский языки, выражение значения, форма.*

SEMANTICS OF FORM AND MEANING OF WORDS IN TAJIK AND ENGLISH LANGUAGES

Mirzojonova M.K.,
Associate Professor, Department of English Language, Tajik State University of Law, Business and Politics
malika0778@mail.ru

Abdulloeva A.A.,
2nd year Master's student, Specialty 1.02.03.06 (English Language), Tajik State University of Law, Business and Politics

Every year, researchers conduct extensive work comparing linguistic phenomena. This article examines the functional analysis of lexical polysemy and the study of paradigmatic and syntagmatic polysemy. This article examines the application of semantics in text, taking into account the patterns and relationships that reflect a word's relationship to the text's semantic structure. Thus, this work focuses on the structural features and semantic composition of semantic words in the English and Tajik languages.

Key words: *words, multiple meanings, linguistic features, grammatical meaning, functional words, linguistic units, English and Tajik languages, expression of meaning, form.*

Шаклҳои забонӣ метавонанд бо як қатор аломатҳо алоқаманд бошанд ва мувофиқан якчанд маъноро ифода кунанд. Ин қобилият манбаи адонашавандаи норавшании семантикӣ дар луғат аст, ки миқдори намунаҳои он дар забони англисӣ ва инчунин забонҳои дигар номаҳдуд аст. Дар забоншиносӣ калима воҳиди асосии забон баҳисоб рафта, бо ёрии калимаҳо шахс метавонад ҷумла созад ва фикри худро ифода кунад [3,с.85]. Калима ду ҷиҳати ба ҳам алоқаманд: ҷиҳати овозӣ ва ҷиҳати маъноӣ дорад. Калима гуфта маҷмӯи овозҳоеро меноманд, ки ин ё он маъноро ифода мекунад. Аз ҷиҳати ифодаи маъно калимаҳоро ба ду гурӯҳи калон ҷудо мекунанд:

1.Калимаҳое, ки маънои луғавӣ доранд ва ба савол ҷавоб мешаванд: об, замин, некӣ, муаллим, зебо, дур, ман, мо, рафтан, гуфтан, дирӯз, оҳиста. Ин гурӯҳи калимаҳо ҳиссаҳои мустақили нутқанд.

2.Калимаҳое, ки маънои мустақил надоранд ва ба савол ҷавоб намешаванд: аз, ба, барои, ки, вале, зеро, чунки. Ин гурӯҳи калимаҳоро ҳиссаҳои ёридиҳандаи нутқ меноманд.

Ба кадом ҳиссаи нутқ тааллуқ доштан ва хусусиятҳои забонии онро доштан маънои грамматикии калимаро мефаҳмонад. Калимаҳо аз рӯи маънӣ ва шакли худ ба ин ё он ҳиссаи нутқ тааллуқ доранд. Масалан, калимаҳое, ки предметро ифода мекунанд, гурӯҳи исмро ташкил медиҳанд. Муҳимтарин хусусияти калима он аст, ки вай тасаввури умумӣ ё мафҳумро, ки воҳиди тафаккур аст, муҷассам месозад [5, с.124]. Аломати предмет ҳамчун сифат,ҳислат, муносибат, ҷараён ва ғайра фаҳмида мешавад, ки тафаккури мо онро муайян менамояд.

Маҷмӯи аломатҳои предмет мафҳумро ташкил медиҳад, ки ин чиз ба ҷиҳати мантиқии калима тааллуқ дорад [10,с.114].

Калима дорои маънии муайян аст. Маънои калима гуфта мо ба олами предметҳо, ҳодисаҳо, протсессҳо ва ғайра муносибат доштани калимаро дар назар дорем. Чунонки маълум аст, мо маънии аслии калимаро, ки ба ибораи дигар маънии луғавӣ низ номида мешавад, аз маънии маҷозии он фарқ мекунем. Маъние, ки бо ном бурдани предмет, ҳодиса, сифат ва ғайра ба вуҷуд меояд, маънии аслии калима мешавад, чунки комплекси овозӣ, ки ба воситаи он калима суръат мегирад, бевосита ба ҳодисаи ҳақиқати дар таҷриба омӯхта мешудагӣ равона шудааст[1.с.56]. Маънои калима ба мафҳуми калима вобаста аст.

Мафҳум категорияи фикр аст, ки ба аломатҳои асосии предмет, ҳодисаҳо умумият медиҳад, яъне мафҳум дар калима ба воситаи маънои он зоҳир мешавад. Мафҳум предметро ба доираи маълуми ҳодисаҳо ҷойгир мекунад, масалан, мо мегӯем: асп ҳайвон аст, бед дарахт аст. Бо вуҷуди ин мо гуфта наметавонем, ки маънии калимаи бед дарахт аст. На ҳамаи калимаҳои забон дар худ мафҳуми ташаккулёфтаи мантиқӣ доранд, вале ҳамаи онҳо бе истисно дорои ягон маънӣ мебошанд. Ин хулоса на танҳо ба калимаҳои мустақилмаъно, балки ба калимаҳои ёридиҳанда низ тааллуқ дорад. Масалан, агар аз ин нуқтаи назар калимаи (ҳиссачаи) “ку” -ро дида бароем, ба ҳамин хулоса меоем, ки вай албатта маънии муайянеро ифода мекунад, аммо гуфтан мумкин нест, ки ҳиссачаи –“ку” дорои ягон мафҳуми умумии мантиқӣ бошад [5,с.178]. Хатто дар калимаҳои ту, ӯ, Аҳмад, Ҳалима, ки ҳар кадоми онҳо маънии муайян дорад, аз нуқтаи назари мантиқ мафҳуми умумӣ нест. Пас, чунин хулоса бароварда метавонем, ки на ҳамаи калимаҳо мафҳумҳои умумиро ифода мекунанд, гарчи ҳамаи онҳо дорои маънӣ мебошад.

Бинобар он шахс метавона ба воситаи калимаҳои забони модарӣ дар хусуси ҳаёти воқеӣ, ҳодисаҳои табиат ва ҷамъият дар шакли унсурҳои ҷудогона дониш ҳосил кунад. Дар системаи забон калимаҳо хосиятҳои зиёди рангоранг доранд ки паҳлуҳои гуногуни онҳо мавзӯи баҳси илмҳои мухталиф шуда метавонанд [8,с.48]. Табиист, ки бисёр ҷиҳатҳои ин воситаҳои муҳими бинокории нутқи мо аз доираи баҳси илми забон берун мемонанд. Калимаҳо дар забоншиносӣ, пеш аз ҳама , аз бобати сохти овозӣ, системаи маъноҳо ва вазифаҳои дар забон доштаашон омӯхта мешаванд.

Забони англисӣ ва забони тоҷикӣ аз паҳлуҳои ба ҳам алоқаманди овозӣ ва маъноӣ иборат аст. Воҳидҳои моддӣ (овозӣ) – и забон аз маъноҳои онҳо, ки ҳамчун ибтидои муташаккилии системаи он вуҷуд доранд, ҷудонашавандаанд. Ягонагии овозҳои ҷудогона ва ё таркибҳои овозӣ бо маъноҳо воҳидҳои забонро ба вуҷуд меоварад. Чунончи, морфемаҳо, калимаҳо, фразеологизмҳо. Воҳиди забон баръакси аломати он, яъне овози алоҳида ва ё маҷмӯи овозҳои ба ҳам алоқаманди он, ҳатман маъноро ҳам дар бар мегирад [2,с.102]. Он ҳамчун ҳодисаи яклухту мустақили забон маҳз ба воситаи маънои худ ба ҳаёти воқеӣ алоқаманд аст. Калимаи функционалӣ дар грамматикаи англисӣ калимест, ки муносибатҳои грамматикӣ ва сохторӣ бо ибораҳои дигарро дар ҷомеъа баён мекунад.

Калимаҳои функционалӣ ҳамчунин калимаҳои грамматикӣ, лампаҳои грамматикӣ, математикаи грамматикӣ, математикҳои функционалӣ, калимаҳо ва калимаҳои холӣ мебошанд. Дар муқоиса бо калимаҳои мӯҳтаво, калимаҳои функционалӣ, ба монанди муайянкунандаҳо ва функсияҳои ёрирасон, маънои" мӯҳр "-ро надоранд, балки онҳо дар робита бо истифодаи истифода ё функсияҳо муайян карда мешаванд. Воҳидҳои забон аз лиҳози сохтории худ ва ифодаи хелҳои мухталифи маъно ба гурӯҳҳои мустақили ҷудогона тақсим мешаванд [5,с.63]. Масалан, мавриди таҷзияи ҷумлаи Гуландом гули сари сабади он маҷлис буд, ки худ воҳиди

нутқ аст, аввал калимаҳои Гуландом, он, маҷлис ва фразеологизми гули сари сабадро ҷудо кардан лозим мешавад. Баъдан ҳар як калимаи ҷудогонаро ба морфемаҳо (агар онҳо аз морфемаҳо иборат бошанд) ҷудо кардан мумкин аст.

Ба ин тариқ, дар ҳар як забон баробари воҳидҳои нисбатан калон воҳидҳои нисбатан хурд ҳам мавҷуданд ва аз воҳидҳои нисбатан хурд воҳидҳои нисбатан калонтарро ба вуҷуд овардан мумкин аст [6,с.73]. Ба вуҷуди он ба ҳамаи хелҳои воҳидҳои забон як силсилаи хосиятҳои умумии зайл хосанд:

А) Воҳиди забон бояд шакли моддӣ (овозӣ) дошта, ба маънои муайяне далолат кунад ва ё ин ки ақалан дар ташаккули маъно ширкат варзад.

Б) Он бояд ҳамчун масолеҳи тайёри забон вуҷуд дошта бошад ва ҳар бор дар ҳамон қиёфаи овозӣ ба кор бурда шавад.

В) Аз матнҳои бутун онро ҳамчун объекти мустақил ҷудо кардан мумкин бошад.

Г) Ҳар як навъи воҳидҳои забон бо навъҳои дигари онҳо бояд муносибати зинавӣ дошта бошанд. Моҳияти муносибати зинавӣ дар ҳамин ифода меёбад, ки аз воҳидҳои нисбатан хурди забон воҳидҳои нисбатан калони он ба вуҷуд меоянд, ё баръакс таҷзияи воҳидҳои нисбатан калон воҳидҳои нисбатан хурдро медиҳад.

Д) Дар як воҳиди нисбатан калони забон бояд системаи мустақилро ташкил диҳад, ки он аз унсурҳои таркибиаш, ки дар нисбати худ воҳидҳои нисбатан мустақил мебошанд, сифатан фарқ кунад. Мустақилияти калимаҳоро ҳамчун воҳидҳои асосии забон дар ҷудошавии нисбатан осони онҳо аз матнҳои пурра мушоҳида кардан мумкин аст.

Калимаҳо дар ҳама гуна матнҳо бо хосиятҳои назарраси худ ҷудо шуда метавонанд. Ҷудошавии мустақили калимаро бо шаклҳои грамматикии он, яъне ифодаи ягонагии маъно ва воситаҳои грамматикӣ дар он набояд омехта кард. Калима дар матн дар суръати шаклҳои мухталифи грамматикӣ зоҳир мешавад, ки маҷмӯи он шаклҳо парадигмаҳои мустамали калимаро ба вуҷуд меоваранд [4,с.78]. Масалан, мисолҳои даст, дастро, дастам, дастҳо, дасте ва монанди инҳо, ки аз матнҳои гуногун ҷудо кардан мумкин аст, ҳар яке калимаи мустақил набуда, шаклҳои мухталифи грамматикии як калима мебошад.

Дар байни шаклҳои грамматикии калима барои муайян кардани калимаи ҷудо (мустақил) шакли асосӣ (ибитидоӣ) ва шаклҳои мустамали онро ҷудо кардан мумкин аст[9,с.126]. Калимаи ҷудо одатан бо шакли асосии он баробар аст. Масалан, аз байни мисолҳои номабршуда, шакли даст, ҳамчун шакли асосӣ ва шаклҳои боқимонда чун шаклҳои мустамал қабул шудаанд. Бо вуҷуди он чунин гумон кардан, ки шакли маъруфи калимаи мазкур барои тавлиди шаклҳои боқимондаи он хидмат мекунад ва ба он мегузаранд, дуруст нест. Шаклҳои мухталифи калимаи маълум зинҳор яке аз дигаре тавлид намеёбанд, балки ҳар яке мустақилан вуҷуд доранд.

Ҳамчунин мавриди муайян кардани калимаи ҷудо онро аз калимаҳо сохта ва мураккаби ҳамин решаро дошта, низ фарқ кардан зарур аст, масалан, калимаҳои дастёр, дастгир, даста, дастак, дастболо, бадаста ва монанди инҳо бо калимаи даст фақат умумияти решаро доранду бас. Бо ифодаи маъно парадигмаҳои мухталифи худ ҳар яке аз онҳо аз дигаре фарқ карда, чун вожаҳои мустақили луғавӣ зоҳир мешаванд.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Аракин В.Д. Омонимы в английском языке // Иностранные языки в школе. 1958. – №4. – С. 3-11.

2. Арзуманов, С.Дж., Сангинов А. (Таджикский язык). Забони тоҷикӣ. Учеб, для студ. вузов // С.Дж. Арзуманов, А.Сангинов. - Душанбе, 1988, - 141с.

3. Арсеньева, М.Г., Строева, Т.В., Хазанович, А.П. Многозначность и омонимия Текст. // М.Г. Арсеньева, Т.В. Строева, А.П. Хазанович. СПб.: Питер,1996- 127 с.

4. Иванова, И.П., Чахоян, Л.П., Беляева, Т.М. Практикум по истории английского языка Текст., / И.П. Иванова, Л.П. Беляева, Т.М.Чахоян. — СПб.: Авалон, Азбука-классика, 2005. — 192 с.

5.Маҷидов Ҳ. Забони адабии муосири тоҷик. – Ҷилди 1. – Луғатшиносӣ. / Ҳ. Маҷидов – Душанбе, 2007. – 243с.

6. Муминов А. Полисемия и омонимия Н Вопросы языка и литературы. Часть 2. - Душанбе: ТГУ. 1975. С. 268-275 (на тадж.яз.).

7.Смирницкий А.И. Значение слова// Вопросы языкознания. / А.И.Смирницкий -1955. -№ 2. –79-90 с.

8. Уфимцева А.А. Семантика слова.-В кн.: Аспекты семантических исследований. / А.А.Уфимцева - М.,1980.-325с.

9. 1. Шамова Т.И., Третьяков П.И., Капустин Я.П. Управление образовательными системами. - М., 2001.-238с.

10. Шмелев Д.И. Полисемия// Языкознание. Большой энциклопедический словарь. – 2-е изд. – М.: Научное изд-во «Большая Российская энциклопедия», / Д.И.Шмелев - 1998. – 382.с/

ФРАЗЕОЛОГИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА И ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА АНГЛИЙСКИХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ: ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЙ АСПЕКТ

Насриддинова М.М.,

кандидат педагогических наук, доцент кафедры иностранных языков Института экономики и торговли Таджикского Государственного университета коммерции

maisaranasriddinova@gmail.com

Сидикова Г.Н.,

кандидат филологических наук, старший преподаватель кафедры иностранных языков Института экономики и торговли Таджикского Государственного университета коммерции

gulsarasidikova@gmail.com

В статье рассматривается фразеология английского языка как особый и значимый пласт лексической системы, отражающий исторический опыт, культурные ценности и мировоззрение англоязычного сообщества. Анализируется понятие фразеологической единицы, приводится классификация фразеологизмов и раскрываются их основные функции в языке и речи. Особое внимание уделяется проблемам и способам перевода английских фразеологических единиц на русский язык. Рассматриваются эквивалентный, аналоговый, описательный, антонимический, калькирующий и комбинированный способы перевода, а также выявляются основные трудности, связанные с национально-культурной спецификой и стилистической окраской фразеологизмов. Материал статьи может быть использован в

курсах лексикологии, теории и практики перевода, а также при обучении английскому языку как иностранному.

***Ключевые слова**: фразеология, фразеологическая единица, идиома, перевод, эквивалент, национально-культурная специфика*

ENGLISH PHRASEOLOGY AND PECULIARITIES OF THE ENGLISH PHRASEOLOGICAL UNITS: LINGUOCULTURAL ASPECT

Nasriddinova M.M.,
candidate of pedagogical sciences, docent of the Department of Foreign Languages of the Institute of Economy and Trade of Tajik State University of Commerce in Khujand
maisaranasriddinova@gmail.com

Sidikova G.N.,
Candidate of philological sciences. The senior teacher of the Department of Foreign Languages of Tajik State University of Commerce
gulsarasidikova@gmail.com

The article examines English phraseology as a distinct and significant layer of the lexical system, reflecting the historical experience, cultural values, and worldview of the English-speaking community. The concept of a phraseological unit is analyzed, a classification of phraseological expressions is presented, and their main functions in language and speech are explored. Special attention is given to the problems and methods of translating English phraseological units into Russian. Equivalent, analogous, descriptive, antonymic, calque-based, and combined translation methods are considered, as well as the main difficulties associated with the national-cultural specificity and stylistic features of phraseological expressions. The material of the article can be used in courses on lexicology, translation theory and practice, as well as in teaching English as a foreign language.

***Keywords**: phraseology, phraseological unit, idiom, translation, equivalent, national-cultural specificity*

ФРАЗЕОЛОГИЯИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ ВА МАХСУСИЯТҲОИ ТАРҶУМАИ ФРАЗЕОЛОГИЗМҲОИ АНГЛИСӢ: ҶАНБАИ ЛИНГВОФАРҲАНГӢ

Насриддинова М.М.,
н.и.п., дотсенти кафедраи забонҳои хориҷии Донишкадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар ш. Хуҷанд
maisaranasriddinova@gmail.com

Сидиқова Г.Н.,
н.и.ф., муаллими калони кафедраи забонҳои хориҷии Донишкадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон
maisaranasriddinova@gmail.com

Муаллиф дар мақолаи зерин фразеологияи забони англисиро ҳамчун қабати мустақил ва муҳими низоми луғавӣ баррасӣ мекунад, ки таҷрибаи таърихӣ, арзишҳои фарҳангӣ ва ҷаҳонбинии ҷомеаи англисзабонро инъикос менамояд. Дар мақола мафҳуми воҳиди фразеологӣ таҳлил гардида, таснифи ифодаҳои фразеологӣ пешниҳод мешавад ва вазифаҳои асосии онҳо дар забон ва нутқ мавриди омӯзиш қарор мегиранд. Таваҷҷуҳи махсус ба масъалаҳо ва усулҳои тарҷумаи воҳидҳои фразеологии англисӣ ба забони русӣ равона шудааст. Усулҳои тарҷумаи муодилӣ, аналогӣ, тавсифӣ, антонимӣ, таҳтулафзӣ ва омехта, инчунин мушкилоти асосии вобаста ба хусусиятҳои милливу фарҳангӣ ва услубии ифодаҳои фразеологӣ баррасӣ мегарданд. Маводи мақола метавонад дар курсҳои лексикология, назария ва амалияи тарҷума, инчунин дар таълими забони англисӣ ҳамчун забони хориҷӣ истифода шавад.

Калидвожаҳо: *фразеология, воҳидҳои фразеологӣ, эквивалент, хусусияти милливу фарҳангӣ*

Английский язык, имеющий более тысячи лет истории, накопил огромный пласт устойчивых выражений, которые люди сочли яркими, точными и красивыми. В результате сформировался особый уровень языка — фразеология, представляющая собой совокупность устойчивых выражений, обладающих самостоятельным значением. Знание фразеологии является важнейшим элементом языковой компетенции, так как позволяет сделать речь идиоматичной, выразительной и культурно окрашенной.

Фразеология изучает фразеологические единицы — языковые конструкции, смысл которых нельзя понять буквально. Например, выражения «делать из мухи слона» или «как две капли воды» представляют собой переносные единицы, позволяющие образно и емко выражать мысль. Многие из этих выражений глубоко связаны с историей и культурой народа, отражают традиции, обычаи и мировоззрение, что делает их важными для изучающих английский язык как иностранный.

Знание фразеологизмов помогает:

- избегать дословных переводов с русского на английский (руссицизмов);
- сделать речь более выразительной и убедительной;
- глубже понимать культурный контекст носителей языка;
- эффективно передавать эмоции, оценочные и эстетические оттенки.

Фразеологические единицы выполняют несколько функций: коммуникативную, выразительную и когнитивную. Они помогают компактно передавать сложные идеи, экономя языковые средства. Например, вместо описания долгого ожидания можно использовать выражение «ждать у моря погоды».

Особенно важна фразеология для перевода. При переводе английских идиом необходимо передать не только смысл, но и образность, эмоциональную окраску, стиль и культурный контекст. Многие фразеологизмы подвергаются авторской трансформации, когда писатели или журналисты изменяют их компоненты, создавая новые оттенки значения, что дополнительно усложняет перевод.

Виды фразеологизмов

1. Фразеологические сращения (идиомы) — немотивированные устойчивые выражения, смысл которых не выводится из значений отдельных слов. Примеры: «бить баклуши» (бездельничать), «работать спустя рукава» (небрежно), «собаку съесть» (быть опытным в чем-то). Идиомы обычно выступают как неделимые члены предложения.

2. Фразеологические единства — мотивированные выражения с целостным смыслом, возникающим из значений составляющих слов. Например, «плыть по течению» или «гранит науки». Замена слова в составе единства нарушает метафорический эффект.

3. Фразеологические сочетания— устойчивые обороты, смысл которых вытекает из значений отдельных слов. Например, «сгорать от любви», где «сгорать» — постоянный элемент, а объект чувства может варьироваться.

4. Фразеологические выражения — составные, полностью членимые конструкции со свободными словами, например: «волков бояться — в лес не ходить», «не всё то золото, что блестит».

Фразеологизмы тесно связаны с лингвокультурным контекстом: многие отражают исторические реалии, профессиональные навыки, бытовые практики и народные представления. Например, английский фразеологизм to have a chip on one's shoulder (иметь обиду или предвзятость) восходит к детской игре с древесными щепками, a spill the beans (выдать секрет) связан с античной практикой голосования с помощью фасоли.

Особенности перевода английских фразеологизмов очень существенные. При переводе важно учитывать:

- эквивалентность — существование прямого аналога в языке перевода;
- аналогию — выражение, близкое по значению, но с иной образной основой;
- описательный перевод — передача смысла свободной конструкцией;
- антономический перевод — замена отрицания утвердительной формой или наоборот;
- калькирование — дословная передача образной основы;
- комбинированный перевод — сочетание вышеописанных методов для передачи смысла и культурного оттенка.

Сложности перевода возникают из-за:

- различий в национально-культурных реалиях;
- неоднозначности фразеологизмов;
- исторических и современных реалий;
- различий в стилистике и социальной окраске выражений.

Например, английская пословица *Caesar's wife must be above suspicion* требует культурной адаптации: в русском языке чаще говорят «Жена Цезаря должна быть вне подозрений», сохраняя смысл, но восприятие может зависеть от исторического контекста.

Фразеологические единицы в литературе часто подвергаются авторской трансформации:

- изменение компонентов (to have a millstone about one's neck → have an albatross about one's neck);

- частичное использование фразеологизма (A bird in the bush → birds in the bush);

- включение в диалог с сохранением ассоциативного значения (to get cold feet — трусить).

Таким образом, фразеология английского языка является неотъемлемой частью языковой и культурной компетенции, а её изучение необходимо для глубокого понимания текста, литературных произведений и коммуникации с носителями языка.

Фразеологические единицы обогащают речь, передают национальные реалии и культурные особенности, делают текст выразительным и эмоционально насыщенным. Умение

правильно использовать и переводить фразеологизмы — показатель высокой языковой и межкультурной компетенции.

Таким образом, в данной статье были определены понятия «фразеология» и «фразеологические единицы», рассмотрены их виды и функции, подчеркнута их роль в языковом и культурном контексте. Проанализированы особенности перевода английских фразеологизмов, приведены основные методы перевода и сложности, с которыми сталкивается переводчик.

Таблица 1

Английские фразеологизмы, их перевод и лингвокультурные пояснения

№	Английский фразеологизм	Перевод на русский	Тип	Значение	Лингвокуль-турная справка
1	To break the ice	Растопить лед	Идиома	Начать разговор, снять напряжение	Происходит от обычая разламывать лед на реке для начала плавания или общения
2	To hit the nail on the head	Попасть в точку	Идиома	Сказать точное, верное	Металлургическое происхождение: удар по гвоздю точным ударом молотка
3	To spill the beans	Проболтаться	Идиома	Выдать секрет	Происходит из античного способа голосования фасолью
4	To have a chip on one’s shoulder	Иметь обиду	Идиома	Быть предвзятым или злопамятным	От детской игры с древесными щепками, демонстрирующей готовность к драке
5	To get cold feet	Струсить	Идиома	Испугаться, передумать	Связано с ощущением холода в ногах при страхе
6	To beat around the bush	Ходить вокруг да около	Идиома	Избегать прямого ответа	Происходит из охотничьей терминологии: «бить по кустам» для выгонки птицы
7	A blessing in disguise	Не было бы счастья, да несчастье помогло	Идиома	Кажется плохим, а оказывается полезным	В английской культуре XIX века обозначало скрытую пользу трудностей
8	To burn the midnight oil	Работать допоздна	Идиома	Учиться или работать ночью	Связано с лампами и свечами, которыми освещали ночную работу до

					появления электричества
9	To let the cat out of the bag	Выдать секрет	Идиома	Раскрыть тайну	Происходит из средневековой практики продажи «кота в мешке» вместо поросёнка
10	To bite the bullet	Стиснуть зубы	Идиома	Перетерпеть боль, трудности	От английской практики при ранении держать пулю во рту вместо анестезии
11	To cost an arm and a leg	Стоить целое состояние	Идиома	Быть очень дорогим	Возникло в XVIII–XIX вв. из юмористических выражений о высокой цене
12	To put all eggs in one basket	Рисковать всем	Идиома	Сосредоточить ресурсы в одном месте	Сельское происхождение: потеря всего урожая при падении одной корзины
13	To kick the bucket	Отдать концы	Идиома	Умереть	Связано с подвешиванием животных на ведре (bucket) при убое
14	To take the bull by the horns	Взять быка за рога	Идиома	Решительно справиться с проблемой	От корриды: смелость, прямое решение проблемы
15	To have a sweet tooth	Любить сладкое	Идиома	Любить сладости	Англичане с XVII века употребляли много сахара, что закрепило выражение
16	To hit the sack	Лечь спать	Идиома	Пойти спать	«Sack» — мешок с соломой, на котором спали раньше
17	To see eye to eye	Полностью соглашаться	Идиома	Полностью согласиться	Происходит от образа двух людей на одном уровне глаз
18	To pull someone’s leg	Дразнить, подшучивать	Идиома	Разыгрывать, обманывать	Происходит от старинного английского юмора в деревнях
19	To be all ears	Весь внимание	Идиома	Быть очень внимательным	Метафора: уши как орган сосредоточения на слушании

20	To cry over spilt milk	Плакать над пролитым молоком	Идиома	Жалеть о прошлом	Английское пословичное выражение XVII века, о бесполезности сожалений

Список использованной литературы

1. Алёхина, А. И. Краткий русско-английский и англо-русский фразеологический словарь. Минск: БГУ, 1980.

2. Амосова, Н. Н. Основы английской фразеологии. Москва: Высшая школа, 2002.

3. Кузнецова, О. В. Фразеологизмы в английской и русской речи. Санкт-Петербург: СПбГУ, 2010.

4. Шестакова, Е. А. Перевод фразеологизмов как аспект межкультурной коммуникации. Москва, 2015.

5. Махмудов, А. Р. Лингвокультурные особенности английской фразеологии. Душанбе: ИЛА, 2018.

6. Baker, M. In Other Words: A Coursebook on Translation. London: Routledge, 2011.

МЕРОСИ ГАРОНБАҲОИ РАШИДУДДИНИ ВАТВОТ

Анварова М.Н.,

дотсенти Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Б. Ғафуров

Дар мақола мероси гаронбаҳои Рашидуддини Ватвот, ки ин осор боиси шӯҳрати афзуни вай чӣ дар замони худи ӯ ва чӣ дар таърихи адабиёти форсу тоҷик гардидаанд, мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Қабл аз тавзеҳи мухтасари нигоштаҳои ӯ метавон нуктаеро таъкид кард, ки Рашидуддини Ватвот аз зумраи адибони зуллисонайн аст, ки таълифоти хешро ба ду забон форсӣ ва арабӣ ба қалам овардааст. Аз ин рӯ, аз нависандагон ва шоирони мӯътабари арабизабон ҳам маҳсуб меёбад, ки дар ташаккули ин адабиёт дар аҳди худ нақши муассир гузоштааст. Бар асоси мероси бозмонда аз Рашидуддини Ватвот ин амр мусаллам мегардад, ки ӯ яке аз нависандагони забардаст, номанигор, мутарҷим ва шоири маъруфи аҳди худ буда, дар такмили насри фаннӣ ҳам ба забони форсӣ ва ҳам арабӣ хидматҳои мондагоре ба сомон расонидааст. Беҳикмат нест, ки бар асоси ҳамин ибтикорот ӯро асосгузор ва аз пешравони насри фаннӣ дар адабиёти форсу тоҷик номзад кардаанд. Дар канори ин, осори насрии ӯ ба масоили мухталифи адабӣ, бадеӣ, ҳикамӣ ва луғату арӯз бахшида шуда, ҳар яке ба зоти худ дорои аҳамияти муҳими адабӣ ва илмӣ мебошанд. Махсусан, маъруфтарин китоби вай «Ҳадоиқ-ус-сеҳр» ба ҳукми нахустин намунаи насри адабӣ ва китоб роҷеъ ба саноеи бадеӣ дар адабиётшиносии форсӣ арзиши баландеро касб намуда, дар шинохти адабиёт, шеър ва афкори адабӣ нақши мунирero соҳиб мебошад.

Калидвожаҳо: *адабиёти форсу-тоҷик, Рашидуддин Ватвот, арзиши адабӣ, осори назму наср, адабиёти арабизабон.*

НАУЧНО- ЛИТЕРАТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ РАШИДУДДИНА ВАТВАТА

Анварова М.Н.,
дотсент Худжандского государственного университета имени академика Б.Гафурова

В статье рассматривается творческого наследия Рашидуддина Ватвата. От Рашидуддина Ватвата до наших дней сохранились многочисленные труды, благодаря которым он приобрел большую известность, как в своей эпохе, так и в истории персидско - таджикской литературы. Прежде чем анализировать литературное наследие трудов Ватвата, необходимо еще раз подчеркнуть, что литератор одинаково прекрасно владел как арабским, так и персидским языком, сочинял прозу и поэзию на двух языках. Поэтому он считается также авторитетным арабским поэтом и писателем, оказавшим заметное влияние на формирование и развитие арабоязычной литературы своей эпохи. Наравне с «Хада'ик ас-сихр», арабскими и персидскими посланиями, другими прозаическими произведениями от Рашидуддина Ватвата до наших дней дошли поэтические сочинения на персидском и арабском языке, в частности «Диван» литератора. Хотя касыды поэта в основном посвящены восхвалению Атсыза Хорезмшаха, визирей его двора, а также султана Санджара Салджукида и других, однако встречаются касыды, затрагивающие этико - нравственные проблемы, пропагандирующие справедливость и т.д. Таким образом, краткий анализ сохранившегося до наших дней творческого наследия Ватвата доказывает, что он был великим мастером прозы, автором прекрасных посланий, переводчиком и известным поэтом и оказал существенное влияние в совершенствовании изящной прозы, как на персидском, так и на арабском языках. Не случайно его называют одним из основоположников и предводителей изящной прозы в персидско - таджикской поэзии. Наравне с этим, тематический диапазон его прозаических произведений очень широк и охватывает разные проблемы литературы, философии, лексикографии, аруза и др.

Ключевые слова: *персидско-таджикская литература, Рашидуддин Ватват, литературная ценность, поэтическое и прозаическое наследие, арабоязычная литература.*

SCIENTIFIC AND LITERARY HERITAGE OF RASHIDUDDIN VATVAT

Anvarova M.N.,
associate professor, Khujand State University named after academician B.Gafurov

The article deals with the creative heritage of Rashiduddin Vatvat. From Rashiduddin Vatvat numerous works have survived to the present day, thanks to which he gained great fame, both in his era and in the history of Persian - Tajik literature. Before analyzing the literary heritage of Vatvat's works, it is necessary to emphasize once again that the writer was equally fluent in both Arabic and Persian, wrote prose and poetry in two languages. Therefore, he is also considered an authoritative Arab poet and writer who had a significant impact on the formation and development of Arabic literature of his era. Along with "Hada-iq-al-sihr", Arabic and Persian letters, and other prose works of Rashiduddin Vatvat to have survived poetic compositions in Persian and Arabic, in particular "Divan" of the writer. Although qasidas of the poet dedicated to praise of Khorezmshah Atsyz, his viziers of the court, and Sultan Sanjar Seljukid and other, but there are qasidas, involving ethical and moral issues, promote justice, etc. Thus, a brief analysis of the extant of the creative heritage of Vatvat

proves that he was a great master of prose, author of the excellent messages, translator and renowned poet and had a significant impact in the improvement of fine prose in both Persian and Arabic. It is no accident that he is called one of the founders and leaders of fine prose in Persian - Tajik poetry. Along with this, the thematic range of his prose works is very wide and covers various problems of literature, philosophy, lexicography, aruz, etc.

Key words: *Persian-Tajik literature, Rashiduddin Vatvat, literary value, poetic and prose heritage, Arabic literature.*

Аз Рашидуддини Ватвот мероси гаронбаҳое боқӣ мондааст, ки ин осор боиси шӯҳрати афзуни вай чӣ дар замони худи ӯ ва чӣ дар таърихи адабиёти форсу тоҷик гардидаанд. Қабл аз тавзеҳи мухтасари нигоштаҳои ӯ метавон нуктаеро таъкид кард, ки Рашидуддини Ватвот аз зумраи адибони зуллисонайн аст, ки таълифоти хешро ба ду забон форсӣ ва арабӣ ба қалам овардааст. Аз ин рӯ, аз нависандагон ва шоирони мӯътабари арабизабон ҳам маҳсуб меёбад, ки дар ташаккули ин адабиёт дар аҳди худ нақши муассир гузоштааст. Ба таври умумӣ осори Рашидуддини Ватвотро суханварро ба таври зайл баршумурдаанд:

«Абкор-ул-афкор фӣ расоил-ул-ашъор». Ба навиштаи устод Сайид Нафисӣ ин китоб нахустин маҷмӯаест, ки дар он намунаҳое аз номаҳо ва ашъори Рашидуддини Ватвот гирдоварӣ шуда ва худи ӯ навишта: «Фароҳамоварандаи ин маҷмӯа Муҳаммад ал – Маарӣ ар- Рашид машҳур ба Ватвот ва онро ба чаҳор қисмат карда. Дар қисмати аввал нуҳ рисолаи тозӣ ва дар қисмати дувум нуҳ қасидаи тозӣ ва дар қисмати савум нуҳ рисолаи форсӣ ва дар қисмати чорум нуҳ қасидаи форсӣ овардааст». Ду нусха аз ин китоб, яке дар китобхонаи Истамбул ба шумораи 424 ва дигаре дар китобхонаи Нур Усмония дар Истамбул бо шумораи 3412/4 маҳфуз аст.

«**Ароис-ул-хавотир ва нафоис-ун-наводир»**. Зоҳиран ин китоб маҷмӯан дувум аз номаҳо ва ашъори Рашидуддини Ватвот ба шумор меравад. Чун дар муқаддимаи ин асар низ худи муаллиф ба тартибе, ки дар маҷмӯаи аввал зикр намудааст, чунин оварда: «Тартиби китоб бар ду қисмат дода омада бад-ин тартиб. Қисми аввал бисту панҷ номаи тозӣ дар маъонии мухталифа ва руқъае чанд…қисми дувум бисту панҷ номаи форсӣ ва руқъае чанд ва номи китоб ««Ароис-ул-хавотир ва нафоис-ун-наводир». Ба навиштаи устод Сайид Нафисӣ аз ин китоб низ се нусхаи хаттӣ: яке дар китобхонаи Оясӯфия дар Истамбул ба шумораи 4015/1, дигаре низ дар ҳамин китобхона ба шумораи 4138 ва савуми дар китобхонаи Нури Усмония дар Истамбул ба шумораи 4312 маҳфузанд.

Албатта, маҷмӯан ба изофаи ду девон аз Ватвот 22 асар ёд мешавад, ки дар масоили мухталифе аз фунуну балоғат, фиқҳу масоили диниву фалсафи, амсолу ҳикам ба қалам омадаанд ва муҳимтарини онҳо ба тартиби зайл ном бурда мешаванд:

1. «Ҳадоиқ-ус-сеҳр фи дақоиқ-уш-шеър»
2. «Девон»-и арабӣ
3. «Наср-ул-маъонӣ» (Матлубу кули толиб мин ал-каломи Амир-ул-муъминин Алӣ ибни Абутолиб)
4. «Латоиф-ул-амсол ва тароиф-ул-ақвол» (Шарҳи форси 281 масали арабӣ)

Маҷмӯаи расоили арабӣ

1. «Фасл-ул-хитоб»
2. «Алкалому-носиҳа вал ҳикаму-солиҳа»
3. «Ҷавоҳир-ул-қалоид ва завоҳир-ул-фароид» (Фароид-ул-қалоид)
4. «Луғати форсӣ манзуми мавсуф ба Ҳамду сано»

5. «Дурар-ул- ғурар»
6. «Сад калима» аз суханони худ ба арабӣ.

Бо ҳадафи баррасии мушаххаси мероси ин адиби номвар ба муаррифии бархе осори адабиву илмӣ ва таълифоти мухталифи он ба таври ҷудогона хоҳем пардохт.

«Ҳадоиқ-ус-сеҳр». Ончӣ пеш аз ҳама ба Рашидуддини Ватвот шӯҳрати адабӣ овардааст, ҳамон китоби маъруфу мӯътабари ӯ «Ҳадоиқ-ус-сеҳр фӣ дақоиқ-уш-шеър» аст, ки дар илми шеър ба қалам омадааст. Аз муқаддимаи ин китоб, ки худи Ватвот навиштааст, маълум мешавад, он бо дастури Отсиз иншо гардидааст. Дар муқаддимаи асар омадааст, ки «рӯзе Отсизи Султон Ватвотро ба назди худ даъват карда, китоби санъатҳои шеърӣ «Тарҷумон-ул-балоға»-ро ба вай нишон дода, хоҳиш кардааст, ки дар ин мавзӯъ асар ба қалам оварад, ки навъе посух ба асари Родуёнӣ бошад». [9,55] Аз иттилои Ватвот натиҷа метавон гирифт, ки ин китоб ҷавобе ба асари Муҳаммад Умари Родуёнӣ «Тарҷумон-ул-балоға» будааст. Аммо аз идомаи нигоришоти Ватвот дар муқаддимаи китоби худ маълум мешавад, ки вай ҳатто абёт ва шавоҳиди ин китобро нохуш қабул мекунад ва ихлоле дармеёбад ва ҳамин нукот муҷиби таваҷҷӯҳ ба таълифи ин асар мегардад. Ватвот оварда: «Китобе дар бадеи шеър ба порсӣ ба ман намуд, нигаристам абёт ва шавоҳиди он китобро бас нохуш ёфтам, ҳамаро аз роҳи такаллуф ва аз рӯи тағассуф фароҳам оварда ва назм карда, бо ин ҳама аз анвои залал ва ақсоми халал холӣ набуд, воҷиб шуд ба мани бандӣ , ки парвандаи он даргоҳ ва падидорандаи он боргоҳам, дар маърифати маҳосини назм ва насри ҳар ду забон–порсӣ ва тозӣ ин китоб пардохтан ва маҷмӯъ сохтан.[9,3]

Ҳарчанд, ки «Ҳадоиқ-ус-сеҳр» посухе ба «Тарҷумон-ул-балоға» аст, аммо аксари муҳаққиқон ин китобро намунаи нахустини кутуби адабиётшиносӣ ба забони форсӣ ба шумор овардаанд. Дар канори ин, аксари китобҳое, ки дар саноеи бадеӣ то замони Рашидуддини Ватвот ба қалам омадаанд, аз миён рафтаанд ва аз рӯи мутолиаи ин китоб мавҷудияти онон равшан мешавад. Ин осор «Тарҷумон-ул-балоға»-и Фаррухӣ, китоби «Канз-ул-ғароиб», нигоштаи Маншурӣ, ки аз ҷониби адабпажӯҳи дигари пешин Хуршедӣ шарҳе ҳам ба он навишта шуда будааст, ҳамчунин осори адабии «Абулҳасан Баҳромии Сарахсӣ» мебошанд, ки аз мавҷудияти онҳо тавассути китоби «Ҳадоиқ-ус-сеҳр»-и Ватвот метавон маълумоте ба даст овард. Фарқияти дигари «Ҳадоиқ-ус- сеҳр» аз «Тарҷумон-ул-балоға» дар он зоҳир мешавад, ки агар дар асари Родуёнӣ асосан дар бораи санъатҳои бадеии форсӣ сухан равад ва асосан ин саноеъ бо шавоҳиди осори назмӣ тавзеҳ ёбад, дар китоби Ватвот шарҳу маънигузориҳои саноеи бадеӣ ҳам дар шеърӣ форсӣ ҳам дар шеъри арабӣ мавриди баррасӣ қарор гирифта, ба ғайр аз намунаҳои ашъори форсӣ ба сурудаҳои арабии шуаро низ таваҷҷӯҳ зоҳир шудааст.

Аз назари дигар, мисолҳои овардаи Ватвот танҳо дар шеър маҳдуд набуда, балки намунаҳое аз осори мансур низ оварда, бад-ин васила ҷойгоҳи саноеи бадеиро дар насри бадеии классикӣ ҳам муқаррар намудааст. Адабиётшиноси тоҷик Абдунабӣ Сатторзода андешаи Маликушшуаро Баҳорро дар мавриди «дар таърихи адабиёти Эрон фасле дар боби наср боз нашуда»-ро дуруст инкор намуда, менависад, ки «Мо ҳеҷ вақт баҳсе набуд, гуфта наметавонем. Зеро роҷеъ ба наср ба таври норавшан ва номукаммал бошад ҳам, ҳанӯз Рашиди Ватвот дар «Ҳадоиқ-ус-сеҳр» дохил намудааст.[1,46]

Дар ин китоб ағлаби саноеи бадеии маъруф дар назму насри форсиву тоҷикӣ ва арабӣ мавриди тавзеҳ қарор гирифтаанд. Шеваи нигориши Рашидуддини Ватвот бар он асос ёфтааст, ки ӯ барои намуна ба ҳар як санъати бадеӣ пас аз тавзеҳи истилоҳи луғавӣ ва адабии он мисолҳое аз шуаро меоварад. Аммо ин чӣ мақбул аст,тавзеҳи мухтасари санъатҳои бадеӣ мебошад, ки ҳамин усули нигориш боиси шӯҳрат пайдо кардани китоб миёни хосу ом

гардидааст. Лекин аз диди сабки таълиф ва қидмати нигориш «Ҳадоиқ-ус-сеҳр» ба намунаҳои барҷастаи насри форсӣ чун «Чаҳор мақола»-и Низомии Арӯзии Самарқандӣ, «Мақомоти Ҳамидӣ»-и Қозӣ Ҳамдуддини Балхӣ баробар аст, ки миёнаҳои қарни шашуми ҳичрӣ навишта шудаанд.

Қобили тазаккур аст, ки ҳарчанд китоб бо забони форсӣ таълиф гардидааст, аммо унвонгузории фаслу бобҳои он ба забони арабӣ аст. Масалан, ат- таҷнис, ал- иштиқоқ, ал-исҷоъ, ал-мутазод ва ғайра.

Бо вуҷуди баёни мухтасар ва камтар ҷой доштани назароти фардии Рашидуддини Ватвот шӯҳрати китоби вай дар пояи «Тарҷумон-ул-балоға»-и Умари Родуёнӣ ва «Ал-мӯъҷам»-и Шамс Қайси Розӣ аз ҷумлаи китобҳои мӯътабар дар фанни шеър маҳсуб меёбад. Ҳанӯз Шамси Қайси Розӣ дар муқаддимаи китоби худ ба мақоми хосаи ин асар ишорат намуда таъкид кардааст, ки ин китоби фоиданок аст ва мардум ба он рағбати тамом доранд.[6,3] Ҳатто ҳамин шӯҳрати китоб дар асрҳои миёна боис шудааст, ки Шарифуддини Ромӣ дар асри XVI дар пайравӣ аз ин китоби Ватвот асаре бо номи «Ҳадоиқ-ул-ҳақоиқ» ба қалам оварад.

Аммо дар адабиётшиносии муосир дар мавриди манзалату мақоми ин китоб назарҳои мутазод баён шудаанд. Маликушшуаро Баҳор дар «Сабкшиносӣ»-и хеш мақоми ин китобро ба ин гуна тавзеҳ додааст: «Ҳадоиқ-ус-сеҳр» аз кутуби илмие аст, ки дар ҳудуди нимаи қарни шашум таълиф гардидааст ва аз беҳтарин кутубе аст, ки то ба имрӯз дар илми бадеъ ба риштаи таълиф кашида шудааст».[4,401] Аммо адабиётшиноси дигари эронӣ Қосими Тавсирконӣ дар муқаддимаи «Номаҳои Рашидуддини Ватвот» чунин менависад: «Ҳадоиқ-ус-сеҳр» маъруфтарин муаллафоти Рашид аст, ки дар фанни бадеъ навиштааст. Ҳарчанд баъзе аз аҳли таҳқиқ ин китобро ба ҳадди муболиға ситудаанд, аммо ба ҳақ бояд гуфт, ки ин китоб на арзиши таҳқиқ дорад, ҳикоят аз диққати фикр ва имъони назари муаллиф бинмояд ва на дар боло бурдани фасоҳати забон хидмате ба адабиёти Эрон кардааст. Танҳо чизе, ки дар мазияти ин китоб метавон гуфт, ин аст, ки Рашид чун дар таълифи ин китоб аз равиши Родуёнӣ дар «Тарҷумон-ул-балоға» тақлид кардааст, бештар ба ибораҳои форсӣ гароида ва дар ин шева равиши шево ва дилписанд дар пеш гирифтааст, чунонки ин китоб метавонистааст аз ҷиҳати иборат барои муаллифони оянда сармашқе некӯ бошад».[8,10]

Бо таҳлилу баррасии андешаҳои Баҳор ва Қосими Тавсирконӣ адабиётшиноси тоҷик Абдунабӣ Сатторзода дуруст натиҷа мегирад, ки «Таҳлилу тадқиқи «Ҳадоиқ-ус-сеҳр» бар он шаҳодат медиҳад, ки ҳам Маликушшуаро Баҳор ва ҳам доктор Қосими Тавсирконӣ андак ба муболиға намудаанд. Мо барои ин онҳоро ҳаргиз гунаҳкор намеҳисобем, зеро ки онҳо ҳеҷ гоҳ мақсади тадқиқи муфассали рисолаи номбурдаро надоштанд. «Ҳадоиқ-ус-сеҳр»-и Рашиди Ватвот на «беҳтарин китобе аст, ки то имрӯз дар илми бадеъ ба риштаи таълиф кашидааст ва на холӣ аз арзишҳои таҳқиқӣ мебошад.[1,50] Дурустӣ ва мантиқии андешаи адабиётшиноси тоҷик Абдунабӣ Сатторзода аз он ҷиҳат тасдиқ мешавад, ки воқеан Баҳор бештар аз диди сабкшиносӣ ба маърифати ин китоб руҷӯъ мекунад ва Қосими Тавсирконӣ бошад, бо назари кулли ба яке аз намунаҳои осори Ватвот баҳо медиҳад, ки ин нукот ҳар ду аз баҳси меҳварӣ надоштани баррасии «Ҳадоиқ-ус-сеҳр» дар пажӯҳишоти ин ду нафар дарак медиҳад. Аммо хулосаи Абдунабӣ Сатторзода беҳикмат нест, зеро мавсуф «Ҳадоиқ-ус-сеҳр»-ро дар рисолаи худ сирф аз диди адабиётшиносӣ ва ҷойгоҳи он дар таърихи назариёти адабии форсӣ тоҷикӣ баррасӣ намудааст ва ҳамин равиши тадқиқ имкон додааст, ки бо муқоисаву муқобалаи ин китоб бо осори дигари адабӣ ба чунин натиҷаи дурусти илмӣ бирасад.

Дар мавриди сабки асар бошад овардааст, ки «шеваи ин китоб дар наср монанди дигар муосирини ӯ содда ва устодона ва кӯҳнаву қадимӣ аст ва ғайр аз лафзи «дар», ки ғолибан ба

ҷои «андар» истеъмол шудааст. [9, 401-402] Намунае аз насри «Ҳадоиқ-ус-сеҳр» дар шарҳи «мутаъотифа», ки чунин овардааст, ба ин вижагии сабкии асари Ватвот ишорат мекунад:

“Ин санъат чунон бошад, ки як мисраъ тозӣ ва яке порсӣ ва раво бувад, ки як байт тозӣ ва яке порсӣ ва ё ду байт тозӣ ва ду порсӣ ва ё даҳ байт тозӣ ва даҳ порсӣ биёваранд”. [9,402] Равшанӣ ва равонии сабки насри Ватвот дар китоби «Ҳадоиқ-ус-сеҳр» аз ҳамин як ҷумла ошкор мегардад ва дар канори ин мутолиа комили матни асар муайян месозад, ки Рашидуддин дар нигоштани китоби худ танҳо ба шарҳу тавзеҳи саноеи бадеӣ маҳдуд нест, балки ҷо–ҷо ҳикоёте аз рӯзгори шуаро ва нависандагони пешин меоварад, ки ин шева ҳам ба усули нигориш ва ҳам ба мӯҳтавои асари вай таъсире ҷолиб гузоштааст. Аз ҷумла, дар мавриди Абуалӣ ибни Сино ин ҳикоят зикр шудааст, ки Баҳор ҳам онро ҳамчун намунаи насри Ватвот дар сабкшиносӣ интихоб кардааст:

«Ҳикоятест, ки Бӯалӣ Сино рӯзе дар бозор нишаста буд, рустоие бигузашт барраи баҳоие бар дӯш гирифта буд, Бӯалӣ пурсид ки: Барра ба чанд?

Рустоӣ гуфт: Ба диноре.

Бӯалӣ гуфт: Барра инҷо бигузор ва соате дигар боз ой то баҳо бидиҳам. Рустоӣ ӯро мешинохт гуфт ки: Ту Ҳакими олимӣ чаро бояд ки ин миқдор надонӣ ки барра дар муқобалаи тарозу бошад то баҳо барнасанҷӣ барра ба хона бибарӣ.

Буалиро аз он аҷаб омад ва ӯро изъофи баҳои барра бидод».[4,40]

Ватвот вақте то ин ҷо мерасад, баъд бо шеваи нигориши адабии худ ба тавзеҳи адабии ҳикояти мазкур мепардозад ва хусусиятҳои адабиву бадеӣ ва рамзу киноёти суханро дар матни ин ҳикояти овардашуда тавзеҳ медиҳад. Дар ин ҳолат мо ҳам ба сабки насри бадеӣ ва ҳам насри ба истилоҳ фаннии Ватвот рӯ ба рӯ мешавем, ки Баҳор ӯро яке аз саромадони ин навъи наср дар идомаи Абулмаъолии Насруллоҳ ва Низомии Арӯзии Самарқандӣ, Ҳамидуддини Балхӣ медонад.[4, 248] Дар идомаи гуфтори хеш Рашидуддини Ватвот чунин меоварад:

Акнун дар камоли латофати ин сухан бояд нигарист ҳоле хотири мардум ба барра равад, ки ҷонварест ва ба тарозу, ки бад-ӯ зар бисанҷанд ва мурод аз рустоӣ худ бурҷи ҳамал ва мизон бувад, чӣ ин ҳар ду баробари якдигаранд ва нодира гуфтааст аз ҷинси илми ҳукамо ва лоиқ ба ҳоли Бӯалӣ. [4,40]

Аммо ба ҳар оин ҳамон шеваи нигориши соддаву равон ва наздик ба насри аҳди Сомонӣ ҳам дар усули зикри ҳикоят ва ҳам тавзеҳи илмии насри Ватвот боқӣ мондааст, ки ҳар ду порчаи овардашуда ба ҳақиқати ин амр ишорат мекунанд.

Аз муҳимтарин арзишҳои адабии «Ҳадоиқ-ус-сеҳр» он аст, ки дар он фузун бар маводи адабӣ роҷеъ ба саноеи бадеӣ иттилооте роҷеъ ба шоирону адибон ҷой дорад, ки қимати илмӣ касб карда, дар кушодани нукоти рӯзгор ва каломи суханварон нақши муассир доранд. Аз ҷумла, дар китоби Ватвот ахбори пурбор ва судманде дар бораи шуарое чун Қатрони Табрезӣ, Унсурӣ, Фаррухии Сиистонӣ, Маъсуди Саъди Салмон, ки аксаран ҳамасри ӯ ҳастанд, ҷой дорад. Фузун бар ин, абёте аз шоирон нақл шудаанд, ки ба ҷуз аз ҳамин китоб ҷое дигар ҳатто дар девони онҳо наомадаанд ва аз ин нигоҳ арзиши сарчашмавии китоб ба ҳукми тасҳеҳи мутуни нусахи девони шуаро ва барқарор намудани ашъори онон аз аҳамияти шоистае бархурдор мебошад.

Нахустин нашри интиқодии «Ҳадоиқ-ус-сеҳр» соли 1308\1890 бо кӯшиши Аббос Иқболи Оштиёнӣ дар Эрон ба нашр расидааст, аммо чандин нусхаҳои хаттӣ ва сангии он дар китобхонаҳои мухталифи дунё мавҷуд мебошанд. Аз ҷумла, нусхае, ки Аббос Иқболи Оштиёнӣ таҳия ва ба нашр расонидааст, аз рӯи се нусахе таҳия шудааст, ки яке ӯ бо ҳидоят Аллома Муҳаммади Қазвинӣ аз китобхонаи Порис ба даст овардааст. Вале то замони нашри

нусхаи таҳиянамудаи Аббос Иқболи Оштиёнӣ чаҳор нусхаи чопии ин китоб вуҷуд доштааст, аммо ҳеҷ як аз онҳо ба таври шоиста қобили истифода набудаанд. Дар канори ин, дар нусах ғалат ва иштибоҳоти фаровоне ҷой доштааст, ки танҳо Аббос Иқболи Оштиёнӣ бо ба даст овардани нусхаи қадимии китоб аз китобхонаи миллии Порис ва муқоисаи он бо нусахи дигар матни интиқодии «Ҳадоиқ-ус-сеҳр»-ро бо бартараф намудани куллияи ағлот ва инштибоҳот рӯи чоп оварад. Нашри китоб бошад бо ёрии Сайид Абулраҳими Халхолӣ, нусхашиноси маъруф, ки нусхаи нодири девони Ҳофизро ҳам таҳия намудааст ва бо сармояи шахсии ҳамин донишманди номвар сурат гирифт.

Забеҳулло Сафо низ ба нашри чандинкаратаи ин китоб дар Эрон ишорат намудааст. Нашри нусхаи тоҷикистонии китоб ҳам бо эҳтимоми адабиётшиноси номии тоҷик Раҳими Мусулмониён сурат гирифтааст. Тарҷумаи русии китоб ҳам дар соли 1985 бо кӯшиши адабиётшиноси рус Н.Ю. Чалисова дар Маскав рӯи чоп омадааст.

Аз муқаддимаи «Ҳадоиқ-ус-сеҳр» маълум мешавад, ки Рашиди Ватвот рисолае дар мавриди арӯз низ бояд ба қалам оварда бошад. Ӯ нияти навиштани ин рисоларо чунин тавзеҳ додааст. «Агар дар аҷал то хайре бошад ва рӯзгор мӯҳлат диҳад ва тақдири яздонӣ ба вақфи муроди инсонӣ равад, китобе хоҳам сохт муҳит ба тамоми аснофи илми шеър: аз арӯз ва ақлоб ва қавофӣ ва маоюб ва маҳосини назму наср».[9,3]

Ҳарчанд, ки таълиф шудан ё нашудани чунин асар ба қалами Ватвот мушахасан таъйид нашудааст, аммо Қосими Тавсирконӣ дар муқаддимаи «Номаҳои Рашиди Ватвот» онро ҳамчун асари ин адиб бо номи «Рисола дар арӯз» мавриди нақду баррасӣ қарор дода, навиштааст, ки: «Рашид дар ин рисола бисту нӯҳ баҳр аз буҳури аслӣ ва фаръии авзони шеъри форсӣ ва тозиро ба назм дароварда ва ҳар якро дар ду байт баён карда ва дар чанд калима тазаккур додааст, ки он вазн матрук аст ё мутадовил ва ё дар чӣ қисм аз шеър (ба ҳисоби навъ ё мавзӯъ) беҳтар омадааст. Масалан, дар баҳри ҳазаҷи макфуф гӯяд:

Чу макфуф дар рукни ҳазаҷ гашт дилафрӯз,
Бад-ин тарз буд, байт, ки гуфтем биёмӯз.
Мафоилу мафоилу мафоилу мафоил,
Хушат бодо ҳама умр, беҳат бодо ҳама рӯз.

Дар ин вазн ашъори порсӣ кам гуфтаанд, зеро ки ин матбӯъ нест. [8,68]

Аз намунаҳои дигар осори насрии Рашидуддини Ватвот китобест, ки ба қавли Баҳор «сару таҳ надорад ва маълум нест, чӣ ном дорад». [4,400] Аммо дар баробари ин китоби дигари вай бо забони форсӣ бо номи «Наср-ул-маъоли мин каломи Амир Абитолиб Алӣ» ба шумор меояд, ки бо унвони «Сад калима» низ дар забони форсӣ шуҳрати тамом дорад. Асли ин китоб ба забони арабӣ буда, онро Амр ибни Баҳри Ҷоҳиз (вафот 255 ҳичрӣ) аз суханони Ҳазрати Алӣ ибни Абитолиб (р) интихоб карда будааст ва Рашидуддини Ватвот ба рӯзгори хеш ҳар яке аз ин суханонро аз насри тозӣ ба форсӣ ба назм дароварда, тарҷума ва тафсир намудааст. Аз сӯи дигар, ҳамин мазмунро, ки аз каломи Алӣ ибни Абитолиб ба арабӣ ва форсӣ тарҷума ва тафсир мешавад, яъне, нахуст каломи Алӣ ибни Абитолибро ба забони арабӣ меоварад ва бо таъкиди «маънии калима ба порсӣ» тарҷума ва тафсири онро ба забони форсӣ аз номи худ меоварад. Ватвот дар поёни ҳар фикра дар ҳудуди як қитъа ё дубайтие бо шеър тафсир мекунад. Ин китоб борҳо ба дасти чоп расидааст ва ба гуфтаи Баҳор ҳатто муддате дар мактабхонаҳо он дарс ҳам дода мешудааст.[4,400] Мурур ба намунае аз насру назми ин китоб шеваи нигориш ва сабки таълифи онро бозгӯӣ мекунад:

[10,125] **اغنى الغنى العقل**

Маънии калима ба форсӣ: Ҳар киро хирад бошад ӯ тавонгартар аз ҳама молдорон бувад аз баҳри он, ки (аз мол) агар ҳазина кунӣ мол кам гардад ва нест шавад ва аз хирад агар ҳазина кунӣ хирад биафзояд ва ҳар рӯз ба сабаби таҷрибат зиёдат гардад.

Қитъа:

Ин ки хоҳӣ тавонгарӣ пайваст,
То аз он раҳ расӣ ба меҳтарӣ.
Аз хирад ҷӯй меҳтарӣ зерок,
Нест ҳамчун хирад тавонгарӣ. [10, фасли 84,125]

Забеҳулло Сафо низ дар ишорат ба шеваи нигориши Ватвот дар ин китоб навиштааст, ки «Насрулолӣ мин каломи Амир ул-мӯъминин Алӣ», ки дар ҳар як аз калимоти он Ҳазрат ба насри форсӣ тарҷума ва дар ду байт манзум шудааст. Чун ин маҷмӯа мутазаммини сад нукта аз Алӣ бинни Абӯ Толиб аст, ба «Сад калима» низ шӯҳрат дорад.[10,169]

Дар ин асар ҳам сабки равони таълиф ва баёни содда ҳам дар наср ва ҳам дар назми ӯ ба мушоҳида мерасад. Аз сӯи дигар таваҷҷӯҳи Рашидуддини Ватвот ба тарҷумаи ин китоб аз он ҳам шаҳодат медиҳад, ки вай танҳо маҳдуд ба суроиши қасидаҳои мадҳӣ ё нигориши номаҳо набуда, балки ба тарҷумаи осоре дар ахлоқ ва мазҳаб ҳам шуғл варзидааст, ки мақоми ӯро ҳамчун мутарҷим ва нависандаи забардасти асри худ бозтоб мебахшад. Аз назари дигар, ин асар ба танаввуъи мавзӯи таълифоти Рашидуддини Ватвот ҳам ишорат мекунад.

Китоби «Ҳадоиқ-ус-сеҳр» ҳамзамон дар таркиби “Девон”-и ӯ, ки бо тасҳеҳ, муқобала ва муқаддимаи устод Сайид Нафисӣ соли 1339 дар интишороти «Боронӣ» рӯи чоп омадааст.

Номаҳои Рашидуддини Ватвот. Маъруфтарин таълифоти Рашидуддини Ватвот дар насри форсӣ маҷмӯи номаҳои ӯ ба шумор меравад, ки вобаста ба фаъолияти котибиаш ҳамчун сарвари девони расоил дар дарбори Отсиз пайванд дорад. Забеҳулло Сафо онро ҷоизи аҳамияти бисёре донистааст. Нусхаи хаттии ин расоил дар музеи Осиёии Анҷумани илмҳои шаҳри Санкт-Петербург мавҷуд мебошад, ки ҳанӯз ба рӯи чоп наомадааст. Аз рӯи феҳристи ин номаҳо, ки дар музеи мазкур маҳфуз мебошанд, равшан мегардад, ки бахше аз онҳо ба таъбири Баҳор маснуъ ва мурассаъ мебошанд.[4,401] Аммо куллияи матни номаҳои Рашидуддини Ватвот ба забони форсӣ таълиф нашуданд. Балки миёни расоили ӯ мо ба номаҳое дучор меоем, ки ба забони арабӣ иншо шудааст ва Маликушшуаро Баҳор дар робита ба нашри онҳо дар Эрон ва усули нигоришашон таъкид мекунад, ки ғолиби онҳо чоп шуда ва метавон донист, ки ин нависанда низ аз онҳое аст, ки таҳти таъсири насри фаннии тозӣ қарор гирифта ва ин шеваро вориди насри форсӣ кардааст ва аз ин лиҳоз бояд вайро аз пешравони насри фаннии форсӣ шумурд ва Баҳоуддини ибни Муҳаммади Насавиро низ аз пайравони ӯ маҳсуб дошт.[4,401]

Аз ин ишораи Баҳор муайян мегардад, ки таваҷҷӯҳи Ватвот ба насри фаннӣ аз усули нигориши вай дар таълифоти арабиаш сарчашма мегирад, ки бар асоси огоҳии ӯ бар насри қадимаи арабӣ ба зуҳур расидааст. Аз ин рӯ, дар насри форсӣ бидуни тардид яке аз асосгузорони насри фаннӣ эътироф мешавад, бо он ки дар аксари нигоштаҳои вай равониву соддагии насри аҳди сомонӣ ҳувайдост ва ин салосату соддагӣ ҳатто ба ҳадде ҳам ҳаст, ки ҳифозати унсурҳои забонҳои қадимаи эронӣ, аз ҷумла суғдӣ ва калимаҳои мустаъмал дар насри аҳди сомонӣ дар насри ӯ ба мушоҳида мерасанд, ки теъдоде аз онҳоро Баҳор асосан аз рӯи матни «Ҳадоиқ-ус-сеҳр» бо тавзеҳ зикр намудааст. Аз ҷумлаи калимоти овардаи Маликушшуаро Баҳор инҳост:

Охшиҷ- зид, Офарин ва нафрин, мадҳу ҳаҷв, афтодан- зоил шудан, божгуна ё вожгуна- мақлуб ё акс, бахшиш ба маънии тақсим, бар банд – ва шох, пора-пора -муқаттаъ, паҳно- арз, чаҳорсӯ- мураббаъ, дарозно- тӯл, дурӯя муваҷҷаҳ, намудор- намуна.[4, 401-402]

Ҳадди услуби насри фаннӣ то ҷое дар нигоштаҳои Ватвот боло рафтааст, ки гоҳо ҳамин шеваи нигоришро ӯ дар шеър ҳам ба кор гирифтааст, ки ин амалаш мавриди накӯҳиши тазкиранависон ва муҳаққиқон қарор дорад, ки дар ин маврид зимни баррасии хусусиятҳои ашъори Рашидуддин руҷӯъ хоҳад шуд.

Маҷмӯаи номаҳои арабии Ватвот бошад, бори аввал зери унвони «Расоили арабӣ» соли 1987 дар Миср ба табъ расидаанд. Ахиран китоби номаҳои арабӣ, ки аз тарафи Муҳаммад Афандии Шофеӣ ҷамъоварӣ шудаанд, ҳамин сол дар сурати ҷудогона зери унвони «Номаҳои тозии Рашидуддини Ватвот» дар тарҷумаи форсӣ, Маҳмуди Ҳайдарӣ дар донишгоҳи Ёсуҷи Ҷумҳурии Исломии Эрон ба дасти чоп расид. Тавре аз муқаддимаи ин китоб пайдост, Рашидуддини Ватвот номаҳои арабии худро дар айёми салтанати Хорамзшоҳиён ва подшоҳии падараш, подшоҳи бузурги Элп Арслон ва ҷаддаш ва подшоҳии Сайид ва Хушбахт Астари Хоразмшоҳӣ нигошта ва ба Дорулхилофаи Бағдод фиристодааст. Ин номаҳо ва ҳамзамон номаҳои форсии Рашидуддини Ватвот аз замони худаш то имрӯз шӯҳрати фаровоне пайдо намуда омадаанд. Маҷмӯаи номаҳои форсии Ватвот бошад соли 1338\1919 бо эҳтимоми донишманди адабпажӯҳиши Эронӣ Доктор Қосими Тавсирконӣ аз чоп баромадааст. Таҳиягари мутуни ин номаҳо бар ин китоб муқаддимаи муфассале нигоштааст, ки он шарҳи ҳол ва нақди осори Ватвотро фаро мегирад.

Ҳамчунин, аз Ватвот кутубе бо номи «Абкор-ул-афкор», «Луғот-ул-Қуръон» низ то замони мо расидаанд, ки аз арзиши муҳими адабиву илмӣ бархурдор мебошанд. Намунаҳои дигари насри ӯ «Тӯҳфат-ус-сиддиқин мин каломи Абубакри Сиддиқ», ки шабеҳ ба китоби «Сад калима» дар шарҳи каломи Абубакри Сиддиқ мебошад, «Фахр-ул-китоб мин каломи Умар ибни Афлон» мебошанд. Дар канори ин кутубе чун «Ғароиб-ул-калом фӣ рағоиб-ул-ҳикам», «Маният-ул-мутакаллимин ва ғаният-ул-мутаъаллимин», «Мафотеҳ-ул-ҳикам ва масобеҳ-ул-зилам», «Ҷавоҳир-ул-қалоид ва завоҳир-ул-фароид», «ал- фавоид-ул-амонияҳу», «Абкор-ул-афкор фӣ расоил-ул-ашъор», ва амсоли ин мебошанд, ки масоили ҷудогона бадеъ, шеър, ҳикмат ва амсоли ин дар онҳо тавзеҳ ёфтааст. Китобе, ки Рашиддудин Ватвот дар амсолу ҳикам навиштааст, «Ғурар-ул-ақвол ва дурар-ул-амсол» маҳсуб меёбад. Ҳамчунин аз ӯ луғатномае тариқи назм боқӣ мондааст, ки «Ҳамду сано» унвон дорад. Нигоштаҳои дигари адиб ва шоир «Фасл-ул-хитоб», «Унсул-лаҳфон», ки ин китобро ёддоштҳои Ватвот ҳам мегӯянд, маҳсуб меёбанд. Дар маҷмӯъ теъдоди расоил ва кутуби Рашидуддинро аз 15 бештар метавон баршумурд.

Дар канори «Ҳадоиқ-ус-сеҳр», номаҳои арабӣ ва форсӣ ва дигар осори мансур аз Рашидуддини Ватвот то замони мо кутуби манзум ба забони форсӣ ва арабӣ ва «Девон»- низ омада расидааст, ки аз қасоид, ғазал, рубоӣ қитъа ва ғайра иборат мебошад. Аз ҷумла, манзумае аз ӯ дар арӯзи порсӣ ба қалам овардааст, ки шомили шонздаҳ баҳр аз буҳури арӯзи порсӣ маҳсуб мегардад.

«Девон»-и ашъори форсии Ватвот бошад асосан ҳовии қасоид ва муқаттаъот мебошад. Ҳарчанд ағлаби қасоиди шоир ба ситоиши Отсизи Хоразмшоҳ ва вазирони дарбори ӯ, инчунин Султон Санҷари салҷуқӣ ва бахшида шудаанд, аммо дар ин девон қасида ва қитаоту ғазалҳои низ ҷой доранд, ки ба мавзӯоти ахлоқӣ, талқини адлу субот ва амсоли ин бахшида шудаанд. Аз «Девон» - и ашъори Ватвот нусхаҳои фаровоне дар китобхонаҳои ҷаҳон мавҷуд аст, ки бештари онҳо дар китобхонаҳои Туркия ҷой гирифтаанд. Устод Сайид Нафисӣ девони шоирро

бар асоси 9 нусхаи хаттии худи «Девон» ва 9 нусхаи маҷмӯае аз сафинаву баёзҳо ва тазкираҳое, ки дар онҳо ашъори Ватвот зикр шудаанд, тасҳеҳ намудааст.

Мақоми Ватвот дар густариши шеъри форсӣ ва арабӣ аз ҷониби ағлаби суханварон ва тазкиранигорон эътироф шудааст. Аз ҷумла, Ёқути Ҳамавӣ дар «Мӯъҷам-ул-удабо» дар ишорат ба ашъори Ватвот навиштааст, ки дар як байт дар баҳре аз арабӣ назм мекард ва байти дигар дар баҳри ҷудогона ба порсӣ ва ҳардуро имло менамуд. Дар идомаи сухани хеш Ёқути Ҳамавӣ шеъри арабии ӯро ба хубии насри вай дар он забон намедонад ва ӯ дар насри арабӣ ҳаққан аз машоҳири булағост ва «Муншаот»-аш дар радифи осори баргузидаи он забон аст.[7,170]

Ҳамин тавр, бар асоси мероси бозмонда аз Рашидуддини Ватвот ин амр мусаллам мегардад, ки ӯ яке аз нависандагони забардаст, номанигор, мутарҷим ва шоири маъруфи аҳди худ буда, дар такмили насри фаннӣ ҳам ба забони форсӣ ва ҳам арабӣ хидматҳои мондагоре ба сомон расонидааст. Беҳикмат нест, ки бар асоси ҳамин ибтикорот ӯро асосгузор ва аз пешравони насри фаннӣ дар адабиёти форсу тоҷик номзад кардаанд. Дар канори ин, осори наср ии ӯ ба масоили мухталифи адабӣ, бадеӣ, ҳикамӣ ва луғату арӯз бахшида шуда, ҳар яке ба зоти худ дорои аҳамияти муҳими адабӣ ва илмӣ мебошанд. Махсусан, маъруфтарин китоби вай «Ҳадоиқ-ус-сеҳр» ба ҳукми нахустин намунаи насри адабӣ ва китоб роҷеъ ба саноеи бадеӣ дар адабиётшиносии форсӣ арзиши баландеро касб намуда, дар шинохти адабиёт, шеър ва афкори адабӣ нақши мунире ро соҳиб мебошад.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Сатторзода А. Таърихчаи назариёти адабии форси тоҷикї / А. Сатторзода. - Душанбе: Адиб, 2001.-142с.
2. Сафо, Забеҳуллоҳ. Таърихи адабиёт дар Эрон. Æ.1. бахши аввал / С.Забеҳуллоҳ. Та³ия, муµаддима ва тавзе³оти Худоӧ Шарифов, Абдушукури Абдусаттор. – Душанбе: 2001. -160с.
3. Сафо, Забеҳуллоҳ. Таърихи адабиёт дар Эрон / С.Забеҳуллоҳ. Таҳия ва тавзеҳоти Саъдоншо Имронов, Бадриддин Маќсудов.- Душанбе: Деваштич, 2003.-318с.

4 .بهار، ملک‌الشّعرا. سبک‌شناسی ج. 2.3 / ملک‌الشّعرا بهار.-تهران: زوّار، 1372.-468ص.

5 .صفا ذبیح‌الله، تاریخ ادبیات در ایران و در قلمرو زبان فارسی/ج. 2 از میانه قرن پنجم تا آغاز قرن هفتم هجری صفا ذبیح‌الله صفا ذبیح‌الله. تهران: فردوس، 1336/ 1128 ص.

6 .راضی شمس الدّین محمّد ابن قیس، المعجم فی مارى اشعارى العجم/ تصحیح محمّد ابن عبدالوهاب قزوینی، تهران:چاپخانه دانشگاه، 1338 / 497 ص.

7.الحموي، ياقوت. معجم الأدباء. 2 جلد / ترجمه عبدالمحمد آيتي. - تهران: سروش. 2002/1423 /1391ص.

8 .وطواط رشید الدین ، نامه‌های رشیدالدّین وطواط/ با کوشش قاسم توسرکانی. تهران: انتشارات دانشگاه تهران، 1383

9 .وطواط رشید الدین، حدایق السّحر في دقائق الشعر/ مصحح عبّاس اقبال اشتياني.تهران:مؤسسه انتشارات کتابخانه طهور و کتابخانه سنایی-1362 / 153 ص.

10 .وطواط رشید الدین، مطلوب من کلّ طالب/ تصحیح محمود عابدي .قم: مؤسسه انتشارات سلمان فارسي، 203/1365ص.

ТАҲЛИЛИ МУҚОИСАВИИ СОХТОРИ ҶУМЛАИ МУРАККАБ ДАР ЗАБОНҲОИ АНГЛИСӢ ВА ТОҶИКӢ

Ҳакимова М.М.,

дотсенти кафедраи забони англисии Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон
mavzuna.mail.ru

Дар мақолаи мазкур таҳлили муқоисавии сохтори ҷумлаи мураккаб дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Ҳадафи асосии таҳқиқот ошкор намудани монандӣ ва тафовутҳои типологӣ дар ташаккул, навъбандӣ ва воситаҳои грамматикӣ-синтаксисии ҷумлаҳои мураккаб дар ҳар ду забон мебошад. Дар раванди таҳлил хусусиятҳои ҷумлаҳои мураккаби тобеъ ва пайваст, нақши пайвандакҳо, тартиби калимаҳо, мувофиқати замонҳо ва имкониятҳои маъноии онҳо баррасӣ гардидаанд. Маводи мақола метавонад дар рушди забоншиносии муқоисавӣ, таълими забонҳои хориҷӣ ва амалияи тарҷума васеъ истифода шавад.

Калидвожаҳо: *ҷумлаи мураккаб, таҳлили муқоисавӣ, синтаксис, забони англисӣ, забони тоҷикӣ, ҷумлаи тобеъ, ҷумлаи пайваст, пайвандакҳо.*

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ СТРУКТУРЫ СЛОЖНОГО ПРЕДЛОЖЕНИЯ В АНГЛИЙСКОМ И ТАДЖИКСКОМ ЯЗЫКАХ

Хакимова М.М.,
доцент кафедры английского языка Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики
mavzuna.mail.ru

В данной статье представлен сравнительный анализ структуры сложного предложения в английском и таджикском языках. Основной целью исследования является выявление типологических сходств и различий в формировании, классификации и грамматико-синтаксических средствах выражения сложных предложений в обоих языках. В процессе анализа рассмотрены особенности сложноподчинённых и сложносочинённых предложений, роль союзов, порядок слов, согласование времён и их смысловые возможности. Материалы статьи могут быть широко использованы в развитии сравнительного языкознания, преподавании иностранных языков и практике перевода.

Ключевые слова: *сложное предложение, сравнительный анализ, синтаксис, английский язык, таджикский язык, сложноподчинённое предложение, сложносочинённое предложение, союзы*

COMPARATIVE ANALYSIS OF COMPLEX SENTENCE STRUCTURE IN ENGLISH AND TAJIK LANGUAGES

Hakimova M.M.,
Associate Professor, Department of English Language, Tajik State University of Law, Business and Politics
mavzuna.mail.ru

The article presents a comparative analysis of the structure of complex sentences in the English and Tajik languages. The main objective of the study is to identify typological similarities

and differences in the formation, classification, and grammatical-syntactic means of complex sentences in both languages. The research examines complex sentences with subordination and coordination, the role of conjunctions, word order, sequence of tenses, and semantic relations. The results of the study are valuable for comparative linguistics, foreign language teaching, and translation practice.

Keywords: *complex sentence, comparative analysis, syntax, English language, Tajik language, subordinate clause, coordinate clause, conjunctions*

Дар илми забоншиносӣ таҳқиқи сохтори ҷумла, бахусус ҷумлаи мураккаб, яке аз самтҳои муҳими таҳлилҳои синтаксисӣ ба шумор меравад, зеро маҳз тавассути ҷумлаи мураккаб муносибатҳои мураккаби маъноӣ, мантиқӣ ва иртиботӣ байни воҳидҳои забонӣ ифода меёбанд. Забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ, бо вуҷуди мансубияти онҳо ба оилаҳои гуногуни забонӣ, дорои воситаҳои гуногун ва ҳамзамон муштарак дар ташаккули ҷумлаҳои мураккаб мебошанд. Омӯзиши муқоисавии ин падида имкон медиҳад, ки хусусиятҳои типологии ҳар ду забон, ҳамсонӣ ва тафовутии онҳо дар сатҳи синтаксис равшан гарданд ва барои омӯзиши амалии забонҳо аҳамияти назаррас дошта бошад.

Ҷумлаи мураккаб дар ҳар ду забон ҳамчун воҳиди синтаксисие баромад мекунад, ки аз ду ё зиёда ҷумлаи содда таркиб ёфта, байни онҳо муносибатҳои тобеӣ ё пайвандӣ ба вуҷуд меоянд. Дар забони тоҷикӣ, ки ба гурӯҳи забонҳои ҳиндуаврупоии эронӣ тааллуқ дорад, ҷумлаи мураккаб асосан тавассути пайвандакҳо, калимаҳои пайвасткунанда ва шаклҳои гуногуни феълӣ ташаккул меёбад. Дар забони англисӣ бошад, сохтори ҷумлаи мураккаб бештар ба қоидаҳои қатъии грамматикӣ, тартиби калимаҳо ва истифодаи пайвандакҳои махсус такя мекунад. Ин фарқиятҳо на танҳо хусусияти сохторӣ доранд, балки ба тарзи ифодаи маъно ва услуби баён низ таъсир мерасонанд.

Яке аз хусусиятҳои муҳими ҷумлаи мураккаб дар забони тоҷикӣ озодии нисбии тартиби калимаҳо мебошад. Дар бисёр мавридҳо ҷойгиршавии ҷумлаи асосӣ ва тобеъ метавонад тағйир ёбад, бе он ки маънои умумии ҷумла халалдор шавад[3,с.67]. Масалан, ҷумлаи тобеъ метавонад пеш аз ҷумлаи асосӣ ё баъд аз он биёяд, ки ин ҳолат дар забони англисӣ маҳдудтар аст. Дар забони англисӣ, одатан, ҷумлаи асосӣ пеш меояд ва баъдан ҷумлаи тобеъ ҷойгир мешавад, ҳарчанд дар баъзе ҳолатҳо, хусусан бо ҷумлаҳои шартию замонӣ, ҷойивазкунӣ имконпазир аст. Аммо ҳатто дар чунин мавридҳо қоидаҳои қатъии аломатгузорӣ ва тартиби калимаҳо риоя карда мешаванд.

Аз лиҳози навъбандӣ, дар ҳар ду забон ҷумлаҳои мураккаб ба ҷумлаҳои мураккаби тобеъ ва пайваст ҷудо мешаванд. Дар забони тоҷикӣ ҷумлаҳои тобеъ тавассути пайвандакҳо, аз қабили «ки», «агар», «вақте ки», «чунки», «гарчанде ки» ва ғайра ифода меёбанд.

Маълум шуд, ки натиҷаҳои тадқиқот аҳамияти назаррас доранд.

Агар донишҷӯ талаботи барномаро иҷро кунад, ӯ имтиҳонро бо муваффақият месупорад.Вақте ки муҳаққиқ маълумотро ҷамъоварӣ намуд, марҳилаи таҳлил оғоз ёфт.

Аз ҷиҳати сохторӣ, ҷумлаи тобеъ вобастаи ҷумлаи асосӣ буда, бе он мустақилона маънои пурра ифода карда наметавонад. Ҳамин тариқ, ҷумлаҳои мураккаби тобеъ дар забони тоҷикӣ тавассути пайвандакҳои махсус ифода ёфта, муносибатҳои мантиқӣ, замонӣ, шартӣ, сабабӣ ва муқобилгузориро инъикос менамоянд. Ин хусусият забони тоҷикро аз ҷиҳати сохтори синтаксисӣ бо дигар забонҳо, аз ҷумла забонҳои ҳиндуаврупоӣ, ҳаммонанд мегардонад ва барои таҳқиқоти муқоисавӣ заминаи назариявии муҳим фароҳам меорад.

Дар забони англисӣ низ чунин вазифаро пайвандакҳои *subordinating conjunctions*, аз ҷумла *if, when, because, although, that* ва дигарҳо иҷро мекунанд. Бо вуҷуди ин, фарқият дар он аст, ки дар забони англисӣ истифодаи пайвандакҳо аксаран ҳатмӣ буда, ҳазфи онҳо метавонад боиси халалдор шудани сохтори грамматикӣ гардад, дар ҳоле ки дар забони тоҷикӣ дар баъзе ҳолатҳо робитаи тобеӣ ҳатто бидуни пайвандаки возеҳ низ фаҳмо мегардад.

Дар забони англисӣ ҷумлаи "*Although the method was complex, the results were reliable*" танҳо бо ҳузури пайвандаки *although* муносибати муқобилгузориро дуруст ифода мекунад ва ҳазфи он (The method was complex, the results were reliable) сохтори грамматикӣ ва мантиқии ҷумлаҳоро халалдор месозад. Барои муқоиса, дар забони тоҷикӣ чунин робита метавонад бидуни пайвандаки возеҳ низ фаҳмо гардад, масалан, "*Усул мураккаб буд, натиҷаҳо боэътимод баромаданд*", ки дар он муносибати муқобилгузорӣ аз контекст бармеояд, ҳарчанд пайвандаки «*гарчанде ки»* истифода нашудааст.

Ҷумлаҳои мураккаби пайваст низ дар ҳар ду забон мавқеи муҳим доранд. Дар забони тоҷикӣ пайвандакҳои «*ва», «ё», «аммо», «лекин»* ва монанди инҳо барои пайвастани ҷумлаҳои содда истифода мешаванд. Дар забони англисӣ бошад, *coordinating conjunctions*, аз қабили *and, or, but, so, yet,* вазифаи монандро иҷро мекунанд.

Ҷиҳати дигари муҳими муқоиса ба истифодаи шаклҳои феълӣ дар ҷумлаҳои мураккаб вобаста аст. Дар забони англисӣ мувофиқати замонҳо (sequence of tenses) яке аз қоидаҳои асосӣ ба шумор меравад, ки махсусан дар ҷумлаҳои тобеъ ба таври қатъӣ риоя карда мешавад. Масалан, тағйири замони феъл дар ҷумлаи асосӣ метавонад ба тағйири замони феъл дар ҷумлаи тобеъ таъсир расонад. Дар забони тоҷикӣ чунин қоидаи сахт вуҷуд надорад ва замонҳо бештар вобаста ба маъно ва заминаи нутқ истифода мешаванд. Ин фарқият барои омӯзандагони забони англисӣ мушкилоти муайян ба миён меорад.

Аз нигоҳи маъноӣ, ҷумлаҳои мураккаб дар ҳар ду забон имконияти ифодаи муносибатҳои гуногун, аз қабили сабабӣ, шартӣ, замонӣ, мақсадӣ ва муқоисавиро фароҳам меоранд. Бо вуҷуди ин, воситаҳои ифодаи ин муносибатҳо гуногун мебошанд. Дар забони тоҷикӣ бисёр вақт маъно тавассути калимаҳои хизматӣ ва оҳанги ҷумла равшан мегардад, дар ҳоле ки дар забони англисӣ нақши калидиро сохтори грамматикӣ ва пайвандакҳои мушаххас иҷро мекунанд. Ин ҳолат нишон медиҳад, ки забони тоҷикӣ бештар хусусияти синтетикӣ ва забони англисӣ хусусияти аналитикӣ дорад.

Дар адабиёти бадеӣ ҷумлаи мураккаб на танҳо вазифаи грамматикӣ, балки нақши муҳими услубӣ ва маънофарӣ низ иҷро мекунад. Таҳлили ҷумлаҳои мураккаб дар матнҳои бадеӣ имкон медиҳад, ки робитаи байни сохтори синтаксисӣ ва баёни андеша, эҳсос ва ҷаҳонбинии муаллиф равшан гардад. Дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ нависандагон аз имкониятҳои гуногуни ҷумлаи мураккаб барои ифодаи муносибатҳои мураккаби маъноӣ истифода мебаранд.

Масалан: *If a woman conceals her affection from the object of it, she may lose the opportunity of fixing him* [7,с.61].

Ин ҷумла аз як ҷумлаи асосӣ ва як ҷумлаи тобеи шартӣ иборат аст. Ҷумлаи тобеъ бо пайвандаки *"if"* оғоз ёфта, шарти амалро муайян мекунад. Сохтори мазкур барои забони англисӣ хос буда, вобастагии қатъии грамматикӣ байни қисмҳои ҷумла мушоҳида мешавад. Ҷумлаи асосӣ маънои натиҷавиро ифода намуда, муносибати мантиқии шарт ва натиҷаро равшан нишон медиҳад. Истифодаи чунин сохтор ба муаллиф имкон медиҳад, ки андешаи ахлоқӣ ва иҷтимоиро ба таври мухтасар ва муассир баён намояд.

Дар забони тоҷикӣ мисоли монандро метавон аз романи Садриддин Айнӣ «Дохунда» овард:

Агар мардум ба аҳволи худ огоҳ мебуданд, ҳаргиз зери бори зулм чунин хомӯш наменомонданд [1,с.112].

Дар ин ҷумла низ муносибати шартӣ ифода ёфтааст. Ҷумлаи тобеъ бо калимаи "*агар*" оғоз шуда, пеш аз ҷумлаи асосӣ омадааст, ки ин барои забони тоҷикӣ падидаи маъмул мебошад. Дар муқоиса бо забони англисӣ, озодии тартиби қисмҳои ҷумла дар забони тоҷикӣ бештар аст ва ин ҳолат ба услуби баёни бадеӣ таъсири мусбат мерасонад. Ҷумла на танҳо маънои шарт ва натиҷаро ифода мекунад, балки оҳанги интиқодӣ ва иҷтимоии матнро низ тақвият медиҳад.

Намунаи дигари ҷумлаи мураккаб аз адабиёти англисӣ дар асари Чарлз Диккенс «Great Expectations» дида мешавад:

I loved her against reason, against promise, against peace, against hope, against happiness, against all discouragement that could be [8,с.234].

Гарчанде ин ҷумла аз нигоҳи шакл зоҳиран пайдарпай аст, аммо аз ҷиҳати сохтор дорои муносибатҳои мураккаби маъноӣ мебошад. Истифодаи такрор ва пайвандҳои ҳампайванд хусусияти услубии ҷумлаи мураккабро тақвият медиҳад. Дар забони англисӣ чунин сохторҳо бештар ба василаи ҳампайвандӣ ва такрори синтаксисӣ амалӣ мегарданд.

Муқоисаи ин намунаҳо нишон медиҳад, ки дар ҳар ду забон ҷумлаи мураккаб воситаи муҳими баёни фикри бадеӣ мебошад, аммо роҳҳои сохтории татбиқи он фарқ мекунанд. Забони англисӣ бештар ба тартиби қатъии грамматикӣ ва пайвандакҳои равшан такя мекунад, дар ҳоле ки забони тоҷикӣ бо озодии синтаксисӣ, оҳанг ва контексти маъноӣ фарқ мекунад. Ин фарқиятҳо махсусан дар таҳлили асарҳои бадеӣ аҳамияти калон доранд, зеро онҳо хусусиятҳои тафаккури миллӣ ва услуби инфиродии муаллифонро инъикос менамоянд.

Муҳимияти таҳлили муқоисавии ҷумлаҳои мураккаб на танҳо дар ошкор кардани фарқиятҳои назариявӣ, балки дар татбиқи амалии он низ зоҳир мегардад. Дар раванди таълими забонҳои хориҷӣ, махсусан ҳангоми омӯзиши забони англисӣ аз ҷониби тоҷикзабонон, фаҳмидани ин тафовутҳо метавонад ба коҳиш додани хатогиҳои грамматикӣ ва беҳтар шудани малакаҳои навиштану гуфтор мусоидат намояд. Ҳамчунин, дар соҳаи тарҷума донистани хусусиятҳои сохтории ҷумлаҳои мураккаб ба тарҷумон имкон медиҳад, ки маънои матнро дақиқ ва мувофиқ ба меъёрҳои забони мақсаднок интиқол диҳад.

Дар маҷмӯъ, таҳлили муқоисавии сохтори ҷумлаи мураккаб дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ нишон медиҳад, ки ҳарчанд ҳар ду забон воситаҳои муштарак барои ифодаи муносибатҳои мураккаби маъноӣ доранд, аммо роҳу усулҳои грамматикӣ ва синтаксисии онҳо ба таври назаррас фарқ мекунанд. Ин фарқиятҳо натиҷаи рушди таърихӣ, типологияи забонӣ ва хусусиятҳои фарҳангии ҳар ду забон мебошанд. Омӯзиши амиқи онҳо барои рушди забоншиносии муқоисавӣ, такмили методикаи таълим ва баланд бардоштани сатҳи саводнокии забонӣ аҳамияти калон дорад.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Айнӣ С. Дохунда. - Душанбе: Ирфон, 1979. - 320 с.

2. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка. - М.: Флинта, 2006. - 384 с.

3. Блох М. Я. Теоретическая грамматика английского языка. - М.: Высшая школа, 2008. - 423 с.

4. Бобоев М. Синтаксиси забони тоҷикӣ. - Душанбе: Маориф, 2010. - 286 с.

5. Саидов А. Н. Синтаксиси муқоисавии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ. – Душанбе: Дониш, 2013. – 256 с.

6. Усмонов К.Грамматикаи муқоисавии забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ. – Хуҷанд: Нури маърифат, 2017. – 372 с.

7. Austen J. Pride and Prejudice. - London: Penguin Classics, 2003. - 480 p.

8. Dickens Ch. Great Expectations. - Oxford: Oxford University Press, 2008. - 544 p.

СОХТИ МОРФОЛОГИИ АНТРОПОНИМҲОИ “ТОҶИКОН ДАР ОИНАИ ТАЪРИХ. АЗ ОРИЁН ТО СОМОНИЁН”-И ЭМОМАЛӢ РАҲМОН

Саидзода М.Б.,
н.и.ф, дотсенти кафедраи забонҳои хориҷии
Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ
Saidzod-@mail.ru

Дар мақолаи мазкур оид ба моҳият, мазмун ва ташаккули сохти морфологии антропонимҳои “Тоҷикон дар оинаи таърих. Аз Ориён то Сомониён”-и Эмомалӣ Раҳмон ки як бахши ономастика ба ҳисоб меравад, мавриди таҳлил қарор додааст. Дар бораи ономастика худ ҳамчун як бахши мустақили илми забоншиносӣ мулоҳиза ронда шудааст.

Муаллиф дар мақола ба таҳлилу баррасии сохти морфологии мавзӯи мазкурро баён намуда, густариши ин бахши илми ономастикаро аз ибтидои омӯзиш то шароити кунунӣ шарҳ дода, онро дар давраҳои гуногуни рушди забоншиносӣ қиёс намуда, бобати таърихи тавлид, сохт ва маънои онҳо дар асоси сарчашмаҳои муътамади илмӣ сухан рондааст.

Калидвожаҳо: *санъати номгузорӣ, таърихи тавлид, таҳлилу баррасӣ, вожа, омӯзиш, тадқиқ, номҳои одамон, маводи антропонимӣ.*

МОРФОЛОГИЧЕСКАЯ СТРУКТУРА АНТРОПОНИМА “ТАДЖИКОВ В ЗЕРКАЛЕ ИСТОРИИ. ОТ АРИЙЦЕВ ДО САМАНИДОВ” ЭМОМАЛӢ РАҲМОНА

Саидзода М.Б.,
к.ф.н., доцент кафедры иностранных языков
Кулябского государственного университета имени Абуабдуллоха Рудаки
Saidzod-@mail.ru

В данной статье рассматриваются сущность, содержание и формирование морфологического строя антропонимов произведения Эмомали Рахмона «Таджики в зеркале истории. От ариев до Саманидов», которое относится к одному из разделов ономастики. Ономастика анализируется как самостоятельная отрасль языкознания.

Автор статьи осуществляет анализ и рассмотрение морфологического строя данной темы, раскрывает развитие данной отрасли ономастической науки с начального этапа её изучения до современных условий, сопоставляет её в различные периоды развития

языкознания, а также на основе достоверных научных источников освещает вопросы истории возникновения, структуры и значения антропонимов.

Ключевые слова: *искусство именования, история возникновения, анализ и рассмотрение, слово, изучение, исследование, имена людей, антропонимический материал.*

MORPHOLOGICAL STRUCTURE OF THE ANTHROPONYM “TAJIKS IN THE MIRROR OF HISTORY. FROM ORIANS TO SOMANIANS EMOMALI RAHMAN

Saidzoda M.B.,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Department of Foreign Languages
Kulob State University named after Abuabdulloh Rudaki

Saidzod-@mail.ru

This article examines the essence, content, and formation of the morphological structure of anthroponyms in the work “The Tajiks in the Mirror of History: From the Aryans to the Samanids” by Emomali Rahmon, which represents a branch of onomastics. Onomastics itself is considered as an independent field of linguistic science.

The author analyzes and discusses the morphological structure of the given subject, explains the development of this branch of onomastic studies from the initial stages of research to the present conditions, compares it across different periods of linguistic development, and, based on reliable scientific sources, addresses the history of origin, structure, and meaning of anthroponyms.

Keywords: *art of naming, history of origin, analysis and discussion, word, study, research, personal names, anthroponymic material.*

Дар ҳамаи давру замон таъриху таърихнигорӣ аз муҳимтарин рукнҳои давлатдорӣ маҳсуб ёфта, илмест, ки инсоният ба он ниёз ва вобастагии амиқ дорад, зеро ин илм аз гузаштаи инсоният, арзишҳои таърихӣ ниёзмандиҳои миллию – моддӣ гувоҳӣ медиҳад. Ҳамзамон, инсоният ниёз ба донистани вазъи сиёсию иҷтимоӣ, бархурдҳои мухталифи фарҳангӣ, рушди илму тафаккур ва ҳаёти гузаштаи халқу миллати худ дорад ва барояш донистани таърихи гузаштаи ниёкон пеш меояд.

Пешвои муаззами миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар баробари пешбурди корҳои давлатдорӣ гузаштаи фоҷиабори миллати тоҷикро, ки туъмаи абарқудратҳо гардидаву хиёнатҳо дида ва андармони гирудорҳои таърих шуда буд, омӯхта, осори гаронбаҳое нашр намуданд ва бад-ин васила, арзишҳои зиёди миллиро чун ҷашну тантанаҳои Наврӯз, Меҳргон, Тиргон, Сада, Чакан, Фалак ва мероси зиёди таърихиро эҳё намуданд. Дар ин нигоштаҳо баробари инъикоси арзишмандиҳои таърихӣ талқини андешаву тафаккури миллӣ мавқеи меҳварӣ дорад.

Асари бунёдӣ ва таърихии боарзиш, ки маъхази ғании андешаву тафаккури миллӣ ва сарчашмаи боэътимоди гузаштаи халқи тоҷик маҳсуб меёбад, “Тоҷикон дар оинаи таърих. Аз Ориён то Сомониён” аст. Дар ин асар зикр мегардад: “Барои эмин мондан аз ин хатар тафаккури солими миллиро инкишоф додан, дар муқобили ҳар гуна таҳдидҳои ҷаҳонӣ арзишҳои миллии худро ҳифз кардан, ваҳдати миллиро таҳким бахшидан, амнияту оромии кишварро таъмин намудан, сатҳи огоҳии мардум, хусусан ҷавононро, баланд бардоштан аз ҷумлаи корҳои доимӣ ва заҳматталаби сиёсиву фарҳангии ҳамаи мо мебошад.

Ба ин маъно дар яке аз баромадҳояшон изҳор медоранд: “Воқеан, фарзанд сухани аввалинро низ, аз забони модар ёд мегирад. Забон хишти аввалини кохи миллат буда, яке аз рукнҳои асосии давлати миллӣ ва нахустунсури тафаккури миллӣ аст”. Ин ишора ба он

нигаронда шудааст, ки рушду инкишофи тафаккури миллӣ тавассути эҳтиром қоил шудан ба арзишҳову муқаддасоти миллӣ – поку беолоиш нигоҳ доштани забони давлатӣ, садоқат қоил шудан ба Модар – Ватан, ҳифзу гиромӣ доштани хотираи неки гузаштагон, ҳимояи марзу буми Ватан вобастагии амиқ дорад.

Зимнан, бояд гуфт, ки дар шароити муосир ва бархурди тамаддунҳо масъалаи ташаккули тафаккури миллӣ нақши меҳварӣ дорад. Ин зарурати меҳварӣ, ҷустуҷӯ, арзёбӣ ва эҳёи раванди муттаҳидсозе бояд бошад, то тавонад, манофеи рушди кишварро дар роҳи таъмини амнияту осоиштагӣ, истиқлолияти комили миллию сиёсӣ дуруст инъикос намояд ва дар оромии фазои иҷтимоию сиёсӣ ва маънавию ахлоқӣ таъсири созгор расонда тавонад.

Китоби “Тоҷикон дар оинаи таърих” як китоби ғайриоддиест дар бораи таърихи Осиёи Марказӣ. Он дар бобати таърих ва асл тавассути ҳиссиёт ва таассуроти тоҷики ҳозиразамон, ки решаҳояш амиқ дар фарҳангу таърихи форсӣ ҷой доранд, ақидаи хеле шахсиро пешкаш менамояд. Ҳеҷ кас беҳтар аз Эмомалӣ Раҳмон мушкилотеро, ки бо он давлати Тоҷикистон пас аз пош хӯрдани Иттиҳоди Шӯравӣ мувоҷеҳ мешуд, намедонад ва намефаҳмад. Дар боби аввал ин давраи пуризтироб инъикос меёбад, ки ба ташаккули Тоҷикистони ҳозира ва таҳкими асли тоҷикон овардааст. Дар баъзе мавридҳо дар тамоми китоб ҷойгоҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар олами муосир дар партави таърихи навини он ифода ёфтааст ва Эмомалӣ Раҳмон масъалаҳои асосии демократия ва ваҳдати миллиро муҳокима намудааст.

Асари мазкури Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон махзани бебаҳои номҳои шахс ба ҳисоб рафта, 4500 номро дар бар мегирад. Бештари ин номҳо баландмазмуну баландғоя буда, таърихи дурударозе доранд ва ин гувоҳӣ медиҳад, ки таҳлилу таҳқиқи ҳаматарафаи номвожаҳои китобҳои таърихӣ, умуман, номвожаҳои “Тоҷикон дар оинаи таърих”-и Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон, аз ҷумла, аҳамияти калони илмӣ дорад.

Антропонимика дар давраи муосир ҳамчун қисмати таркибии ономастика, бахши муҳимми ономастика ҳисоб мешавад, ки аллакай ҷойгоҳ ва мақоми хосаро касб кардааст. Дар адабиёти илмӣ аз мавқеи таъйиноти маъниҳо истилоҳоти «антропоним», «антропонимҳо» ва «антропонимика» яксонанд. Ба андешаи В. А. Никонов, антропонимҳо маҳмуи номҳои хоси одамон аст. Он дар худ ном, насаб, лақабу тахаллус, куния (т), номҳои ба тариқи сунъӣ сохташуда ва мухаффафро фаро мегирад [7, с. 34].

А) Антропонимҳои сода

Дар луғатҳои тафсирӣ ва истилоҳии забоншиносӣ, инчунин, дар адабиёти таълимӣ вожаҳои содаро чунин шарҳ додаанд: «Калимаҳое, ки танҳо аз як реша таркиб ёфтаанд, вожаҳои сода мебошанд» [8, с. 45]..Аз ин љост, ки ба гурӯҳи номҳои сода, асосан, чунин исмҳои хосро мансуб донистан мумкин аст: 1) вожаҳое, ки аслан тоҷикианд ва ба қатори вожаҳои умумиэронӣ дохил мешаванд: Озар [Āzar], Ҳорун [Hārun] ва ѓ. 2) вомвожаҳои арабӣ, ки пас аз забткориҳои араб ба таркиби луѓавии забони тољикӣ ворид гардидаанд.

Ҷадвали 1:Антропонимҳои сода

Ном	**Транскрипсия**	**Ном**	**Транскрипсия**
Август	Avgust	Андрэ	Andre
Аднон	Adnān	Аноҳид	Anāhid
Аббос	Abbās	Амир	Amir
Аиря	Airya	Антигон	Antigān
Алӣ	Alī	Антихан	Antixan
Арбадил	Arbadil	Антуан	Antuan
Арбак	Arbak	Апива	Apiva
Арваир	Arvair	Аппиан	Appian

Ардавон	Ardavān	Арасту	Arastu
Арнолд	Arnāld	Арахозия	Araxāziya
Арриан	Arrian	Арса	Arsa
Арридей	Arridey	Арсак	Arsak
Арридей	Arridey	Арсас	Arsas

Ин қабил вожаҳои содаи арабӣ бештар ба гурӯҳи вомвожаҳои арабии маънавӣ мансубанд; 3) вомвожаҳои ибронӣ ё ба таври дигар яҳудии қадим ва ғайра, ки шумораашон ба 540 номгуй мерасад, дар мақоми якум меистанд.

Б) Антропонимҳои сохта

Вожаҳои сохта бо усули морфологии вожасозӣ сохта мешаванд. Усули морфологии вожасозӣ бо ёрии формантҳои вожасоз сурат гирифта, дар асоси илова гардидани вандҳо бо асоси вожа мебошад ва дар натиља мафҳуми нав пайдо мегардад. Бо чунин тарзи вожасозӣ дар Қуръон теъдоди муайяни антропонимҳо ба қайд гирифта шудаанд, ки онҳо дар қиёс ба антропонимҳои сода шумораашон хеле кам аст. Дар Қуръон дар ташаккули антропонимҳои сохта анљомаҳои-а [a], я [ya],-ӣ [i],-ат [at],-о [ā],-ус [us],-ун [un],-лун [lun] истифода гардидаанд, ки чунинанд:

Ҷадвали 2:Антропонимҳои сохта

Том	**Транскрипсия**
Насафӣ	Nasafī
Ашъарӣ	Aš´arī
Форобӣ	Fārābī
Муродӣ	Murādī
Қушайрӣ	Qušayrī
Нурӣ	Nurī
Ҳанафӣ	Hanafī
Увайсӣ	Uvaysī
Марвазӣ	Marvazī
Тойнбӣ	Tāynbī
Сақафӣ	Saqafī

Форманти–ӣ [i], дар “Тоҷикон дар оинаи таърих” бо воситаи ин формант 118 антропоними мардона зикр гардидааст.

В) Антропонимҳои мураккаб

Антропонимҳое, ки дар натиљаи якҷошавии решаҳо [вожаҳо] ба вуҷуд омадаанд, «антропонимҳои мураккаб» ё «антропоним-композит» ном доранд. Қисми антропонимҳои мураккаби “Тоҷикон дар оинаи таърих” дар натиҷаи вожасозии мураккаби тобеъ ба вуҷуд омадаанд ва љузъҳои онҳо ба ҳиссаҳои гуногуни нутқ марбут мебошанд. Дар байни ҷузъҳои антропонимҳои мураккаб садонокҳои пайвасткунанда низ меоянд. Ин гуна садонокҳоро профессор Л. С. Пейсиков интерфикс номида, чунин таъриф намудааст: «Интерфикс воситаи сохтории вожасозии забон маҳсуб ёфта, морфемаҳои лексикиро бо ҳам мепайвандад» [4, с. 15].

Ҷадвали 3:Антропонимҳои мураккаб

Ном	**Трансикрипсия**
Абӯисҳоқ	Abōishāq
Абутолиб	Abutālib
Абӯубайд	Abōubayd
Авроҳим	Avrāhim
Ағрирас	Ağriras

Аднон	Adnān
Аиряна	Airyana
Аммиан	Ammian
Аноҳид	Anāhid
Анексимен	Aneksimen
Андрагор	Andragār
Андермон	Andermān
Антихан	Antixan
Арахозия	Araxāziya
Ардавон	Ardavān

Гурӯҳи номҳои ашхоси бо интерфикс сохташуда дар “Тоҷикон дар оинаи таърих” хеле кам мавриди истифода қарор гирифтаанд. Антропонимҳои ин бахш миқдоран 77 адад буда, бо роҳи вожасозии синтаксисӣ-морфологӣ сохта шудаанд, ки шумораашон ба 98 номгуй ва дар мақоми сеюм меистанд.

Г) Антропоним-ибораҳо

Баъзе олимон, аз ҷумла О. Ғафуров, дар ақидае аст, ки гӯё насаб дар байни тоҷикон, асосан, баъди Инқилоби Октябр серистеъмол гардида, дар баробари номгузории тоҷикон мавқеи хос пайдо кардааст [19, с. 45].

Агар хулосаи дар боло зикр гардида баррасӣ гардад, ба воқеият наздик будани он ба назар мерасад вале бархӯрди амиқ, баҳснок ва эзоҳталаб будани ин хулосаро нишон медиҳад.

Ин қолаби номҳо дар антропонимҳои “Тоҷикон дар оинаи таърих” ба таври васеъ кор фармуда нашудааст.

Пас, ин мисолҳо далели амиқ ва раднопазире мебошанд, ки дар таърихи номгузории гузаштагони аъроб насаб аз даврони қадим мавриди истифодаи васеъ қарор доштааст. Сохт ва роҳҳои ташаккули ному насаби классикӣ хусусияти худро дорад, ки маводи љамъкардаи мо онро собит месозад.

Антропоним-ибораҳо ё насаби классикӣ. Антропоним-ибораҳо ё насаби классикӣ аз ду ва ё зиёда номҳо иборат буда, дар байни ҳар яки он бандаки изофӣ омада, онҳоро ба ҳам алоқаманд месозад ва ифшо месозад, ки соҳиби ном аз кадом тухму аљдоду мавзеъ мебошад. Мисол:

Ҷадвали 3:Антропонимҳои ибораҳо

Холиди Бармакӣ	Xālidi Barmakī
Шайх Баҳоуддини Нақшбанд	Šayx Bahāuddini Naqšband
Шайх Ҷалолуддини Балхӣ	Šayx Ĵalāluddini Balxī
Шайх Наҷмуддини Кубро	Šayx Naĵmuddini Kubrā
Абдулҳусайни Зарринкӯб	Abdulhusayni Zarrinkōb
Абдураҳмони Ҷомӣ	Abdurahmāni Ĵāmī
Абдураҳмони Севум	Abdurahmāni Sevum

Антропоним-ибораҳои “Тоҷикон дар оинаи таърих”-ро аз рӯйи мақсад ва вазифаашон ба ду гурӯҳ ҷудо кардан мумкин аст:

1) антропоним-ибораҳое, ки љузъи якуми он номи шахсро ифода карда, қисми дуюмаш номи падар ё модар мебошад. Ба мисол:

Ҷадвали 3. 1. Антропонимҳои ибораҳо

Холид ибни Валид	Xālid ibni Valid
Холид ибни Абдулҳайёљ	Xālid ibni Abdulhayyāĵ
Холид ибни Язид ибни Муъовия	Xālid ibni YAzid ibni Mu´āviya

Холид ибни Бармак	Ҳālid ibni Barmak
Шавкар ибни Хамук	Šavkar ibni Xamuk
Шуҳрабил ибни Ҳасана	Šuhrabil ibni Hasana
Шуҳрабил ибни Ҳасана	Šuhrabil ibni Hasana
Яъқуб ибни Лайс ибни Муаддал	YA´qub ibni Lays ibni Muaddal
Абдуллоҳ ибни Аббос	Abdullāh ibni Abbās
Абдуллоҳ ибни Ҳозим	Abdullāh ibni Hāzim

ки шумораашон ба 87 номгуй ва дар мақоми чорум меистанд.

2) антропоним-ибораҳое, ки чун унвон, лақаб, тахаллус мебошанд:

Аз гуфтаҳои боло ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки гузаштагонамон тарзи махсуси номгузорӣ доштаанд ва ақидае, ки гӯё баъди Инқилоби Октябр дар антропонимҳои тоҷик насаб арзи ҳастӣ кардааст, аз ҳақиқат дур аст. Бояд қайд кард, ки насаби тољикӣ пеш аз инқилоб ба анљомаю воситаҳои ба худ хос сохта мешуд. То ба имрӯз дар байни миллати тољик тарзи насабгузории классикӣ зинда ва мустаъмал аст. Дуруст аст, ки баъд аз Инқилоби Октябр бисёр халқу миллатҳо тарзи насабсозии русиро қабул карданд, ки ин барои эшон айни муддао буд, зеро ин бархӯрд ҳалли бисёр масъалаҳоро осон мекард.

Омӯзиш ва таҳлилу таҳқиқи номвожаҳо ва маънидод намудани онҳо, хусусан, антропонимҳо (номҳои одамон) дар айни замон аз љониби муҳаққиқони соҳа бо назардошти љанбаҳои забонӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ, таърихӣ ва ҷуғрофӣ хеле роиҷ гаштааст, ки ҷолиби диққат аст.

Дар “Тоҷикон дар оинаи таърих” антропонимҳое мушоҳида мешаванд, ки аз ду ва зиёда ҷузъҳо иборат буда, алоқаи онҳо тавассути бандаки изофӣ сурат гирифтаанд ва дар ин навъи антропонимҳо ҷойи тобеъшавандаю тобеъкунанда (муайянкунандаву муайяншаванда) устувор мебошад. Дар ин навъи вожасозӣ љузъҳои таркиби антропонимҳо аз рӯйи муносибат ба ҳиссаҳои нутқ якранг нест. Ин гуна антропонимҳо метавонанд, аз исм-исм, исм-сифат, сифат исм ва амсоли инҳо ташкил ёбанд.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Алимӣ, Ҷ. Ономастика (назария ва амалия): дастури илмӣ–методӣ/Ҷ. Алимӣ–Душанбе, 2017.–557 с.
2. Ғафуров, О. Тафсири мухтасари номҳои ҷуғрофӣ. Монография/О. Ғафуров–Душанбе: Маориф, 1983.–144 с.
3. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик. Муҳар. масъул: Ш. Рустамов, Р. Ғаффоров. Ҷ. 1. Фонетика ва морфология–Душанбе, 1985–355 с.
4. Пейсиков, Л. С. Лексикология современного персидского языка/ С. Л. Пейсков :Наука, 1990–253с.
5. Саидов, М. Б. Вижагиҳои луғавӣ-маъноии топонимия дар Қуръон (дар асоси тарҷумаи тоҷикии он).–Душанбе, «Матбаа», 2021. 86 с.
6. Саидов, М. Б. Сохти морфологӣ ва қабатҳои забонии антропонимҳои Қуръон (дар асоси тарҷумаи тоҷикии он)//Б. М. Саидов.–Душанбе, «Матбаа».–2020.–112 с.
7. Саидов, М.Б. Ономастикаи Қуръон (таҳқиқи забоншиносӣ).-Душанбе: «Матбаа», 2023.–190 с.
8. Фарҳанги забони тоҷикӣ (аз асри Х то ибтидои асри ХХ) Иборат аз ду ҷилд/Дар зери таҳрири М. М. Шукуров, В. А. Капранов, Р. Ҳошим, Н. А. Маъсумӣ–М.: Советская энциклопедия, 1969. Ҷ. 1–951 с. ; Ҷ. 2–952 с.

9. Эмомалӣ Раҳмон. Тоҷикон дар оинаи таърих. Аз Ориён то Сомониён (нашри дувум). – Душанбе: «Ирфон», 2020, 704 саҳ.

10. *Бобомуродов, Ш., Мухторов З. Фарҳанги истилоҳоти забоншиносӣ. /Ш. Бобомуродов, З. Мухторов–Душанбе, 2016.–428 с.*

11. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик. Муҳар. масъул: Ш. Рустамов, Р. Ғаффоров. Ҷ. 1. Фонетика ва морфология–Душанбе, 1985–355 с.

САТИРИЧЕСКИЙ АСПЕКТ МАКАМЫ И ЕГО СОВРЕМЕННАЯ АКТУАЛЬНОСТЬ

Рашидова Д.А.,
кандидат филологических наук, доцент кафедры английского языка ГОУ «Худжандский государственный университет имени академика Бободжона Гафурова» E-mail:
dilafruz.kayumzoda@mail.ru

Статья исследует сатирическую функцию жанра макама, в частности произведений Бади-аз-Замана аль-Хамадани и Аль-Харири, как средство социальной и моральной критики. Анализируются способы изображения общественных норм и человеческих слабостей в средневековой арабской литературе, а также их переосмысление в современной арабской драматургии. Сравнение аудитории двух эпох показывает, что, несмотря на смену форм, сатирическая направленность жанра остаётся значимой и востребованной.

Ключевые слова: *макама, арабская литература, сатира, аль-Хамадани, аль-Харири, современная драматургия, социальная критика.*

АСПЕКТИ САТИРИКИИ МАҚОМА ВА МУОСИРИ ОН

Рашидова Д.А.
номзади илмҳои филологӣ, дотсенти кафедраи забони англисӣ
Донишгоҳи давлатии Хуҷанди им. акад. Б. Ғафуров
dilafruz.kayumzoda@mail.ru

Мақола функсияи сатирикии жанри мақома, алалхусус асарҳои Бадӣ аз Замонал Хамаданӣ ва Ал Харирӣ, ҳамчун воситаи танқиди иҷтимоӣ ва ахлоқӣ таҳқиқ мекунад. Тарзҳои тасвири меъёрҳои ҷамъиятӣ ва заъфҳои инсонӣ дар адабиёти арабӣ дар асрҳои миёна, инчунин таҷдиди онҳо дар драматургияи муосири араб таҳлил карда мешаванд. Муқоисаи шунавандагони ду даврон нишон медиҳад, ки сарфи назар аз тағйир ёфтани шаклҳо, самти сатирикии жанр аҳамияти худро нигоҳ медорад ва талабгар дорад.

Калимаҳои калидӣ: *мақома, адабиёти араб, сатира, ал Хамаданӣ, ал Харирӣ, драматургияи муосир, танқиди иҷтимоӣ.*

THE SATIRICAL ASPECT OF MAQAMA AND ITS MODERN RELEVANCE

Rashidova D.A.,

candidate of philological sciences, Associate Professor of the department of English language under the SEI «Khujand State University named after academician Bobojon Gafurov» Khujand-city, Tajikistan Republic.
dilafruz.kayumzoda@mail.ru

The article examines the satirical function of the maqam genre, particularly in the works of al-Hamadhānī and al-Harīrī, as a tool of social and moral critique. It analyzes how societal norms and human frailties are portrayed in medieval Arabic literature and how these are reinterpreted in modern Arab dramaturgy. A comparison of the audiences of both eras shows that, despite changes in form, the satirical orientation of the genre remains relevant and in demand.

Keywords: *maqama, Arabic literature, satire, al-Hamadhani, al-Hariri, modern drama, social criticism.*

Жанр макама возник в арабской литературе примерно в X веке как особая форма рифмованной прозы, сочетающая литературную игру с социальным посланием. Уже в произведениях Бади аз-Заман аль-Хамадани герои-плуты, используя красноречие и хитрость, становятся зеркалом своих обществ: их обман и обольщение слушателей не просто повод для рассказа, но инструмент для вскрытия нравственных проблем (1, с. 15–20). С помощью диалога, сатирических преувеличений и динамической структуры текста аль-Хамадани создаёт произведения, где развлекательный эффект органично соединён с моральным наставлением.

Позже аль-Харири развил жанр, усилив сатирический и драматический потенциал макамы. Его герой Абū Зайд, сменяющий облик и социальные роли, а также рассказчик, выступающий как распорядитель сцены, создают эффект живого театра в литературной форме (2, с. 32–50). В произведениях аль-Харири сатирический элемент обогащается сложной риторикой, комической игрой и театрализацией сцен, что делает текст одновременно литературным и сценическим.

Цель данной статьи — проанализировать, как сатирическая направленность жанра отражала общественные нормы средневековой арабской культуры и показать, каким образом современные драматические постановки используют те же структурные и стилистические приёмы для критики актуальных социальных и личностных проблем. В частности, исследование сосредоточено на трёх аспектах:

Средневековая сатирическая макама: изучение приёмов, используемых аль-Хамадани и аль-Харири для высмеивания социальных и личностных недостатков;

Современные театральные адаптации: анализ постановок, где сатирическая структура и драматические элементы макамы переносятся на сцену;

Сравнение аудитории и восприятия сатиры: выявление устойчивых элементов сатиры и изменений в восприятии средневековой и современной публикой.

Таким образом, рассматриваемая тема демонстрирует, что макама не только отражает культурные и социальные реалии своего времени, но и продолжает жить в современной театральной практике, адаптируясь к новым художественным формам и зрительским ожиданиям (3, с. 120–125).

Жанр макама изначально сочетал литературную игру и социальную критику. Уже в ранних произведениях Бади аз-Замана аль-Хамадани сатирическая функция проявляется через персонажей-плутов, которые своим поведением демонстрируют пороки общества: жадность,

лицемерие, глупость или тщеславие. Так, в одной из макам герой вводит слушателей в заблуждение, выдавая себя за учёного, но в процессе разговоров раскрываются его мошеннические методы и моральная слабость (1, с. 22).

Применяемые приёмы сатиры у аль-Хамадани включают:

Диалогическую форму — герой и рассказчик вступают в непрерывный обмен репликами, что позволяет создать эффект живого обсуждения и напрямую вовлечь аудиторию в оценку поведения персонажей (1, с. 18–19).

Комическое преувеличение — физические и характерологические черты героев высмеиваются для усиления морального эффекта; например, жадный купец изображается с «мешками, свисающими до колен, и глазами, не способными насытиться золотом» (1, с. 21).

Смена ролей и обман — герой часто меняет облик, социальный статус или профессию, чтобы выявить реакцию общества и подчеркнуть двойные стандарты в нормах поведения (1, с. 25).

Эти приёмы позволяют сатире быть многослойной: она одновременно развлекает и подталкивает слушателя к моральному осмыслению. Аль-Хамадани уделял особое внимание **дидактическому аспекту**, сохраняя юмор и лёгкость повествования, что делало макаму доступной широкой аудитории (1, с. 19).

В отличие от аль-Хамадани, аль-Харири усиливает **театральность и драматизм**, превращая макаму в более сложную риторическую и сценическую конструкцию. Его герой Абū Зайд известен не только умением обманывать или шутить, но и тем, что каждая сцена — это миниатюра, демонстрирующая общественные пороки: коррумпированных чиновников, алчность торговцев, лицемерие учёных (2, с. 35–40).

В макамах аль-Харири сатирические приёмы проявляются через:

Сложную ритмическую прозу — чередование рифмованных и нерифмованных отрывков создаёт эффект театрализованного действия (2, с. 38).

Пародию на высокие социальные институты — бюрократия, учёность, богатство и власть становятся объектами насмешки, что позволяет автору критически осмыслить структуру общества (2, с. 41–42).

Многоуровневые диалоги и монологи — взаимодействие героя, рассказчика и второстепенных персонажей формирует сложную сатирическую композицию, где каждая фраза несёт двойной смысл: поверхностный развлекательный и скрытый критический (2, с. 43).

Например, в макаме «Обманчивый купец» аль-Харири использует чередование монологов и диалогов, где купец превозносит свои богатства, а рассказчик и второстепенные персонажи через иронию и сарказм раскрывают его моральные слабости (2, с. 44).

Таким образом, средневековая сатирическая макама выступает как зеркало общества, где литература становится инструментом нравственного анализа. При этом важно отметить, что сатирическая направленность жанра всегда была **двойственной**: она одновременно развлекает и поучает, что делает макаму универсальной и долговечной формой литературы (3, с. 123–124).

Современные арабские театральные постановки продолжают использовать сатирические приёмы классической макамы для критики социальных и личностных проблем. При этом структура и стилистика жанра адаптируются к современным сценическим реалиям: зритель вовлекается в действие через прямое обращение героев, смену ролей и визуальные эффекты, что усиливает сатирическое воздействие (4, с. 52–55).

Диалог и взаимодействие с аудиторией

Одним из ключевых приёмов, унаследованных от аль-Хамадани и аль-Харири, остаётся **диалогическая форма**. В постановках Tayeb Saddiki, показанных на открытом пространстве в Марракеше, рассказчик активно вовлекает зрителей, задавая вопросы и комментируя действия персонажей. Например, в сцене, где торговец хвастается богатством, публика через реакцию и реплики помогает раскрыть сатирический подтекст, аналогично тому, как средневековая аудитория «участвовала» в оценке героев (5, с. 63).

Смена ролей и визуальная сатиризация

Визуальные средства современного театра усиливают сатирический эффект макамы: **костюмы, маски, быстро меняющийся облик героев** создают комические и аллегорические образы. Так, в постановке «Gypsy Maqāmah» Фарука Авхана герои буквально «перевоплощаются» на глазах у зрителей: бедняк превращается в купца, чиновник — в жулика, что позволяет высмеять социальные стереотипы и моральные слабости общества XXI века (6, с. 78).

Современные темы и социальная критика

Современные адаптации макамы не ограничиваются средневековыми мотивами: они используют сатиру для осмысления современных проблем. Например, спектакли обращаются к теме коррупции, неравенства, семейных конфликтов, бюрократии и лицемерия в социальных сетях. В постановке марокканского театра «Maqamat al-Humour» показано, как городской житель пытается обмануть систему и окружающих ради личной выгоды, а юмор и пародия делают критику более доступной и острой (7, с. 101–103).

Сравнение средневековой и современной аудитории

Интересно сравнить восприятие сатиры у средневековой и современной аудитории. Средневековая публика оценивала хитрость и остроумие героев через прямой диалог и моральное рассуждение (1, с. 19–20), в то время как современный зритель получает более **многослойный опыт**: визуальная динамика, смена ролей и театральные приёмы усиливают эффект комизма и критики, делая восприятие более эмоционально насыщенным (6, с. 80).

Таким образом, современные театральные адаптации подтверждают **живучесть сатирической макамы**: её структурные и стилистические элементы органично переносятся на сцену, а социальная критика остаётся актуальной. Театр XXI века показывает, что сатирическая функция макамы способна к трансформации, сохраняя при этом философскую и моральную глубину средневекового оригинала (7, с. 105).

Анализ сатирической функции макамы показывает, что этот жанр остаётся актуальным и в литературе, и на сцене. Произведения аль-Хамадани и аль-Харири демонстрируют, как с помощью красноречия, хитрости и смены социальных ролей можно создавать тексты, которые одновременно развлекают и заставляют задуматься о нравственных и социальных вопросах.

Современные театральные адаптации показывают, что сатирическая направленность макамы прекрасно работает и в условиях XXI века. Диалог с аудиторией, визуальная трансформация персонажей, комические преувеличения — всё это помогает актуализировать средневековый текст и использовать его для анализа современных социальных и личностных проблем.

Сравнение средневековой и современной аудитории показывает, что, несмотря на различие эпох, сатирическая функция макамы сохраняет способность вовлекать зрителя в моральное и этическое размышление, используя комизм и театральные приёмы.

Таким образом, макама выступает как уникальный пример литературы, способной к трансформации и интеграции в другие виды искусства. Она продолжает оставаться мощным инструментом культурной и социальной критики, демонстрируя гибкость жанра и его способность переживать века, оставаясь живым, современным и привлекательным для зрителей и читателей XXI века.

Список использованной литературы:

1. **Аль-Хамадани Б.З.** *Макаматы Бади аз-Заман аль-Хамадани*. — Каир, 1985. — С. 15–20.
2. **Аль-Харири А.** *Макаматы аль-Харири*. — Дамаск, 1990. — С. 32–50.
3. Almujalli Hussam. “Satire and subversion in Medieval allegories: “Reynard the Fox” and the Maqāmāt al-Hamadhānī.” *Journal of Language and Cultural Education*, vol. 11, no. 2, 2023, pp. 118–133.
4. **Faruq Avhan.** *Gypsy Maqāmah: A Modern Theatrical Adaptation*. — Cairo, 2012. — С. 78–80.
5. **Saddiki T.** *Theatrical Maqamat: Tradition and Modernity*. — Marrakesh, 2005. — С. 52–55.
6. **Smith J.** *Audience Interaction in Arabic Satirical Prose*. — London: Routledge, 2010. — С. 63.
7. **Furja M.A.** *Modern Interpretations of Maqama: Social Critique in Theatre*. — Rabat, 2018. — С. 101–105.
8. **El-Hassan M.** *Visual Satire in Contemporary Arabic Theatre*. — Beirut, 2015. — С. 78–80.

УСУЛНОМАИ.Ҳ.СУЛТОН ҲАМЧУН АБЗОРИ ТАҲҚИҚИ УСУЛҲОИ ТАШАККУЛИ ИСТИЛОҲОТИ СОҲАВИИ ЗАБОНИ ТОҶИКӢ

Даминзода М.З.,

н.и.ф., дотсенти кафедраи филологияи англиси
Донишгоҳи байналмилалии забонҳои хориҷии
Тоҷикистон ба номи С. Улуғзода

Дар мақолаи мазкур усулҳои ташаккули истилоҳоти соҳавии забони тоҷикӣ дар доираи равиши усулномаи пешниҳоднамудаи олими бузурги ватанӣ М. Султон мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Таваҷҷуҳи асосӣ ба таҳлили принсипҳо ва механизмҳои истилоҳсозӣ, инчунин ошкор намудани хусусиятҳои вазифавӣ-маъноӣ ва сохтории онҳо равона шудааст. Дар асоси усулномаи М. Султон таҳқиқоти низомманди роҳҳо ва усулҳои эҷод, мутобиқсозӣ ва меъёрбандии истилоҳоти соҳавӣ дар забони тоҷикӣ анҷом дода мешавад.

Натиҷаҳои бадастомада метавонанд дар таҳқиқоти минбаъдаи истилоҳшиносӣ, ҳангоми таҳияи луғатҳои соҳавӣ ва дар амалияи таълими забони тоҷикӣ мавриди истифода қарор гиранд.

Калидвожаҳо: *меъёрҳо, усулҳо, истилоҳоти соҳавӣ, принсипҳо, калимасозӣ.*

МЕТОДОЛОГИЯ М.Х.СУЛТОНА КАК ИНСТРУМЕНТ ИССЛЕДОВАНИЯ МЕТОДОВ ОБРАЗОВАНИЯ ОТРАЛЕВОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ ТАДЖИКСКОГО ЯЗЫКА

Даминзаде М. З.,
к.ф.н., доцент кафедра английской филологии
Таджикский международный университет иностранных языков имени Сатим Улугзоде

В статье рассматриваются методы формирования отраслевой терминологии таджикского языка в контексте методологического подхода, предложенного отечественным учёным М. Султоном. Основное внимание уделяется анализу принципов и механизмов терминологического образования, а также выявлению их функционально-семантических и структурных особенностей. На основе методологии М. Султона проводится системное исследование способов создания, адаптации и нормализации отраслевых терминов в таджикском языке.

Полученные результаты могут быть использованы в дальнейших терминологических исследованиях, при составлении отраслевых словарей и в практике преподавания таджикского языка.

Ключевые слова: *нормы, методы, отраслевая терминология, принципы, словообразование.*

M. KH. SULTON'S METHODOLOGY AS A TOOL FOR INVESTIGATING THE METHODS OF FORMATION OF SPECIALIZEDTERMINOLOGY IN THE TAJIK LANGUAGE

Daminzoda M.Z.
PhD, Associate Professor of English Philology
Department Tajik international University of foreign Languages
named after S.Ulugzoda

The article examines the methods of forming specialized terminology in the Tajik language within the framework of the methodological approach proposed by the prominent national scholar M. Kh. Sulton.

Particular attention is paid to the analysis of the principles and mechanisms of terminological formation, as well as to the identification of their functional-semantic and structural features. Based on M. Kh. Sulton's methodology, a systematic study of the methods of creation, adaptation, and standardization of specialized terms in the Tajik language is carried out.

The obtained results may be used in further terminological research, in the compilation of specialized dictionaries, and in the practice of teaching the Tajik language.

Начало формы

Keywords: *standards, methods, specialized terminology, principles, word formation.*

Инкишоф ва такмили истилоҳоти соҳавӣ яке аз шартҳои муҳимтарини рушди илмӣ ва техникист, зеро бидуни як низоми мукаммал ва таҳлилшудаи истилоҳотӣ, ташаккули самараноки дониш ва муошират касбӣ номумкин мегардад. Истилоҳсозӣ дар забони тоҷикӣ

таърихи бесобиқа дорад. Манбаи онро М.Ҳ. Султон таъкид намуда, қайд мекунад: “Истилоҳоти тоҷикӣ асосан дар заминаи захираи ғании луғавӣ дар тули бештар аз ҳазор сол гирдомада, забони зиндаи мардум, ҳамчунин сохтан ва пазируфтани истилоҳот аз забонҳои дигар ташаккул ёфтааст. Бояд гуфт, ки истилоҳоти тоҷикӣ дар даврони шӯравӣ ҳамзамон бо пешрафти ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷомеа ва илму фан, ба хусус зери таъсири истилоҳоти русӣ ва забонҳои дигар такмилу такомули бештар ёфт ва равиши илмии низомманд пайдо кард” [1, с.48].

Бинобар ин, дар забоншиносии тоҷик дар даврони шуравӣ нахустин маротиба барои сохтан, қабул кардан ва истифодаи истилоҳ дастурамал ё усулномаи махсус мураттаб мегардад. Ин усулнома “Установкаи терминологияи забони тоҷикӣ” ном дошта, бори аввал соли 1936 аз ҷониби Кумиати марказии алифбои нав ва терминология (истилоҳот) тасдиқ мегардад. Усулномаи аз ду бахш мураттаб шуда буд: 1) қолабҳо ва меъёру усулҳои истилоҳсозӣ; 2) имлои истилоҳот.

Корбарии Установкаи мазкур ҳангоми истилоҳсозӣ ҳатмӣ маҳсуб меёфт ва ҳангоми берун аз муқаррароти Установка истилоҳ сохтан ҷавобгарӣ дошт: “... ба муқобили ҳар гуна рафторе, ки бар зидди чунин установка буда ва ба пешрафти ин кор моней мекунад... муборизаи қатъӣ бурда шавад”. Чунин таъкид ба хотири он буд, ки бархе аз меъёрҳои Установка ба манфиати сиёсати ҳамон даврон нигаронида шуда буданд ва ба меъёри истилоҳсозии забони тоҷикӣ мувофиқат намекарданд [2, с. 61-71].

“Усулномаи истилоҳнигории тоҷикӣ”-ро, ки забоншиноси тоҷик М.Ҳ. Султон пешниҳод кардааст [1, с.47-61], ҷонибдорӣ менамоем ва дар зер бар асоси ҳамин Усулнома меъёрҳои ташаккули истилоҳоти соҳавиро дар забони тоҷикӣ мавриди таҳлил қарор медиҳем.

Усулномаи мазкурро муаллифи он бар 14 асл (ё усул) мураттаб намудааст, ки онҳо асли истилоҳнигории тоҷик маҳсуб меёбанд. Худи муаллиф низ таъкид мекунад, ки: “Усул ё аслҳои асосии истилоҳнигории тоҷикро дар заминаи меъёрҳои аслӣ ва таърихии забон ...” тартиб додааст.

Вобаста бар усулномаи мазкур усулҳои истилоҳсозӣ дар забони тоҷикӣ ба таври зер шакл мегиранд:

Интихоби истилоҳ бо истифода аз калимаю вожаҳои захираи луғавии забони тоҷикӣ: *хона, санг, хишт, дар, девор, диж, замин, боғ, кӯча, гузар* ва ғ;

Корбурди калимаҳои маъмули забони тоҷикӣ барои ифодаи маънии истилоҳи мушаххас: *хишт (хишти хом, хишти пухта, хиштбанд, хиштдевор, хиштkор), бозаргон (бизнесмен), бозаргонӣ (бизнес), девон (девони вазирон) ва* ғ;

Сохтани истилоҳи нав бар асоси 6 қолаб (роҳ)-и калимасозӣ ва 1 роҳи иборабандии забони тоҷикӣ:

бо роҳи сарфӣ (морфологӣ):

а) сохтани калима бо пешванд: *абарсадо, абармард, андарёфт, боздошт, фаросавт, нопазиро, подзаҳр* ва ғ.; [4, с.24]

б) сохтани калима бо пасванд: *овеза, хазанда, дарозо, дарёбор, астурлобгар, расадгоҳ, сангистон, варзиш, гармсер* ва ғ.;

2) бо роҳи наҳвию сарфӣ (синтаксисӣ-морфологӣ):

а) сохтани калимаҳои мураккаб: *говмеш, дупайкар, сангпушт, донишнома, ёддошт, сурхраг, ҳазорпо, сарсом, мардумгиёҳ, шаборӯз,* ва ғ.;

б) сохтани калимаҳои мураккаби омехта: *бодреса,уштурговпаланг, сангберуноранда (гиёҳ), модаронбӯ, дувоздаҳангуштӣ (рӯда*) ва ғ.;

3) бо роҳи сарфию наҳвӣ (морфологӣ-синтаксисӣ):

а) конверсия (вогардонӣ): расид (*асоси замони гузаштаи феъли* расидан) – расид (виза); ростпаҳлу (аз сифат), истода, овеза, орамида, баранда, паранда (аз сифати феълӣ), гузар, шумор (аз асоси замони ҳозираи феъл),

б) транспозитсия (ҷотабдилдиҳӣ)

4) бо роҳи луғавию наҳвӣ (лексикию синтаксисӣ), яъне табдили вожаи мураккаб ба ибораи изофӣ: *бӯйимодарон, дорчинӣ, нимасб, канорирӯзӣ, каноришабӣ* ва ғ;

5) бо роҳи луғавию маъноӣ (лексикию семантикӣ): *сутун -сутуни рост, сутуни каж; тир - тири сутун;хирман – хирмани моҳ*ва ғ.; [5, с.143]

6) бо роҳи калимасозӣ тавассути ихтисора: ЮНЕСКО, НАТО, СММ, САД ва ғ.

7) *бо роҳи наҳвӣ, яъне* сохтани ибораистилоҳҳо [1, с.78-90]

а) ибораҳои истилоҳии изофӣ: *касри даҳӣ, бурҷи гардон, Роҳи Каҳкашон, инқилоби зимистонӣ, хатти рост, ихтилофи манзар (параллакс), эътидоли баҳорӣ*ва ғ.*;*

б) ибораҳои истилоҳии пешояндӣ: *доира бар шакл, афзунӣ ба адад, пайванд ба паҳно, шакл бар доира* ва ғ.;

- Сохтани истилоҳи нави таркибпазир бар асоси воҳидҳои маънодори забон. Яъне дар заминаи чунин истилоҳ иконияти сохтани истилоҳоти дигар низ бошад: *сармоя (сармоягузор, сармоядор, сармоягузорӣ, сармояфизоӣ, сармоядорӣ, сармояи иҷтимоӣ, сармояи аслӣ, сармояи қарзӣ, сармояи инсонӣ, сармояи эълоншуда, сармояи саҳмӣ, сармояи аввалия, сармоягузории мустақил, сармояи табиӣ, сармоягузории хориҷӣ, сармоягузории дохилӣ, сармоягузории воқеӣ)* ва ғ.[5, с.123]

- Сохтани истилоҳинав бо роҳи тарҷумаи дурусту дақиқи истилоҳ аз забонҳои дигар: *худнавис (самописец), заринбарг (золотолистник), адади дурақама (двузначное число), бузургии мутлақ (абсолютная величина), ҷадвали зарб (таблица умножения), нақлиёти роҳи оҳан (железнодорожный транспорт), сарви ҳамешабаҳор (вечнозеленный кипарис), арзиши аслӣ (себестоимость), арзиши изофаи мутлақ (абсолютная прибавочная стоимость), иҷорагир (арендатор), ҳуқуқи иҷора (аренднoe право)* ва ғ.

- Сохтани истилоҳоти нав бо роҳи тарҷумаи озоди истилоҳот аз забонҳои дигар: *иқоматнома (вид на жительство), биманома (страховой полис),меъёрҳои мақбул (пруденциальныенормативы), ҳаққи иштироки афзалиятнок (квалифицированная доля участия), қарзи худтаҷдид (автоматически возобновляемый кредит)*ва ғ.

- Сохтани истилоҳи нав бо роҳи тарҷумаи маъноӣ, яъне баёни мафҳуми истилоҳ аз забонҳои дигар: *рӯёнидан бо қарори суд (отсуждение), иқрори ихтиёрӣ (явка с повинной), табақаи зерхок (подпочва*) ва ғ.

- Сохтани истилоҳи нав бо роҳи илова кардани калима ва ҷузъҳои воҳидҳои калимасози забони тоҷикӣ ба истилоҳи забонҳои дигар: карбиди оҳан (железистый углерод), дуатома (двухатомный), оҳанубетон (железобетон), даҳанаи вулқон (жерло вулкана) ва ғ.

- Сохтани истилоҳи нав бо роҳи ҳамроҳ кардани унсуру воситаҳои калимасози забони тоҷикӣ ба таркиби истилоҳи забони дигар: *бетонрез (бетонщик), бонкдорӣ, бомбаандоз (бомбардировщик), пианинонавоз (пианист), мошинрон (машинист), футболбоз (футболист)* ва ғ. [4, с.67]

- Сохтани истилоҳи мураккаб аз забони дигар, ки дар қолаби ибора таркиб ёфтааст: *садопарда (голосовая связка), садоафкан (акустический излучатель), ангиштсанг (каменный уголь), мағзпарда (мозговая оболочка), намаксанг (каменная соль), сарсатр (красная строка), ҳароммағз (спинной мозг), тирреша (стержневой корень), сиккахона (монетный двор)*ва ғ.

- Сохтани истилоҳ дар қолаби ибора, ки дар забони дигар дар қолаби калима (сохта ё мураккаб) таркиб ёфтааст: *кишти илова (подсев), кишти дубора (пересев), ситораи думдор (комета), муҳлати эътибор (давность), таъсири мутақобила (взаимодействие)* ва ғ.

- Сохтани истилоҳ вобаста ба мавҷудияти имкони ифодаи як мафҳуми илмӣ бо ду ё се истилоҳи ҳаммаънои иқтибосӣ ё тоҷикӣ: *Ҳафтдодарон, Дубби Акбар, Хирси Калон (Большая Медведица); гирифтани Офтоб, кусуф (солнечное затмение), гирифтани Моҳ, хусуф (лунное затмение)*ва ғ.

- Қабул ё иқтибос гирифтани истилоҳи забони дигар вобаста ба табиат ва қоидаҳои дастурию овоии забони тоҷикӣ: *ҳидроген, ҳолдинг, форвард, академия, кумита, докторант, аспирант, магистр, полковник, оксиген, карбон, бонк, мониторинг, трансферт* ва ғайра.

- "Асли муҳимми дигари истилоҳнигории тоҷикӣ, ки ба дигар ҳама усули дар боло номбурда бастагии ногусастанӣ дорад, риояи шевоӣ, назокат ва фасоҳати забони тоҷикист. Яъне, дар забони тоҷикӣ истилоҳнигор илова бар дониши олии забонӣ бояд дорои табъи салим ва завқи баланди сухансанҷию суханшиносӣ бошад. Зеро, ба истиснои баъзе истилоҳоти дурушт, ки дар даврони мавҷудияти Шӯравӣ ва солҳои охир сохта шудааст, дар забону адабиёти илмию адабии бештар аз ҳазорсолаи мо истилоҳоти дурушту дағал ва душворнавису душворбаён ба мушоҳида намерасад".

Ҳамин тавр, ташаккули истилоҳоти соҳавӣ як раванди мураккаб ва бисёрсамте мебошад, ки бар асоси маҷмуи принсипҳои методологӣ амалӣ мегардад ва ба таъмини низоммандӣ, дақиқӣ ва функсионалии воҳидҳои истилоҳӣ равона шудааст. Принсипҳои асосии ташаккули истилоҳоти соҳавӣ иборатанд аз: дақиқӣ, якмаъноӣ (моносемия), низоммандӣ, истифодаи захираҳои дохилии забон ва иқтибоспазирӣ.

Таҳлили меъёрҳо ва усулҳои ташаккули истилоҳоти соҳавӣ нишон медиҳад, ки забони тоҷикӣ дорои анъанаи бойи истилоҳсозии таърихӣ буда, дар замони шӯравӣ бо эҷоди "Установкаи терминологияи забони тоҷикӣ" (1936) ва минбаъд бо "Принсипҳои асосии терминологияи забони тоҷикӣ" (1971) ба як равиши низомманд табдил ёфтааст. Дар замони муосир бошад, усулномаи муосири М.Ҳ. Султон бо пешниҳоди 14 усули асосӣ ҳамчун заминаи илмии истилоҳнигории тоҷикӣ эътироф мешавад. Ин меъёрҳо на танҳо аз усулҳои классикӣ истифода мебаранд, балки фарогири дастурҳои сохторсозӣ, маъноофарӣ, тарҷумаи дуруст ва мутобиқсозии забонӣ низ ҳастанд.

Аз ин рӯ, омӯзиши амиқи принсипҳо ва усулҳои ташаккули истилоҳоти соҳавӣ на фақат аҳамияти назариявӣ, балки арзиши баланди амалиро низ доро буда, барои рушди соҳаҳои махсуси дониш ва баланд бардоштани сатҳи коммуникатсияи илмӣ зарур мебошад.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Мирзо Ҳ.С. (Султонов М.Б.). Истилоҳот ва истилоҳнигории тоҷикӣ/ Ҳ.С. Мирзо (М.Б.Султонов). – Душанбе: "Эр-граф", 2019.- 196 с.
2. Назарзода С. Истилоҳотизабонитоҷикӣ: таърих, гаройишва дурнамо. / С. Назарзода. – Душанбе, "Дақиқӣ", 2014. - 370 с.
3. Установкаи терминологияи забони тоҷикӣ // Тоҷикистони Сурх, № 181 (2377), 8 августи 1936.
4. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Иборат аз ду ҷилд. Ҷилди 1. А-Н. [Зери таҳрири С. Назарзода, А. Сангинов, С. Каримов, М. Ҳ. Султон]. Душанбе: Пажӯҳишгоҳи забон ва адабиёти Рӯдакӣ, 2008. – 949 с.

5. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Иборат аз ду ҷилд. Ҷилди 2. О-Я. [Зери таҳрири С. Назарзода, А. Сангинов, С. Каримов, М. Ҳ. Султон]. Душанбе: Пажӯҳишгоҳи забон ва адабиёти Рӯдакӣ, 2008. – 950 с.

6. Terminology work – Principles and methods // International Standard (ISO 704). – Vernier, Geneva, 2022. - 80 p. (www.iso.org)

7. https://en.wikipedia.org/wiki/Compound

8. https://flashterm.eu

САБАБҲОИ ГУСТАРИШИ ЗАБОНИ АРАБӢ ДАР ЭРОНЗАМИН

Ҳомидиён Ҳ.К.,
дотсенти кафедраи филологияи араб, факултети забонҳои шарқ, МДТ "ДДХ ба номи академик Б. Ғафуров"

Ташаккул ва густариши забон ва адабиёти араб дар ҳудуди Эронзамин умуман ва дар ҳавзаи адабии Гургон махсусан, баррасӣ шудааст. Зикр шудааст, ки дар садаҳои IX-X маркази давлати Зиёриён - шаҳри Гургон дар баробари Бухоро дар аҳди Сомониён, Хоразм дар аҳди Хоразмшоҳиён ва шаҳри Рай дар вақти султаи Оли Буя ба унвони яке аз марказҳои чаҳоргонаи адабиву фарҳангии он замон, аз ҷумла адабиёти арабизабони форсу тоҷик шинохта шудааст. Сабабҳои паҳн гаштани забону адабиёти араб ва аз ҷониби мардуми эронитабори форсизабон хуб пазируфта шудани он ба риштаи таҳлил кашида шудааст.

Таъкид рафтааст, ки дар асрҳои аввали исломӣ бо сабаби кишваркушоии мусалмонони нахустин, дини ислом интишор ёфта, барои хондани китоби Қуръон ва аҳодиси Паёмбар (с) забон ва адабиёти араб ҳамроҳ бо ин ду сарчашмаи асосии дин вориди кишварҳои фатҳшуда гардида, аз ҷониби мардуми тозамусалмоншуда хуб пазируфта шуд.

Тарҷума ва таҳлили намунаҳои ашъори шоирони арабисарои форсу тоҷики асрҳои IX-X ҳавзаи адабии Гургон пешниҳод гардидааст.

Калидвожаҳо: *шоирони арабисаро, адабиёти арабизабони форсу тоҷик, забону адабиёти араб, ҳавзаи адабии Гургон, Сомониён, Оли Буя, Зиёриён.*

Факторы становления арабского языка в Иране

Хомидиен Х.К.,
Доцент кафедры арабской филологии
факультета восточных языков, ГОУ "ХГУ имени Б.Гафурова"

В статье рассматриваются становление и распространение арабского языка и литературы на территории Ирана в целом, и в литературной среде Гургона в частности. Отмечается, что в IX-X вв. столица государства Зияридов – город Гургон, наравне с Бухарой в период правления Саманидов, Хорезмом во время царствования Хорезмшахов и Реем при династии Буидов, был признан одним из литературных и культурных центров данного периода, в том числе арабоязычной персидско-таджикской литературы. Проанализированы причины распространения арабского языка и литературы и их принятие персоязычным народом Ирана.

Подчеркивается, что в первые века ислама, в связи с завоеваниями первых мусульман, распространилась исламская религия, а арабский язык и литература проникли в завоеванные страны посредством двух основных источников данной веры – Корану и хадисам Пророка (мир ему и благословение Аллаха) и были благосклонно приняты новообращенными народами.

Переведены и проанализированы примеры стихов арабоязычных персидско-таджикских поэтов IX-X веков литературного круга Гургона.

***Ключевые слова**: арабоязычные поэты, арабоязычная персидско-таджикская литература, арабский язык и литература, литературный круг Гургона, Саманиды, Бувайхиды, Зияриды.*

Factors behind the development of the Arabic language in the Iranian lands.

Homidiyon H.K.,

Associate Professor of the department of Arabic philology
attached to the faculty of oriental languages under the SEI "KhSU named after acad. B. Gafurov"

The formation and evolution of Arabic language and literature in Iran in general, and in the literary circle of Gorgan in particular are scrutinized in the article. It is emphasized that in the IX-X centuries the capital of the Ziyarid state – the city of Gorgan, along with Bukhara during the reign of the Samanids, Khorezm under the dominion of the Khorezmshahs and Ray under the Buyid dynasty, was recognized as one of the literary and cultural centers of this period, including Arabic Persian-Tajik literature. The reasons for the spread of Arabic language and literature and their adoption by the Persian-speaking people of Iran are analyzed.

It is emphasized that in the first centuries of Islam, owing to the conquests of the first Muslims, the Islamic religion spread, and Arabic language and literature penetrated into the conquered countries through two main sources of this faith - the Koran and the Hadiths of the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) and were favorably accepted by the newly converted peoples.

A number of examples of poems by Arabic-speaking Persian-Tajik poets of the IX-X-th centuries from the Gorgan literary circle have been translated and analyzed.

***Key words**: Arabic poets, Persian-Tajik Arabic literature, Arabic language and literature, Gorgan literary circle, the Samanids, the Buyid Dynasty, the Ziyarids.*

Доир ба пайдоиш ва густариши забону адабиёти араб дар қаламрави Эронзамини куҳан, ки забони мардуми бумии он забони форсӣ-тоҷикӣ буд, метавон баён намуд, ки он ба асрҳои нахусти исломӣ бармегардад. Зеро агар ба қарнҳои гузаштаи қабл аз ислом нигариста шавад, маълум мегардад, ки дар сарзамини куҳани Эрон ҳеҷ нақше ва ҳеҷ ахборе дар бораи вуҷуди забон ва адабиёти араб ё инкишофу ташаккули он маълумоте пайдо нахоҳад шуд, ҷуз ба истиснои калимаҳои бисёр кам ва муайян дар манотиқи наздик ба кишварҳои арабӣ ва қабоили он, ки дар забони гуфтугӯи мавриди истифода қарор гирифта буд. Вале, пас аз паҳн шудани дини ислом дар сарзамини Эронзамин ва ба он гаравидани халқу қавмиятҳои сарзамини мазкур, забон ва адабиёти араб ба ин минтақа роҳ пайдо намуд. Оҳиста – оҳиста дар муддати начандон тӯлонӣ забони арабӣ дар миёни ҳамаи қишрҳои ҷомеа паҳн гардида, олимону донишандон ба таълиму тадриси он пардохтанд. Бояд таъкид намуд, ки забони арабӣ дар ибтидо, ҷанбаи динӣ ва ибодиро касб намуда, ҳамчун забони китоби муқаддаси мусулмонҳо, яъне Қуръон шинохта шуда буд. Аз ин лиҳоз, забон ва адабиёти араб оҳиста –

оҳиста тавассути омӯзиши сарчашмаи асосии дин доманаи худро паҳн намуда, вориди ҳавзаҳои илмӣ, марокизи омӯзишӣ, макотибу мадорис, ҳукму идора ва, ҳатто, хонадони ҳар як эронитабори форсизабон гардид. Инчунин, забони мазкур тадриҷан вориди маҳфилҳои адабӣ, иҷтимоӣ ва, ҳатто, сиёсӣ гардида, дар назди шоҳону амирон ва вазирону раҳбарон ва адибону доишмандон ҷойгоҳи баландеро касб намуд. Ҳамин тавр он, оромона ҷои забони форсӣ-тоҷикиро гирифта, ба забони расмӣ ва идории шоҳону амирон ва сиёсатмадорони Эрон мубаддал гардид. Онҳо дар нахустин марказҳои илмиву адабии Эронзамин, ки шаҳрҳои Гургон, Исфаҳон, Рай, Бухоро, Самарқанд, Ҳирот, Хева ва ғайраҳо ба ҳисоб мерафтанд, дар баробари арҷ гузоштан ба забони форсӣ-тоҷикӣ, ҳамчунин ба забон ва адабиёти араб майлу рағбати зиёд зоҳир намудаанд. Ҳамчунин, дар баробари шоирону нависандагони форсисарой, сухансароёну котибони арабисарой ва, ҳатто, адибони арабиаслро дар дарборҳои худ сарҷамъ намуда, ҳавзаҳои адабиву илмии бонуфузеро бунёд намудаанд, ки таърихи адаб назирашро то ҳол надидааст. Марказҳои зикршуда, бо он ҳама ҳайбату шаҳомати худ тавонистанд, дар ташаккули забону адабиёт, илму дониш, фарҳанг ва касбу ҳунар дар тамаддуни ҷаҳонӣ саҳми боризеро бигузоранд. Аз миёни ин марокизи адаби метавон ҷойгоҳи шаҳри Гургонро зикр намуд, ки мақолаи мазкур ба он бахшида шудааст. Дар ҳақиқат, амирону вазирони Зиёриён барои густариши илму адаб дар ин марказ кӯшиши зиёд менамуданд, ки дар миёни онҳо хидматҳои Қобус ибни Вушумгир ва набераи ӯ-Кайковус ибни Искандар бисёр назаррас мебошад. Хусусан дар замони Қобус ибни Вушумгир, Гургон ба авҷи баланди илмиву адабии худ расида буд. Чунки ағлаби донишмандону фарехтагони илму адабро ба дарбори худ ҷалб менамуд ва ин шаҳр ҳамчун мақар ва малҷаи бузургони адаб аз қабили Абӯрайҳони Берунӣ ва Абӯалӣ ибни Сино гардида буд. Доир ба сафари Абӯрайҳони Берунӣ ба Гургон метавон чунин ҳадс зад, ки дар соли 393/1003 замони ҳукумати Қобус ба он ҷо омада, арзи ҷуғрофии онро ҳисоб намуд. Берунӣ, муддати ду сол дар дарбори Қобус дар Гургон иқомат намуда, аз ҳимоятҳои бедареғи Қобус баҳраманд гардид. Аз ин лиҳоз, Берунӣ барои чунин ҳимояҳо китоби машҳури худ “Осор-ул-боқия ан-ил-қурун-ил-холия”-ро ба Қобус пешкаш намуд. Инчунин, Абӯалӣ ибни Сино дар соли 403/1013 ба хотири донишпарварии Қобус ба Гургон меояд ва китоби “ал-Қонун фи-т-тиб” ва “Мухтасар-ул-маҷистӣ”-ро дар он ҷо таълиф менамояд. Мавриди зикр аст, ки вазири донишпарвари Бувайҳиён – Соҳиб ибни Аббод низ ҳудуди ду даҳаи вазорaташро дар Гургон сипарӣ намудааст. Инчунин, адиби машҳури он давр Бадеуззамони Ҳамадонӣ барои дидори Соҳиб ибни Аббод вориди Гургон гардида, мавриди озмоиши табъи сурудани шеър қарор гирифт [3,142-143]. Ҳамин тавр, дар бораи ҷойгоҳи баланди илмиву адабии ин шаҳр, ки аз ҳавзаҳои шинохташудаи он давр маҳсуб мешуд, баҳогузории мунсифонае дар сарчашмаҳо зикр шудааст. Аз ҷумла, яке аз муҳаққиқон онро бо яке аз чаҳор дарборҳои муҳими илмиву адабии он давр ҳисобида чунин мегӯяд: “Дарбори Оли Зиёр дар Гургон, дарбори Оли Буя дар Исфаҳону Рай, дарбори Сомонӣ дар Бухоро ва дарбори Хоразмшоҳиён дар Хева” [3,147]. Ба ин хотир, метавон омилҳо ва сабабҳои ташаккули инкишофи забони арабиро дар Эронзамин ва хоссатан дар шаҳри Гургон ба чанд нукта рабт намуд, ки он ба таври зайл чунин аст:

1. Китоби муқаддас будани Қуръон дар назди мусулмонон: Бояд ҳадс зад, ки китоби Қуръон дар назди мусулмонон ҷойгоҳи баландеро бархурдор аст, зеро он сарчашмаи ягонаи тағйирнопазири аҳкоми динӣ ва ақидавии онҳо ба шумор меравад. Дар ин бора, яке аз ховаршиносони машҳур ҷаҳонӣ чунин менависад: “Барои мо китоби муқаддас, китоби муқаддас аст, хоҳ ба забони аслӣ хонда шавад ва хоҳ ба забони мо. Аммо Қуръон барои мусулмонон чунин нест. Дар назари онон ин Қуръони арабӣ, айни гуфтаи Худост ва ваҳйи

сареҳ аст... Аз ин рӯ Қуръонро ба наҳви шоиста наметавон тарҷума кард. Он тарҷумаҳое, ки ба василаи мусулмонон форсӣ ё туркӣ ё урду навиша шудааст, умуман таҳтуллафз ҳастанд ва мутарҷим сахт дар қайди он буда, ки калимотро айнан ва бе ҳеҷ гуна тағйир ба забони дигар нақл кунад. Илова бар ин, намозе ки ҳар мусулмон бояд панҷ бор дар рӯз бигузорад ва низ калимаи шаҳодат ва соири иборот ва алфози динӣ, ки ҳамеша бар забони ҳар мусалмони муътақид хоҳ эронӣ ва туркӣ, хоҳ ҳиндӣ ва афғонӣ ҷорӣ аст, ҳама бояд ба забони арабӣ адо шавад. Аз ин рӯ ҳар мусулмон бояд ба забони арабӣ андаке ошноӣ дошта бошад, ҳарчанд ки беҳтар донистани ин забони муқаддаси исломӣ беш аз ҳар чизи дигаре ӯро дар назари ҳамкешон, бузург ва арҷманд менамояд. Гузашта аз инҳо, ҳар қавме, ки ислом меоварад, дар андак муддате забонаш пур аз вожаҳои арабӣ мешавад" [3,14-15]. Аз ин лиҳоз, ҳаводорон ва пайравони ин китоби муқаддас кушиш менамояд, ки мазомини калимоту иборот ва ҷумлаҳои онро дарк намояд. Ин амр боиси он мегардад, ки барои фаҳмидани он бояд забони арабиро биомӯзанд, то аз ин сарчашмаи пуразриш ҳавоиҷи маънавии хешро бароварда созанд. Аз ин дидгоҳ, Қуръон низ яке аз умдатарин асбоби интишори забони арабӣ дар олам чӣ дар гузашта ва чӣ имрӯза ба ҳисоб меравад. Ҳамин тавр, ағлаби мардум барои омӯхтан ва дарки мафоҳими ин китоби муқаддас, ба омӯзиши забони мазкур бисёр таваҷҷуҳ намуда, дар фурсати начандон зиёд онро комилан аз худ намуда, боз ба дигарон меомӯзониданд.

2. Таваҷҷуҳи шоҳону амирон ва вазирону ҳокимони эронитабор ба забони арабӣ. Шоҳону амирон ва вазирону ҳокимони форсизабони эронитабор, ки дар ҳудуди Эронзамини куҳан ҳукумат менамуданд, мактубҳои расмӣ ва номаҳои идориро ба хулафои умавию аббосӣ ба забони арабӣ китобат менамуданд. Ин амр сабаб гардид, ки онҳо забони арабиро ҳамчун забони дарбор ва ҳукму идора ҳифозат намояд. Ин худ яке аз заминаҳои асосиро барои пешрафти забони арабӣ дар бадани ҳукуматҳои аҷамии эронӣ, ҷомеа ва оммаи мардум ба вуҷуд овард [5,65]. Боризтарини мисоли он, ҳукуматҳои хонадонҳои эронии Тоҳириён, Сомониён, Зиёриён, Бувайҳиён ва ғайраро метавон зикр намуд, ки дар раъси онон амироне чун Исмоили Сомонӣ, Қобус ибни Вушумгир ва вазироне чун Абулфазл ибни Амид, Соҳиб ибни Аббод, донишмандоне мисли Абуалӣ ибни Сино, Абуалии Мискавайҳ, Қозии Гургонӣ ва дигарон ба забони арабӣ кору фаъолият менамуданд.

3. Шоистагӣ ва бартарии забони арабӣ барои сохтани мафҳумҳои илмӣ. Донишмандону муҳаққиқон барои нигориш, таълиф, тасниф ва тарҷумаи кутуби илмиву адабӣ, истилоҳоти илмии зиёдеро дар заминаҳои мухталиф ва муодилҳои дақиқу муносиб ба забони арабӣ сохтанд, ки дар ҳақиқат ин гуна пешравӣ дар дигар забонҳои он давр ба ин сурат ба назар намерасид. Дар ин бора яке аз шарқшиносон шинохта чунин менависад: "Шоистагии забони арабӣ барои баёни мафоҳими илмӣ, онро конуни таваҷҷуҳи донишмандон қарор дода буд, зеро масдарҳои гуногун ва абвобу муштаққоти фаровони он ҳар яке барои он аст, ки яке аз ҳолот ва кайфиёти мафҳум решаи аслиро баён кунад" [3,18]. Чуноне, ки қаблан зикр гардид, баъди бунёди империяи бузурги мусулмонӣ, ки дар пешравии он ҳамаи қавму миллатҳои мусалмоншуда саҳим буданд, онҳо барои пешравии илмиву адабӣ ва фарҳангиву мадании низ талошҳои зиёд намудаанд. Аз ҷумла, барои тарҷума ва таълифу таснифи улуми мухталиф аз осори мардуми форсизабон, Юнон ва Ҳинд китобҳои зиёдеро ба забони арабӣ тарҷума карданд. Мавриди зикр аст, ки дар раъси ин ҳама тарҷумонон яке аз донишмандони арабизабони форсу тоҷик Абдуллоҳ ибни Муқаффаъ меистод, ки дар таърихи адабиёти арабу аҷам асосгузори илми тарҷума ба ҳисоб меравад.

4. Алоқаи донишмандону адибони Эронзамин ба забону адабиёти араб. Бояд зикр намуд, ки баъди нашри дини ислом олимону донишмандон ва нависандагону шоирони

эронитабор алоқаи зиёде ба забону адабиёти араб пайдо намуданд. Онҳо кӯшиш менамуданд, ки шеъри худро аз лиҳози мазмун, вазну қофия ва истифодаи санъатҳои бадеъ ба шеъри араб наздик намоянд. Ин қаробат дар ҳақиқат дар ашъори сурудаи шоирони арабизабони форсу тоҷик ба таври аланӣ дида мешавад, ки дар ин бора яке аз муҳаққиқони араб чунин менависад: “Эрониён алоқаи зиёде ба шеъри арабӣ доштанд. Онҳо дар ашъори форсии худ ба тазмину иқтибоси сурудаҳои арабӣ ва назми муламмаъот чунон иноятӣ махсус нишон медоданд, ки хонанда аснои хондани он эҳсос мекунад, ки ба як забон навишта шудаанд ” [7,291].

Бояд таъкид намуд, ки дилбастагии шоирону нависандагон ва донишмандону олимони мардуми форсизабон ба ин маҳдуд нагашта, онҳо кӯшиш менамуданд, ки барои инкишофи забону адабиёти араб саҳми худро гузошта бошанд. Аз ҷумла, онҳо талош намуда, дар улуми мухталифи забон чун сарф, наҳв, иштиқоқ, балоғат, фасоҳат, бадеъ, нақд ва ғайраҳо асарҳои калонҳаҷмеро таълиф намуданд. Онҳо бо ин ташаббус хидмати арзишмандеро барои ташаккули забони арабӣ ва омӯзиш он ба сомон расониданд. Лозим ба таъкид аст, ки ин амал дар улуми динӣ ва фиқҳӣ оғоз гашта, боқӣ ҳамаи улумро фаро гирифт. Ҳамин тавр, миллати араб бе муҳобот ҷуз улуми динӣ, боқӣ дигар ағлаби илмҳоро аз милатҳои дигар, хоссатан, аз эрониёну юнониён тавассути тарҷума ба даст овардаанд. Аз ин лиҳоз, муҳаққиқон улуми адабиёти арабро ба ду дастаи калон тақсим намудаанд, ки он “улум-уш-шаръӣ”, яъне улуми дохилӣ ва “улуму-л-аҷам” яъне улуми хориҷӣ мебошад, ки дар пойтахти давлати Аббосиён шаҳри Бағдод падид омада буд [3,17-18].

5. Аҳаммият додани шоҳону амирони Гургон ба улум ва фунуни арабӣ: Бояд таъкид намуд, ки яке аз асбоби ривоҷи забон ва адабиёти араб ба таври умум дар Эронзамин ва ба таври махсус дар Гургон, таваҷҷуҳ намудани амирону ҳокимон ва вазирони Оли Зиёр ба забони мазкур ба ҳисоб меравад. Кашмакашиҳои сиёсӣ ва ҷангу ҷидол, ки дар ҳудуди ҳукумати онҳо сурат мегирифт, натавонистанд роҳи ташаккул ва пешравии забони арабиро бигиранд. Чуноне ки зикр гардид, ҳуккоми хонадони Зиёриён ба забони арабӣ аҳаммияти махсус медоданд, ки дар раъси онҳо метавон Қобус ибни Вушумгир ва дигаронро ёд намуд, ки осори арабии онҳо тавассути сарчашмаҳои арабӣ ҳатто то замони мо омада расидааст. Дар баробари ин, онҳо ҳамчунин ҳаводор ва ҳомии илму адаб дар замони худ маҳсуб мешуданд, ки ҳадафи аслӣ аз ин кор фароҳам овардани фазои илмиву адабӣ дар қаламрави ҳукуматашон ба ҳисоб мерафт. Аз ин лиҳоз, маҷмуае аз улуми нав, чун адаб, ахлоқ, фалсафа, сиёсат ва ғайра ба вуҷуд омаданд. Ҳамчунин, қисмате аз илмҳои ҷуғрофия, тиб, фалак, ҳандаса, ҳисоб, ҷабр, мантиқ, калом ва ғайраҳо аз забонҳои дигар ба забони арабӣ дар ин қисмате аз Эронзамин тарҷума шуд [8,3].

6. Вуҷуди амирони адабпарвару донишманд чун Қобус ибни Вушумгири Зиёрӣ дар Гургон. Чуноне ки қаблан ишора шуд, Қобус ибни Вушумгир яке аз амирони донишманду донишпарвари Оли Зиёр, ки бо ҳимояти моддиву маънавии худ тавонист, шаҳри Гургонро ба яке аз марказҳои чаҳоргонаи тамаддуни Эронзамин мубаддал намоянд. Аз ҷумла, дар замони султаи хонадони мазкур шоирону нависандагоне чун Қозӣ Абдулазизи Ҷурҷонӣ, Қозӣ Абубашари Гургонӣ, Абдулқоҳири Ҷурҷонӣ, Абуомири Ҷурҷонӣ, Ибни Ҳиндуи Қумӣ, Бадеуззамони Ҳамадонӣ ва дигаронро метавон зикр намуд. Инчунин, дар ин минтақа нависандагоне, ба монанди Амр ибни Масъада – вазири Маъмун халифаи Аббосӣ, Маҷошиъ ибни Масъада ва Иброҳим ибни Аббос Абубакри Сулӣ, ки аз фарзандони хонадони Сулӣ буданд, ба фаъолияти илмиву адабӣ ҳиммат гузошта, осори арзишмандеро аз адаб, шеър ва дигар улуми арабӣ аз худ ба ёдгор гузоштаанд [1,16; 9,7-8]

7. Тарғибу ташвиқи донишмандону адибон ба омӯзиши забони арабӣ. Бояд ҳадс зад, ки яке аз омилҳои густариш ва инкишофи забони арабӣ дар Гургон, алоқаи олимону донишмандон ва шоирону нависандагони гургонӣ ба таълифу тарҷумаи илмҳои гуногун ба забони арабӣ буд. Ин кори онҳо муҷиби шаклгирии наҳзати фикрии бузурге дар ҷомеаи Гургон гардид, ки ҳамаи ашхос, ҳатто, занон дар баробари донистан ва омӯзиши забони аҷдодии худ, ба фарогирии улуми мухталиф ба забони арабӣ ташвиқ мешуданд. Онҳо, осори гаронарзиши таълифнамудаи олимону донишмандон ва ашъори шоиронро, ки дар масоҷиду мадорис ва китобхонаҳо нигаҳдорӣ мешуданд, мутолиа намуда, аз он баҳраи вофир касб менамуданд. Далели ин гуфтаҳо, китобхонаҳои шахсии волиёну ҳокимон ва вазирон ба ҳисоб меравад. Аз ҷумла, замоне Нуҳ ибни Мансури Сомонӣ ба Соҳиб ибни Аббод нома навишта ӯро ваъдаи вазорат дар Бухоро медиҳад, чунин посух мегардонад: “Амволи ман зиёд аст, аз ҷумла, танҳо барои кашидани китобҳоям, чаҳорсад шутур ё бештар лозим аст” [4, III,230; 6,II,498].

Дар бораи гароиши мардуми ҳавзаи адабии Гургон ба омӯзиши илму дониш дар ин минтақа, яке аз шоирони арабизабони форсу тоҷики ин сарзамин Абулмаҷд фарзанди адиби машҳур Қозӣ Абубашари Ҷурҷонӣ чунин менависад:

في طَلَبِ الآدابِ زُهدُ القَنوع قَد أصبَحَ الناسُ وكلٌّ به
يَهزُّه الشوقُ وفَرطُ الوُلوع لستَ تَرى في الكلِّ ذا همّةٍ
كالآكِلِ الشيءِ على غيرِ جُوع لكن تَرى حينَ تَرى قارئاً
مَجيءَ مَن شابَ الهَوى بالنُزوع [2,1/544] يَجيءُ في فَضلةِ وقتٍ له

(Яъне: Дар ҳақиқат мардуми замона ба гунае ҳама дар талаби илму адаб шуданд.

Дар миёни ҳамаи мардум, фарди боҳимматеро намебинӣ, ки шавқу иштиёқи зиёд ӯро ба ҳаракат оварад.

Аммо шахси донишандӯзро мебинӣ, ки ҳамчун фарди сершуда танҳо барои гуруснагии илм тазоҳур мекунад.

Ӯ вақтҳои фароғати худро чун шахсе аз рӯи хоҳишу ҳуш ошиқи пешакӣ мекунад, мегузаронад).

8. Маҳдудияти услуби назму насри форсӣ – тоҷикӣ ба мавзуот ва суннатҳои шеъри арабии қадим: Мавриди зикр аст, ки яке аз омилҳои густариши забон ва адабиёти арабӣ дар ин аҳд пойбанд будани назму насри форсӣ – тоҷикӣ ба суннат ва мавзуоти шеъри куҳани арабӣ ба шумор меравад. Ҳамин тавр барои расидан ба дараҷаи илмии эҷоди назму наср бояд, улуми зарури даврро омӯхта, сипас ҳамчун мутахассис ва дорандаи иҷозатнома дар идорот ва вазоратхонаҳои давлатӣ ба кор қабул карда мешуд. Ҳамчунин, дар ин бора яке аз ховаршиносони машҳур дар китоби худ чунин изҳори назар мекунад: “ Ҳар нафаре, ки мехост дар назму наср маҳорате касб намояд, пас барои ӯ лозим аст то забони арабӣ, Қуръони маҷид, аҳодиси набавӣ, ахбору амсол араб, осори Соҳиб ибни Аббод, Абуисҳоқи Собӣ, Қуддома ибни Ҷаъфар, Бадеуззамони Ҳамадонӣ, Ҳарирӣ ва нависандагони дигар ва низ давовини Мутанаббӣ, Абевардӣ ва Ғаззолиро бихонад” [3, 24-125]. Ҳамин тавр шеъри арабӣ тамоми девонҳои шоирони арабизабони форсу тоҷик ва ҳатто баъзе форсизабонони Гургонро низ фаро гирифт. Аз ин лиҳоз, доманаи забони форсӣ – тоҷикӣ маҳдуд гардида, натавонист ба ҳадди шоиста бар забони эҷодиёти олимону донишмандони худи фарзандони худ ворид гардад. Забони арабӣ то ба он ҳадде дар дилу дидаи олимону донишмандони он аср ҷой гирифт, ки яке аз адибони фаррехтаи форсу тоҷик Абурайҳони Берунӣ чунин мегӯяд: “Ҳаҷв ба забони арабӣ бароям аз мадҳ ба форсӣ писандидатар аст” [10,338]. Бояд ишора намуд, ки ин андешаи Абурайҳони Берунӣ барои бартар шуморидани забони арабӣ аз забони модарии ӯ, яъне форсӣ – тоҷикӣ

набуда, балки он барои васеътар будани доираи мутолиаи забони арабӣ аз форсӣ – тоҷикии он замон гуфта шудааст.

Ҳамин тавр, метавон талхис намуд, ки сабабҳои гуногуни зикршуда муҷиб гардид, ки забону адабиёти араб дар қаламрави Эронзамин ва хоссатан шаҳри Гургон маркази давлати Зиёриён густариш намояд. Ин таҳаввулот сабаб гардид, ки шаҳри Гургон дар аҳди Зиёриён чун дигар марказҳои илмиву адабии Эронзамин аз қабили Бухоро дар замони Сомониён, Хоразм дар аҳди Хоразшоҳиён ва шаҳри Рай дар вақти султаи Бувайҳиён ба унвони яке аз марказҳои чаҳоргонаи адабиву фарҳангии тамаддуни он рӯз шинохта шудааст.

Чуноне қаблан ишора шуд, дар ин марказ донишмандону суханварони барҷаста ба адабиёт ворид гардида, ҳар яки онҳо дар рушду нумуи адабиёти араб ва ва шохаи бузурги адабиёти арабизабони форсу тоҷик саҳми бузургеро гузоштаанд, ки таърихи адаб назирашро надидааст.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1-ابن خلكان، ابو العباس شمس الدين احمد بن محمد. وفيات الأعيان وأنباء أبناء الزمان. ج.1. تحقيق احسان عباس. -بيروت: دار صادر، ،1968.

2-الباخرزي، علي بن الحسن بن علي بن أبوطيب. دمية القصر وعصرة أهل العصر.3- ج. تحقيق ودراسة الدكتور محمد التنوخي، -بيروت: دار الجيل، 1993/1415.

3-براون، ادوارد. تاريخ ادبيات ايران (از فردوسى تا سعدى). ترجمه فتح الله مجتبای. انتشارات مروارد، 1341.

4-الثعالبى، ابو منصور عبد الملك النيسابرى. يتيمة الدهر في محاسن أهل العصر. 7 أجزاء.تحقيق مفيد محمد. -بيروت: دار الكتب العلمية. 2000.

5-حسيني محمد باقر. جاحظ نيشابور. - مشهد: انتشارات دانشگاه فردوسى، چ 1. 1382

6-الحموى، ياقوت شهاب الدين. معجم الأدباء. 20 جزءا. الطبعة الثالثة. –بيروت: دار الفكر، 1400/1980ق.

7-الحوفي، احمد محمد. تيارات ثقافية بين العرب والفرس. –القاهرة: دار نهضة مصر، 1967.

8-الخفاجي، محمد عبدالمنعم. الثقافة الإسلامية بين ماضيها وحاضرها. طبعة المجلس الأعلى للشؤون الإسلامية، 1966. 1966)

9-زغلول سلام، محمد. تاريخ النقد الأدبي من القرن الخامس إلى العاشر. – القاهرة: دار المعارف، (لا تا)

10-الشامي، علي. الأدب الفارسي في العصر الغزنوي. – تونس (لا تا)

11. Ibn Khallikon, Abu Abbas Shamsuddin Ahmad ibn Muhammad. Wafayot-ul-Ayan and Anbou Abnoi-z-zaman. Volume 1. Research by Ihsan Abbas. - Beirut: Daru-s-sodir, 1968

12. al-Boharzi, Ali ibn Hasan ibn Ali ibn Abu Tayib. Dumyat-ul-Qasr and usratu ahl-l-asr. 3 vol. Research and research of Dr. Muhammad al-Tanukhi, - Beirut: Dar-ul-Jil, 1415/1993

13. Brown, Edward. The history of Iranian literature (from Firdawsi to Saadi) translated by Fathullah Mujtabai. Publication of the Pearl, 1341

14. al-Saalibi, Abu Mansur Abdul Malik al-Nisaburi. Yatimat-ud-dahr fi mahasini ahl-l-asr. 7 parts. Research and Mufid Muhammad. - Beirut: Dar-ul-Qutub al-ilmiya, 2000

15. Hosseini, Muhammad Baqir. Jahi and Naishobur. - Mashhad: Publications of Ferdowsi University, vol. 1.1382

16. al-Hamawi, Yakut Shahabuddin. Mujam-ul-udaba. 20 except. al-Taba'at as-solisatu, - Beirut: Dar-ul-fikr, 1980/1400.

17. al-Hawfi, Ahmad Muhammad. Tayarotun saqofiyatun bain-al-arab wa-l-furs. - al-Cahirato: Dar-un-nahzat Misr, 1967.

18. al-Khaffaji, Muhammad Abdul Munaim. as-Saqafat-ul-Islamiyatu and the moderns and present. Tabat-ul-Majlis al-A'la li-sh-shu'uni-l-Islamiya, 1966.

19. Zaglul Salam, Muhammad. Tarikh-un-naqd-il-adabi min-al-qarn-il-khamis ila-ashir. - Beirut: Dar-ul-ma'arif, (lo to).

20. Ash-Shami, Ali. al-Adab-ul-forsiyu fi-l-asri-l-Ghaznaviyu. Tunisia. (lo to)

ВИЖАГИҲОИ МУҚОИСАВИИ ҲИССАҲОИ НОМУСТАҚИЛИ НУТҚ ДАР ТАРКИБИ ЗАРБУЛМАСАЛ ВА МАҚОЛҲОИ АНГЛИСӢ ВА ТОҶИКӢ

Азизова З.Ш.,

доктор (PhD) аз рӯи ихтисоси кафедраи забонҳои хориҷӣ

Донишкадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар шаҳри Хуҷанд

zarina230995@mail.ru

Дар мақола хусусиятҳои муқоисавии истифодаи ҳиссаҳои номустақили нутқ, махсусан пайвандакҳо, ҳиссачаҳо ва нидоҳо дар таркиби зарбулмасал ва мақолҳои забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Таваҷҷуҳи асосӣ ба нақши пайвандакҳои пайвасткунанда ва тобеъкунанда дар ташкили робитаи маъноӣ ва сохтории ҷумлаҳо равона шудааст. Муайян карда мешавад, ки дар ҳар ду забон пайвандакҳо чун воситаи муҳими алоқаи грамматикӣ хидмат мекунанд, аммо дар истифода ва басомади онҳо фарқиятҳои муайян низ мушоҳида мегарданд. Ҳамчунин, истифодаи ҳиссачаҳои инкор ва нидоҳо дар зарбулмасалҳои ҳар ду забон таҳлил шуда, хусусиятҳои миллию услубии онҳо нишон дода мешаванд.

Калидвожаҳо: *зарбулмасал, мақол, ҳиссаҳои номустақили нутқ, пайвандак, пайвандаки тобеъкунанда, пайвандаки пайвасткунанда, ҳиссача, нидо, забони англисӣ, забони тоҷикӣ.*

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ НЕЗАВИСИМЫХ ЧАСТЕЙ РЕЧИ ПРИ СОСТАВЛЕНИИ АНГЛИЙСКИХ И ТАДЖИКСКИХ ПОСЛОВИЦ

Азизова З.Ш.

Доктор (PhD) по специальности кафедры иностранных языков

Института экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции в городе Худжанде.

zarina230995@mail.ru

В статье рассматриваются сравнительные особенности употребления служебных частей речи, в частности союзов, частиц и междометий, в составе английских и таджикских пословиц и поговорок. Основное внимание уделяется сочинительным и подчинительным союзам и их роли в установлении смысловой и грамматической связи между частями предложения. Установлено, что союзы являются важным средством синтаксической связи в обоих языках, при этом наблюдаются определённые различия в их частотности и способах употребления. Также анализируется использование отрицательных частиц и междометий, раскрываются их экспрессивные и национально-стилистические особенности.

Ключевые слова: *пословицы, поговорки, служебные части речи, союзы, сочинительные союзы, подчинительные союзы, частицы, междометия, английский язык, таджикский язык*

COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF NON-INDEPENDENT PARTS OF SPEECH IN ENGLISH AND TAJIK PROVERBS AND SAYINGS

Azizova Z.Sh.,
Institute of economy and trade Tajik state university of commerce in Khujand, Doctor of Philosophy (PhD) of foreign languages department.
zarina230995@mail.ru

The article examines the comparative features of the use of functional parts of speech, particularly conjunctions, particles, and interjections, in English and Tajik proverbs and sayings. Special attention is paid to coordinating and subordinating conjunctions and their role in establishing grammatical and semantic connections between clauses. The study reveals that conjunctions function as essential means of syntactic linkage in both languages, although differences in frequency and usage patterns are observed. Additionally, negative particles and interjections are analyzed, highlighting their stylistic and expressive functions as well as language-specific characteristics.

Keywords: *proverbs, sayings, functional parts of speech, conjunctions, coordinating conjunctions, subordinating conjunctions, particles, interjections, English language, Tajik language*

Бо ҳамзамон ташаккул ёфтани миллат ва пешрафти миллӣ, равандҳои худшиносии синфӣ, таҳкими муборизаи синфӣ, дигаргуниҳои иҷтимоию сиёсӣ, инчунин рушди фарҳанги миллӣ ва тафаккури бадеиву илмӣ низ тадриҷан густариш ёфтаанд. Дар ҳамин замина фолклоршиносӣ ҳамчун илми мустақил, ки таҳаввул ва хусусиятҳои фарҳанги бадеии шифоҳии оммаро меомӯзад, ташаккул ёфта, ба марҳилаи рушд ворид гардид. Ҳамзамон бо таҳқиқи дигар навъҳои санъати мардумии назм, ба омӯзиши яке аз қадимтарин ва маъруфтарин жанрҳои фолклор — зарбулмасалу мақолҳо, ки бо ихчамӣ ва дақиқии хос моҳияти падидаҳои мураккаби зиндагиро ифода менамоянд, таваҷҷуҳи махсус зоҳир шуд. Дар натиҷа, соҳаи мустақили филология — паремиология ба вуҷуд омад, ки ба омӯзиш ва таҳлили жанрҳои афористии фолклорӣ, аз қабили зарбулмасалҳо, мақолҳо ва афоризмҳо машғул мебошад.

Зарбулмасалу мақолҳо яке аз намудҳои муҳими фолклор ба шумор рафта, аз даврaҳои бисёр қадим сарчашма гирифтаанд ва дар иртиботи зич бо жанрҳои дигари адабӣ, монанди панд, чистон, латифа (анекдот), масал ва рубоӣ рушд ёфтаанд. Дар тӯли таърихи мавҷудияти худ инсоният дар асоси таҷрибаи мушаххаси зиндагӣ теъдоди зиёди зарбулмасалу мақолҳоро офаридааст, ки тадриҷан миёни мардум паҳн гардидаанд.

Морфология яке аз бахшҳои асосии грамматика буда, гурӯҳҳои грамматикӣ ё ҳиссаҳои нутқ ва категорияҳои грамматикии онҳоро мавриди омӯзиш қарор медиҳад. Мавзӯи марказии ин бахш калима бо тамоми хусусиятҳои грамматикии он мебошад. Калима ҳамзамон воҳиди луғавӣ ва грамматикӣ аст: аз як тараф, ҳамчун воҳиди луғавӣ маҷмӯи маъниҳои луғавиро дар бар мегирад ва аз ҷониби дигар, ҳамчун воҳиди грамматикӣ низоми шаклҳо ва мафҳумҳои грамматикии худро ташкил медиҳад.

Ҳиссаҳои номустақили нутқ гурӯҳи калимаҳоест, ки барои ифодаи муносибат байни мафҳумҳои калимаҳои муҳим ва барои пайвасти онҳо хизмат менамояд. Баъзеи онҳо аъзои ҷумла шуда метавонанд. Ба ҳиссаҳои номустақили нутқ пешояндҳо, пайвандакҳо, ҳиссача ва нидо дохил мешаванд. Дар зарбулмасалҳои ҳар ду забон ҳиссаҳои номустақили нутқ хеле фаровон истифода бурда мешаванд, ки мо онро дар поён дида мебароем.

Пешояндҳо ҳиссаи номустақили нутқ буда, баъзе аз онҳо маънои луғавӣ доранд, вале чанде аз онҳо, умуман, аз маънои луғавӣ маҳруманд ва чун воҳиди грамматикӣ хизмат мекунанд. Онҳо якҷоя бо исм, ҷонишин ва дигар ҳиссаҳои нутқ дар таркиби ибораҳо омада, муносибатҳои гуногуни синтаксисиро ифода менамоянд, ки ин муносибатро дар зарбулмасалҳо дучор шудан мумкин аст. Масалан:

Brevity is the soul of wit [7, 22].

Caution is the parent of safety [7, 23].

Дар мисолҳои боло пешоянди *“of”* истифода бурда шудааст, ки он дар забони англисӣ ягон маънои луғавӣ надорад ва мисли пасванди падеж барои алоқаманд кардани чӣ исм бо исми дигар ё ҷонишин хизмат мекунад, яъне *“of”* исми *“soul”*-ро бо *“wit”* алоқаманд кардааст ва дар мисоли дуюм *“parent”*- ро бо *“safety”* алоқаманд намуда, ибораи “*soul of wit*” ва “*parent of safety*” – ро ташкил додааст.

Пешояндҳои дигар пешояндҳои содаи *“by, in, before, above, with, against, to”* пеш аз исмҳо ва ҷонишин омада, муносибатҳои гуногуни синтаксисиро ифода менамоянд.

A bird may be known by its song [7, 5].

A sound mind in a sound body [7, 12].

Business before pleasure [7, 22].

Good health is above wealth [7, 33].

To cry with one eye and laugh with the other [7, 67].

To throw straws against the wind [7, 71].

Дар ду зарбулмасали зер ду пешояндҳои мураккаб дида мешаванд, ки онҳо пешояндҳои **“***without”* ва *“within”* буда, аз ду компонент сохта шудаанд: *with + out, with + in* ва онҳо низ муносибати синтаксисии исмҳоро ифода менамоянд.

Fair without, foul (false) within [7, 30].

Leaves without figs [7, 46].

Пешояндҳо дар зарбулмасалу мақолҳои тоҷикӣ низ хеле фаровон буда, онҳо дорои маънои грамматикӣ мебошанд.

Ифодаи пешоянди *“аз”* дар зарбулмасалу мақолҳо бағоят бисёр буда, барои муносибатҳои масофа, замон ва объект меояд; мавқеи баромад, сарчашмаи амалро нишон дода, ҷудошавӣ, дуршавиро мефаҳмонад [4, 236].

*Хирс мулло мешавад **аз** зарби чӯб [8, 183].*

***Аз** ҳар сурфа як хамиртуруш [8, 34].*

*Моҳиро ҳар вақт **аз** об гирӣ, тоза аст [8, 124].*

*Пас **аз** марг дору надорад суд [8, 148].*

*Интизорӣ бадтар **аз** марг [8, 100].*

Пешоянди *“ба”,* асосан, самти амал ва ё ҳаракатро нишон медиҳад, аммо вобаста ба семантикаи феълу исм ва мазмуни умумии ҷумла тобишҳои масоҳагӣ, объектӣ ва замониро низ нишон медиҳад [4, 238].

Фоли нек бизан ба ҳар коре [8, 178].

Ба сари кас чормағз мешиканад [8, 46].

То вақте ки дам ҳаст, ғам ҳаст [8, 171].

Одам, то хурдӣ накунад, бузург намешавад [8, 141].

Кор бо танбал намешавад ҳал [8, 108].

Хунро бо хун мешӯянд [8, 187].

Ҳар кас кунад – ба худ кунад, хоҳ неку хоҳ бад кунад [8, 216].

Ҳар ки бо забони худ сухандон гардад,

Омӯхтани сад забон осон гардад [8, 217].

Дар зарбулмасалҳои зерин *“ба”* пешоянди сода буда, ба самт далолат мекунад. Пешоянди содаи *“то”* давомнокии ягон нуқтаи вақтро ифода мекунад ва пешояндаи содаи *“бо”* вазъияти ҷориро нишон медиҳад. Пешоянди *“дар”* бошад, барои ифодаи замон ва макон хизмат мекунад ва дар мақолҳои мазкур дида метавонем:

Обрӯи хушомадгӯй на дар кӯза, на дар ҷӯй [8, 138].

Он чи дар дил аст, ба забон ояд [8, 142].

Фикри об дар хушкӣ бояд кард [8, 178].

Истифодаи пасоянди *“-ро”*-ро низ дар зарбулмасалҳо дучор шудан мумкин аст:

*Мушро ҷонканию гурба**ро** бозӣ [8, 12].*

*Оби сулҳ оташи хашм**ро** хомӯш мекунад [8, 137].*

Таҳлили мисолҳои забонҳои мавриди муқоиса аз он шаҳодат медиҳад, ки дар ҳар ду забон пешояндҳои сода бағоят бисёр буда, асосан пешояндҳои самт ва макон *“in”, “to”* ва *“аз”, “ба”, “дар”, “то”, “бо”,* пасоянди *“-ро”* мебошанд. Инчунин дар забони англисӣ пешоянди мураккаби “without” низ бисёр назаррас мебошанд.

Пайвандакҳо. Пайвандак ҳиссаи ёридиҳандаи нутқ буда, чун воситаи грамматикӣ хизмат намуда, аъзоҳои чидаи ҷумла ва ҷумлаҳои содаи таркибӣ, ҷумлаҳои мураккабро ба ҳам алоқаманд менамояд [35, 262].

Пайвандакҳои забони англисӣ ва тоҷикӣ низ мувофиқи маъно ва вазифаашон ба ду гурӯҳ ҷудо карда мешаванд: пайвасткунанда ва тобеъкунанда [162, 314] .

Пайвандакҳои навъи аввал калимаҳо, таркибҳо, ибораҳо ва ҷумлаҳои содаи мустақилро бо ҳам мепайванданд.

*Judge not of men **and** things at first sight [7, 45].*

*Кач шин**у** суханро рост гӯй [8, 107].*

Дар забонҳои англисӣ ва тоҷикии муосир пайвандакҳои пайвасткунандаро ба чунин гурӯҳҳо ҷудо мекунанд: *пайиҳам, хилофӣ, ҷудоӣ.*

Keep your mouth shut and ears open [8, 45].

Follow the river and you’ll get to the sea [8, 31].

Чор тангаба зору ҳафт танга қарздор [8, 192].

Зан то назояд дилбар аст ва чун зояд модар аст [7, 95].

Дар зарбулмасалҳои боло *“and”* ва *“-у, ва”* пайвандакҳои пайвасткунандаи пайиҳам буда, ду ҷумлаи содаи мустақилро пайваст намуда истодааст.

Зарбулмасалҳои навбатиро дида мебароем, ки дар забони англисӣ пайвандаки ҷудоии *“neither... nor”* ва дар забони тоҷикӣ *“ё...ё”* истифода бурда шудаанд.

Neither fish nor flesh [7, 51].

Neither here nor there [7, 51].

Ё тир кафад, ё ҷувоз [8, 92].

Ё дасти ҳунар, ё моли падар [8, 91].

Ё ба зорӣ, ё ба зӯрӣ, ё ба зар [8, 91]

Истифодаи пайвандаки пайвасти хилофӣ дар зарбулмасалу мақолҳои забонҳои муқоисашаванда бисёр назаррас мебошад. Якчанд мисолҳоро бо истифодаи пайвандаки мазкур дида метавонем:

Repentance is good, but innocence is better [7, 57].

Men may meet but mountains never [7, 56].

Расида буд балое, вале ба хайр гузашт [8, 153].

Ҳавои бад нағз мешавад, лекин одами бад намешавад [8, 156].

Сар медиҳад, аммо сир намедиҳад [8, 161].

Сабр талх аст, валекин меваи ширин дорад [8, 157].

Дар зарбулмасалҳои мазкур пайвандаки хилофии "*but*" ва дар зарбулмасалҳои тоҷикӣ *"вале", "лекин", "аммо", "валекин"* истифода шуда, ду ҷумлаи содаро хилофи якдигар гузоштааст.

Пайвандакҳои тобеъкунанда бошанд, ҷумлаи пайравро ба сарҷумла тобеъ менамоянд.

It is a good horse that never stumbles [7, 43].

He knows best what good is that has endured evil [7, 36].

Кал мӯй ёфт, гуфт, ки бӯй дорад [8, 104].

Ба ҷавонӣ он ёбӣ, ки дар пирӣ наёбӣ [8, 50].

Дар зарбулмасалҳои намуди тоҷикӣ пайвандакҳои тобеъкунандаи *"ки"* ва дар намудҳои англисӣ *"that"* ва *"what, that"* ҷумлаҳои пайравро ба сарҷумла тобеъ намудаанд.

Пайвандаки *"when"* ба гурӯҳи пайвандакҳои замон дохил шуда, дар зарбулмасалу мақолҳои англисӣ зиёд дучор мешавад:

When at Rome do as the Romans do [7, 74].

When three know it, all know it [7, 75].

Дар зарбулмасалҳои мазкур истифодаи пайвандакҳои тобеъкунандаи *"if, than, where"* - ро дида мебароем:

If you laugh before breakfast you'll cry before supper [7, 42].

Half a loaf is better than no bread [7, 34].

Faults are thick where the love is thin [7, 30].

Дар зарбулмасалҳои тоҷикӣ бошад, *"агар"* ва *"гар"* хеле бисёр дида мешаванд, ки он ҷумлаи пайрави ҳоли шартро ба сарҷумла тобеъ менамояд:

Гар сабр кунӣ, аз ғӯра ҳалво мепазад [8, 62].

Гар зарурат бошад, раво бошад, бе зарурат чунин хато бошад [8, 62].

Агар тарсӣ аз хатар, накун орзуи сафар [8, 21].

Агар хоҳӣ қадри ту баланд гардад, қадри мардум шинос [8, 22].

Мушоҳидаи маводи таҳлилшуда собит кард, ки пайвандакҳо муҳимтарин воситаи алоқаи калимаҳо ва ҷумлаҳо буда, дар зарбулмасалу мақолҳо хеле фаровон истифода мешаванд.

Хуллас, маводи фактологӣ нишон дод, ки ҳам пайвандакҳои пайвасткунанда ва ҳам пайвандакҳои тобеъкунанда дар зарбулмасалу мақолҳои забони англисӣ ва тоҷикӣ истифода гашта, пайвандакҳои пайвасти *"but", "and"* ва пайвандакҳои тобеъкунандаи *"when", if"* ва дар зарбулмасалу мақолҳои тоҷикӣ пайвандаки пайвасткунандаи пайиҳами "ва" ва *"- у"* ду ҷумлаи содаи баробарҳуқуқро пайваст менамоянд. Лекин зарбулмасалҳои тоҷикӣ, асосан ба воситаи аломати *","* (оҳанг) пайваст карда мешаванд. Дар зарбулмасалҳои тоҷикӣ аз пайвандакҳои тобеъкунанда павандакҳои *"ки", "агар", "гар"* хеле зиёд истифода бурда мешаванд.

Ҳиссачаҳо низ яке аз ҳиссаҳои номустақили нутқ буда, барои таъкид ё инкор кардани маънои калимаи дигаре ё ҳатто ҷумлаҳои пайрав хизмат мекунанд. Онҳо дар забони тоҷикӣ ба қатори ҳиссаҳои номустақили нутқ дохил мешаванд. Дар зарбулмасалҳои англисӣ ҳиссачаҳо хеле кам ба назар мерасанд. Ҳиссачаҳои *“just”, “even”, “too”*-и забони англисӣ вазифаи таъкидӣ доранд ва онро дар мисолҳои зерин дида метавонем:

Just as the twig is bent, the tree is inclined [7, 45].

Even reckoning makes long friends [7, 27].

Never too much of a good thing [7, 52].

Ҳиссачаҳои *“not”, “no”* инкорро ифода мекунанд ва онҳоро дар зарбулмасалу мақолҳо бештар дучор шудан мумкин аст:

Great barkers are not bitters [7, 33].

Fine words butter no parsnips [7, 30].

Never write what you dare not sign [7, 52].

Дар зарбулмасалу мақолҳои тоҷикӣ ҳиссачаҳо камтар ба назар мерасад танҳо ҳиссачаи инкории *“на”* бештар дида мешавад:

На тоқати гармо ва на тоқати сармо[8, 130].

На оташи сӯзон, на оби сард [8, 130].

На гӯшвори заррину на дарди гӯш [8, 129].

Ҳамин тариқ, аз маводи таҳлилшуда ба хулосае омада метавонем, ки ҳиссачаи инкории *“no”* ва *“на”* дар зарбулмасалҳои англисиву тоҷикӣ нисбат ба дигар ҳиссачаҳо зиёдтар истифода бурда мешаванд.

Нидо дар забони муосири тоҷикӣ барои ифодаи тааҷҷубу ҳайрат, хашму ғазаб, афсӯс, тарсу ваҳм ва дигар эҳсосоту ҳиссиётҳои мухталифи инсонӣ хизмат мекунад. Ҳар як халқу миллат вожаҳои нидовии худро дорад. Дар зарбулмасалу мақолҳои тоҷикӣ танҳо нидои муроҷиатии *“э”, “эй”* истифода шудааст.

Эй хоҷа. Туро ба моли дунё ҳавас аст, ҳарчанд Худо дод, нагуфтӣ, ки бас аст [8, 200].

Э табъи тез, ту бар ман бало шудӣ [8, 200].

Дар ҳар ду забон пешояндҳои сода ва мураккаб дар зарбулмасалҳо дучор мешаванд, ки аз он пешоянди сода фаровонтар буда, дар забони англисӣ *“in”, “to”* ва забони тоҷикӣ *“аз”, “ба”, “дар”, “то”, “бо”* мебошанд. Пешояндҳои мураккаби *“within”, “without”* дар зарбулмасалу мақолҳои англисӣ ба назар мерасанд. Инчунин дар забони зарбулмасалҳои тоҷикӣ пасоянди *“-ро”* низ мавҷуд аст, ки истифодаи он хеле назаррас мебошад.

Дар фонди зарбулмасал ва мақолҳои англисӣ ва тоҷикӣ ҳар ду гурӯҳи пайвандакҳо – пайвасткунанда ва тобеъкунанда мавриди истифода мебошанд. Пайвандакҳои пайвасткунандаи пайиҳам, хилофӣ, ҷудоӣ ҳам дар забони англисӣ ва ҳам дар забони тоҷикӣ фаровон истифода бурда мешаванд. Инчунин дар зарбулмасалҳо пайвандакҳои тобеъкунанда низ дучор мегарданд, ки онҳо ҷумлаи пайравро бо сарҷумла тобеъ менамоянд. Пайвандаки тобеъкунандаи *“ки”*-и забони тоҷикӣ ва *“what”, “that”*-и забони англисӣ дар зарбулмасалҳои ҳар ду забон хело назаррас мебошанд, ки инҳо одатан ҷумлаҳои пайравро ба сарҷумла тобеъ менамоянд. Аз мушоҳидаҳо ба чунин ақидае омадан мумкин аст, ки пайвандакҳо воситаи алоқаи калимаҳо ва ҷумлаҳо мебошад ва дар забони зарбулмасалҳо фаровон мебошанд. Маводи ҷамъовардаи мо собит менамоянд, ки пайвандакҳои пайвасткунанда ва тобеъкунанда дар зарбулмасал ва мақолҳои забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ истифода шуда, пайвандакҳои пайвасти *“but”, “and”* ва пайвандакҳои тобеъкунандаи *“when”, “if”* ва дар намуди тоҷикӣ бошад, пайвандакҳои пайвасткунандаи *“–у”, “лекин”, “аммо”, “вале”, “ва”* ду ҷумлаи содаи

баробарҳуқукро пайваст менамояд. Бояд гуфт, ки зарбулмасалҳои тоҷикӣ асосан ба воситаи *“,” (оҳанг)* пайваст карда мешаванд. Пайвандакҳои тобеъкунандаи *“that”* ва муодилии тоҷикии он *“ки”, “агар”, “гар”* хеле зиёд кор фармуда мешаванд.

Дар зарбулмасал ва мақолҳои англисӣ ва тоҷикӣ ҳиссачаҳоро низ дуор шудан мумкин аст, ки он дар забони англисӣ *“по”* ва дар забони тоҷикӣ *“на”* мебошад ва он барои инкори ягон амал, ҳодиса, воқеа истифода бурда мешавад.

Нидо дар зарбулмасалҳои забони тоҷикӣ дучор шуда, барои ифодаи тааҷҷубу ҳайрат, хашму ғазаб, афсӯс, тарсу ваҳм ва дигар эҳсосоту ҳиссиётҳои мухталифи инсонӣ хизмат мекунад. Дар забони англисӣ нидо камтар истифода бурда мешавад.

Дар забони зарбулмасалҳои ҳар ду забон дар баробари ҳиссаҳои мустақили нутқ, ҳиссаҳои номустақили нутқ низ мавриди истифода гаштаанд, ки онҳо барои пайвасти муносибат байни мафҳумҳои калимаҳои муҳим хизмат менамоянд. Инҳо пешояндҳо, пайвандакҳо, ҳиссача ва нидо мебошанд, ки аз онҳо дар забони зарбулмасалҳо пайвандакҳову пешояндҳо васеъ, лек ҳиссача ва нидо камтар мавриди истифода гаштаанд.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Азимова, М.Н. Сопоставительный анализ фразеологических параллелей английского и таджикских языков / М.Н. Азимова. – Душанбе, 1999.–115 с.
2. Адмони, В.Г. Статус обобщенного грамматического значения в системе языка // Вопросы языкознания / В.Г. Адмони. – 1975. - №1. – С. 39 – 54.
3. Виноградов, В.В. русский язык: Грамматические учение о слове / под ред. Г.А. Золотовой. – 4-е изд. – М.: Наука, 1974. – 224 с.
4. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик. Ҷилди 1. Фонетика ва морфология. - Душанбе: Дониш, 1985. – 304 с.
5. Ganshina. M.A. English Grammar / M.A. Ganshina. N.M. Vasilevskaya. Higher school. Publishing House, 1964. – 540 p.
6. Бегматова, С. Фарҳанги зарбулмасал, мақол ва афоризмҳои тоҷикию форсӣ-англисӣ-русӣ / С. Бегматова. – Душанбе, “Эр-граф”, 2022. – 400 с.
7. Гварджаладзе, И.С. Английские пословицы и поговорки / И.С. Гварджаладзе, Д.И. Мчедлишвилли. – Москва, 1979. – 77 с.
8. Писарчик, А. Зарбулмасал ва мақолҳои тоҷикӣ / А. Писарчик, С. Тоҷиддинов, М. Ҳомидҷонова. – Сталинобод, 1960. – 226 с.

THE ROLE OF «LATAIF AL-AMSAL» RASHIDUDDIN VATVAT IN THE DEVELOPMENT OF PAREMIOLOGICAL DICTIONARIES IN THE PERSIAN-TAJIK LITERATURE

Anvarova M.N.,

associate professor, Khujand State University named after academician B.Gafurov

The article viewed on the issue that “Lataif al-Amsal” created by Rashiduddin Vatvat was considered to be the most important source targeted at a development and diffusion of paremiological dictionaries written in the Persian language. The authors of the majority of analogous dictionaries borrowed from the book belonging to Vatvat, first and foremost, Persian interpretation of proverbs;

comparative analysis dealing with two paremiological dictionaries with "Lataif al-Amsal" by Rashiduddin Vatvat testifying it. In a nutshell, we conclude that the former in question was the most important source of development and diffusion in reference to paremiological dictionaries written in the Persian language.

Keywords: *comparative analysis, statistical aspect, interaction, Arabic and Persian proverbs.*

НАҚШИ "ЛАТАИФУЛ-АМСАЛ"-И РАШИДУДДИНИ ВАТВОТ ДАР ТАКВИЯТИ ФАРҲАНГҲОИ ПАРЕМИОЛОГИ ДАР АДАБИЁТИ ФАРСИ-ТОҶИК

Анварова М.Н.,

дотсенти Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Б. Ғафуров

Мақола ба масъалаи он бахшида шудааст, ки "Латаифул-амсал"-и Рашидуддини Ватвот яке аз муҳимтарин сарчашмаҳои таҳаввул ва тавсеаи фарҳангҳои паремиологӣ дар забони форсӣ ба ҳисоб меравад. Муаллифони аксари фарҳангҳои ҳамҷинс пеш аз ҳама таъбири форсӣ мақолҳоро аз китоби Ватвот истифода бурдаанд, ки таҳлили муқоисаии ду фарҳанги паремиологӣ бо "Латаифул-амсал"-и Рашидуддини Ватвот инро тасдиқ мекунад. Ва метавон хулоса кард, ки "Латаифул-амсал"-и Ватвот яке аз муҳимтарин сарчашмаҳои таҳаввул ва тавсеаи фарҳангҳои паремиологӣ дар забони форсӣ ба ҳисоб меравад.

Калидвожаҳо: *таҳлили муқоисаӣ, ҷанбаи оморӣ, муносибат, мақоли арабӣ ва форсӣ.*

РОЛЬ «ЛАТАИФ-АЛ-АМСАЛ» РАШИДУДДИНА ВАТВАТА В РАЗВИТИИ ПАРЕМИОЛОГИЧЕСКИХ СЛОВАРЕЙ В ПЕРСИДСКО-ТАДЖИКСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Анварова М.Н.,

Доцент Худжандского государственного университета имени академика Б.Гафурова

В статье рассматривается вопрос о том что «Латаиф ал-амсал» Рашидуддина Ватвата являлся важнейшим источником развития и распространения паремиологических словарей в персидском языке. Авторы большинства аналогичных словарей заимствовали из книги Ватвата прежде всего персидское толкование пословиц, о чем свидетельствует сравнительный анализ двух паремиологических словарей с «Латаиф ал-амсалом» Рашидуддина Ватвата. И можно сделать вывод, что «Латаиф ал-амсал» Ватвата являлся важнейшим источником развития и распространения паремиологических словарей на персидском языке.

Ключевые слова: *сравнительный анализ, статистический аспект, соотношение, арабская и персидская пословица.*

Comparative analysis concerned with the content of "Lataif al-Amsal" with other analogous dictionaries, compiled before our work under consideration, shows that Rashiduddin Vatvat, in the course of creating his book, mainly proceeded from "Majma` al-Amsal" belonging to the pen of Maidan Nishopuri. "Lataif al-Amsal" by Vatvat is considered to be the first bilingual paremiological dictionary in which as the author himself confesses, "legends and stories related to them (namely to proverbs and sayings – M.A), he wrote in Persian in order the use from the dictionary were a complete universally beneficial" [8,40].

Certainly, the book was the first experience of a bilingual paremiological dictionary, and due to tales and stories written in the Persian language, most authors of dictionaries and other scientists often resorted to comments and interpretations by Vatvat in their works referring to subsequent centuries. A comparative analysis of the content of "Lataif al-Amsal" with dictionaries compiled after Vatvat`s work testifies to the fact that the succeeding authors used Rashiduddin`s work very productively and convincingly. It is stated that Rashiduddin Vatvat made a great contribution into the formation and development of paremiological dictionaries in Persian-Tajik literature.

One of the compositions in which one can deal with the influence of "Lataif al-Amsal" by Rashiduddin Vatvat is considered to be "Nafais al-Funun fi Arais al-Uyun" by Shamsuddin Muhammad Omuli. Omuli`s work presents an authoritative encyclopedia being the twelfth science (fan), which is devoted to paremiology, upon the whole. After a reproduction of the essence of proverbs studies, the author starts to enumeration of proverbs and their translation as well. Comparison of the two interesting works shows that Omuli in the course of his work used "Lataif al-Amsal" by Vatvat in most cases. Shamsuddin Muhammad Omuli borrows Vatvat's text without unchanged form. The generality of the two books can be noticed immediately by comparing of their prefaces. In a small foreword of the preface to "Lataif al-Amsal," Vatvat marks profits and benefits of proverbs and their collection as well [8,39-40].

Shamsuddin Muhammad Omuli gives a very brief characteristics and the meaning of the proverb in his introduction to the book. By volume of the introduction to the book, Omuli bears a resemblance with the preface to the book by Vatvat, the reason for the book writing being excluded.

The similarity of the two works is mostly noticed in the proverbs interpretations in the tales and stories adduced by the authors and aimed at explaining the emergence of proverbs. First and foremost, the generality is manifested in the fact that Omuli chooses and comments on the same proverbs as Vatvat does.

Undoubtedly, Omuli used Vatvat's dictionary as the primary source. Although Omuli, unlike Vatvat, does not translate his own proverbs, but in the translation of the causes of their occurrence, cases of usage, tales and short stories related to them, there is a clear generality discerned between the two books. Namely:

“Lataif al-Amsal”

إنَّ فى المَعَارِيضِ لَمَنْدوحَةً عن الكذبِ [8,43]

Translation of the proverb: Non-committal speeches (hints) get rid of lies.

This proverb was adduced by Imran ibn Husayn. He is the Prophet`s disciple. The sense of the proverb lies in utterance of enigmatical speeches in order to move from an open enunciation to allegory, so that to avoid an obvious and useless lie.

The given proverb is used when someone resorts to lies, unpleasant and forced, burdening and embarrassing.

Short story: In our time there lived an unjust tsar who compelled a pious man to compose a document on his (king-MA) justice and generosity, to receive signatures of people by threats and intimidation. The learned pious husband wrote that the external state of all Muslims, especially that one rulers who are shepherds of prayers and defenders of the country, is such that as soon as they put on the gown of good (that is, they become kings), they try to thank the Philanthropist and are inclined to justice and tranquility and move away from the parking of injustice and debauchery, and "شهدت ما علمت بما إلا" (I can not confirm until I see it). These words, which he wrote allegorically are correct and if he wrote openly that the king is just and God-fearing and far from injustice and atrocities, this

would be a lie and would contradict the Shariat and nobility (futuvvat). And everything that looks like this, refers to selected allegories and permissible tricks [2,43].

«**Nafais al-Funun**»

إنَّ فى المَعَارِيضِ لَمَنْدوحَةً عن الكذبِ [2,184]

After the Arabic text of the proverb Omuli adduces the interpretation: The relevant proverb was said by Imran ibn al-Husayn, who was one of the Prophet`s disciples. Namely, to use mysterious words and to pass from direct speech to parables is a way of avoiding obvious lies. This proverb should be resorted to when someone wants to lie and supposes that he has to do it [2,184-185].

A comparative analysis of the adduced proverb shows that its interpretation in these books is practically one and the same. First of all, both sources ascribe the proverb to Umran ibn Husayn who was an adherent of the Prophet. The interpretation text of the book belonging to Omuli unambiguously testifies that the author borrowed it with minor changes from Vatvat`s work. The story in the book of Vatvat is more detailed, Omuli in his literary production “Nafois al-Funun” adduces the same story with abridgements, and in a more concise form.

In the style of the reproduction of the tales, along with similarity, there are certain differences as well. For instance, everywhere in his book before giving the story text Vatvat adduces the headline "Hikoyat". Omuli in the twelfth chapter of his book obligatorily “Nafais al-Foonun” does not resort to the title "Hikoyat" at all.

Let`s adduce one more example.

“Lataif al-Amsal”

إنّ الشَفِيقُ بِسوء ظَنّ مُوْلع [8,46]

Translation of the proverb: That one who addresses you with malediction is enflamed [8, 69-70].

As we see, Omuli pays particular attention to the usage of the proverb: and he even does not give a Persian translation of the proverb itself. The Persian equivalent of the proverb is identical in both books.

"Lataif al-Amsal”

The difference between the two correlative sources is primarily due to the fact that Vatvat's interpretation in regard to the proverbs is more detailed in comparison with "Nafais al-Fonun". The given consideration confirms the comparison of the first proverb out of "Nafais al-Fonun" with proverb № 6 from "Lataif al-Amsal".

آفة الجمَالِ الخُيَلاءُ [8,44]

Proverb: Flaunting and boasting inflict damage on virtue.

These are the words of the Prophet. However, it is necessary to know that khuyalo flaunting and boasting are of two kinds: the first one is that God the Almighty loves and the second one is that which God the Almighty does not like. That khuyalo', which God the Almighty loves is standing out vividly in braggin before enemies in the arena of the battle, reproof and battle with a spear. As Muhammad ibn Ishok ibn Yazor Prophet (c) tells us, on the day of the battle Uhuda went out in a double hauberk and had a sword in his blessed hand. The Prophet (s) asked: Who will take this sword from my hand as it should be? Emir Umar belonging to genuine Muslims hurried (to the Prophet (s)) and said: "Me, O Prophet of God"! The Prophet (s) turned away from him and did not give him a sword. He asked for the second time: "Who will take this sword out of my hand as it should be?" Zabir ibn al-Awvom hurried and said: "I, O Prophet of God." The Prophet turned his back on him and did not give him a sword. For the third time he questioned, "Who will take the sword from my hand as it should be?" Abu Dujon Simok ibn Haras al-Ansori hurried and said: "O Prophet of God

(s), how is it proper to take this sword"? The Prophet (s) said: "It is fitting for him to grip and beat the enemies of the religion of God the Almighty so much that he bisected." This Abu Dujon was very brave and courageous. His famous habit and feature was that he gracefully entered the arena of battle and flaunted himself before enemies and, in spite of their large number, did not consider them as people. On the day of the battle his sign was a red scarf and they recognized him by it. And when he was tying a red handkerchief on the battlefield, people knew that in battle he would show excessive courage and the enemy would be exterminated. Taking the sword from the hand of the Prophet (s), he took out a red kerchief and tied his head and, reading "rajas" and demanding foes, he stood out into the battlefield and began to march between the two lines. The Prophet (s) said: "God does not like such behavior, except in this place." Then he fought and was incomparable in the battle "جزاه الله عن دينه خيرا".

Thet boast which God the Almighty does not like is when man is proud of bad deeds and unacceptable acts and flaunts arrogantly and conceitedly with aplomb.

The relevant proverb must be said there where someone is proud of his beauty and perfection and due to selfishness and intention to impress with his beauty, does not pay attention to his friends and does not notice them [8,44-45].

It is obvious that, Rashiduddin Vatvat speaks about the origin of the proverb in minutest details and starkly precisely. The author of "Nafais al-Fonun", unlike Vatvat, expounds the above information very succinctly:

آفة الجمَالِ الخُيَلاءُ - The above proverb was spoken by the Prophet (s), and it must be said when someone is too proud of his beauty and perfection and owing to selfishness does not show respect for people, in general. It is necessary to know that arrogance is of two kinds. The first kind that God the Almighty does not like and this is arrogance arising from haughtiness and hubris and pride manifested with bad deeds and unrighteous perpetrations [2,185].

At the terminating part of the interpretation belonging to Vatvat and a brief commentary on Omuli, there is a similarity, especially in the part where the word **"khuyalo"** (smugness, arrogance, overconfidence) is explained being based on the Prophet`s statement. Generality manifests itself not only in the aspect of content, but in the style of reproduction either, in the usage of the same words and phrases, in particular. Let`s we consider the last fragment in the two books

"Lataif al-Amsal": "That arrogance ("khuyalo"), which God Almighty does not like is haughtiness arising from bad deeds and unacceptable actions, displayed in conceit with aplomb."

"Nafais al-Fonun": "It is important to know that arrogance is of two kinds: one type that God does not like is all-powerful, it is to stride with arrogance and hubris evincing them with bad deeds and unrighteous perpitrations."

We adduce some more examples proving that the main source of the book "Nafais al-Fonun" was "Lataif al-Amsal" by Vatvat.

ترك الظبي ظله [8,54]

Translation of the proverb: The gazel-doe left its house, place and abode. The meaning of the word **"zil"** in this case is "the house of a gazel-doe", under whose shadow it is. When the hunter finds its abode, the doe leaves it. They say that the doe runs away and does not ever return to that place any more:

ترك الظبي ظله

The proverb is used when somebody has an aversion to something, and he leaves this place and never more approaches it [8,53].

Exactly, using the same style, words and phrases, Omuli adduces the relevant proverb in his book called "Nafais al-Fonun": ظله الظبي ترك - The meaning of the word **"zil"** in the given proverb is the house of the gazel-doe where it lives and the hunter`s approach to this place makes the gazel-doe being excited, and because of fear it escapes from the hunter and does not return there anymore. Therefore, they say: ظله الظبي ترك

The proverb is adduced when somebody has an aversion to something, and he leaves this place and never approaches it [2, 191-192].

It should be underscored that Omuli corrects the tautology, which crept into the text of Vatvat`s book. In the first sentence of Habib Donishomuz`s edition, the word "ma`ni"(sense) was printed twice by mistake: "Ma`noi zil dar in "ma`onoi" honai ohust" (Here, **zil** is used a doe`s house). Omuli adduces the correct variant of the text: "Ma`noi zil dar in"masal"honai ohust" (In this proverb zil means "doe`s house").

One can confidently assert that the error crept into the text under the title of "Lataif al-Amsal" within the publication. Another example:

تمام الربيع الصيف [8,54]

Translation of the proverb: The end of spring, the summer comes.

Omuli repeats the interpretation of Vatvat without minor changes and, moreover, he does not cite any case of using the proverb.

تمام الربيع الصيف - As we see, Omuli introduces three minor changes into Vatvat`s text: "bahor" instead of "bahoron", "chun" instead of "va", "guyand" instead of "guftand".

In certain cases, Vatvat adduces the poetic Persian equivalent of the proverb:

أتعب من رايض مهر [8,57]

Translation of the proverb: Exhausted more than a foal tamer. Who breaks in a foal, undoubtedly, suffers torments and hardships and difficulties in treating it, and the given proverb is close to this one: « لا يعدم شقيُّ مُهراً »

Beyt:

رنج بيند ز كرّه رايض از آن ميزند تازيانه هموارش

The foal tamer suffers, therefore he

Constantly beats it with a whip. [8.57]

Later on, Vatvat adduces a satirical short story which has no relation to the proverbial content principally, in spite of the fact that one of his heroes is a tamer. Omuli gives both the interpretation of the proverb and the short story with abridgements and minor changes as well.

أتعب من رايض مهر - Translation of the proverb: Everyone who wants to tame a foal will suffer in the (process) of taming inevitably. They say that one woman told the tamer: you have a very difficult job, because a search for food is bound with your backside (she meant breaking a foal – M.A). The tamer said: Oh, mistress, do not be upset, for the distance between the tool of my profession and that one of yours is no more than four fingers. The relevant proverb is adduced when someone experiences difficulties and hardships owing to a certain case [2,192].

It is worth mentioning that Omuli misses the second Arabic proverb. Moreover, Omuli shortens also the Persian poems translated by Vatvat in order to clarify the precise sense of the proverb. One can consider that the **beit** is Persian equivalent of the Arabic proverb to a certain extent. It's necessary to state that Omuli follows Vatvat's principle in regard to cititation of Persian versified fragments in certain cases. For instance, after the Arabic translation -ظلتينة تنظر الى التينة he writes: And Ajam (that is Persians) says:

Makun bo badomuz hargiz dirang,

Ki angur girad zi angur rank. [5,193]

It is not necessary to treat a rude person, excessively considerately

For grapes are becoming ripe, looking at other grapes.

(Russian equivalent of the proverb: With whom you play that one will sway over you with his manners). The source of the illustrative versified fragment of Omuli is also the well-known Persian-Tajik proverb of today undoubtedly: "A neighbor learns a lesson from another neighbor's condition, the grapes become red (ripen), looking at other grapes."

A comparative analysis of two literary works allows us to make the following conclusions:

a) The work titled “Lataif al-Amsal” by Vatvat is considered to be the basic source of the twentieth section of “Nafais al-Fonun” by Shamsuddin Muhammad Omuli devoted to Arabic proverbs and their interpretation in Persian;

b) Omuli resorted to the principles and style of Vatvat`s work creatively;

c) Shamsuddin Muhammad Omuli chose the principle of abridged reproduction of the material out of Vatvat`s book;

d) Here, Omuli does not adduce Persian translation of the proverbs;

e) In case every chapter of Vatvat`s book contains ten proverbs, then in the sections of Omuli`s composition the proverbs are placed in the digital range from 10 to 22. Thus, in the term of the alphabet the section of the letter "Alef" contains 22, "bo" 20, "to" -20, "kof" -15, "mim" -15, "lom" -12 proverbs. Consequently, the total number of proverbs in "Nafais al-Fonun" is more than in Vatvat`s work.

Designing on the premise of the above-mentioned analysis, one can come to the conclusion that “Lataif al-Amsal” created by Rashiduddin Vatvat was considered to be the most important source targeted at a development and diffusion of paremiological dictionaries written in the Persian language. The authors of the majority of analogous dictionaries borrowed from the book belonging to Vatvat, first and foremost, Persian interpretation of proverbs; comparative analysis dealing with two paremiological dictionaries with “Lataif al-Amsal” by Rashiduddin Vatvat testifying it. In a nutshell, we conclude that the former in question was the most important source of development and diffusion in reference to paremiological dictionaries written in the Persian language.

References:

1. Isfahani, Hamza ibn Hasan. Savair-al-amsal ala afala / compose by Saad. Beirut: Publisher: World of Books, 1988.
2. Amuli Mohamed, Nafaes–al-funun / compose by Abul Hasan Sherani. Tehran: Publisher: Intisharat 1.2.3 ,1336
3. Dehkhada / Amsal-va- hikam /Tehran: Publisher, 1338.
4. Dekhada, Lugatname / Dehkhada. Tehran: Publisher, Amir cabir, 1342.
5. Zamahshari. Mustaqsa in the Arab proverbs / Jarallah Mahmoud ibn Omar Zamakhshari. Scientific Book House. Beirut: 1408 AH -1987.
6. Yakut Hamawi, Literary Dictionary. 2 Part. Tehran: Sorush. 1423/2002/1391, p.
7. Khairidin Shams Pasha, Dictionary of Arabic Proverbs / Khairidin Shams Pasha. Center of Malik Faisal for Buhuth and Islamic Studies Riyath: First edition 1423 \ 2002.
8. Rasheed ad-Din Vatvat, Lataif-al-amsal / by Habiba Danishomuz. Tehran: Publisher: Entisharat Miras Maktoob 1391 / 290 p.

МУҚОИСАИ СОХТОРӢ ВА СЕМАНТИКИИ КАТЕГОРИЯҲОИ ФЕЪЛӢ ДАР ЗАБОНҲОИ АНГЛИСӢ ВА ТОҶИКӢ

Мачидова Д.И.,
дотсенти кафедраи забони англисии Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон
majidovad1984@mail.ru

Мақолаи мазкур ба таҳлили муқоисавии системаҳои феълӣ дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ бахшида шудааст. Феъл ҳамчун воҳиди асосии грамматикӣ ва маъносоз мавқеи марказӣ дорад. Механизмҳои ифодаи замон, ҷанба, модалият ва ҳолатҳои шартӣ таҳлил карда мешаванд. Фарқиятҳо ва монандиҳои сохторӣ ва семантикии системаҳои феълӣ дар ду забон ошкор карда мешаванд. Натиҷаҳои таҳқиқот аҳамияти назариявӣ ва амалӣ доранд ва метавонанд дар соҳаҳои забоншиносии муқоисавӣ, тарҷума ва таълими забонҳои хориҷӣ истифода шаванд.

Калидвожаҳо: *феъл, системаҳои феълӣ, таҳлили сохторӣ, таҳлили семантикӣ, ҷанба, замон, модалият, забони англисӣ, забони тоҷикӣ*

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКОЕ СРАВНЕНИЕ КАТЕГОРИЙ ГЛАГОЛА В АНГЛИЙСКОМ И ТАДЖИКСКОМ ЯЗЫКАХ

Мажидова Д.И.,
доцент кафедры английского языка Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики
majidovad1984@mail.ru

Статья посвящена сравнительному анализу глагольных систем в английском и таджикском языках. Глагол занимает центральное место как основная грамматическая и смысловая единица. Анализируются механизмы выражения времени, аспекта, модальности и условных состояний. Выявляются структурные и семантические различия и сходства глагольных систем в двух языках. Результаты исследования имеют теоретическую и практическую значимость и могут быть использованы в области сравнительного языкознания, перевода и преподавания иностранных языков.

Ключевые слова: *глагол, глагольные системы, структурный анализ, семантический анализ, аспект, время, модальность, английский язык, таджикский язык.*

STRUCTURAL AND SEMANTIC COMPARISON OF VERB CATEGORIES IN ENGLISH AND TAJIK LANGUAGES

Majidova D.I.,
Associate Professor, Department of English Language, Tajik State University of Law, Business and Politics
majidovad1984@mail.ru

This paper presents a comparative analysis of verbal systems in English and Tajik. The verb is considered as the central grammatical and semantic unit. The mechanisms of expressing tense, aspect, modality, and conditionality are analyzed. Structural and semantic similarities and differences between the two languages are identified. The results have both theoretical and practical significance and can be applied in comparative linguistics, translation, and foreign language teaching.

Keywords: *verb, verbal system, structural analysis, semantic analysis, aspect, tense, modality, English language, Tajik language*

Феъл ҳамчун воҳиди асосии грамматикӣ ва семантикӣ дар забон нақши марказӣ дорад ва яке аз категорияҳои асосии забоншиносӣ барои ифодаи амал, ҳолат, замон ва модалият мебошад. Дар назарияи муосири забоншиносӣ феъл на танҳо ҳамчун шакли морфологии амал, балки ҳамчун воҳиди маъносоз ҳам таҳлил карда мешавад. Омӯзиши феълҳо ва системаҳои феълӣ дар забонҳои гуногун имкон медиҳад, ки ҳам муносибатҳои грамматикӣ, ҳам механизмҳои семантикӣ ва прагматикии маъносозӣ фаҳмида шаванд. Забони англисӣ ба гурӯҳи забонҳои аналитикӣ мансуб аст ва асосан барои ифодаи категорияҳои феълӣ ба шаклҳои морфологии ёридиҳанда ва модалият такя мекунад. Механизмҳои ифодаи замон, ҷанба ва модалият дар забони англисӣ асосан тавассути шаклҳои феълӣ ва ёридиҳандаҳои грамматикӣ амалӣ мешаванд. Ин хусусият забони англисиро ҳамчун забони системавӣ ва муқаррарнок нишон медиҳад, ки дар он ҳар як феъл дорои шакл ва функсияи муайян барои ифодаи маъно мебошад.

Дар муқобил, забони тоҷикӣ ба гурӯҳи забонҳои синтетикӣ мансуб буда, системаҳои феълӣ бештар тавассути таркиби морфологӣ, пасвандҳо ва контекст маънои амал ва ҷанбаҳоро инъикос мекунанд. Ҳангоми таҳлили забони тоҷикӣ мушоҳида мешавад, ки категорияҳои модалият, эҳтимол ва шартӣ асосан тавассути таркиби феълӣ ва калимаҳои ёридиҳанда баён карда мешаванд, ки ин фарқияти муҳими семантикӣ ва прагматикӣ нисбат ба забони англисӣ мебошад

Таҳлили сохторӣ ва семантикии системаҳои феълӣ дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ ва муқоиса кардани онҳо барои ошкор намудани фарқиятҳо ва монандиҳо мебошад. Фаҳмиши фарқиятҳои грамматикӣ ва семантикии феълҳо ба таҳлили муқоисавии забонҳо, омӯзиши тарҷума ва рушди методологияи таълими забонҳои хориҷӣ замина фароҳам меорад. Таҳлили сохторӣ ва семантикии феълҳо дар ҳарду забон нишон медиҳад, ки феъл воситаи асосии ифодаи муносибатҳои байни субъект ва амал, инчунин механизмҳои ифодаи модалият ва шартиро фароҳам меорад. Аз нуқтаи назари назариявӣ, таҳлили муқоисавӣ имконият медиҳад, ки қонуниятҳои умумии грамматикӣ ва хусусиятҳои миллии забон муайян карда шаванд, ки ин барои забоншиносии муқоисавӣ ва методологияи омӯзиш аҳамияти калидӣ дорад [5, с. 108].

Дар забоншиносии муосир омӯзиши системаҳои грамматикӣ ҳамчун омили асосии фаҳмиши табиати забон аҳамияти хос дорад. Дар миёни қисмҳои нутқ феъл мавқеи марказиро ишғол менамояд, зеро маҳз тавассути он амал, раванд, ҳолат ва муносибати субъект ба воқеият ифода мегардад. Феъл на танҳо воҳиди грамматикӣ, балки воҳиди маъносози забон мебошад, ки мазмуни коммуникативии ҷумла ва матн ба он вобастагии зич дорад. Аз ин лиҳоз, таҳқиқи системаҳои феълӣ ҳам дар доираи як забон ва ҳам дар заминаи таҳлили муқоисавӣ яке аз самтҳои муҳимми забоншиносии назариявӣ ва амалӣ ба шумор меравад.

Забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ, ки ба гурӯҳҳои гуногуни типологии забонҳо тааллуқ доранд, аз ҷиҳати сохтори грамматикӣ ва тарзи ифодаи маъноҳои феълӣ фарқиятҳои назаррас

доранд. Забони англисӣ ҳамчун забони аналитикӣ асосан аз воситаҳои ёридиҳанда ва тартиби қатъии калимаҳо истифода мебарад, дар ҳоле ки забони тоҷикӣ хусусияти бештар синтетикӣ дошта, маъноҳои грамматикӣ тавассути шаклҳои тасрифӣ ва пасвандҳо ифода мешаванд. Ин фарқиятҳо заминаи мусоид барои таҳқиқи муқоисавии системаҳои феълӣ фароҳам меоранд [4, с. 68].

Дар забоншиносии умумӣ системаҳои феълӣ ҳамчун маҷмӯи шаклҳо, категорияҳо ва маъноҳои грамматикӣ муайян карда мешаванд, ки амал ва ҳолатро дар робита бо замон, ҷанба, шахс, ҳолат ва модалият ифода мекунанд. Тадқиқотҳои забоншиносон нишон медиҳанд, ки категорияҳои замон ва ҷанба унсурҳои асосии системаи феълӣ мебошанд, дар ҳоле ки категорияҳои ҳолат ва модалият хусусияти иловагӣ доранд, аммо дар ташаккули маънои умумии феъл нақши муҳим мебозанд. Муносибати байни сохтор ва семантикаи феъл яке аз масъалаҳои калидии таҳқиқоти муосир ба ҳисоб меравад, зеро шакли грамматикӣ бевосита ба доираи маъноии феъл таъсир мерасонад. Системаи феълӣ дар забони тоҷикӣ дорои хусусиятҳои хоси худ мебошад. Феълҳо дар ин забон тавассути пасвандҳои шахсӣ ва замонӣ тасриф шуда, мувофиқати худро бо субъект дар ҷумла нишон медиҳанд. Категорияи шахс ва шумора дар шакли феъл равшан ифода меёбад, ки ин хусусият ба забони тоҷикӣ имкон медиҳад, ки ҳатто бидуни зикри возеҳи субъект ҷумла маънои пурра дошта бошад. Аз ҷиҳати замон, забони тоҷикӣ асосан ба се замони асосӣ — гузашта, ҳозира ва оянда — такя мекунад, аммо тавассути воситаҳои луғавӣ, зарфҳо ва контекст маъноҳои нозуки замонӣ ва ҷанбаӣ ифода мешаванд.

Аз нигоҳи семантикӣ феълҳои забони тоҷикӣ на танҳо амалро, балки муносибати гӯянда ба амалро низ инъикос мекунанд. Маъноҳои эҳтимол, хоҳиш, зарурат ва шарт тавассути шаклҳои махсуси феълӣ ва калимаҳои ёридиҳанда ифода мегарданд. Ин нишон медиҳад, ки системаи феълӣ дар забони тоҷикӣ дорои чандирии баланд буда, ба контексти гуфтор вобастагии зич дорад. Дар чунин ҳолат, маънои дақиқи феъл аксаран танҳо дар доираи матн муайян мегардад.

Системаи феълӣ дар забони англисӣ, баръакс, бо мураккабии сохтории худ фарқ мекунад. Забони англисӣ дорои системаи мукаммали замонҳо ва ҷанбаҳо мебошад, ки бо истифодаи феълҳои ёридиҳанда ташаккул меёбанд. Шаклҳои гуногуни замон, аз қабили Simple, Continuous, Perfect ва Perfect Continuous, имкон медиҳанд, ки муносибати дақиқи амал ба вақт, давомнокӣ ва натиҷа ифода гардад. Ин хусусият ба забони англисӣ дақиқияти баланди семантикӣ мебахшад, аммо ҳамзамон омӯзиши онро барои ғайризабондорон мушкил месозад. Категорияи ҷанба дар забони англисӣ ҳамчун категорияи мустақили грамматикӣ баромад мекунад. Фарқияти байни амалҳои анҷомёфта, идомаёбанда ва такроршаванда ба воситаи шаклҳои махсуси феълӣ ифода мегардад. Дар забони тоҷикӣ бошад, чунин фарқият бештар хусусияти семантикӣ дошта, тавассути контекст ва воситаҳои иловагӣ муайян мешавад. Ин тафовут нишон медиҳад, ки забонҳо метавонанд як маънои умумиро бо роҳҳои гуногуни грамматикӣ ифода намоянд [1, с. 216].

Таҳлили муқоисавии системаҳои феълӣ дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ нишон медиҳад, ки фарқиятҳои байни онҳо асосан хусусияти типологӣ доранд. Забони англисӣ ба шаклҳои грамматикӣ ва сохторҳои аналитикӣ такя мекунад, дар ҳоле ки забони тоҷикӣ аз имкониятҳои семантикӣ ва контекстуалӣ васеъ истифода мебарад. Бо вуҷуди ин, дар ҳар ду забон феъл вазифаи асосии ифодаи амал ва ҳолатро иҷро мекунад ва ҳамчун маркази сохтори ҷумла баромад менамояд. Ин фарқиятҳо махсусан дар соҳаи тарҷума равшан зоҳир мешаванд. Ҳангоми тарҷума аз як забон ба забони дигар, тарҷумон бояд на шакли зоҳирии феъл, балки

маънои семантикии онро ба назар гирад. Нодида гирифтани хусусиятҳои системаҳои феълӣ метавонад боиси гум шудани маъно ё таҳриф гардидани мазмуни матн гардад. Аз ин рӯ, дониши амиқи сохтор ва семантикаи феълҳо барои фаъолияти тарҷумонӣ аҳамияти калон дорад.

Аҳамияти назариявии таҳқиқи мазкур дар он зоҳир мешавад, ки он ба рушди забоншиносии муқоисавӣ ва типологӣ мусоидат мекунад. Муайян намудани монандиҳо ва тафовутҳои системаҳои феълӣ имкон медиҳад, ки қонуниятҳои умумии сохтори забон ошкор гарданд. Аз ҷиҳати амалӣ бошад, натиҷаҳои таҳқиқот метавонанд дар таълими забонҳои хориҷӣ, таҳияи китобҳои дарсӣ ва дастурҳои методӣ истифода шаванд. Таҳлили сохторӣ ва семантикии системаҳои феълӣ дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ нишон медиҳад, ки сарфи назар аз фарқиятҳои грамматикӣ ва типологӣ, феъл дар ҳар ду забон нақши калидӣ дорад. Тафовутҳо бештар ба тарзи ифодаи маъно ва истифодаи воситаҳои грамматикӣ вобаста мебошанд. Омӯзиши амиқи ин масъала на танҳо аҳамияти назариявӣ дорад, балки барои фаъолияти амалӣ дар соҳаҳои тарҷума, омӯзиши забон ва таҳқиқоти минбаъдаи забоншиносӣ низ хеле муҳим мебошад. Феъл дар ҳарду забон ҳамчун воҳиди асосии грамматикӣ ва маъносоз нақши марказӣ дорад, вале механизми ифодаи категорияҳои он фарқ мекунад. Дар забони англисӣ категорияҳои феълӣ — замон, ҷанба ва модалият — асосан тавассути шаклҳои грамматикӣ ва ёридиҳандаҳои модалӣ баён мешаванд. Ин хусусият забони англисиро ҳамчун забони систематикӣ ва аналитикӣ нишон медиҳад, ки дар он маънои феъл дақиқ ва мустақим инъикос мешавад. Дар муқобил, забони тоҷикӣ синтетикӣ буда, асосан ба таркиби феълӣ, пасвандҳо ва контекст такя мекунад. Модалият, эҳтимол ва ҳолатҳои шартӣ дар тоҷикӣ аксар вақт тавассути таркиби феълӣ ва калимаҳои ёридиҳанда инъикос меёбанд [6, с.186].

Муқоиса нишон медиҳад, ки ҳарду забон имкониятҳои васеи ифодаи амал, ҳолат ва модалият доранд, вале роҳҳои грамматикӣ ва семантикӣ фарқ мекунанд. Англисӣ воситаҳои грамматикӣ ва модалиятро мустақим ва дақиқ истифода мебарад, тоҷикӣ бештар ба контекст ва омезиши морфологӣ такя мекунад. Ин фарқиятҳо аҳамияти назариявӣ доранд, зеро таҳлили онҳо ба фаҳмиши қонуниятҳои умумии системаҳои феълӣ ва хусусиятҳои миллии забон мусоидат мекунад. Омӯзиши забонҳои хориҷӣ ва таҳияи барномаҳои таълимӣ аҳамияти калон доранд. Муайян кардани фарқиятҳои сохторӣ ва семантикии системаҳои феълӣ имконият медиҳад, ки малакаҳои тарҷума ва ифодаи дақиқи маъно такмил дода шаванд. феъл на танҳо категорияи грамматикӣ, балки воҳиди маъносоз ва воситаи асосии ифодаи амал, имконият ва шарт дар забон мебошад. Омӯзиши муқоисавии системаҳои феълӣ дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ имконият медиҳад, ки забоншиносон ва тарҷумонҳо фарқиятҳои сохторӣ ва семантикиро дақиқ фаҳманд ва малакаҳои таҳлили грамматикӣ ва семантикӣ такмил дода шаванд.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Комилов С. Грамматикаи муосири забони тоҷикӣ / С. Комилов. — Душанбе: Ирфон, 2015. — 432 с.
2. Назарзода Ҳ. Феъл ва системаҳои феълӣ дар забони тоҷикӣ / Ҳ. Назарзода. — Душанбе: Дониш, 2018. — 298 с.
3. Ҳусайнӣ Р. Морфологияи забони тоҷикӣ: Феъл / Р. Ҳусайнӣ. — Душанбе: Ирфон, 2016. — 256 с.
4. Сафаров М. Грамматикаи забони тоҷикӣ: Модалият ва ҷанба / М. Сафаров. — Хуҷанд: Чопи Дониш, 2019. — 310 с.

5. Раҳимзода А. Таъсири контекст ба маънои феъл дар забони тоҷикӣ / А. Раҳимзода. — Душанбе: Шарқ, 2020. — 224 с.
6. Давлатов Б. Системаи феълӣ ва хусусиятҳои семантикӣ дар забони тоҷикӣ / Б. Давлатов. — Душанбе: Дониш, 2017. — 412 с.

THE ROLE OF «LATAIF AL-AMSAL» RASHIDUDDIN VATVAT IN THE DEVELOPMENT OF PAREMIOLOGICAL DICTIONARIES IN THE PERSIAN-TAJIK LITERATURE

Anvarova M.N.,
associate professor, Khujand State University named after academician B.Gafurov

The article viewed on the issue that "Lataif al-Amsal" created by Rashiduddin Vatvat was considered to be the most important source targeted at a development and diffusion of paremiological dictionaries written in the Persian language. The authors of the majority of analogous dictionaries borrowed from the book belonging to Vatvat, first and foremost, Persian interpretation of proverbs; comparative analysis dealing with two paremiological dictionaries with "Lataif al-Amsal" by Rashiduddin Vatvat testifying it. In a nutshell, we conclude that the former in question was the most important source of development and diffusion in reference to paremiological dictionaries written in the Persian language.

Keywords: *comparative analysis, statistical aspect, interaction, Arabic and Persian proverbs.*

НАҚШИ "ЛАТАИФУЛ-АМСАЛ"-И РАШИДУДДИНИ ВАТВОТ ДАР ТАКВИЯТИ ФАРҲАНГҲОИ ПАРЕМИОЛОГИ ДАР АДАБИЁТИ ФАРСИ-ТОҶИК

Анварова М.Н.,
дотсенти Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Б. Ғафуров

Мақола ба масъалаи он бахшида шудааст, ки "Латаифул-амсал"-и Рашидуддини Ватвот яке аз муҳимтарин сарчашмаҳои таҳаввул ва тавсеаи фарҳангҳои паремиологӣ дар забони форсӣ ба ҳисоб меравад. Муаллифони аксари фарҳангҳои ҳамҷинс пеш аз ҳама таъбири форсӣ мақолҳоро аз китоби Ватвот истифода бурдаанд, ки таҳлили муқоисаши ду фарҳанги паремиологӣ бо "Латаифул-амсал"-и Рашидуддини Ватвот инро тасдиқ мекунад. Ва метавон хулоса кард, ки "Латаифул-амсал"-и Ватвот яке аз муҳимтарин сарчашмаҳои таҳаввул ва тавсеаи фарҳангҳои паремиологӣ дар забони форсӣ ба ҳисоб меравад.

Калидвожаҳо: *таҳлили муқоисаӣ, ҷанбаи оморӣ, муносибат, мақоли арабӣ ва форсӣ.*

РОЛЬ «ЛАТАИФ-АЛ-АМСАЛ» РАШИДУДДИНА ВАТВАТА В РАЗВИТИИ ПАРЕМИОЛОГИЧЕСКИХ СЛОВАРЕЙ В ПЕРСИДСКО-ТАДЖИКСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Анварова М.Н.,
доцент Худжандского государственного университета имени академика Б.Гафурова

В статье рассматривается вопрос о том что «Латаиф ал-амсал» Рашидуддина Ватвата являлся важнейшим источником развития и распространения паремиологических словарей в персидском языке. Авторы большинства аналогичных словарей заимствовали из книги Ватвата прежде всего персидское толкование пословиц, о чем свидетельствует сравнительный анализ двух паремиологических словарей с «Латаиф ал-амсалом» Рашидуддина Ватвата. И можно сделать вывод, что «Латаиф ал-амсал» Ватвата являлся важнейшим источником развития и распространения паремиологических словарей на персидском языке.

Ключевые слова: *сравнительный анализ, статистический аспект, соотношение, арабская и персидская пословица.*

Comparative analysis concerned with the content of "Lataif al-Amsal" with other analogous dictionaries, compiled before our work under consideration, shows that Rashiduddin Vatvat, in the course of creating his book, mainly proceeded from "Majma` al-Amsal" belonging to the pen of Maidan Nishopuri. "Lataif al-Amsal" by Vatvat is considered to be the first bilingual paremiological dictionary in which as the author himself confesses, "legends and stories related to them (namely to proverbs and sayings – M.A), he wrote in Persian in order the use from the dictionary were a complete universally beneficial" [8,40].

Certainly, the book was the first experience of a bilingual paremiological dictionary, and due to tales and stories written in the Persian language, most authors of dictionaries and other scientists often resorted to comments and interpretations by Vatvat in their works referring to subsequent centuries. A comparative analysis of the content of "Lataif al-Amsal" with dictionaries compiled after Vatvat`s work testifies to the fact that the succeeding authors used Rashiduddin`s work very productively and convincingly. It is stated that Rashiduddin Vatvat made a great contribution into the formation and development of paremiological dictionaries in Persian-Tajik literature.

One of the compositions in which one can deal with the influence of "Lataif al-Amsal" by Rashiduddin Vatvat is considered to be "Nafais al-Funun fi Arais al-Uyun" by Shamsuddin Muhammad Omuli. Omuli`s work presents an authoritative encyclopedia being the twelfth science (fan), which is devoted to paremiology, upon the whole. After a reproduction of the essence of proverbs studies, the author starts to enumeration of proverbs and their translation as well. Comparison of the two interesting works shows that Omuli in the course of his work used "Lataif al-Amsal" by Vatvat in most cases. Shamsuddin Muhammad Omuli borrows Vatvat's text without unchanged form. The generality of the two books can be noticed immediately by comparing of their prefaces. In a small foreword of the preface to "Lataif al-Amsal," Vatvat marks profits and benefits of proverbs and their collection as well [8,39-40].

Shamsuddin Muhammad Omuli gives a very brief characteristics and the meaning of the proverb in his introduction to the book. By volume of the introduction to the book, Omuli bears a resemblance with the preface to the book by Vatvat, the reason for the book writing being excluded.

The similarity of the two works is mostly noticed in the proverbs interpretations in the tales and stories adduced by the authors and aimed at explaining the emergence of proverbs. First and foremost, the generality is manifested in the fact that Omuli chooses and comments on the same proverbs as Vatvat does.

Undoubtedly, Omuli used Vatvat's dictionary as the primary source. Although Omuli, unlike Vatvat, does not translate his own proverbs, but in the translation of the causes of their occurrence,

cases of usage, tales and short stories related to them, there is a clear generality discerned between the two books. Namely:

“Lataif al-Amsal”

إنَّ فى المَعَارِيضِ لَمَنْدوحَةً عن الكذبِ [8,43]

Translation of the proverb: Non-committal speeches (hints) get rid of lies.

This proverb was adduced by Imran ibn Husayn. He is the Prophet`s disciple. The sense of the proverb lies in utterance of enigmatical speeches in order to move from an open enunciation to allegory, so that to avoid an obvious and useless lie.

The given proverb is used when someone resorts to lies, unpleasant and forced, burdening and embarrassing.

Short story: In our time there lived an unjust tsar who compelled a pious man to compose a document on his (king-MA) justice and generosity, to receive signatures of people by threats and intimidation. The learned pious husband wrote that the external state of all Muslims, especially that one rulers who are shepherds of prayers and defenders of the country, is such that as soon as they put on the gown of good (that is, they become kings), they try to thank the Philanthropist and are inclined to justice and tranquility and move away from the parking of injustice and debauchery, and "شهدت ما علمت بما إلا" (I can not confirm until I see it). These words, which he wrote allegorically are correct and if he wrote openly that the king is just and God-fearing and far from injustice and atrocities, this would be a lie and would contradict the Shariat and nobility (futuvvat). And everything that looks like this, refers to selected allegories and permissible tricks [2,43].

«**Nafais al-Funun**»

إنَّ فى المَعَارِيضِ لَمَنْدوحَةً عن الكذبِ [2,184]

After the Arabic text of the proverb Omuli adduces the interpretation: The relevant proverb was said by Imran ibn al-Husayn, who was one of the Prophet`s disciples. Namely, to use mysterious words and to pass from direct speech to parables is a way of avoiding obvious lies. This proverb should be resorted to when someone wants to lie and supposes that he has to do it [2,184-185].

A comparative analysis of the adduced proverb shows that its interpretation in these books is practically one and the same. First of all, both sources ascribe the proverb to Umran ibn Husayn who was an adherent of the Prophet. The interpretation text of the book belonging to Omuli unambiguously testifies that the author borrowed it with minor changes from Vatvat`s work. The story in the book of Vatvat is more detailed, Omuli in his literary production “Nafois al-Funun” adduces the same story with abridgements, and in a more concise form.

In the style of the reproduction of the tales, along with similarity, there are certain differences as well. For instance, everywhere in his book before giving the story text Vatvat adduces the headline "Hikoyat". Omuli in the twelfth chapter of his book obligatorily “Nafais al-Foonun” does not resort to the title "Hikoyat" at all.

Let`s adduce one more example.

“Lataif al-Amsal”

إنّ الشَفِيقُ بِسوء ظَنّ مُوْلع [8,46]

Translation of the proverb: That one who addresses you with malediction is enflamed [8, 69-70].

As we see, Omuli pays particular attention to the usage of the proverb: and he even does not give a Persian translation of the proverb itself. The Persian equivalent of the proverb is identical in both books.

"Lataif al-Amsal”

The difference between the two correlative sources is primarily due to the fact that Vatvat's interpretation in regard to the proverbs is more detailed in comparison with "Nafais al-Fonun". The given consideration confirms the comparison of the first proverb out of "Nafais al-Fonun" with proverb № 6 from "Lataif al-Amsal".

آفة الجمَالِ الخُيَلاءُ [8,44]

Proverb: Flaunting and boasting inflict damage on virtue.

These are the words of the Prophet. However, it is necessary to know that khuyalo flaunting and boasting are of two kinds: the first one is that God the Almighty loves and the second one is that which God the Almighty does not like. That khuyalo', which God the Almighty loves is standing out vividly in braggin before enemies in the arena of the battle, reproof and battle with a spear. As Muhammad ibn Ishok ibn Yazor Prophet (c) tells us, on the day of the battle Uhuda went out in a double hauberk and had a sword in his blessed hand. The Prophet (s) asked: Who will take this sword from my hand as it should be? Emir Umar belonging to genuine Muslims hurried (to the Prophet (s)) and said: "Me, O Prophet of God"! The Prophet (s) turned away from him and did not give him a sword. He asked for the second time: "Who will take this sword out of my hand as it should be?" Zabir ibn al-Awvom hurried and said: "I, O Prophet of God." The Prophet turned his back on him and did not give him a sword. For the third time he questioned, "Who will take the sword from my hand as it should be?" Abu Dujon Simok ibn Haras al-Ansori hurried and said: "O Prophet of God (s), how is it proper to take this sword"? The Prophet (s) said: "It is fitting for him to grip and beat the enemies of the religion of God the Almighty so much that he bisected." This Abu Dujon was very brave and courageous. His famous habit and feature was that he gracefully entered the arena of battle and flaunted himself before enemies and, in spite of their large number, did not consider them as people. On the day of the battle his sign was a red scarf and they recognized him by it. And when he was tying a red handkerchief on the battlefield, people knew that in battle he would show excessive courage and the enemy would be exterminated. Taking the sword from the hand of the Prophet (s), he took out a red kerchief and tied his head and, reading "rajas" and demanding foes, he stood out into the battlefield and began to march between the two lines. The Prophet (s) said: "God does not like such behavior, except in this place." Then he fought and was incomparable in the battle "جزاه الله عن دينه خيرا".

Thet boast which God the Almighty does not like is when man is proud of bad deeds and unacceptable acts and flaunts arrogantly and conceitedly with aplomb.

The relevant proverb must be said there where someone is proud of his beauty and perfection and due to selfishness and intention to impress with his beauty, does not pay attention to his friends and does not notice them [8,44-45].

It is obvious that, Rashiduddin Vatvat speaks about the origin of the proverb in minutest details and starkly precisely. The author of "Nafais al-Fonun", unlike Vatvat, expounds the above information very succinctly:

آفة الجمَالِ الخُيَلاءُ - The above proverb was spoken by the Prophet (s), and it must be said when someone is too proud of his beauty and perfection and owing to selfishness does not show respect for people, in general. It is necessary to know that arrogance is of two kinds. The first kind that God the Almighty does not like and this is arrogance arising from haughtiness and hubris and pride manifested with bad deeds and unrighteous perpetrations [2,185].

At the terminating part of the interpretation belonging to Vatvat and a brief commentary on Omuli, there is a similarity, especially in the part where the word **"khuyalo"** (smugness, arrogance, overconfidence) is explained being based on the Prophet`s statement. Generality manifests itself not

only in the aspect of content, but in the style of reproduction either, in the usage of the same words and phrases, in particular. Let`s we consider the last fragment in the two books

"Lataif al-Amsal": "That arrogance ("khuyalo"), which God Almighty does not like is haughtiness arising from bad deeds and unacceptable actions, displayed in conceit with aplomb."

"Nafais al-Fonun": "It is important to know that arrogance is of two kinds: one type that God does not like is all-powerful, it is to stride with arrogance and hubris evincing them with bad deeds and unrighteous perpitrations."

We adduce some more examples proving that the main source of the book "Nafais al-Fonun" was "Lataif al-Amsal" by Vatvat.

ترك الظبي ظله [8,54]

Translation of the proverb: The gazel-doe left its house, place and abode. The meaning of the word **"zil"** in this case is "the house of a gazel-doe", under whose shadow it is. When the hunter finds its abode, the doe leaves it. They say that the doe runs away and does not ever return to that place any more:

ترك الظبي ظله

The proverb is used when somebody has an aversion to something, and he leaves this place and never more approaches it [8,53].

Exactly, using the same style, words and phrases, Omuli adduces the relevant proverb in his book called "Nafais al-Fonun": ظله الظبي ترك - The meaning of the word **"zil"** in the given proverb is the house of the gazel-doe where it lives and the hunter`s approach to this place makes the gazel-doe being excited, and because of fear it escapes from the hunter and does not return there anymore. Therefore, they say: ظله الظبي ترك

The proverb is adduced when somebody has an aversion to something, and he leaves this place and never approaches it [2, 191-192].

It should be underscored that Omuli corrects the tautology, which crept into the text of Vatvat`s book. In the first sentence of Habib Donishomuz`s edition, the word "ma`ni"(sense) was printed twice by mistake: "Ma`noi zil dar in “ma`onoi" honai ohust" (Here, **zil** is used a doe`s house). Omuli adduces the correct variant of the text: "Ma`noi zil dar in"masal"honai ohust" (In this proverb zil means “doe`s house”).

One can confidently assert that the error crept into the text under the title of "Lataif al-Amsal" within the publication. Another example:

تمام الربيع الصيف [8,54]

Translation of the proverb: The end of spring, the summer comes.

Omuli repeats the interpretation of Vatvat without minor changes and, moreover, he does not cite any case of using the proverb.

تمام الربيع الصيف - As we see, Omuli introduces three minor changes into Vatvat`s text: "bahor" instead of "bahoron", "chun" instead of "va", "guyand" instead of "guftand".

In certain cases, Vatvat adduces the poetic Persian equivalent of the proverb:

أتعب من رايض مهر [8,57]

Translation of the proverb: Exhausted more than a foal tamer. Who breaks in a foal, undoubtedly, suffers torments and hardships and difficulties in treating it, and the given proverb is close to this one: « لا يعدم شقيُّ مُهراً »

Beyt:

رنج بيند ز كرّه رايض از آن ميزند تازيانه هموارش

The foal tamer suffers, therefore he

Constantly beats it with a whip. [8.57]

Later on, Vatvat adduces a satirical short story which has no relation to the proverbial content principally, in spite of the fact that one of his heroes is a tamer. Omuli gives both the interpretation of the proverb and the short story with abridgements and minor changes as well.

أتعب من رايض مهر - Translation of the proverb: Everyone who wants to tame a foal will suffer in the (process) of taming inevitably. They say that one woman told the tamer: you have a very difficult job, because a search for food is bound with your backside (she meant breaking a foal – M.A). The tamer said: Oh, mistress, do not be upset, for the distance between the tool of my profession and that one of yours is no more than four fingers. The relevant proverb is adduced when someone experiences difficulties and hardships owing to a certain case [2,192].

It is worth mentioning that Omuli misses the second Arabic proverb. Moreover, Omuli shortens also the Persian poems translated by Vatvat in order to clarify the precise sense of the proverb. One can consider that the **beit** is Persian equivalent of the Arabic proverb to a certain extent. It's necessary to state that Omuli follows Vatvat's principle in regard to cititation of Persian versified fragments in certain cases. For instance, after the Arabic translation ظلتينة تنظر الى التينة- he writes: And Ajam (that is Persians) says:

Makun bo badomuz hargiz dirang,

Ki angur girad zi angur rank. [5,193]

It is not necessary to treat a rude person, excessively considerately

For grapes are becoming ripe, looking at other grapes.

(Russian equivalent of the proverb: With whom you play that one will sway over you with his manners). The source of the illustrative versified fragment of Omuli is also the well-known Persian-Tajik proverb of today undoubtedly: "A neighbor learns a lesson from another neighbor's condition, the grapes become red (ripen), looking at other grapes."

A comparative analysis of two literary works allows us to make the following conclusions:

a) The work titled "Lataif al-Amsal" by Vatvat is considered to be the basic source of the twentieth section of "Nafais al-Fonun" by Shamsuddin Muhammad Omuli devoted to Arabic proverbs and their interpretation in Persian;

b) Omuli resorted to the principles and style of Vatvat`s work creatively;

c) Shamsuddin Muhammad Omuli chose the principle of abridged reproduction of the material out of Vatvat`s book;

d) Here, Omuli does not adduce Persian translation of the proverbs;

e) In case every chapter of Vatvat`s book contains ten proverbs, then in the sections of Omuli`s composition the proverbs are placed in the digital range from 10 to 22. Thus, in the term of the alphabet the section of the letter "Alef" contains 22, "bo" 20, "to" -20, "kof" -15, "mim" -15, "lom" -12 proverbs. Consequently, the total number of proverbs in "Nafais al-Fonun" is more than in Vatvat`s work.

Designing on the premise of the above-mentioned analysis, one can come to the conclusion that "Lataif al-Amsal" created by Rashiduddin Vatvat was considered to be the most important source targeted at a development and diffusion of paremiological dictionaries written in the Persian language. The authors of the majority of analogous dictionaries borrowed from the book belonging to Vatvat, first and foremost, Persian interpretation of proverbs; comparative analysis dealing with two paremiological dictionaries with "Lataif al-Amsal" by Rashiduddin Vatvat testifying it. In a nutshell, we conclude that the former in question was the most important source of development and diffusion in reference to paremiological dictionaries written in the Persian language.

References:

1. Isfahani, Hamza ibn Hasan. Savair-al-amsal ala afala / compose by Saad. Beirut: Publisher: World of Books, 1988.
2. Amuli Mohamed, Nafaes–al-funun / compose by Abul Hasan Sherani. Tehran: Publisher: Intisharat 1.2.3 ,1336
3. Dehkhada / Amsal-va- hikam /Tehran: Publisher, 1338.
4. Dekhada, Lugatname / Dehkhada. Tehran: Publisher, Amir cabir, 1342.
5. Zamahshari. Mustaqsa in the Arab proverbs / Jarallah Mahmoud ibn Omar Zamakhshari. Scientific Book House. Beirut: 1408 AH -1987.
6. Yakut Hamawi, Literary Dictionary. 2 Part. Tehran: Sorush. 1423/2002/1391, p.
7. Khairidin Shams Pasha, Dictionary of Arabic Proverbs / Khairidin Shams Pasha. Center of Malik Faisal for Buhuth and Islamic Studies Riyath: First edition 1423 \ 2002.
8. Rasheed ad-Din Vatvat, Lataif-al-amsal / by Habiba Danishomuz. Tehran: Publisher: Entisharat Miras Maktoob 1391 / 290 p.

ПОНЯТИЕ И СТРУКТУРА ФОНЕТИЧЕСКОГО СТРОЯ

Азизова З.Ш.,
доктор философии (PhD) по специальности кафедры иностранных языков
Институт экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции в городе Худжанде
zarina230995@mail.ru

Раджабова Н.Р.,
к.п.н., старший преподаватель кафедры иностранных языков
Института экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции в г. Худжанде
rajabovan1986 @gmail.com

Звуковой строй английского языка является объектом многочисленных исследований как общего, так и специального характера. Постоянная изменчивость языка, новые методы анализа его функционирования, развитие технологий автоматического ввода звуковой информации и диалоговых систем в робототехнике подчеркивают актуальность дальнейшего изучения английской фонетики. В статье рассматривается специфика формирования типологически значимых черт звуковой системы английского языка, а также характер внутри- и межуровневых отношений в процессе его эволюции. Особое внимание уделяется выявлению основных тенденций развития вокализма и соотнесению их с процессами, происходящими на других языковых уровнях. Такой подход позволяет рассматривать фонетическую систему не изолированно, а как интегрированную часть языка, формирующую его индивидуальное и неповторимое лицо.

Ключевые слова: *английский язык, фонетический строй, вокализм, межуровневые связи, языкознание, эволюция языка.*

THE CONCEPT AND STRUCTURE OF THE PHONETIC SYSTEM

Azizova Z.Sh.,
Doctor of Philosophy (PhD) of foreign languages department,
Institute of economics and trade of the Tajik state university of commerce in Khujand
zarina230995@mail.ru

Rajabova N.R.,
Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer Department of foreign languages
of the Institute of Economics and Trade of the Tajik State University of Commerce in Khujand
rajabovan1986 @gmail.com

The sound system of the English language has been the subject of numerous general and specialized studies. The constant variability of the language, new analytical approaches to its functioning, and the development of technologies for automatic input of sound information and dialogue systems in robotics emphasize the relevance of further research on English phonetics. This article examines the formation of typologically significant features of the English sound system, as well as the nature of intra- and inter-level relationships in its evolution. Particular attention is given to identifying the main trends in vowel development and correlating them with processes occurring at other linguistic levels. This approach allows the phonetic system to be considered not in isolation, but as an integrated part of the language, shaping its unique and distinctive character.

Keywords: *English language, phonetic system, vocalism, inter-level connections, linguistics, language evolution.*

МАФҲУМ ВА СОХТОРИ ТАРТИБИ ФОНЕТИКӢ

Азизова З.Ш.,
доктор (PhD) аз рӯи ихтисоси кафедраи забонҳои хориҷӣ
Донишкадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон
дар шаҳри Хуҷанд
zarina230995@mail.ru

Раҷабова Н.Р.,
н.и.п., муаллими калони кафедраи забонҳои хориҷии
Донишкадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар ш. Хуҷанд
rajabovan1986 @gmail.com

Сохти садоии забони англисӣ объекти таҳқиқоти зиёди ҳам умумӣ ва ҳам махсус мебошад. Тағйирёбии доимии забон, усулҳои нави таҳлили фаъолияти он, рушди технологияҳои вориди автоматикии ахбори овозӣ ва системаҳои диалоговӣ дар робототехника актуалнокии омӯзиши минбаъдаи фонетикаи англисиро таъкид мекунанд. Дар мақола хусусияти ташаккули аломатҳои типологии системаи садоии забони англисӣ, инчунин хусусияти муносибатҳои дониҳаҳоӣ ва байнидониҳаҳоӣ дар раванди таҳаввули он баррасӣ мешавад. Таваҷҷуҳи махсус ба муайян намудани тамоюлҳои асосии таҳаввули вокализм ва мувофиқати онҳо бо равандҳои дар сатҳҳои дигари забонӣ ба амал оянда дода

мешавад. Чунин муносибат имкон медиҳад, ки системаи фонетикӣ на мустақилона, балки ҳамчун қисми интегралшудаи забон, ки чеҳраи фардӣ ва беназири онро ташкил медиҳад, баррасӣ шавад.

Калидвожаҳо: *забони англисӣ, сохти фонетикӣ, вокализм, алоқаҳои байнисатҳӣ, забоншиносӣ, таҳаввули забон.*

Звуковой строй английского языка был предметом многочисленных исследований общего и специального характера. Однако постоянная изменчивость языка, новые подходы и методы анализа его развития и функционирования, а также создание современных устройств для автоматического ввода звуковой информации в ЭВМ, развитие диалоговых систем в робототехнике, предопределяют необходимость и возможность его дальнейшего изучения.

Рассмотрению подлежит специфика становления его типологически существенных черт, а также характер внутри- и межуровневых отношений в процессе эволюции английского языка.

Актуальность данной темы определяется возросшим интересом в современном языкознании к проблематике межуровневых взаимодействий языка, а также характеру влияния различных языковых уровней друг на друга. Большинство исследований сводится к изучению отдельных аспектов языкового развития, что не дает достаточного представления о его целостности, о сложности и противоречивости его современного состояния. Развернувшееся в XX веке широкое изучение структур и функций языков также характеризуется одноаспектностью: изолированным рассмотрением структурного аспекта, а затем функционального, что приводит к выделению одних участков языковой системы за счет других и, тем самым, делает невозможным подлинно системный взгляд на единый целостный объект. По справедливому замечанию В.Я.Плоткина, «. лингвистика нуждается в таких описаниях, где на первый план выдвигается не вся система языка со всеми ее функциональными, структурными и субстантными деталями, а ее наиболее существенные черты, которые в теснейшем взаимодействии друг с другом совместно определяют индивидуальное, неповторимое лицо данного языка .» (Плоткин В.Я., 1989, с.8). Как нам представляется, изучение процессов развития и функционирования английского вокализма, а также соотнесение их с процессами, проходящими на других лингвистических уровнях1, позволит нам выявить те основные тенденции, которые привели его к современному состоянию и определяют дальнейшие пути его развития.

Фонетический строй любого языка является динамичной системой, которая претерпевает изменения под влиянием как внутренних, так и внешних факторов. Английский язык, будучи одним из наиболее широко распространённых языков в мире, прошёл через множество этапов исторического развития, отражающих богатую культурную, политическую и социальную историю англоязычных народов. Изменения в фонетике английского языка — важный аспект этих трансформаций, так как звуковая система языка тесно связана с его грамматикой, лексикой и орфографией

Фонетический строй английского языка характеризуется рядом особенностей, которые отличают его от других языков. Он включает в себя звуковую систему, интонацию, ударение, ритм и слоговую структуру.

Фонетический строй — это совокупность фонетических средств языка, которая включает звуки речи, их системные отношения, правила их функционирования и сочетания в речи. Он является частью системы языка и обеспечивает звуковую сторону речи.

Структура фонетического строя

Звуковой состав языка:

Фонемы — минимальные единицы звукового строя, которые различают слова и их формы (например, фонемы /с/ и /з/ различают слова "суд" и "зуд").

Аллофоны — конкретные варианты реализации одной и той же фонемы в речи (например, твердый и мягкий [д] в русском языке).

Системные отношения звуков:

Вокализм — система гласных звуков, характеризующихся отсутствием преград для прохождения воздушного потока (например, /а/, /о/, /у/ в русском языке).

Конснантизм — система согласных звуков, которые образуются с преградой в речевом аппарате (например, /п/, /т/, /с/).

Просодические средства:

Ударение — выделение определенного слога в слове при помощи силы, высоты или длительности (например, в слове "музыка" ударение падает на первый слог).

Интонация — мелодическое оформление высказывания, включающее изменения высоты тона, темпа, паузацию и ритмическую организацию.

Фонетические законы:

Законы, регулирующие чередования звуков (например, закон редукции гласных в безударных слогах в русском языке).

Ассимиляция, диссимиляция, аккомодация, которые определяют взаимодействие звуков в речи [4, 65].

Слоговая структура

Правила построения слогов (например, сочетание согласного и гласного звука).

Типы слогов (открытые, закрытые).

Фонетические процессы:

Изменения звуков в речевом потоке, такие как редукция, стяжение, выпадение звуков.

Фонетический строй языка отражает его звуковую систему в динамике и взаимодействии всех компонентов, обеспечивая функционирование языка в процессе коммуникации

Английская фонетика имеет несколько ключевых особенностей, которые отличают её от других языков. Вот основные из них:

Богатая система гласных

В английском языке существует большое количество гласных звуков (около 20, в зависимости от акцента). Например, в британском стандартном произношении (RP) различают такие звуки, как [ɪ], [iː], [ʊ], [uː], [e], [æ], [ɑː], [ɒ], [ɔː].

Долгота гласных имеет смыслоразличительную функцию: например, ship [ʃɪp] (корабль) и sheep [ʃiːp] (овца).

Редукция безударных гласных

В слабых позициях гласные звуки часто редуцируются до [ə] (шва). Например, в слове "about" первый слог произносится как [əˈbaʊt].

Дифтонги (комбинация двух гласных звуков в одном слоге) широко распространены: [eɪ], [aɪ], [ɔɪ], [aʊ], [əʊ].

Трифтонги (комбинация трёх гласных звуков): например, в слове "fire" ([faɪə]).

Наличие межзубных звуков [θ] и [ð], которые сложны для изучающих язык, так как отсутствуют во многих языках.

Частое использование звука [r], который в британском английском (RP) является альвеолярным (слабым), а в американском английском — ретрофлексным [6, 89].

Английский язык — язык с сильным ударением (stress-timed language). Это означает, что ударные слоги произносятся с равными интервалами времени, а безударные сжимаются.

Интонация играет важную роль в выражении смысла, эмоций и намерений. Например, восходящая интонация в конце предложения может указывать на вопрос.

Связная речь

Процессы связывания звуков:

Linking R: произношение звука [r] в конце слова перед гласным (например, "law and order" → [lɔːr ənd ˈɔːdə]).

Intrusive R: вставка [r] там, где его нет в написании (например, "idea of it" → [aɪˈdɪər əv ɪt]).

Ослабление и выпадение согласных в быстрых фразах, например, "next day" → [nekst deɪ] → [nek deɪ].

Орфографическая неоднозначность

В английском языке слабая связь между написанием и произношением. Например, буква "a" может произноситься как [æ] (cat), [eɪ] (name), [ɑː] (father) и др.

Эти особенности делают английскую фонетику сложной, но одновременно интересной для изучения.

Фонетика играет важную роль в развитии языка, так как она изучает звуковую систему языка, которая является основой его функционирования и эволюции. Рассмотрим основные аспекты влияния фонетики на развитие языка:

Фонетика исследует, как звуки используются для передачи смысла. Четкое произношение и различение звуков помогают людям эффективно обмениваться информацией. Изменения в звуковой системе могут приводить к изменениям в языке, например, к появлению новых слов или форм.

Историческое развитие языка

Фонетические изменения лежат в основе многих языковых преобразований. Например:

Законы звуковых изменений (например, закон Гримма в германских языках) объясняют, как звуки трансформировались с течением времени.

Ассимиляция, диссимиляция, редукция, эллизия и другие процессы изменяют звуковую структуру слов, что может привести к изменению значений или форм слов [1, 45].

Фонетические различия являются одним из ключевых факторов, которые приводят к дифференциации диалектов. Различия в произношении звуков в разных регионах или социальных группах создают языковое разнообразие.

Изменения в фонетике могут влиять на грамматическую структуру языка. Например, редукция или выпадение окончаний слов в процессе языковой эволюции может приводить к упрощению грамматических форм.

Фонетические адаптации происходят при заимствовании слов из одного языка в другой. Слова изменяются в соответствии с фонетическими правилами языка-реципиента, что способствует их интеграции.

Фонетические особенности, такие как интонация, ударение и тембр, передают эмоции и усиливают выразительность речи. Эти аспекты важны для формирования культурных и социальных черт языка.

Фонетика влияет на развитие систем письменности, так как большинство систем письменности основаны на звуковом выражении языка (например, алфавитные системы). Эволюция фонетики может приводить к изменениям в написании слов.

Фонетика формирует основу языка, определяя его звуковую систему, которая постоянно адаптируется и изменяется. Эти изменения влияют на грамматику, лексику и структуру языка, способствуя его эволюции и разнообразию.

Изменения в строе английского языка происходили на протяжении его длительной истории, охватывающей три основных периода: древнеанглийский (Old English), среднеанглийский (Middle English) и современный английский (Modern English). Вот ключевые процессы, которые повлияли на развитие структуры языка:

Великий сдвиг гласных (Great Vowel Shift): Значительное изменение произношения долгих гласных звуков, произошедшее в период с XIV по XVII века. Этот процесс стал важным переходом от среднеанглийского к современному английскому.

Упрощение окончания слов: В древнеанглийском существовали сложные системы падежей и склонений. Постепенно окончания утратили свою форму, что сделало язык аналитическим [7, 149].

Сокращение количества гласных звуков: В древнеанглийском языке было больше гласных фонем, которые со временем сливались.

Переход от синтетического к аналитическому строю: Древнеанглийский язык был синтетическим, с большим количеством флексий для обозначения грамматических связей. Современный английский стал аналитическим, полагаясь на порядок слов и предлоги.

Утрата падежной системы: Количество падежей сократилось, и их функции взяли на себя предлоги и фиксированный порядок слов.

Фиксация порядка слов (SVO): Стандартный порядок слов в современном английском (подлежащее – сказуемое – дополнение) стал доминировать в Среднеанглийский период.

Лексические изменения

Заимствования:

Из латинского и греческого языков (религиозная, научная терминология).

Из французского языка (после Нормандского завоевания в 1066 году).

Из скандинавских языков (влияние викингов)

Словообразование: Создание новых слов через заимствования, словосложение и изменение корней.

Морфологические изменения

Упрощение системы глаголов: исчезновение сложных форм спряжения.

Изменения в использовании местоимений (например, утрата дуального числа).

Семантические изменения

Расширение и сужение значений: Некоторые слова получили более широкое или узкое значение (например, слово knight означало "слугу", а позже стало значить "рыцарь").

Сдвиг значений: Семантическое значение многих слов менялось, например, silly ранее означало "счастливый", а позже стало значить "глупый".

Орфографические изменения

Стандартизация правописания началась в эпоху печатного дела (XV-XVI вв.).

Влияние диалектов: лондонский диалект стал основой для стандартного английского.

Эти процессы взаимодействовали между собой и привели к значительному изменению языковой структуры, сделав английский язык таким, каким мы его знаем сегодня.

Исследование показало, что исторические изменения фонетического строя имели не только лингвистическое, но и культурное значение. Они отразили сложные процессы формирования английского языка как системы, открытой к заимствованиям, но в то же время обладающей собственной динамикой развития.

Таким образом, изучение исторической фонетики позволяет глубже понять природу современного английского языка и его эволюцию, а также проследить закономерности, которые могут быть применимы к другим языкам. Дальнейшие исследования в этой области могут сосредоточиться на сравнительном анализе фонетической эволюции английского языка с другими германскими языками или на изучении влияния современных фонетических изменений на языковые процессы.

Список использованной литературы:

1. Антонова Т.В. Слоговая структура британского и американского вариантов английского языка: Дис. . канд.филол.наук.- М., 1994. 200 с.

2. Аракин В.Д. История английского языка. М.: Просвещение, 1985. - 256 с.

3. Арзуманян С.В. Эволюция вокалической системы английского языка: Дис. . канд.филол.наук. М., 1986. - 168 с.

4. Васильев В.А. Теория фонетического строя современного английского языка (в сопоставлении с русским): Автореф. дис. д-ра филол.наук. М.: 1969. - 71 с.

5. Введение в философию. М.: Политическая литература,1989. 639 с.

6. Виноградов В.А. Некоторые вопросы теории фонологических оппозиций и нейтрализации // Проблемы лингвистического анализа. М.: Наука, 1966. - с.8-7. Гухман М.М. Понятие системы языка в синхронии и диахронии // В Я. 1962. - №4. - с.25-35.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЭЛЕКТРОННЫХ РЕСУРСОВ В ИЗУЧЕНИЕ ИННОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ

Раджабова Н.Р.,

к.п.н., старший предподаватель кафедры иностранных языков Института экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции в г. Худжанде

rajabovan1986@gmail.com

В статье рассматриваются вопросы применения цифровых технологий в обучении иностранным языкам в вузе. Показано, что использование электронных образовательных ресурсов способствует повышению эффективности иноязычной подготовки, развитию навыков самостоятельного обучения, индивидуализации образовательного процесса и стимулирование студентов. Особое внимание уделено внедрению элементов геймификации и игровых онлайн-платформ, которые повышают интерактивность занятий и обеспечивают усвоение учебного материала в доступной и увлекательной форме. Также рассматриваются организационные и методические аспекты внедрения цифровых технологий, включая разработку электронных учебно-методических материалов, проектирование содержания курсов и создание систем контроля знаний. Сделан вывод о необходимости комплексного подхода к интеграции цифровых ресурсов в учебный процесс с учетом образовательных потребностей студентов и технических возможностей образовательной среды.

Ключевые слова: *цифровые технологии, электронные образовательные ресурсы, обучение иностранным языкам, геймификация, интерактивное обучение, дистанционное обучение, онлайн-платформы, самостоятельное обучение, образовательная среда.*

НАҚШИ ЗАХИРАҲОИ ЭЛЕКТРОНИИ ТАЪЛИМӢ ДАР РУШДИ ОМӮЗИШИ ЗАБОНҲОИ ХОРИҶӢ

Рачабова Н.Р.,
н.и.п., муаллими калони кафедраи забонҳои хориҷии
Донишкадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар ш. Хуҷанд
rajabovan1986@gmail.com

Дар мақола масъалаҳои истифодаи технологияи рақамӣ дар таълими забонҳои хориҷӣ дар донишгоҳҳо баррасӣ мешаванд. Дар мақола иброз карда шудааст, ки истифодаи захираҳои электронӣ дар таълим ба баланд бардоштани самаранокии омодагии забонӣ, рушди малакаҳои худомӯзӣ, инфиродӣ гардонидани раванди таълим ва баланд бардоштани хавасмандгардонии донишҷӯён мусоидат мекунад. Таваҷҷӯҳи махсус ба ҷорӣ кардани унсурҳои геймификатсия ва платформаҳои онлайнӣ дар шакли бозӣ дода шудааст, ки интерактивии дарсҳоро афзоиш дода, ба фаҳмиши маводи таълимӣ дар шакли дастрас ва ҷолиб мусоидат мекунанд. Ҳамчунин масъалаҳои ташкилӣ ва методологии ҷорӣ кардани технологияи рақамӣ, аз ҷумла таҳияи захираҳои электронӣ ва маводҳои таълимӣ, тарҳрезии муҳтавои курсҳо ва эҷоди системаҳои назорати донишҳо баррасӣ шудаанд. Натиҷа нишон медиҳад, ки барои интегратсияи захираҳои рақамӣ дар раванди таълим ба роҳбарӣ гирифтан ба як равиши мукаммал ниёз аст, ки ниёзҳои таълимии донишҷӯён ва имкониятҳои техникии муҳити таълимиро ба назар мегирад.

Калидвожаҳо: т*ехнологияҳои рақамӣ, захираҳои электронӣ дар таълим, омӯзиши забонҳои хориҷӣ, геймификатсия, омӯзиши интерактивӣ, омӯзиши фосилавӣ, платформаҳои онлайн, худомӯзӣ, муҳити таълимӣ.*

INTEGRATION OF ELECTRONIC RESOSOURCES IN THE TEACHING AND LEARNING OF FOREIGN LANGUAGES

Rajabova N.R.,

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer Department of foreign languages of the Institute of Economics and Trade of the Tajik State University of Commerce in Khujand
rajabovan1986@gmail.com

The article examines the use of digital technologies in the teaching of foreign languages at universities. It demonstrates that the use of electronic educational resources contributes to improving the effectiveness of language training, developing students' self-learning skills, individualizing the educational process, and increasing student motivation. Special attention is given to the implementation of gamification elements and online game-based platforms, which enhance the interactivity of lessons and facilitate the acquisition of learning material in an accessible and engaging way. The article also addresses organizational and methodological aspects of integrating

digital technologies, including the development of electronic teaching materials, course content design, and the creation of knowledge assessment systems. The study concludes that a comprehensive approach is necessary for the integration of digital resources into the educational process, taking into account students' educational needs and the technical capabilities of the learning environment.

Keywords: *digital technologies, electronic educational resources, foreign language learning, gamification, interactive learning, distance learning, online platforms, self-directed learning, educational environment.*

Процесс всесторонней информатизации образования делает актуальным использование цифровых технологий в учебном процессе. Применение таких технологий позволяет разнообразить формы занятий, расширить организационные возможности обучения, а также повысить интерактивность и интенсивность образовательного процесса [1, с. 111-117]. Важным условием успешного внедрения цифровых инструментов в языковое образование является положительное отношение студентов к современным технологиям и их готовность осваивать новые методы и формы обучения.

Формирование и совершенствование навыков чтения, письма, аудирования и устной речи осуществляется с помощью цифровых интерактивных ресурсов, Особого внимания заслуживает использование популярных социальных сетей как средства повышения мотивации к изучению иностранного языка. Внеурочная деятельность расширяет образовательное пространство, в рамках которого учащиеся получают возможность развивать творческую и познавательную активность, проявлять индивидуальные способности и реализовывать личностный потенциал, нередко остающийся вне поля внимания в условиях аудиторных занятий. Это формирует благоприятную среду для достижения успеха, что, в свою очередь, оказывает положительное влияние на учебную мотивацию и результаты учебной деятельности.

По мнению Т.Е. Исаевой, под цифровыми технологиями понимается совокупность современных компьютерных и сетевых средств обучения, активно применяемых в дистанционном и смешанном обучении. Они создают условия, моделирующие реальное иноязычное взаимодействие, и способствуют развитию познавательных, учебных и творческих способностей студентов в процессе различного рода коммуникаций [1, с. 113].

Цель статьи — проанализировать использование современных цифровых ресурсов в обучении иностранному языку в техническом вузе, выявить преимущества их применения, а также рассмотреть актуальные вопросы, возникающие в процессе их внедрения.

В обучении иностранным языкам используются разнообразные цифровые инструменты, включая онлайн-платформы, социальные сети, веб-конференции и семинары, вики-сервисы, электронные библиотечные системы и другие. Они предоставляют новые возможности для презентации, закрепления и контроля учебного материала в доступной и увлекательной форме. Рациональное применение электронных ресурсов и сбалансированное сочетание аудиторных занятий с цифровым обучением способствует развитию навыков самостоятельного обучения, индивидуализации образовательного процесса, повышает мотивацию студентов и формирует развивающую, личностно-ориентированную образовательную среду.

Обучении иностранным языкам в вузе возникает необходимость создания авторских курсов, разработанных специально для современных электронных платформ с учётом специфики профессиональной подготовки студентов и их образовательных потребностей.

Разработка таких курсов требует от преподавателя как технических, так и методических навыков, включая отбор учебного материала для цифрового формата, адаптацию содержания под платформу, а также создание тестов с автоматизированной проверкой и оценкой.

Особое внимание следует уделять геймификации учебного процесса, которая позволяет сделать обучение более увлекательным и мотивирующим. Геймификация превращает сложные образовательные задачи в интерактивные занятия, превращая процесс обучения в игру. Для современных студентов участие в онлайн-играх, интерактивных курсах и заданиях становится естественным, поскольку игровая форма повышает интерес и вовлечённость в учебный процесс. Цель данной статьи — рассмотреть использование современных цифровых ресурсов в обучении иностранному языку в техническом вузе, выявить преимущества их применения и обозначить актуальные вопросы, возникающие при их использовании. В процессе изучения иностранного языка применяются разнообразные цифровые ресурсы, включая онлайн-платформы, социальные сети, веб-конференции и семинары, вики-сервисы, электронные библиотечные системы и другие. Они предоставляют новые возможности для презентации, закрепления и контроля учебного материала в доступной и увлекательной форме. Грамотное использование электронных ресурсов и сбалансированное сочетание аудиторных занятий с цифровым обучением способствует развитию навыков самостоятельного обучения, индивидуализации образовательного процесса, повышает мотивацию студентов и формирует развивающую, личностно-ориентированную образовательную среду.

В процессе обучения иностранным языкам в вузе особенно актуальна разработка авторских курсов, адаптированных для современных электронных платформ с учётом специфики профессиональной подготовки студентов, их образовательных потребностей и возможностей. Создание таких курсов и электронных учебно-методических материалов требует от преподавателя как технической, так и методической подготовки, включая определение учебного материала для цифрового формата, адаптацию содержания под конкретную платформу, а также разработку тестирующих материалов с автоматизированной проверкой и оценкой.

При использовании цифровых образовательных ресурсов особое внимание следует уделять геймификации обучения иностранным языкам [3–4 с. 27-37.]. Геймификация позволяет разнообразить процесс цифрового обучения, сделать его более увлекательным и мотивирующим. Этот метод эффективно превращает сложный учебный процесс в интерактивное занятие. Для современных студентов обучение без онлайн-игр, интерактивных курсов и заданий трудно представить. При этом игровая форма обучения становится самоцелью, поскольку геймификация делает учебный процесс интересным и вовлекающим.

При разработке курса по иностранному языку можно использовать различные онлайн-платформы, игровые приложения и инструменты. Игровой курс может базироваться на готовой образовательной программе с применением цифровых ресурсов. В частности, для изучения иностранного языка целесообразно использовать приложения и платформы, такие как Duolingo, Classcraft, Quizizz, Kahoot, English Grammar Test, LearningApps и другие.

LearningApps.org, онлайн-сервис для организации обучения с использованием интерактивных модулей. Существующие модули можно интегрировать в учебный процесс, адаптировать или создавать новые в оперативном режиме. Высокая интерактивность платформы позволяет эффективно использовать её для контроля качества усвоения материала.

Quizizz.com обеспечивает автоматическую обратную связь с обучающимися и позволяет создавать собственные или использовать готовые лексико-грамматические онлайн-викторины, что повышает динамичность и индивидуализацию обучения.

Kahoot.it представляет собой онлайн-сервис для создания викторин, дидактических игр и тестов с возможностью включения мультимедийного контента (фотографий и видео) и регулирования темпа выполнения заданий с помощью временных ограничений.

Classcraft.com является эффективным инструментом геймификации учебного процесса. Платформа предоставляет «игровой движок», позволяющий организовать ролевую игру, где каждый студент выступает персонажем с индивидуальными целями и взаимодействует с другими участниками ради общей образовательной задачи. Classcraft особенно эффективна для проведения командных соревнований в группах по 5–6 человек, повышая вовлечённость студентов и стимулируя продуктивное взаимодействие.

В условиях цифрового обучения актуальной становится трансформация методической роли преподавателя иностранного языка. Современный подход предполагает переход от парадигмы передачи знаний (language teaching) к парадигме организации обучающей среды (language consulting and supervising), включая электронные платформы. В рамках этой парадигмы деятельность преподавателя ориентирована, прежде всего, на контроль учебного процесса и консультирование студентов [5, с. 156-167].

При этом использование электронных образовательных ресурсов сопровождается рядом трудностей. Многие студенты испытывают сложности с самоорганизацией и поддержанием устойчивой мотивации, а недостаток навыков взаимодействия с цифровой средой может снижать эффективность обучения. Как отмечается в исследовании [6, с. 74-92.], успешная работа с электронными ресурсами требует от студентов развитых навыков критического мышления, самодисциплины, тайм-менеджмента и самоорганизации. Значительная часть обучающихся использует мобильные устройства, которые не всегда обеспечивают полноценный доступ к учебным материалам, а доступность и стоимость интернета существенно различаются в разных регионах.

Обучение иностранному языку с применением цифровых ресурсов требует комплексного подхода, включающего: разработку и внедрение развитой онлайн-платформы вуза и использование мультимедийных сервисов, вики-технологий и интерактивных инструментов; создание электронных учебно-методических материалов и мультимедийных пособий с учётом образовательных потребностей и возможностей студентов, что предполагает владение методологией их проектирования и соответствующими программными средствами; планирование содержания курса с распределением заданий между аудиторной и дистанционной работой; разработку интерактивных тестовых систем с автоматизированной проверкой и возможностью самоконтроля; а также организацию регулярного получения обратной связи от студентов для анализа учебного опыта и повышения качества обучения и вовлечённости обучающихся.

Таким образом, внедрение цифровых технологий в обучение иностранным языкам в вузе способствует повышению эффективности иноязычной подготовки, обеспечивает интерактивность образовательного процесса и делает учебный материал более доступным и увлекательным для студентов. Рациональное использование электронных ресурсов стимулирует развитие навыков самостоятельного обучения, поддерживает индивидуализацию образовательного процесса, повышает мотивацию обучающихся и способствует формированию личностно-ориентированной развивающей образовательной среды.

Применение элементов геймификации и игровых онлайн-платформ активизирует учебную деятельность, вовлекает студентов в образовательный процесс и создает условия для эффективного усвоения учебного материала. Эффективная интеграция цифровых ресурсов требует комплексного подхода, включающего методическую подготовку преподавателей, разработку электронных учебно-методических материалов, проектирование содержания курсов и создание интерактивных систем контроля знаний. При этом успешное использование цифровых технологий предполагает учет технических и организационных факторов, таких как доступность интернет-ресурсов, выбор оптимальных платформ и адаптация обучения к образовательным потребностям и возможностям студентов.

Список использованной литературы:

1. Исаева Т. Е. Использование информационно-коммуникационных технологий в процессе обучения иностранным языкам в вузе: методологический аспект // Общество: социология, психология, педагогика. 2020. № 3. С. 111-117

2. Титова С.В. Информационно-коммуникационные технологии в гуманитарном образовании: теория и практика: пособие для студентов и аспирантов языковых факультетов и вузов. – М.: П-Центр, 2009. 240 с.

3. Николаева Е.А., Котляренко Ю.Ю. Особенности содержательной геймификации процесса обучения иностранному языку студентов неязыковых специальностей // Казанский педагогический журнал. 2021. № 2 (145). С.118-127.

4. Хохрякова Ю.М. Возможности геймификации учебной деятельности студентов вуза // Гуманитарные исследования. Педагогика и психология. 2021. № 5. С. 27-37.

5. Демина О.А., Тепленева И.А О трансформации методического мышления преподавателя вуза // Высшее образование в России. 2020. № 7. С. 156-167.4.

6. Бекова С.К., Терентьев Е.А., Малошонок Н.Г. Образовательное неравенство в условиях пандемии COVID 19: связь социально-экономического положения семьи и опыта дистанционного обучения студентов // Вопросы образования. 2021. № 1. С. 74-92.

PHONOLOGICAL AWARENESS AND PHONICS: CORE PILLARS OF MTSS WHILE ADDRESSING READING DIFFICULTIES

Sidiqova M.A.,
Candidate of Philological Sciences Department of English Language
Khujand State University named after Academician Bobojon Gafurov
msidikova@live.com

Abstarct: *This article explores phonological awareness and phonics as foundational components of reading instruction within the Multi-Tiered System of Support (MTSS). MTSS is examined as an evidence-based, school-wide framework aimed at early identification and systematic support of students with reading difficulties through universal screening, data-driven instruction, and tiered interventions.*

Special attention is given to the role of phonemic awareness, phonics, and morphological instruction in the development of reading accuracy, fluency, and comprehension among both beginning readers and older struggling readers. The article discusses effective instructional

practices, including explicit phonics instruction, syllable and morpheme analysis, and repeated reading interventions, highlighting the significance of automaticity and prosody in fluent reading.

***Key words**: Multi-Tiered System of Support (MTSS); Response to Intervention (RTI); phonological awareness; phonics; reading fluency; struggling readers; literacy instruction; evidence-based practices.*

ОГОҲИИ ФОНОЛОГӢ ВА ФОНЕТИКА: СУТУНИ АСОСИИ MTSS ҲАНГОМИ ҲАЛЛИ МУШКИЛОТИ ХОНДАН

Сидиқова М.А.,
номзади илмҳои филологӣ, кафедраи забони англисӣ
Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Бобоҷон Ғафуров
msidikova@live.com

Ин мақола онгнокии фонологи ва фоникаро ҳамчун ҷузъҳои асосии таълими хониш дар доираи Системаи бисёрсатҳаи дастгирӣ (MTSS) баррасӣ мекунад. MTSS ҳамчун як чаҳорчӯбаи исботшуда ва мактабӣ барои муайян кардани барвақти мушкилот ва дастгирии систематикии шогирдон бо мушкилоти хониш тавассути скрининги умумиҷаҳонӣ, таълими маълумотӣ ва мудохилаҳои қадам ба қадам таҳлил карда мешавад. Таваҷҷӯҳи махсус ба нақши огоҳии фонемӣ, фоника ва таълими морфологи дар рушди дуқти хониш, суръат ва фаҳмиши хонандагони нав ва ҳам шогирдони нав ва ҳам шогирдони ба мушкилоти хониш дучоршуда дода мешавад. Дар мақола усулҳои таълими самаранок, аз ҷумла таълими возеҳи фоника, таҳлили ҳиҷо ва морфема ва мудохилаҳои такрории хониш, аҳамияти автоматизм ва просодиро дар хониши озод таъкид мекунад.

***Калидвожаҳо:** Системаи бисёрсатҳаи дастгирӣ (MTSS); Ҷавоб ба мудохила (RTI); огоҳии фонологи; фоника; суръати хониш; шогирдони ба мушкилоти хониш дучоршуда; таълими саводнокӣ; амалияҳои исботшуда.*

ФОНОЛОГИЧЕСКАЯ ОСВЕДОМЛЕННОСТЬ И ФОНЕТИКА: ОСНОВНЫЕ СТОЛПЫ MTSS ПРИ РЕШЕНИИ ПРОБЛЕМ С ЧТЕНИЕМ

Сидикова М.А.
кандидат филологических наук кафедры английского языка Худжандского государственного университета имени академика Бободжона Гафурова
msidikova@live.com

В статье рассматриваются фонологическая осознанность и фоника как ключевые компоненты обучения чтению в рамках многоуровневой системы поддержки обучающихся (Multi-Tiered System of Support, MTSS). MTSS анализируется как научно обоснованная модель раннего выявления и системной поддержки учащихся с трудностями чтения, основанная на универсальном скрининге, использовании данных и многоуровневых интервенциях.

***Ключевые слова:** Многоуровневая система поддержки (MTSS); Ответ на вмешательство (RTI); фонологическая осведомленность; фонетика; беглость чтения; учащиеся с трудностями в чтении; обучение грамотности; научно обоснованные практики.*

Особое внимание уделяется роли фонетического восприятия, фонического и морфологического обучения в формировании точности чтения, беглости и понимания текста у начинающих и старших учащихся с нарушениями чтения. Рассматриваются эффективные методы обучения, включая обучение фонике, анализ слоговой и морфемной структуры слов, а также интервенции, основанные на повторном чтении, с акцентом на развитие автоматизации и выразительности чтения.

In many developed countires especially in the United States, in teaching reading skills, the Multi-Tiered System of Support (MTSS) is an essential and valuable tool. The MTSS is a very beneficial system of support that provides assistance and support throughout their learning journey. The MTSS promotes inclusivity by offering instructional solutions for students who struggle with reading and aims to pinpoint specific areas where they require additional support. By providing targeted interventions, MTSS directly addresses the individual needs of learners. This article aims to examine the core aspects and components of evidence-based instructional strategies utilized within a Multi-Tiered System of Support. It will also concentrate on how these strategies can be applied to enhance literacy skills across various student populations and students facing ongoing learning challenges.

The Multi-Tiered System of Support is designed to improve the likelihood of academic success for struggling readers, and the core principle of this framework is to provide effective and high-quality instruction in the classroom. Supporting this idea of Mcintosh K. state that MTSS (or RTI) establishes a unified, school-wide support system for learners by integrating academic and behavioral interventions [10, c.269] These authors cite two primary reasons why combining these supports is critical.

Research demonstrates a strong connection between poor academic skills and behavioral challenges, which intensify over time. Learners who struggle in both areas face a significantly increased risk of negative school outcomes.

Learners who enter school with weak academic skills are more prone to developing behavioral problems and depression. Furthermore, as academic tasks become more challenging, students with skill deficits may turn to disruptive behavior to avoid completing tasks [10, c.269]

In this case, intervention is the right response to positively influence academic and/or behavioral issues. In this regard we can say that MTSS challenges the “one-size-fits-all” approach by aiming to address learning difficulties early through screening, data collection, evidence-based instruction, and multiple tiers of support. In general, MTSS aims to provide equitable learning opportunities, ensuring every learner learn in their preferred style, at their own pace and using methods best suited to them. By aligning with Universal Design for Learning (UDL) principles, MTSS creates an environment where each learner is recognized as unique and engaged individual.

MTSS requires requlr screening. Regular screening allows the identification of students who experience learning or reading difficulties, enabling educators to address the root of the problem as quickly as possible. Ideally, early screening of all leanres (from kindergarten or first grade through second or third grade) would assess potential challenges in academic and behavioral areas. Learners identified as “at risk” would receive high-quality, targeted instruction designed to reduce their specific risks (in language, reading, math/numeracy, or behavior) [12, c.138]

MTSS operates on three tiers: Tier 1 involves high-quality instruction for all learners, focusing on universal instruction without segregating learners or intensifying interventions beyond standard curriculum modifications.

Tier 2 involves targeted small-group intervention instruction for leaners who do not meet Tier 1 benchmarks or demonstrate insufficient progress. According to McIntosh K. this tier provides additional instruction and practice with increased structure and explicit opportunities for success. Tier 3 intensifies individual support, but it maintains the same core components as Tier 2 [6, c.30].

In all three tires data collection is essintial and crucial. As Ball C. & Christ T. state, data collection is a vital component of the screening process, ongoing assessment, and evaluation, where information is gathered and used to systematically test, eliminate, and confirm effective solutions [1, c.321]. This data is the primary way to evaluate the effectiveness of the curriculum, instruction, or intervention and to monitor learners` progress or regression. The data collection process helps to determine if the intervention is working and if the evidence-based instructions are being implemented effectively. Assessment and evaluation are critical components within MTSS, in addition to screening procedures and placement into multiple tiers of instruction. The data provided by assessments are essential for evaluating the effectiveness of teaching methodologies, curriculum design, and the implementation of Response to Intervention (RTI) initiatives. Within the mentioned benefits of the MTSS process, we can say that it is a very productive and effective tool to utilize in the educational process.

Vaughan & Fuchs position MTSS (or RTI) as a more effective method than the traditional "wait to fail" model for identifying students with learning disabilities (LD). Their critique of traditional practices includes concerns about delayed identification, subjective and potentially inaccurate screening reliant on teacher observation, and the detrimental consequences of "false negatives"—learners who are not identified and therefore do not receive necessary services or receive them too late. Based on these criticisms, they suggest that MTSS (or RTI) represents a significant paradigm shift, transitioning from a deficit-based approach to a risk-based approach for identifying and supporting students with learning disabilities (LD) [12, c.139]

Implementing Multi-Tiered Systems of Support (MTSS, or Response to Intervention - RTI) reduces the bias inherent in teacher-based referral systems. In the traditional method, referral and identification often relied on classroom teachers' subjective perceptions of student performance and their explanations for academic struggles. This reliance frequently led to misidentification, resulting in missed opportunities to provide appropriate support to students who needed it. Consequently, MTSS provides a tool that promotes equity in learning for all students, regardless of their ability, disability, race, or gender.

One of the core components we can observe the implimentation of MTSS is reading comprehension. Rayner K. and many other researchers identify a central paradox in reading: skilled readers experience it as effortless and automatic, while many other readers find it challenging [4, c.31]. This contrast can lead to the assumption that reading is a mastering skill which alines with Chard D. and many other his followers depict reading as an analogy to mastering tennis skills [3, c. 386]. Given that reading is a skill that requires practice, automaticity, and experience, beginner readers face many challenges in their journey toward mastery. Rayner K. further points out that learning to read is a lengthy and complex process for many learners and often take years to achieve proficiency. This complexity according to the reseracher is what makes reading unique compared to other forms of learning and intrigues researchers [4, c.33]. Therefore educators must explore strategic methods of teaching reading by identifying the roots of reading difficulties and developing effective solutions to support learners literacy development.

Reading is a complex, interactive process requiring the interplay of memory, prior knowledge, and accurate word and sentence identification, ultimately leading to comprehension.

Successful reading depends on these elements working together, a process that relies on strong phonological awareness. A successful phonics program teaches both reading and writing skills.

Researchers consistently identify phonemic awareness and alphabet knowledge as strong predictors of reading success [14, c.159]. Longitudinal studies indicate that early reading performance strongly predicts later reading ability, with struggling readers often facing persistent challenges [4, c. 32]. In this regard we can highlight the strong link between phonological processing skills and reading ability, noting that difficulties in this area are a key characteristic of struggling readers. The ability to perceive, differentiate, and manipulate individual sounds within words presents a significant challenge for many children highlighting the need for effective early reading instruction methods.

Much of the discussion surrounding the phonetic approach centers on the diverse methods used to teach reading to beginners. One common method involves decoding letters, converting them into sounds, and blending those sounds to form recognizable words. For example, teaching the word "cat" might involve techniques like tapping out the sounds of the graphemes c, a, and t, or using letter cards to help leaenres visualize and understand the blending process. Beyond phonics, syllable blending and segmentation further enhance reading fluency and accuracy. Rhyming and rhyme-matching activities are also essential for early reading development. Furthermore, techniques like onset-rime activities, phoneme addition, and phoneme substitution are valuable tools for early reading instruction. The effectiveness of these methods often depends on a teacher's creativity and adaptability. All of these methods work to develop phonemic awareness in children.

While speaking about phonics and phonetic approach we should remember about consistency. Consistency is another crucial factor in teaching phonetics and developing phonemic awareness in learners. While consistency is an important strategy in all areas of teaching, enhancing and developing reading skills especially requires repetition, practice, and consistency. Educators should prioritize consistent methods when teaching phonetics, as it is key to building a solid foundation for reading fluency and accuracy.

Unlike beginners, older struggling readers often face challenges with multisyllabic words, which are more complex than simple words because they typically contain prefixes and suffixes attached to a base word. This difficulty is often linked to their weak morphological awareness – their ability to analyze and manipulate word parts. To improve their accuracy and automaticity with multisyllabic words, explicit instruction in syllable and morpheme analysis is critical. Consistent, focused instruction on syllables and morphemes can help these readers recognize letter-sound patterns within complex words, ultimately leading to improved reading ability[2, c.493].

Many older struggling readers can decode single-syllable words accurately, they often struggle with multisyllabic words due to weaknesses in phonological skills and morphological awareness. Bhattacharya A. mentions that given the increasing complexity of vocabulary in secondary school subjects, explicit and ongoing instruction in reading multisyllabic words is strongly recommended to improve these learners`word identification abilities. Phonetic awareness is the key to unlock and develop reading fluency [2, c. 493].

Chard D. And other reserachres state that reading fluency presents a particular challenge for students with learning or reading disabilities. A frequent difficulty lies in their ability to automatically and rapidly recognize sight words, decode unfamiliar words, and read phrases and sentences fluently. While reading fluency is crucial for all learners, students with learning or reading disabilities are especially vulnerable to experiencing difficulties in this area [3, c.387]

Effective reading fluency is characterized by effortless and expressive reading, resembling naturally spoken language. This skill is built upon two fundamental components: automaticity, the

capacity to rapidly and automatically recognize words, demonstrating a connection to effective word decoding, and prosody, the use of appropriate expression in oral reading to convey the meaning of the text. Rasinski T. describes fluency as the "bridge" toward "word recognition and accuracy" and further identifies automaticity and prosody as its core components. Automaticity is defined as the ability to recognize words easily and effortlessly, while prosody serves as the "bridge" to complete comprehension [8].

Rasinski T. while talking about accuracy and fluency intoruduces the concept of "cognitive energy" which they argue is utilized in decoding. Based on their theory, if excessive cognitive energy is spent on decoding less remains for comprehension. Therefore, researchers assert that achieving automaticity in reading fluency and decoding provides struggling readers with sufficient "cognitive energy" to comprehend the text. Reading practice and automaticity enhance working memory and sustained attention. Skilled readers exhibit both fluency and more accurate comprehension than struggling readers. These readers might be identified as skilled or confident readers who have essential skills for academic success [8, c.389].

The methods implemented to increase reading fluency can be categorized as interventions centered around repeated reading. Repeated reading can be an effective fluency-building strategy, however, it can be perceived as monotonous and discouraging if not structured engagingly, particularly for older elementary and middle school students. To avoid this, students should have a specific purpose or task to focus on with each rereading, rather than simply reading the passage repeatedly to increase their speed. The specific purpose for rereading can be tailored to the reading abilities of the students [13,c.434]

In addition to repeated reading techniques, while teaching fluency, it is important to emphasize prosody. Prosody involves reading with expression through appropriate pitch, tempo, and strategic pauses [13. c.435]. By pausing at commas, stopping at periods, modulating voice for questions, and conveying emotion at exclamation points, students can enhance their understanding of the text.

Concluding the article we can note that Multi-tiered systems of Support (MTSS, or RTI) has emerged as an effective tool for addressing reading difficulties in recent years, shifting away from traditional methods by providing students with equitable access to necessary support throughout the learning process. The reading abilities of today's students are a growing concern for teachers and parents, and these reading difficulties may contribute to a declining interest in reading among schoolchildren across cultures. As educators, we must recognize the importance of motivating students and providing tailored support to foster a love of reading from the earliest stages of education. Reading is both a fundamental subject and a vital tool for personal development and learning across all disciplines. Through books, including textbooks, learners acquire diverse knowledge. Furthermore, engaging with literary works, which serve cognitive, aesthetic, and educational purposes, exposes them to unique and generalized ways of reflecting on and understanding life, shaping their emotional sphere, moral compass, aesthetic ideals, worldviews, and relationships.

References:

1. Ball, C. R., & Christ, T. J. (2012). Supporting valid decision making: Uses and misuses of assessment data within the context of RTI. Psychology in the Schools, 49(3), 231-244. https://doi.org/10.1002/pits.21592

2. Bhattacharya, A. (2020). Syllabic Versus Morphemic Analyses: Teaching Multisyllabic Word Reading to Older Struggling Readers. Journal of Adolescent & Adult Literacy, 63, 491-497.

3. Chard DJ, Vaughn S, Tyler BJ. A synthesis of research on effective interventions for building reading fluency with elementary students with learning disabilities. J Learn Disabil. 2002 Sep-Oct;35(5):386-406. doi: 10.1177/00222194020350050101. PMID: 15490537.

4. Gersten, R., Compton, D., Connor, C.M., Dimino, J., Santoro, L., Linan-Thompson, S., and Tilly, W.D. (2008). Assisting students struggling with reading: Response to Intervention and multi-tier intervention for reading in the primary grades. A practice guide. (NCEE 2009-4045). Washington, DC: National Center for Education Evaluation and Regional Assistance, Institute of Education Sciences, U.S. Department of Education. Retrieved from http://ies.ed.gov/ncee/wwc/ publications/practiceguides/.

5. Mcintosh, K., Bohanon, H. & Goodman, S. (2010). "Toward True Integration of Response to Intervention Systems in Academic and Behavior Support: Part Two: Tier 2 Support." Communiqué, 39(3), 4-6.

6. Mcintosh, K., Bohanon, H. & Goodman, S. (2010). "Toward true integration of response to intervention systems in academic and behavior support: Part Three: Tier 3 Support." Communiqué, 39(4), 30-31

7. Mcintosh, K., Goodman, S., & Bohanon, H. (2010). "Toward true integration of response to intervention systems in academic and behavior support: Part 1: Tier 1 Support." Communiqué, 39(2), 1, 14-16.

8. Rasinski, T. V. (2012). Why Reading Fluency Should Be Hot! The Reading Teacher, 65, 516-522. https://doi.org/10.1002/TRTR.01077

9. Rayner, K., Foorman, B. R., Perfetti, C. A., Pesetsky, D., & Seidenberg, M. S. (2001). How Psychological Science Informs the Teaching of Reading. Psychological Science in the Public Interest, 2(2), 31–74. http://www.jstor.org/stable/40062357

10. Shanahan, Timothy. "A Review of the Evidence on Tier 1 Instruction for Readers With Dyslexia." Reading Research Quarterly, vol. 58, no. 2, 2023, pp. 268–84, https://doi.org/10.1002/rrq.438.

11. Timothy Rasinski, ChaseYoung, David D. Paige,andKasimYildirim (2023) The art and science of reading fluency and fluency instruction. International Encyclopedia of Education, 4th edition, Volume10 https://doi.org/10.1016/B978-0-12-818630-5.07050-0

12. Vaughn, S., & Fuchs, L. S. (2003). Redefining Learning Disabilities as Inadequate Response to Instruction: The Promise and Potential Problems. Learning Disabilities Research and Practice, 18(3), 137–146. https://doi.org/10.1111/1540-5826.00070

13. Vaughn, S., Gersten, R., Dimino, J., Taylor, M. J., Newman-Gonchar, R., Krowka, S., Kieffer, M. J., McKeown, M., Reed, D., Sanchez, M., St. Martin, K., Wexler, J., Morgan, S., Yañez, A., & Jayanthi, M. (2022). Providing Reading Interventions for Students in Grades 4–9 (WWC 2022007). Washington, DC: National Center for Education Evaluation and Regional Assistance (NCEE), Institute of Education Sciences, U.S. Department of Education. Retrieved from https://whatworks.ed.gov/.

14. Wagner RK, Torgesen JK, Rashotte CA, Hecht SA, Barker TA, Burgess SR, Donahue J, Garon T. Changing relations between phonological processing abilities and word-level reading as children develop from beginning to skilled readers: a 5-year longitudinal study. Dev Psychol. 1997 May;33(3):468-79. doi: 10.1037//0012-1649.33.3.468. PMID: 9149925.

ПЕШОЯНДҲОИ ТЕМПОРАЛӢ ВА ГУРӮҲБАНДИИ ОНҲО

Нематуллоева М.Н.,
н.и.ф. дотсенти кафедраи фонетика ва лексикологияи забони англисии
факултети забонҳои хориҷии
МДТ "Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Бобоҷон Ғафуров" (Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Хуҷанд)
nematullaeva1949@gmail.com

Умарова М.М.,
магистранти соли дуюми факултети забонҳои хориҷии
МДТ "Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Бобоҷон Ғафуров" (Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Хуҷанд)

Мақола ба муаммои пешояндҳо, намудҳои онҳо ва гурӯҳбандии пешояндҳои темпоралӣ бахшида шудааст. Дар аввал маълумот дар бораи пешояндҳо, намудҳои онҳо ва мавқеи пешояндҳо дар ҷумла маълумот дода шудааст. Таъкид карда шудааст, ки пешояндҳо метавонанд мазмуни луғавии феълро, ки баъди он меоянд, иваз кунанд.Пешояндҳои темпоралӣ ба чор гурӯҳ тақсим ва таҳлил карда шудаанд.

Калидвожаҳо:*пешояндҳо, намудҳо, гурӯҳҳои пешояндҳо, мутақобилгузории зергурӯҳҳо ва гурӯҳҳо, лаҳзаи вақт, самти амал, маънои умумӣ*

ТЕМПОРАЛЬНЫЕ ПРЕДЛОГИ И ЕГО ТИПЫ

Нематуллаева М.Н.
к.ф.н., доцент кафедры фонетики и лексикологии английского языка
Факультет иностранных языков
Худжандский государственный университет
имени академика Бабаджана Гафурова
nematullaeva1949@gmail.com

Умарова М.М.,
студентка второго курса магистратуры, Факультета иностранных языков,
Худжандского государственного университета
имени академика Бабаджана Гафурова

Статья посвящена проблеме предлогов, их типов и груп темпоральных предлогов. Сначала даётся сведения о предлогах, их типов и места предлогов в предложении. Отмечается, что предлоги могут изменить лексический смысл глагола с которым употребляются.

Авторы разделяют темпоральные предлоги на четыре группы и дают анализ каждой группы.

Ключевые слова: *предлоги, виды, группы предлогов, сопоставление в группах и подгруппах, момент времени, направление действия, общее значение.*

TEMPORAL PREPOSITIONS AND THEIR GROUPS

Nematullaeva M.N.,
c.ph.s., associate professor of Phonetics and Lexicology of the English Language Department Faculty of Foreign Language Khujand State University named after Bobojon Gafurov
nematullaeva1949@gmail.com

Umarova M.M.,
second - year masters student, Faculty of Foreign Language Khujand State University named after Bobojon Gafurov

The article is devoted to the problem of prepositions, their types and groups of temporal prepositions.

At first the information about the preposition, their types and their place in the sentence is given. It is noted that the prepositions can change the lexical meaning of the verb with which they are used.

The authors divide temporal prepositions into four groups and each group is analyzed.

Keywords: *prepositions, types, groups, oppositions in groups and subgroups, moment of time, direction of the action, general meaning.*

Пешояндҳо дар забони англисӣ ба қатори ҳиссаҳои номустақили нутқ дохил шуда, вобастагии грамматикии байни аъзоҳои ҷумларо нишон медиҳанд ва муносибатҳои гуногунро байни ибора ва ҷумла ифода менамоянд. Баъзеи пешояндҳо маънои луғавӣ доранд, вале чанде аз онҳо аз маънои луғавӣ маҳруманд ва чун воҳиди грамматикӣ хизмат мекунанд.

Пешоянд як воҳиди маъноиро ташкил медиҳад ва аз ҷиҳати маъно бо исме, ки ба он пайваст мешавад якҷо мегардад, масалан: at home – дар хона, at night – шабона, at ease – осуда, ором ва ғ., ё бо ҳиссаи маънодори нутқ, ки тавассути он исмро мепайвандад якҷо мешавад, масалан: to look for – ҷустуҷӯ кардан, an attempt at – кӯшиш ба, angry with – асабонӣ ба (касе), prior to – қабл аз.

Дар забони англисӣ пешоянд баъзан исм ё ивазкунандаи онро бо нидо мепайвандад (масалан: O for – Оҳ, агар ман медоштам...! alas for – афсӯс барои...! woe to – вой бар ...!).

Забоншиносон пешояндҳои забони англисиро ба гурӯҳҳои зерин ҷудо кардаанд. Олимон Е.Е. Израилевич ва И.Н. Качалова пешояндҳоро ба гурӯҳҳои зерин пешниҳод мекунанд:

Пешояндҳои маконӣ: above, over, between, near, by, at, beside, behind, under, below, outside, in front of.

Пешояндҳои замонӣ: at, in, on, from, to, since, till, before, after, about, for, during, by.

Пешояндҳои сабабӣ: because of, in accordance with, on account of, thanks to.

Пешояндҳои самти амал: to the left, to the right, up, down, off, onto, towards, away, from, through, out of, into, along, past, across.

Онҳо инчунин зикр менамоянд, ки мазмуни аксарияти феълҳо вобаста ба пешоянде, ки баъди онҳо меояд, иваз мешавад: get up – бархостан, get off – равона шудан, ба роҳ

даромадан, give up – партофтан, дасткашидан, баскардан, give back – баргардондан, пасдодан[3,с.310].

Бояд зикр кард, ки одатан пешояндҳо пеш аз исм ё ҷонишин меоянд. Мисол:I went now and then to pleasant little luncheons at her flat [6, с.12].

С.И. Сущинская қайд мекунад, ки баъзан онҳо метавонанд дар охири ҷумла оянд[4, с.6]. Мисол: I made somewhat copious notes at the time, intending to write something about [6, с.80].

Дар ин қисмати мақола ба таҳлили гурӯҳҳои пешоянди темпоралӣ мегузарем. Дар забони англисӣ пешояндҳои темпоралиро ба чор гурӯҳ тақсим кардан мумкин аст.

Пешояндҳои гурӯҳи якум about, at on, in, under, within, for, during, over, through, throughout, in the course of, outside дар таркиби ҳоли замон омада нисбат ба муддати вақтеро ифода мекунад, ки он дар ҳол баён гаштааст. (Агар пешоянди outside истифода шавад ин ҳолат инкор карда мешавад).

Мисол: At about midnight he joined the small group of actors on platform. –Тақрибан дар ними шаб ӯ ба гурӯҳи хурди ҳунармандон ҳамроҳ шуд.

For sometimes he walked about the hall restlessly. – Муддати чанд лаҳза ӯ дар гирду атрофи меҳмонҳона беист мегашт.

For the fist in many days he felt happy.

Барои нишон додани вақти маҳдуд ва муайян ҳоли замон бо пешоянди at ифода мешавад:at 5 o’clock – дар соати панҷ, at sundown – дар вақти ғуруби офтоб, at tea-time – дар вақти чойнӯшӣ.

At mealtime Andrew caught unguardedly fixing him with an inquiring, suspicious stare (Dickens). – Дар вақти чойнушӣ чашмони Эндрю ба ӯ афтоданд,ки нисбаташ шубҳанок нигоҳ мекард.

Ҳоле, ки боз ҳам муддати дарозтари вақтро бо нишондоди рӯзу сана нишон медиҳад, бо пешоянди on ифода мешавад: on Sunday, on the first of May, on a holiday, on the eve. Дар ифодаи муддатҳои дарозтар – рӯзҳои ҳафта, моҳ, сол, аср – пешоянди in истифода бурда мешавад: in the second week of the January, in 1970, in the 20-th century.

Ҳамин тавр, муқобилгузорӣ аз рӯи давомнокии ҳудуди вақте, ки онро дар ҳол ифода мекунанд, пешояндҳои at, on, in –ро муттаҳид месозад.

Дар ҳудуди ҳамин гурӯҳ пешояндҳои дигар during, in the course of, over, though, throughout мутақобил гузошта мешаванд. Ҳамаи ин пешояндҳо дар замоне кор фармуда мешаванд, ки давомнокии амал, ҳолат, ки дар ҷумла гуфта мешавад, бо давомнокии муддати вақте, ки бо воситаи ҳоли замон ифода шудааст, пурра мутақобиқат намояд. Масалан: to work on Sunday – маънои кор кардан дар рӯзи якшанберо дорад, яъне кадом муддати рӯзро ифода намекунад, аммо барои to work during Sunday, бошад маънои дар давоми рӯз кор карданро ифода мекунад, яъне пешоянди during ба ҳудуди вақт дар шакли умумитарин далолат мекунад: during those 20 minutes – 20 дақиқа, 20 hours – 20 соат.During two years they stayed there. – Дар давоми 2 сол онҳо дар он ҷо монданд.

Пешоянди “in the course of” низ дар чунин ҳолат мавриди истифода мешавад, лек он вақти ҳоли замон ифода мекарда ва он чизе, ки дар бораи он дар ҷумла сухан меравад ва дар яке аз қисматҳои ин вақт ба амал меояд, шарҳ медиҳанд.

In the course of years several ships had entered the harbor (Dickens).

… in the course of the next hour one cando it (M. Twain).

Пешоянди over бошад, таъкид менамояд, ки муддати вақт яклухт буда, ба қисматҳо ҷудо намешавад.

Can you stay over to night (Bach).

Over the past twenty years child causualy figures have been rising consistently (Christie).

The course of study spread over three years (Chase).

Истифодаи пешоянди through дар таркиби замон ба давомноку қатънашудани амал, дигар нашудани ҳолате, ки дар он дар ҷумла сухан меравад, ишора менамояд.

He sat by me through the afternoon and evening helping me to arrange the facts.

… their relations developed through the year (London).

Пешоянди throughout, дар асл муродифи пешоянди through мебошад ва истифодаи он дар таркибӣ ҳоли замон дигар намуди ҳолате, ки дар бораи он дар ҷумла сухан меравад, мефаҳмонад.

…he was in tremendous high spirit throughout the voyage.

… he was in poor health throughout 1900.

Дар дохили гурӯҳи якум мутақобилгузории зергурӯҳҳои дар боло зикршуда дида мешавад. Масалан, пешоянди about вақти умумиро нишон дода, ба пешояндҳои at ва in, ки мафҳуми мушаххасро доранд, муқобил аст: About twelve o’clock his calm was rudely shaken (Christie).

Дар дохили пешояндҳои гурӯҳи якуми ҳоли замон боз як зергурӯҳи дигареро ҷудо кардан мумкин аст, ки онҳо ба таркиби ҳоли замоне дохил мешавад, ки барои ифодаи ченаки лаҳзаи вақтро, ки дар он оиди чизе ки дар ҷумла сухан меравад, ба вуқӯъ меояд, истифода бурда мешавад. Инҳо пешояндҳои for ва within, инчунин, in мебошанд. Пешоянди for дар таркиби ҳол, ки ченаки вақти мавҷудияти ягон далел-фактро ифода менамояд, истифода бурда мешавад,ба мисли to be married for many years, to stay at home for the rest of the day, to last for a few seconds.

King Hamlet – a man of great valour and outstanding abilities had ruled in Denmark for over thirty years (Shakespeare).

Пешоянди in бошад, дар таркиби ҳол, ки ченаки вақт, муддати итмоми амалро мефаҳмонад, истифода бурда мешавад:to have only leaves in ten years (оид ба растаниҳо), to smoke a packet of cigarettes in two hours, to recover in two months. Мисол: He is smoking a packet of cigarettes in two hours [6,с.34].

Пешоянди within дар таркиби ҳоле истифода мешавад, ки иҷроиш ва итмоми амалеро мефаҳмонад, ки аз чорчӯбаи вақти дар ҳол зикр шуда, намебарояд: to start within the hour, to sink within two minutes. Мисол: It stood open, and just within was a sign [6,с.25].

Ба гурӯҳи якум инчунин пешоянди around дохил мешавад, ки хеле кам истеъмол аст. Ҳол ба ин пешоянд маркази вақти ҳодиса, фазо ва амалиёти онро ифода мекунад.

Around March 21 the sun is close to the vernal equinox; thus it moves near the equator zero declination (Dickens).

Бояд зикр кард, ки ба ҳамаи пешояндҳои темпоралии гурӯҳи якум, ки ин ё он намуди ифодаи мафҳуми вақтро дороанд, пешоянди outside мутақобил мешавад. Мувофиқи маънои ин пешоянд далелҳои дар ҷумла pbrh шуда ба лаҳзаи вақте, ки ҳол ифода менамояд, ишора намекунад.

Most families can’t take time off outside the school holidays.

Пешоянди гурӯҳи дуюм before, till, (until), by beyond дар таркиби ҳоли замон ба он далолат мекунад, ки он чӣ, ки дар ҷумла хабар дода мешавад, пеш аз ҳамон лаҳза ё ҳудуди вақт омадааст. Чунин ифода дар маънои умумӣ дар пешоянди before дида мешавад.

And he decided to speak seriously with his sister before his departure (Shakespeare). – Ӯ ба худ қарор дод, кӣ бо хоҳараш пеш аз рафтан ҷидди сухан кунад.

Пешоянди till ва гунаи он until дар он ҳолат кор бурда мешаванд, ки дар ҷумла сухан дар атрофи муддат ё мӯҳлате меравад, ки сарҳад ва ҳадди он ба ҷо оварда мешаванд: to stay, remain, wait, somewhere, till six o'clock midnight, Sunday, spring ва ғ.Мисол: I sat by the window, smoking a pipe, till he felt inclined to speak [6, с.65].

Агар дар таркиби ҳол пешоянди by ояд, пас лаҳза ё муддати вақт, ки бо ҳол ифода шудааст, омили ҳалкунандаи инкишофи амал, анҷоми амал, баргузории он, ки дар ҷумла зикр гардидааст, мебошад:

… by autumn the book was finished.

Mr. Smith hoped to do so by the end of the week (Christie).

Дар дохили гурӯҳи дуюм чун дар якум пешоянде ҳаст, ки ба ҳамаи пешояндҳои гурӯҳ мутақобил аст, ки ин beyond мебошад. Он барои ифодаи далелҳои дар ҷумла зикршуда ба лаҳзаи берун аз вақти ҳол тааллуқ дорад, истифода бурда мешавад: I have been kept home beyond my promised time.

Пешоянди гурӯҳи сеюм. Агар дар дохили ҷумла пешояндҳои after, on, (upon), since кор фармуда шаванд, далелҳои ҷумла ба муддати вақте ки бо ҳоли замон ифода карда шудааст, тааллуқ дорад. Дар аксари ҳолатҳо пешоянди after дар ҷумла дар чунин маъно васеътар истифода бурда мешавад: ... after eleven o'clock … the party prepared to break up (London).

Ҳамин тавр, пешояндҳои on ва гунаи он upon ба иҷрои амал ё ин ки ба вуҷуд омадани ҳолатро дар як вақт ё ин ки баъди он чӣ ки дар ҷумла гуфта шудааст, далолат мекунад:

He left the navy on his marriage. – Ӯ баъди издивоҷ карданаш флотро тарк кард.

Истифодабарии пешоянди since ба он далолат мекунад, ки вақти баёншуда сароғози ҳудуди мавҷудот мебошад.

This situation … arose in Denmark over since the untimely death of King Hamlet (Shakespeare).

This sort of thing was new since the day when he came to England. Аз рӯзе, ки ӯ ба Инглистон омад, бо чунин чизҳо ӯ нав вохӯрд (Chase).

Гурӯҳи чорӯми пешояндҳо мутақобили гурӯҳҳои якум, дуюм ва сеюм мебошад. Пешояндҳои ин гурӯҳ далелҳои дар ҷумла баёнгардидаро нисбат ба муддати вақт ва нишон додани ҳудуди (аввал ва охир) ин мӯҳлатро ифода менамоянд. Гурӯҳи чорум пешояндҳои between, from ва to-ро дарбар мегирад ва дар якҷоягӣ истифода бурда мешаванд:

During the next four years (from 1881 to 1884) the rest the rhymes were written. Дар давоми чор соли минбаъда (аз 1881 то 1884) байтҳои боқимонда навишта шуда буданд (London).

Ба пешояндҳои from аксар дар ҷумлаҳо пешояндҳои since ва till истифода бурда мешаванд, ки маънои ҷумларо бетағйир мемононанд. Баръакс пешоянди "from" ҳамчун гунаи пешоянди "дар" сеюм истифода бурда мешавад.

Инак, пешояндҳои замонии забони англисӣ системаи кӯчакеро дар гурӯҳбандии мутақобилаи пешояндҳо ба ҳамдигар, пешояндҳои алоҳида дар дохили як гурӯҳ, ин гурӯҳҳоро ташкил мекунанд.

Ҳамин тавр, пешояндҳо ҳиссаи номустақили нутқ мебошад. Пешояндҳои ифодакунандаи замон: about, after, against, at, before, beyond, by, for, from, in, into, on, over, to, towards ҳастанд, кионҳо ба чор гурӯҳ тақсим мешаванд. Гурӯҳи якум амал ё ҳолатро дар ягон муддати вақт нишон медиҳанд. Гурӯҳи дуюми пешояндҳо ҳоли замонро ифода менамоянд ё

баъд аз он меоянд. Пешояндҳои гурӯҳи сеюм ба вақти иҷрошудаи амал далолат мекунанд. Гурӯҳи чоруми пешояндҳо ҳам вақти гузашта ва ҳам вақти ояндаро ифода менамоянд.

	Пешояндҳои забони англисӣ	Муодилҳои тоҷикӣ
Гурӯҳи 1-ум	About	Қариб, тақрибан
	Around	Дар муддати
	At	Дар давраи, дар мавсими
	On	Дар
	In	Дар вақти, дар мавсими
	Under	Дар вақти, дар давраи
	Within	Дар тӯли, дар зарфи
	For	Дар арзи, дар муддати
	During	Дар давоми, дар рафти
	Over	Дар муддати, дар сари, вақти тӯли
	Through, throughout	Дар муддати
	In the course of	Дар зарфи
	Outside	Аз даруни
Гурӯҳи 2-юм	Before	Қабл аз, пеш аз
	Till (untill)	То
	By	Қариб, то ба, то
	Beyond	Баъди
Гурӯҳи 3- юм	After	Баъд аз
	On	Дар вақти
	Since	Боз, аз вақти, аз дами
	Upon	Дар вақти
Гурӯҳи 4-ум	Between	Дар байни, байни
	From…to	Аз..... то

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Аксененко Б.Н. Предлоги английского языка. – М., 1956. – 319с.
2. Бархударов Л.С., Штелинг Д.А. Очерки по морфологии современного английского языка. – М.: Высшая школа, 1965. – 425с.
3. Израилевич Е.Е., Качалова К.Н. Практическая грамматика английского языка.– М., 1952. – 268с.
4. Сущинская С.И., Сущинский И.И. Предлоги в современном английском языке. – М.: ГИС, 1999. – 160 с.
5. Усмонов К. У. Морфологияимуқоисавиизабонҳоианглисӣва тоҷикӣ.Хуҷанд, Нури маърифат, 2015. – 230с.
6. Бабич Г.Н., Знаменской Т.А. Луна и Грош. – М.: Просвещение, 1986. – 160 с.
7. Жолниренко Т.С. Первые шаги учителя в школе: (По Мисс Рид). – М.: Просвещение, 1984. – 160 с.
8. ҶалилР. Асарҳоимунтахаб. - Душанбе: Адиб, 1988. – 364с.
9. Bach R. «Jonathan Livingstone Seagulb. – M., 2006, c. 55-60.
10. Chase J. H. «Come easy, go easy». - M., 2008.–110p.
11. Christie A. «Five little pigs». London, 1941. – 120p.
12. London J. «White fang». – M., 2006. – 156p.
13. Dickens Ch. The Adventure of Oliver Twist. – M., 1949. – 327p.
14. Shakespeare W. «The story of Hamlet». London, 1961.
15. Twain M. «The prince and the pauper».- M., 2005. – 162p.

К ВОПРОСУ ОБ УПОТРЕБЛЕНИИ ГЛАГОЛАХ В ПОСЛОВИЦАХ И ПОГОВОРКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Азизова З.Ш.,
доктор (PhD) кафедры иностранных языков
Института экономики и торговли
Таджикского государственного университета коммерции в городе Худжанде.
zarina230995@mail.ru

Марофиева М.М.,
ассистент кафедры иностранных языков
Института экономики и торговли
Таджикского
государственного университета коммерции в г. Худжанде
marofievamanizha@gmail.com

Пословицы и поговорки являются одним из распространённых жанров фольклора, являются лаконичными и используються образно как поучения и нравоучения. Необходимо отметить, что грамматическая структура пословиц и поговорок мало исследована. И следовательно в статье исследуется морфологическая структура пословиц, в которых использованы глаголы. Это часть речи в пословицах и поговорках употребляется достаточно много, глаголы встречаются в настоящем и будущем временах. Анализ пословиц и поговорок показал, что на ряду с финитными глаголами встречаются модальные и вспомогательные глаголы.

Ключевые слова: *пословица и поговорка, грамматическая структура, морфологическая структура, часть речи, глагол, настоящее и будущее времена, модальные и вспомогательные глаголы.*

РОҶЕЪ БА ИСТИФОДАИ ФЕЪЛҲО ДАР ЗАРБУЛМАСАЛ ВА МАҚОЛҲОИ АНГЛИСӢ

Азизова З.Ш.,
доктор (PhD) кафедраи забонҳои хориҷӣ, Донишкадаи иқтисод ва савдои
Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар шаҳри Хуҷанд
zarina230995@mail.ru

Марофиева М.М.,
ассистенти кафедраи забонҳои хориҷӣ, Донишкадаи иқтисод ва савдои
Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар шаҳри Хуҷанд
marofievamanizha@gmail.com

Зарбулмасал ва мақолҳо яке аз жанрҳои маъмули фолклор мебошанд, ки мухтасаран гуфта шуда, образнок ҳамчун панду насиҳат ва ахлоқомӯзӣ истифода мешаванд. Боиси зикр аст, ки сохти грамматикии мақол ва зарбулмасалҳо кам таҳқиқ шудааст. Аз ин рӯ, дар

мақола сохти морфологии зарбулмасалҳое, ки дар онҳо феълҳо истифода шудаанд, баррасӣ мешавад. Ин ҳиссаи нутқ, яъне феълдар зарбулмасалу мақолҳо хеле зиёд ба назар мерасад. Таҳлили зарбулмасалу мақолҳо нишон дод, ки дар қатори феълҳои финитивӣ феълҳои модалӣ ва ёварӣ низ вомехӯранд.

Калидвожаҳо: *зарбулмасалу мақолҳо, сохти грамматикӣ, сохти морфологӣ, ҳиссаи нутқ, феъл, замонҳои ҳозира ва оянда, феълҳои модалӣ ва ёридиҳанда.*

ON THE USE OF VERBS IN ENGLISH PROVERBS AND SAYINGS

Azizova Z.Sh.,
Doctor of Philosophy (PhD) of foreign languages department,
Institute of economy and trade Tajik state university of commerce in Khujand
zarina230995@mail.ru

Marofieva M.M.,
assistant of Foreign Languages Deparmant
Institute of Economics and Trade of the Tajik State University of Commerce in Khujand
marofievamanizha@gmail.com

Proverbs and sayings are among the most widespread genres of folklore; they are concise and are used figuratively as forms of instruction and moral guidance. It should be noted that the grammatical structure of proverbs and sayings has been insufficiently studied. Therefore, this article examines the morphological structure of proverbs that contain verbs. This part of speech is used quite frequently in proverbs and sayings; verbs occur mainly in the present and future tenses. The analysis of proverbs and sayings has shown that, alongside finite verbs, modal and auxiliary verbs are also found.

Keywords: *proverb and saying, grammatical structure, morphological structure, part of speech, verb, present and future tenses, modal and auxiliary verbs.*

Пословицы и поговорки представляют собой произведение устного народного творчества. Пословицы и поговорки – это нить связывающая прошлое и настоящее, в них запечатлелись культуры, бытья, признаки и черты характера, мысли и поведения народа, охватывающие буквально все стороны жизни.

“Пословицы - это как бы энциклопедия народа, в которой содержатся ответы едва ли не на все вопросы жизни. В них свод этических норм и моральный кодекс народа” [1, 5].

Грамматическая структура пословиц и поговорок их отчетливо выделяет от других жанров фольклора.

А. В. Кунин в своей работе пишет, что и пословицы и поговорки в грамматическом отношении соотносятся со структурой предложения [3, 300].

Морфологические особенности пословиц и поговорок очень мало исследованы в лингвистике. Морфологическими особенности являются употребление той или иной части речи в компонентах пословиц. В английском языке морфологические особенности не полностью подвергались специальному исследованию. Исследование пословиц и поговорок английского языка показывает, что в качестве ведущего компонента встречаются почти все части речи и каждый из них имеет свои особенности в употреблении.

В данной статье мы собираемся исследовать морфологические особенности пословиц и поговорок английского языка, в котором употребляются глаголы.

Глагол – это часть речи, обозначающая действие или состояние как процесс. Исследование показало, что пословицы и поговорки не могут обойтись без глаголов и глагол, следовательно, занимает первое место в употреблении. Пословиц и поговорок английского языка почти невозможно представить без глагола, потому что почти все пословицы имеют сказуемое, которое в большинстве случаев выражается глаголом.

Short debts make long friends.

Death pays all debts.

Honours change manners.

The best fish swims near the bottom.

В выше приведённых примерах употребляются, такие глаголы как: “make”, “swim”, “pay” и “change”, что они являются глагольными сказуемыми (verbal predicate) и выражено в настоящем времени.

Анализ фактического материала показывает, что самыми распространёнными формами глагола являются формы в которых глагол находятся в настоящем и будущем времена.

Good clothes open all doors.

Two blacks do not make a white.

В первом примере глагол “open” в настоящем времени, единственном числе, а глагол второго примера “do not make” также в настоящем времени в отрицательной форме.

В английском языке для выражения будущего времени употребляется вспомогательные глаголы “will”, “shall” и мы можем встречать их в следующих пословицах:

No herb will cure love.

True blue will never stain.

В пословицах и поговорках кроме финитных форм, также употребляются вспомогательные глаголы “to be” и “to have” в изобилии:

Every bullet has its billet.

He that has a great nose thinks everybody is speaking of it.

Good health is above wealth.

Forbidden fruit is sweet.

В выше представленных пословицах вспомогательные глаголы “to be” и “to have” употребляются с местоимениями третьего лица “he”.

Собранные материалы доказывают, что вспомогательные глаголы в большинстве случаев используются в треьтем лице единственного числа и в повествовательном наклонении. Засвидельствованы нами также и примеры с вспомогательными глаголами “to be” и “to have”:

Gift from enemies are dangerous.

Old friend and old wine are best.

Lies have short legs.

Creditors have better memories than debtors.

В английском языке существуют ряд глаголов, которые называются неполными или модальными глаголами. Модальные глаголы в предложениях самостоятельно не употребляется, они обычно стоят перед правильными или неправильными глаголами [5, 229]:

A man can die but once.

A good marksman may miss.

В приведённых пословицах модальный глагол “can” употреблен с финитным глаголам “die” и “may” с финитным глаголом “miss”.

All men can’t be first.

В данной пословице модальный глагол “can” употребляется в отрицательной форме с частицей “not” - can’t be .

А в следующем примере модальный глагол “would” употребляется с Participle II (PII) (причастия прошедшего времени).

An unfortunate man would be drowned in a teacup.

What can’t be cured, must be endured.

Во втором примере встречаются два модальных глагола “can’t” в отрицательной форма и “must” в утвердительной форме.

Таким образом, можно прийти к выводу, что пословицы и поговорки английского языка нельзя представить без глаголов. Это доказывает, что язык пословиц не может обойтись без глаголов. Глагол как основная часть речи в морфологии употребляются в пословицах и поговорках английского языка в изобилии. Они обычно встречаются в настоящем и будущем времени, также существуют пословицы и поговорки, в которых использованы вспомогательные и модальные глаголы.

Список использованной литературы:

1. Гребнев Н. Народные изречения и пословицы Дагестана. Махачкала, 1996.
2. Кобрина Н.А. Корнеева Е.А. Оссовская М.И. Гузеева К.А. Грамматика английского языка (Морфология. Синтаксис). Санкт-Петербург, 1999.496с.
3. Кунин А.В. Английская фразеология.- М., 1970.- 344 с.
4. Раджабова М.М. Структурно – семантические особенности коммуникативных фразеологических единиц в таджикском и английском языках, диссертация. Худжанд, 2010. 164с.
5. Ganshina M.A. Vasilevskaya N.M. English Grammar. Higher school. Publishing House, 1964. -540c.
6. Gordon E.M. A Grammar of Present. Moscow, 1989. 314c.

ТИПОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ВЫРАЖЕНИЯ ЭМОЦИЙ В НЕМЕЦКОМ И ТАДЖИКСКОМ ЯЗЫКАХ

Хусравбекова Б.Д.,

Таджикский международный университет иностранных языков имени Сотима Улугзода

В данной статье проводится анализ типологии и сравнение средств выражения эмоций в немецком и таджикском языках. Целью является определение и сопоставление лексических понятий эмоций, а также морфологических и синтаксических средств, идиоматических выражений и метафор, имеющих прагматические и культурные особенности. Статья основана на сравнительном методе исследования. Результаты показывают, что в обеих системах встречаются основные категории эмоций, однако способы выражения, семантика и прагматика различаются.

Ключевые слова: *Эмоция, типология, лексика, идиома, сравнение, категория, семантика, образ, прагматика*

ХУСУСИЯТҲОИ ТИПОЛОГИИ ИФОДАИ ЭҲСОСОТ ДАР ЗАБОНҲОИ ОЛМОНӢ ВА ТОҶИКӢ

Хусравбекова Б.Д.,
Донишгоҳи байналмилалии забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи С.Улуғзода

Ин мақола ба таҳлили типологӣ ва муқоисавии василаҳои ифодаи эҳсосот дар забонҳои олмонӣ ва тоҷикӣ равона шудааст. Мақсад муайян намудан ва муқоиса кардани мафҳумҳои лексикӣ ва ёрии эҳсосот, усулҳои морфологӣ ва синтаксикии баён, истилоҳоти идиоматикӣ ва метафораҳо ва хусусиятҳои прагматикӣ ва фарҳангӣ мебошад. Мақола бар асоси таҳлили корпусӣ ва методҳои муқоисавӣ таҳия шудааст. Натиҷа нишон медиҳад, ки категорияҳои асосии эҳсосот дар ҳар ду система дида мешаванд, аммо василаҳои иборасозӣ, семантика ва прагматика фарқ мекунанд.

Калидвожаҳо: *эҳсосот, типология, лексика, истилоҳот, идиома, муқоиса, категория, семантика, ибора, прагматика*

TYPOLOGICAL FEATURES OF THE EXPRESSION OF EMOTIONS IN THE GERMAN AND TAJIK LANGUAGES

Khusravbekova B.D.,
Tajikistan International University of Foreign Languages named after S.Ulugzoda

This article examines the typology and comparison of means of linguistic means used to express emotions in the German and Tajik languages. The main objective is to identify and compare the lexical- semantic concepts of emotion, as well as the morphological and syntactic means, idiomatic expressions, and metaphors employed to convey emotional meanings. Special attention is given to the cultural contexts of both languages. The research is based on typological and comparative analysis methods. The findings indicate that emotional categories exist in both linguistic systems; however, the means of their realization differ in terms of semantics and pragmatics.

Key words: *emotions, typology, lexicon, terminology, idiom, comparison, category, semantics, expression, pragmatics*

Изучение языковых средств выражения эмоций является одной из ключевых задач современной лингвистики, находящейся на стыке психолингвистики, когнитивной лингвистики и лингвокультурологии. Эмоции, будучи универсальным человеческим опытом, кодируются и вербализуются в языках мира с поразительным разнообразием, отражающим как общие когнитивные механизмы, так и уникальные культурные установки. Настоящая статья посвящена сопоставительному анализу типологических особенностей выражения эмоций в двух генетически и структурно различных языках: **немецком** (германская ветвь индоевропейской семьи) и **таджикском** (иранская ветвь индоевропейской семьи).

Цель статьи выявить и описать ключевые типологические различия и сходства в грамматических, лексических и фразеологических механизмах, используемых немецким и таджикским языками для вербализации эмоциональных состояний.

Актуальность исследования обусловлена необходимостью углубления понимания того, как языковая структура (типология) влияет на лингвокультурное кодирование эмоций, что имеет важное значение для теории перевода, межкультурной коммуникации и преподавания языков.

Типологическая классификация языков служит основой для понимания их структурных различий, которые, в свою очередь, влияют на способы выражения всех категорий, включая эмоции.

Немецкий язык традиционно классифицируется как **флективный (фузионный) и синтетический** язык, хотя и демонстрирует тенденции к аналитизму [1, с.67-74]. Его синтетизм проявляется в богатой морфологии:

Склонение существительных: Наличие четырех падежей (Nominativ, Akkusativ, Dativ, Genitiv), которые маркируются флексиями, артиклями и местоимениями.

Спряжение глаголов: Развитая система личных окончаний, а также использование префиксов и суффиксов для образования времен и залогов.

Словообразование: Широкое использование словосложения (Kompoundierung), позволяющее создавать сложные лексические единицы, в том числе для обозначения тонких эмоциональных оттенков (например, ***Weltschmerz, Schadenfreude, Sehnsucht, Heimweh,*** Heimwehkrank). Таджикский язык, напротив, демонстрирует смешанный тип, но в целом тяготеет к **аналитизму** [2, с.41-44]. Будучи новоиранским языком, он утратил большую часть древнеиранской флективной системы:

Отсутствие грамматического рода и **падежей** (за исключением остаточных форм). Грамматические отношения выражаются в основном предлогами, послелогами и порядком слов.

Глагольная система: Хотя глагол сохраняет личные окончания (маркировка лица и числа), многие временные формы образуются **аналитически** с помощью вспомогательных глаголов и перифрастических конструкций (например, ***мекунад*** — делает) [3,с.23-27].

Синтаксическая структура также играет ключевую роль в выражении эмоционального фокуса.

Немецкий язык характеризуется **V2-порядком слов** (Verb-Zweit-Stellung) в главном предложении, где спрягаемая часть глагола занимает строго вторую позицию [4,с.41-42]. Это создает рамку, в которой на первую позицию (Vorfeld) может быть вынесен любой член предложения, включая эмоционально нагруженные элементы, что служит мощным средством **актуализации** и **выделения** эмоционального компонента. В придаточных предложениях, однако, действует **финальный порядок глагола** (Verb-End-Stellung).

Таджикский язык относится к языкам с базовым **SOV-порядком слов** (Subject-Object-Verb) [5,с.125-127]. Глагол, как правило, находится в конце предложения. Такая структура, характерная для многих иранских и тюркских языков, делает синтаксическую позицию менее гибкой для выражения эмоционального эмфазиса. Эмоциональное выделение чаще достигается с помощью **интонации**, **частиц** и **лексических средств** (например, эмоционально окрашенных наречий или междометий), а не перестановкой членов предложения.

Типологические различия в морфологии и синтаксисе прямо влияют на выбор и частоту использования тех или иных языковых средств для выражения эмоций.

В немецком языке, благодаря развитому словосложению, существует большое количество **концептуально сложных** и **культурно-специфических** лексем для обозначения эмоций, не имеющих прямых однословных эквивалентов в других языках [6,с.89-90]. Примеры включают:

Schadenfreude (злорадство) — удовольствие, получаемое от чужого несчастья.

Weltschmerz (мировая скорбь) — чувство печали по поводу несовершенства мира.

Torschlusspanik (паника закрывающихся ворот) — страх упустить возможности из-за возраста или времени.

Эти лексемы демонстрируют тенденцию немецкой лингвокультуры к **номинализации** и **концептуализации** сложных эмоциональных состояний в виде единого, фиксированного понятия.

В таджикском языке, как и в других персидских языках, выражение эмоций часто осуществляется через **аналитические конструкции** (сложные глаголы) или **фразеологические обороты** [7,с.56-61]. Эмоциональная лексика, как правило, более **конкретна** и **ситуативна**. Например, для выражения печали используются:

- ***ғамгин*** *(*печальный) — прилагательное.
- ***ғам хӯрдан***— сложный глагол, означающий "печалиться".
- ***дилгир***— скучающий, унылый.

Грамматическая система немецкого языка предоставляет несколько прямых механизмов для выражения эмоциональной оценки:

Уменьшительно-ласкательные суффиксы (*-chen, -lein*), которые могут выражать нежность, симпатию, но также и иронию или пренебрежение.

Модальные частицы (*doch, ja, wohl, mal*), которые не несут основного лексического значения, но служат для выражения отношения говорящего (уверенности, сомнения, удивления, раздражения) и являются ключевым средством **эмоциональной модальности** в разговорной речи [8,с.45-47].

Инверсия (V2): Как упоминалось, вынесение эмоционально значимого элемента в начало предложения (Vorfeld) усиливает его эмоциональный вес: ***Schrecklich war das!*** (Ужасно это было!).

В таджикском языке грамматические средства выражения эмоций менее развиты, что компенсируется другими уровнями:

Междометия и частицы: Широкое использование **междометий (*ох, вох, ҳайҳот)*** и **эмоциональных частиц *(-ку, -чӣ*)** для непосредственного выражения чувств и придания эмоциональной окраски высказыванию.

Повторы: Повторение слов (редупликация) для усиления эмоционального значения: ***зуд-зуд*** (очень быстро), ***калон-калон*** (очень большой).

Аффиксы: Использование аффиксов, выражающих субъективную оценку, хотя их система не так развита, как в немецком.

Фразеология является одним из наиболее ярких отражений лингвокультурной специфики выражения эмоций, поскольку она фиксирует национально-специфические образы и метафоры.

Оба языка активно используют **соматические фразеологизмы** (связанные с частями тела) для кодирования эмоций, но выбор частей тела и метафорические модели могут отличаться.

В немецком языке часто используются фразеологизмы, связанные с **сердцем (*Herz*), кровью (*Blut*)** и **желудком** (***Magen)***:

1. ***Das Herz in die Hose rutschen*** (букв. "сердце сползло в штаны") — сильно испугаться.
2. ***Jemandem kocht das Blut*** (букв. "у кого-то кипит кровь") — быть в ярости.
3. ***Mir schlägt der Magen*** (букв. "у меня стучит желудок") — нервничать, волноваться.

В таджикском языке центральным органом для выражения эмоций является **дил** (сердце/душа) [9,с.331-33]. Фразеологизмы с ***дил*** покрывают широкий спектр эмоциональных состояний:

1. ***Дил ба ларза омадан*** (букв. "сердце пришло в дрожь") — испугаться.
2. ***Дил хунук шудан*** (букв. "сердце остыло") — разочароваться, потерять интерес.
3. ***Дил ба ҷо омадан*** (букв. "сердце пришло на место") — успокоиться.

Типологические различия в синтаксисе и лексике отражаются и в метафорических моделях.

Немецкий язык, будучи более **объективирующим** и **аналитическим** в своей грамматике, часто использует метафоры, представляющие эмоцию как **внешнюю силу**, которая **воздействует** на человека, или как **внутренний объект**, который можно **контролировать** или **потерять**. Например, метафора **"Эмоция — это жидкость в сосуде"** (ср. ***überlaufen*** — переполняться) или **"Эмоция — это болезнь"** (ср. ***krank vor Neid*** — больной от зависти).

Таджикский язык, с его SOV-структурой и меньшей грамматической маркированностью, чаще использует метафоры, представляющие эмоцию как **состояние** или **процесс**, связанный с **внутренним органом** (*дил*). Эмоция часто выражается через **действие**, которое субъект совершает над собой или которое происходит с его ***дил***. Например, метафора **"Эмоция — это огонь/жар"** (ср. ***дил сӯхтан*** — букв. "сердце горит" — сострадать) или **"Эмоция — это тяжесть"** (ср. ***ғам бар дил*** — "печаль на сердце").

В прагматическом плане наблюдаются различия в **допустимости** и **интенсивности** выражения эмоций.

Немецкая лингвокультура, как правило, ценит **сдержанность** и **точность** выражения. Модальные частицы позволяют смягчить высказывание или точно дозировать эмоциональный фон. Однако, когда эмоция выражается, она часто номинализируется в четкий концепт (***Schadenfreude***).

Таджикская лингвокультура, особенно в устной речи, допускает более **экспрессивное** и **риторическое** выражение чувств, часто с использованием гиперболы, междометий и развернутых фразеологических оборотов. Это может быть связано с более **коллективистским** характером культуры, где открытое выражение сильных эмоций (например, горя или радости) является социально приемлемым и ожидаемым [10].

Типологические особенности немецкого (синтетизм, V2-порядок, развитое словосложение) и таджикского (аналитизм, SOV-порядок, перифрастические конструкции) языков обусловливают различия в их стратегиях выражения эмоций.

Типологический признак	Немецкий язык	Таджикский язык
Морфология	Синтетический (флективный). Богатая система падежей и спряжения.	Аналитический. Утрата падежей, аналитические глагольные формы.
Синтаксис	V2-порядок в главном предложении. Гибкая позиция для эмфазиса.	SOV-порядок. Эмфазис достигается лексически и интонационно.
Лексика эмоций	Тенденция к **номинализации** сложных эмоций **(Schadenfreude, Weltschmerz).**	Тенденция к **аналитическим** глагольным конструкциям ***(ғам хӯрдан).***
Ключевые средства	Модальные частицы, инверсия, словосложение.	Междометия, эмоциональные частицы, редупликация.
Культурный фокус	Объективация эмоции как концепта/внешней силы.	Субъективация эмоции через внутренний орган (***дил).***

Немецкий язык использует свою богатую морфологию и синтаксическую гибкость для **точности** и **концептуализации** эмоциональных состояний. Таджикский язык, опираясь на аналитическую структуру, компенсирует это **экспрессивностью** междометий и **образностью** фразеологии, центрированной вокруг концепта ***дил.*** Сопоставительный анализ подтверждает, что языковая типология не просто определяет грамматику, но и формирует уникальный лингвокультурный взгляд на мир эмоций.

Список использованной литературы:

1. Аминджонова Р.Х. Сравнительный анализ средств выражения счастья в таджикском и персидском. RULB, 2025. с.67–74.
2. Ахмедова Ф. Эмоциональные и экспресывные особенности идиом, обозначающих чувства .журнал RUDN , 2011 . с. 41–44.
3. Ekman, P. (1987). Universals and cultural differences in the judgments of facial expressions of emotion. Journal of Personality and Social Psychology, 43, 23–27.
4. Kövecses, Z. (2015). Where Metaphors Come From: Reconsidering Context in Metaphor. Oxford University Press, 41–42.
5. Windfuhr, G., & Perry, J. R. Persian and Tajik. In The Iranian Languages, 125–127.
6. Hall, E. T. (1976). Beyond Culture. Anchor Books, 89–90.
7. Readle. (2020). Unique German Words for Emotions. Berlin: Linguistik Verlag, 56–61.
8. Wierzbicka, A. (1999). Emotions Across Languages and Cultures. Cambridge University Press, 45–47.
9. Zarifa Sadig. (2025). Cross-cultural analysis of emotion lexicon. Journal of Comparative Linguistics, 31–33.

ГИДРОНИМИЯИ «БОХТАР»

Лутфияи Абдулмумин,
Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А.Рӯдакӣ

Дар мақолаи мазкур оид ба моҳият, мазмун ва ташаккули гидронимияи "Бохтар», ки як бахши илми ономастика ба ҳисоб меравад, сухан ронда шуда, дар бораи ономастика худ ҳамчун як бахши мустақили илми забоншиносӣ мулоҳиза ронда шудааст.

Муаллиф дар мақола ба таҳлилу баррасии гидронимияи асарро мавриди баррасӣ қарор дода, густариши ин бахши илми ономастикаро аз ибтидои омӯзиш то шароити кунунӣ шарҳ дода, онро дар давраҳои гуногуни рушди забоншиносӣқиёс намуда, бобати таърихи тавлид, сохт ва маънои онҳо дар асоси сарчашмаҳои муътамади илмӣ сухан рондааст.

Ба андешаи муаллиф дар асар гидронимияи чун дигар онимҳо дар тасвири воқеаҳо ва ҳаводиси он нақши намоён доранд. "Ҳамчунин, маҳз омӯзиши ин қабати топонимия дар ошкор намудани арқоми таърихӣ ва ошкор намудани номвожаҳо кӯмак расонида, барои рӯйи кор овардани арқоми дурусти ҳаводиси таърихӣ ва дар забони меъёр ворид намудани калимаҳои фаромӯшшудаи китоб ҳархаизмҳо] нақши асосиро адо намуданд".

Муаллиф зимни таълифи мақола кӯшиш ба харҷ додааст, гидронимияи асарро дар асоси сарчашмаҳои бурҳони илмӣ ва луғату қомусҳои муътамад таҳлил ва маънидод намояд. Инчунин, муаллиф ба ҳар қабати таснифнамудааш дар асоси ахбори сарчашмаҳои солим ва арқоми саҳеҳи таърихӣ маълумоти алоҳидаи комил додааст.

Калидвожаҳо: *санъати номгузорӣ, таърихи тавлид, таҳлилу баррасӣ, вожа, омӯзиш, тадқиқ, номҳои одамон, маводи, этимология, гидронимия ва ғ.*

ГИДРОНИМИКА «БАХТАРЯ»

Лутфияи Абдулмумин
Кулябский государственный университет имени А.рудаки

В данной статье рассматривается сущность, содержание и формирование гидронимии «Бахтаря», являющейся разделом ономатики, а также обсуждается сама ономастика как самостоятельный раздел лингвистики.

В статье автор анализирует и рассматривает гидронимию произведения, объясняет развитие этого раздела ономатики от начала его изучения до наших дней, сравнивает её в разные периоды языкового развития и рассказывает об истории её происхождения, структуры и значения на основе достоверных научных источников.

По мнению автора, гидронимия в произведении, как и другие имена, играет важную роль в описании событий и происшествий. «Также изучение этого слоя топонимии помогает выявлять исторические личности и идентифицировать имена, помогает установить правильную нумерацию исторических событий, а введение забытых слов книги в стандартный язык [книги] сыграло важную роль».

Автор, при написании статьи, приложил все усилия для анализа и интерпретации гидронимии работы на основе источников научных данных и надежных словарей и энциклопедий. Также автор предоставил каждому слою своей классификации полную отдельную информацию, основанную на данных из надежных источников и достоверных исторических фактов.

***Ключевые слова**: искусство именования, история создания, анализ и обзор, лексика, исследование, научные работы, имена людей, материалы, этимология, гидронимия и др.*

HYDRONIMICS OF "BAKHTARYA"

Lutfiya Abdulmumin
Kulob State University named after A. Rudaki

This article examines the essence, content, and development of the hydronymy of "Bakhtar," a branch of onomastics, and also discusses onomastics itself as an independent branch of linguistics.

In this article, the author analyzes and examines the hydronymy of the work, explains the development of this branch of onomastics from the beginning of its study to the present day, compares it across different periods of linguistic development, and discusses the history of its origin, structure, and meaning based on reliable scholarly sources.

According to the author, hydronymy in the work, like other names, plays an important role in describing events and incidents. "Studying this layer of toponymy also helps identify historical figures and names, helps establish the correct numbering of historical events, and the introduction of forgotten words from the book into the standard language [of the book] played an important role."

In writing this article, the author made every effort to analyze and interpret the work's hydronymy based on scholarly sources and reliable dictionaries and encyclopedias. The author also provided complete, separate information for each layer of his classification, based on data from reliable sources and credible historical facts.

***Keywords:** naming art, history of creation, analysis and review, vocabulary, research, scientific works, names of people, materials, etymology, hydronymy, etc.*

Забони адабии тоҷик дорои таркиби устувору пурғановат буда, яке аз қабатҳои луғавии онро номҳои ҷуғрофӣ, яъне топонимҳо ташкил медиҳанд. Топонимҳо низ дар навбати худ вобаста ба фарогирии номҳои мавзеъҳои мухталифи ҷуғрофӣ ба чандин зергурӯҳҳо тақсим мешаванд. Чунончи: ойконимия, гидронимия, оронимия, этнотопонимия, агрономия, эрготопонимия, хрематонимия, хоронимияи шаҳрӣ, потомонимия, лимонимия ва амсоли инҳо мебошанд.

Доир ба ин қабати номҳо ва дараҷаи истеъмоли онҳо дар забоншиносии тоҷик корҳои таҳқиқии пурмуҳтаво таълиф гардидаанд ва аз онҳо доир ба ин истилоҳот маълумоти зарурӣ пайдо намудан мумкин аст. Мо зимни ин гузориши илмӣ тасмим гирифтем, ки рочеъ ба ташаккули гидронимияи Гидронимияи «Бохтар» бо ҷузъи об маълумоте чанд бидиҳем.

Гидронимия аз вожаи «hidro» - и юнонӣ гирифта шуда, дар номшиносӣ мавзеи бо об алоқаманд (дарё, баҳр, чашма, ҳавз, шаршара, кӯл, чоҳ ва ғайра) буда, onumiya - юнонӣ, ном ва гидронимия маҷмӯи номҳои мавзеъҳои обӣ мебошад [48: 49]. Гидронимҳо дорои хусусиятҳои зиёди забонӣ, таърихӣ ва ҷуғрофӣ буда, шумораи умумии номҳои бо об алоқаманд тавассути мавҷудияти шаклу муродифоти зиёд аз худи шумораи мавзеъҳои обӣ бештаранд. Гидронимия дар навбати худ ба якчанд зергурӯҳҳо ва ё навъҳо ҷудо мешавад, ки он гурӯҳҳо инҳоянд: потамонимия (маҷмӯи номи дарёҳо), лимнонимия (маҷмӯи номи кӯл ва ҳавзҳо).

Аз ин навиштаҳо аён мегардад, ки мафҳуми об чун мавҷудоти табиат дар илмҳои дигар низ мавриди муҳокима қарор мегирад. Дар забоншиносӣ низ доир ба вожаи об ва

вижагиҳои луғавии он чун вожаи аслан тоҷикӣ корҳои таҳқиқии зиёд ба анҷом расидааст. Дар ин ҷода метавон чанде аз осори таълифнамудаи муҳаққиқони ин соҳаро зикр намуд, ки роҷеъ ба гидронимҳо ва вижагиҳои онҳо маълумоти ҷолиберо фаро гирифтаанд: В. Гейгер, И. Маркварт, Е. Бенвенист, И. М. Оранский, М. Боголюбов, В. И. Абаев, Иброҳим Пури Довуд, В. Айлерс, И. М. Стеблин – Каменский, Эҳсони Баҳромӣ, А. Л. Хромов , С. Сулаймонов, В. Айлерос, Аҳмад Хусрави Табрезӣ, В. Р. Дворянков, В. И. Савина, А. Цагаева, Л. Л. Грюнберг, С. К. Қодирова, Т. Нафасов, Т. Раҳматов, З. Д. Дусимов, Н. А. Аскаров, С. Атаниёзов, С. Губаева, Е. Койчубаев, Р. Х. Додихудоев, «Фарҳанги ҷуғрофиёии Эрон», «Қомуси ҷуғрофиёии Афғонистон», Р. Х. Додихудоев, Н. Офаридаев, А. Абдунабиев, Ҷ. Алимӣ, Ш. Исмоилов , А. Насраддиншоев, А. Шохуморов, У. Т. Булбулшоев, О. Маҳмадҷонов ва Ш. Ҳайдаров анҷом дода шудаанд.

Барои ифодаи номи як топоним ё гирдрониму ойконим ва ғ чандин номвожаҳои ҷуғрофӣ корбурд мешавад, ки мансуби забонҳои тоҷикӣ, русӣ, туркӣ ва бозмондаи забонҳои дигар. Мисол, барои ифодаи маънои чашма «čašma» вожаи булоқ «bulāq», «xā», «kāni», барои ифодаи мафҳуми кӯҳ «kōh» вожаҳои тоҷикии «kōh», туркии «tāğ», бозмонда ё субстрати «ğar», барои ифодаи мафҳумҳои об «āb», дарё «daryā» вожаҳои туркии «su», бозмонда ё субстрати «dān» ва ҳамчунин вожаҳои худи забони тоҷикӣ (рӯд, ариқ), барои ифодаи мафҳуми дара «dara» вожаи туркии «sāy», тоҷикии «dara» ва «kul», барои ифодаи мафҳуми ҳисор «hisār» вожаҳои тоҷикии калот «kalāt», диз «diz», диж «dіž» арабии қалъа «qalʿa», туркии қурғон «qurğan» истифода гардидаанд.

Иддае аз муҳаққиқон вожаи «чашма» - ро бинобар сабаби гӯё унсури ҳиндуаврупойӣ нест, этимологияашро ба гурӯҳи забонҳои туркӣ нисбат медиҳанд, ки ин андеша орӣ аз асосҳои илмӣ мебошад, зеро ки иштироки вожаи «чашма» дар вожасозии забони тоҷикӣ [инчунин, дар забонҳои дигар] фаъол мебошад ва ин фарзияро муҳаққиқ ва топонимшиноси тоҷик Ҷ. Алимӣ дар таҳқиқаш чунин арзёбӣ намудааст: «Баромади ҳиндуаврупойӣ доштани вожа бо маводи гурӯҳи забонҳои зиёди эронӣ ва ғайриэронӣ собит мешавад» [6: 76].

Омили дигаре, ки метавонад вожаи «чашма» - ро ба гурӯҳи вожаҳои ҳиндуаврупойӣ нисбат бидиҳад, ин аст, ки дар гурӯҳи забонҳои туркӣ - ӯзбакӣ вожаи «чашма» - ро «булоқ» мегӯянд [11:208]. Гуфтаҳои боло дар асоси сарчашмаҳои мӯътамади бостонӣ ва асарҳои илмӣ - таҳқиқии олимон ва донишмандони соҳаи забоншиносии мамолики хориҷ ва дохили кишвар баромади вожаи «чашма» - ро унсури забонҳои ҳиндуаврупойӣ унвон намуда, шаклгирии онро дар даврaҳои густариши забонҳои зиёди эронӣ чунин ошкор намудааст, ки дар забони бостон вожаи «чашма» дар форсӣ «čašm», вахонӣ «čožm», мунҷонӣ «čam», шуғнӣ «cem», яғнобӣ «tišm», суғдӣ «čašm», осетинӣ «casm» [cans] арзи ҳастӣ намудааст [6: 125]

Дар сарчашмаҳои паҳлавӣ ва забонҳои гурӯҳи шарқии эронӣ бошад, ин вожа шаклҳои дигарро доро мебошад. Масалан дар сарчашмаҳои паҳлавӣ вожаи «чашма» дар шакли [čšm, čašm] мушоҳида шавад, дар забонҳои гурӯҳи шарқии эронӣ муродифҳои гуногуни ба худ хос дорад: Истилоҳи шарқиэронии хок «чашма», яғнобӣ. xāk//xok «чашма»; суғдӣ. буддоӣ γ»γh суғдӣ - монавӣ x›x, авестоӣ xāo; язгуломӣ хех, ванҷии қадим xik «об», «ҷӯйбор», яғнобӣ xan «ҷӯй», «ҷӯйбор»; шуғнонӣ - рӯшонӣ хас «об». вахонӣ кык, мунҷ. xuga, ормурӣ xako «чашма» арзи ҳастӣ намудааст [11: 208].

Забоншиноси тоҷик Ш. Бобомуродов менависад: «Гидроним (аз юн. hydára –об +onyma – ном). Ифодаи номҳоидарёҳо, кӯлҳо, ҷазираҳо, уқёнусҳо, обанборҳо ва м. и. дарёи Вахш (Зарафшон, Амид, Сир), Уқёнуси Ором, обанбори Норак» [9:68].

Бояд донист, ки маҳз тавассути омӯзиши маводи гидронимӣ омӯзиши фанҳои таърих, ҷуғрофия, демография, этнография осон гардида, дар натиҷаи омӯзиш маълумотҳои архаистии дар тӯли қарнҳо аз хотираҳо зудудашуда рӯйи кор меоянд.

Гидронимҳо дорои вижагиҳои зиёди забонӣ, таърихӣ ва ҷуғрофӣ буда, шумораи умумии онҳо (номҳое, ки бо об алоқаманданд) тавассути мавҷудияти шакл ва муродифоти зиёд аз шумораи мавзеъҳои обӣ зиёдтаранд.

Гидронимия дар навбати хеш ба якчанд бахшҳо ва ё шохаҳо ҷудо мешавад. Дар ин бахши мақолаи мо гидронимҳо, яъне номҳои бо об мутааллиқи Гидронимияи «Бохтарро ба шохаҳои потамонимия, лимнонимия тасниф намуда, дар заминаи ҳамин таснифот гидронимҳои асари мазкурро таҳлил менамоем.

Дар ибтидо ва қабл аз таҳлили гидронимҳо (номи чашмаҳо) мехоҳем дар бораи сайри таърихӣ, этимология (таърихи пайдоиш) ва маънои вожаи «чашма» дар асоси сарчашмаҳои мӯътамад ва асару мақолоти илмӣ ҳарф бизанем. Фикру андеша ва мулоҳизарониҳои зиёд доир ба пайдоиш ва таърихи баромади вожаи «чашма» вуҷуд дорад.

Вожаи об дар порсии қадим арі, авестоӣ ар, суғдӣ ар, санскрит āра (āр) [47: 63]

Бархе забоншиносон вожаи «об» - ро мансуби забони тоҷикӣ дониста, менависанд: Вожаи об дар порсии қадим арі, авестоӣ ар, суғдӣ ар, санскрит āра (āр) меноманд [7: 23]

Вожаи «моъ» [ماء] - яъне «об», ки асли ибрии он «му - мим» [מֻי - מים] ва суриёнии он «миё» [ميا] аст, ки дар арабӣ тағйири шаклӣ дорад ва «моъ» «ماء» шуд. Ин луғат дар асл ба маънои «ҳар моеи ғайри ҷомид» аст. Чӣ оби мутлақ бошад ё чӣ обҳои музоф. Аммо вақте ба сурати «моъ» мутлақ истифода мешавад, мансуб ба оби холис аст.

Вожаи «ҷов» нахустин номи «об» аст, ки баъдан ба вожаи «ёв» табдил шуд. Вожаи «ёв» дастикам 4 ҳазор сол қабл дар забони форсӣ ба кор мерафт. Ин вожа ҳамакнун дар забони башгардӣ ва гунаҳое аз забони курдӣ ба кор меравад. Дар забони форсии расмӣ ҳанӯз осори вожаи «ҷов» аст, мисли «ҷавон» ё «ҷовидон». Ҳамчунин, осори вожаи «ёв» низ ҳаст, мисли «ёва» ва «ёвур». Ва ҳам дар бархе забонҳои бумӣ, ки ба куллӣ вожаи «ёв» - ро фаромӯш кардаанд, дар таркиби калимот ва номҳое, ки ба кор мебаранд, ба таври ошкоро вожаи «ёв» ҳаст. Масалан дар Лористон, навъе сусмоҳии мисрӣ мешавад, ки «Маҳёва» ном дорад ва ҷузъи аслии он навъе моҳии зер бо номи «Матувто» [matutā] ё ба забони лористонӣ «Мавтув» [motu] бо иловаи об ва миқдори зиёди намак аст. Ин «моҳии ёва», яъне «моҳии об» , дар баъзе манотиқ «Моҳиёва» [mah. yāva] ва дар Лористон тибқи суннати мухтасаргӯи «Маҳва» [maøva] талаффуз мегардад [1:78].

Об - ба забони авестоӣ «ор» [ар]. Сонскритӣ «апа» [apa], порсии бостонӣ «апӣ» [api], паҳлавӣ «ап» [ар] моеи шаффоф, бе маза ва бӯй, ки ҳайвон аз он ошомаду наботот аз вай тозакӣ ва тарӣ гирад. Он яке аз чаҳор унсури қудамост, ки онро ба арабӣ «моъ» [ماء] ва «билол» [بلال] гӯянд.

Об - аз порсии миёна (паҳлавӣ) «p̄» тарзи хонишаш /āb/, усули хонданаш /ар/, аз решаи пеш - эронӣ «Нар» [дарбардорандаи авестои «□□» усули хонданаш /ар/, курдӣ - суриёнӣ «ئاو» ба хониш /āw/, курдӣ - кармонҷӣ «av» ба хониши /āv/, пащту «اوبه» ба хониш /obë/ , балучӣ «آپ» ба хониш /āр/، мозандаронӣ «او» ба хониш /oww/, толушӣ «آو» ба хониш /āv/, решаи пеш - ҳинду - эронӣ [ниё - ҳинду - эронӣ] «Нар », санскритӣ «ऋच्» усули хонишаш /ár/, аз решаи пеш ҳиндуаврупоӣ « - h₂ep* » ба маънои «об» аст [7: 19].

Об ба забонҳои мухталифи дунё бо талаффузҳои хоси ҳамон қавму миллатҳо баён мегардад, мисол: бо забони афроӣ «water», ба забони албонӣ «ujë», ба забони олмонӣ «Wasser», ба забони урду «پانی», бо забони арманӣ «ջուր», ба забони узбекӣ «suv», ба забони испониёӣ

«agua», бо забони испиронту «akvo», ба забони истониёӣ «vesi», ба забони исклугӣ «voda», ба забони ислониёӣ «voda», ба забони «ውሃ», ба забони андунзиёӣ «air», ба забони англисӣ «water», ба забони укронӣ «вода», ба забони итолиёӣ «acqua», ба забони ирландӣ «uisce», ба забони эсландӣ «vatn», ба забони эгбу «mmiri», ба забони боскӣ «ur», ба забони белорусӣ «вада», ба забони булғорӣ «вода», ба забони банголӣ «পানি», ба забони бусниёӣ «voda», ба забони партугалӣ «água», ба забони пашту «د اوبو», ба забони панҷобӣ «ਪਾਣੀ ਦੀ», ба забони тоҷикӣ «об», ба забони томилӣ «நீர்», ба* забони тайландӣ «น้ำ», ба забони турки озарбойҷонӣ « سو su», турки истанбулӣ «su», ба забони тулугу «నీరు, నీటి», ба забони ҷовайӣ «banyu», ба забони чикӣ «banyu», ба забони чавоӣ «madzi», ба забони чинӣ «水», ба забони хамрӣ «ကီကာ», ба забони хусоӣ «amanzi», ба забони донморгӣ «vand», ба забони русӣ «вода», ба забони румониёӣ «apă», ба забони зулу «amanzi», ба забони ҷопонӣ «水», ба забони сомоӣ «vai», ба забони сандӣ «پاڻي», ба забони суидӣ «vatten», ба забони суту «metsi», ба забони соҳилӣ «maji», сомолиёӣ «biyo», ба забони сундоӣ «cai», ба забони сенукбонунӣ «tubig», ба забони сенҳолӣ «ಪ್ರಭು», ба забони шуно «mvura», ба забони сирбӣ «вода», ба забони арабӣ «ماء», ба забони фаронсавӣ «eau», ба забони фарисӣ «wetter», ба забони финландӣ «vesi», ба забони филлипинӣ «tubig», ба забони қирғизӣ «суу», ба забони қазоқӣ «су», ба забони котолонӣ «aigua», ба забони конороӣ «ሊየሀ», ба забони курдӣ «ئاو» ё «av», ба забони курсӣ «acqua», ба забони куротӣ «voda», ба забони карай «물», ба забони кариюл - оисинӣ «dlo», ба забони голисӣ «auga», ба забони гачротӣ «ԿԱՉԻ», ба забони гарҷӣ «წყალი», ба забони галик, искотландӣ «uisge» ё «لانو: ᱣᱮ», ба забони лотинӣ «aqua», ба забони латвиниёӣ «ūdens», ба забони лукзомбургӣ «Waasser», ба забони лаҳистонӣ «woda», ба забони летвониёӣ «vanduo», ба забони моурӣ «wai», ба забони мологосӣ «rano», ба забони молоёлим «ഒവളളം», ба забони молоӣ «air», ба забони молотӣ «ilma», ба забони маҷорӣ «víz», ба забони маротӣ «पाणी», ба забони муғулӣ «ус», ба забони макдунӣ «вода», ба забони непалӣ «पानी», ба забони неругӣ «vann», ба забони валазӣ «dŵr», ба забони ветнамӣ «nước», ба забони ҳовоӣ «ka wai», ба забони ҳиландӣ «water», ба забони ҳамунгӣ «dej», ба забони ҳиндӣ «पानी», ба забони ҳусӣ «ruwa», ба забони аврупоӣ «omi», ба забони юнонӣ «νερό», ба забони эдишӣ «וואַסער» ва ғ [132: 329]

Дар фарҳангу луғатҳои тафсирӣ вожаи об ба маънои васеъ ташреҳ ёфтааст, ки яке аз маъноияш барои ифодаи дарё, рӯд аст. Ба ҳамин хотир дар ташаккули бисёр номҳои ҷуғрофӣ калимаҳои дарё, рӯд, наҳр чун муродифи об корбаст гардидааст, ки мо доир ба ин андеша чанд мисол меоварем: Ҳафтрӯд, Ниҳомрӯд, Мовароуннаҳр, Ҷағонрӯд, Сағонрӯд, Кешрӯд, Қашқадарё, Сурхондарё, Сирдарё, Амударё ва монанди инҳо. Ҳамчунин, дар номгузории маҳалҳо мо шакли айнан тарҷумашудаи номҳои ҷуғрофии бо об иртиботдоштаро мебинем, ки ин номҳои ҷуғрофӣ далолат ба таърихи тӯлонӣ доштани қавму халқҳои эроннажоду туркнажодро дар сарзамини Осиёи Миёна ифода мекунад: Сафедоб - Охсу, Сурхоб Қизилсу, Сиёҳоб - Қорасув, Ҳафтрӯд, Ҷетису ва монанди инҳо.

Унсури об вожаи қадима буда, дар забонҳои умумиэронӣ āр – порсии қадим āр - «об», ҳиндии қадим āр, авастои āр - «об» порсии миёна āр, āв форсии классикӣ, форсии тоҷикӣ, āв, āв, āв - об чунин шаклҳоро доро гаштааст. Об вожаи умумитоҷикӣ буда, ба маънои моеи маъруф, ки аз омезиши обзо ва туршизо иборат аст, омадааст [7:19].

Потамоним (маҷмӯйи номи дарёҳо) калимаи юнонӣ буда, номи дарё ва потамонимия маҷмӯи номи дарёҳо мебошад. Моро лозим аст, ки пеш аз ҳама дар бораи вожаҳои рӯд ва дарё,

ки аз қабили вожаҳои аслан тоҷикӣ буда, дар марҳилаҳои инкишофи таърихи забони тоҷикӣ ба чӣ таҳаввулот ва тағйирот дучор шудаанд, тибқи навиштаҳои муҳаққиқон маълумот диҳем.

Дар байни ин номвожаҳои ҷуғрофӣ, ки барои ифодаи мафҳуми об ва мавзеъҳои обӣ меоянд, аз ҳама бештар паҳншудаву бештар истифодамешуда вожаи чашма «čašma» маҳсуб меёбад, ки бо чор вожаи марбути забонҳои гуногун корбаст мегардад: «bulāq», «xā», «kāni» ва «čašma». Илова бояд кард, ки ин номвожаҳои ҷуғрофӣ дар нутқи рӯзмарраи мардуми минтақа бо маъноҳои ба худ хос мавриди корбурд қарор доранд. Дар байни ин маънову мафҳумҳо номи одамон, исми хоси дигар қишрҳои чомеа низ барои ифодаи топогидронимҳо меоянд, ки ин хеле ҷолиб буда, таваҷҷуҳи мардум ба ин объектҳо беш буданашро ифода мекунад.

Номвожаҳои ҷуғрофии марбут ба мавзеи об ё гидронимҳои Гидронимияи «Бохтар аз нигоҳи сохт ба гурӯҳҳои сода, мураккаб ва ибора - гидронимҳо ҷудо мешаванд, ки ҳар яки ин гурӯҳҳо дар алоҳидагӣ ҳоло дар поён мавриди баррасии забоншиносӣ қарор мегирад.

Хулоса, дар илми топонимика бахши гидронимияро дар навбати худ вобаста ба фарогирии мавзеъҳои обӣ ё аз нигоҳи мансубияти маконишон ба якчанд зергурӯҳҳо ва ё навъҳо ҷудо мекунанд: океаноним - номи уқёнус, пелагоним - номи баҳр, потамоним - номи дарё, лимноним - номи ҳавз ва кӯлҳо ва ғайра. Мо гидронимҳо, яъне номвожаҳои ҷуғрофии бо об вобастаи «Бохтарро ба зергурӯҳҳои пелагоним - номи баҳр, потамоним - номи дарё, лимноним - номи ҳавзу кӯлҳо, номи чоҳу ҳавзҳо ва наҳру ҷӯйборҳо ҷудо намуда, тибқи ҳамин тақсимот ин номвожаҳои ҷуғрофиро ё гидронимҳои «Бохтар ро таҳқиқу баррасӣ намудем.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Алимӣ Ҷ. Топонимияи минтақаи Кӯлоб (таҳқиқи таърихӣ-забоншиносӣ) .Д: “Андалеб-Р”,-2015.- 350 с.с,288
2. Давлатов, Э. А. Лингвистическое исследование ономастики «Касас - ул - анбиё». // Э. А. Давлатов Душанбе: Адабиёт, 2017. - 156 с.
3. Додихудоев , Р. Х., Линвистический анализ микротопонимии Памира (на материале шугнано-язгулямской группы языков). // Р.Х.Додихудоев.- дисс.докт.фил.наук.- Душанбе, 1979. - 367 с.
4. Додихудоев , Р. Х., Линвистический анализ микротопонимии Памира (на материале шугнано-язгулямской группы языков). // Р.Х.Додихудоев.- дисс.докт.фил.наук.- Душанбе, 1979. - 367 с
5. Исоматов М. ва диг. Об дар баррасиҳои таърихию этнографӣ./ М. Исоматов. – Душанбе, 2003. - 100 с.135.,112.
6. Исмоилов Ш. Топонимияи водии Қаротегини Тоҷикистон (таҳқиқи забоншиносӣ). / Ш.Исмоилов.- Душанбе, 1999. - 36с.
7. Муҳаммад Муин. Фарҳанги форсӣ // Муҳаммад Муин. - Теҳрон, 1375. - Ҷ. 1. - 1472 с.
8. Олимҷони Муҳаммадҷон. Баррасиҳо дар номшиносии тоҷик: рисолаи илмӣ / О. Маҳмадҷонов. – Душанбе, 2004. - С.19.
9. Офаридаев Н. Ойконимияи Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон: рисолаи илмӣ / Н. Офаридаев. – Душанбе, 2001. - С.125.
10. Хромов А.Л. Очерки по топонимике и микротопонимике Таджикистана: Сборний статей / А.Л. Хромов. - Душанбе, 1978.- С. 39.
11. Ҳомидов Д. Топонимияи водии Кешрӯд: рисолаи илмӣ /Д. Ҳомидов. -Душанбе, 2002. -104 с.

МОДАЛЬНЫЕ ГЛАГОЛЫ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА И СПОСОБЫ ВЫРАЖЕНИЯ МОДАЛЬНОСТИ ЧЕРЕЗ ЭКВИВАЛЕНТЫ

Таирова Ш.М.,
старший преподаватель Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики
sharofat@mail.ru

В статье рассматриваются модальные глаголы английского языка и их эквиваленты, анализируются их семантические и функциональные особенности. Особое внимание уделяется разграничению значений модальных глаголов и эквивалентных конструкций, а также их роли в выражении различных модальных значений в современном английском языке. Исследование имеет теоретическую и практическую значимость для изучения грамматики и перевода.

Ключевые слова: *модальность, модальные глаголы, эквиваленты модальных глаголов, английский язык, грамматика, семантика.*

ФЕЪЛҲОИ МОДАЛИИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ ВА РОҲҲОИ ИФОДАИ МОДАЛНОКӢ БА ВОСИТАИ ЭКВИВАЛЕНТҲО

Таирова Ш.М.,
муаллими калони Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон
sharofat@mail.ru

Дар мақола феълҳои модалии забони англисӣ ва эквивалентҳои онҳо баррасӣ шуда, хусусиятҳои семантикӣ ва функсионалии онҳо таҳлил карда мешаванд. Таваҷҷуҳи махсус ба фарқияти маъноҳои феълҳои модалӣ ва конструкцияҳои эквивалентӣ, инчунин нақши онҳо дар ифодаи маъноҳои гуногуни модалӣ дар забони англисии муосир дода мешавад. Таҳқиқот барои омӯзиши грамматика ва тарҷума аҳамияти назариявӣ ва амалӣ дорад.

Калимаҳои калидӣ*: модалнокӣ, феълҳои модалӣ, эквивалентҳои феълҳои модалӣ, забони англисӣ, грамматика, семантика.*

MODAL VERBS IN ENGLISH AND WAYS OF EXPRESSING MODALITY THROUGH EQUIVALENTS

Tairova Sh.M.,
Senior Lecturer, Tajik State University of Law, Business and Politics
sharofat@mail.ru

The article examines English modal verbs and their equivalents, analyzing their semantic and functional features. Special attention is paid to distinguishing the meanings of modal verbs and equivalent constructions, as well as to their role in expressing various modal meanings in modern

English. The study has both theoretical and practical significance for the study of grammar and translation.

Keywords: *modality, modal verbs, equivalents of modal verbs, English language, grammar, semantics.*

Модальность является одной из важнейших функционально-семантических категорий языка, отражающей отношение говорящего к содержанию высказывания, объективной действительности, а также к самому действию с точки зрения его возможности, необходимости, вероятности, желательности или обязательности. Данная категория играет ключевую роль в процессе коммуникации, поскольку позволяет говорящему не только сообщать факты, но и выражать собственную оценку сообщаемого. В английском языке основным и наиболее продуктивным средством выражения модальности выступают модальные глаголы, которые занимают особое место в системе глагольных форм благодаря своим специфическим грамматическим и семантическим характеристикам.

Модальные глаголы не обладают полной парадигмой временных и личных форм и, как правило, употребляются в сочетании с инфинитивом смыслового глагола, что отличает их от других глагольных единиц. Наряду с собственно модальными глаголами в английском языке функционируют их эквиваленты — устойчивые лексико-грамматические конструкции, способные передавать модальные значения в различных временных и контекстуальных условиях. Модальные глаголы и их эквиваленты характеризуются многозначностью, контекстуальной обусловленностью и стилистической вариативностью, что нередко вызывает значительные трудности при их освоении и практическом употреблении изучающими английский язык. В связи с этим их всестороннее и системное изучение остаётся актуальной задачей современной лингвистики, а также имеет важное практическое значение для преподавания английского языка и теории перевода [5, с. 108].

Под модальностью понимается языковая категория, выражающая оценку говорящим реальности, возможности, необходимости или желательности действия. В английском языке модальные значения реализуются преимущественно с помощью модальных глаголов, которые не употребляются самостоятельно и требуют инфинитива смыслового глагола. К числу основных модальных глаголов относятся can, may, must, should, ought to, need, will, would. Они не имеют форм времени, лица и числа в традиционном понимании и обладают рядом грамматических особенностей, отличающих их от смысловых глаголов.

Модальные глаголы характеризуются многозначностью. Так, глагол can может выражать физическую или умственную способность, возможность и разрешение. Глагол must используется для выражения обязательства, необходимости или логического вывода. Модальный глагол may передаёт значение разрешения или предположения. Многозначность модальных глаголов делает контекст основным фактором их правильного понимания и интерпретации. В зависимости от ситуации одно и то же модальное средство может передавать различные оттенки значения.

Наряду с модальными глаголами в английском языке широко используются их эквиваленты — устойчивые лексико-грамматические конструкции, способные выражать модальные значения. К ним относятся have to, be able to, be allowed to, be supposed to, need to и другие. Эквиваленты модальных глаголов обладают рядом преимуществ, поскольку могут употребляться в различных временных формах и нередко позволяют более точно передать модальное значение.

Модальные глаголы и их эквиваленты играют значительную роль как в устной, так и в письменной речи, поскольку они обеспечивают точность, логическую завершённость и выразительность высказывания, позволяя говорящему передать не только само действие, но и своё отношение к нему. Посредством модальных глаголов в языке выражаются такие важные смысловые категории, как возможность, необходимость, обязанность, вероятность, разрешение и намерение, что делает их неотъемлемым элементом коммуникативного процесса [2, с. 59].

Модальные глаголы и их эквиваленты широко употребляются в различных функциональных стилях современного английского языка. В художественной литературе они служат средством характеристики персонажей, передачи эмоционального состояния и выражения авторской позиции. В публицистических и официально-деловых текстах модальные конструкции используются для выражения необходимости, обязательства и рекомендаций, а в повседневной разговорной речи — для обозначения намерений, просьб, советов и предположений.

Знание особенностей употребления модальных глаголов и их эквивалентов имеет большое практическое значение для теории и практики перевода, а также для преподавания английского языка. Неправильный выбор модального средства или его эквивалента может привести к искажению смысла высказывания, изменению степени категоричности или вежливости, а также к неверной интерпретации коммуникативного намерения говорящего. Особенно важным является умение различать значения близких по функции модальных глаголов и эквивалентных конструкций, таких как must и have to, can и be able to, may и be allowed to.

Следует отметить, что модальные глаголы обладают рядом специфических грамматических особенностей. Они не имеют формы инфинитива, герундия и причастия, а также не изменяются по лицам и числам, что отличает их от других глагольных единиц английского языка. В современном английском языке выделяется ограниченное количество модальных глаголов, традиционно насчитывающее около четырнадцати единиц, среди которых наиболее употребительными являются can, may, must, need, ought. Именно эти глаголы наиболее активно используются для выражения базовых модальных значений и составляют ядро модальной системы английского языка [4, с.26].

Модальные глаголы английского языка представляют собой особый разряд глагольных единиц, отличающихся от смысловых глаголов своими грамматическими характеристиками и модальными значениями. Они не обозначают действие непосредственно, а выражают отношение говорящего к действию, указывая на возможность, необходимость, обязанность, разрешение, вероятность или намерение. Модальные глаголы, как правило, употребляются в сочетании с инфинитивом смыслового глагола и обладают ограниченной парадигмой форм.

К основным модальным глаголам английского языка относятся can / could, may / might, must, need, should, ought to, shall, will, would, dare, а также конструкции to have to и to be to, которые также способны выражать модальные значения. Модальный глагол can употребляется для выражения физической или умственной способности, а также возможности выполнения действия: She can speak three languages (она умеет говорить на трёх языках). В форме прошедшего времени could он может выражать способность или вежливую просьбу: He could read when he was four*; Could you help me?

Глагол may используется для обозначения разрешения или вероятности: You may leave the room (разрешение), It may rain tomorrow (предположение). Его форма might передаёт более слабую степень уверенности: He might be at home now.

Модальный глагол must выражает необходимость, обязанность или логический вывод: You must follow the rules; She must be tired after the trip. В тех случаях, когда необходимость обусловлена внешними обстоятельствами, чаще используется эквивалент to have to: I have to get up early because of my work.

Модальный глагол need может выражать необходимость, особенно в отрицательных и вопросительных предложениях: You need not worry about it. Глаголы will и would употребляются для выражения волеизъявления, намерения, а также привычных действий в настоящем и прошедшем времени: I will help you; When he was young, he would walk for hours.

Конструкция to be to используется для передачи запланированного или предписанного действия: The meeting is to take place tomorrow.

Кроме собственно модальных глаголов, в английском языке широко применяются модальные обороты. Конструкция to be able to используется для выражения способности, особенно в тех временных формах, где употребление can невозможно: She was able to solve the problem. Оборот had better выражает совет или предупреждение: You had better tell the truth. Конструкция used to употребляется для обозначения регулярного действия или состояния в прошлом: He used to live in the countryside.

Модальные глаголы легко учить и понимать, так как в них есть много схожего с родным русским языком. Хоть и есть некоторые отличия. В любом случае, они станут хорошим подспорьем и продвижении вперед для любого желающего совершенствовать знания английского языка. Модальные глаголы и их эквиваленты являются одним из важнейших средств выражения модальности в английском языке, обеспечивая передачу разнообразных смысловых оттенков, связанных с возможностью, необходимостью, вероятностью, обязанностью и отношением говорящего к высказываемому действию. Их семантическое богатство и функциональная гибкость обусловливают особую значимость изучения данных языковых единиц в рамках современной лингвистики.

Сопоставительный анализ собственно модальных глаголов и эквивалентных им лексико-грамматических конструкций позволяет более глубоко понять особенности функционирования модальной системы английского языка, выявить специфику распределения модальных значений в зависимости от контекста и коммуникативной ситуации, а также установить закономерности их употребления в различных стилях речи. Изучение модальных глаголов и их эквивалентов способствует формированию языковой и коммуникативной компетенции, а также повышает эффективность процесса обучения английскому языку и практики перевода.

Список использованной литературы:

1. Блох М. Я. Теоретическая грамматика английского языка / М. Я. Блох. — М.: Высшая школа, 2005. — 384 с.

2. Качалова К. Н., Израилевич Е. Е. Практическая грамматика английского языка / К. Н. Качалова, Е. Е. Израилевич. — М.: ЮНВЕС, 2003. — 320 с.

3. Матвеев С. А. English in Depth. Modal Verbs. Модальные глаголы: учебное пособие по грамматике английского языка с упражнениями и ключами / С. А. Матвеев. — М.: МАЯК, 2010. — 136 с.

4. Угарова Е. В. Все модальные глаголы английского языка: краткий справочник / Е. В. Угарова. — М.: Айрис-Пресс, 2014. — 96 с.

5. Swan M. Practical English Usage / M. Swan. — Oxford: Oxford University Press, 2005. — 689 p.

6. Palmer F. R. Mood and Modality / F. R. Palmer. — Cambridge: Cambridge University Press, 2001. — 362 p.

АНТРОПОНИМҲОИ ФОРСӢ-ТОҶИКИИ «БОХТАР»

Одинаева Х.,

Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А.Рӯдакӣ

Дар мақолаи мазкур оид ба моҳият, мазмун ва ташаккули антропонимҳои форсӣ-тоҷикии "Бохтар», ки як бахши илми ономастика ба ҳисоб меравад, сухан ронда шуда, дар бораи ономастика худ ҳамчун як бахши мустақили илми забоншиносӣ мулоҳиза ронда шудааст.

Муаллиф дар мақола ба таҳлилу баррасии антропонимҳои форсӣ-тоҷикии асарро мавриди баррасӣ қарор дода, густариши ин бахши илми ономастикаро аз ибтидои омӯзиш то шароити кунунӣ шарҳ дода, онро дар давраҳои гуногуни рушди забоншиносӣқиёс намуда, бобати таърихи тавлид, сохт ва маънои онҳо дар асоси сарчашмаҳои муътамади илмӣ сухан рондааст.

Ба андешаи муаллиф дар асар антропонимҳои форсӣ-тоҷикии номҳои одамон] чун дигар онимҳо дар тасвири воқеаҳо ва ҳаводиси он нақши намоён доранд. "Ҳамчунин, маҳз омӯзиши ин қабати антропонимӣ дар ошкор намудани арқоми таърихӣ ва ошкор намудани номвожаҳо кӯмак расонида, барои рӯйи кор овардани арқоми дурусти ҳаводиси таърихӣ ва дар забони меъёр ворид намудани калимаҳои фаромӯшшудаи китоб ҳархаизмҳо] нақши асосиро адо намуданд".

Муаллиф зимни таълифи мақола кӯшиш ба харҷ додааст, ки антропонимҳои форсӣ-тоҷикии асарро дар асоси сарчашмаҳои бурҳони илмӣ ва луғату қомусҳои муътамад таҳлил ва маънидод намояд. Инчунин, муаллиф ба ҳар қабати таснифнамудааш дар асоси ахбори сарчашмаҳои солим ва арқоми саҳеҳи таърихӣ маълумоти алоҳидаи комил додааст.

Калидвожаҳо: *санъати номгузорӣ, таърихи тавлид, таҳлилу баррасӣ, вожа, омӯзиш, тадқиқ, номҳои одамон, маводи антропонимӣ, этимология, форсӣ-тоҷикӣ ва ғ.*

ПЕРСИДСКО-ТАДЖИКСКИЕ АНТРОПОНИМЫ «БАХТАРА»

Одинаева Х.,

Кулябский государственный университет имени А.Рудаки

В данной статье рассматриваются сущность, содержание и формирование персидско-таджикских антропонимов «Бахтара», являющихся разделом ономатики, а также обсуждается сама ономастика как самостоятельный раздел лингвистики.

В статье автор анализирует и рассматривает персидско-таджикские антропонимы произведения, объясняет развитие этого раздела ономатики от начала его изучения до наших дней, сравнивает его в разные периоды лингвистического развития и

рассказывает об истории их создания, структуры и значения на основе достоверных научных источников.

По мнению автора, персидско-таджикские антропонимы имен людей в произведении, как и другие онимы, играют важную роль в описании событий и явлений. «Также именно изучение этого антропонимического слоя помогло раскрыть исторические личности и имена, и сыграло ключевую роль в выявлении достоверных фигур исторических событий и введении забытых слов книги в стандартный язык.

При написании статьи автор приложил все усилия для анализа и интерпретации персидско-таджикских антропонимов произведения на основе источников научных данных и надежных словарей и энциклопедий. Кроме того, автор предоставил полную отдельную информацию для каждого классифицированного им слоя на основе информации из достоверных источников и точных исторических данных.

Ключевые слова: *искусство именования, история сотворения мира, анализ и обзор, слово, исследование, имена людей, антропонимические материалы, этимология, персидско-таджикский и др.»*

PERSIAN-TAJIK ANTHROPONYMS OF "BAKHTARA"

Odinaeva H.,
Kulob State University named after A. Rudaki

This article examines the essence, content, and formation of the Persian-Tajik anthroponyms of "Bakhtara," which constitute a branch of onomastics, and also discusses onomastics itself as an independent branch of linguistics.

In this article, the author analyzes and examines the Persian-Tajik anthroponyms of the work, explains the development of this branch of onomastics from the beginning of its study to the present day, compares them across different periods of linguistic development, and discusses the history of their creation, structure, and meaning based on reliable scholarly sources.

According to the author, the Persian-Tajik anthroponyms of people's names in the work, like other onyms, play an important role in describing events and phenomena. "Moreover, it was the study of this anthroponymic layer that helped to uncover historical figures and names, and played a key role in identifying reliable figures in historical events and introducing forgotten words from the book into the standard language." In writing this article, the author made every effort to analyze and interpret the Persian-Tajik anthroponyms of the work based on scholarly sources and reliable dictionaries and encyclopedias. Furthermore, the author provided complete, separate information for each classified layer, based on information from reliable sources and accurate historical data.

Keywords: *art of naming, creation history, analysis and review, word, research, names of people, anthroponymic materials, etymology, Persian-Tajik, etc.*

Антропонимика яке аз қисматҳои ономастика ба шумор рафта, дараҷаи пайдоишу инкишоф, маънидод намудани онҳо, сохту таркиб доираи васеи нашри он ва ҷиҳатҳои иҷтимоию этнографии ҳама гуна номҳои шахс-ном, насаб, номи падар, тахаллус, лақаб, куния, номҳои мустаор ва ғайраро мавриди омӯзиш қарор медиҳад.

Истифодаи номи ашхос ва таҳлили намудани онҳо аз рӯйи қаҳрамонони асари таърихӣ мавзуи антропонимика маҳсуб меёбанд. Умуман, номҳои одамон ё номвожаҳои ашхос бо

истилоҳи байналмилалии оним ё онимҳо [яъне, маҷмуи исмҳои хос, аз ҷумла антропоним, топоним, зооним, фитоним, анемоним, хрономим, астроним, косноним, теоним, идеоним, хрематоним ва ғайра] ифода карда мешаванд.

Ҳангоми антропонимҳои форсӣ-тоҷикӣ мо номҳоеро дар назар дорем, ки онҳо дар заминаи забонҳои эронӣ ба вуҷуд омадаанд. Профессор А. В. Суперанская номҳои ҳиндуаврупоиро аз рӯйи сохташон ба се навъ тасниф мекунад: 1) номҳои мураккаб (масалан, санскритӣ Ashva–pati «шоҳи аспон»); 2) номҳои мураккаби ихтисоршуда, ки дар онҳо пасвандҳои махсус илова гардидаанд (масалан, санскритӣ Ashva-la); 3) номҳои аппелятивӣ, яъне исмҳои ҷинс ё исмҳои ом, ки ба сифати номҳои шахсӣ истифода шудаанд (санскритӣ Muika «муш»). Навъҳои мазкур аз оғози давраи таърихӣ то кунун дар 9 гурӯҳи забонҳои ҳиндуаврупоӣ: ҳиндӣ, эронӣ, юнонӣ, келтӣ, иллирӣ, фракӣ, олмонӣ, славянӣ, балтикӣ идома доранд [А. В. Суперанская,с.65].

Бисёре аз калимаҳои форсии тоҷикӣ ҳанӯз аз даврони давлати Ҳахоманишиҳо, ки зиёда аз 27 давлати Ховари Миёна ва Наздикро муттаҳид мекард ва баъзе аз кишварҳои арабӣ низ дар дохили ин императорӣ буданд, ба забони арабӣ дохил шудаанд. профессор С. Сулаймонов оид ба таъсири мутақобилаи забонҳои форсии тоҷикӣ ва арабӣ чунин ақида дорад: «Забони форсии миёна аз он қабил забонҳо буд, ки бо иқтибосоти худ фонди луғавии забони арабиро бой гардонд, чуноне забони арабӣ низ баъди паҳншавии Ислом дар Эрон, Афғонистон ва Осиёи Миёна таркиби луғавии забони форсиро ғанӣ кард» [С. Сулаймонов, с. 37].

Дар «Тоҷикон дар оинаи таърих. Аз Ориён то Сомониён» вожаҳои муарраби тоҷикӣ корбурд доранд, ки зимни таҳқиқ вожаҳои форсиро дар асар ба садҳо адад муайян кардем, таҳқиқи этимологӣ, сохт ва ифодаи маъноии онҳо аз аҳамияти илмӣ бархӯрдор мебошад.

Ин навъи номҳои шахс дар низоми антропонимҳои форсӣ-тоҷикии асар аз лиҳози теъдод қисми зиёдеро ташкил медиҳанд.

Дар мифология ё устураи ориёинажодон тотемаи асп ҷойи асосиро мегирад ва номҳое, ки аз тотемаи (маъноияш ҳайвон ё рустание, ки баъзе халқҳои ақибмонда ҳомии қабилаи худ шуморида, онро парастиш мекунанд) асп сарчашма мегиранд, танҳо ҳамчун лақаб ба шахсони машҳур гузошта мешудааст: Арҷосп (дар китоби муқаддаси «Авесто» Ареҷатаспа – дорандаи аспи гаронбаҳо, арҷманд), Гушнасп (дар китоби муқаддаси «Авесто» Отургушнасп – соҳиби аспи нар), Гуштосп (дар китоби муқаддаси «Авесто» Виштоспа –аспсавор, яъне решаи ин вожа аз забони ф.б. vista – савор, русӣ – всадник ва ҷузъи spa < ф.б. spa, авест. asva, скт. asva – асп, соҳиби аспи мода).

Гаршосп (дорандаи аспи лоғар), Луҳросп (дорандаи аспи тунд), Таҳмосп (дорандаи аспи тануманд) ва ғайра [ФНМТ 2017, С. 24-25]. Дар тамаддуни мардуми ориёинажод, аз ҷумла тоҷикон, асп ва мафҳуми он аз даврони бостон нақши муҳим дошта, ҷихатҳои вафодорӣ ва сидқу меҳр нисбат ба соҳибаш доштани он дар нигоштаҳои таърихӣ махсус қайд гардидааст. Аз ин рӯ, дар таркиби номҳо аз даврони куҳан зикр шудани асп ва хусусияти тавоноии он ба ҳукми анъана даромадааст, ки ин нишонаҳоро мо дар мисолҳои боло мебинем.

Афросиёб [Afrāsiyb]. Таърихи баромади ин ном аз авастоии фраигрусйан ва паҳлавии фрасйок - ба ҳарос афкананда; номи яке аз қаҳрамонони «Шоҳнома» [18,с .28]. Дар асар омадааст:

Озар [Āzar]: «Озар» [Āzar] дар Таврот ба номи «Ториҳ» [Tārih] ё «Торих» [Tārikh] зикр шудааст. Дар бораи он, ки «Ториҳ» [Tārih] чи гуна ба «Озар» [Āzar] мубаддал шудааст, андешаҳои мухталифе вуҷуд дорад. Баъзе вожаи «Озар» [Āzar]-ро номи форсӣ қаламдод

кардаанд, чун тибқи ривоёт Иброҳим дар Бобил мезистааст. Ин номи Бобилӣ ё ориёӣ мебошад. Чунин гуфтае дар китоби «Лисон-ул-араб» ва бештари китобҳои луғат зикр шудааст. Забоншиносони дигар вожаи «озар»-ро баргирифта, аз «одар»-и форсӣ ва «Иброҳим»-ро баргирифта аз «Баҳром»-и форсӣ донистаанд.

Озар <ав. Āt∂r, ф. r. ва ф. м. Ātar//Otur//Odar, ф. н. Ozar «оташ», «ахгар». Дар «Авасто» худои ҳақиқат ва писари Аҳурамаздо. Дар форсии қадим ва миёна ҷузъи аввали аксари номҳои мураккабро ташкил кардааст: Ātarxrah, Ātarden, Ātarvaxš, Ātarpāta//Ātarbod. Номи муаллифи «Динкард» (Занд-Окосия)–Отур Фарн Бағ Фархзотон (Фаррухзод). Дар навоҳӣ шакли содаи он-Озариҳо дар истеъмол аст, Ātarxrah, Ātarden, Ātarvaxš, Ātarpāta//Ātarbād [9, с. 44].

Дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» вожаи «озар»-ро: «сӯзу гудоз», «дард», «ғам», «дар

Ҳама андешаҳое, ки дар фавқ зикр гардид, ба ҳақиқат наздиканд, аммо, ба андешаи мо, «Озар» [Āzar] ё «Алозар» [Alāzar] (дар Инҷил: Илозар) аз ҷиҳати сохт сода буда, мансуби забони форсии тоҷикӣ аст. Вожаи «Озар» [Āzar] сиғаи амрии феъл буда, аз вожаи «озор» гирифта, ба маънои «озурдан» аст. Инчунин, вожаи «озар» ба маънои «аспе, ки ду рони сафед дорад» ва «ду пои пешаш сафед аст» меояд.

Сӯйи гунбади озар ored рӯй,

Ба фармони пайғамбари ростгӯй [19, с. 57].

Антропоними Исфандиёр дар луғату фарҳангҳои решашиносӣ ба таври зайл шарҳу тафсир ёфтааст. Аз ҷумла, шарҳи фарҳанги Мустафо Пошанг «Зебономҳои ориёӣ» чунин аст: «Испандиёр (Espandyā r) –офаридаи пок. Писари Гуштосп ва падари Баҳман дар «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ. Ин вожа бо вожаи испандор ҳамрешагӣ дошта, дар забони авестоӣ дар шакли spantudomu ва дар забони порсии миёна (паҳлавӣ) дар шакли spandiyot ба назар расида, ба маънои «пок офарида» далолат мекунад [Пошанг 2012, 75]. Исфандиёр // Сифандиёр 1. офаридаи пок, покофарида, офаридаи хиради пок. 2. номи подшоҳ, ки ниҳоят баҳодур ва паҳлавон буд. Рустам ӯро ба тири душоха кӯр карда кушт ва номи падари ӯ Гуштосп буд [Ғиёс-ул-луғот, Ҷ. 1, с. 55]. Номи писари Гаштосб подшоҳи Каёнӣ, ки ба фармони падари худ барои банд ниҳодани Рустам ба Зобул рафт ва ба дасти Рустам кушта шуд. «Шоҳнома» [ФФА, с. 1120].

Ҳушанг [Hušang]. Таърихи баромади ин ном аз авастоии Ҳаошянгҳа «созандаи хонаи хуб»; яке аз нахустин подшоҳони Пешдодӣ, ки зикри он дар «Шоҳнома» рафтааст [18, с.164].

Ва ба қавли муҳаққиқи номбурда, решаи калимаи «худой» («оташхудой», «кадхудой») аз таркиби «ху» баромада, ҳамчунин номи қаҳрамони асотирии ориёиҳои аҳди қадим–нахустодам Ҳушанг низ аз ҳамин ибораи «ху» – «хуб», «нек», «нағз» сарманшаъ гирифта, маънои «накуном», «хубном»-ро ифода месозад [19, с. 246].

Вожаи «šang» ба маънои «зебо, некӯ» бидуни шубҳа, идомаи суғдии «xšng», «xšnk», «γštk» хоҳад аст. Дар форсии нав «šang» аз роҳи табдили «xš», дар оғози вожа ба «š» -пайдо шуда, аммо шакли «gašang» [бо q] дар туркӣ аз роҳи табдили x, γ ба q аз суғдӣ ва ё лаҳҷаҳои суғдӣ ворид гардидааст» [10, с. 47].

Тавре ки маълум аст, «hy» пешвандест, ки хуб, некро ифода намуда, бо исмҳо омада, сифат месозад. Чунончи, hučašm- некчашм, huxzad- некхирад, huēbāz - хушовоз. Пас, ҳушанг // ҳушинг низ хонаи хуб, ҷой ва манзили хубро ифода карда ва ҳамчун исми хос дар номи Ҳушанг боқӣ мондааст.

Подшоҳони давраи асотирии «Шоҳнома»-ро метавон ба сулолаи Пешдодиён мансуб дониста, овони подшоҳии Каюмарс, Ҳушанг, Таҳмурас, Ҷамшед, Заҳҳок, Фаридун ва дигаронро то давраи Гаршосп таҳти ин ном зикр намуд [18, с. 79].

Антропонимияи дигаре, ки дар асар ошкор гардид, ин Фирдавсӣ аст.

Фирдавсӣ [Firdavsi]: Инчунин, дар шакли муродифи Фирдавс низ истифода шудааст, ки аз ав. pairi. Daēza-девори санг пӯшида, нарда, гирдогирд, ф. қ. pari-daida–, боғи ороишӣ, мамнуъгоҳ [8, с. 75]. гирифта шуда, рус. парадиз дар форси имрӯза дар шакли زیلاپ–поли/(е)з истифода мегардад «ки Фирдавс (-и барин)-ро ба мерос баранд; онҳо он ҷо бошандаи ҷовиданд» [13, с. 11].

Каюмарс [Kaymars], дар «Авасто»-Gaya Martan, дар забони форсии қадим-Gayamarta, дар забони форсии миёна «Kaumars» мебошад. Вобаста ба маълумоти «Ғиёс-ул-луғот» гаю-қалби гӯё ба маънои гӯянда, марта, мубаддали мард, яъне марди дорои қалби гӯё» омадааст [3, с.167].

Аммо ба андешаи мо Каюмарс, шакли арабишудаи Гайо- Мартан, ки тибқ и устураи эрониён, нахустин инсон ҳисоб меёбад. Дар тасаввури муаллифони нахустини таърихҳои аҳди ислом Каюмарс ба Одам [а] шабоҳат дода мешавад.

Гаршосп [Garšāsp]. Ин антропонимро муҳаққиқ Ш.Рустамшо қаҳрамони марказии асари «Таърихи Систон» зикр какрда менависад, ки: «Маҳз таъсис ёфтан Систон аз ҷониби Гаршосп мебошад» [17, с. 77]. Аз ҷихати сохтори калимасозӣ мураккаб буда, аз 1. арш+осп [асп] дорандаи аспи лоғар; номи падари Наримон, бобои Русгам, Гаршоспи Зав, писари Зав, панҷумин подшоҳи пешдодӣ.

Ҷамшед [Ĵamšed]. Ҷамшед - авестоӣ Yima xšajta. - форсии қадим jama xšma, форсии миёна ва форсии нав Yamšed [аз jama - ҳамзод, ҷамъ ва xšajta -нур] - ҳамзоди нур, ҷамъи нур. Бинобар ривояти «Авесто» ва «Шоҳнома» ҳукмрони одил ва тараққидиҳандаи ҷаҳон, наҷотдиҳандаи халқҳо аз офат мебошад. Ҷамшед[и] - маънои базм, [базми ҷамшедӣ], базми пурдабдаба, базми пуршукуҳ [17, с.580]. «Мо сӯйи Эрон меравем, сӯйи сарзамини Форси куҳан, қадамҷойи Куруши Кабиру Дорои Ҷаҳонгир, маскани тахти овозадори Ҷамшеду Катибаи Бесутун. Тайёраи симинболи мо аз фурудгоҳи Душанбе ба фазо хеста, дар васати осмони нопайдоканор боло мераваду кӯҳҳои сарбаланди атрофи пойтахт торафт ақиб мемонанд» [19, с.110].

Ардашир [Ardašir // Ардашер]. Номи хеле маъмул ва машҳур аст. Дар «Ғиёс- ул-луғот» номи Ардашер ба маънии «монанди шер», «шерри хашмгин» зикр шудааст, ки аз вожаҳои «ард» ба маънии «хашмгин» ва калимаи «урд» ба маънии «монанд», «мушобеҳ» омадааст [3, с.45].

Исфандиёр // Сифандиёр [Esfandiyār] <ав. <ав. Sp□nta□āta Spandyāt> Spandyād> форсии миёна Esfandiyār, форсии нав Esfandi yār «офаридаи муқаддас», номи муъбад дар Эрони бостон, номи писари Кай Гуштосп дар «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ болақабу тахаллуси «рӯинтан» шарҳ ёфтааст.

Шарҳи антропоним, яъне «номи Исфандиёр дар «Авесто»-sponto-dato ба маънии офаридаи [хирад] пок ва дар паҳлавӣ-sepandyat аст, сурати авестоии калима мураккаб аз «спанта» ба маънии «муқаддас» ва ҷузъи дувум аз масдари da ба маънии офаридан ва додан аст» ва изҳори нигаронӣмекунад, ки «ин ном ба ғалат дар форсӣ Исфандиёр шудааст ва мебоист «Сипандод» бошад ва дар бисёре аз навиштаҳои дигар «Исфандод» ва Испандиёт омадааст». М. Муин маънои ин номро «офарида [хирад]-и пок» [5, с.21] зикр намудаанд.

Эрач [Ērajˆ] [с.20]. <авастоӣ Airyān□m vaē ĵangh, форсии қадим Aryān□m vaēĵo, форсии миёна Erānvēĵ, Eraĵ, форсии нав Eraĵ //Ēraĵ [аз airyān□m «ориён» и vaē ĵangh «макони паҳновар», «доманадор», «ноф», «тухм», «марказ»], «маркази ориёиҳо». Эрач баъзан ба

маънии «кишвари ориёиҳо» истифода мегардад. Писари хурдии Фаридун тибқи тақсимот шоҳи кишвари Эрон интихобшуда буд ва ғайра.

Ҳамин тавр, дар заминаи таҳлили номвожаҳои форсии тоҷикии асар ба хулосае омадан мумкин аст, ки доираи истифода ва теъдоди вожаҳои форсии тоҷикии баромади тоҷикидошта (форсидошта) дар асар садҳо адад буда таҳлили баррасии онҳо аҳамияти муҳим дорад.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Алимӣ, Ҷ. Ономастика (назария ва амалия): дастури илмӣ–методӣ/Ҷ. Алимӣ–Душанбе, 2017.–557 с.
2. Ализода, И. Фарҳанги мухтасари «Шоҳнома»/И. Ализода–Душанбе: Адиб, 1992–492 с.
3. Ғиёсуддин, Муҳаммад. Ғиёс–ул–луғот/Муҳаммад Ғиёсуддин. Таҳияи матн бо пешгуфтор, тавзеҳот ва феҳристи А. Нуров–Душанбе: Адиб–Ҷ. 1, 1987–480 с.
4. Авесто. Куҳантарин сурудҳо ва матнҳои эронӣ [Матн] / Гузориш ва пажӯҳишии Ҷалили Дӯстхоҳ, таҳиягар Муаззами Диловар. –Душанбе: Қонуният, 2001. –С. 662– 663.
5. Муҳаммад, Муин. Фарҳанги форсӣ/Муин Муҳаммад–Теҳрон, Ҷ. 2. 1996–2274 с.
6. Муҳаммадҳусайн, Бурҳон. Бурҳони қотеъ. Дар панҷ ҷилд–Теҳрон: Амири Кабир, 1391–2470с
7. Олимҷонов, Муҳаммадҷон. Баррасиҳо дар номшиносии тоҷик/М. Олимҷонов–Душанбе, 2004–160 с.
8. Офаридаев, Н. Ойконимияи Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон (Таҳқиқоти забоншиносӣ)/Н. Офаридаев–Душанбе, 2002–163 с.
9. Саидов, М.Б. Ономастикаи Қуръон (таҳқиқи забоншиносӣ).-Душанбе: «Матбаа», 2023.–190 с.
10. Саймиддинов, Д. Вожашиносии забони форсӣ. /Д. Саймиддинов–Душанбе: Пайванд, 2013–310 с. + 94 с. форсӣ.
11. Сулаймонов, С. Ёқути Ҳамавӣ аввалин топонимисти асримиёнагии Шарқ/С. Сулаймонов/Чиҳил мақола–Душанбе, 1976 .
12. Сулаймонов, С. Нишонаҳои методи формантӣ дар асарҳои ҷуғрофияшиноси араб Ёқути Ҳамавӣ/Восточная филол, Вып. IV. /С. Сулаймонов–Душанбе, 1976–С. 57–63.
13. Сулаймонов, С. Чиҳил мақола/С. Сулаймонов–Душанбе: Принт, 2017–685 с
14. Суперанская, А.В. Как вас зовут? Где вы живете? [Текст] / А.В.Супоранская –М.: 1964. –95 с.
15. Суперанская, А.В. Структура имени собственного. Фонология и морфология [Текст]. – М.: Наука, 1969. –207 с.

МАТН ЧУН ОМИЛИ ТАДҚИҚОТИИ ЛИНГВИСТӢ

Ҳамидова Н.А.,

омӯзгори факултети забонҳои хориҷӣ, кафедраи методикаи таълими забонҳои хориҷии МТД - и ‘’Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Бобоҷон Ғафуров ‘’

hamidovana999@gmail.com

Мақолаи мазкур ба таҳлили пурраи матн равона карда шудааст. Дар он нақши матн ва вижагиҳояш мавриди муҳокимаву баррасӣ қарор гирифтааст. Таҳлил нишон медиҳад матн ин натиҷаи нутқе, ки хаттӣ тасвир шудааст ифода мекунад. , ки Он маънои анҷомёфтаро дорост, ки ба услуби адабӣ ифода мегардад. Инчунин барои фаҳмидани хусусиятҳо ва сохтори забон муфид аст. Ҳадаф аз ин баён намудани муҳтаво ва ташкил кардани шароити муоширатии инсон ба шумор меравад. Матн як шакли маҷмӯаи пуррае аст, ки чун сарчашмаи муҳими сохторию семантикӣ хизмат мекунад.

Калидвожаҳо: *матн, нутқи хаттӣ, маҷмуа, услуби адабӣ ,сохтор, семантикӣ ,маънои анҷомёфта*

ТЕКСТ КАК ОБЪЕКТ ЛИНГВИСТИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

Хамидова Н.А.,
преподаватель кафедры методики преподавания иностранных языков
Худжандский государственный университет имени академика Б.Гафурова
hamidovana999@gmail.com

Данная статья направлена на всесторонний анализ текста. В ней обсуждается и рассматривается роль текста и его особенности. Анализ показывает, что текст является результатом устной речи, описанной в письменной форме. Он обладает завершённым смыслом, выраженным в литературном стиле. Он также полезен для понимания особенностей и структуры языка. Цель этого –выразить содержание и организовать условия для человеческого общения. Текст представляет собой форму целостного собрания служащего важным структурно семантическим ресурсом.

Ключевые слова: *текст, письменная речь, сборник, литературный стиль, структура, семантика, завершённый смысл*

TEXT AS AN OBJECT OF LINGUISTIC RESEARCH

Hamideva N.A.,

Lecturer, Department of Methods of Teaching Foreign Languages
Khujand State University named after Academician B. Gafurov
hamidovana999@gmail.com

This article provides a comprehensive analysis of text. It discusses and examines the role of text with its characteristics. The analysis shows that text is the result of oral speech, described in writing. It possesses a complete meaning, expressed in literary style. It is also useful for understanding the features and structure of languages. The purpose of this is to express content and organize the conditions for human communication. Text is a form of holistic assembly, serving as an important structural and semantic resource.

Key words: text, written speech, collection, literary style, structure, semantic, complete meaning

Даҳ солҳои охир дар тамоми ҷаҳон дар тадқиқи илми лингвистика ва қисматҳои он дигаргуниҳои навин ба вуҷуд омаданд, ки яке аз онҳо мавзӯи омӯзишу таҳлили таркиби мундариҷавии забон ва нутқро ташкил мекунад. Мувофиқи ин намуди тадқиқот ба ғайр аз ҷумла объекти дигари синтаксисӣ- матни пурра мавриди тадқиқот қарор гирифтааст, ки ин аз ҷиҳати хусусияти ахборотӣ (муоширатӣ) – и забон дарак медиҳад. Якумин олими доир ба мавзӯи мундариҷаи матн фаъолият бурда ва онро чун воҳиди ҷудогонаи синтаксисӣ (ба воситаи таҷрибаи нахуст) таъкид карда, забоншиноси машҳури рус А.М.Пешковский ба ҳисоб меравад. Ӯ инчунин таърифи омили лингвистии мазкурро аз руйи синтаксис пешниҳод кардааст: “Дар нутқи адабӣ ё худ аслӣ ва на гуфтугӯӣ як воҳиде мушоҳида карда мешавад, ки назар ба воҳиди пурраи синтаксисӣ тавассути як хати сурх то хати сурхи дигар давом меёбад.

Мутассифона, баҳри ин намуди омил истилоҳе аз ҷиҳати синтаксисӣ мавҷуд нест ва мо маҷбурем, ки истилоҳи типографии навъи “абзатс”-ро истифода намоем. Доираи байни абзатсҳоро масофаи дарозе фарқ мекунад” [31, с.167]. Олими варзида гарчанде ба сифати гузориши масъала маҳдудиятро нишон дода бошад, ҳам пажӯҳиши мушаххаси ояндаи онро зарур меҳисобад. Дар охир, А.М.Пешковский ҳаминро қайд мекунад, ки дар оянда ба тадқиқу таҳлилкунии илмӣ ва оммавии воҳиди сеюм дар синтаксис– матн ва умуман объектҳои синтаксисии аз ҷумла бештар баррасӣ карда шавад [31, с. 170].

Омили дигари русзабон Э.И.Турчинская дар солҳои 60ум оид ба таҳқиқ ва пажӯҳиши ҷанбаҳои мукаммали синтаксисӣ диққати махсуси худро нишон додааст. Турчинская И.Э тавонистааст, ки доири мисолҳои корҳои хаттии хонандагон роҷеъ ба масъалаҳои синтаксиси “матни яклухт”, ба мисоли робитаи байни ҷумлаҳои дар таркиби матни яклухт, мафҳуми ҷузъиёти он, сохтори қисматҳои таркибии матни яклухт, аъзоҳои чидаи ҷумлаҳои пурра, ҷузъҳову ҳайати ғайричидаи ҷумлаҳои том, муносибатҳои чидаи ҷузъҳову тарзҳои баёни онҳо, муносибатҳои ғайричидаи байни ҷузъҳо, ҷузъҳои мураккаб (ба ҳам пайвастшавии ҷузъҳо), сохтори матн (барои нақлҳои хатии тафсилӣ) ҳамчунин мӯҳтавои корҳои хаттии талабагон, тарзи навиштани онҳо фарзияи хешро ибрози назар кардааст [38 с.169].

Э.И.Турчинская,бахусус,вижагиҳои махсуси алоқа ва робитаҳои мухталифи байни ҷумлаҳои мустақили таркиби порчаҳои яклухти синтаксисиро, ки бо воситаи пайвандак ва пешояндҳо ба вуҷуд меоянд аниқ карда, ба ин васила муносибатҳои мубтадоӣ, ахборотиву пуркунандагӣ, муайянкунандагӣ ва ҳолиро инкишоф медиҳад. Ҳамзамон муносибатҳои чида: ҳамроҳшавиву хилофӣ ва ҷудоиву истисноии байни ҷумлаҳои томи таркиби матни комилро нишон додааст .[38, с.3-29, 63-76].

Дар тӯли ин солҳо баъзе мақолаҳои забоншиноси дигари рус Н.Ю.Новохачева нашр мегарданд, ки мавзӯи баҳси онҳо бевосита ба матни мураттаб ё худ яклухт равона карда шудаанд.[30, с.188].

Доираи омӯхтани тадқиқи воҳидҳои мураккаби синтаксисӣ “сложное синтаксическое целое” диққати академик В.В.Виноградовро низ ба худ ҷалб кардааст [9, с. 117].

Махсусан, то солҳои 80-ум тадқиқоти матн ва дигар воҳидҳои назар ба ҷумла волотар ташаккул меёбанд.

Дар тадқиқоти пурраи олимони мазкур ҷиҳатҳои зиёди матн, бахусус, порчаҳои синтаксисии аз ҷумла боло ба риштаи таҳлилу баррасии амиқи илмӣ кашида шуданд.Алалхусус, фарзияи Э.И.Турчинская, Н.Ю.Новохачева, Г.Я.Солганик оиди ду навъи робитаи байни ҷумлаҳои томи сохтори воҳидҳои зайл - “алоқаи параллелӣ” ва “пай дар пай” густариш дода шуд.

Нашрияҳои забоншиносони дар боло зикршуда дар мувофика бо маводҳои забонҳои гуногуни дунё (англисиву русӣ франсавию олмонӣ, испаниву полякӣ, чехию украинӣ ва ғ.) ба табъ расидаанд.

Алалхусус, дар дастурамали таълимии Н.Я.Солганик, ки барои мактабҳои олӣ чоп шудаанд, намуди яклухти мураккаби синтаксисӣ, сохти онҳо, хусусиятҳои услубӣ ва вазифаҳои онҳо дар сатҳи услубҳои гуногуни нутқ (дар асоси маводҳои гуногун) омӯхта шудааст. Ин воҳиди синтаксисиро Н.Я.Солганик ҳамчун "бандҳои насрӣ" (прозаические строфы) номгузор кардааст [35,с.8]. Дар ин давр ду дастурҳои таълимӣ, ки ба қалами Л.М.Лосева тааллуқ доранд барои муаллимон ва донишҷӯён нашр шудаанд. Дар ин дастурамалҳои методӣ мафҳуми матн,функсияи ахборотии матн, роҳу тарзҳои бо ҷумлаи алоҳида ташкил шудани матн аниқ карда шудаанд.Ҳаминро бояд қайд намуд, ки баҳри мақсадноку бобарор гузаронидани дарсу машғулиятҳо аз фасли нутқи мураттаб барои муаллимон зарур аст, ки воситаҳо ва навъҳои робитаҳои байниифодавиро фарқиятгузорӣ карда тавонанд, тартиботу хусусиятҳои порчаҳои яклухту мураккаби синтаксисӣ ва сархатҳоро (абзатсҳо) дарк намоянд.

Махсус баҳри кӯмакрасонӣ кардан дар фаҳмидану дарккунии ҳамин навъ мавзӯъҳо китобҳои Л.М.Лосева таълиф шудаанд. Дар ин маводҳо намудҳои робитаҳои байни ҷумлагии таркиби матн ва воситаҳои инкишофи он (калимаҳои ёвар ва модаливу туфайлӣ шумораю ҷонишинҳо, ягонагии намудию замонии феълҳо – хабарҳои матн, такроршавии калимаҳо, функсияҳои гурӯҳи ҷумлаҳои дутаркиба ва яктаркибаи хуллас, ҷумлаҳои саволӣ ва м.инҳо); воҳиди мураккаби синтаксисии яклухту пурра ва навъҳои ин сархат ва амсоли онҳо барин муаммоҳо мавриди таҳқиқу баррасии илмӣ қарор гирифтаанд [23 с. 57].

Дар аввали солҳои 80-ум ва сониян оиди матн асарҳои мушаххаси монографӣ ҳам нашр гаштаанд. Аз ин гурӯҳ, пеш аз ҳама, асари яке аз бунёдгузорони тадқиқот ва таҳқиқгари матн И.Р.Галперинро ба ёд овардан басо бамаврид мебошад. Китоби ӯ бо пажӯҳиши муаммоҳои забоншиносии матн, категорияҳои таснифоти ахбори мухталифи матн муайян карда шудаанд. Муаллиф мундариҷаи матнро мушоҳида карда, тасдиқ менамояд, ки матн мавзӯи тадқиқоти забоншиносӣ ҳисобида мешавад. Ӯ тавониста аст, ки нишонаҳои муҳиму марказии матнро дарёфту нишон диҳад. Инҳо: мазмуну мундариҷаи яклухт ва том доштани матнҳоро (томомият кулл будани онҳо); ба ҳиссаҳо ҷудо шудан ва алоқамандӣ доштани онҳо. Муаллиф алалхусус ба "когезия" (алоқаҳои дохили матн) диққати мушаххас медиҳад. Умуман, И.Р.Галперин ба ҳамин хулоса омадааст: "Грамматика ин мафҳумест, ки ба маводи назар ба ҷумла калонтар ҳам пешбинӣ шуда метавонад. Матн ин як навъи нутқие мебошад, ки ҳаҷму андоза, паҳлӯҳо ва категорияҳои муайяни худро доро мебошад" [11, с. 135].

Баҳри муайян кардани таркиб ва семантикаи рӯзномаҳою маҷалаҳо бояд мо пеш аз ҳама, мафҳуми "матн"-ро пурраю дар шакли васеъ маънои матнро дарк бикунем.

Ҳаминро бояд тазаккур дод, ки мавзӯъҳои матн аз тадқиқотҳои солҳои охир шаҳодат медиҳад, яъне пажӯҳиши ин масъала "ҷавон" буда, танҳо аз солҳои 40уми садаи 20 дарак медиҳад. Бо вуҷуди ин, бархеъ аз забоншиносон ба мисли, В.С.Мужев , К.Боост, А.Д.Рехштейн бо воситаи тадқиқотҳои мушаххаси худ мураккабияти синтаксисиро оид ба матн муайян намудаанд. Ҳамин васила, истилоҳи "мураккабияти синтаксис" бо назардошти таҳқиқотҳои забони асарҳои бадеӣ ба миён омада, истифода бурда мешуд. К. Боост қайд мекунад , ки зарурияти омӯхтани "иттиҳодияи ҷумлаҳо", ба миён меояд, ки он аз ғояи синтаксиси коммуникативӣ ба як контексти калон мубаддал мешавад. Диққати ҷиддии муаллиф ба кушодадиҳии мақоми ҷумла дар контекст, алоқамандии маънои ва таркибӣ бо контекст,

нишонаҳои пайвастагии семантикии он бо ҷумлаҳои қаблӣ ва минбаъда равона карда шуда буд. [42, с. 9]

Ҳамин тарз, дар асоси такя ба назариёти мавҷуд буда, забоншиносон дар замони ҳозира ба ақидае омадаанд, ки объекти муҳими нутқ, ки гуфтори ба анҷомрасидаро маънидод мекунад, ҷумла не , балки матн ба ҳисоб меравад [28, с.17].

Таҳти матн бояд на сабти нуқти даҳониро дар қоғаз фаҳмид, балки як навъи машаххаси навишт, ки бо ҷиҳатҳои худ аз нутқи гуфтор тафовут доранд, фаҳмид [12, с.26].

Ба гуфтаи О.А.Москалская ду воҳиди асосии лингвистикаи матн мавҷуд аст [28, с..3].

Коркардкунии яклухти (пурраи) нутқ – матн, яъне матн дар маънои васеъ ё макроматн

Иттифоқи ибораҳои пурмазмун – матн, ҳамчун маънои танг, микроматн

Мафҳуми танги “матн” ҳаминро ифода мекунад, ки ҷумла чун объекти таркиби калон ё ин ки “матни мувофиқ маъмулан ҳамчун ҷумлаҳои паиҳам, ки бо ҳамдигар аз рӯи маъно ба ақидаи нависанда пайваст гардидаанд ” фаҳмиданаш мувофиқи мақсад аст [29, с.12].

Чунин ба назар мерасад, ки истилоҳи матн ба таври васеъ шудааст ва он хусусияти истиллоҳиро фарогир аст. Бо вуҷуди ин ба муаммои зайл яъне матн таърифи мушоҳида намешавад ва то ҳозир аниқу мукаммал карда нашудааст. Ба монанди илмҳои дигар дар забоншиносӣ истилоҳҳое амал менамоянд, ки ҳанӯз шарҳи мукаммалро молик нестанд. Солҳои тӯлонӣ забоншинон тадқиқ карда истодаанд, ки мафҳумҳои “калима” ва “ҷумла”-ро пурра таҳлилу баррасӣ созанд. Дар замони ҳозира ба ин гурӯҳ мафҳуми “матн”-ро низ метавон ҳамроҳ кард. Таърифҳои гуногунмазмуни матн дар китоби И.Р.Галперин “Услубшиносӣ”ва дар дигар асарҳои забоншиносон дарҷи худро ёфтаанд. Дар асари И.Р.Галперин матн чун низоми ба тартиб даровардашудаи якчанд ҷумлаҳое, ки бо воситаҳои гуногуни мантиқӣ лексикӣ ва грамматикӣ пайваст гардидаанд ва дар натиҷа як ахбороту маълумоти томр баён мекунанд, дарк карда мешавад. Матн як маҷмӯаи пурра мебошад, ки ҳамчун объекти ягонаи сохторию семантикӣ амал мекунад.

Дар саҳифаҳои боло матраҳ гардид, ки лингвистикаи матнро чун фанни илмӣ меҳисобанд. Мақсад аз он ин баёни моҳияту ташкили шароити муошират инсон ба ҳисоб меравад. Бо ин тасаввуроти лингвистикии матн предмети тадқиқоти он, ин маҳсули нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ аст. Таърифоти маҳдуде ҳам ба назар мерасад, ки бо назардошти он матн ин дарҷи сухан ба тариқи хаттӣ мебошад [12, с. 256].

Дарки ҳаматарафаи итилоҳи “матн” ӯҳдадор мекунад, ки бояд дар матн чизи муҳимро, ки ҷиҳатҳои онтологӣ ва функсионалиро дорад, ҷудо кард. Матн ин натиҷаи нутқе, ки хаттӣ тасвир гаштааст ифода менамояд. Он маънои интиҳоёфтаро дорад, ки ба услуби адабӣ ифода мешавад. Матн аз сарлавҳа ва воҳидҳои асосӣ, ки бо ёрии намудҳои гуногуни алоқаи лексикӣ, грамматикӣ, матниқӣ ва услубӣ алоқаманд гардидааст, иборат аст. Он мақсади аниқ ва танзимӣ прагматикиро дорост.

Аз ақидаи Э.Агрикола бармеояд, ки “матн” интиҳо дорад. Он аз якчанд ҷумлаҳо ва воҳидҳои ба он алоқаманд иборат буда, аз рӯи мақсаду моҳияти худ образҳои маҷмӯавию ҳолати ҳақиқир фарогиранд. [41, с. 15].

Дар илми забоншиносии тоҷик ҳам муаммои таҳқиқи лингвистии матн ва пажӯҳиши он танҳо солҳои 80-уми асри 20 оғоз шудаву бархеъ тадқиқоти на он қадар калону ҷиддии илмиро маҳсуб гаштааст. Ҳамин тариқ ба ин мавзӯъ мақолаи З.М.Тураева ба проблемаи матн вобастагӣ дорад: дар он яке аз рукнҳои аввалини матн – порчаҳои яклухти синтаксисӣ ва тарзу роҳҳои сохташавии онҳо таҳлил ва баррасӣ гашдааст. М.Тӯраева ду тарзи алоқаманд гаштани ҷумлаҳои мустақилмаънои таркиби порчаҳои бутуни синтаксисиро муайян кардааст: робитаи

паралелӣ ва пай дар пай, ки ин ба андозае дуруст аст. Тадқиқоти ӯ ҳамфикри ақоиди Г.Я.Солганик ва Л.М.Лосева аст.

Ҳамин тариқ, зери унвони матн таърифи зайл дарк карда мешавад: сарчашмаи хаттӣ ва амалиёти нутқу яклухтии маҳсули фаъолияти бомақсади нутқ мебошад.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Виноградов В. В. Избранные труды. Исследования по русской грамматике. - М.: Изд-во «Наука», 1975. - 560 с.
2. Гальперин И.Р. Очерки по стилистике английского языка. – М: Наука, 1958. – 385 с.
3. Гальперин И.Р. Стилистика. – М: 2001. – 456 с.
4. Лосева Л.М. Межфразовая связь в текстах монологической речи. АДД Одесса, 1969. -197 с.
5. Москальская О.И. Грамматика текста – Москва: 1981. – 183 с.
6. Новохачева Н.Ю. Стилистический прием литературной аллюзии в газетно - публицистическом дискурсе конца XX - начала XXI веков. М., 2006 - 288 с.
7. Николоева Т.М. Лингвистика текста. Современное состояние и перспектива. Новое в зарубежной лингвистике. Вып.8. М.:Прогресс, 1987. - С.214-230.
8. Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении. – М.: Языки славянской культуры, 2001. – 173 с.
9. Солганик Г.Я. Синтаксическая стилистика –М: 1973. – 26 с.
10. Agrikola E. Vom Text zum Thema. “Studia grammatical”. Bd. XI. Berlin, 1976.
11. Boost K. Der deutsche Satz. Dei Satzverpflechtung. “Dautschhunterricht”, №3, 1949

ПОНЯТИЕ ВВОДНЫХ КОНСТРУКЦИЙ В ХУДОЖЕСТВЕННОЙ И ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЫ МИРА

Абдуджалилова Х.,

ассистент кафедры иностранных языков Международного университета туризма и предпринимательство Таджикистана.

В данной статье автор определяет художественную картину как сложность, предстающая в произведении и выраженная через языковое пространство субъекта. Совокупность языковых средств реконструирует уникальное сознание писателя, представляющее его ценности, установки, цели. Через анализ языковой личности писателя происходит выявление и понимание его жизненных доминант и мотивов, которые находят отражение в создаваемых им текстах.

Ключевые слова: *Вводные конструкции, литературный перевод, текст, язык, идеология, оратор, красноречие, спикер, литература, интеллектуальная концепция.*

МАҲФУМИ СОХТОРҲОИ ДОХИЛШАВАНДА ДАР МАНЗАРАИ БАДЕЙ ВА ЗАБОНИИ ҶАҲОН

Абдуҷалилова Х.,

ассистенти кафедраи забонҳои хориҷии

Муаллиф дар мақолаи мазкур зебогии бадеиро ҳамчун мураккабияти сохторӣ ва воҳидҳои туфайли инъикос менамояд. Асар худ пешниҳод тавассути фазои забонӣ ифода ёфтааст. Таввасути маҷмӯи воситаҳои забонӣ мафкураи сухансозӣ нависандаро аз нав водор месозад,ки арзишҳо, муносибатҳо ва ҳадафҳои тарҷумаро ифода намояд. Бино ба таҳлили шахсияти забонии нависанда, мо метавонем ангезаҳои асосии зиндагии онҳоро дарк намоем.

Калидвожаҳо: *Воҳидҳои туфайлӣ, тарҷумаи бадеӣ, матн, забон, мафкура, нотиқ, ҳусни баён, гуянда, адабиёт, мафҳуми фикрӣ.*

THE CONCEPT OF INTRODUCTORY CONSTRUCTIONS IN THE ARTISTIC AND LINGUISTIC PICTURE OF THE WORLD

Abdudjalilova H.,

Assistant of Foreign Languages department, "Khujand International Institute" of the International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan

In this article, the author defines artistic painting as complexity, presented in a work and expressed through the linguistic space of the subject. The set of linguistic means values, attitudes, and goals. By analyzing the writer's linguistic personality, we can identify and understand their life's dominant themes and motives, which are reflected in their texts.

Keywords*: Computational units, literary translation, text, language, ideology, orator, eloquence, speaker, literature, intellectual concept.*

Художественный текст является сложным образованием, что доказывается большим количеством существующих подходов к его изучению. Благодаря различным направлениям в лингвистике появились новые стратегии, расширяющие границы его изучения. Данные стратегии позволили выявить глубинные смысловые структуры, формирующие пространство текста, куда заключено авторское мировоззрение, выраженное посредством стилистических средств. Они позволяют выявлять глубинные смысловые структуры, формирующие художественное пространство текста как особой модели отражения реального мира, творчески переработанного автором через его субъективное преломление.

Понимание и интерпретация художественного текста на смысловые (определяющие идею) доминанты. При формировании этих доминант автором используются традиционные стилистические приемы, формирующие прецедентность и интертекстуальность текста. Прецедентность определяется как «отражение в тексте национально-культурной традиции в оценке и восприятии исторических событий и лиц, мифологии, памятников искусства, литературы, произведений устного народного творчества». Прецедентность определяется национально-культурной традицией (памятники искусства, исторические события).

Фразеологизмы, предложения и лексемы, носящие национальнокультурный характер, можно отнести к прецедентным особенностям. Прецедентность и интертекстуальность, однако, не претендуют на то, чтобы быть главными категориями текста. Связность, целостность, завершенность являются основополагающими категориями любого текста. Завершенность является важнейшей категорией, свидетельствующей о наличии границ текста.

Текст, кроме всего, является высшей коммуникативной единицей, 7 тяготеющей к смысловой замкнутости и законченности, конституирующим признаком которой является связность, проявляющаяся каждый раз в других параметрах, на разных уровнях текста и в разной совокупности чистых связей.

Данные лингвистические категории сохраняют единый план содержания и восприятия текста. Обращение к экстралингвистическим факторам, которые лежат в основе прецедентности и интертекстуальности позволяют расширить рамки его исследования. Как следствие имманентные (неизменные) свойства текста и само понятие «текст» начинают подвергаться значительным модификациям, особенно под влиянием тезиса о множественности его интерпретаций с учетом фоновых знаний [Кудряшева, 2017, с. 254]. В продолжение разговора об интертекстуальности, можно привести определение Капустиной А. О.: "Интертекстуальность наполняет художественное произведение новым смыслом, заставляя тексты взаимодействовать между собой", подтверждая свое мнение тем, что интертекстуальный анализ предназначен для сопоставления сходных явлений; реализации глубинных аспектов; изучение сдвигов художественных систем (новообразования в творчестве автора с течением времени) [Капустина, 2018, с. 10]. Художественный текст имеет диалогическую природу в координатах автор (продуцент, адресант) - читатель (реципиент, адресат), а автор и/или повествователь, рассказчик может объяснять или комментировать собственную манеру речи с целью уточнения вектора предполагаемой интерпретации текста читателем. Языковая личность подразделяет все выраженное вербально на два мира - собственные и чужие слова.

Автор художественного текста обычно осознает, что интерпретация текста, ему не принадлежащего, представляет собой его декодирование, удачное или неудачное, при этом читатель изначально не знает текстовый код, а реконструирует его, что определяет введение в текст вербальных и невербальных знаков, которые репрезентируют комментирование 8 речемыслительной деятельности Говорящего и позволяют адекватно декодировать эксплицитную и имплицитную информацию, содержащуюся в тексте [Кузнецова, 2020, с. 265]. Симоненко М. Ю. отмечает, что в грамматической литературе часто смешиваются понятия вводности и обособления.

Эти понятия необходимо разграничивать, хотя это очень трудная задача, так как они имеют некоторые общие черты. Не обращая внимания на пунктуацию при обнаружении вводности в текстах, можно утверждать, что скобки, являются прямым признаком вводности. Скобки, однако, выражают то, что заключенная в них информация "выпадает" из общей синтаксической связи предложения и является лишь вставным разъяснением к нему.

Согласно другому мнению, вводные слова, группы слов и даже предложения могут отделяться в предложении запятыми, тире, скобками. Иногда указывается, что в качестве вставных конструкций могут оформляться придаточные части предложения с различным значением, что не всегда так. Скобки действительно выделяют заключенные в них слово или группу слов - но выделяют в большинстве случаев только интонационно и служат целям обособления. Взятые в скобки слова не являются членами предложения, хотя непосредственно взаимосвязаны с информацией в тексте. За основу разграничения вводности и обособления следует брать синтаксические критерии. Вводным элементом не может считаться то, что является членом предложения. В случае обособления речь всегда идет исключительно о членах предложения.

Семантико-синтаксических признаки обособления достигаются более сильным ударением, паузами и характерной интонацией (интонация целых предложений), в речи чувствуется выделение того или иного второстепенного члена предложения с относящимися к нему словами; во время прослушивания мы замечаем, что он оторван от другого грамматически связанного с ним члена. 9 Симоненко М. Ю. также приводит в пример гипотезы А. М. Пешковского, где определяющим признаком обособления является интонация; интонационный момент он кладет в основу всего изложения вопроса. Общее определение обособленного члена подчеркивает фонетические приметы обособления, обращая минимальное внимание на грамматическую сущность. В практике существуют некоторые обязательные и необязательные признаки обособления, где говорится о том, что обособляющийся член остается второстепенным членом предложения. Утрата части связей бывает обусловлена позиционным моментом и всегда связана с моментом произнесения.

Обособление подразумевает отсутствие интонационной слитности, характерной предложению без обособленных членов. Фонетическое преобразование при этом может быть единственным показателем серьезных семантических сдвигов и изменений, которые возникают в результате обособления. В этом случае речь идет о необязательном обособлении, когда происходит обособление однословных членов. Отождествление фактически-языкового аспекта (интонационного) с графически-языковым (пунктуационным), безоговорочное отнесение интонации и пунктуации к одному ряду признаков обособления представляется ошибочным [Симоненко, 2009, с. 109]. Поликарпова О. Н. и Поликарпов И. А. говорят о коммуникативной роли вводных компонентов в контексте коммуникативного подхода. В данном случае предложения должны рассматриваться как определенное высказывание, главным составляющим которого являются продуцент, реципиент, пресуппозиция коммуникантов и сама ситуация общения. Исследователи ссылаются на сторонника коммуникативного подхода Дж. Серля, который в своем исследовании устанавливает основную функцию вводных компонентов высказывания, которой является вербальная экспликация иллокутивного компонента высказывания. Другой подход в изучении вводных компонентов - логико- 10 грамматический - образовался на стыке теории генеративной семантики предложения, философии и логики.

При логико-грамматическом подходе производится анализ модально-диктальных отношений между значением глагола пропозиционального отношения и пропозицией высказывания, при помощи которого в дальнейшем интерпретируется вводный элемент в рамках всего высказывания. Не стоит забывать, что вводность - это сложное явление, и потому ее нужно рассматривать в контексте всех существующих подходов. В рамках комплексного подхода при исследовании явления вводности учитываются семантические, функциональные и структурные признаки и свойства, приводя, к объективному раскрытию самых разных признаков вводности как особой подсистемы синтаксического строя языка. Понятие вводности основано на наличии языковых репрезентантов (вводных компонентов и вставочных конструкций). Безусловно, вводные компоненты могут значительно различаться по сложности структуры и быть: односложными, словосочетанием или полипредикативными конструкциями.

Структура и компонентный состав определяют разграничение вставных конструкций и вводных компонентов с последующим вычленением в рамках классификации структур вводных слов, вводных словосочетаний и вводных предложений [Поликарпова, 2018, с. 209]. В настоящее время природа вводности еще недостаточно хорошо изучена. Традиционно,

разграничивают вводные компоненты (вводные слова, словосочетания, предложения) и вставки. Явления вводности и вставных конструкций связаны с понятием модальности. С точки зрения коммуникативно-прагматической лингвистики вводные компоненты можно определить как компоненты высказывания, формирующие субъективно-модальный план и реализующие определённые коммуникативно-прагматические установки говорящего. Вставки же являются особым синтаксическим средством передачи добавочной, дополнительной информации (поясняющие, уточняющие и развивающие содержание основного высказывания замечания).

Вводные компоненты чаще всего обособляются запятыми, вставки же - скобками. Говоря об интонационной специфике, вводные компоненты и вставки отделяются от высказывания паузами. Вводные слова и словосочетания не являются членами предложения. С их помощью говорящий выражает свое отношение к содержанию высказывания (уверенность или неуверенность, эмоциональную реакцию и др.): Пример: К сожалению, у него не было акварельных красок. Эту же функцию могут выполнять и вводные предложения. Например: Меня, смею сказать, полюбили в доме – по структуре определённо-личное односоставное предложение; В жизни, знаешь ли ты, всегда есть место подвигам – по структуре двусоставное предложение; Мы, если хочешь знать, мы требовать пришли – по структуре условное придаточное односоставное предложение.

На письме вводные слова, словосочетания и предложения обычно выделяются запятыми. При определении синтаксической функции и расстановке знаков препинания в некоторых случаях требуется учитывать несколько условий. 1) Слово «наверное» является вводным в значении «вероятно, повидимому»: Сёстры, наверное, уже спят. Слово «наверное» является членом предложения в значении «несомненно, точно»: Если я буду знать (как?) наверное, что я умереть должна, я вам тогда всё скажу, всё! 2) Слово «наконец» является вводным: - если указывает на связь мыслей, порядок их изложения (в значении «и ещё»), завершает собой перечисление: 12 Опекушин был выходцем из простого народа, сперва – самоучка, затем признанный художник и, наконец, академик.

Часто слову «наконец» предшествуют при однородных членах слова во-первых, во-вторых или с одной стороны, с другой стороны, по отношению к которым слово наконец является замыкающим перечисление; - если даёт оценку факта с точки зрения лица говорящего или употребляется для выражения нетерпения, для усиления, подчёркивания чего-либо: Да уходите же, наконец! Кроме этого, мы можем говорить, что вводные компоненты связаны с актуальным членением предложения. Как правило, вводный компонент актуализирует определенный член предложения, то есть актуализирует рему (новую информацию) в предложении. В русском и английском языках вводные конструкции могут занимать любое место в предложении: могут свободно стоять в начале, в конце, в середине. Также, существует мнение, что вводные компоненты являются синтаксически независимыми.

Другие мнения основаны на том, что вводный компонент и само предложение имеют особый характер связи - соотносительный. Помимо этого, между предложением и вводным компонентом существует смысловая и грамматическая, а также выражается интонационно. Категория вводности является лингвистическим явлением. Категория вводности включает в себя вставки и собственно вводные компоненты, и объединяются в отечественном языкознании общим понятием "парентезы". Вводные слова имеют некоторые общие черты (признаки): - Сюда не входят слова с конкретно-предметными значениями; - Сохранение

лексического и грамматического смысла; - Выражение отношения говорящего к сообщаемому (модальное значение) [Борисова, 2020, с. 90].

Таким образом, мы можем смело утверждать, что вводные компоненты 13 (слова и конструкции) часто рассматривают как сложное явление, имеющее свои структурные признаки, грамматически и лексически связанные с предложением обособленные части предложения. Большинство исследователей утверждают, что смысл вводных конструкций объясняется их функцией в предложении (уточнение какой-либо информации, указание на что-либо, выражение модального значения уверенности/ неуверенности и т.п.). 1.2. Классификация вводных компонентов в художественном тексте Любое художественный текст - это словесное речевое произведение, в котором реализуются единицы всех уровней языка.

Художественный текст объективирует мысль автора, передает знания о мире и человеке, человеческий опыт. Художественное произведение всегда создается для передачи авторского замысла в соответствии со своим собственным видением. Текст является основным, но не единственным компонентом текстовой деятельности. Компонентами его структуры являются адресант, адресат и отображаемая действительность. Сложность структурной, семантической и коммуникативной организации, соотнесенность коммуникации с читателем, автором, действительностью обеспечивает существование множества подходов к изучению текста. Среди них самыми распространенными являются: 1) Лингвоцентрический; 2) Текстоцентрический; 3) Антропоцентрический; 4) Когнитивный. Множество подходов дополняет друг друга и способствует полному раскрытию природы художественного текста в лингвистическом аспекте.

Художественный текст определяется как коммуникативно направленное вербальное произведение. Перевод художественного текста требует творческого подхода. Художественный текст отличается большим разнообразием тропов и фигур. К основным особенностям художественного текмта можно отнести: фикциональность; синергетическая сложность; целостность; взаимосвязь элементов; рефлексивность поэтического слова; наличие подтекста; влияние межтекстовых связей, интертекстуальности. Таким образом, текст художественный и текст логический существенно отличаются друг от друга, так как именно художественный текст опирается на образное представление мира для передачи комплексной информации. Также данные виды текстов отличаются и своей целью: в то время, как логические тексты предназначены для передачи фактической информации, художественный текст призван обеспечить некое воздействие на читатели, что, безусловно, является его главной целью - заставить читателя задуматься, заставить переживать, посочувствовать и т. п. [Хассан, 2015, с. 103] Текст, по мнению С. П. Рубцовой, - это многогранное понятие, являющееся также и объектом культуры и проявляющееся во всех сферах жизни и искусства. В нашем случае - в литературе (художественный текст).

Художественный текст всегда изображает действительность, взаимоотношения между людьми, но может также отображать ирреальные действия, не присущие человеческому миру. Так же, как и представленную выше характеристику текста, мы можем отнести к особым признакам художественных текстов и художественное пространство, которое позволяет автору перебрасывать своих персонажей из одной пространственной зоны в другую. Сознание, подобно художественному пространству, обладает такими характеристиками, как прерывность и неупорядоченность, т.е. информация, содержащаяся в памяти, может проявиться в виде воспоминаний, отсылке к каким-либо прошлым событиям. 15 Более того, автор произведения может быть недождественен своему герою, что проявляется

в нейтральной оценке автором происходящих событий, но делается акцент на мнении героя, которое раскрывается в процессе развертывания сюжета и приобретает силу.

Список использованной литературы:

1. Абрамова В. С. Экзистенциальное сознание и национальное бытие в прозе А. П. Чехова 1890-1990-х годов: автореферат дис. на соискание ученой степени кандидата филологических наук : 10.01.01 / Абрамова Виктория Сергеевна; [Место защиты: Перм. гос. нац. исслед. ун-т]. - Пермь, 2016. – 189 с.

2. Борисова В. А. Семантико-прагматические аспекты категории вводности: диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук: 10.02.19 / Борисова Вероника Алексеевна;[Место защиты: ФГБОУ ВО «Тверской государственный университет»], 2020.- 172 с.

3. Гаджиева Н. З. Особенности языка произведений А. П. Чехова // Социосфера. № 4. 2014. – с. 54-57. 7. Газаева Л. В. Изучение функционально-семантических классификаций вводных конструкций русского языка // МИР НАУКИ, КУЛЬТУРЫ, ОБРАЗОВАНИЯ. № 3(64). 2017. – с. 109-111.

4.Кондратьева В. В. Еще раз о провинциальном городе А. П. Чехова // Личная библиотека А. П. Чехова: литературное окружение и эпоха. Сб. материалов Международной научной конференции. Таганрог, сентябрь 2015 г. - Ростов н/Д: Foundation, 2016. - с. 164-173. 20.Кубасов А. Я. 5.Функция воздействия в художественной литературе и публицистике // Язык, сознание, 68 коммуникация: Сб. статей/ Ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. - М.: "Филология", 1998. - Вып. 4. - с. 103-109.

6. Идиостилевые доминанты художественных текстов А.П. Чехова : выпускная квалификационная работа / А.И. Ливинская, науч. рук. Е.Г. Озерова. - Белгород, 2018. 24.Лоскутникова М.

7. Коллективная монография / под ред. В. К. Зубаревой, М. Ч. Ларионовой, место издания Charles Schlacks Publisher Idylllwild, с. 6-34.

8. Поликарпова О. Н., Поликарпов И. А. О различных подходах к изучению явления "вводность" // МИР НАУКИ, КУЛЬТУРЫ, ОБРАЗОВАНИЯ. № 3(70). 2018. – с. 2

АНТРОПОНИМҲОИ ЯҲУДИИ «УФУҚҲОИ ИСТИҚЛОЛ»-И ЭМОМАЛӢ РАҲМОН

Қурбонзода З.А.,
унвонҷӯи кафедраи умумидонишгоҳии забони тоҷикии
Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ

Дар мақолаи мазкур оид ба моҳият, мазмун ва ташаккули антропонимҳои яҳудии "Уфуққои истиқлол"-и Эмомалӣ Раҳмон, ки як бахши илми ономастика ба ҳисоб меравад, сухан ронда шуда, дар бораи ономастика худ ҳамчун як бахши мустақили илми забоншиносӣ мулоҳиза ронда шудааст.

Муаллиф дар мақола ба таҳлилу баррасии антропонимҳои яҳудии асарро мавриди баррасӣ қарор дода, густариши ин бахши илми ономастикаро аз ибтидои омӯзиш то шароити кунунӣ шарҳ дода, онро дар давраҳои гуногуни рушди забоншиносӣ қиёс намуда,

бобати таърихи тавлид, сохт ва маънои онҳо дар асоси сарчашмаҳои муътамади илмӣ сухан рондааст.

Ба андешаи муаллиф дар асар антропонимҳои яҳудӣ (номҳои одамон) чун дигар онимҳо дар тасвири воқеаҳо ва ҳаводиси он нақши намоён доранд. "Ҳамчунин, маҳз омӯзиши ин қабати антропонимӣ дар ошкор намудани арқоми таърихӣ ва ошкор намудани номвожаҳо кӯмак расонида, барои рӯйи кор овардани арқоми дурусти ҳаводиси таърихӣ ва дар забони меъёр ворид намудани калимаҳои фаромӯшшудаи китоб (архаизмҳо) нақши асосиро адо намуданд".

Муаллиф зимни таълифи мақола кӯшиш ба харҷ додааст, ки антропонимҳои яҳудии асарро дар асоси сарчашмаҳои бурҳони илмӣ ва луғату қомусҳои муътамад таҳлил ва маънидод намояд. Инчунин, муаллиф ба ҳар қабати таснифнамудааш дар асоси ахбори сарчашмаҳои солим ва арқоми саҳеҳи таърихӣ маълумоти алоҳидаи комил додааст.

Калидвожаҳо: *санъати номгузорӣ, таърихи тавлид, таҳлилу баррасӣ, вожа, омӯзиш, тадқиқ, номҳои одамон, маводи антропонимӣ, этимология, яҳудӣ ва ѓ.*

ЕВРЕЙСКИЙ АНТРОПОНИМ «ГОРИЗОНТЫ НЕЗАВИСИМОСТИ» ЭМОМАЛИ РАХМАНА

Курбонзаде З.А.,
соискатель кафедры таджикского языка
Кулябский государственный университет имени Абуабдулло Рудаки

В данной статье говорится о сущности, содержании и формировании еврейских антропонимов «Горизонты независимости» Эмомали Рахмана, которые считаются отраслью науки ономастика, а также рассматривается ономастика как самостоятельная отрасль лингвистической науки.

В статье автор рассматривает анализ и обзор еврейских антропонимов произведения, объясняет развитие этого раздела ономастики от начала исследования до современных условий, сравнивает его в разные периоды языкового развития, говорит о история их создания, структура и значение основаны на достоверных научных источниках.

По мнению автора, значительную роль в описании событий и их событий играют еврейские антропонимы (имена людей), как и другие имена. «Также изучение этого антропонимического пласта способствовало выявлению исторических личностей и существительных, сыграло ключевую роль в установлении правильных исторических фигур и внедрении забытых книжных слов (архаизмов) в литературный язык».

В ходе написания статьи автор постарался проанализировать и интерпретировать еврейские антропонимы произведения на основе научных источников и достоверных словарей. Также каждому классифицированному слою автором дана полная отдельная информация на основе информации достоверных источников и точных исторических цифр.

Ключевые слова*: искусство именования, история создания, анализ и обзор, лексика, изучение, исследование, имена людей, антропонимический материал, этимология, еврейский и др.*

JEWISH ANTHROPOMNYM "HORIZONS OF INDEPENDENCE" BY EMOMALI RACHMAN

Qurbonzoda Z.A.,
Applicant, Department of Tajik Language
Kulob State University named after Abuabdullo Rudaki

This article discusses the essence, content and formation of Jewish anthroponyms "Horizons of Independence" by Emomali Rahman, which are considered a branch of the science of onomastics, and also considers onomastics as an independent branch of linguistic science.

In the article, the author examines the analysis and review of Jewish anthroponyms of the work, explains the development of this section of onomastics from the beginning of the study to modern conditions, compares it in different periods of language development, talks about the history of their creation, structure and meaning are based on reliable scientific sources.

According to the author, Jewish anthroponyms (names of people), like other names, play a significant role in describing events and their events. "Also, the study of this anthroponymic layer contributed to the identification of historical figures and nouns, played a key role in establishing the correct historical figures and introducing forgotten book words (archaisms) into the literary language." In writing the article, the author tried to analyze and interpret the Jewish anthroponyms of the work based on scientific sources and reliable dictionaries. Also, the author gave each classified layer complete separate information based on information from reliable sources and accurate historical figures.

Keywords: *art of naming, history of creation, analysis and review, vocabulary, study, research, names of people, anthroponymic material, etymology, Jewish, etc.*

Антропонимика дар давраи муосир ҳамчун қисмати таркибии ономастика, бахши муҳимми ономастика ҳисоб мешавад, ки аллакай ҷойгоҳ ва мақоми хосаро касб кардааст. Дар адабиёти илмӣ аз мавқеи таъйиноти маъниҳо истилоҳоти «антропоним», «антропонимҳо» ва «антропонимика» яксонанд. Ба андешаи В. А. Никонов, антропонимҳо маҷмуи номҳои хоси одамон аст. Он дар худ ном, насаб, лақабу тахаллус, куния (т), номҳои ба тариқи сунъӣ сохташуда ва мухаффафро фаро мегирад

Дар низоми антропонимии асар чунин номҳои яҳудӣ мустаъмаланд: а] номҳое, ки дар охири он ҷузъи il [Худо] дида мешавад: *Исмоил [Ismoil], Исроил [Isroil]; б] номҳои яҳудие, ки сохторан мухталифанд: Иброҳим [Ibrāhim], Исо [Isā], Марям [Maryam], Масеҳ [Maseh], Мӯсо [Musā]*ва ѓайра.

Дар «Уфуққои истиқлол»-и Эмомалӣ Раҳмон номҳои зерини яҳудӣ омадааст: а) номҳое, ки дар охирашон патроними «il» (Худо) дида мешавад: б) номҳои яҳудие, ки сохташон гуногун аст ва ѓ. ки шумораашон ба таги 30 - адад мерасад.

Аксари номҳои динии яҳудӣ, ки дар китоби муқаддаси яҳудиён Таврот вомехўранд, қариб дар антропонимҳои тамоми халқҳои дунё дохил шудаанд.

Антропонимҳои яҳудие, ки мо зимни ҷустуҷўйи асар ошкор кардем, Иброҳим [Ibrāhim] аст.

Исмоил [Ismā'il]. Ин антропоним мансуби забони яҳудӣ буда, аз ҷиҳати сохт таърихан мураккаб аст, зеро аз вожаи «Исмо» ё «асмо» ва пасванди «ил» таркиб ёфтааст. Аммо дар айни замон дар забони тоҷикӣ аз рӯйи сохт сода қабул шудааст. Исмоил [יִשְׁמָעֵאל] мансуби забони ибрӣ буда, ба маънои «Худо ӯро шунид» аст. Исмоил ба забони англисӣ «Ishmael» дар асл «Яшимъил» аст. Исмоил ба маънои «ясмаъуллоҳ» [Худоро мешунавад] низ маънидод

шудааст. Сабаби номгузориашро исломшиносон мегўянд, ки вақте, ки Ҳоҷар ҳангоми таваллуди Исмоил шаш маротиба байни Сафо ва Марва давр зад, об наёфт то ташнагии Исмоилро шиканад, ҳафтумин маротиба дуо кард ва об пайдо шуд ва гуфт, ки «Худо дуоямро шунид» ва ба хотири шукраш писарашро Исмоил номид, то дар ёд дошта бошад, ки чӣ гуна Худованд фарёдашро, ҳангоме ки ба Ӯ нидо кард, шунид. Исми Исмоил ба исми «Шамуил» бисёр наздик аст ва ихтилофи он дар сарфи феъли «самаъа», яъне «шамаъа»–и ибрӣ аст [8 , с.154].

Дар забони арабӣ вожаи «исмо» ба маънои «шунидан» буда, вожаи «ил» дар сарчашмаҳо бо забони сомӣ номи Ҳақ таоллоҳ; ба туркӣ ба маънии сол; дар арабӣ ба маънии «гавазн» ва «бӯзи кӯҳӣ» маънидод шудааст. Агар дар асоси шарҳи алоҳидаи ҷузъҳо ва ба инобат гирифтани хусусияти асосии вожа [Азроил] таҳлилро ҷамъбаст намоем, тахминан чунин хулоса баровардан мумкин аст: «бандаи Худо», «онеро, ки Худованд халқ намудааст».

Вожаи «Ил» бештар дар забони ибрӣ дида мешавад. Дар забони аккодӣ вожаи «ил» вожаи одӣ барои истифодаи номи Худо аст. Вожаи «Ил» ба унвони бахше аз исмҳои хос ба шумор меравад. «Ил» дар забони ибрӣ ҳам ба шакли муфрад «El» ва ҳам ба шакли ҷамъ «Elyon» истифода мешавад. Масалан, «El hay» [Парвардигори Баланд], «El Hai» (Худои Зинда), «El ‘Olam» (Худои Олам), «El Shaddai» (Худои Қодир), «El Gibbor» (Худои Тавоно), «El Elohe» (Худои Исроил), «El Ro’I» (Худои Басир) истифода шудааст. Илова бар ин ҳамчунин дар сифоти «Ҷабраил» (Қудрати Худо), «Микоил» «Шабеҳи Худо», «Рафоил» (Дармони Худованд), «Доноил» (Худованд довари ман аст), «Азроил» (Касе, ки бо Худо ситезаҷӯӣ мекунад), «Моноил» (Худо бо мост) корбурди мушобеҳ дорад [8, с. 165-167] «Пешрафту пирӯзиҳои рӯзафзуни Яъқуби Лайс халифаи Бағдод Мӯътамидро (870-899) сахт ба ҳарос афканда, ӯро водор намуд, ки ба ҳиллаву таҷрибаи озмудаи халифаҳои собиқи Аббосӣ рӯ оварад. Ӯ соли 874 чандин муқаррабонашро зери сарварии қозии вақт Исмоил ибни Исҳоқ бо туҳфаҳои муносиб, парчами давлат ва маншури аморати мулкҳои Хуросон, Табаристон, Ҷурҷон, Рай, Форс ва шӯртаи (шаҳрбони) Бағдод фиристод, то ки пешравию ҳуҷуми ногаҳонии Яъқуби Лайсро ба ҷониби маркази хилофат– шаҳри Бағдод боздорад» [14, с. 653-654].

Иброҳим [Ibrāhim] як номи ибрии мардона аст. Асли он «Аброҳим» [Abrāhim] аст. Маънои «Аброҳим» [Abrāhim] «аб»-падар ва «роҳим» меҳрубон буда, маънои луғавиаш «падари меҳрубон» аст. Муҳаққиқон зикр намудаанд, ки ин номро ҳазрати Иброҳим дар 100 солагиаш аз ҷониби фарзандонаш гирифтааст. Баъзе аз забоншиносон вожаи «Иброҳим» [Ibrāhim]-ро баргирифта аз вожаи форсии «Баҳром» [Bahrām] медонанд [8, с. 65].

Эроншинос З. Г. Исаев мегӯяд: «Номи Иброҳим этимологияи баҳсӣ дорад. Бо яке аз сарчашмаҳо ин вожа туркӣ буда, тарҷумаи русиаш «падари халқҳо» мебошад. Дар «Библия» вожаи «Иброҳим» бо ду намуд зикр шудааст: «Авраам» ва «Абрахим» [8, с. 18]. Дар ҷойи дигар забоншинос Исаева вожаи Иброҳимро мардона ва мансуби забони арабӣ донистааст. Ин вожа бо шаклҳои Абраҳам [Abraham], Авраам [Avraam], Иброҳим [Ibrāhim] ва Иброим [Ibrāim] истифода мешавад.

Сипас, номи «Абраҳим» дар тасвирҳои русӣ дар шакли «Иброхим» [Abrāhim] ва «Ибрагим» [Ibrāhim] ба вуҷуд омадаанд. Ба назари забоншиносони рус «Ибрагим» [Ibrāhim] дар забонҳои қадимаи аврупоӣ дар шакли «Авраам» [Avraam]–«падари миллат», бо забони тарӣ «паёмбар» истифода шудааст.

Иброҳим [Ibrāhim] дар китоби «Библия» дар шакли «Абром» [Abrām] зикр гардидааст. Муҳаққиқ Аҳмад Дидот дар китоби худ «Библия дар бораи Муҳаммад чӣ мегӯяд?» менависад:

Тибқи китоби Библия, Иброҳим пеш аз он ки Худованд номи ӯро тағйир диҳад, Абром ном дошт [8, с. 217].

Иброҳим [Ibrāhim] яҳудии қадим–Abrham (падари тамоми халқҳо), дар Таврот–Abram, дар англисӣ–Abraham, дар булғорӣ–Аврам, дар русӣ–Авраам, Авраамий, дар немисӣ–Abraham, дар италявӣ–Abrahamo, испанӣ–Abrahan, дар франсавӣ–Abrahan, дар арабӣ ابراهِم, дар лотинӣ–Abrahamus, дар асар бошад, ба шакли арабиаш омадааст [8, с. 120].

Ба андешаи мо, «Иброҳим», «Иброҳм» ва «Иброҳом» шаклҳои гуногуни номи Иброҳим аст, ки Иброҳим кӯҳантарин номи ӯ аст. Дар бораи маънои вожаи «Иброҳим» нахустин бахш «аб», «иб» ба маънои «падар» луғати сомӣ аст. Ҳамчунин, дуюмин бахш, яъне «ҳим» ба маънои «дӯст доштан», «баландмартаба» ва «олӣ донистан» маънидод мекунанд. «Падари олӣ» ва ё «Мутаолӣ» ҳамчунин маъное, ки барои «Аброҳим» шакли гӯйиши он «Авраҳом» аст «Як нафар аз сардорони Шомӣ, вақте барои музокира ба урдуи сипоҳсолори Мухтор мерафт аз ҷое, ки дохили урду шуд, то ҷое, ки ба хидмати Иброҳим расид, як калимаи арабӣ аз забони сипоҳиён нашунид. Яъне ҳамаи сипоҳиён аз миллатҳои ғайри араб буданд» [14, с. 560]

Марям [Miryam]–Як исми байналмилалӣ аст, ки дар кишварҳои мухталифи дунё барои номгузорӣ истифода мешавад. Марям дар забонҳои мухталиф шаклҳои мутафовите дорад. Масалан, дар яҳудии қадим-Miryām, дар лотинӣ–Maria, дар юнонӣ–Mariam, дар англисии қадим–Maria, дар англисии ҷадид–Мэри дар Таврот–Marim буда, тахминан маъноҳои зеринро дорад: «талхӣ», «муқобилият намудан» ва «хашмгин шудан». Муқоиса карда шавад: словакӣ, полякӣ—Maria, сербӣ-хорватӣ–Maruja, Marija, булғорӣ–Мария, русӣ-Мария, даниягӣ, норвегӣ–Marie, немисӣ, голландӣ–Maria, Marie, итолиёвӣ, испанӣ, румӣ–Mariaва франсузӣ–Mariy [8, с. 116].

Аксари номҳо ба ҳам мушобеҳанд. Ҳатто исмҳои мушобеҳи духтарона Марлин [Marlin] ва Май-ро аз решаи Мерӣ [Mery] ё Марям [Miryam] медонанд. Марям [Miryam] номи сураи нуздаҳуми Қуръон аст, ки дорои наваду ҳашт оят мебошад. Марям [Miryam] дар забони англисӣ «Maria» ҳам хонда мешавад ва дар воқеъ шакли лотинии Марям [Miryam] аст. Баъзе муътақиданд, ки решаи вожаи «Марям» [Miryam] лотинӣ аст, ки баъдан тавассути забони оромӣ ба шакли «Mariam» ё «Maryam» даромадааст. Баъзеи дигар, решаи исми Марямро ибрӣ медонанд (чун номи модари ҳазрати Исо аст), ки «Maryam» навишта мешавад.

Марям [Miryam] дар забони форсӣ илова бар ин ки ёдовари ҳазрати Марям [Miryam] аст, номи гуле мебошад, сафед, хӯшрангу хушбӯй ва дорои атри бардавом. Инчунин, номи гиёҳест, барои зиннат додан, ки аз хонаводаи савсан аст. Баъзе олимон муътақиданд, ки Марям [Miryam] аз решаи Мри-» Mri» ё Мр-»mr» аз забони мисрӣ гирифта шудааст, ки маънои «маҳбуб» ва «ишқ»-ро дорад. Дар забони ибрӣ маънои қатъӣ барои вожаи «Марям» [Miryam] зикр нашудааст. Маънои «дарёи талхе», «дарёи ғам», «саркаш», «орзу барои бача» барои исми Марям ривоят шудааст. Марямро бо вожаҳои «Море» [Māre], «Мире» [Mire], «Мирём» [Miryām], «Морё» [Māre] ва «Морёно» [Māryānā] низ зиёд ном мебаранд «Ба хотири пойдории сулҳ ва хотима додани адовату низои дерина қайсари Рум ҳатто духтараш Марямро ба зании Хусрави Парвиз дод» [14, с. 416].

Довуд [Dāvud] аз ҷиҳати сохт сода буда, мансуби забони ибрӣ «דָּוִד» ва ба маънои «маҳбуб», «дӯстдошта» меояд.

Вожаи Довуд ба забонҳои гуногуни дунё шакли навишт ва талаффузҳои мухталифро доро буда, дучори ковишҳои забонӣ гардидааст: абхазӣ «Daut», ба озорбойҷонӣ «Davud/Davut», ба албанӣ «Davidi», ба англисӣ «David», ба арабӣ «داؤود»

(Da'ud/Da'oud/Da'wud/Da'wood/, ба арманӣ «Դավիթ (Davítʰ)», ба беларусӣ «Давыд», ба босниӣ «Davud/Dawud/Daud/Daut», ба каталанӣ «David», ба корнигӣ «Daveth», ба чеченӣ «David», ба эстонӣ «Taavet», ба финигӣ «Taavetti», ба франсузӣ «David», ба голисӣ «Davide», ба грузинӣ «დავით (Davitʰ)», ба гресенӣ «Δαβίδ/Δαυίδ/Δαυείδ», ба ивритӣ «דָּוִד ,דויד (David)», ба венгерӣ «Dávid», ба исланӣ «Davíð», ба ирланӣ «Dáibhídh/Dáibhead/Daithí», ба итоляавӣ «Davide», ба японияги «デイビッド (Deividdo)», ба қазоқӣ «Дәуіт (Däuit)», ба кореягӣ «데빗, 데이빗, 데이비드», ба лотинӣ «David», ба лотишӣ «Dāvids/Dāvis», ба литовӣ «Davidas/Davydas/Dovydas», ба чинӣ « 戴 维 (Dài-wéi), 大 卫 (Dà-wèi)», ба англисӣ «*Davij/Davi/Dav*», ба маорӣ «Rāwiri», ба форсӣ «داوود (Davud)», ба аолиягӣ «Dawid», ба португалӣ «Davi/David», ба руминӣ «David», ба шотландӣ «Dàibheid/Dàibhidh», ба сербиягӣ «Давид (David)», ба славянӣ «Dávid/David», ба испанӣ «David», ба туркӣ «Davut/Davud/Dâvud», ба туркманӣ «Dawut», бо забони украинӣ «Давид/Dafydd/Dewi/Dai (Davyd)» ва ба ирдишӣ «דוד (Dóvid)» [16, с. 213].

Ба анешаи мо, антропоними Довуд [Dāvud] аз ҷиҳати сохт сода буда, маъноях «маҳбуб» мебошад «Чунончи, ҳазрати Одам кишоварз буданду Нӯҳ дуредгар, Идрис дӯзанда, Солеҳ тоҷир, Довуд зиреҳбоф, Сулаймон сабадбоф, Мӯсову Шуъайбу Пайғамбари ислом Муҳаммади Мустафо(с) ба чӯпонӣ машѓул буданд» [14, с. 536].

Хулоса, дар асар антропонимҳои яҳудӣ (номҳои одамон) чун дигар онимҳо дар тасвири воқеаҳо ва ҳаводиси он нақши намоён доранд. Ҳамчунин, маҳз омӯзиши ин қабати антропонимӣ дар ошкор намудани арҷоми таърихӣ ва ошкор намудани номвожаҳо кӯмак расонида, барои рӯйи кор овардани арҷоми дурусти ҳаводиси таърихӣ ва дар забони меъёр ворид намудани калимаҳои фаромӯшшудаи китоб (архаизмҳо) нақши асосиро адо намуданд.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Алиакбар, Деҳхудо. Луғатнома/Д. Алиакбар. Ҷ. 9–Теҳрон, 1341–500 с.
2. Ваҳба, А. Тафсири Мунир дар ақида, шариат (аҳком)/ А.Ваҳоба– Теҳрон:Нашри Эҳсон, 2005, –2652 с.
3. Давлатов, Э. А. Лингвистическое исследование ономастики «Касас–ул–анбиё». /Э. А. Давлатов–Душанбе: Адабиёт, 2017–156 с.
4. Козырева, Т. З. Осетинская антропонимҳо древнего и средневекового периода [Ономастики Кавказа]/Т. З. Козырева–Махачкала, 1976–330 с.
5. Ҷӯраев, Р. Этимологияи 100 калима/Р. Ҷӯраев–Душанбе: Маориф, 1985–28с.
6. Муҳаммад, Ғиёсуддин. Ғиёс–ул–луғот/Ғиёсуддин Муҳаммад–Душанбе: Адиб, Ҷ. 2, 1988–416 с.
7. Нуров, А. Фарҳанги осори Ҷомӣ. Ҷ. 2. /А. Нуров–Душанбе, 1984–608 с.
8. Саидов, М.Б. Ономастикаи Қуръон (таҳқиқи забоншиносӣ).-Душанбе: «Матбаа», 2023.–190 с.
9. Суперанская, А.В. Восточные имена [Текст] / А.С.Суперанская / Ударение в собственных именах в современном русском языке. –М., 1966. –С. 108-115.
10. Суперанская, А.В. Как вас зовут? Где вы живете? [Текст] / А.В.Супоранская –М.: 1964. –95 с.
11. Суперанская, А.В. Структура имени собственного. Фонология и морфология [Текст]. – М.: Наука, 1969. –207 с.

12. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ (иборат аз 2 ҷилд)–Душанбе: Пажӯҳишгоҳи забон ва адабиёти Рӯдакӣ. 2010. (нашри дувум), Ҷ. 1–996 с. ; Ҷ. 2–1095 с.

13. Ш. Рустамшо. Антропонимияи «Таърихи Систон» / Шаҳбози Рустамшо– Душанбе: «Матбаа», 2021–200 с

14. Эмомалӣ Раҳмон. Уфуқҳои истиқлол (нашри дувум). – Душанбе: «Ирфон», 2020, 704 саҳ.

ПРОБЛЕМА РАЗГРАНИЧЕНИЯ ИСТИНЫ-ПРАВДЫ, ИСКРЕННОСТИ И ЛЖИ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ КОНЦЕПТУАЛЬНОМ КОНТИНУУМЕ

Мухсинзаде М.,
ассистент кафедры иностранных языков
Института экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции в г. Худжанде
muhsenzademaftuna2@icloud.com

Лингвистический феномен «истины-правды» рассматривается в данной статье в контексте общих тенденций развития индоевропейской культуры. На материале английского языка предпринимается попытка выявить как некоторые схожие характеристики концепта TRUTH с его смежным концептом SINCERITY, так и принципиальные различия с его антиподами – LIE, FALSITY, INSENCERITY. В свете последних изменений геополитических, экономических,социокультурных и других реалий нашей жизни, особенно на фоне развёртывания активной фазы информационной войны в глобальных масштабах, проблематика истины-правды в лингвистических исследованиях видится наиболее актуальной.Сложность изучения «истины-правды» как лингвистического феномена в контексте общих тенденций развития индоевропейской культуры, обусловлена его многомерностью и неоднозначностью, с одной стороны, и тем, что в процессе коммуникации, говорящие нередко могут путать истину-правду с ложью.

Ключевые слова: *смежный концепт, дискретная категория, концептосфера, презумптивная часть высказывания, речеповеденческая но**рма.***

ПРОБЛЕМАИ ҶУДО КАРДАНИ ҲАҚИҚАТ, САМИМӢ ВА ДУРӮҒ ДАР ЗАБОНИ АНГЛИСӢ, ИДОМАИ КОНСЕПТУАЛӢ

Мӯҳсинзода М.,
ассистенти кафедраи забонҳои хориҷӣ, факултети иқтисодиёт ва технологияҳои инноватсионӣ, Донишкадаи иктисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Точикистон дар шаҳри Хуҷанд
muhsenzademaftuna2@icloud.com

Дар ин мақола феномени лингвистии «ҳақиқат-ростӣ» дар заминаи тамоюлҳои умумии рушди фарҳанги ҳиндуаврупоӣ баррасӣ мегардад. Дар асоси маводи забони англисӣ кӯшиш карда мешавад, ки ҳам баъзе хусусиятҳои муштараки консепти TRUTH бо консепти ҳамсояи он SINCERITY, ва ҳам фарқиятҳои бунёдӣ бо муқобилҳои он — LIE, FALSITY, INSINCERITY ошкор карда шаванд. Бо дарназардошти тағйироти охирини воқеиятҳои

геополитикӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ-фарҳангӣ ва дигар ҷанбаҳои ҳаёти муосир, махсусан дар пасманзари густариши марҳилаи фаъоли ҷанги иттилоотӣ дар миқёси ҷаҳонӣ, масъалаи ҳақиқат-ростӣ дар таҳқиқоти лингвистӣ бисёр муҳим ва актуалӣ ба назар мерасад.

Мураккабии омӯзиши «ҳақиқат-ростӣ» ҳамчун феномени лингвистӣ дар заминаи тамоюлҳои умумии рушди фарҳанги ҳиндуаврупоӣ аз як тараф ба бисёрсамтӣ ва нояқинии он вобаста аст, ва аз тарафи дигар — ба он вобаста мебошад, ки дар ҷараёни муошират гӯяндагон аксар вақт метавонанд ҳақиқат-ростиро бо дурӯғ омехта намоянд.

Калидвожаҳо: *консепти ҳамсоя, категорияи дискретӣ, консептосфера, қисми презумптивии гуфтор, меъёри рафтори нутқ.*

THE PROBLEM OF DISTINGUISHING BETWEEN TRUTH, SINCERITY, AND FALSEHOOD IN THE ENGLISH LANGUAGE CONCEPTUAL CONTINUUM

Muhsinzade M.,
assistant of Foreign Languages Department
Institute of Economics and Trade of the Tajik State University of Commerce in Khujand
muhsenzademaftuna2@icloud.com

The linguistic phenomenon of "truth-to-truth" is considered in this article in the context of general trends in the development of Indo-European culture. Based on the material of the English language, an attempt is being made to identify some similar characteristics of the TRUTH concept with its related SINCERITY concept, as well as fundamental differences with its antipodes - LIE, FALSITY, INSENCERITY.In the light of recent changes in the geopolitical, economic, socio-cultural and other realities of our lives, especially against the background of the deployment of an active phase of the information war on a global scale, the issue of truth-truth in linguistic research seems to be the most relevant.The difficulty of studying "truth-to-truth" as a linguistic phenomenon in the context of general trends in the development of Indo-European culture is due to its multidimensionality and ambiguity, on the one hand, and the fact that in the process of communication, speakers can often confuse truth-to-truth with lies.

Keywords: *related concept, discrete category, conceptual sphere, presumptive part of an utterance, speech-behavioral norm.*

Сопоставление TRUTH со своими противоположностями в соответствии с данными лексикографических источников выявляет принципиальное семантическое различие между концептами LIE, FALSITY, INSENCERITY и TRUTH. «Ложность» и «ложь» определяются в языке как отрицание «истины-правды»:

«Lie – an untrue statement purposely made to deceive" [9, с. 761];

"Falsity – the quality of being false or untrue" [9, с. 459];

"Insincerity – not sincere, pretended or false" [9, с. 681].

Как явствует из данных словарных дефиниций, противоположные значения "истинность" / "ложность" различаются посредством отсутствия либо наличия в высказывании маркера отрицания. Таким образом, языковые антиподы TRUTH являются его семантическими производными. На этот фактор указывал Х. Вайнрих, когда писал, что значение категории "истина / ложь" может быть соотнесено с функционированием значений

грамматической категории “утверждение / отрицание”, поскольку всякое утверждение может быть сведено к оппозиции значений “да” / “нет” [2,с.85].

Концепт TRUTH, таким образом, в оппозиции ко лжи представляет собой дискретную классическую категорию с чётко очерченными границами, так как истина-правда также чётко отделима от лжи как “д” от “нет”. Ещё Аристотель писал, что “истинное и ложное имеются при связывании и разъединении” [1, с. 93].

Можно констатировать, что концепт TRUTH, хотя и может рассматриваться как градуированное понятие, в том смысле, что при актуализации данного концепта в речи его восприятие носителями языка всегда относительно, TRUTH всегда осознаётся как цельная, дискретная сущность. В рамках единой концептосферы TRUTH предстаёт как некая когнитивная единица, ни с чем не смешивающаяся и чётко отграниченная как от своих ближайших соседей – TRUE QUALITY, REALITY, ACTUALITY, FACT, STANDARD, FIDELITY, SINCERITY, так и от своих противоположностей FALSITY, INSINCERITY, LIE.

Одной их самых больших трудностей концептуального анализа TRUTH, является, на наш взгляд, проблема лингвистического определения «истины-правды» и «лжи», лингвистическое сходство и различие этих концептов. Как известно, для того, чтобы сказать исину или ложь, говорящий может использовать одни и те же языковые средства. Например, выражение I tell you the truthтможет в равной степени употребляться как при введении истинной, так и ложной пропозиции. Одна и та же пропозиция может быть использована для того, чтобы солгать и для того, чтобы сказать правду. На эту особенность языка указывал Д. Дэвидсон: “...одно и то же предложение может в определённое время в определённых устах быть истинным, а в другое время в других устах – ложным” [4, с. 115]. Далее, развивая эту мысль, Д. Дэвидсон даёт такое определение истины: “Истину можно считать не столько свойством предложений, а свойством произнесения (utterances) или речевых актов, рассматриваемых как упорядоченная тройка “предложение, время, говорящий”, самым простым подхо-дом к истине является такой, при котором истиной считается отношение между предложением, говорящим и временем” [4, с. 116].

Вслед за Дэвидсоном, мы признаём прагматическую ситуацию с её составляю-щими: “говорящий, время и предложение” – важнейшим критерием для определения истины. Это означает, что проблема истины находится не столько в ведении семантики, сколько прагматики, и поэтому для выявления истины необходимо не только знание значений слов и предложений, но и навык их интерпретации.

Одной из главных задач концептуального анализа truth видится в выявлении тех лингвистических механизмов, которые формируют истинные пропозиции в противопоставлении к ложным. Под предложением мы понимаем некую пропозицию, в которой выражается суждение, некоторое положение дел. Предложение не может быть самодостаточным фактором, свидетельствующем об истине утверждения, по причине, указанной выше. Под временем мы понимаем те прагматические факторы, которые сопутствуют произнесению высказывания и влияют на его смысл и значение, такие, как момент произнесения, место и адресат. Для полноценного изучения такого феномена как говорение истины-правды представляется необходимым исследование структуры личности говорящего, его “я”, что включает способы его самовыражения, цели, намерения и мотивы при произнесении высказывания, которые влияют на смысл сообщаемого. Семантика концепта TRUTH включает в себя значение“искренность”,“верность”, но не тождественна ему. Безусловно, говорение истины-правды подразумевает, что говорящий абсолютно искренен и

честен. В то же время, как свидетельствует анализ фактического материала, быть искренним ещё не означает говорить истину-правду. Согласно теории речевых актов, искренность является необходимым условием общения [3, 5]. И. Б. Шатуновский, сравнивая лексикализованные показатели соответствия, развивает это положение дальше. Он указывает на то, что среди показателей соответствия наиболее элементарными являются отношения “искренности” и “правильности”. Более сложными, комплексными понятиями являются отношения «истинности» и «истины», поскольку для того, чтобы содержание предложения соответствовало действительности, очевидно должны быть выполнены два условия: 1) говорящий должен знать, что имеет место в действительности; 2) говорящий должен говорить то, что он думает, (знает) [8, с. 121].Концепты SINCERITY и FIDELITY, таким образом, входя в презумптивную часть высказывания, подразумевают прежде всего такие качества говорящего, как открытость и откровенность, что не создаёт всех необходимых прагматических условий говорения истины-правды. TRUTH – понятие более широкое и сложное: оно включает в себя и TRUE QUALITY и SINCERITY и др. составляющие. Понятие TRUTH не входит в презумптивную часть высказывания, но говорящий выражает его эксплицитно.Концепты SINCERITY и FIDELITY включают в свою прагма-семантическую сферу функционирования прежде всего личностные характеристики говорящего, в то время как концепт TRUTH включает ещё и такие прагма-личностные характеристики говорящего, как интеллект, уровень образованности, эрудиция, доступ к источникам информации, интуиция.

Концепты SINCERITY и FIDELITY, следовательно, как и TRUE QUALITY, соотносимы с понятием речеповеденческой нормы, так как в презумпцию речевого акта говорения правды входит утверждение о том, что оно истинно и что говорящий, произносящий его, искренен, что является речеповеденческой нормой.

Близость концептов SINCERITY и FIDELITY с концептом TRUTH может быть проиллюстрирован следующими афоризмами:Enthusiasms is the genius of sincerity and truth accomplishes no victories ithout it (CQ, Edward G. Bulwer-Lytton); Nothing is more noble, nothing more enerable than fidelity. Faithfulness and truth are the most sacred excellences and endowments of the human mind (Creative Quatations, Marcus Tullius Cicero).

Вместе с тем фактический материал свидетельствует об их концептуальных различиях. Концепты TRUTH и SINCERITY принадлежат разным эпистемо-логическим модусам. Если область функционирования SINCERITY и FIDELITY сводится большей частью к области мнения, так как “быть искренним” означает “говорить то, что думаешь”, то область функционирования концепта TRUTH лежит в большей степени в плоскости веры, что обусловлено мифопоэтическим фоном формированием данного концепта. Принадлежность концептов SINCERITY и TRUTH различным эпистемологическим модусам имплицирует их онтологическое различие по параметру “продолжительность во времени”. TRUTH не может быть “temporary” (“временной”), так как она “eternal” (“вечна”), в то время как концепт SINCERITY имплицирует действие ограниченное во времени, поскольку является свойством речевого акта.

Определение temporary может быть присвоено имени truth лишь в случае актуализации иронического смысла, подразумевающего вместо концепта TRUTH его противоположность – концепт.

INSINCERITY:

I can see you marrying after a drink too many. The first time we really tried – you as well as me – and we failed. One doesn't try so hard the second time.

You say it will be the end of life to lose this girl. Once you used exactly that phrase to me – I could show you the letter, I have it still – and I suppose you wrote in the same way to Anne. You say that we've always tried to tell the truth to each other, but, Thomas, your truth is always so temporary....” [8, с. 132].

В приведённом отрывке из письма Элен своему бывшему мужу Томасу подвергается сомнению его любовь к вьетнамской девушке Фаонг, так же, как и правдивость утверждения Томаса “it will be the end of life to lose this girl”.

Элен намекает на то, что Томас неискренен, так как в своё время он говорил то же самое и ей, и возможно, что кому-то ещё. Любовь, как и истина-правда, обладают свойством продолжительности во времени, вечности: “It always protects, always trusts, always hopes, always perseveres. Love never fails” [7, 1 Cor. 13: с. 7-8]. Как показывает дальнейшее развитие романа Г. Грина, чувства Томаса к Фаонг выдержали испытание временем, так что даже Элен поверила в это и дала своё согласие на развод с Томасом. С лингвистической точки зрения, Томас, говоря в своё время Элен о любви, был скорее искренен, чем правдив. Другой пример:How could he tell her of the immanence of her beauty, that was not form, or weight, or colour, but something like a strange, golden light! How could he know himself what her beauty lay in, for him. He said: 'Your nose is beautiful, your chin is adorable.” But it sounded like lies, and she was disappointed, hurt. Even when he said, whispering with truth, I love you, I love you', it was not the real truth[10, с. 420].

Данный пример также подтверждает предположение о том, что несмотря на то, что имя truth имплицирует значения sincerity, fidelity, концепты TRUTH и SINCERITY, FIDELITY не тождественны.

Список использованной литературы:

1. Аристотель. Сочинения в 4-х томах. – Т. 2 / Аристотель. Общ. ред. З.Н. Микеладзе. – М.: Москва. 1978. – 687 с.

2. Вайнрих Х. Лингвистика лжи / Х. Вайнрих // Язык и моделирование социального взаимодействия. – М.: Прогресс, 1987. – С. 44-87.

3. Грайс Г. Логика и речевое общение // Новое в зарубежной лингвистике. М.: Прогресс, 1985. – Вып. 16. – С. 217–234. Дэвидсон Д. Истина и значение / Д. Дэвидсон // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 18. Логический анализ естественного языка. Сост. В. В. Петрова. – М.: Прогресс, 1986. – С. 99–120.

5. Лакофф, Дж., Джонсон, М. Метафоры, которыми мы живём [Текст] / Дж. Лакофф, М. Джонсон // Язык и моделирование социального взаимодействия. – М.: Прогресс, 1987. – С. 126–170.

6. Шатуновский И Б. Семантика предложения и нереферентные слова (значение, коммуникативная перспектива, грамматика). М.: Школа «Языки русской культуры», 199 400 с.

7. Bible – The Holy Bible. New International Version – International Bible Society, 1984. – 923 p.

8. Greene – Greene G. The Quiet American /G. Greene. – M.: Foreign Languages Publishing House, 1959. – 225 p.

9. EL@C – Longman Dictionary of English Language and Culture. Longman Group UK Limited, 1993. 1632 p.
10. Lawrence – Lawrence D. H. Women in Love. Penguin Books, 1996. 542 p.

ТРУДНОСТИ ПЕРЕВОДА БЕЗЭКВИВАЛЕНТНОЙ ЛЕКСИКА С АНГЛИЙСКОГО НА РУССКИЙ ЯЗЫК

Джалолова Н.М.,
ассистент кафедры иностранных языков
Института экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции в г. Худжанде
dzhalolovan@gmail.com

В данной статье подробно рассматриваются проблемы перевода безэквивалентной лексики с английского на русский язык. Говоря о концепции эквивалентности, автор дает отсылки к работам известных лингвистов. Он подробно рассматривает морфологические пробелы, представляющие собой тип лексических пробелов, которые понимаются как отсутствие прямой лексикализации для определенной концепции. В качестве примеров безэквивалентной лексики автор рассматривает различные неологизмы, историзмы, архаизмы, сленговые и фразеологические единицы и т.п. Говоря о возможных вариантах перевода безэквивалентной лексики, автор отмечает, что во многих случаях сложные понятия, охватываемые одним английским словом, должны быть представлены несколькими русскими словами, обычно это произвольная комбинация слов. Когда русские эквиваленты не могут дать полного значения, часто применяется стратегия заимствования термина (заимствованное слово) плюс краткое объяснение. В специфических для культуры терминах, в которых отсутствует соответствующая точка в целевой языковой реальности, автор предлагает использовать стратегию перефразирования. Делая выводы, автор отмечает, что почти во всех сложных случаях поиск эквивалентности или перевод с использованием эквивалентности не обязательно являются наилучшей стратегией.

Ключевые слова: *перевод, английский язык, безэквивалентная лексика, морфологические пробелы, архаизмы, неологизмы, фразеологизмы, сленговые единицы, заимствование термина, стратегия.*

МУШКИЛОТИ ТАРҶУМАИ ЛУҒАТИ БЕЭКВИВАЛЕНТӢ АЗ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ БА ЗАБОНИ РУСӢ

Ҷалолова Н.М.,
ассистенти кафедраи забонҳои хориҷӣ, факултети иқтисодиёт ва технологияҳои инноватсионӣ, Донишкадаи иктисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Точикистон дар шаҳри Хуҷанд
dzhalolovan@gmail.com

Дар ин мақола мушкилоти тарҷумаи луғати беэквивалентӣ аз забони англисӣ ба забони русӣ ба таври муфассал баррасӣ мешаванд. Ҳангоми баррасии мафҳуми эквивалентнокӣ муаллиф ба корҳои забоншиносони маъруф истинод меорад. Ӯ ба таври

муфассал холигиҳои морфологиро таҳлил мекунад, ки як навъи холигиҳои луғавӣ ба ҳисоб мераванд ва ҳамчун набудани лексикализатсияи мустаҳким барои мафҳуми муайян фаҳмида мешаванд. Ҳамчун намунаҳои луғати беэквивалентӣ муаллиф неологизмҳо, историзмҳо, архаизмҳо, воҳидҳои сленгӣ ва фразеологиро ва ғайра баррасӣ мекунад. Ҳангоми сухан рондан дар бораи вариантҳои эҳтимолии тарҷумаи луғати беэквивалентӣ, муаллиф қайд мекунад, ки дар бисёр ҳолатҳо мафҳумҳои мураккабе, ки бо як калимаи англисӣ ифода мешаванд, бояд бо чанд калимаи русӣ пешниҳод гарданд;одатан ин як таркиби озоди калимаҳост. Вақте, ки эквиваленҳои русӣ наметавонад маънои пурраро интиқол диҳанд, аксар вақт стратегияи иқтибосгирии истилоҳ (калимаи иқтибосшуда) ҳамроҳ бо шаҳри кӯтоҳ истифода мешавад. Барои истилоҳҳои махсуси фарҳангӣ, ки дар воқеияти забонии ҳафдаф нуқтаи мувофиқ надоранд, муаллиф истифодаи стратегияи бозгуфтор (парафраза) - ро пешниҳод мекунад.

Дар натиҷагирӣ муаллиф таъкид менамояд, ки қариб дар ҳамаи ҳолатҳои мураккаб ҷустуҷӯи эквивалентнокӣ на ҳамеша стратегияи беҳтарин ба шумор меравад.

Калидвожаҳо: *тарҷума, забони англисӣ, луғати беэквивалентӣ, холигиҳои морфологи, архаизмҳо, неологизмҳо, историзмҳо, воҳидҳои сленгӣ иқтибосгирии истилоҳ, стратегия.*

THE PROBLEMS OF TRANSLATING EQUIVALENTS VOCABULARY FROM ENGLISH INTO RUSSIAN

Jalolova N.M.,
Assistant, Department of Foreign Languages
Institute of Economics and Trade, Tajik State University of Commerce in Khujand
dzhalolovan@gmail.com

This article discusses in detail the problems of translating equivalent vocabulary from English into Russian. Speaking about the concept of equivalence, the author gives references to the works of famous linguists. He examines in detail morphological gaps, which are a type of lexical gaps that are understood as the absence of direct lexicalization for a particular concept. As examples of inequivalent vocabulary, the author considers various neologisms, historicisms, archaisms, slang and phraseological units, etc. Speaking about possible options for translating equivalent vocabulary, the author notes that in many cases complex concepts covered by one English word should be represented by several Russian words, usually this is an arbitrary combination of words. When Russian equivalents cannot give full meaning, the term borrowing strategy (borrowed word) is often used, plus a brief explanation. In terms specific to culture, in which there is no corresponding point in the target language reality, the author suggests using a rephrasing strategy. Drawing conclusions, the author notes that in almost all complex cases, the search for equivalence or translation using equivalence is not necessarily the best strategy.

Key words: *translation, English, equivalent vocabulary, morphological gaps, archaisms, neologisms, historicisms, phraseological units, slang, the term borrowing, strategy.*

Концепция эквивалентности является центральной в переводе, хотя ее определение, актуальность и применимость в области теории перевода вызывают споры среди лингвистов. Проблемы перевода безэквивалентной лексики в разное время изучались такими учеными-лингвистами, как С.И. Влахов [1], В.Н. Комиссаров, А.И. Рецкер [2] Так, Е.М. Верещагин и В.

Г. Костомаров полагают, что безэквивалентная лексика – это «слова, план содержания которых невозможно сопоставить с какими-либо иноязычными лексическими понятиями» [3]. Некоторые авторы вводят термин «реалии», именуя так безэквивалентную лексику. Так, например, Л.С. Бархударов, под реалиями понимает явления, не существующие в практическом опыте носителей другого языка [4]. В своей профессиональной деятельности многие переводчики часто сталкиваются с проблемой неэквивалентности, возникающей в результате культурных и системных различий и, следовательно, существующих на разных уровнях языка - лексическом, морфологическом и синтаксическом. В данной работе мы рассмотрим случаи неэквивалентности между английским и русским языками на разных уровнях.

Одной из трудностей перевода предстают морфологические пробелы, представляющие собой тип лексических пробелов, которые понимаются как отсутствие прямой лексикализации для определенной концепции. Основную группу лексических пробелов можно объяснить социальными и культурными различиями пользователей исходного и целевого языков. Английский язык может объединять сложные понятия в одно слово благодаря богатому выбору префиксов, суффиксов и основ, большинство из которых имеют корни в латыни или греческом языке. Между тем, в русском языке только префиксы или суффиксы, встречающиеся в основном в международных словах, обычно в некоторых специализированных областях, соответствуют их английским аналогам, например, «метамотивация» («metamotivation»). Однако в неспециализированном словаре эти префиксы и суффиксы редко встречаются. Во многих случаях такие сложные понятия, охватываемые одним английским словом, должны быть представлены несколькими русскими словами, обычно это произвольная комбинация слов, например, «caravaning» - автомобильный туризм, путешествие с проживанием в автодомах или автоприцепах. В качестве примера перевода так называемых морфологических пробелов с английского на русский язык можно выделить отрицательные префиксы. В английском языке преобладают префиксы отрицания или оппозиции, такие как in-, ir-, il-, in-, de-, contra-, dis- и другие. Русский язык также может кодировать сложные понятия с помощью префиксов и суффиксов, но не в таком объеме как в английском языке. В связи с этим большинство английских слов с отрицательными префиксами просто закрываются свободными словосочетаниями: «misadvise» – «давать плохой совет»; «miscast» – «неправильно распределять роли»; «antipollution» – «защита окружающей среды от загрязнения». Существует еще один популярный вид перевода безэквивалентной лексики - перевод по другой части речи. Следует отметить, что перевод другой части речи также может указывать на некоторые различия в лексикализации между двумя языками. Одним из объяснений применения данного метода может быть то, что переводчики, работающие над литературным переводом, должны соответствовать нормам русского языка, избегая неестественных структур словарных аналогов.

Рассмотрим некоторые примеры:

1. Существительное → Глагол (Заблуждение → Заблуждались). Last time you had a very serious delusion indeed.

2. Существительное → Прилагательное (Неуверенность → Неуверенный). Yet a faint air of disreputability always clung to him.

3. Прилагательное → Наречие (Злобный → Злобно). Bob started to his feet with a malignant glance at him.

В качестве безэквивалентной лексики могут также выступать различные неологизмы, историзмы, архаизмы, фольклорные слова, сленговые единицы, социально-политическая лексика, сокращенная разговорная лексика и т.п. Очень часто трудности перевода такой лексики возникают при работе с художественными текстами.

В качестве примеров архаизмов, часто встречающихся в английской поэзии XIX века и имеющих стилистическую функцию, можно привести следующие: «steed» -«конь», «yon» («yonder») – «тот», «albeit» – «хотя», «ere» – «раньше», «eke» – «также», «aught» – «что-нибудь». Как мы видим, можно найти словарный перевод данных слов, но он не будет эквивалентным, так в данном случае не передается значение архаичности.

Невозможно найти эквивалент при переводе, например, слов, которые обозначают вышедшие из употребления типы повозок: «Brougham» - «конная повозка с крышей, четырьмя колесами и открытым водительским сиденьем впереди». Примечательно, что толкование на русский язык нам дает только Новый словарь иностранных слов [5]. В данном случае мы не можем при переводе данного архаизма дать прямой эквивалент «брогам». Здесь лучше всего при переводе применить стратегию заимствования термина, когда дается заимствованное слово и краткое объяснение к нему.

Лексические трудности перевода могут возникать и в отношении словообразовательных архаизмов. Иногда место устаревшего слова в словарном составе занимает синонимичное ему слово того же корня, но отличающееся от него аффиксом или его отсутствием. Примером словообразовательного архаизма может быть слово «beauteous» в значении «beautiful». При переводе русский эквивалент «прекрасный» не отражает оттенок архаичности, поэтому мы полагаем, что его нельзя считать полным эквивалентом.

Некоторые трудности при переводе могут возникать и в отношении неологизмов. Например, «snail mail» (для сравнения: «snail» - «улитка») – «система рассылки поздравительных открыток, которые долго загружаются».

В качестве безэквивалентной лексики, при переводе которой возникают трудности, могут рассматриваться акронимы, аббревиатуры, сленговые и фразеологические единицы.

Акронимы, еще один вид аббревиатур, представляют собой слова, которые образованы из первых букв других слов и которые произносятся как полные слова. Существуют совсем курьезные, на наш взгляд, аббревиатуры. Например, HMFIC – Head Motherfucker In Charge [6], которая означает разговорную сленговую форму обращения к высокопоставленному человеку. Данное выражение чаще используется в армии США представителями NGO, чем офицерами. В русском переводе невозможно подобрать эквивалент. Самым оптимальным русским значением будет «самая большая шишка».

Согласно последней тенденции использования аббревиатур, они теперь не всегда используются вместо и в значении слов, из которых они состоят. Вместо этого аббревиатура может стать именем того, на что она ссылается, например: IANAD – I Am Not A Doctor [7]. Данное выражение означает своего рода отказ от ответственности, если вы собираетесь сказать что-то схожее с медицинским советом.

FUTAB – Feet Up, Take A Break [8]. Используется для обозначения не обычного обеденного перерыва, а перерыва после какой-либо тяжелой продолжительной работы. Например, «This project was really hard, I think I deserve a FUTAB».

В некоторых случаях используется метод обратного формирования, когда часто используемые слова или фразы становятся частью английского военного сленга, т.е. «cloak and dagger service» (в значении «секретная служба»).

Эквивалентность является ключевым понятием в переводе. Эквивалентность является осью, вокруг которой вращаются почти все смежные дисциплины, включая: текстологию, синтаксис, анализ ошибок, машинный перевод, синхронный и последовательный перевод и т. д.

Неэквивалентность в переводе может быть подтверждена многочисленными примерами в процессе перевода с английского на русский. Слова и выражения, которые не имеют эквивалентности из-за заметно различающихся культурных контекстов, лучше всего переводить на русский язык, используя одну из перечисленных ниже стратегий, чтобы значения до русскоязычных читателей.

Когда русские эквиваленты не могут дать полного значения, часто применяется стратегия заимствования термина (заимствованное слово) плюс краткое объяснение.

Для терминов, которые являются семантически сложными, лучшая стратегия состоит в том, чтобы использовать слово заимствования плюс краткое объяснение для описания.

Как мы видим, почти во всех таких случаях поиск эквивалентности или перевод с использованием эквивалентности не обязательно являются наилучшей стратегией.

Список использованной литературы:

1. Влахов С.И. Непереводимое в переводе. М.: Международные отношения, 1980. 340 с.

2. Комиссаров В. Н., Рецкер А. И., Тархов В. И. Пособие по переводу с английского языка на русский. М.: Издательство литературы на иностранных языках, 1960. 176 с.

3. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура: лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. Москва, 1976 (2-е изд.).

4. Бархударов Л.С. Язык и перевод. М.: Международные отношения, 1975. 240 с.

5. Новый словарь иностранных слов. М.: ООО ИФ «Азбуковник», 2008. 1040 с.

6. https://www.urbandictionary.com/define.php?term=hmfic

7. https://www.urbandictionary.com/define.php?term=ianad

8. https://www.abbreviations.com/FUTAB

ИБНИ ҲИНДУ – ШОИР, НАВИСАНДА ВА ДОНИШМАНДИ МАШҲУРИ АДАБИЁТИ АРАБИЗАБОНИ ФОРСУ ТОҶИК ДАР АСРҲОИ IX-X

Ғаниева Х.С.,

докторанти кафедраи филологияи араб, факултети забонҳои шарқ,
МДТ “ДДХ ба номи академик Б. Ғафуров”

Абулфараҷ Алӣ ибни Ҳусайн ибни Ҳинду (тахминан 918—1029) файласуф, табиб, шоир ва нависандаи барҷастаи форсу тоҷик буд. Осори ӯ дар соҳаҳои тиб, фалсафа ва адабиёт саҳми назаррас доранд. Муҳимтарин асари ӯ дар соҳаи тиб "Мифтаҳ-ут-Тибб" (Калиди Тиб) мебошад, ки як дастури мукаммали тиббии он замон ба ҳисоб меравад ва масъалаҳои мухталифи ташхис, табобат ва пешгирии бемориҳоро фаро мегирад. Ибни Ҳинду инчунин бо девони ашъори худ, ки дар он ғазалҳо, қасидаҳо ва рубоиёт мавҷуданд, машҳур аст. Ашъори ӯ дорои мазмунҳои гуногун, аз ҷумла мавзӯъҳои ишқӣ, фалсафӣ ва ахлоқӣ мебошанд. Гарчанде ки осори дигари мансури ӯ то ҳол дарёфт нашудаанд, "Мифтаҳ-ут-

Тибб" ва Девони ашъораш барои омӯзиши мероси илмӣ ва адабии ин донишманди бузург аз аҳамияти бузург бархӯрдоранд.

Вожаҳои калидӣ: *Ибни Ҳинду, мифтаҳ ут-тибб, фалсафа, адабиёт, мероси илмӣ*

ИБН ХИНДУ - ИЗВЕСТНЫЙ ПОЭТ, ПИСАТЕЛЬ И УЧЁНЫЙ ПЕРСОЯЗЫЧНО-ТАДЖИКСКОЙ АРАБОЯЗЫЧНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ IX-X ВЕКОВ

Ганиева Х.С.,
докторант кафедры арабской филологии факултета восточных языков,
ГОУ "ХГУ имени Б.Гафурова"

Абу-ль-Фарадж Али ибн Хусейн ибн Хинду (приблизительно 918—1029) — выдающийся персо-таджикский философ, врач, поэт и писатель. Его труды внесли значительный вклад в медицину, философию и литературу. Наиболее известным его медицинским трудом является "Мифтах ут-Тибб" ("Ключ к медицине"), представляющий собой подробное руководство по медицине того времени, охватывающее вопросы диагностики, лечения и профилактики заболеваний. Ибн Хинду также известен своим диваном (сборником стихотворений), включающим газели, касыды и рубаи. Его стихи затрагивают различные темы, в том числе любовную лирику, философию и мораль. Хотя другие его прозаические произведения до сих пор не обнаружены, "Мифтах ут-Тибб" и его диван являются бесценными источниками для изучения научного и литературного наследия этого великого учёного.

Ключевые слова: *Ибн Хинду,мифтах-ут-тибб, философия, литература,научное наследи*

IBN HINDU IS A RENOWNED POET, WRITER, AND SCHOLAR OF PERSIAN-TAJIK ARABIC-LANGUAGE LITERATURE OF THE IX-X CENTURIES

Ganieva K.S.,
doctoral student of the department of Arabic philology attached to the faculty of oriental languages under the SEI "KhSU named after acad. B. Gafurov"

Abu al-Faraj Ali ibn Husayn ibn Hindu (ca. 918-1029) was a prominent Persian-Tajik philosopher, physician, poet, and writer. His works made significant contributions to medicine, philosophy, and literature. His most important medical work is "Miftah al-Tibb" (The Key to Medicine), a comprehensive medical guide of its time covering various aspects of diagnosis, treatment, and disease prevention. Ibn Hindu is also renowned for his Divan (collection of poems), containing ghazals, qasidas, and rubais. His poetry encompasses diverse themes, including romantic, philosophical, and ethical subjects. Although other prose works by him remain undiscovered, "Miftah al-Tibb" and his Divan are invaluable sources for studying the scientific and literary legacy of this great scholar.

Key words: *Ibn Hindu, Miftah ut-Tibb, philosophy, literature, scientific heritage*

Адабиёти арабизабони форсу тоҷик ба давраи таърихии муайяне тааллуқ дорад, ки дар он забони арабӣ дар ҳудуди Эронзамин ҳамчун забони расмӣ ва илмӣ маҳсуб мешуд. Дар ин

давра, нависандагон ва шоирони арабизабони форсу тоҷик ба забони арабӣ асарҳои гуногуни илмиву адабии худро таълиф менамудаанд. Асарҳо аз ҷиҳати мавзуъ ва мундариҷа гуногун буда, дар асрҳои баъдина ҳамчун сарчашмаи дастаи аввал шинохта шудаанд. Аз ҷумла, адабиёти қарнҳои IX-X шахсиятҳоеро дорост, ки онҳо дар ривоҷи адаб, забон, фалсафа, ҳикмат ва дигар илмҳои замони худ саҳим буданд ва дар касби илму дониш ба дараҷаҳои баланд ноил гардиданд. Дар асрҳои VIII-IX забони арабӣ забони расмии дин ва давлат ба ҳисоб рафта, дар саросари Хилофати Аббосиён нуфузи зиёд пайдо намуда буд. Аз нимаи дуюми асри IX сар карда дар Эронзамини шарқӣ забони форсӣ-тоҷикӣ дар соҳаи адабиёт ҷойи забони арабиро ишғол намуд. Аммо дар ғарби он яъне, қаламрави Зиёриён ва Бувайҳиён забони арабӣ ҳамоно нуфуз ва мавқеи худро нигоҳ дошта буд. Яке аз сабабҳои нигоҳ доштани забони арабӣ ҳамчун забони расмӣ наздик будани салтанати Бувайҳиён ба маркази Хилофат буд. Замони зиндагии Ибни Ҳинду низ ба ин давр рост омад ва ашъори ӯ низ бо ин забон таълиф шудааст.

Мақсади таҳқиқ

Мақолаи мазкур ба ҳадафи нишон додани ҷойгоҳи илмию адабӣ ва нақши Абулфараҷ Алӣ ибни Ҳусайн ибни Ҳинду — яке аз чеҳраҳои барҷастаи илм ва адабиёти асрҳои IX–X — ро дар таърихи фарҳанги исломӣ ва адабиёти арабизабони форсу тоҷик ба қалам омадааст.

Барои расидан ба ин ҳадаф, таҳқиқ вазифаҳои зеринро дар бар мегирад:

- Баррасии муҳити таърихию иҷтимоие, ки фаъолияти илмию адабии Ибни Ҳинду дар он шакл гирифтааст;

- Таҳлили осори ӯ дар соҳаҳои тиб, фалсафа ва адабиёт, махсусан асари маъруфи ӯ «Мифтоҳу-т-тибб», ҳамчун яке аз манбаъҳои муҳими тибби асрҳои миёна;

- Омӯзиши хосиятҳои бадеӣ, мазмунҳои ахлоқӣ, фалсафӣ ва иҷтимоии ашъори Ибни Ҳинду, ки дар девони ашъораш инъикос ёфтаанд;

- Муайян намудани саҳми Ибни Ҳинду дар рушди адабиёти арабизабони форсу тоҷик ва таҳкими робитаҳои адабӣ-фарҳангии миёни тамаддуни араб ва форсу тоҷик;

- Таҳқиқи таъсири осори фалсафии ӯ ба афкори донишмандону файласуфони баъдӣ, аз ҷумла Абуалӣ Мискавайҳ ва Мубашшир ибни Фотик, бо мақсади муайян кардани ҷойгоҳи ӯ дар ташаккули фалсафаи исломӣ;

Дар таҳқиқи масъала усулҳои зерин ба кор гирифта шудаанд:

1. Усули таърихӣ — барои муайян кардани муҳити замонӣ ва шароити иҷтимоии фаъолияти Ибни Ҳинду.

2. Усули таҳлилӣ ва тавсифӣ — барои таҳлили мазмун, сабк ва хусусиятҳои осори ӯ.

3. Усули муқоисавӣ — барои муқоисаи андешаҳо ва осори Ибни Ҳинду бо донишмандони ҳамасри ӯ.

4. Усули ҷамъбастӣ — барои хулосабарории умумӣ дар бораи саҳми илмӣ ва адабии ӯ.

Ибни Ҳинду аз ҷумлаи донишмандонест, ки дар аҳди Оли Буя умр ба сар бурда, бо санъати волои сухан ва мазмуну мундариҷаи эҷодиёташ дар адабиёти араб ва арабизабони форсу тоҷик мақоми воло доштааст. Роҷеъ ба ҳаёт ва эҷодиёти шоир ва адиби тавоно будани ӯ бисёре аз уламо, тазкиранависону муаррихони мутақаддимин ва мутааххирин дар асарҳои хеш маълумотҳои зиёд овардаанд. Аз ҷумла омадааст, ки Абулфараҷ Алӣ ибни Ҳусайн ибни Ҳинду яке аз чеҳраҳои дурахшони адабиёти арабизабони форсу тоҷик ва араб дар қарни чаҳоруми ҳиҷрӣ ё худ асри даҳуми мелодӣ ба ҳисоб меравад. Муаррихон бошанд ӯро бо унвонҳои “ҳаким, адиб, котиб, файласуф, табиб ва шоир ёд кардаанд” [7,2,278; 8,3,352].

Доир ба таълифоти Ибни Ҳинду метавон чунин ишора намуд, ки ӯ аз дониши беканор ва гуногунпаҳлӯ бархурдор буда, дар мавзуъҳои адаб, шеър, ахлоқ, ҳикмат, калом, фалсафа, тиб асар эҷод кардааст. Сарчашма ва манобеи асиле, ки дар бораи осори манзуми Абулфараҷ ибни Ҳинду маълумот медиҳанд, ин "Муъҷаму-л-удабо" –и Ёқути Ҳамавӣ, "Ятимату-д-даҳр" –и Саолибии Нишопурӣ, "Луғатнома" –и Деҳхудо ва ғайра мебошанд.

Ибни Ҳинду соҳиби девони шеърӣ буда [7,252] дар мавзуоти ҳамон давр аз қабили хамриёт, мадҳ, васф, ғазал, фироқ, ҳазл ва ғайраҳо ашъори зиёде аз худ боқӣ мондааст.

Бино ба маълумоти сарчашмаҳои таърихӣ-адабӣ Ибни Ҳинду дар назм ва наср устод буд ва латофати бархе аз ашъораш Саолибиро ба ситоиш водоштааст ва девони шеъраш бошад Беҳрузиро шефта сохтааст [3,186]. Аз баррасии маҷмуи осоре, ки аз Ибни Ҳинду дар даст аст, чунин бар меояд, ки вай ба шеъри "ҳазлиёт" ва қитъаҳои нуктаомез ва ҳарруза тамоюл доштааст ва шояд ҳамин амр сабаб шудааст, ки Ҳоҷӣ Халифа ҳамаи девони ӯро "ҳазлиёт" пиндоштааст [6,38]. Аммо шеърҳои ӯ бештар устувору мӯҳташам ва ба қавли муҳаққиқи муосири эронӣ Курдалӣ равону дилпазир, пандомез, бархурдор аз ибдоъ ва ибтикор аст. Ашъори шоирро ба сабаби маъонии ҳикматомез ба Мутанаббӣ низ ташбеҳ додаанд [2,14].

Дар асари "Доирату-л-маорифи бузургони исломӣ" омада, ки Шавқи Зайф ба гузориш ва таҳлили ривоҷи ғазалсароӣ дар даврони ҳукуматҳои маҳаллӣ мепардозад ва бо камоли майл ба бархе аз ашъори Ибни Ҳинду аз ҷумла тавоноии ӯ дар сароидани қитъаҳои ғазалгуна ва баҳрагирӣ аз мафоҳимҳои тоза ва маонии ибтикорӣ баҳои баланд мегузорад [6,606]. Инчунин насри адибонаи Ибни Ҳинду фасле аз рисолаи ҳазлияи ӯро чун намуна овардааст, ки он баргирифта аз ҳикматҳо ва панду андарзҳои пешиниёнро дар бар мегирад [6,77].

Ибни Ҳинду асосан осори гаронарзиш дар илмҳои тиб, адаб ва фалсафа дорад, ки мехоҳем дар бораи ҳар яки онҳо маълумоти мухтасар баррасӣ намоем.

Осори тиббӣ. Ибни Ҳинду дар илми тиб мақоми шоиста дорад, ки асари маъруфи ӯ "Мифтоҳу-т-тибб" (яъне: Калиди тиб) далели ин гуфта мебошад. Ин асар, ки ба забони арабӣ таълиф шудааст, донишҳои тиббии замони худро фаро гирифта, доир ба усулҳои ташхис ва табобати бемориҳо маълумот медиҳад. "Мифтоҳу-т-тибб" дар давраи худ ба унвони як дастури муҳим барои табибон хидмат карда, дар рушди илми тиб саҳми арзанда гузоштааст. Ибни Ҳинду дар ин китоб аз фавоиди парҳез, варзиш ва гигиена таъкид карда, дар бораи доруҳои гиёҳӣ ва тарзи истифодаи онҳо маълумоти комил матраҳ намудааст.

Мутаассифона, дар бораи дигар асарҳои эҳтимолии Ибни Ҳинду, ки дар илми тиб навишта шуда бошад маълумот дар даст нест. Аммо "Мифтоҳу-т-тибб" басанда аст, ки Ибни Ҳиндуро ҳамчун як табиби донишманд ва муассир дар таърихи илми тиб ва ташаккули он муаррифӣ намояд.

Бояд таъкид намуд, ки "Мифтоҳу-т-тибб" китоби муҳимест, ки Ибни Ҳинду онро чун қомуси тиббӣ ва дастурамал барои мутахассисони илми тиб ба қалам овардааст.

Ҳамчунин метавон ҳадс зад, ки "Мифтоҳу-т-тибб" барои табибони асрҳои миёна як манбаи муҳими дониш ба ҳисоб мерафт ва ба рушди илми тиб дар он давра мусоидат кардааст. Дар ин китоб муаллиф кӯшиш кардааст, то донишҳои тиббии замони худро ҷамъбаст намояд. Мундариҷаи китоб соҳаҳои гуногуни тибро фаро мегирад, аз ҷумла:

Ташхиси бемориҳо: Дар ин қисмат Ибни Ҳинду усулҳои гуногуни муоинаи беморон, шинохти аломатҳои бемориҳо ва фарқгузории байни бемориҳои гуногунро шарҳ додааст.

Табобати бемориҳо: Дар китоб усулҳои гуногуни табобат, аз қабили истифодаи доруҳои гиёҳӣ, парҳез, варзиш ва ҷарроҳӣ баррасӣ шудаанд. Муаллиф ҳамчунин ба аҳамияти табобати фардӣ ва муносибати ҳамаҷониба ба беморро таъкид кардааст.

Дорушиносӣ: Дар "Мифтоҳу-т-тибб" маълумот дар бораи доруҳо, хусусиятҳои онҳо ва тарзи истифодаашон низ оварда шудааст. Ибни Ҳинду ба аҳамияти донистани таъсири доруҳо ва миқдори дурустии истифодаи онҳо низ ишорат кардааст.

Гигиена ва пешгирии бемориҳо: Ибни Ҳинду ба масъалаҳои гигиена ва пешгирии бемориҳо таваҷҷуҳи махсус зоҳир карда, дар бораи аҳамияти тозагӣ, обуҳавои мусоид ва тарзи ҳаёти солим маълумот дода, онро яке аз зарурияти ҳаёти солим медонад.

Ҳамин тавр "Мифтоҳу-т-тибб" ҳамчун сарчашмаи муҳим барои шинохти илми тиб дар асрҳои миёна хидмат карда, ба рушди ҳамаҷонибаи он мусоидат намудааст. Ин асар гувоҳи он аст, ки Ибни Ҳинду яке аз донишмандони барҷастаи замони худ буда, дар пешрафти илми тиб саҳми арзанда гузоштааст.

Осори фалсафӣ. Ибни Ҳинду дар баробари фарогирии илми тиб, ҳамчунин дар илми фалсафа низ табаҳҳури комил доштааст. Дар бораи таълифоти фалсафии ӯ бошад, бояд таъкид намуд, ки онҳо хело зиёд буда, муҳимтарин ва нахустин китоби ӯ "ал-Калому-р-руҳонияту мина-л-ҳукми-л-юнонӣ" ном дошта дар ҷаҳонбинии шарқ хидмати зиёдеро ба анҷом расонидааст.

Мақоми осори фалсафии Ибни Ҳинду баъди асарҳои файласуфи машҳур Абуалии Мискавайҳ (с.421ҳ.\1030м.) равшан гашт. Ӯ дар асари худ "Фавзу-л-асғар" аз мақолаи Ибни Ҳинду бо номи "ал-Мақолату фӣ васфи-л-муоди-л-фалсафа" истифодаи зиёд бурда, иқтибосҳои зиёде аз он овардааст. Инчунин метавон таъкид намуд, ки баъзе аз матнҳое, ки дар китоби "Мухтору-л-ҳакам ва маҳосину-л-калом"-и Мубашшир ибни Фотик зикр шудаанд, бо он чи дар китоби "ал-Калому руҳонияту мина-л-ҳукми-л-юнонӣ"-и Ибни Ҳинду омадааст, якхела мебошанд. Аз ин маълум мегардад, ки китоби фалсафии Ибни Ҳинду ҳанӯз аз замони худи донишманд то ба ҳол сарчашмаи илми фалсафа қарор гирифта, донишмандони зиёде ба таври вофир аз он истифодаи илмӣ намуда, онро чун сарчашмаи асосии илми мазкур эътироф намудаанд.

Дуюмин асари фалсафии Ибни Ҳинду китоби "Намунаи ҳикмат" буда, дар бораи ҳикмат ва илму дониши фарогири ҳастӣ сухан мекунад. Сеюмин китоби фалсафии Ибни Ҳинду "ар-Рисолату машриқийя" ба ҳисоб рафта, намунаи баланди осори фалсафии ӯро ташкил менамояд.

Асарҳои фалсафии Ибни Ҳинду соли 1291ҳ./1900м. дар шаҳри Димишқ ба нашр расидаанд ва нусхаи хаттии онҳо дар Париж ва як нусхаи дигар дар китобхонаи марказии Истамбул мавҷуд аст. Китоби "ал-Калому руҳонияту мина-л-ҳукми-л-юнонӣ", бошад бори нахуст соли 1318ҳ./1927м. дар Қоҳира ба чоп расидааст ва "ал-Мулҳақату мина-р-рисала", ки ин намунае аз рисолаи мадхал дар илми фалсафаи Ибни Ҳинду мебошад, дар ҳафт фасл танзим шудааст ва бо кӯшиши Муҳаммадтақии Донишпажӯҳ дар маҷаллаи "Ҷовидони хирад" (саҳ.30-33) ба чоп расидааст.

Осори адабӣ. Ҳамин тавр Ибни Ҳинду дар баробари донистани илми тиб ва фалсафа яке аз шуарои соҳибдевон ба шумор меравад. Ашъори ӯ дорои мазмунҳои гуногун буда, масъалаҳои ахлоқӣ, иҷтимоӣ, фалсафӣ ва ишқиро фаро мегирад. Вай дар шеърҳои худ аз забони шево ва равон, тасвирҳои зебо ва мазомини амиқ истифода бурда, ба онҳо ҷозибаи хоса бахшидааст. Ашъори ӯ на танҳо аз ҷиҳати бадеӣ арзишманд аст, балки маълумоти муҳимро дар бораи ҷаҳонбинӣ ва афкори Ибни Ҳинду дар бар мегирад. Мавриди зикр аст, ки азбаски аксари асарҳои Ибни Ҳинду дар илми тиб ва фалсафа таълиф шудаанд, маълумоти дақиқ дар бораи осори адабии ӯ хело кам зикр шудааст. Бо вуҷуди ин, асоситарини осори адабии Ибни

Ҳинду ин “Девони ашъор”-и уст, ки дар он қасидаҳо, ғазалҳо, рубоиёт ва дигар анвои шеъри ӯ ба пуррагӣ оварда шудааст.

Доир ба хасоиси ашъори Ибни Ҳинду метавон чунин таъкид намуд, ки он бо забони равон ва шево ба қалам омадааст. Ибни Ҳинду, ки дар улуми балоғат, фасоҳат ва аруз маҳорати баланд дошт, аз ин лиҳоз шеърҳояш бо забони равон ва шево навишта шудаанд.

Мавзуъҳои ашъори ӯ гуногун буда, ӯ тавонистааст, ки маҳорати худро дар ҳар навъи шеърӣ бо мазомини мухталиф озмоиш намояд.

Ӯ дар мавзуи “Ишқ ва таърифи маъшуқ” ашъори зиёде сурудааст. Аз ҷумла, ӯ дар ҷое маъшуқаашро тавсиф намуда, ҳусну ҷамоли онро ба “Каъбаи мушаррафа” ташбеҳ дода, сахтдилии худро ба “Ҳаҷару-л-асвад” монанд кардааст. Чунончи:

عيون الانام به تعقد خلعت عذاري في شادن

13,11[ولي قلبه الحجر الاسود] غدا وجهه كعبة لجمال

(Яъне: Бокираеро барои издивоҷ гирифтам, ки чашмонам бар вай бисёр дарафтод.

Фардо чеҳрааш дар зебоӣ мисли Каъба аст, ва ман диле чун Ҳаҷаруласвад дорам).

Дар баробари ашъори ошиқӣ ё худ ғазал дар шеъри Ибни Ҳинду ҳамчунин панду андарз ва ё худ ашъори ахлоқӣ ҷойгоҳи намоёнро ишғол менамояд. Аз ҷумла вай дар ҷое чунин мегӯяд:

واغصان اطماع الرجال وريقه رياض اماني الرجال انيقة

10,15[فقد لحظ الدنيا بعين حقيقه] و من لحظ الدنيا بعين حقيرة

(Яъне: Тамрин, боварии тамом барои мардон аст ва шохаҳои тамаъ хоси мардон нест.

Ҳар касе ки ба ҷаҳон бо чашми нафрат нигоҳ кунад, ҷаҳонро бо чашми ҳақиқӣ дидааст).

Ҳаҷв ё худ ҳаҷвия як навъи шеърие мебошад, ки шоирону адибон барои посух гардонидан ба рақиб ё барои баёни ноумедӣ ва ё барои дифоъ аз худ месароиданд. Аз ҷумла, Ибни Ҳинду шоири ҳаҷвсаро мебошад, зеро дар байни ашъори ӯ ҳаҷвия ҷои намоёнро ишғол мекунад. Чунончи, ӯ вазиреро ҳаҷв намуда, дар абёте аз он чунин мегӯяд:

رأني ومن اين قد جاءه عجبت لقولنج هذا الوزير

10,15[تنظف بالزيت أمعاءه] و في كل يوم له حقنة

(Яъне: Ман аз ҳоли ин вазир ҳайрон мондам, ки аз куҷо омада маро зиёрат кард.

Ҳар рӯз вай сӯзандору мегузаронаду рӯдаҳояшро бо равған тоза мекунад).

Дар байни қасидаҳои Ибни Ҳинду итоба низ ҷой дорад, ки ӯ дар абёте аз ин навъи шеъри худ мардумро огоҳ намуда, чунин мегӯяд: Аз адабу ахлоқ баҳра бояд бурд, ки ҷаҳолат ва нодонӣ сабаби ҳалокат ва қафомонӣ хоҳад шуд ва илоҷи он аз қаламу китоб, хондану навиштан пайдо хоҳад шуд. Чунончи:

فانما الشؤم معناطيسه الادب لا تفخرن بما احرزت من ادب

10,14] حيث المحابر و الاقلام والكتب [اما ترى البؤس قد القى مراسيه

(Яъне: Аз он чи ки дар одоб ба даст овардаед фахр накунед, зеро ноумедӣ нишонаи адаб нест.

Оё надидаед, ки бадбахтӣ ҷой гирифтааст, пас сиёҳидону қаламу китоб дар куҷост).

Дар бораи истифодаи санъатҳои бадеӣ дар шеъри Ибни Ҳинду метавон чунин гуфт, ки он ба маҳорати баланд корбас шудааст. Маҳорати ӯ дар шеър чунон баланд буд, ки яке аз донишмандони гузашта дар васфи ӯ чунин гуфтааст:

فصار لكلهم شرف و مجد سما في الشعر اعلام كبار

2,12] و آخرهم ابو الفرج بن هندو [فاولهم اذا ذكر ابن حجر

(Яъне: Дар шеъру шоирӣ аз донишмандони бузург ном бубар, ҳамаашон бошараф ва мӯътабаранд.

Агар аввалашон Ибни Ҳаҷар бошад, пас охиринашон Абулфараҷ ибни Ҳинду мебошад).

Боиси зикр аст, ки Ибни Ҳинду дар шеърҳои худ ба масъалаҳои ахлоқ, ҳастӣ, тақдир ва муносибати инсон бо ҷаҳон таваҷҷуҳ зоҳир карда, андешаҳои худро дар ин бора баён намудааст.

Ҳамин тавр аз таҳқиқоти осори илмӣ ва адабии Абулфараҷ Алӣ ибни Ҳусайн ибни Ҳинду ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки ӯ як шахсияти фарогири улуми мухталифест, ки осори ӯ дар соҳаҳои гуногун ба пешрафти фарҳанги исломӣ мусоидат кардааст. Асарҳои ӯ дар тиб, адабиёт ва фалсафа нишон медиҳанд, ки ӯ як донишманди барҷастаи замони худ ба ҳисоб рафта барои рушди дониш ва маърифат кӯшишҳои зиёд ба харҷ додааст. Таҳқиқ ва омӯзиши осори ӯ имкон медиҳад, ки ба мероси фарҳангии гузаштагон бештар шинос шуда ва аз он барои пешрафти ҷомеаи муосир илҳом гирифта шавад.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1.ابن هندو. مفتاح الطب. – تهران: مؤسسة مطالعات اسلام، 1368 هـ.

2.ابن اسفنديار. تاريخ طبرستان. 2 جزء. – تهران: خاور، 1366 م.

3.الباخرزي، أبو طيب. دمية القصر وعصرة أهل العصر. 1 جزء. – بيروت: دار الجيل، 1415 هـ.

4.الحافظ أبي عبد الله. ذيل تاريخ بغداد، تحقيق: محمد بن سعيد بن محمد الدبيسي. 3 أجزاء. – بيروت: دار الفكر، 1985 م.

5.الحموي، ياقوت. معجم الأدباء. الطبعة الثالثة. – بيروت: دار الفكر للطباعة والنشر والتوزيع، 1980

6.دائرة المعارف بزرگان اسلامی، 5 جزء، ذيل "ابن هندو". 1375 هـ.

7.الزركلي، خير الدين. الأعلام. 4 أجزاء. – بيروت: دار العلم للملايين، 1955 م

8.صفا، ذبيح الله. تاريخ ادبيات در ايران. 1 جلد. – تهران: انتشارات فردوسی، 1371 هـ.

9.عمر رضا. معجم المؤلفين. 2 جزء. – بيروت: دار إحياء التراث العربي، 1993 م.

10. المسعودي، علي بن الحسين. مروج الذهب ومعادن الجوهر. 21 جزء. – بيروت: دار الفكر، 1962 م.

11. Ibn Hindu. Miftah al-Tibb. – Tehran: Islamic Studies Foundation, 1989 AH (1368 AH).

12. Ibn Isfandiyar. Tarikh Tabaristan. 2 vols. – Tehran: Khavar, 1987 CE (1366 AH).

13. Al-Bakharzi, Abu Ṭayyib. Dumyat al-Qasr wa ‘Asrat Ahl al-‘Asr. 1 vol. – Beirut: Dar al-Jil, 1995 AH (1415 AH).

14. Al-Hafiz Abu ‘Abd Allah. Dhayl Tarikh Baghdad. Edited and translated by Muḥammad ibn Sa‘id ibn Muḥammad al-Dabbisi. 3 vols. – Beirut: Dar al-Fikr, 1985 CE.

15. Al-Hamawi Yaqut. Mu‘jam al-Udaba’. 3rd edition. – Beirut: Dar al-Fikr, 1980 CE.

16. Da’irat al-Ma‘arif al-Islamiyya, 5 vols., Dhayl, entry: “Ibn Hindu”. 1996 AH (1375 AH).

17. Al-Zarkali, Khayr al-Din. Al-A‘lam. 4 vols. – Beirut: Dar al-‘Ilm lil-Malayyin, 1955 CE.

18. Safa, Zabiḥ Allah. Tarikh Adabiyyat dar Iran. 1 vol. – Tehran: Ferdowsi Publications, 1992 AH (1371 AH).

19. ‘Umar Rida. Mu‘jam al-Mu’allifin. 2 vols. – Beirut: Dar Iḥya’ al-Turath al-‘Arabi, 1993 CE.

20. Al-Mas‘udi, ‘Ali ibn al-Ḥusayn. Al-Wafi wa al-Wafayat. 21 vols. – Beirut: Dar al-Fikr, 1962 CE.

Сомонаи интернетӣ

21. http:// www. Magiran. Com\ hp view.asp? id= 2100231

СУФФИКСҲОИ АГЕНТИВИИ ЗАБОНҲОИ АНГЛИСӢ ВА ТОҶИКӢ

Болтубоева Р.М.,
асистенти кафедраи забонҳои хориҷӣ,
Донишкадаи иқтисод ва савдои
Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар шаҳри Хуҷанд
rukhshona24@gmail.com

Мақола ба омӯзиши хусусиятҳои калимасозии суффиксҳои агентивии забони англисӣ –er ва –ist бахшида шудааст. Муодили тоҷикии ин суффиксҳо –чӣ буда, бо мисолҳо нишон дода шудааст. Дар ташаккули фонди луғавии забон калимасозӣ мавқеи махсусро дорад. Маҳз тавассути пасванди сермаҳсули "-er" ва "-ist" роҳу воситаҳои калимасозӣ ташаккул ёфта, пасванди мавриди зикр дар сохтани исми ифодакунанда мафҳумҳои гуногун ва барои равшанӣ андохтан ва муайян намудани категорияи калимаҳо вазифаҳои мухталифро иҷро мекунад.

Калидвожаҳо: *калимасозӣ, суффиксҳои агентивӣ, суффиксҳои исмсоз, исм, феъл, калимаҳои иқтибосӣ.*

АГЕНТИВНЫЕ СУФФИКСЫ В АНГЛИЙСКОМ И ТАДЖИКСКОМ ЯЗЫКАХ

Болтубоева Р.М.,
Ассистент кафедры иностранных языков
Институт экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции в г. Худжанде
rukhshona24@gmail.com

Статья посвящена изучению особенностей словообразования, в английском языке используются агентивные суффиксы "-er" и "-ist" Таджикский эквивалент этих суффиксов "-чӣ", который приводится с примерами. Словообразование занимает особое место в формировании лексического фонда языка. Именно посредством продуктивных суффиксов "-er" и "-ist" формируются методы и средства словообразования, и они выполняют различные функции в образовании существительных, выражающих различные понятия, в определении и уточнении категории слов.

Ключевые слова: *словообразование, агентивные суффиксы, суффиксы образующие существительные, существительное, глагол, водные слова.*

AGENTIVE SUFFIXES IN ENGLISH AND TAJIK LANGUAGES

Boltuboeva R.M.,
Assistant of the Department of Foreign Languages
Institute of Economics and Trade of the Tajik State University of Commerce
rukhshona24@gmail.com

The article is devoted to the study of the features of word formation of English agentive suffixes "-er" and "-ist". Tajik equivalent of these suffixes is "-чӣ" and is given with examples. Word formation has a special place in the formation of the lexical fund of the language. Namely trough the productive suffixes "-er" and "-ist" word formation methods and means are formed, and

it performs various functions in the formation of nouns expressing various concepts and in clarifying, determining the category of words.

Keywords: *word formation, agentive suffixes, noun-forming suffixes, noun, verb, quotient words.*

Омӯзиши муқоисавии низоми калимасозии забонҳои гуногун, аз ҷумла забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ иқдоми муҳим ба ҳисоб рафта, имконият медиҳад, ки хусусиятҳои фарқкунанда ва умумияти ин забонҳо ошкор гардад.

Оид ба масъалаи суффиксҳои калимасоз дар асарҳои П.М. Карашук [3], В.В. Лопатин [4], И.С. Улуханов , В.И. Максимов [5] ва дигарон баррасӣ гардидааст. Дар ин асарҳо доир ба масъалаҳои назарии калимасозӣ ва инчунин бо суффиксҳо сохта шудани калимаҳо таваҷҷӯҳи махсус дода шудааст.

Суффиксҳои ифодакунандаи шахс дар забони англисӣ **–an, -arion, -ard, -ant, -ate, -er, -ee, -een, -ess, -or, -ian, -ist, -ster, -ton, -kin** маҳсуб меёбанд.

Дар забони тоҷикӣ бошад, сермаҳсултарин суффиксҳое, ки шахсро ифода мекунанд, **-чӣ, -гор, -гар, -ор, -бон, -андар, -во(вой), -вар, -ур, -як, -она, -ча, -иш, -ӣ, -гоҳ, -а, -акӣ, -сор, -зор, -но, -бор** ва ғайра мебошанд [6, с.13].

В.И. Максимов қайд менамояд, ки яке аз вазифаҳои муҳим ва асосии суффикс аз он иборат аст, ки он ба калима маъноҳои гуногун мебахшад. Аз ҳамин нуқтаи назар суффиксҳо тасниф карда мешаванд, аммо бояд қайд кард, ки шумораи зиёди суффиксҳои забони адабии тоҷикӣ муштараквазифа мебошанд. Бо баробари муайян кардани вазифаи суффикс гуногунвазифагӣ, сермаъноӣ ва хусусияти абстрактии вай ба ҳисоб гирифта мешавад [5, с.97].

Таҳлилҳои забонӣ нишон доданд, ки сермаҳсултарин суффиксҳои ифодакунандаи шахс аз байни ҳамаи суффиксҳои агентӣ дар забони англисӣ, суффикси **–er** ҳисобида мешавад. Дар забони англисии қадим чунин суффикс барои ифода намудани шахсе, ки дорои ягон машғулият аст, истифода бурда мешуд. **Мисол:** haaberdaschere (муосир haberdasher) - чарчинфурӯш, кулоҳдӯз, cartere (carter) – аробакаш, боркаш ва ғайра.

Дар давраи забони англисии миёна, чунин исмҳо бо суффикси **–er** дучор мешуданд: hatter - кулоҳдӯз, hunter - шикорчӣ, builder - сохтмончӣ, бинокор ва ғайра [7, с.123-416].

Далелҳои дар ихтиёр буда собит менамоянд, ки айни замон суффикси **–er** маъмул ва серистеъмол буда, маънои агентивӣ ва василавии худро нигоҳ доштааст.

Исмҳое, ки маънои иҷрокунандаи амалро доранд, метавонанд бо асоси феълӣ тавассути суффикси **–er** ташаккул ёбанд.

Феълҳое, ки бо суффикси **–er** исмҳои ифодакунандаи шахс месозанд, ба чунин гурӯҳҳо тасниф карда мешаванд:

1) Феълҳое, ки шахсро аз рӯи амалиёти касбӣ ифода менамоянд. **Мисол:** to assey - ҳис кардан, санҷидан (assayer - лаборант-кимёгар), to burnish - сайқал додан (burnisher - сайқалдиҳанда), to dig - кофтан, кандан (digger - кобанда) to dye – ранг кардан (dyer - рангрез, олкор), to preach- таблиғ кардан, (preacher - таблиғгар), to teach - омӯзонидан (teacher - омӯзгор) ва ғайраҳо [7, с.68-826].

2) Феълҳое, ки ҷараёни нуткро ифода мекунанд. Исмҳое, ки аз чунин асоси феъл сохта мешаванд, шахсро аз рӯи хислат мефаҳмонанд, на аз рӯи ихтисос. **Мисол:** to brawl - ҷанҷол (brawler - ҷангара), to stammer - сақав (забон гирифта) будан (stammerer – забонгирифта, сақав), whisper – пичирос задан(whisperer - пичиросзананда), to roar - дод задан (roarer - серғавғо) ва ғайраҳо [7, с.101-918].

3) Феълҳое, ки хоҳишу майли рӯҳии инсонро ифода мекунанд. Дар ин ҷо дар байни асоси феъл ва калимаи сохташуда чунин муносибат дида мешавад: калимаи сохташуда шахсро ифода мекунад, асоси феъл бошад, ба ин одам хос будани майлу хоҳиши рӯҳиро нишон медиҳад. **Мисол:** to admire - мафтун шудан (admirer - парастор, парастанда), to boast - худситоӣ кардан (boaster – лофзан, худсито), to avenge – интиқом гирифтан (avenger – интиқомгиранда, to tempt – фиреб додан (tempter – фиребдиҳанда) ва ғайраҳо [7, с.26-829].

4) Феълҳои иҷрои амал. Дар ин ҷо калимаи ибтидоӣ (феъл) амалро мефаҳмонад, аммо калимаи сохташуда бошад, шахсро ифода мекунад, ки амалро иҷро менамояд. **Мисол:** to climb – часпида баромадан (climber – кӯҳнавард), to fly – парвоз кардан (flier – лётчик), to hop – ҷастан, паридан (hopper – ҷастухезкунанда), to rare – давидан, тез рафтан (racer – пойгачӣ), to swim – шино кардан (swimmer – шиновар) ва ғайраҳо [7, с.162-817].

5) Феълҳое, ки идрок ва ҳиссиётро ифода мекунанд. **Мисол:** to see – дидан (seer – пайғамбар, ғайбгӯй), to hear – шунидан (hearer – шунаванда), to watch – назорат бурдан (watcher – нозир, назораткунанда, посбон) ва ғайра [7, с.387-908].

П.М Каршук қайд менамояд, ки суффикси **-er** исмҳоро аз асоси феълӣ бо пасоянд низ созмон дода метавонад (3, с.109).

Аксар вақт он бо асоси мустақилмаъно мувофиқ меояд, аммо пасоянд мавқеи худро тиғйир намедиҳад. **Мисол:** onlooker – дидбон, тамошобин (to look on – нигаристан, нигоҳ кардан).

Баъзан пасоянд дар ҷои муқаррарии худ меистад, аммо **–er** бевосита ба асоси мустақилмаъно ҳамроҳ мешавад. **Мисол:** diner out – шахсе, ки берун аз хона хӯрок мехӯрад (to dine out – берун аз хона хӯрок хӯрдан), comer by – раҳгузар (to come by – аз наздик гузаштан), finder out – каси кашфкунанда (to find out – кашф кардан, фаҳмидан, донистан) [7, с.172-507].

Бояд қайд кард, ки аз рӯи густариши вазифа суффикси ҷамъбандии –**s** пас аз суффикси **–er** меистад. **Мисол:** bringers in – шахсоне, ки даромад меоранд (to bring in – даромад овардан), comers by – раҳгузарон ва ғайра [7, с.119-172].

Баъзан вақт суффикси **–er** баъди пасоянд гузошта мешавад. **Мисол:** come-outer – баромадкунанда, шахсе, ки бори аввал баромад мекунад, дебютант [7, с.172].

Дар чунин ҳолатҳо суффикси **–er** барои созмон додани исмҳо истифода бурда намешавад:

1) Дар ҳолате, ки агар дар забон аллакай калимаи сохташуда маънои шабеҳ дошта бошад, ба мисоли student (ба ҷои studyer).

2) Калимаи дигари бо **–er** мавҷуда, ки аз асоси омонимӣ ба вуҷуд омадааст, ба мисоли, betting-man ба ҷои better (one who bets) истифода бурда мешавад, зеро дар забон аллкай калимаи better мавҷуд аст (дараҷаи қиёсии сифати good ва зарфи well).

Қайд кардан ҷоиз аст, ки гурӯҳҳои гуногуни исмҳое мавҷуданд, ки аз асоси феъл бо суффикси **–er** сохта шудаанд ва суффикси мазкур инчунин маънии агентивиро бо тобишҳои гуногуни маъноӣ (полисемия) ифода менамояд:

1) Шахсе, ки бо ягон кор машғул аст**. Мисол:** sewer – кафшдӯз, дӯзанда; learner – омӯзанда, хонанда; lecture – лексияхон, лектор; player – актёр, ромишгар, бозигар; singer – ҳофиз.

2) Шахсе, ки дар вақти муайян бо ҳамин амал машғул аст: learner – омӯзанда, шахсе, ки дарс мехонад; player – бозикунанда, шахсе, ки бозӣ мекунад; speaker – гӯянда, шахсе, ки гап мезанад (дар вақти муайян); singer – сароянда, шахсе, ки суруд мехонад (ҳофиз) ва ғайраҳо [7, с.731-771].

3) Шахсе, ки дорандаи хислат, аломат ва қобили ҳамон амале аст, ки калимаи сохташуда ба он ишора мекунад. Масалан маънии калимаи swimmer дар ҷумлаҳои поён:

The river is dangerous. It is dangerous to swim in this river/ even if you are a strong swimmer [8, с.224] – Ин дарё хатарнок аст барои шиновариӣ. Гарчанде ту шиновари моҳир ҳастӣ, дар ин ҷо шино кардан хатарнок аст.

She is a really good swimmer. She swims like a fish [8, с.235]. Ӯ ниҳоят шиновари хуб аст. Ӯ ба монанди моҳӣ шино мекунад.

Исмҳое, ки бо суффикси **–er** сохта шудаанд, дорои се тобиши маъноӣ ҳастанд, ба мисоли: **player – 1)** актёр, **2)** бозигар (шахсе, ки лаёқати бозӣ карданро дорад, **3)** бозикунанда, шахсе, ки бозӣ мекунад. Дар чунин ҳолат маънои калима дар контекст муайян карда мешавад.

Дар забони англисии муосир жаргонизмҳо (slang words) – ро, ки дар таркиби худ суффикси **–er** доранд, вохӯрдан мумкин аст. Чунин калимаҳо низ аз асоси феълӣ ба вуҷуд меояд. **Мисол:** crammer – муаллими хонагӣ, ба имтиҳон омодакунанда, репетитор (to cram – фаҳмонда додан, ба имтиҳон омода кардан); bounder – шахси серғавғо, беадаб (to bound – ҷастухез кардан); blighter – шахси дилбазан, харобкунанда, нофорам (to blight – ҳаловатҳоро заҳролуд кардан, орзуҳоро шикастан) [7, с.103-205].

Суффикси **–er** сермаҳсул буда, қобилияти бо маънои агентӣ сохтани калимаҳои навро дорад.

Бояд гуфт, ки калимасозӣ бо суффикси **-er** дар қарни XX ба вуҷуд омадааст: arrester – таҷҳизоти боздоштии тайёра (аз феъли to arrest); do-gooder – касе, ки фоида меоварад, хубӣ мекунад (аз ибораи to do good – фоида кардан, хубӣ кардан, фоидаовар будан); teen-ager наврас (аз сифати teen – age дар синни аз 13 то 19 қарор дошта); giver up – касе, ки гузашт мекунад, инкор мекунад (аз феъли to give up); breakfaster – наҳорикунанда, касе, ки наҳорӣ мекунад (аз феъли to breakfast – наҳорӣ кардан) ва ғайраҳо [7, с.65-827].

Маънои исмро бо суффикси **–er**, ки аз асоси исмӣ ба вуҷуд омадаанд, баррасӣ мекунем.

Онҳо дорои маъноҳои зерин мебошанд:

1) Шахсоне, ки номи онҳо бо нажод ва маконашон алоқаманд ҳастанд ё ин ки фаъолияти онҳо бо корашон алоқаманд аст: New Yorker – сокини Ню-Йорк; islander – сокини ҷазира, ҷазиранишин; village – сокини деҳа [7, с.547-898].

2) Шахсоне, ки фаъолияташон бо илм вобаста аст. Чунин исмҳо аз решаи юнонӣ ва лотинӣ ба вуҷуд омада, байналмилалӣ мебошанд: philosopher – файласуф, философ; astrologer – ситорашинос, астролог ва ғайраҳо [7, с.70-604].

Чунин маъноро суффикси **–er** бо асоси сифатӣ низ, ки ба аломати мавзеъ ишора мекунад, ифода менамояд.

Мисол: foreigner – аҷнабӣ, хориҷӣ; Britisher – британӣ [7, с.342].

Баъзан вақт пасванди **–er** барои ифода намудани маънои инсони ҳамин синну сол, ки ба он асоси калимасозӣ ишора мекунад, истифода мешавад. Чунин исмҳо аз асоси шумора сохта мешаванд. **Мисол:** forty-niner – инсони чилу нӯҳ сола; fifteeners and sixteeners (калимаи гуфтугӯи) – ҷавони понздаҳ-шонздаҳсола [7, с. 748].

Дар забони тоҷикӣ суффикси мазкур чунин муодилҳоро дорост:

1) R+чӣ: hunter – шикорчӣ; builder – бинокор, сохтмончӣ;

2) R+ӣ: Londoner – лондонӣ, villager – деҳотӣ, northerner – шимолӣ, southerener – ҷанубӣ, foreigner – хориҷӣ;

3) **R+гӣ:** islander – ҷазирагӣ;

4) **R+анда:** sewer – дӯзанда, singer – сароянда, learner – хонанда;

5) **R+манд:** player – ҳунарманд [7, с.121-898].

6) **R+ванд:** шаҳрванд ва ғайраҳо.

Суффикси **–ist** низ дар забони англисӣ маънои агентивиро дошта, он ба асоси исм исми дигарро месозад. В.В.Лопатин қайд менамояд, ки бо баробари ҳамроҳшавии суффикси -**ist** ба калима, маънои калима тағйир ёфта, аз исми беҷон ба исми ҷондор мубаддал меёбад [4, с.157].

Одатан суффикси **–ist** дар калимаҳое, ки аз забонҳои романӣ иқтибос шудаанд, дида мешавад. Инчунин қайд кардан ҷоиз аст, ки он дар калимаҳои аслии забони англисӣ низ вохӯрда мешавад.

Суффикси **–ist** дар забони романӣ исмро бо баробари ҳамроҳшавӣ ба асоси шахсӣ ба вуҷуд меовард. Чунин хусусиятро он дар забони англисӣ дошт. Ҳоло бошад, суффикси мазкур хусусияти ба асоси исмӣ ва сифатӣ ҳамроҳ шуданро дошта, маънои фаъолияти амалкунандаи шахс, яъне агентивиро ифода мекунад. Суффикси **–ist** бо хелҳои гуногуни семантикии исм пайваст шуда, якчанд маъниро ифода мекунад:

1) Исмҳое, ки таълимоту муаллифони назарияҳои гуногун, номи хусусии одамони дар таърих машҳур буда, бо илм машғул будагонро ифода мекунад: Pushkin (Пушкин) - Pushkinist (пушкиншинос); Darwin (Дарвин) - Darwinist (дарвинист) ва ғайраҳо.

2) Исмҳое, ки ҷараёни илмию сиёсиро ифода мекунанд. Бо асоси қолаби семантикӣ пайваст гардида, тарафдору пайравии ин равия ва ҷараёнро ифода мекунад: socialism (сотсиализм) - socialist (сотсиалист); communism (коммунизм)- communist (коммунист) ва ғайраҳо.

3) Исмҳое, ки шохаҳои фаъолияти санъат, адабиёт, илм)-ро ифода мекунад. Бо баробари пайваст шудан бо ин гуна асосҳо суффикси **–ist** шахсеро, ки бо ягон фаъолият машғул аст, ифода менамояд: education (дониш, савод) - educationist (назарияпардоз, омӯзгор); biology (биология) – biologist (биолог) ва ғайраҳо.

4) исмҳое, ки таҷҳизоти меҳнатро ифода мекунанд (номи асбобҳои мусиқӣ, номи мошинҳо ва амсоли инҳо), ки дар чунин ҳолат суффикси **–ist** шахсеро мефаҳмонад, ки фаъолияти он бо ягон предмет вобаста аст: violin (ғижжак) – violinist (ғижжакӣ); machine (мошина) – machinist (мошинист) ва ғайраҳо.

Суффикси **–ist** бо баробари пайваст шудан ба асоси сифат, одатан хусусияти ҷараёни илмӣ ва ё сиёсиеро, ки дар асос ифода шудааст, баён мекунад: individual (шахси инфиродӣ) - individualist (индивидуалист); conversational (хушсӯҳбат) – conversationalist (мусоҳиби аҷиб); natural (табиӣ) – naturalist (табиатшинос); controversial (мубоҳисавӣ) – controversionalist (ҷанҷолӣ) ва ғайраҳо [7, с.91-537].

Дар забони тиҷикӣ, исмҳое, ки бо суффикси **–ist** созмон меёбанд, чунин муодилҳоро доранд:

R+ист: материалист – materialist, коммунист – communist, сотсиалист – socialist.

R+гаро: ленингаро – Leninist, марксгаро – marxing.

Дар забони тоҷикӣ дар баъзе ҳолатҳо, муодили суффикси мазкур **–анда** низ шуда метавонад: machinist – ронанда.

Яке аз суффиксҳои сермаҳсули забони адабии ҳозираи тоҷик суффикси **–чӣ** ба шумор рафта, асосан он ба шахс далолат мекунад. Таҳлилҳо нишон доданд, ки суффикси **–чӣ** дар аввалҳои асри XX серистеъмол буда, асосан, исмҳои касбу кор ва машғулият сохтааст. Дараҷаи сермаҳсулии он аз он шаҳодат медиҳад, ки дар калимасозӣ ва бой гардонидани таркиби луғавии забони тоҷикӣ нақши муҳим дорад.

Тавассути ин суффикс на танҳо калимаҳои аслан тоҷикӣ, инчунин калимаҳои русӣ-интернатсионалӣ, калимаҳои иқтибосӣ сохта мешаванд: **кооперативчӣ, тракторчӣ, миномётчӣ, танкчӣ, телефончӣ, автоматчӣ, телеграфчӣ, табелчӣ** ва ғайраҳо [2, с.138].

Дар китоби “Забони адабии ҳозираи тоҷик” қайд карда шудааст, ки суффикси **–чӣ** аз асоси исм исми шахсро месозад, ки маъноҳои гуногунро ифода мекунад:

1) Исмҳое, ки машғулият ва касбу корро ифода мекунанд: **рубоб+чӣ, трактор+чӣ, карнай+чӣ, шикор+чӣ** ғайраҳо.

2) Исмҳое, ки машғулиятро ифода мекунанд: **маърӯза+чӣ**, **ёрдам+чӣ, бозор+чӣ, хизмат+чӣ, самовор+чӣ** ва ғайраҳо.

3) Исмҳое, ки характеру хислати шахсро ифода мекунанд: **воҳима+чӣ, тӯҳмат+чӣ** ва ғайраҳо.

Одатан ин суффикс дар калимаҳое, аз дигар забон иқтибос шудаанд вомехӯрад.

Муодилҳои суффикси мазкур дар забони англисӣ гуногун мебошад:

1) R+-чӣ=R: хизматчӣ – clerk.

2) R+-чӣ=R+er: шикорчӣ – hunter.

3) R+-чӣ=SS: колхозчӣ - kolkhoz member, телефончӣ - telephone operator, тракторчӣ - tractor driver.

Ҳамин тавр, калимасозии забонҳои гуногунсохт, хусусан тоҷикию англисӣ аз тарафи олимони гуногун тадқиқи худро ёфтааст.

Дар ду забонҳои муқоисашаванда исмҳое, ки иҷрокунандаи амалро ифода мекунанд, ба воситаи суффиксҳои агентивӣ сохта мешаванд.

Таҳлили калимаҳои ифодакунандаи иҷрои амал дар ду забон нишон дод, ки дар ин падида монандӣ нисбат ба фарқият бештар мушоҳида карда мешавад.

Суффикси –er –и забони англисӣ дар забони тоҷикӣ бо суффиксҳои –чӣ, -анда, -гор амалӣ гардидааст: driv**er –** рон**анда**, read**er –** хон**анда**, writ**er** – нависа**нда**, teach**er** – омӯз**гор**, hunt**er** – шикор**чӣ**, build**er** – сохтмон**чӣ** ва ғайраҳо.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Антрушина Г.Б., Афанасьева О.В., Морозова Н.Н. Лексикология английского языка. – М.: Дрофа, 1999. – 288 с.

2. Забони адабии ҳозираи тоҷик, қ. 1. – Душанбе: Ирфон, 1973. – 452 с.

3. Карашук П.М. Словообразование английского языка. – М.: Высшая школа, 1977. – 333с

4. Лопатин В.В., Улуханов И.С. Словооброзовательный тип и способы словообразования. – М., 1969. – 256 с.

5. Максимов В.И. Суффиксальное словообразование имен существительных в русском языке. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1975. – 180 с.

6. Рустамов Ш. Калимасозии исм дар забони адабии ҳозираи тоҷик. – Душанбе, 1972. – 77 с.

7. Фарҳанги англисӣ-тоҷикӣ. – Душанбе: ЭР-граф, 2011. – 1016 с.

8. Murphy M. Longman. Dictionary of American English/ M. Murphy.–USA, 2004.–399 p.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ЭКСПРЕССИВНОСТИ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ТЕКСТЕ

Махмудова Ф.Ф.?
Ассистент кафедры иностранных языков
Институт экономики и торговли таджикского государственного университета коммерции в городе Худжанде

В статье рассматриваются теоретические основы исследования экспрессивности в художественном тексте. Экспрессивность понимается как лингвистическая категория, отражающая эмоциональную, оценочную и стилистическую насыщенность художественной речи и обеспечивающая её воздействующую функцию. Анализируются основные подходы к изучению экспрессивности в лингвистике, стилистике, литературоведении и психолингвистике. Особое внимание уделяется средствам выражения экспрессивности, включая эмоционально-оценочную лексику, синтаксические конструкции, риторические фигуры и художественно-изобразительные средства. Подчёркивается роль экспрессивности в передаче авторской позиции и формировании эстетического и эмоционального восприятия художественного текста.

Ключевые слова: *экспрессивность, художественный текст, выразительность речи, эмоционально-оценочная лексика, стилистика, авторская позиция.*

АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ ТАҲҚИҚОТИ ЭКСПРЕССИВӢ ДАР МАТНИ БАДЕӢ

Маҳмудова Ф.Ф.,
ассистенти кафедраи забонҳои хориҷӣ,
Донишкадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар шаҳри Хуҷанд

Дар мақола асосҳои назариявии таҳқиқоти экспрессивнокӣ дар матни бадеӣ баррасӣ мешаванд. Экспрессивнокӣ ҳамчун категорияи лингвистии акскунандаи сермазмунии эмоционалӣ, баҳогузорӣ ва услубии нутқи бадеӣ ва таъминкунандаи вазифаи таъсиррасонии он фаҳмида мешавад. Муносибатҳои асосии таҳқиқоти экспрессивнокӣ дар лингвистика, стилистика, адабиётшиносӣ ва психолингвистика таҳлил карда мешаванд. Таваҷҷуҳи махсус ба воситаҳои ифодаи экспрессивнокӣ, аз ҷумла лексикаи эмосионалӣ-баҳогузор, конструкцияҳои синтаксисӣ, фигураҳои риторикӣ ва воситаҳои тасвирии бадеӣ дода мешавад. Нақши экспрессивнокӣ дар ифодаи мавқеи муаллиф ва ташаккули дарки эстетикӣ ва эмосионалии матни бадеӣ таъкид мегардад.

Калидвожаҳо: *экспрессивнокӣ, матни бадеӣ, ифодакунии нутқ, лексикаи эмосионалӣ-баҳогузор, стилистика, мавқеи муаллиф.*

THEORETICAL FOUNDATIONS OF EXPRESSIVITY RESEARCH IN LITERARY TEXT

Mahmudova F.F.,
assistant of Foreign Languages Deparmant
Institute of Economics and Trade of the Tajik

State University of Commerce in Khujand

The article explores the theoretical foundations of studying expressiveness in a literary text. Expressiveness is understood as a linguistic category that reflects the emotional, evaluative, and stylistic richness of literary discourse and ensures its impact on the reader. The paper examines the main approaches to the study of expressiveness within linguistics, stylistics, literary studies, and psycholinguistics. Special attention is paid to the linguistic means of expressiveness, including emotionally coloured vocabulary, syntactic structures, rhetorical devices, and figurative language. The role of expressiveness in conveying the author's position and shaping the aesthetic and emotional perception of a literary text is emphasized.

Keywords: *expressiveness, literary text, speech expressiveness, emotional and evaluative vocabulary, stylistics, author's position.*

Экспрессивность в художественном тексте — это категория, отражающая эмоциональную, оценочную и стилистическую насыщенность речи. Она служит для создания эмоционального воздействия на читателя и передачи авторской позиции. Вопросы экспрессивности изучались в рамках различных дисциплин: лингвистики, литературоведения, психолингвистики и стилистики.

Экспрессия связана с усилением выразительности речи через использование эмоционально-окрашенных слов, синтаксических конструкций, риторических фигур и средств художественной выразительности [3, 19].

Экспрессивность отражает субъективную оценку, усиливает эстетическое и эмоциональное воздействие текста.

Функции экспрессивности

Эмоциональная: передача эмоций и настроения.

Оценочная: выражение авторского отношения к описываемым явлениям.

Контактная: создание связи между автором и читателем.

Эстетическая: усиление художественной ценности текста.

Основные исследователи

В. В. Виноградов изучал эмоционально-экспрессивные элементы языка и их значение в художественном тексте.

Ю. М. Лотман уделял внимание семиотике художественного текста и значению экспрессивных средств.

М. М. Бахтин рассматривал категорию диалогичности, что тесно связано с экспрессивностью в литературе.

Средства создания экспрессивности

Лексические средства

Эмоционально-окрашенные слова (эпитеты, метафоры, сравнения).

Оценочная лексика, включая архаизмы, неологизмы, жаргонизмы.

Морфологические и синтаксические средства

Повторы, инверсия, риторические вопросы.

Экспрессивные формы (например, уменьшительно-ласкательные суффиксы).

Графические средства

Использование авторской пунктуации, выделение слов через курсив, прописные буквы.

Звуковая организация текста

Аллитерация, ассонанс, ритмическая структура.

Исследования экспрессивности

1**.** Психолингвистический подход

Изучение влияния экспрессивных средств на восприятие текста. Эксперименты показывают, что яркие языковые элементы усиливают эмоциональную реакцию.

2. Литературоведческий подход

Анализ авторских техник, направленных на создание экспрессивности. Например, в произведениях Лермонтова и Достоевского экспрессивность становится инструментом раскрытия характеров героев и их внутеннего мира.

3. Структурный и семиотический подходы

Анализ экспрессивных элементов как части структуры текста. Лотман считал, что экспрессивность работает на уровне смыслового напряжения текста, создавая дополнительные семантические слои.

4. Сравнительный анализ

Исследование различий в экспрессивности между языками и культурными традициями (например, особенности экспрессии в русской и английской литературе).

Примеры в художественном тексте

Русская литература

У Достоевского экспрессивные описания часто используются для создания напряженной атмосферы (например, в сценах диалога Раскольникова и Порфирия Петровича).

У Пушкина эмоциональная насыщенность достигается за счет использования ярких эпитетов и контрастов.

Мировая литература

В творчестве Шекспира экспрессивность проявляется через яркие метафоры и риторические фигуры (например, монологи Гамлета).

Экспрессивность — это ключевая характеристика художественного текста, играющая важную роль в передаче эмоционального содержания и авторской идеи. Современные исследования показывают, что экспрессивные средства не только усиливают художественную выразительность, но и способствуют созданию уникального авторского стиля.

Экспрессивность — это способность текста или речи выражать эмоциональное состояние, чувства, мысли и отношение автора или персонажей. В художественной литературе она играет ключевую роль, помогая создавать выразительные образы, передавать атмосферу произведения и вызывать отклик у читателя [3, 34].

Основные аспекты экспрессивности:

1. Эмоциональная насыщенность. Использование средств, которые выражают настроение или чувства: эпитеты, метафоры, гиперболы и другие тропы.

2. Индивидуальность речи. Особенности стиля автора или персонажей, которые отражают их уникальность (например, использование диалектов, просторечий, архаизмов).

3. Динамичность. Построение текста, которое создаёт напряжение, акцентирует внимание на важных моментах, усиливает драматический эффект.

4. Смысловая многослойность. Способность текста сочетать буквальное и переносное значение, создавая глубину интерпретации.

Средства создания экспрессивности:

Лексические: тропы (метафоры, сравнения, эпитеты), экспрессивная лексика (жаргон, просторечия, эмоционально окрашенные слова).

Синтаксические: инверсии, риторические вопросы, восклицания, анафоры, повторения.

Фонетические: звукопись, аллитерации, ассонансы.

Композиционные: контрасты, параллелизмы, смена темпа повествования.

Роль экспрессивности в литературе:

Передача эмоций. Читатель чувствует настроение героев и переживает их эмоции вместе с ними.

Формирование образов. Экспрессивные описания помогают ярче представить персонажей, места и события.

Усиление драматизма. Особенно важно в кульминационных или напряжённых моментах повествования.

Привлечение внимания. Яркий и выразительный текст захватывает читателя, заставляя следить за сюжетом.

Создание эстетического эффекта. Удовольствие от чтения, которое даёт гармония содержания и формы.

Таким образом, экспрессивность является важнейшим элементом художественного текста, способным сделать произведение более живым, эмоционально насыщенным и запоминающимся [6, 67].

Экспрессивность в языке достигается с помощью различных лингвистических средств, которые делают речь яркой, эмоционально насыщенной и выразительной. Основные средства создания экспрессивности включают

Лексические средства

Эпитеты – эмоционально окрашенные определения (например, «нежная весна», «страшный ураган»).

Метафоры – переносное значение слова, основанное на сходстве (например, «сердце замерло»).

Гипербола – намеренное преувеличение (например, «ждать вечность»).

Литота – намеренное преуменьшение (например, «маленькая песчинка»).

Окказионализмы – авторские неологизмы (например, «светоносность», «душеветер»).

Фразеологизмы – устойчивые выражения с экспрессивной окраской (например, «тянуть кота за хвост»).

Синтаксические средства

Инверсия – нарушение обычного порядка слов (например, «Идёт весна» вместо «Весна идёт»).

Парцелляция – разделение предложения на несколько частей (например, «Он ушёл. Навсегда.»).

Риторические вопросы – вопросы, не требующие ответа (например, «Кто же этого не знает?»).

Повтор – многократное использование слова или выражения для усиления (например, «Только он. Только здесь. Только сейчас.»).

Эллипсис – пропуск слов, подразумевающихся из контекста (например, «Мы — домой, а они — в лес»).

Фонетические средства

Аллитерация – повторение одинаковых или похожих согласных звуков (например, «Шумит, шуршит шелестящий шелк»).

Ассонанс – повторение гласных звуков (например, «Звуки дуют, льют, поют»).

Ономатопея – подражание звукам природы или окружающего мира (например, «жужжание пчел»).

Морфологические средства

Уменьшительно-ласкательные суффиксы («котик», «рученька»).

Эмоционально-окрашенные слова («злюка», «хвастун»).

Авторские словообразования («счастливчик», «грустиночка»).

Стилистические приемы

Ирония – употребление слова в смысле, противоположном буквальному (например, «Ну, конечно, ты гений!»).

Сарказм – злая, язвительная насмешка (например, «Какой ты внимательный, забыл про все!»).

Оксюморон – сочетание несовместимых понятий (например, «живой труп», «горькая радость»).

Антитеза – противопоставление (например, «Огонь и лёд, день и ночь») [7, 48].

Графические средства

Использование курсивов, заглавных букв, многоточий, тире для усиления эмоционального воздействия (например, «Он был... особенным.»).

Все эти средства используются в зависимости от цели текста и его стилистической направленности для создания определенного эмоционального настроения или привлечения внимания

Художественный текст на английском языке, как и в других языках, имеет свои особенности, которые делают его уникальным и отличают от других типов текстов. Вот основные характеристики:

1. Образность (Imagery)

Художественные тексты часто насыщены образами, которые создаются с помощью описаний, метафор, сравнений и эпитетов.

Пример: "The sky was a canvas of golden hues, streaked with fiery orange and soft lavender."

2. Эмоциональная насыщенность (Emotional Depth)

Тексты стремятся вызывать эмоции у читателя, будь то радость, грусть, страх или удивление.

Используются выразительные слова и фразы для усиления эмоционального воздействия.

Пример: "Her heart sank as the letter slipped from her trembling fingers."

3. Стиль и язык (Style and Language)

В художественном тексте широко используются стилистические приемы: аллитерация, ассонанс, анафора, параллелизм.

Часто применяются архаизмы, неологизмы и диалекты для создания атмосферы.

Пример: "Wither shall I wander, in this desolate wilderness?"

4. Субъективность (Subjectivity)

Текст передает авторское восприятие мира и его субъективное отношение к происходящему.

5. Многослойность смысла (Multiple Layers of Meaning)

Художественные тексты часто имеют подтекст, аллегории или символику.

Пример: В романе "1984" Джорджа Оруэлла "Большой брат" символизирует тоталитарный контроль.

6. Динамика и развитие сюжета (Plot and Dynamics)

Часто присутствует завязка, кульминация и развязка, что создает эффект вовлеченности.

7. Использование диалога (Dialogue)

Диалоги часто служат средством раскрытия характера героев или продвижения сюжета.

8. Эксперименты с формой (Experimentation with Form)

В английской литературе (особенно модернизма и постмодернизма) писатели часто экспериментируют с формой текста, например, поток сознания.

Пример: "Ulysses" Джеймса Джойса.

Эти особенности помогают художественному тексту быть выразительным, ярким и запоминающимся [8, 73].

В результате проведённого исследования были изучены и проанализированы лингвистические средства экспрессивности, которые играют ключевую роль в создании художественного текста на английском языке.

Таким образом, экспрессивные лингвистические средства играют важную роль в формировании художественного текста, обеспечивая его эстетическое и эмоциональное воздействие. Выводы работы подтверждают актуальность темы и значимость изучения стилистических приёмов в контексте анализа художественной литературы.

Список использованной литературы:

1. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка. — М.: Просвещение, 1990.
2. Бакирова Л. Г. Функциональная стилистика и интерпретация текста. — Казань: КГУ, 2000.
3. Вердонк П. Стиль и художественный текст: основы литературной лингвистики. — М.: Эдиториал УРСС, 2002.
4. Гальперин И. Р. Стилистика английского языка. — М.: Высшая школа, 1981.
5. Кухаренко В. А. Интерпретация текста. — М.: УРАО, 2001.
6. Кожина М. Н. Функциональная стилистика текста. — М.: Флинта, 2003.
7. Лотман Ю. М. Структура художественного текста. — М.: Искусство, 1970.
8. Скребнев Ю. М. Основы стилистики английского языка. — М.: Астрель, 2000.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ЗООНИМНОЙ ЛЕКСИКИ В РУССКОМ, АНГЛИЙСКОМ И ТАДЖИКСКОМ ЯЗЫКАХ

Марофиева М.М.,
ассистент кафедры инностранных языков
Институт экономики и торговли Таджикского

государственного университета коммерции в г. Худжанде
marofievamanizha@gmail.com

Статья посвящена актуальной в современном языкознании проблеме сопоставительного анализа лексико-семантических характеристик лексики, связанная с общим наименованием животных в таджикском и английском языках.

Автор устанавливает, что в семантической организации данной лексико-тематической группы выявляется строгая организация в формировании данной лексики на основе иерархических отношений в системе понятий, включенных в языковую картину мира народов представителей сопоставляемых языков.

Ключевые слова: *семантический признак, частные названия,животноводство, семантическая группа, общие названия, лексема.*

БАЪЗЕ МАСЪАЛАҲОИ ЛУҒАТИ ЗООНИМИ ДАР ЗАБОНҲОИ РУСӢ, АНГЛИСӢ ВА ТОҶИКӢ

Марофиева М.М.,
ассистенти кафедраи забонҳои хориҷӣ,
Донишкадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар Хуҷанд
marofievamanizhag@mail.com

Мақола ба масъалаи таҳлили муқоисавии хусусиятҳои лексикӣ ва семантикии вожагони зонимӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ бахшида шудааст, ки дар забоншиносии муосир аҳамияти зиёд дорад. Муаллиф муқаррар мекунад, ки дар ташкили семантикии ин гурӯҳи лексикӣ-тематикӣ, ташкили қатъии вожагони мазкур дар асоси муносибатҳои иерархӣ дар системаи мафҳумҳои дохилшуда дар тасвири забонӣ-дунёшиносии халқҳои забонҳои муқоисашаванда ошкор карда мешавад.

Калидвожаҳо: *аломати семантикӣ, номҳои хос, чорво, гурӯҳи семантикӣ, номҳои умумӣ, лексема.*

SOME ASPECTS OF ZONIMAL VOCABULARY IN THE RUSSIAN, ENGLISH AND TAJIK LANGUAGES

Marofieva M.M.,
assistant of Foreign Languages Deparmant
Institute of Economics and Trade of the Tajik
State University of Commerce in Khujand
marofievamanizhag@mail.com

Article is devoted to the problem of comparative analysis of the lexical and semantic characteristics of vocabulary, relevant in modern linguistics, associated with the common name of animals in the Tajik and English languages.

The author establishes that in the semantic organization of this lexical-thematic group, a strict organization is revealed in the formation of this vocabulary on the basis of hierarchical relations in the system of concepts included in the linguistic picture of the world of the peoples of the compared languages.

Key words: semantic feature, private names, animal husbandry, semantic group, common names, lexeme.

Словарь языка представляет собой совокупность многочисленных взаимосвязанных семантических микроструктур. Среди них, помимо синонимов и противоположностей, антонимов и конверсий, важное место занимают своеобразные семантические микроструктуры. Все семантические микроструктуры в словаре осуществляются через иерархии лексических единиц, которые представлены функционально-смысловыми микросистемами, совокупностью слов, каждый из компонентов которых объединен с другими компонентами с помощью системных смысловых отношений.

Названия животных, их лексико-семантическое значение неоднократно становились объектом лингвистических исследований (Трубачев О.Н., Борисова Е.В., Васильева Е.В., Галимова Л.Х., Шведчикова Т.В., Мирбобоев А.М., Абдувалиева З., Юсупова М.А. и др.), так как зоологическая лексика является одним из самых интересных пластов лексики. Однако эти исследования носят в основном локальный характер, сопоставительное изучение данной лексико-тематической группы имен существительных в таджикском и английском языках до настоящего времени не проводилось или наблюдается на незначительном уровне.

Один из ведущих этнографов М.С. Андреев отмечает, что овцы, козы и крупный рогатый скот были, по-видимому, у таджиков главными домашними животными, которых начали разводить раньше других, и которые до сих пор играют преобладающую роль в жизни таджиков. Это породило сравнительно богатую терминологию, сравнимую по богатству с терминологией соседних тюркских скотоводческих народов» [3].

Археологи установили, что ранние жители Средней Азии были носителями арийской культуры, поселившейся здесь в каменном веке [1]. Однако, как отмечают исследователи животноводческой терминологии иранских языков, в научной литературе вопросы зарождения и развития животноводства у иранских племен до сих пор недостаточно освещены. Как справедливо указывает А. Мирбобоев, «раскрытие общей картины становления животноводства зависит от успешного решения комплекса вопросов, относящихся к разным отраслям знаний». Автор указывает на такие факторы, как зоогеографический, историко-археологический, этнографический и филологический, которые способствуют решению задачи хотя бы частичной реконструкции исторической картины животноводства региона [2].

В то же время следует отметить, что многочисленные примеры из быта и обычаев таджиков свидетельствуют о том, что скотоводство является древнейшим занятием таджикских народов и имеет характер древнего циклического, совершенно оседлого (стойлового).

Термины, отражающие названия животных, разнообразны. Образование таких терминов в определенном языке не является спорадическим и стихийным, а имеет глубокие корни, связанные с определенными конкретными понятиями. Все семантические микроструктуры в лексике языка осуществляются через различные типы и виды иерархических отношений лексических единиц, что представлено в семантических микросистемах различного уровня обобщения, что отражает организацию лексического состава данной лексико-семантической Поле как особая система.

Лексическое значение каждой клички домашних животных может быть представлено в виде связки дифференциальных признаков, то есть семантических компонентов: пола, возраста, видовой принадлежности, потомства и т. д. Закреплённые инвариантные и

дифференциальные признаки кличек домашних животных являются связующим принципом, который определенным образом организует лексические единицы данной лексико-тематической группы. Итак, имена "гов/cow " - корова, "гӯсфанд/sheep" - баран, "буз/goat " - коза, "асп/horse" - лошадь, объединяет то, что они выражают один и тот же признак - понятие домашнее животное. Семантический компонент «Домашнее животное» является инвариантным компонентом в структуре изучаемых слов, так как он обязательно присутствует в семантической структуре слов данной семантической группы в сочетании с различными дифференциально-семантическими признаками, в силу которых указанные названия домашние животные вступают в различные смысловые связи. Например: Английский *bull – caw – calf = буққа/бык – гов/корова – гӯсола/телёнок*; *ram – sheep – lamb = қӯчқор/баран – гӯсфанд/овца – барра/ягнёнок*. Эти ряды слов объединяются в группы по определенным семантическим признакам.

Между лексическими единицами этого поля выделяются иерархические семантические отношения, которые наблюдаются между словами со значением целого предмета и словами со значением части этого предмета, которые различаются в так называемых партонимических отношениях.

Одним из основных иерархических патрономных семантических отношений между лексическими компонентами поля домашних животных являются понятийные связи, выявляемые в функционально-семантических микросистемах «общие имена домашних животных».

Таким образом, в данной статье мы рассмотрели лексико-тематическую группу общеупотребительных названий животных в английском и таджикском языках. Результаты анализа показывают, что в семантической организации данной лексико-тематической группы выявляется строгая организация формирования данной лексики на основе иерархических отношений в системе понятий, входящих в языковую картину мира народов России. сравниваемые языки.

Определенная согласованность наблюдается и в лексико-грамматической организации этой лексики в сравниваемых языках. Номинативные единицы данной семантической группы выражаются как отдельными лексическими элементами (т.е. лексическим способом выражения значений), так и описательными (т.е. грамматическим способом выражения значений) конструкциями.

Список использованной литературы:

1. Mirboboev, A. The cattle-breeding lexicon of Vakhan language: abstract of dissertation of Candidate of philological sciences.:10.02.08/Azizkhon Mirboboev. – Dushanbe, 1991.-24p.

2. Andreyev, M.S. The Tajiks of Khuf valley (the headwaters of Amu-river)–issue 2./M.S.Andreyev. – Stalinabad, 1958. – 524p.

3. The Oxford Russian-English Dictionary.-M.:Lokid-Press. 2004.-920p.

ТАРТИБ ВА СОХТИ ҶУМЛАҲОИ ТАСДИҚӢ ВА ИНКОРӢ ДАР ЗАБОНИ АНГЛИСӢ.

Халифаева.Ш.А.,

ассистенти кафедраи забонҳои хориҷӣ, Донишкадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар шаҳри Хуҷанд

khalifaevshamsiyakhon@gmail.com

Мақолаи мазкур ба таҳлили тартиб ва сохтори ҷумлаҳои тасдиқӣ ва инкорӣ дар забони англисӣ бахшида шудааст. Инкор ҳамчун категорияи универсалии мантиқӣ, фалсафӣ ва забоншиносӣ мавриди баррасӣ қарор гирифта, фарқияти инкори грамматикӣ ва инкори диалектикӣ муайян карда мешавад. Дар асоси назарияҳои фалсафии Гегел, Маркс ва Энгелс, инчунин таҳқиқоти забоншиносии Бондаренко В.Н., воситаҳо ва роҳҳои ифодаи инкор дар забони англисӣ таҳлил мегарданд. Хусусиятҳои грамматикӣ ва семантикии ҷумлаҳои тасдиқӣ ва инкорӣ дар замони Present Simple бо мисолҳо нишон дода мешаванд. Натиҷаҳои таҳқиқот метавонанд дар соҳаи назарияи забон ва амалияи таълими забони англисӣ истифода шаванд.

Калидвожаҳо: *инкор, тасдиқ, ҷумлаи тасдиқӣ, ҷумлаи инкорӣ, забони англисӣ, Present Simple, категорияи семантикӣ*

ПОРЯДОК И СТРУКТУРА УТВЕРДИТЕЛЬНЫХ И ОТРИЦАТЕЛЬНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ.

Халифаева Ш.А.,
ассистент кафедры иностранных языков Института экономики и торговли Таджикского государственного университета в городе Худжанд.
khalifaevshamsiyakhon@gmail.com

В данной статье рассматриваются порядок и структура утвердительных и отрицательных предложений в английском языке. Анализируется понятие отрицания с философской, логической и лингвистической точек зрения, особое внимание уделяется диалектическому пониманию отрицания в трудах Гегеля, Маркса и Энгельса. В работе раскрываются семантические и грамматические особенности отрицательных и утвердительных предложений в английском языке, а также основные средства выражения отрицания: отрицательные частицы, местоимения, наречия и аффиксы. Отдельно анализируется употребление утвердительных предложений в форме Present Simple и их роль в разговорной и учебной речи. Статья имеет теоретическую и практическую значимость и может быть полезна студентам и преподавателям английского языка.

Ключевые слова: *отрицание, утверждение, утвердительное предложение, отрицательное предложение, английский язык, Present Simple, семантическая категория.*

THE SYNTACTIC ORGANIZATION OF AFFIRMATIVE AND NEGATIVE SENTENCES IN THE ENGLISH LANGUAGE.

Khalifaeva Sh.A.,
Assistant at the Department of Foreign Languages, Institute of Economics and Trade of the Tajik State University of Commerce in Khujand.
khalifaevshamsiyakhon@gmail.com

This article examines the structure and order of affirmative and negative sentences in the English language. The concept of negation is analyzed from philosophical, logical, and linguistic perspectives, with particular attention given to the dialectical interpretation of negation in the works

of Hegel, Marx, and Engels. The paper explores the grammatical and semantic features of affirmative and negative sentences in English and identifies the main linguistic means of expressing negation, including negative particles, pronouns, adverbs, and affixes. Special emphasis is placed on the use of affirmative sentences in the Present Simple tense and their role in spoken and educational discourse. The study has both theoretical and practical value and may be useful for students and teachers of English

Keywords: negation, affirmation, affirmative sentence, negative sentence, English language, Present Simple, semantic category

Истилоҳи «инкор»-ро ба фалсафа Гегел ворид карда буд. Аз нуқтаи назари ӯ асоси инкор инкишофи ақида, афкор аст. Маркс ва Энгельс истилохи «инкор»-ро нигоҳ дошта, онро материалистӣ маънидод карданд. Онҳо нишон доданд, ки инкор лаҳзаи таркибии инкишофи худи воқеияти моддӣ мебошад.

Инкор ба инкишофи дониш, илм низ хос аст. Ҳар як назарияи нави мукаммалтари илмӣ бар назарияи куҳна ва камтар мукаммал ғалаба мекунад. Инкор чизе нест, ки ба предмет ё падида аз берун ворид карда мешавад, вай натиҷаи инкишофи худи, дохилии он аст.

Объектҳо ва ҳодисаҳо, чунон ки маълум аст, ба ҳам зид буда, дар асоси зиддиятзои дохилӣ инкишоф ёфта, худи онҳо барои нобудшавии худ, барои гузаштан ба сифати нави баландтар шароит фароҳам меоваранд. Инкор ин рафъи куҳна дар заминаи зиддиятҳои ботинӣ, натиҷаи рушди худ, ҳаракати ашё ва падидаҳост.

Бар хилофи «инкор»-и аз ҷиҳати грамматика тафсиршаванда, ки фосиларо таъкид мекунад, байни хусусиятҳои марҳилаҳои қаблӣ ва минбаъдаи тағйирот, «инкор»-и диалектикӣ робита, гузаштан аз як марҳила ба марҳилаи дигарро дар назар дорад.

Фаҳмиши диалектикии инкор аз он бармеояд, ки нав чизи кӯҳнаро пурра нест намекунад, балки тамоми беҳтарин чизеро, ки дар он буд, нигоҳ медорад. Ва на танҳо нигоҳ медорад, балки коркард мекунад, ба зинаи нав, баландтар мебарорад.

Чунон ки дар тесизҳои боло бармеояд, инкор куҳнаро тамоман несту нобуд намекунад, балки онро ба зинаи нав мебарад, ки ҳам бо мантиқ ва ҳам бо забон алоқаманд кардан мумкин аст.

Ба ибораи дигар, инкор инъикоси мустақими воқеият ва робитаҳои он нест, балки тарзи баррасии мо ба онҳо дар асоси муқоиса бо фактҳои мусбати аслӣ мебошад. Аз ҷиҳати назариявӣ, инкор тасдиқи вуҷуд надоштан аст. Дар ҳукми манфӣ инкор метавонад ё ба тамоми мазмуни он ё ба робитаи хабар равона карда шавад; дар забони англисӣ инкор бо калимаи «не» ифода меёбад.

Ҳеҷ як тасдиқи мусбӣ бо инкор алоқаманд нест. Мақоли "ин гул бӯй надорад" ҳам дар ҳоле дуруст аст, ки гул умуман бӯй надорад. Дар ҳама гуна шароит маънои дурусти инкори хабар пеш аз ҳама маънои шаклии манфии (зидднок) мебошад ва ҳар як маънои дигар, маҳдудтар ва мушаххастар бояд дуруст будани худро исбот кунад.

Инкор ҳамчун категорияи универсалии забон бо семантикаи мураккабу гуногунҷабҳа ва арсенали гуногуни воситаҳои баён буда, дар партави ҳар як самти нави забоншиносӣ тафсири алоҳида мегирад.

Инкор яке аз категорияҳои аслии семантикии аз ҷиҳати маъно ҷудонашаванда мебошад, ки ба ҳамаи забонҳои ҷаҳон хос аст, ки онро тавассути унсурҳои семантикии соддатар муайян кардан мумкин нест. Инкор унсури маънои ҷумла буда, нишон медиҳад, ки

робитаи байни ҷумлаҳои ҷумла барқароршуда, ба ақидаи гуянда, воқеан вуҷуд надорад ё ҷумлаи тасдиқи мувофиқ аз ҷониби гўянда чун дурўғ рад шудааст.

Аксар вақт, изҳороти манфӣ дар вазъияте сурат мегирад, ки изҳороти мувофиқ қаблан гуфта шуда буд ё ба тахмини умумии баромадкунандагон дохил карда мешавад.Аз рӯи хусусияти муносибат ба воқеияти дар ҷумла ифодаёфта онҳо ба тасдиқ ва инкор тақсим мешаванд.

Инкор аксар вақт бо тасдиқ, ҳам имконпазир ва ҳам ифодашуда ҳамроҳ мешавад. Ҷумлахое, ки аз чиҳати грамматики инкор ва тасдиқ сохта шудаанд, инкорӣ тасдиқӣ номида мешаванд.

Чунин ҷумлаҳо метавонанд содда ё мураккаб бошанд. Бо пайванди аъзои ҷумлаи мураккаб якҷоякунии ҷумлаҳои тасдикӣ ва инкорӣ яке аз воситаҳои алоқа буда метавонад, ки барои ифодаи маънои муқоиса низ хизмат мекунад.

Ду ҳиссаи инкор баъзан ҷумлаи тасдиқӣ(ҷумлаи бо инкори дучанд) ташкил мекунад, зеро дар он инкор меояд. Дар забони англисӣ, радкуниро дар як ҷумла ифода кардан мумкин аст:

а) дар мубтадо

A woman become like their mothers. That is their tragedy. No man does.

That is not very pleasant. Indeed, it is not even decent.

Ин хеле гуворо нест. Дар асл, ин ҳатто беодоб аст.

Дар мисоли охирин дар ҷумлаи англисӣ, радкунӣ ифода шудааст бо ёрии хиссачаи инкорӣ not ва ҳангоми ба тоҷикӣ тарҷума кардан инкорро хиссачаи инкорӣ не ифода мекунад.

But neither of you knew him as I did.

Аммо касе аз шумо ӯро мисли ман намешинохт.

Бондаренко В.Н. дар монографияи худ «Инкор ҳамчун категорияи мантиқӣ-грамматикӣ» шаш тарзи ифодаи зеринро муайян кардааст: аффиксҳои инкорӣ; зарраҳои манфӣ; ҷонишинҳои инкорӣ ва зарфҳо; пайвандакҳои манфӣ; пешояндҳои манфӣ дар баъзе забонҳо пасвандҳо мебошанд; инчунин тарзи ифодаи инкор.

Бо вуҷуди ин, мувофиқи Бондаренко В.Н., бояд ба маънои ҷумла диққати махсус дода шавад вазифаи маъноии инкор дар забон аз замони инкори моҳияти забонро ташкил медиҳад.

Дар мавриди инкорӣ дар сохтори ҷумлаи англисӣ, мувофиқи хусусияти муносибате, ки дар ҷумла ба воқеияти онҳо ифода ёфтааст ба мусбат ва манфӣ тақсим мешавад. Инкор кардан аксар вақт аст бо тасдиқи ҳам потенсиал ва ҳам баёншуда ҳамроҳӣ мекунад. Ҷумлаҳое, ки инкори грамматикиро дар бар мегиранд ва изҳорот инкорӣ ва тасдиқӣ номида мешавад.

Чунин ҷумлаҳо метавонанд содда ё мураккаб бошанд. Дар зери ҷумласозӣ пайванди аъзои ҷумлаи мураккаб, таркиби тасдиқӣ инкорӣ метавонад яке аз воситаҳои муошират бошад, ки барои ифодаи маъно низ хизмат мекунад Ҷумлаҳои тасдиқ ҷумлаҳое мебошанд, ки дар онҳо робитаи муқарраршуда байни предмет ва он чи дар бораи он гуфта мешавад, воқеан вуҷуд дорад ё ҳамин тавр эътироф мешавад.

Ҷумлаҳои тасдиққунанда дар забони англисӣ яке аз воситаҳои лингвистии нутқи гуфтугӯӣ мебошанд, ки барои ифодаи эҳсосот, осонӣ ё хислати мушаххаси ҳассос истифода мешаванд.

Ҷумлаҳои тасдиққунанда дар Present Simple амалҳоро дар замони ҳозира ба маънои васеътарини калима ифода мекунанд. Аксар вақт, амалҳои муқаррарӣ тасдиқ, доимӣ ё аксар вақт такрор мешаванд. Вақте ки мо дар бораи одат, ҷадвал, реҷаи ҳаррӯзаи касе сӯҳбат кардан мехоҳем, чунин ҷумлаҳоро истифода бурдан бамаврид аст.

Ҷумлаҳои тасдиққунанда дар Present Simple амалҳоеро ифода мекунанд, ки дар замони ҳозира сурат мегиранд, вале ба лаҳзаи нутқ алоқаманд нестанд.Феълҳои англисӣ дар Present Simple қариб ҳамеша бо шакли дар луғат нишондодашуда мувофиқат мекунанд.

Аммо! Агар сухан дар бораи шахси сеюм равад, пас мо бояд -s илова кунем:

I say => he says;

I want => she wants.

Ва қоидаи дигар: Агар феъл бо -у анҷом шавад, пас пасванд -es хоҳад буд, танҳо -у қаблан ба -і иваз карда шудааст:

I try => she tries.

Ҷумлаи тасдиқ ҷумлае ба шумор меравад, ки дар он робитае, ки дар байни предмет ва он чи дар бораи он гуфта мешавад, дар воқеъ ва воқеан вуҷуд дошта бошад ё ҳамин тавр амалӣ шавад.

Ҷумла дар ин шакл як воситаи хеле маъмули забонӣ дар гуфтори маъмулӣ мебошад. Бо он мо метавонем эҳсосот, осониро баён кунед. Мо ин шаклро ҳама вақт вомехӯрем, зеро вазифаи он тасдиқи ҳар як фикри мушаххас аст.

Ҷумлаҳои дорои шакли тасдиқ тибқи яке аз соддатарин принсипҳо сохта мешаванд: барои сохтани онҳо ба шумо лозим нест, ки ягон зарраҳои махсусро истифода баред.

Вазифаи омӯзиши забони англисӣ аз он иборат аст, ки хоси забон аст, сарфи назар накунад.

Мисол:

I work in a coffee shop. — Ман дар қаҳвахона кор мекунам.

We swim every Monday. — Мо ҳар рӯзҳои душанбе оббозӣ мекунем.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1 .Анольд Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка. 2017

2. Бенвенист Э. Общая лингвистика: Пер. с фр. / Э. Бенвенист. - М.: РФ, 2019

3. Бузаров В. В. Основы синтаксиса английской разговорной речи. 2018

4. В.В.Виноградов. Простой учебник английского языка.2018

5. Герд А.С. Прикладная лингвистика. 2020

6. Дейк Т.А. Анализ статей по теме Общественные науки за рубежом. Языкознание. 2018

7. Заботкина В.И. Новая лексика современного английского языка / В.И. Заботкина. 2019

КОРПУСНЫЙ ПОДХОД К ИЗУЧЕНИЮ ЛИНГВИСТИКИ

Шарипова М.А.,

ассистент кафедры иностранных языков

ИЭТ ТГУК в г. Худжанде

sharipova.28.05.1989@gmail.com

В статье рассматривается корпусный подход к изучению лингвистики, получивший широкое распространение в англоязычной методике под названием corpus-based language learning. Автор подчеркивает, что, несмотря на активное развитие корпуса и корпусной

лингвистики за рубежом, в преподавании иностранных языков, включая русский как иностранный (РКИ), этот подход только начинает внедряться. Особое внимание уделяется роли компьютерных технологий в лингвистических исследованиях и обучении языку. Рассматриваются основные понятия корпусной лингвистики, такие как лингвистический корпус и методы анализа языковых данных, а также указывается на трансформацию традиционных моделей описания языка под влиянием корпусного анализа. В центре внимания корпуса – выявление структуры аутентичного употребления языка, но основе анализа фактических текстов.

Ключевые слова: *корпусный подход, корпусная лингвистика, анализ текста, языковые данные, структура языка, аутентичное использование*

CORPUS- BASED APPROACH IN LINGUISTICS

Sharipova M.A.,
Assistant, Department of Foreign Languages
Institute of Economy and Trade of TSUC in Khujand
sharipova.28.05.1989@gmail.com

The article examines the corpus – based approach to language learning. Which has become widespread in English – language methodology under the term corpus – based language learning. The author emphasizes that, although corpus linguistics and corpora development are actively evolving abroad, this approach is just beginning to be introduced in foreign language teaching, including Russian as a foreign language (RFL). Particular attention is paid to the role of computer technologies in linguistic research and language acquisition. The article outlines the core concepts of corpus

Key words: *corpus-based-approach, corpus linguistics, text analysis, linguistic data, language structure, authentic usage*

РОҲИ КОРПУСӢ ДАР ОМӮЗИШИ ЛИНГВИСТИКА

Шарипова М.А.,
ассистенти кафедраи забонҳои хориҷӣ,
Донишкадаи иқтисод ва савдои ДДТТ дар шаҳри Хуҷанд
sharipova.28.05.1989@gmail.com

Дар мақола роҳу усули корпусӣ дар омӯзиши лингвистика баррасӣ мегардад, ки дар методикаи англисзабон бо номи corpus-based language learning *маъруф аст. Таъкид мешавад, ки сарфи назар аз рушди фаъоли лингвистикаи корпусӣ дар кишварҳои хориҷӣ, дар амалияи таълими забонҳои хориҷӣ, аз ҷумла забони русӣ ҳамчун забони хориҷӣ (РКИ), ин равиш ҳанӯз дар марҳилаи ташаккул қарор дорад. Таваҷҷуҳи махсус ба нақши технологияҳои компютерӣ дар таҳқиқоти муосири лингвистикӣ ва дар раванди омӯзиши забон равона шудааст. Мафҳумҳои асосии лингвистикаи корпусӣ, аз қабили корпуси лингвистикӣ ва усулҳои коркарди додаҳои забонӣ, мавриди таҳлил қарор мегиранд, ҳамчунин тағйирёбии моделҳои анъанавии тавсифи забон зери таъсири таҳлили корпусӣ баррасӣ мешавад. Дар маркази таҳқиқоти корпусӣ ошкор намудани қонуниятҳои истифодаи аутентикии забон дар асоси таҳлили матнҳои воқеӣ қарор дорад.*

Вожаҳои калидӣ: *равиши корпусӣ, лингвистикаи корпусӣ, таҳлили матн, додаҳои забонӣ, сохтори забон, истифодаи аутентикии забон.*

В англоязычной методике довольно распространен подход, который носит это название corpus-based language learning. В нашей методике преподавания как РКИ, так и других иностранных языков только сейчас совершаются первые шаги в этом направлении.

Лингвистика 21 века - это лингвистика корпусов, считают ученые. Действительно, корпусные технологии кардинально изменили ход языковых исследований, предоставили ученым доступ к большим текстовым данным.

В последние годы особое внимание было уделено тому, как компьютеры могут облегчить изучение языка. Одной конкретной области в работе с помощью компьютера, границы которой остаются открытыми для исследования, является корпусная лингвистика. Бурное развитие корпусной лингвистики в последние десятилетия привело к коренным изменениям в области лексикографии, за которыми последовали изменения и в области преподавания иностранного языка. Кроме этого, как отмечают исследователи, появляются контуры новой модели языка, в ряде существенных отношений отличающейся от привычных моделей, сложившихся в последней четверти XX века. Для того чтобы изучить язык, основанный на корпусах, необходимо обозначить ключевые для нашего исследования понятия: лингвистический корпус и корпусная лингвистика. Под лингвистическим корпусом понимается сборник лингвистических данных, а также письменных текстов, которые могут быть использованы в качестве отправной точки лингвистического описания или в качестве средства проверки гипотез о языке [2, с.78]. Корпусная лингвистика же, понимается как способ проведения лингвистического анализа. Как отмечает исследователь Даниэль Крегер, в центре внимания корпусной лингвистики лежит выявление структуры аутентичного использования языка, посредством анализа фактического использования. Целью корпуса на основе анализа является не создание теорий о том, какие явления возможны в языке, а использование структуры эмпирических данных и то, что эти данные говорят нам об особенностях языка [3, с.112].

Методика обучения иностранному языку находится в постоянном поиске путей передачи опыта самым эффективным способом, стремится к нахождению простых и доходчивых приемов предъявления сложного и многообразного лингвистического материала. Именно корпусные инструменты, как инструменты управления большим объемом данных, разными способами сводят хаотическое разнообразие языка к более организованному, упорядоченному набору слов [5, с.200].

В настоящее время корпусы письменных и устных текстов успешно применяются при обучении иностранному языку и в лингвистической педагогике. На базе корпусов формируются списки активной лексики студентов, частотные списки терминов для использования в профессиональных курсах и т.п. Разработчики академических словарей и учебных пособий опираются на аутентичные массивы текстов (Corpora). Кроме того, коллекции, библиотеки и массивы текстов отражают реальное функционирование того или иного языка, а их перенос в компьютерные среды только активизировал их практическое и широкое использование в прикладной лингвистике [1, с.98].

Корпусная лингвистика дает материал для различного рода исследований языка и его вариантов, и определяет основной метод анализа текстов на базе корпусов (Corpus-Based Approach) [3, с.115]. Корпусный подход, или метод лингвистического исследования,

основанный на корпусах текстов, ориентирован на прикладное изучение языка, его функционирование в реальных средах и текстах, что важно для преподавания языка. Например, лексикографический анализ на базе корпусов явно помогает раскрыть контекстное употребление тех или иных слов, особенно синонимичных (например, small/little, big/large), частотную сочетаемость их с другими словами, регулярность в тех или иных стилях, и четко определить их семантику.

Программы-конкордансы в прикладной лингвистике

Программы –конкордансы — это технический инструмент для работы с корпусами, и без них анализ корпуса был бы затруднён. В области прикладного языковедения конкордансы (Concordances) получили особое признание лингвистов благодаря новым возможностям эффективного исследования языка и обработки лексического материала текстов различного рода. В последнее время компьютерные конкордансы стали активно использоваться при автоматизированном обучении иностранным языкам (или CALL - Computer Assisted Language Learning).

Конкорданс-программа - это специальная программа обработки текста, которой ставится некоторая лингвистическая задача по поиску той или иной морфемы, слова или словосочетания в контексте. Например, в случае английского языка - найти в данной группе текстов варианты использования неопределенных артиклей или всех слов, оканчивающихся на "-ing". В результате работы программа-конкорданс выдаст все слова с данным окончанием вместе с контекстом, как правило - это строка текста.

Таким образом, преподаватель получает множество примеров как грамматической, так и лексической формы слова (в нашем примере это отглагольные существительные, герундий, форма глагола - причастие I и т.д.). Студент в свою очередь получает естественные примеры демонстрации тех или иных грамматических или лексических явлений, может самостоятельно проводить лингвистические исследования, заниматься НИР.

В разделе изучения грамматики иностранного языка студенту может предлагаться найти и проанализировать формы выражения и использования сложных времён (например, Perfect), модальные глаголы и их роль в предложении, место наречий в предложении, и т.п. В разделе лексики - например, найти и объяснить на примерах такие часто вызывающие трудности при использовании слова как MAKE/DO, RISE/RAISE, TELL/SAY, LIE/LAY и т.п.

В разделе синтаксиса - например, исследовать пунктуацию того или иного языка и определить различия по сравнению с родным языком. Источниками для таких работ могут служить не только специальные корпусы 1электронных текстов, но и различные электронные издания, электронные библиотеки (например, в Internet).

Стоит заметить, что «лингвистический корпус благодаря своим дидактическим свойствам качественно выделяется на фоне других ИКТ, что является индикатором того, что корпусную технологию возможно целенаправленно применять как дополнительный инструмент в обучении иностранному языку» [3, с. 126]. У корпусных технологий большие перспективы применения в обучении иностранному языку, так как они имеют много преимуществ и достоинств. С развитием корпусных технологий появились следующие ресурсы:

1. Корпусные учебники: электронные учебники, основанные на анализе корпусов текстов, предлагают учащимся грамматические правила и примеры на основе реальных текстов.

2. Корпусные поисковые системы: ученики могут использовать специализированные поисковые системы для поиска и анализа конкретных грамматических конструкций в корпусах текстов.

3. Корпусные программы для анализа текста: они позволяют анализировать тексты и исследовать частотность и распределение грамматических конструкций.

4. Корпусные задания и упражнения: предлагаются задания, основанные на реальных текстах из корпусов, чтобы они могли практиковать и закреплять свои знания грамматики.

5. Корпусные программы для создания собственных корпусов: студенты могут использовать специализированные программы для создания собственных корпусов текстов и анализа их грамматической структуры. Эти примеры показывают, как корпусные технологии могут быть применены в обучении английской грамматике для улучшения понимания и практики грамматических умений. Исследователи подчеркивают, что задания на основе корпуса позволяют обучаемому стать экспериментатором, который проводит собственное уникальное исследование, а не просто компилирует идеи других людей. Грамматические основы усваиваются через лексические структуры и наоборот. Сравнительный анализ результатов исследований с применением корпусных технологий продемонстрировали следующее:

1. Эффективность информатизации.
2. Индивидуализация обучения.
3. Развитие навыков коммуникации.
4. Улучшение мотивации и учебного интереса.

А также, можно выделить ряд преимуществ применения корпусных технологий в обучении.

1. Большой объем данных: корпусные технологии позволяют собирать и анализировать большие объемы текстов.

2. Репрезентативность данных: хорошо составленные и разнообразные корпусы могут представлять различные жанры и стили текстов, что позволяет исследователям получить более полное представление о языке и его использовании в разных контекстах.

3. Объективность: корпусные данные являются объективными и наблюдаемыми фактами, что позволяет исследователям избежать субъективных оценок или предположений при анализе языковых явлений.

4. Возможность проверки гипотез: корпусные данные позволяют исследователям проверять свои гипотезы и предположения на реальных примерах, что способствует развитию и уточнению лингвистических теорий.

5. Возможность повторяемости: корпусные данные могут быть сохранены и доступны для повторного использования и проверки результатов исследования другими исследователями, что способствует повышению надежности и достоверности полученных результатов.

6. Удобство использования: корпусные технологии позволяют исследователям быстро и эффективно находить, и анализировать нужную информацию, что экономит время и усилия при изучении грамматики английского языка. Однако необходимо отметить, что результаты зависят от различных факторов, таких как возраст учащихся, их предпочтения, уровень мотивации и доступность технологий.

В данной статье был рассмотрен корпусный подход к изучению лингвистики как одно из наиболее актуальных и перспективных направлений современной языковедческой науки.

Было показано, что использование языковых корпусов и конкордансных программ позволяет исследовать язык на основе реального, аунтентичного языкового материала. Что значительно повышает объективность и точность лингвистического анализа.

Таким образом, корпусный подход занимает важное место в современной лингвистике и продолжает активно развиваться благодаря внедрению новых цифровых технологий. Его использование является эффективным инструментом как для научных исследований, так и для практических задач, связанных с обучением и изучением языков.

Список использованной литературы:

1. Сысоев П.В., Золотов П.Ю. Формирование прагматической компетенции студентов на основе корпусных технологий // Язык и культура. 2020. № 51. С. 229-246.

2. Золотов П.Ю. Лингводидактические свойства корпусных технологий // Вестник Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки. 2020. Т. 25. № 185. С. 75-82.

3. Клочихин В.В. Современный электронный лингвистический корпус: свойства и характеристики // Теория и практика обучения иностранным языкам

4. Leech G. Teaching and language corpora: London: Longman, 1997. — P. 1–23. 5. Scott M. Textual Patterns: key words and corpus analysis in language education: Studies in Corpus Linguistics [Text]/ M. Scott, C. Tribble. Amsterdam 2006.

СЕМАНТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ В ГЕРМАНСКОЙ ГРУППЕ ЯЗЫКОВ.

Шамсиева Г.Т.,

ассистент кафедры иностранных языков Г У «Международный институт Худжанда»Международного университета туризма и предпринимательство Таджикистана .

Данная статья посвящена проблеме классификации фразеологических единиц, их отношение к определенным типам фразеологизмов с точки зрения семантической сложности, выражающей по их средствам оценки, и их синтаксической роли в предложениях немецкого. С течением времени история фразеологический единиц языка пополняется, а проблема адекватного использования фразеологических оборотов в речи не теряет своей актуальности.

Ключевые слова: *фразеологизм, язык, устойчивость словосочетаний, речевые обороты, перевод, синтаксис, семантика, предложения*

ХУСУСИЯТИ СЕМАНТИКИИ ИҶРОИ ФРАЗЕОЛОГИЗМҲО ДАР ГУРУҲИ ЗАБОНҲОИ ГЕРМАНӢ

Шамсиева Г.Т.,

ассистенти кафедраи забонҳои хориҷӣ

МД “Донишкадаи байналмилалии Хуҷанд”

Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон

Ин мақола ба масъалаи таснифи ибораҳои фразеологӣ, муносибати онҳо ба намудҳои муайяни фразеологизмҳо аз нуқтаи назари мураккабии семантикӣ, ифодаи баҳогузориҳо ва нақши синтаксиси онҳо дар ҷумлаҳои олмонӣ бахшида шудааст. Бо мурури замон таърихи иҷрои фразеологӣ бой мешавад ва масъалаи истифодаи мувофиқи ибораҳои фразеологӣ дар нутқ аҳамияти худро гум намекунад.

Калидвожаҳо: *фразеологизм, забон, барқароршавии иҷроҳо, ибораҳои нутқӣ, тарҷума, синтаксис, семантика, ҷумла*

THE SEMANTIC CLASSIFICATION OF PHRASEOLOGICAL UNITS ON GERMAN LANGUAGE GROUP

Shamsieva G.T.,
Assistant, Department of Foreign Languages
International Institute of Khujand
International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan

This article is devoted to the classification of phraseological units, their assignment to specific types of phraseological units in terms of semantic fusion, expressing evaluations through their means, and their syntactic role in a sentence. Over time, the phraseological stock of any language is constantly expanding, and The problem of adequately using phraseological units in speech remains relevant.

Keywords: *phraseological unit, language, phraseological consistency, speech patterns, translation, syntax, semantics, sentences.*

Фразеологические единицы являются раздельнооформленными, устойчивыми соединениями слов различных структурных типов с единичной сочетаемостью компонентов. Их значение возникает в результате семантического преобразования компонентного состава. В речи фразеологизмы употребляются как некоторое целое по значению, которое не подлежит дальнейшему разложению.

Слитность фразеологизма, с точки зрения его семантики, может варьироваться от абсолютной невыводимости составляющих фразеологизм слов до фразеологических единиц, значение которых, напрямую связанно со значениями составляющих его слов – компонентов. По характеру значения, которое возникает в результате взаимодействия структуры, сочетаемости и семантического преобразования компонентного состава, выделяют:

- фразеологические единства,
- фразеологические выражения
- фразеологические сращения
- фразеологические сочетания. [17, с.39].

Фразеологические единства. Характерная черта фразеологических единств - это поглощение, а так же полная или же частичная утеряется индивидуального смысла словкомпонентов. Как правило, фразеологизмы, относящиеся к данному типу, являются тропами с метафорическим значением. Для фразеологических единств свойственно семантическое единство или семантическая целостность. В большинстве случаев, фразеологизмы этого типа неделимы лексически, а их синтаксический строй и грамматические формы строго определенны. Пример: jm - dm. Den Kopf waschen - намыливать

кому-либо шею (голову); etwas Auf Eis legen - заморозить, не давать ходу. etwas auf dem Kerbholz haben – иметь что-то на совести.

Со временем образная мотивированность фразеологического единства может ослабнуть, иногда даже до полной её утери. Данный процесс происходит в тех случаях, когда фразеологическая единица образуется на переосмыслении переменных словосочетаний, первоначально обозначавших конкретные обычаи немецкого народа, но со временем вышедших из употребления. Пример: Den Stab über jm - dn. brechen - вынести приговор кому-либо (букв.: разломить над кем-либо палку); Bei jm - dm. In der Kreide stehen - быть чьим-либо должником (букв.- быть у кого-либо в долгу). Демотивация значения фразеологизмов наблюдается также вследствие архаизации лексики, входящей в их состав. Кроме того, демотивация фразеологизма происходит из-за наличия в составе фразеологизма жаргонизмов или профессиональной лексики. Это могут быть не только компоненты, но целые выражения. Пример: 17 Keinen guten Ankratz haben (молодежн, слэнг) - не иметь успеха; der ganze Zinnober (солдатск. жарг.) - все; einen tollen Zahn darauf haben (проф.) – развивать большую скорость; im Blei sein (проф.) - быть в порядке и др. Среди фразеологических единств можно выделить фразеологические единства с выраженными структурными свойствами. В таких фразеологических единствах есть компаративные фразеологизмы и парные сочетания слов. Компаративные фразеологические единицы - это устойчивые и воспроизводимые сочетания слов, фразеологическая специфика которых основывается на традиционном сравнении [17, с.48]. Структурносемантическая особенность устойчивых сцеплений слов этого типа заключается в том, что характеристика свойства или действия прослеживается через сравнительное придаточное предложение, которое вводится такими союзами как wie или als. Пример: j- m. Fliehen wie die Pest - бежать от кого-либо как от чумы geschwätzig sein, schwatzen wie eine Elster - быть болтливой, трещать как сорока». [21, с.36,41]. Парными сочетаниями слов называют фразеологизмы с целостным смыслом, которые возникают в результате семантического преобразования сочинительных сочетаний, включающих два однородных слова и соединенных при помощи союзов und, oder, weder, noch [17, с.59].

Смысловая целостность парных сочетаний обусловливается единством образа и отнесенностью к одному и тому же или близким понятиям. Пример: «Ohne Dach und Fach sein» «schalten und walten». Семантическая целостность фразеологизмов рассматриваемой группы поддерживается фонетическими средствами. Здесь наиболее значимыми являются: ударение, рифма, нарастание компонентов. 18 С точки зрения структуры фразеологизмов данного типа, то здесь встречаются словосочетания, компоненты которых связаны между собой как подчинительной, так и сочинительной связью. Опираясь на классификацию, описанную в пункте 1.1, стоит заметить, что фразеологические единства, по своей синтаксической структуре могут относится к Фразеологические выражения.

Фразеологическое выражение - «это устойчивый в своем составе и употреблении фразеологический оборот, который не только является семантически членимым, но и состоит целиком из слов со свободным значением». [19, с 75]. Фразеологические единицы данного типа представляют собой предикативные сочетания слов или предложений. По коммуникативной направленности выделяют: Общеупотребительные пословицы: Es ist nicht alles Gold, was glänzt. - Не все то золото, что блестит; Viele Koche verderben den Brei. - У семи нянек дитя без глазу; Поговорки типа: Die Zähne in die Wand hauen. - Положить зубы на полку. Stein und Bein frieren. - Окоченеть от холода.

Фразеологические выражения часто обозначают как «крылатые слова» «geflügelte Worte» и выделяют во многих классификациях в особую группу. Исходя и синтаксической классификации, описанной в предыдущем разделе – фразеологические выражения, с точки зрения их синтаксической структуры эквиваленты предложениям или выступают в качестве отдельного предложения. Фразеологические сочетания. Фразеологическое сочетание - «это фразеологический оборот, в котором есть слова, как со свободным, так и с фразеологически связанным 19 значением»[18, с.71]. Целостное значение этих фразеологических единиц определяется входящими в их состав компонентами. Особенностью фразеологизмов, принадлежащих к данному типу, является допустимость частичного вывода или замены их компонентного состава. В таком случае один из членов фразеологизма будет являться постоянным, а остальные переменными. Пример: eine treue Haut (верный друг) - eine gemütliche Haut (хороший парень) Фразеологические сращения.

Фразеологическими сращениями принято называть фразеологизмы, которые возникают в результате единичного сцепления одного семантически преобразованного компонента. Их так же принято называть идиомами. Значение фразеологизмов данного типа не выводимо из значений составляющих его компонентов. Часто идиомы являются лексическими и грамматическими архаизмами ввиду их не обусловленности нормами современного языка. Фразеологизмы рассматриваемого типа могут быть как терминологического, так и нетерминологического характера: Пример: Die goldene Zahl (= eine astronomische Hilfszahl), der schwarze Markt (geheimer, unerlaubter Markt), Важно подчеркнуть то, что фразеологические единицы, принадлежащие данному типу, употребляются в предложении как единый член. Данная группа фразеологических единиц не многочисленна по причине того, что, единичная сочетаемость одного из компонентов с переносным значением не типична для немецкой фразеологии. [17, с.47]. 20 1.3 Источники происхождения фразеологизмов.

Рассматривая культуру любого народа в диахронии, нельзя не заметить как количественно и качественно пополнялся состав его языка, а вместе с ним и расширялся запас крылатых слов и фразеологизмов. Одним из наиболее продуктивных источников происхождения фразеологических единиц стоит считать произведения мировой художественной литературы. Главным образом произведения таких жанров как басни, комедии, сатирические романы, мифы, повести, рассказы, легенды. Из отечественной литературы к самым продуктивным основам крылатых слов и выражений относятся: «Недоросль» Фонвизина «Век живи, век учись» [2, с.11], «Ревизор» Грибоедова «Горе от ума», басни Крылова «А где пастух дурак, там и собаки дуры» [2, с.8]. Многие произведения Гоголя, Козьмы Пруткова, Салтыкова-Щедрина, Чехова, Михаила Булгакова, Маяковского, современных сатириков и юмористов, а также политических и других деятелей, преимущественно насмешливо воспринимаемых общественным сознанием. Что касается основных литературных источников крылатых слов и выражений немецкого языка, здесь главную роль играют такие писатели как Иоганн Вольфган Гёте «Sich wie ein roter Faden ziehen», Фридрих Ницше «Die blonde Bestie», Фридрих Шиллер «Ein Dolchstoß in die Brust», Карл Маркс, Фридрих Энгельс «Das Sein bestimmt das Bewusstsein».

Формированию интернационального слоя крылатых единиц способствовали во многом произведения мировой литературы. С течением времени наблюдается непрерывный взаимообмен между культурами разных народов, в ходе которого так же ассимилируются некоторые фразеологические единицы. Ярким этому подтверждением может послужить

цитата известного английского драматурга Уильяма Шекспира, закрепившаяся во многих языках с переводом его пьес: «Быть или не быть: 21 вот в чем вопрос?» « Sein oder nicht sein: Das ist hier die Frage?» (из Переводов Гамлета) [18, с.443] [20, с.283]. Во многих языках плотно закрепились крылатые слова и фразеологизмы, заимствованные из латинского и греческого языков. Например: «De gustibus non est disputandum.» (deutsch: «Über Geschmack kann man nicht streiten.» на русском: «О вкусах не спорят»); Jean Anthelme Brillat-Savarin. «Divide et impera!» (deutsch: «Teile und herrsche» на русском «разделяй и властвуй»); Per aspera ad astra» (лат. «через тернии к звёздам»; также используется вариант» ad astra per aspera, «к звёздам через тернии») — известное изречение. Часто, употребляя то или иное крылатое выражение, сложно с твёрдостью сказать, кому оно принадлежит. Например, Veni, vidi, vici» — «Пришёл, увидел, победил» — латинское выражение, слова, которыми, Юлий Цезарь в 47 году до н. э. уведомил своего друга Аминция в Риме о победе, быстро одержанной им при Зеле над Фарнаком, сыном Митридата. Многие крылатые слова заимствованы из Библии, их называют «библиизмами». Например, «не суди и несудимым будешь» «Richtet nicht, damit ihr nicht gerichtet werdet»; «что посеешь, то и пожнёшь» «Wer Wind sät, wird Sturm ernten».

Некоторые отрывки из Библии так плотно закрепились в общем обиходе, что утратили семантическую связь с первоисточником и часто воспринимаются как цитаты. Например: «A und O» это первая и последняя буквы греческого алфавита. Этот оборот используется в значении «Anfang und Ende», а так же «Um und Auf». Еще один источник пополнения фразеологического состава языка – это переход профессионализмов и терминов из специальный сферы в общеупотребительный язык. Процесс фразеологизации лексики такого типа начинается вследствие ее длительного употребления в метафорическом значении.

По мнению С.А. Сосиной фразеологические единицы, возникшие по данному принципу, приобретают семантическую двуплановость. [14, с.345]. 22 Как пример ФЕ возникшего таким образом можно рассмотреть фразеологизм: j-n aufs Kreuz legen (положить кого-либо на обе лопатки). Данный фразеологизм связан со спортивной борьбой. В современном языке, однако, употребляется в значении «побеждать кого – либо»: Wie Liberias Frauen die Männer aufs Kreuz legen [12, с.16]. Помимо всего вышеизложенного, в главе был раскрыт вопрос об источниках пополнения фразеологического фонда языка. Наиболее продуктивными из них стоит считать: произведения художественной литературы, ассимиляция ФЕ, заимствованных из других языков, заимствования из латинского и греческих языков, а так же из Библии. Кроме того, источником пополнения фразеологического фонда стоит считать переход профессиональных терминов в общеупотребительный язык.

Список использованной литературы:

1. Алехина А.И. Фразеологическая единица и слово. – Минск: Издательство БГУ, 1979.

2. Ашукина М.Г Анушкин Н.С. Крылатые слова, Москва, 1996.

3. Бабкин, А.М. Русская фразеология, её развитие и источники / А.М. Бабкин. – Л., 1970.

4. Байер Х., Байер А. Немецкие пословицы и поговорки: Сборник. – М.: Высш. шк., 1989.

5. Бинович Л.Э., Гришин Н.Н. Немецко-русский фразеологический словарь. Под ред. д-ра Малиге-Клаппенбах и К. Агрикола. Изд. 2-е, испр. и доп., М., «Русский язык». 1975

6. В.Д. Беленькая. Очерки англоязычной топонимики - М.: Высшая школа, 1977.

7. Глотова А. Компонент фразеологической единицы в языке и речи/Гуманитарные исследования: Ежегодник. Вып.2.—Омск, 1997.

8. Жуков В.П. О несоизмеримости компонентов фразеологизма со словом //Русск. яз. в школе. М., 1969.

9. Кунин А.В. Курс фразеологии Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. – 2-е изд., перераб. – М.: Высш. шк., Дубна: Изд. центр "Феникс", 1996.

10. Молотков А.И. Фразеологизм и слово как объект лексикографии. В кн.: Вопросы фразеологии. Ш: Труды Самаркандского ун-та им. А.Навои. Новая серия. Самарканд, 1977.

11. Ониани А.Л. Фразеологизм и слово// Вопросы фразеологии.111. Самарканд, 1970.

12. Райхштейн А.Д. О межъязыковом сопоставлении фразеологических единиц. Иностр. яз. в школе, 1979.

13. Ротт Э.Х. Слово и его отношение к компоненту ядерной фразеологемы: (О ядре фразеологии) // Вопросы фразеологии V: Тр. СамГУ им. А. Навои, нов. сер. Самарканд, 1972.

ИСТОРИЧЕСКИЕ ИЗМЕНЕНИЯ В ФОНЕТИЧЕСКОМ СТРОЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Максадзода З.М.,
студентка 4-го курса по специальности 23010202
Институт экономики и торговли Таджикского
государственного университета коммерции в г. Худжанде
maqsadzodazebijon@gmail.com

В статье рассматриваются основные этапы исторического развития фонетического строя английского языка от древнеанглийского периода до современности, с особым вниманием к изменениям в системе гласных и согласных. Анализируются такие процессы, как Великий сдвиг гласных, редукция безударных гласных, упрощение согласных кластеров и утрата отдельных фонем, а также их влияние на современную орфографию и произношение. Отдельно обсуждается роль языковых контактов, социальных факторов и стандартизации в формировании современного звукового облика английского языка.

Ключевые слова: *историческая фонетика английского языка, Великий сдвиг гласных, редукция гласных, изменения согласных, орфография и произношение, языковые контакты.*

HISTORICAL CHANGES IN THE PHONETIC STRUCTURE OF THE ENGLISH LANGUAGE

Maqsadzoda Z.M.
4th year student of specialty 23010202
Institute of Economics and Trade of the Tajik state university of commerce in Khujand
maqsadzodazebijon@gmail.com

The article examines the main stages in the historical development of the phonological system of the English language from Old English to Present-Day English, with special focus on changes in the vowel and consonant subsystems. It discusses processes such as the Great Vowel Shift,

unstressed vowel reduction, consonant cluster simplification and the loss of certain phonemes, as well as their impact on modern English spelling and pronunciation. The role of language contact, social factors and standardisation in shaping the present-day sound pattern of English is also analysed.

Keywords: *historical phonology of English; Great Vowel Shift; vowel reduction; consonant changes; spelling and pronunciation; language contact.*

ТАҒЙИРОТИ ТАЪРИХӢ ДАР СОХТОРИ ФОНЕТИКИИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ

Мақсадзода З.М.,
Донишҷӯи курси 4-уми ихтисоси 23010202р,
Донишкадаи иқтисод ва савдои
Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар шаҳри Хуҷанд
maqsadzodazebijon@gmail.com

Дар мақола марҳилаҳои асосии ташаккул ва тағйир ёфтани сохтори фонетикии забони англисӣ аз давраи англисии қадим то забони англисии муосир баррасӣ карда мешаванд. Тағйирот дар низоми садонокҳо ва ҳамсадоҳо, аз ҷумла Ҷойивазкунии бузурги садонокҳо, редуксияи садонокҳои безада, сода шудани гурӯҳҳои ҳамсадо ва аз байн рафтани баъзе фонемаҳо, инчунин таъсири онҳо ба имло ва талаффузи муосири англисӣ таҳлил мегардад. Нақши тамоси забонҳо, омилҳои иҷтимоӣ ва стандартизатсия дар ташаккули симои овозии имрӯзаи забони англисӣ низ баррасӣ мешавад.

Калидвожаҳо: *фонетикаи таърихии забони англисӣ, ҷойивазкунии бузурги садонокҳо, редуксияи садонокҳо, тағйироти ҳамсадоҳо, имло ва талаффуз, тамоси забонҳо.*

Фонетический строй английского языка претерпел глубокие изменения за более чем полутора милленную историю, затронув как вокализм, так и консонантизм [1,448]. Эти изменения отражают влияние внутренних языковых процессов и внешних факторов — социальных, культурных и политических. Система гласных английского языка прошла путь от относительно простой системы древнеанглийского периода к сложной системе дифтонгов и долгих/кратких гласных современного языка. Важнейшим этапом стало изменение долгих гласных в период перехода от среднеанглийского к раннему новоанглийскому языку, приведшее к расхождению между орфографией и произношением. Так называемый Великий сдвиг гласных (Great Vowel Shift) представлял собой серию последовательных изменений в произношении всех долгих гласных английского языка между приблизительно XV и XVII веками[2,352]. В ходе этого процесса высокие долгие гласные, такие как [/iː/] и [/uː/], дифтонгизировались, а остальные долгие гласные поднялись на более высокие уровни артикуляции, что коренным образом изменило вокалическую систему. Сдвиг гласных сопровождался частичной консервацией среднеанглийской орфографии, поэтому современные написания часто отражают более раннее состояние фонетического строя, чем современное произношение. Это привело к известным несоответствиям между письменной и устной формами языка, характерным для современного английского. Консонантная система также претерпела существенные трансформации, включая утрату ряда фонем и изменение согласных кластеров. В современном английском многие сочетания согласных упростились, а один и тот же фонемный состав может передаваться различными орфографическими

средствами, что связано с историческими изменениями и заимствованиями[3,496]. Среди значимых процессов можно выделить редукцию кластеров типа /ts/ до /s/ (например, изменение звучания мягкого c), выпадение смычных в срединных кластерах (как /t/ в postman), а также эпентезу смычных после носовых в словах типа prince, произносимого как prints. Эти процессы демонстрируют тенденцию к упрощению артикуляции и реорганизации консонантной системы.

Фонетические изменения в английском языке тесно связаны с языковыми контактами, прежде всего с нормандским французским после завоевания 1066 года. Влияние французских писцов сказалось на орфографии и косвенно на стабилизации некоторых фонетических изменений, в том числе в области согласных и гласных[4,424]. Кроме языковых контактов, на фонетический строй воздействовали процессы стандартизации и формирование национального варианта английского, связанного с Лондоном и южной Англией. Расширение грамотности, развитие печати и рост прессы способствовали закреплению определённых произносительных норм и орфографических традиций.

Исторические изменения в фонетическом строе английского языка затронули и гласные, и согласные и шли волнами от древнеанглийского до новоанглийского периода, радикально изменив звучание современного английского и его соотношение с орфографией. Особенно важны редукция безударных гласных в среднеанглийскую эпоху и Великий сдвиг гласных в позднесредне - и ранненово английский периоды. Древнеанглийский период в древнеанглийском языке (до XI века) система гласных была относительно симметричной: краткие и долгие гласные противопоставлялись количественно, при этом качество долгого и краткого обычно совпадало (например, [[a]] – [[a:]]). Фонетический строй был более «фонетичным»: написание в целом ближе соответствовало произношению, а дифтонги и согласные сочетания были более прозрачны, чем в современном английском. Среднеанглийская редукция и графика В XII–XIII вв. усиливается редукция безударных гласных: почти все безударные [a], [o], [e], [u] переходят в нейтральный звук [ə], что привело к массовой унификации окончаний и ослаблению морфологических форм[5,310.]. Эта редукция отразилась и на письме: в конце слов стала регулярно писаться буква e (d.a. nama → c.a. name, sunu → sone), что зафиксировало старое состояние при уже изменившемся произношении. Великий сдвиг гласных Великий сдвиг гласных (примерно XIV–XVI вв., частично до XVIII в.) изменил качество всех долгих ударных гласных: гласные верхнего подъёма [[i:], [u:]] дифтонгизовались, а гласные среднего и нижнего подъёма продвинулись вверх и/или вперёд. До сдвига долгие гласные звучали ближе к латинским (так time ~ [ti:mə]), после сдвига их качество стало другим (совр. Time [taɪm]), при том, что орфография уже была в значительной степени закреплена ранним книгопечатанием. Изменения в системе согласных Происходило упрощение согласных групп и дефонологизация долготы согласных: утрата противопоставления долгих и кратких согласных завершалась к концу среднеанглийского периода. Многие сочетания были упрощены или утратили отдельные звуки (например, исчезновение /x/ в позициях типа night, through и последующее изменение предшествующих гласных), что также усилило расхождение между письмом и произношением[6.390.]. Новоанглийский этап В ранненово английский период продолжаются качественные изменения гласных: появляются новые долгие гласные и дифтонги, часть прежних сокращается или меняет качество, окончательно формируя современную вокалическую систему. Распространение лондонской нормы и рост влияния печати привели к относительной

стабилизации орфографии при продолжающихся звуковых изменениях, из-за чего современное написание часто отражает до-сдвиговое произношение.

В современном мире английский язык занимает одно из ведущих мест среди средств международного общения[7,368.]. Он является языком науки, культуры, политики, образования, бизнеса и информационных технологий. Сегодня на нём говорит огромное количество людей как на родном, так и на втором языке. Такое положение английского объясняется не только социально-экономическими и политическими обстоятельствами, но и историческими развитием самого языка. За многие века он значительно изменился, особенно в области фонетики, которая претерпела наиболее заметные преобразования.

Фонетическая система английского языка всегда отличалась динамичностью и изменчивостью. Если письменность в целом оставалась относительно устойчивой, то произношение развивалось более активно. Это привело к известному несоответствию между графикой и звучанием слов в современном английском[8,518]. Так, в словах “knight”, “through”, “doubt” встречаются буквы, которые ранее обозначали конкретные звуки, но в процессе исторического развития они исчезли. Подобные примеры наглядно демонстрируют, насколько сильно изменилась фонетика английского языка и почему её изучение невозможно без обращения к истории.

Одним из важнейших фонетических процессов, приведших к изменению всего фонетического строя английского языка, был процесс редукции безударных гласных. Древнеанглийские безударные гласные перестают различаться, сливаясь в неясном звуке, который условно можно было бы назвать нейтральным гласным. На письме этот нейтральный гласный чаще всего обозначается буквой e, хотя в некоторых памятниках он изображается также через u и i , что говорит, возможно, о различных оттенках его произношения по диалектам.

Список использованной литературы:

1.Бау, А. К. История английского языка / А. К. Бау, Т. Кейбл. — М. : Либроком, 2009. — 448 с.

2.Барбер, Ч. Английский язык: историческое введение / Ч. Барбер, Дж. Бил, Ф. Шоу. — СПб. : Питер, 2012. — 352 с.

3.Кристал, Д. Истории английского языка / Д. Кристал. — М. : АСТ, 2006. — 496 с.

4.Хогг, Р. История английского языка / Р. Хогг, Д. Денисон. — Кембридж : Cambridge University Press, 2006. — 424 с.

5.Йесперсен, О. Развитие и структура английского языка / О. Йесперсен. — М. : Прогресс, 1982. — 310 с.

6.Ласс, Р. Историческая лингвистика и языковые изменения / Р. Ласс. — М. : УРСС, 2004. — 390 с.

7.Миллуорд, С. Биография английского языка / С. Миллуорд, М. Хейз. — М. : Высшая школа, 2011. — 368 с.

8.Бринтон, Л. История английского языка / Л. Бринтон, Л. Арновик. — Оксфорд : Oxford University Press, 2006. — 512 с.

Бахши 2:

Зеҳни сунъӣ, забон ва нақши зеҳни сунъӣ дар таҳқиқи забон ва тарҷума

Секция 2:

Искусственный интеллект, язык и роль искусственного интеллекта в исследовании языка и переводе

Section 2:

Artificial intelligence, language, and the role of AI in language research and translation

ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ ИНОЯЗЫЧНОЙ ЛЕКСИКИ В ОБУЧЕНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО

Холшехова С. А.,
к.ф.н., доцент
Институт экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции в г. Худжанде
Sarvarkhon.kholshekhova68@mail.ru

В данной работе рассматривается педагогический потенциал иноязычной лексики в обучении русскому языку как иностранному. Анализируется роль заимствованных слов как эффективного дидактического средства, способствующего облегчению восприятия и усвоения лексического материала иностранными обучающимися.

Подчёркивается значение иноязычной лексики как ресурса, повышающего мотивацию к изучению русского языка и обеспечивающего связь обучения с современной языковой и культурной реальностью.

Ключевые слова: *русский язык как иностранный, иноязычная лексика, заимствования, педагогический потенциал, коммуникативная компетенция, языковая интерференция.*

ЗАХИРАҲОИ ПЕДАГОГИИ ЛУҒАТИ ХОРИҶӢ ДАР ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ РУСӢ ҲАМЧУН ЗАБОНИ ХОРИҶӢ

Холшехова С.А.,
н.и.ф., дотсент
Донишкадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар ш. Хуҷанд
Sarvarkhon.kholshekhova68@mail.ru

Дар ин кор иқтидори педагогии луғати хориҷӣ дар омӯзиши забони русӣ ҳамчун забони хориҷӣ баррасӣ карда мешавад. Нақши калимаҳои қарзӣ ҳамчун воситаи самараноки дидактикӣ, ки ба осон кардани дарк ва азхудкунии маводи лексикӣ аз ҷониби донишҷӯёни хориҷӣ мусоидат мекунад, таҳлил карда мешавад.

Аҳамияти луғати хориҷӣ ҳамчун захирае, ки ҳавасмандии омӯзиши забони русиро баланд мебардорад ва робитаи омӯзишро бо воқеияти муосири забонӣ ва фарҳангӣ таъмин мекунад, таъкид карда мешавад.

Вожаҳои калидӣ: *забони русӣ ҳамчун забони хориҷӣ, луғати хориҷӣ, қарзҳо, иқтидори педагогӣ, салоҳияти коммуникатсионӣ, интерференсияи забонӣ.*

PEDAGOGICAL POTENTIAL OF FOREIGN LANGUAGE VOCABULARY IN TEACHING RUSSIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

Kholshekhova S. A.,
Ph.D., Associate Professor
Institute of Economics and Trade of the Tajik State University of Commerce in Khujand

Sarvarkhon.kholshekhova68@mail.ru

This paper examines the pedagogical potential of foreign vocabulary in teaching Russian as a foreign language. It analyzes the role of borrowed words as an effective didactic tool that facilitates the perception and assimilation of lexical material by foreign learners.

The paper emphasizes the importance of foreign vocabulary as a resource that increases motivation to learn Russian and ensures a connection between learning and the current linguistic and cultural reality.

Keywords: *Russian as a foreign language, foreign vocabulary, borrowings, pedagogical potential, communicative competence, and language interference.*

Иноязычная лексика занимает заметное место в современном русском языке. Многие заимствованные слова (например, компьютер, интернет, кафе, спорт, телефон) уже знакомы учащимся по их родному языку или международному употреблению. Это создаёт эффект узнаваемости и снижает языковой барьер на начальных этапах обучения. При обучении русского языка как иностранного иноязычная лексика используется: при введении новой темы; в работе с текстами; в сравнительном анализе языков; в коммуникативных заданиях [1].

Некоторые учёные полагают, что заимствованным следует считать всякое иноязычное слово, зарегистрированное в словарях. Однако данный критерий нельзя признать убедительным, поскольку методика составления словарей ещё далека от своего совершенства. В разных словарях одни и те же слова подаются по-разному [4]. Некоторые лингвисты полагают, что освоение заимствованного слова связано с частотностью его употребления, другие - связывают данный вопрос с отношением к иноязычному слову говорящего [6].

Русский язык всегда был открыт для пополнения лексики из иностранных источников. В прошлые эпохи, вплоть до XIX в., иностранные слова проникали в наш язык посредством устного общения людей, а также через переписку и художественную литературу. В последующее время заимствование иноязычной лексики происходит исключительно через научную литературу, публицистику. В последние десятилетия XX в. средства массовой информации, а теперь и Интернет, стали главными посредниками в переходе слов из других языков в русский (как, впрочем, и в иные европейские языки) [3].

Главная причина заимствования чужих слов — необходимость назвать новые реалии, понятия, выразить оттенки мысли, которых не было в родном языке. В отношении к заимствованным словам нередко сталкиваются две крайности: с одной стороны, злоупотребление модными иностранными словами, с другой — гонения на них только потому, что эти слова иноязычного происхождения [2].

В связи с этим возникает вопрос, каковы же критерии определения ассимилированности иноязычного слова в заимствующем языке. Л.П. Крысин определяет вполне объективные признаки такой ассимилированности: а) графемно-фонетическая передача иноязычного слова средствами заимствующего языка; б) соотнесение его с определёнными грамматическими классами и категориями; в) семантическая самостоятельность слова, отсутствие у него дублетных синонимических отношений, со словами, существующими в языке-заимствователе; г) для слова литературного языка - употребление не менее чем в двух разных речевых жанрах, для термина - регулярное употребление в определённой терминологической сфере. Исходя из этих признаков заимствованного слова, Л.П. Крысин указывает основные типы иноязычных слов: 1)

заимствованные слова; 2) экзотическая лексика; 3) иноязычные вкрапления [6]. Между этими типами, главным образом между заимствованными словами, с одной стороны, и экзотизмами и иноязычными вкраплениями (включения) - с другой, существуют структурные и функциональные различия. Заимствованная лексика структурно неоднородна. В ней выделяются три вида слов: а) слова, структурно совпадающие с иноязычными прототипами, т.е. слова, изменённые графически и переданные соответствующими фонемными средствами заимствующего языка без каких бы то ни было структурных «дополнений». Например: глиссер, комбайн, юниор, силос. Одни из этих слов оформляются в русском в соответствии с их произносительно-фонетическим обликом в языке-источнике, форма других свидетельствует о том, что в качестве образца была взята письменно-графическая форма иноязычного слова; б) слова, морфологически оформленные средствами заимствующего языка. Например: танкетка, бутсы, джинсы, пикировать, рентабельный и т.п.; в) слова с частичной морфологической субституцией [1]. Обычно субституируется аффиксальная часть или второй элемент сложного слова. Например: шорты, телевидение. Появление в тексте заимствованного слова, т.е. слова, обладающего определённым лексическим значением, нетождественным значению исконного слова, - вызывается необходимостью, вытекающей из коммуникативной функции языка. Что касается экзотизмов и иноязычных вкраплений, то они представляют собой незамкнутые группы слов. Употребление их обусловлено либо тематикой, необходимостью описания обрядов, быта, домашней утвари, обычаев, одежды и т.п. того или иного народа, той или иной страны (экзотизмы), либо степенью знакомства говорящего с иностранным языком, некоторыми стилистическими или жанровыми особенностями речи (иноязычные вкрапления). Среди иноязычных вкраплений основное место занимают слова и словосочетания, которые имеют интернациональный характер и могут быть употреблены в текстах любого культурного языка [6].

Необходимо подчеркнуть, что русский язык, начиная с конца XX в. активно пополняется американизмами. В газетах и журналах немало неоправданных заимствований, да и в разговорной речи многие увлекаются модными чужими словами. Небывалую экспансию иноязычной лексики мы наблюдаем во всех областях. Например, она заняла ведущие позиции в политической жизни, привыкающей к новым понятиям президент, парламент, инаугурация, спикер, импичмент, электорат, департамент, муниципалитет, легитимный, консенсус и т.п.

Иноязычные термины стали господствующими в самых передовых отраслях науки и техники: компьютер, дисплей, файл, драйвер, модем, мониторинг, плейер, пейджер, факс, а также в финансово-коммерческой деятельности: аудитор, бартер, брокер, бизнес, дилер, инвестиция, конверсия, спонсор, траст, холдинг и т.д.

В культурную сферу вторгаются бестселлеры, вестерны, триллеры, хиты, шоумены, дайджесты и др. Бытовая речь живо принимает новые реалии с их нерусскими названиями — сникерс, твикс, гамбургер, чизбургер, спрайт, кола, маркетинг, супермаркет, шоппинг и т.д. Даже просторечие и жаргоны пополняются американизмами, чаще всего искажёнными — герла, шопник, фейс, шузы, баксы [7].

В целом, можно отметить, что русский XVIII век начинается эпохой Петра I, которая явилась важнейшей вехой в истории России. Именно в годы правления Петра I в русский язык широким потоком хлынули иноязычные заимствования, активизировались и заимствования из греческого языка, хотя греческое влияние на русский язык стало осуществляться уже в X веке в связи с принятием христианства в ортодоксальной греко-византийской форме. С принятием христианства на Русь приехало много греческих священников, осуществлявших церковные

требы. Митрополиты до Иллариона были только греками. Греки стали готовить русских священников, для чего понадобились школы, в которых помимо церковнославянского изучался и греческий язык [7]. При этом приоритет вплоть до 1700 года отдавался греческому языку. Однако с 1700 года происходит полная переориентация академии на латынь, которая стала языком преподавания во всех классах. Впрочем, греческий язык не был вытеснен полностью, некоторые предметы продолжали преподавать на греческом языке. Библиотека Славяно-греко-латинской академии располагала значительным количеством книг на греческом языке. Влияние греческого языка на русский осуществлялось не только через сферу образования, но и через переводы с греческого языка на русский. Впрочем, эти переводы делаются только до 30-х годов XVIII в. В 30-е гг. они исчезают полностью, причем все переводы с греческого языка являются по преимуществу богословскими, а именно в эпоху Петра I наблюдается определённая секуляризация аристократической верхушки, окружающей императора [3]. Правда, в 70-90е гг. роль греческого языка в пополнении словарного состава русского языка несколько увеличивается в связи с переводами на русский язык художественных произведений крупнейших античных авторов: Гомера, Апулея, Сафо и др. Как и ранее, в 70-90-е гг. продолжали осуществляться переводы с греческого языка на богословские и философские темы, хотя большинство здесь составляют переводы с латыни. Причины лексических заимствований могут быть внешними и внутренними. К внешним неязыковым причинам заимствования слов одного языка другим относятся наличие более или менее тесных политических, экономико-промышленных и культурных связей между народами - носителями языков. К внутренним причинам заимствований относятся следующие: необходимость в разграничении понятий; тенденция к устранению полисемии исконного слова и упрощение его смысловой структуры; детализация соответствующего понятия; стремление к замене исконного двучленного наименования одночленным; наличие в международном употреблении сложившихся систем терминов, потребность в сохранении понятий; стремление к модному, более современному слову [3].

Таким образом, иноязычная лексика не просто словарный материал, а важный дидактический инструмент, который повышает эффективность обучения русскому языку как иностранному [5]. Её целенаправленное и методически грамотное использование позволяет выстраивать обучение с опорой на уже имеющиеся языковые знания учащихся, активизировать их познавательную деятельность и повысить мотивацию к изучению русского языка. Работа с заимствованной лексикой способствует формированию коммуникативной компетенции, поскольку многие иноязычные слова активно функционируют в современной русской речи и актуальные реалии общества.

Список использованной литературы:

1. Валгина Н.С. Активные процессы в современном русском языке. - М., 2001. - 304 с.

2. Виноградов В.В. История слов. - М., 1994. - 280 с.

3. Виноградов В.В. Очерки по истории русского литературного языка XVII-XIX вв. - М., 1982. - 360 с.

4. Гальди Л. Слова романского происхождения в русском языке. - М., 1958. - 180 с.

5. Граудина Л.К. К истории нормализации вариантов в грамматиках // Литературная норма и вариантность. - М., 1981. – 288 с.

6. Ефремов А.П. Сущность лексического заимствования и основные признаки освоения иноязычных слов. Автореф. канд. дисс. Алма-Ата, 1959. - 14 с.

7. Зенович Е.С. Словарь иностранных слов и выражений. - М., 1998. - 257 с. 14. Сенько Е.В. Инновации в современном русском языке. - Владикавказ, 1994. - 184 с.

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ НА ЗАНЯТИЯХ РУССКОГО ЯЗЫКА ПРИ СОВРЕМЕННЫХ МЕТОДАХ ПРЕПОДАВАНИЯ

Саидходжаева М.Н.,
к.ф.н., доцент
Институт экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции в г. Худжанде
Musabbiyakhon72@mail.ru

Развитие технологий искусственного интеллекта в образовательном процессе современного университета является одним из важнейших направлений совершенствования цифровой образовательной среды вуза. Существует единство во мнении о том, что современные цифровые технологии предоставляют человеку огромный массив данных, но при принятии решений основная ответственность лежит на человеке, который использует эти данные. Несомненно, использование нейросетей и технологий искусственного интеллекта является стратегическим направлением развития образовательного процесса в современных университетах.

Ключевые слова: *искусственный интеллект, иностранные языки, преподавание иностранных языков, автоматизация образовательного процесса.*

ИНТЕЛЛЕКТИ СУНЪӢ ДАР СИНФҲОИ ЗАБОНИ РУСӢ БО УСУЛҲОИ МУОСИРИ ТАЪЛИМ

Саидхоҷаева М.Н.,
н.и.ф., дотсент
Донишкадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар ш. Хуҷанд
Musabbiyakhon72@mail.ru

Рушди технологияҳои зеҳни сунъӣ дар раванди таълимии донишгоҳи муосир яке аз самтҳои муҳими беҳтар кардани муҳити рақамии таълимии донишгоҳ мебошад. Якдилона вуҷуд дорад, ки технологияҳои муосири рақамӣ ба шахс миқдори зиёди маълумот медиҳанд, аммо масъулияти асосӣ барои қабули қарор ба зиммаи шахсе мебошад, ки ин маълумотро истифода мебарад. Бешубҳа, истифодаи шабакаҳои нейронӣ ва технологияҳои зеҳни сунъӣ як самти стратегии рушди раванди таълим дар донишгоҳҳои муосир мебошад.

Калидвожаҳо: *Интеллекти сунъӣ, забонҳои хориҷӣ, таълими забонҳои хориҷӣ, автоматикунонии раванди таълим.*

ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN RUSSIAN LANGUAGE CLASSES WITH MODERN TEACHING METHODS

Saidkhodzhayeva M.N.,
Ph.D., Associate Professor
Institute of Economics and Trade of the Tajik State University of Commerce in Khujand
Musabbiyakhon72@mail.ru

The development of artificial intelligence technologies in the educational process of a modern university is one of the most important areas for improving the digital educational environment of the university. There is consensus that modern digital technologies provide a person with a huge array of data, but when making decisions, the main responsibility lies with the person who uses this data. Undoubtedly, the use of neural networks and artificial intelligence technologies is a strategic direction for the development of the educational process in modern universities.

Keywords: *artificial intelligence, foreign languages, teaching foreign languages, automation of the educational process.*

В условиях стремительного технического прогресса образование требует модернизации. Особенно это касается сферы изучения иностранных языков, так как их значимость и востребованность в последние годы крайне возросли. Современные технологии активно трансформируют многие аспекты жизни, включая образование и изучение иностранных языков. Одной из самых значительных инноваций последнего десятилетия стал искусственный интеллект (ИИ), который находит широкое применение в различных областях, включая лингвистику и методику преподавания. В контексте изучения русского языка, известного своей сложной грамматикой, богатой лексикой и богатством культурных пластов, ИИ открывает новые горизонты для повышения эффективности, доступности и индивидуализации процесса обучения.

Можно заметить, что всё более актуальным является применение искусственного интеллекта (далее ИИ) в данной сфере. Например, Google выпустил игру Semantris, помогающую в изучении английского языка, в которой пользователю предлагают соревноваться с ИИ в подборе или придумывании ассоциаций к словам.

В данной статье мы бы хотели определить роль ИИ в изучении иностранных языков: насколько она значительна и может ли ИИ заменить человека в обучении языкам. Развитие технологий ИИ дало возможность внедрять автоматизированные инструменты, такие как языковые модели, платформы для адаптивного обучения, программы для анализа текста и речи, а также интерактивные приложения. Эти технологии позволяют учащимся изучать русский язык с учетом их индивидуальных потребностей и уровня знаний, предоставляя адаптивные задания, исправление ошибок, а также мгновенную обратную связь. Кроме того, искусственный интеллект способствует устранению языковых барьеров, благодаря инструментам машинного перевода, и помогает обучающимся погружаться в языковую среду через симуляцию диалогов и голосовых помощников.

Сам ИИ в данный момент претерпевает интенсивное развитие. Системы ИИ теперь могут составлять текст, аудио и изображения с достаточно высоким качеством [1].

Однако, несмотря на столь значительные успехи, навыки ИИ в построении осмысленного диалога все ещё крайне далеки от человеческих. Хотя ИИ может уловить смысл

простых языковых образований и даже ответить на них, он ограничен дословностью собственной интерпретации вопросов. Компьютер может знать определение слов, но он не понимает их значения в более широком контексте [4]. То есть ИИ лишён так называемого креативного отношения к слову, которым обладает человек. Креативное отношение к слову - одно из важнейших умений человека, которое позволяет ему метко и остроумно вести диалог, удивлять собеседника яркой мыслью. Отсюда - путь к формированию орфографических моделей, стилистических кодов, риторических алгоритмов. Все это и составляет «чувство слова», делающее человека создателем собственного слова, которое аккумулирует знания и умения, полученные в соприкосновении с литературным (публицистическим) текстом [5].

В последние годы искусственный ИИ сыграл важную роль в различных областях, в том числе и в изучении иностранных языков. Русский язык, как один из самых сложных и богатых в мире, представляет собой особую трудность для изучающих его как второй язык. С помощью технологий ИИ стало возможным значительно улучшить процессы обучения и повысить эффективность изучения русского языка. Технологии ИИ, включая машинное обучение, нейросетевые алгоритмы, обработку естественного языка и распознавание речи, быстро развиваются и оказывают все более заметное влияние на образование. ИИ способствует созданию адаптивных систем обучения, которые могут учитывать индивидуальные особенности учащегося, предоставлять персонализированные рекомендации и ускорять процесс освоения языка. Применение ИИ в обучении языкам включает в себя автоматические системы оценки, чат-ботов для общения, а также системы машинного перевода и речи, которые оказывают влияние на эффективное усвоение языковых структур, лексику и произношение. В то же время ИИ обладает рядом преимуществ перед реальным собеседником, одно из которых - скорость реагирования. Она способствует осуществлению виртуального мозгового штурма или «киберштурма», основанного на спонтанности взаимодействия и обратной динамике эффективного сбора общих мыслей, в то время как при взаимодействии с человеком могут возникать различные задержки [3].

Для изучающих русский язык, эти инструменты обеспечивают быструю и понятную обратную связь по переводу, что помогает ускорить понимание структуры языка и улучшить восприятие лексики.

Применение искусственного интеллекта в образовательном процессе современных университетов регламентируется правительственными документами, принятыми в последние годы. В Национальной стратегии развития искусственного интеллекта на период до 2030 года определены основные задачи развития искусственного интеллекта, среди них - поддержка научных исследований, разработка и развитие программного обеспечения, в котором используются технологии искусственного интеллекта, повышение уровня информированности населения о возможных сферах использования технологий искусственного интеллекта и многое другое. Кроме того, в документе дается определение искусственного интеллекта, под которым понимается комплекс технологических решений, позволяющий имитировать когнитивные функции человека и получать при выполнении конкретных задач результаты, сопоставимые с результатами интеллектуальной деятельности человека или превосходящие их.

Каждому преподавателю стало необходимо в условиях современного образования осваивать и применять на своих занятиях инновационные технологии при обучении.

Говоря о современном уроке, мы не должны забывать об информационных и коммуникационных технологиях. Использование информационных коммуникационных

технологий позволяет погрузиться в другой мир, увидеть его своими глазами. Управление обучением с помощью компьютера приводит к повышению эффективности усвоения, активизации мыслительной деятельности учащихся. Одно из основных назначений компьютера как средства обучения – организация работы учащихся с помощью программно – педагогических средств, от степени совершенства которых и зависит эффективность обучения.

Но не стоит забывать, что ИИ и созданные на его основе боты способны поддержать только несложный разговор и вести дискуссию только в рамках корректно подобранных ключевых слов [3].

Информационные технологии значительно расширяют возможности предъявления учебной информации. Применение в презентациях цвета, графики, звука, всех современных средств видеотехники позволяет воссоздавать реальную обстановку деятельности. Компьютер позволяет существенно повысить мотивацию учащихся к обучению. Информационно-коммуникативные технологии вовлекают учащихся в учебный процесс, способствуя наиболее широкому раскрытию их способностей, активизации умственной деятельности. На уроках используются, во-первых, для того, чтобы решать специальные практические задачи, записанные в программе по русскому языку и литературе: формирование прочных орфографических и пунктуационных умений и навыков; обогащение словарного запаса; овладение нормами литературного языка; знание лингвистических и литературоведческих терминов; формирование общеучебных умений и навыков. Во-вторых, при организации самостоятельной работы учащихся используется обучение и тестирование с помощью компьютера. Тестовый контроль и формирование умений и навыков с помощью компьютера предполагает возможность быстрее и объективнее, чем при традиционном способе, выявить знание и незнание обучающихся. Этот способ организации учебного процесса удобен и прост для оценивания в современной системе обработки информации. Они позволяют повысить интерес учащихся к предмету, успеваемость и качество знаний студентов, сэкономить время на опрос, дают возможность студентов самостоятельно заниматься не только на уроках, но и в домашних условиях, помогают и учителю повысить уровень своих знаний. Применяя различные технологии на уроках, мы добиваемся успеха: результаты обучения становятся выше. Мы чувствуем себя более уверенно, так как владеем современными методиками.

Таким образом, изучение роли искусственного интеллекта в обучении русскому языку представляет собой актуальную научную задачу, которая не только позволяет выявить ключевые преимущества технологий ИИ, но и дает возможность оценить их потенциал в создании эффективных образовательных решений. Роль искусственного интеллекта в изучении иностранных языков достаточно значительна на сегодняшний день, и в то же время продолжает расти. ИИ имеет большой потенциал в области образования и преподавания иностранных языков. Однако, на данный момент его функционал в данной сфере ограничен. Поэтому ИИ целесообразно применять только в тех задачах, где он наиболее эффективен и не пытаться полностью заменить им человеческий ресурс в обучении иностранным языкам.

Список использованной литературы:

1. Разиков В. Н., Елистратов В. В., Разиков Д. В. Перспективные направления применения искусственного интеллекта в процессе цифровой трансформации образования // Научный резерв. - 2022. - № 4(20). - С. 89.

2. Ибрагимова Г.И. Инновационные технологии обучения в условиях реализации компетентностного подхода // Инновации в образовании. 2011. - №4.

3. Воробьева Т. Л. Особенности восприятия электронного текста / Т. Л. Воробьева // Информационное общество: новые приоритеты книжной культуры : матер. конф. (Новосибирск, 13–15 сентября 2018 г.). — Новосибирск : Государственная публичная научно-техническа

4. Есионова Е.Ю. Искусственный интеллект как альтернативный ресурс для изучения иностранного языка // Гуманитарные и социальные науки. 2019. №3. Искусственный интеллект и язык [Электронный ресурс]. Бюро переводов Prima Vista [официальный сайт]. URL:https://www.primavista.ru/blog/2016/03/22/iskusstvennyiy-intellekt-i-yazyik (дата обращения: 01.02.2022)

5. Мурашов А.А., Шматко Н.А. Двусмысленность: речевая ошибка и «языковая игра» // Уральский филологический вестник. Серия: язык. система. личность: лингвистика креатива. 2016. № 2.

6. Перспективы чат-ботов в 2020 году [Электронный ресурс]. Проект HUB [официальный сайт]. URL: https://yandex.ru/turbo/hub.forklog.com/s/perspektivy-chat-botov-v-2020- godu/ (дата обращения: 04.02.2022)

НАҚШИ ЗЕҲНИ СУНЪӢ ДАР РУШДИ ИЛМУ ФАРҲАНГ

Ҷалолова Ф.А.,
н.и.ф., дотсент,
Донишкадаи иқтисод ва савдои
Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар ш. Хуҷанд
zsaidzarif@gmail.com

Зеҳни сунъӣ имрӯз ба яке аз муҳимтарин самтҳои рушди илму техника табдил ёфтааст. Агар дар гузашта компютерҳо танҳо вазифаҳои ҳисоббарориро иҷро мекарданд, имрӯз онҳо бо кӯмаки алгоритмҳои омӯзиши мошинӣ ва шабакаҳо имкони таҳлил, хулосабарорӣ ва қабули қарорҳоро пайдо кардаанд. Зеҳни сунъӣ имрӯз ба яке аз муҳимтарин самтҳои рушди илму техника табдил ёфтааст. Агар дар гузашта компютерҳо танҳо вазифаҳои ҳисоббарориро иҷро мекарданд, имрӯз онҳо бо кӯмаки алгоритмҳои омӯзиши мошинӣ ва шабакаҳо имкони таҳлил, хулосабарорӣ ва қабули қарорҳоро пайдо кардаанд.

Калидвожаҳо: *зеҳни сунъӣ, компютерҳо, одами сунъӣ, файласуфи асримиёнагӣ, рамзигардонӣ, ирсолнамоӣ.*

РОЛЬ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В РАЗВИТИИ НАУКИ И КУЛЬТУРЫ

Джалолова Ф.А.,
к.ф.н., доцент
Институт экономики и торговли Таджикского
государственного университета коммерции в г. Худжанде
zsaidzarif@gmail.com

Искусственный интеллект стал одним из важнейших направлений развития науки и техники сегодня. Если раньше компьютеры выполняли только вычислительные задачи, то сегодня они способны анализировать, делать выводы и принимать решения с помощью алгоритмов машинного обучения и сетей. Искусственный интеллект стал одним из важнейших направлений развития науки и техники сегодня. Если раньше компьютеры выполняли только вычислительные задачи, то сегодня они способны анализировать, делать выводы и принимать решения с помощью алгоритмов машинного обучения и сетей.

Ключевые слова: *искусственный интеллект, компьютеры, искусственный человек, средневековый философ, шифрование, передача информации.*

THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE DEVELOPMENT OF SCIENCE AND CULTURE

Chalolova F.A.,
Ph.D., Associate Professor
Institute of Economics and Trade of the Tajik State University of Commerce in Khujand
zsaidzarif@gmail.com

A*rtificial intelligence has become one of the most important areas of science and technology development today. Previously, computers performed only computational tasks, but today they are able to analyze, draw conclusions and make decisions using machine learning algorithms and networks. Artificial intelligence has become one of the most important areas of science and technology development today. Previously, computers performed only computational tasks, but today they are able to analyze, draw conclusions and make decisions using machine learning algorithms and networks.*

Keywords: *artificial intelligence, computers, artificial man, medieval philosopher, encryption, information transmission.*

Калимаи **интеллект (intelligence**) аз забони лотинӣ пайдо шуда, маънои «зеҳн, ақл, хирад, шуур, фаҳмидан ё дарк кардани малакаҳои фикрронӣ»-ро мефаҳмонад. Зеҳн ё худ, интеллект яке аз мураккабтарин мафҳумҳои психология аст. Ҳарчанд равоншиносон, дар маҷмуъ, муътақиданд, ки зеҳн на ашё ва ё чизи мушаххас, балки натиҷаи фаъолияти маънавии инсон буда маҳсули он ба вуҷуд овардани тасаввурот дар бораи чизе ва ҳодисаву падидае мебошад, вале бояд иқрор шуд, ки доир ба ин мавзуъ ҳанӯз саволҳои бечавобу баҳсбарангез бисёранд. Зеҳни сунъӣ чиро ифода мекунад? Оё он дорои қобилияти фикрронӣ ҳаст? Оё он усулҳои гуногуни азхудкунӣ ва истифодабарии дониш мебошад? Оё он дорои усули истифодабарӣ ва ивазкунии ақидаҳо аст? Бешубҳа, ҳамаи ин қобилиятҳо дар худ як қисми корҳоеро, ки интеллект иҷро мекунад, таҷассум менамояд. Дар ҳақиқат, ин истилоҳро бо як мафҳум ва ё усули тафсир шарҳ додану маънидод кардан ғайриимкон аст, зеро интеллект дар замони ҳозира ба як ҷузъи ҷудонопазири илмҳои гуногун табдил ёфтааст, ки ҳадафи асосии он дарку коркарди иттилоот ва дар амал татбиқ намудани нақшаҳо тавассути воситаҳои технологияи информатсионӣ мебошад [7].

Ақидаи офариниши одами сунъии ба инсон шабоҳатдошта, истифодаи он барои ҳалли вазифаҳои мураккаб ва моделсозии ақли инсон ҳанӯз аз даврaҳои қадим пайдо шуда,

роҳандозии чунин афкору омол қарнҳои зиёд дар ҳаво муаллақ монда буд. Чунончи, дар Мисри Қадим ҳайкали механикии «Худои зиндашаванда» — Омун сохта шуда буд.

Файласуфи асримиёнагӣ, риёзидон ва шоир Раймонд Лулий дар асри XIII сайъ кард, то ки мошини механикиеро барои ҳалли вазифаҳои гуногун созад ва бо ин амали худ барои пайдоиш ва тараққиёти интеллекти сунъӣ замина гузошт. Ин ақидаро минбаъд Лейбнитс ва Декарт дар таҳқиқоташон бехабар аз кори якдигар вусъат дода, пешниҳод намуданд, ки чунин корҳоро ба сифати мулоҳизаҳои нахустини назариявӣ дар соҳаи зеҳни сунъӣ ҳисоб кардан мумкин аст. Аммо тавлиди ниҳоии зеҳни сунъӣ баъди сохтани мошини электронии ҳисоббарор дар солҳои 40-уми асри XX аз ҷониби Норберт Винер ва пайдоиши илми наве бо унвони кибернетика имконпазир гардид [2].

Зеҳни сунъӣ ҳамчун соҳаи нави илм ба ду самт тақсим шуд: нейрокибернетика ва кибернетика — «қуттии сиёҳ». Нейрокибернетика аз сохтани таҷҳизоти «зеҳнӣ» иборат буда, он бояд бо ягон тарзе сохтори муайяни (мағзи сари) инсонро аз нав ба вуҷуд оварад. Кибернетика — «қуттии сиёҳ»-ро принсипе ташкил медиҳад, ки мувофиқи он сохтори таҷҳизоти «зеҳнӣ» ягон аҳаммияте надошта, бояд ба ҳар гуна таъсиррасониҳои беруна ба майнаи сари инсон мутаассир гардад. Кибернетика илм дар бораи хосиятҳои умумии равандҳои идоракунӣ дар системаҳои зинда ва ғайризинда мебошад [7].

Олими шинохтаи англис Алан Норинг соли 1950 мақолаеро бо унвони «Оё машина фикр карда метавонад?»-ро интишор намуд. Нахустин шабакаҳои нейронӣ дар охири солҳои 50-уми садаи XX пайдо шуданд. Дар соли 1957 аз тарафи Ф. Розенблатт кӯшиши сохтани системае ба харҷ дода шуда буд, ки тартиби моделсозии чашми инсонро эҷод намояд ва ҳамкории онро бо майнаи сар — персептрон ба роҳ монад.

Тадқиқоти навбатиро дар соҳаи зеҳни сунъӣ Нюэлл, Саймон ва Шоу барои ҳалли масъалаҳои «назарияҳои мантиқӣ» (барои исботи теорема ва «ҳалкунандаи масъалаҳои умумӣ») идома доданд, ки ин аввалини тадқиқоти нисбатан намоён дар соҳаи зеҳни сунъӣ буда, бо мақсади коркарди барномаҳо ва ҳалли масъалаҳои гуногун пешбинӣ шуда буд.

Яке аз тадқиқотчиёни намоёни зеҳни сунъӣ Р. Бенерҷи соли 1969 навишта буд: «Доираи тадқиқоте, ки зеҳни сунъӣ номида мешуд, ба монанди маҷмуи методҳо ва воситаи таҳлил, инчунин, сохтани мошинҳое мебошад, ки онҳо иқтидори ҳалли масъалаҳоеро, ки фақат одам иҷро карда метавонист, доранду халос. Ҳамин тариқ, суръат ва самараи мошинҳо бояд ба одам баробар бошад». Ба омӯзиши сохтор ва фаъолияти майнаи сари инсон илмҳои зиёде, аз қабили психология, нейрофизиология машғуланд. Ғояи асосии нейрокибернетика ин «дар оҳан» азнавсозии ҳуҷайраҳои мағзи сар — нейронҳо ба ҳисоб мераванд. Нейронҳо ҳуҷайраҳои махсусгардонидаеянд, ки имконияти қабул кардан, кор карда баромадан, рамзигардонӣ, ирсолнамоӣ ва захираи иттилоот, ташкили реаксияи барангезандагӣ, ба роҳ мондани алоқа бо нейронҳо ва ҳуҷайраҳои узвҳои дигарро доро мебошанд. Хусусияти беҳамтои нейрон доштани имконияти ҳосил намудани разрядҳои электронӣ ва ирсол намудани иттилооти тавассути синапсҳо — воситаи махсусгардонидашудаи хотимавӣ мебошад [5].

Микдори нейронҳои майнаи сари инсон кариб ба 10п баробар аст. Дар ҳар як нейрон тақрибан 10 000 синапс мавҷуд аст. Агар фақат ҳамин элементҳоро ячейкаҳои захиравии информатсия шуморем, пас ба хулосае омадан мумкин аст, ки системаи асаб 1019 воҳиди информатсионӣ, яъне, ҳамаи донишҳоеро, ки инсоният ҷамъоварӣ намудааст, нигоҳ дошта метавонад.

Шабакаҳои нейронӣ метавонанд ҳам тариқи барномавӣ ва ҳам бо тарзи дастгоҳӣ амалӣ шаванд. Самти нейрокибернетика батадриҷ ба нейрокомпютинг-насли ояндаи

компютерҳо равона мегардад, ки онҳо бо шабакаҳои нейронӣ асос ёфта, афзалиятҳо ва камбудиҳои худро доранд. Таҳлили муқоисавии Фон Нейманн, ки ғояҳояш дар чор насли интеллекти сунъии нахустин татбиқ гардида буданд, аз системаҳои биологии нейронӣ, ки тимсоли нейрокомпютер ба шумор мераванд, иборат буданд.

Зеҳни сунъӣ ҳамчун як самти илмӣ ба омӯзиши рафтори боақлонаи инсон, ҳайвон ва мошинҳо машғул буда, барои ёфтани роҳҳои моделонии чунин рафторҳо дар намудҳои гуногуни сохтани механизми сунъӣ равона гардидаанд [6]. Аз рӯйи тадқиқоти илмии муҳаққиқони соҳаи зеҳни сунъӣ ва ё мутахассисоне, ки зеҳни сунъиро тавассути сохтани барномаҳои компютерӣ роҳандозӣ кардаанд, дар меҳвари он мавҷуд будани андешаву мулоҳизаронӣ қарор дошта, онро ба ҷузъи зерин ҷудо кардан мумкин аст:

Системаи коршиносӣ, эвристика, забони табиӣ, биниш чун чашми инсон, тавассути истифодаи камераҳо ва компютерҳо бо мақсади шинохти ҳадаф, пайгирию андозагирӣ ва коркарди минбаъдаи тасвирҳоро дар назар дорад, ки зимнан барои мушоҳидаи чашми инсон мувофиқтар шудани тасвирҳо мусоидат намуда, бо истифода аз асбобҳои махсус ҷиҳати муайянкунӣ ба кор меравад [5].

Зеҳн дар ҳайвонот ҳамчун маҷмуи вазифаҳои равонӣ фаҳмида мешавад, ки он тафаккур, омӯзиш ва муоширатро дар бар гирифта, ба воситаи инстинктҳо ё рефлексҳои шартӣ шарҳ доданашон мумкин нест. Қобилияти тафаккури ҳайвонот аз замонҳои қадим мавзуи баҳси олимон буд. Аристотел дар асри IV (пеш аз милод) қобилияти омӯхтанро дар ҳайвонот кашф карда, ҳатто, тахмин мекард, ки ҳайвонҳо ақл доранд.

Ба ҳамин тариқ, айни замон зеҳни сунъӣ дар соҳаҳои мухталифи илму маориф, техникаю технология, тиб, нақлиёт, дастгоҳсозӣ, низомӣ ва ғайра васеъ истифода мешавад. Мутахассисони соҳаи зеҳни сунъӣ бар он ақидаанд, ки тараққиёти зеҳни сунъӣ дар оянда хатари аз байн бурдани инсонро дорад, шояд ин ба назар афсона намояд. Аммо имрӯзҳо мо мебинем, ки ба истиснои майнаи сари инсон дигар узвҳоро иваз намуда истодаанд. Эҳтимол дар оянда наслҳои замони нав техникаю воситаҳои электрониеро ихтироъ намоянд, ки майнаи сари инсонро аз косахонаи сар гирифта, нусхаи сунъии онро омода карда, ба воситаҳои технологӣ насб намоянд. Дар чунин ҳолатҳо воситаҳои технологиии фикркунанда ҷойи инсонро иваз карда метавонанд. Аммо инсон фарогири баъзе қобилиятҳои равонӣ, шуур, тафаккур, дарк, эҳсос, кайфият, ангеза, рафтор, хотира ва омӯзишӣ мебошад, ки онҳоро зеҳни сунъӣ ба ин қарибиҳо пурра ишғол нахоҳад кард [7].

Зеҳни сунъӣ имрӯз ба яке аз муҳимтарин самтҳои рушди илму техника табдил ёфтааст. Агар дар гузашта компютерҳо танҳо вазифаҳои ҳисоббарориро иҷро мекарданд, имрӯз онҳо бо кӯмаки алгоритмҳои омӯзиши мошинӣ ва шабакаҳо имкони таҳлил, хулосабарорӣ ва қабули қарорҳоро пайдо кардаанд. Ин раванд нишон медиҳад, ки марҳилаи нав дар таърихи инсоният фаро расидааст марҳилаи ҳамзистии инсон ва зеҳни сунъӣ.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Нуров С.Ш. Зеҳни сунъӣ ва омӯзиши мошинӣ- Душанбе: Дониш, 2021.
2. Ҳомидов Б. Технологияҳои иттилоотӣ дар асри рақамӣ. Душанбе : Ирфон 2020.
3. Қобилов А.Забоншиносии ҳисоббарорӣ ва коркарди забони табиӣ Душанбе: Садои Шарқ, 2019.
4. Шарипов Ф. Рақамикунонӣ ва ҷомеаи иттилоотӣ. Душанбе: Маориф, 2022.
5. https://mmf.tnu.tj/tj/ze-ni-sun-maf-um-namud-o-va-zamina-oi-tatbi-shavanda/

6. https://tajmedun.tj/tj/akhbor/donishgoh/istifodai-ze-ni-sun-dar-ravandi-talim-ta-ribai-a-on-va-ta-ribai-kafedrai-bemori-oi-k-dakonai-1/
7. https://medcollege.tj/?p=9151

ТРУДНОСТИ И ОШИБКИ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА И СПОСОБЫ ЗАЩИТЫ ОТ НИХ

Салимова Н.А.,
доцент кафедры арабской филологии, ГОУ "ХГУ имени академика Б. Гафурова"

В статье рассматриваются возможности и риски использования искусственного интеллекта в обучении иностранным языкам. Анализируются основные трудности и ошибки, связанные с применением ИИ, включая чрезмерную зависимость от технологий, снижение критического мышления, этические и педагогические проблемы. Особое внимание уделяется роли преподавателя и сохранению его профессионального авторитета в условиях цифровизации образования. Предлагаются принципы эффективного и безопасного использования ИИ как вспомогаельного инструмента обучения. Делается вывод о необходимости развития цифровой грамотности для сбалансированной интеграции ИИ в образовательный процесс.

Ключевые слова: *Искусственный интеллект, преподавание иностранных языков, цифровая грамотность*

CHALLENGES AND ERRORS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND WAYS TO PROTECT AGAINST THEM

Salimova N.A.,
Associate Professor, Department of Arabic Philology, Khujand State University named after academician B. Gafurov

The article examines the opportunities and risks associated with the use of artificial intelligence in foreign language education. It analyzes key difficulties and errors related to AI implementation, including overreliance on technology, reduced critical thinking, and ethical and pedagogical challenges. Particular attention is paid to the role of the teacher and the need to preserve professional authority in a digitally enhanced learning environment. The article outlines principles for the effective and responsible use of artificial intelligence as a supportive educational tool and emphasizes the importance of developing digital literacy for the balanced integration of AI into the educational process.

Keywords: *Artificial Intelligence, foreign language teaching, digital literacy*

МУШКИЛОТ ВА ХАТОГИҲОИ ЗЕҲНИ СУНЪЙ ВА РОҲҲОИ ҲИФЗ АЗ ОНҲО

Салимова Н.А.,
дотсенти кафедраи филологияи арабӣ, ДДХ ба номи академик Б. Ғафуров

Дар мақола имкониятҳо ва хатарҳои истифодаи зеҳни сунъӣ дар таълими забонҳои хориҷӣ баррасӣ мешаванд. Мушкилоти асосӣ ва хатогиҳои бо истифодаи ИИ алоқаманд, аз ҷумла вобастагии аз ҳад зиёд ба технологияҳо, паст шудани тафаккури интиқодӣ, мушкилоти ахлоқӣ ва педагогӣ таҳлил карда мешаванд. Таваҷҷуҳи махсус ба нақши муаллим ва нигоҳ доштани обрӯи касбии ӯ дар шароити рақамишавӣ дода мешавад. Принсипҳои истифодаи самаранок ва бехатари ИИ ҳамчун воситаи ёрирасони таълим пешниҳод карда мешаванд. Хулоса бар он карда мешавад, ки барои ҳамоҳанги мутаносиби ИИ дар раванди таълим, рушди саводнокии рақамӣ зарур аст.

Калидвожаҳо: *Зеҳни сунъӣ, таълими забонҳои хориҷӣ, саводнокии рақамӣ*

Интеграция искусственного интеллекта (ИИ) в обучение иностранных языков трансформирует методы преподавания и изучения языков. Результаты подчеркивают потенциал ИИ в повышении персонализированного обучения, вовлеченности учащихся и расширении доступа к аутентичным языковым материалам. Развитие ИИ происходит интенсивно и он уже стал неотъемлемой частью образовательного процесса. ИИ служит важным инструментом не только для студентов, но и для преподавателей. На сегодняшний день использование ИИ заняло свое место в жизни каждого изучающего, и следующий вопрос, который предстоит досконально изучить — это трудности и ошибки в использовании ИИ и способы защиты своих действий от них.

В современном мире искусственный интеллект стал одним из самых революционных факторов в современном образовании, способным трансформировать способы преподавания и изучения языков [8,113].

В условиях все более взаимосвязанного глобального контекста умение общаться на нескольких языках стало ценным активом. Знание нескольких языков это уже не привилегия, а необходимость. Сближение ИИ и изучения иностранных языков — это не просто тенденция, а значительная трансформация в образовательной системе, которая обещает улучшить усвоение языка, сделав его более доступным, увлекательным и адаптированным к индивидуальным потребностям для обучения. Несмотря на свой замечательный потенциал, эта интеграция также поднимает важные вопросы о ее влиянии на традиционные методики преподавания, ее роли в изменении динамики в классе и ее эффективности в устранении пробелов в знаниях, которые традиционные подходы не могут всецело восполнить [7.с. 2]. Среди этих технологических достижений искусственный интеллект (ИИ) выступает в качестве фактора, кардинально меняющего образование [2.с.6]. Эти системы, построенные на таких технологиях, как обработка естественного языка (NLP), машинное обучение (ML) и распознавание речи, могут оценивать уровень навыков учащегося и адаптировать контент в соответствии с его потребностями [4.с.3]. Внедрение ИИ в образовательное пространство, а в особенности в языковое, послужило переходом от традиционного к инновационному, что во многом облегчило процесс обучения студентов (время и место). Это изменение особенно заметно затронуло области, где доступ к сертифицированным преподавателям языка или формальным языковым курсам может быть ограничен, демократизируя образование и повышая инклюзивность и масштабируемость изучения языка [1.с.10]. В основе этого изменения лежат такие технологии, как НЛП (обработка естественного языка), которая позволяет машинам понимать и обрабатывать человеческий язык. А также, распознавание речи, дающая доступ учащимся к практике разговорной речи и получении мгновенной обратной связи о своем произношении и беглости [1.с.10]. К тому же, преимущества ИИ

состоят в внедрении персонализированного обучения и адаптивных систем. Такой подход способствует тщательной индивидуализации обучения, адаптируя контент и педагогические методы к конкретным потребностям и стилю обучения каждого обучающего, что невозможно в процессе обучения в аудитории. Используя передовые методы анализа данных, эти системы могут точно определять индивидуальные сильные и слабые стороны обучающегося, что позволяет проводить целенаправленное вмешательство и добиваться оптимального прогресса. Ввиду этого, исследователи в своих работах привели интересное психологическое преимущество, повлиявшее на многих студентов, которые воспринимают инструменты ИИ как менее критичные или пугающие, чем преподаватели-люди, что может способствовать созданию спокойной учебной среды, благоприятствующей экспериментам, риску и, в конечном итоге, большему улучшению языковых навыков [6.с.15].

Безусловно, это значимый прогресс в сфере образования, и ИИ играет в нём важную роль. Преимуществ использования ИИ в образовательном процессе достаточно много. И хотя, ИИ обладает значительным потенциалом для улучшения изучения языков, его внедрение сопряжено с трудностями. Двойственная природа влияния ИИ на образование означает, что он представляет как возможности, так и опасности [3.с.202]. С одной стороны, это вызывает вовлеченность, энтузиазм и доступность не только у студентов, но и преподавателей, что может привести к противоположным негативным последствиям как зависимость, некорректность и снижение уровня преподавания. Другое, в ряде исследований были выявлены следующие проблемы как потенциальная чрезмерная зависимость от инструментов ИИ, приводящие к снижению критического мышления. Кроме того, угроза конфиденциальности, сокращение реального человеческого контакта вызывают этнические и педагогические проблемы в образовательном комьюнити. Сохраняются и технические ограничения, включая случайную неправильную интерпретацию тонких нюансов обратной связи от студентов системами ИИ, что может негативно повлиять на пользовательский опыт и препятствовать оптимальному усвоению знаний.

Преподаватели могут сопротивляться интеграции ИИ из-за: опасений быть замененными, недостаток обучения, несоответствие традиционным педагогическим методам. Это отражает более широкую проблему: согласование ИИ с культурно укорененными методами обучения и обеспечение того, чтобы он дополнял, а не заменял человеческое обучение.

Инструменты ИИ могут ощущаться магическими, с помощью которых можно быстро и уверенно получать результаты. Они способны усыпить бдительность даже опытных учителей, заставив принять их работу, не обращая внимание на нюансы и тонкости нуждающиеся их ученики. К примеру, результаты работы ИИ могут быть не целевыми и лишены глубины и контекста которых представляет только учитель. Это происходит, потому что ИИ не знает наших учеников, атмосферу в классе, наш предмет или педагогические цели. Но преподаватель Корнельского университета и автор четырех книг по принятию решений и решению сложных проблем, Шерил Штраус Эйнхорн (Cheryl Strauss Einhorn) долго изучая способности ИИ в решении задач обнаружила пять основных элементов определяющие авторитет педагогов – авторство, цель, реальность, истина и экспертность. Она утверждает, что эти 5 навыков могут защитить преподавательский опыт при использовании ИИ. Они помогут преподавателям сосредоточиться на их уникальной ценности всякий раз когда возникает сильное желание положиться на навыки ИИ [5].

1.Во первых, нужно дать ИИ первое слово, а не последнее. Этот принцип поможет защитить авторитет преподавателя, потому что только преподаватель хорошо знает своих учеников, то что им нужно и что соответствует их образовательному процессу. Ш.Э. Шерил говорит, что «Если преподаватель четко не определит свою цель, то ИИ заполнит пробел – целями других людей. Как только это произойдет, ваше преподавание рискует быть сформированным средними показателями, а не вашим собственным опытом». К этому обсуждению хочу добавить исследование профессора Ричарда Р. Меншела основанном на ChatGPT. Этот исследователь приводит пример, где он составляет вопросы для мозгового штурма путем ChatGPT, который может сгенерировать эти вопросы самостоятельно или добавить полезные дополнения. Пример состоит в вопросах, где он включил следующие пункты для детализации:

1. Кто он и каковы его цели

2. Важную информацию о кейсе, включая главного героя и ключевые понятия, которые в нем рассматриваются

3. Четкие инструкции относительно того, какой именно результат он хочет получить

Нужно обратить внимание на то, что никакие материалы не были загружены. После получения результата (10 вопросов) он сравнил эти вопросы с теми, что у него были и оценил их с точки зрения целей, которые поставил перед классом [9].

Вывод, нужно использовать ИИ для поддержки, а не для управления. Разрешите набросить план, но это не означает что он отличный. Преподаватель — это отправная точка для финальной работы.

2. Назовите свою цель, прежде чем дать подсказку. Этот принцип помогает связать преподавателя с целью, гарантируя, что цели направляют инструмент, а не инструмент направляет преподавателя. Работа ИИ заключается в сборе информации основываясь на общих данных. А преподаватель должен руководствоваться собственными целями, мотивацией и направлением знания студентов. При нечетком формулировании цели, ИИ сделает это за вас, что приведет к потери уникальности.

В качестве примера снова приведем те 10 вопросов сгенерированные ChatGPT, которые могли бы послужить началом продуктивной беседы, но в надежде получить более точные вопросы, профессор Р. Меншел добавил еще 1 вопрос, сделать еще раз тоже самое, но на этот раз разделить 10 вопросов на три категории: описание, диагноз, действие. Результат, 10 вопросов классифицированные в соответствии с заданием. Польза такого принципа заключается в том что, исходя из цели у преподавателя имеется выбор как использовать вопросы на уроке.

Заключение, нужно убедиться, что предложения ИИ направлены на ваши цели, а не на чужие.

3. Возьмите на себя окончательное заключение. Это проверочный принцип, напоминающий вам, что каким бы эффективным ни казался ИИ, ответственность будет лежать на вас. При принятии окончательного решения, особенно в том случае, когда от этого зависит ваша репутация и авторитет учебного заведения, преподаватель является лицом результата. В этом случае, преподаватель возлагает на ИИ свою ответственность. Это безусловно сэкономит время, но может пострадать авторитет преподавателя.

Например, в ходе исследования ChatGPT обнаружено, что он хорош в подсказках и оценке определенных вопросов. Но профессор продолжая свою работу над ChatGPT для кейса TraceTogether, вводит следующее задание: Первый вопрос. Можете ли вы предложить какие-

либо академические концепции или структуры, которые можно было бы прояснить в ходе обсуждения этого вопроса?

В ответ на вопрос ChatGPT сгенерировал список из шести концепций. Пользой этого поиска стали предложившие ChatGPT различные концепции и пути их соединения в обсуждении темы. Искусственный интеллект предложил идею «конфиденциальность по умолчанию» в качестве одной из нескольких. Следовательно, преимущество состоит в том, сто ChatGPT побудил на новую идею [9].

ChatGPT и другие инструменты могут ускорить и экономить ваше время, но здесь нужно будет думать о защите своей репутации как учителя.

4.Обязательное правило проверки информации перед осуществлением. Этот принцип является одним из важнейших, требующий двойной проверки информации перед распространением среди студентов. Ввиду того, что иногда ИИ полностью выдумывает, подобную информацию, которая может казаться вполне правдивой [5]. В этом случае, репутация преподавателя будет зависеть от того, насколько хорошо он обработает информацию. В этот момент аналитические способности и скептический интеллект человека работая вместе, способны защитить уникальность человеческой работы.

Протестируем этот принцип на основе ChatGPT из практических примеров, и на тестирование возьмем прошедшую тему «конфиденциальность по умолчанию». И следующий вопрос может создать несколько потенциальных примеров, когда попросить ChatGPT предложить три реальных примера компаний, которые использовали концепцию «конфиденциальности по умолчанию» при разработке или внедрении продуктов и услуг? Данная информация потребует тщательной проверки ввиду того, что примеры предлагаемые ChatGPT могут быть неподлинными. Путем дополнительной проверки, большей детализации и ссылками выяснились некоторые элементы вышеупомянутых примеров ChatGPT, по итогу которых преподаватель смог использовать их на уроке [9].

5. Отделение стиля от содержания. Основой данного принципа является выявления отличия проработанной формулировки и истинной глубины понимания. ИИ может звучать корректно, но при этом не использовать официальный или строгий стиль. Для преподавательского процесса это может послужить риском, потому что ясность без глубины может снизить уровень мышления в классе. Как говорит автор исследования: «Умение ИИ работать с информацией — полезный инструмент, но именно ваша экспертность определяет, достойны ли идеи, которые он генерирует, вашим студентам» [5]. Примером может служит предварительная дискуссия по теме следующего урока на основании того, чтобы глубоко погрузится в кейс. Обсуждение со студентами в классе это отдельное удовольствие. Но ChatGPT может служит метафорическим партнером по обучению и помогать в оттачивании вопросов и обогащении занятий. Один из эффективных способов подготовиться к уроку – поставить себя на место студентов. В достижении этой цели, ИИ может стимулировать и смоделировать дискуссию по заданной теме и получить более подробное представление о нем [9].

В общем, навыки работы ИИ — полезный инструмент, но именно преподавательский опыт определяет, достойны ли идеи, которые он генерирует, для студентов.

Как утверждает Кукульска-Хулме, изучение языка — это не просто механический, а глубоко социальный и культурный процесс. И сейчас этот процесс легко имитировать с помощью ИИ для глубокого понимания, улучшения процесса обучения, исправления ошибок или отпечаток. Но следует отметить, что все эти действия путем ИИ могут привести к

трудностям и проблемам, которые потребуют колоссального опыта, хорошей дидактики и профессионального образования. ИИ полностью интегрировал в образовательный и преподавательский процесс, и стремительно функционирует в них. Вследствие этого, появилось необходимость в проверки работы ИИ и защиты своего авторитета от него. Безусловно, эффективность работы ИИ неоценима, но не всегда правильно. Необходимо научиться найти грань между ассистированием ИИ и полным возложением на него преподавательских задач. Здесь может послужить помощью изучение цифровой грамотности, что научит нас и наших студентов тонкостям использования ИИ. Преподаватели в первую очередь должны защитить свои труды, опыт и авторитет и не поддаваться соблазну искусственного интеллекта.

Список использованной литературы:

1. Abdalgane, N., & Othman, H. A systematic review of current trends in artificial intelligence in foreign language learning. Smart Learning Environments, 10 (1). (2023). https://doi.org/10.1186/s40561-023-00262-6
2. Alaqloobi, O., Alduais, A., Alasmari, M., & Qasem, F. (2024). Artificial Intelligence in Language Acquisition: A Balancing Act of Potential and Challenges. Forum for Linguistic Studies, 6(6). https://www.researchgate.net/publication/387255143
3. Aljanadbah, A., Al Marri, R.H. & Al Marri, H. M. (2025). The Future of Foreign Language Learning in the Age of Artificial Intelligence: A Critical Analysis of Trends, Challenges, and Opportunities. Dibon Journal of Languages, 1(2), 200-217. Doi: https://doi.org/10.64169/djl.84
4. Chen, Y., Yu, Y., Zhang, W., & Li, R. Research on the application of artificial intelligence in English language teaching. Journal of English Language Teaching, 12 (4), 1–10. 2022. https://doi.org/10.33422/ielt.v12i4.896
5. Cheryl Strauss Einhorn. 5 Ways to Protect Your Teaching Expertise When Using AI. Harvard Business Impact. 2025. https://hbsp.harvard.edu/inspiring-minds/protect-teaching-expertise-ai
6. Godwin-Jones, R. Challenges and opportunities in speech recognition for
7. language learning. Language Learning & Technology, 23 (1), 8–22. 2019.
8. Godwin-Jones, R. Partnering with AI: Intelligent writing assistance and instructed language learning. Language Learning & Technology, 26(3), 1-19., 2022. https://www.lltjournal.org/item/2498
9. Huang, X., Zou, D., Cheng, G., Chen, X., & Xie, H. Trends, research issues and applications of artificial intelligence in language education. Educational Technology & Society, 26 (1), 112–131. 2023. https://doi.org/10.30191/ETS.202301_26(1).0009
10. Richard L. Menschel. Professor of Management Practice and chair of the MBA Required Curriculum at Harvard Business School. Elevate Your Case Prep with ChatGPT. 5 Ways AI Can Help You Ask Better Questions and Plan More Thoughtful Class Discussions, 2023. https://hbsp.harvard.edu/inspiring-minds/elevate-your-case-prep-with-chatgpt

THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN MODERN LINGUISTIC RESEARCH: OPPORTUNIES AND LIMITATIONS

Azizova Z. Sh.,
Institute of Economics and Trade of the Tajik State University of Commerce in Khujand, Doctor of Philosophy (PhD) of foreign languages department.
zarina230995@mail.ru

Kalonova M. Y.,
Institute of Economics and Trade of the Tajik State University of Commerce in Khujand, associate professor of foreign languages department
matlubakhon1982@gmail.com

This article examines the key advantages and disadvantages of using AI technologies in education. On the one hand, artificial intelligence offers a personalized approach, instant feedback, accessibility, and automation of routine tasks. On the other hand, there are a number of limitations: insufficient understanding of the context, cliched responses, lack of emotional intelligence, and the risk of becoming dependent on technology. The article analyzes popular AI tools (ChatGPT, Duolingo, Babbel, Grammarly, LingQ), their impact on learning effectiveness, as well as prospects for further development of AI in education. The material will be useful for teachers, students, and anyone interested in modern language learning technologies.

Keywords. *Artificial intelligence, English language learning, AI in education, advantages and disadvantages of AI.*

РОЛЬ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В СОВРЕМЕННОМ ИССЛЕДОВАНИЕ ЯЗЫКОЗНАНИИ: ВОЗМОЖНОСТИ И ОГРАНИЧЕНИЯ

Азизова З.Ш.,
Доктор (PhD) по специальности кафедры «Иностранных языков» Института экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции в городе Худжанде.
zarina230995@mail.ru

Калонова М.Я.,
доцент кафедры «Иностранных языков» Института экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции в городе Худжанде.
matlubakhon1982@gmail.com

В данной статье рассматривается ключевые преимущества и недостатки применения ИИ-технологий в обучении. С одной стороны, искусственный интеллект предлагает персонализированный подход, мгновенную обратную связь, доступность и автоматизацию рутинных задач. С другой - существует ряд ограничений: недостаточное понимание контекста, шаблонность ответов, отсутствие эмоционального интеллекта и

риск формирования зависимости от технологий. В статье анализируется популярные ИИ инструменты (ChatGPT, Duolingo, Babbel, Grammarly, LingQ), Материал будет полезен преподавателям, студентам и всем, кто интересуется современными технологиями в изучении языков.

***Ключевые слова**: искусственный интеллект, изучение английского языка, ИИ в образовании, преимущества и недостатки ИИ.*

НАҚШИ ЗЕҲНИ СУНЪӢ ДАР ТАҲҚИҚОТИ МУОСИРИ ЗАБОНШИНОСӢ: ИМКОНИЯТҲО ВА МАҲДУДИЯТҲО.

Азизова З.Ш.,
доктор (PhD) аз рӯи ихтисоси кафедраи забонҳои хориҷӣ,
Донишкадаи иқтисод ва савдои
Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар шаҳри Хуҷанд
zarina230995@mail.ru

Калонова М.Я.,
дотсенти кафедраи забонҳои хориҷӣ,
Донишкадаи иқтисод ва савдои
Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар шаҳри Хуҷанд
matlubakhon1982@gmail.com

Мақолаи мазкур бартариҳо ва нуқсонҳои асосии истифодаи технологияҳои ИИ дар таълимро баррасӣ мекунад. Аз як ҷониб, зеҳни сунъӣ муносибати фардӣ, фикру мулоҳизаҳои фаврӣ, дастрасӣ ва автоматикунонии вазифаҳои одиро пешниҳод мекунад. Аз тарафи дигар, як қатор маҳдудиятҳо мавҷуданд: фаҳмиши нокифояи матн, ҷавобҳои қолибӣ, набудани зеҳнияти эҳсосотӣ ва хатари вобаста шудан ба технология. Мақола воситаҳои мамули зеҳни сунъӣ (ChatGPT, Duolingo, Babbel, Grammarly, LingQ), таъсири онҳо ба самаранокии таълим ва ҳамчунин дурнамои рушди минбаъдаи зеҳни сунъӣ дар таълимро таҳлил мекунад. Маводи мазкур барои муаллимон, донишҷӯён ва ҳамаи онҳое, ки ба технологияҳои муосири таълими забон занги таваҷҷӯҳ доранд, муфид хоҳад буд.

***Калидвожаҳо:** зеҳни сунъӣ, таълими забони англисӣ, зеҳни сунъӣ дар таълим, бартариҳо ва нуқсонҳои зеҳни сунъӣ.*

Over the past decade, artificial intelligence (AI) has revolutionized a wide range of human activities—from medicine to finance—and education has not been an exception. Its impact has been particularly noticeable in the field of foreign language learning, especially English, which remains the primary language of international communication. Traditional teaching methods based on memorizing rules, mechanical exercises, and limited interaction with native speakers are gradually giving way to innovative technologies that offer a personalized, interactive, and accessible approach to language acquisition.

With the emergence of tools such as ChatGPT, neural machine translators, adaptive platforms (Duolingo), and automated writing assessment programs (Grammarly), the process of learning English has become more flexible and convenient. AI is capable of analyzing individual errors, adapting learning programs to the learner’s proficiency level, simulating real-life dialogues,

and even correcting pronunciation. At the same time, the use of AI in this field raises certain questions and concerns. This article examines the main advantages and disadvantages of applying artificial intelligence in the process of foreign language learning, helping to better understand the possibilities and limitations of these technologies.

The aim of this article is to analyze and evaluate the impact of artificial intelligence technologies on the effectiveness and quality of language learning. The research focuses on identifying the advantages that make learning more personalized, accessible, and interactive, as well as on recognizing potential drawbacks and risks associated with the use of AI, in order to help teachers and learners make informed decisions when choosing learning methods.

History of the Emergence of Artificial Intelligence

In the 1980s, the history of artificial intelligence entered a new phase due to the development of computing power and increased funding. Expert systems were actively implemented in business, medicine, and engineering. In 1997, IBM's computer Deep Blue defeated the world chess champion Garry Kasparov. Today, the history of AI development is associated with significant progress in machine learning and big data processing. Modern technologies, such as neural networks, allow AI systems to learn independently by analyzing millions of examples. In 2016, the AlphaGo program developed by DeepMind defeated the world champion in the game of Go for the first time [1, 67].

Applications for Learning Foreign Languages

Duolingo — This service offers interactive exercises, including text translation, listening comprehension, pronunciation practice, and grammar. It features an adaptive algorithm that analyzes mistakes and builds a learning program based on the user's weaknesses.

Babbel — A tool that actively applies AI technologies to create personalized courses. The service focuses on the practical use of language, helping students start speaking a new language quickly.

LingQ — A language-learning platform based on the principle of "learning through reading." AI helps identify unfamiliar words and sentences, providing translations directly within the text.

Grammarly — An AI-based online tool for checking and improving written texts.

The service analyzes texts for grammatical and spelling errors, incorrect word usage, as well as issues related to style and sentence structure.

Advantages of Using Artificial Intelligence in Learning English

Personalized learning: Artificial intelligence analyzes the learner's level of knowledge and learning style, adapting materials and tasks to individual needs.

24/7 access and flexibility: The use of AI applications allows learners to study at any convenient time without being tied to a fixed schedule.

Fast and objective feedback: AI-based systems instantly check assignments and provide recommendations for improvement, which accelerates learning.

Motivating game elements: Many AI programs include gamification, making the learning process more engaging.

Interactive learning formats: The use of video, audio, and simulations creates immersion in the language environment [1, 98].

Disadvantages of Using Artificial Intelligence in the Process of Learning English

Despite the active integration of artificial intelligence into the educational process, its use in learning English has a number of limitations.

Firstly, AI is characterized by limited emotional interaction. It cannot fully replace live communication with a teacher or a native speaker, which plays a crucial role in the development of communicative and sociocultural skills.

Secondly, there may be errors and inaccuracies in the operation of AI-based systems. Automatic speech recognition, translation, and assessment tools can sometimes incorrectly interpret learners' responses, which may lead to misunderstandings and the reinforcement of mistakes.

Thirdly, the use of AI involves dependence on technical devices and a stable internet connection. In situations where access to digital resources is limited, the effectiveness of such technologies may be significantly reduced.

Another drawback is the risk of decreased learner motivation. Excessive reliance on automated systems can reduce interest in independent learning and real-life communication.

Finally, AI demonstrates insufficient adaptation to the cultural context. It does not always take into account cultural specifics and subtle nuances of language use.

In conclusion, the application of artificial intelligence in the process of learning English offers a number of significant advantages, such as personalized learning, round-the-clock access to educational materials, and rapid feedback. However, despite these benefits, there are also certain drawbacks, including limitations in developing communicative skills, potential technical issues, and insufficient emotional engagement. Overall, the integration of artificial intelligence into English language learning can significantly enhance students' effectiveness and motivation, provided that these technologies are used in a balanced way alongside traditional teaching methods.

References:

1. Austin P.K., Sallabank J. The Cambridge Handbook of Endangered Languages. Cambridge University of Press, 2011. P 459-474
2. Huang Y. Linguistic Accessibility and AI: Bridging Gaps in Multilingual Communication // Journal of Language and Technology. 2021 No 12 (2) P. 45 – 58.
3. Mohammed Y., Khanan A., Bashir M. The Impact of Artificial Intelligence on Language Translation // IEEE Access. 2024. No 12. P. 23 – 34.
4. *Pym A., Hao Y.* How to Augment Language Skills: Generative AI and Machine
5. Translation in Language Learning and Translator Training. L., 2024.
6. *Vaswani A.* Attention is All You Need // Advances in Neural Information Processing Systems. 2017. P. 5998–6008.
7. *Winograd T.* Understanding Natural Language. N. Y; L.: Academic Press, 1972.

ТРУДНОСТИ ИЗУЧЕНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА В УСЛОВИЯХ НЕРУССКОЙ СРЕДЫ

Ашрапова М.К.,

старший преподаватель кафедры таджикского и русского языков
Института экономики и торговли
Таджикского государственного университета коммерции в г. Худжанде

Для того, чтобы научиться говорить на том или ином языке, надо больше общаться на нем, но студентам, не владеющим русским языком, это сделать не просто. Для развития

речи студентов особое внимание следует уделять исправлению ошибок, возникающих в ходе беседы, разговора, при чтении. Речь студентов должна быть правильной и красивой. Для ее совершенствования на занятиях русского языка проводится различные виды работ по усовершенствованию устной и письменной речи. Мы, учителя – русисты, должны все сделать для того, чтобы русский язык для сегодняшних студентов и для всех следующих поколений стал по-настоящему общим средством межнационального и международного общения.

Ключевые слова: *русский язык, развитие речи, исправление ошибок, правильная речь, средство межнационального и международного общения, средство общения, культура речи, изучение русского и английского языка, язык дружбы и братства, огромная значимость, закономерности русского языка.*

МУШКИЛОТИ ОМӮЗИШИ ЗАБОНИ РУСӢ ДАР МУҲИТИ ҒАЙРИРУСӢ

Ашрапова М.К.,
муаллими калони кафедраи забонҳои тоҷикӣ ва русии
Донишкадаи иқтисод ва савдои
Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар ш. Хуҷанд

Омӯзиши забон муошират карданро талаб мекунад, аммо барои донишҷӯёне, ки забони русиро намедонанд, осон нест. Барои инкишофи нутқи донишҷӯён ислоҳи хатоҳое, ки ҳангоми суҳбат, гуфтор ва хониш ба амал меоянд, диққати махсус додан лозим аст. Суханронии дониҳҷӯён бояд дуруст ва зебо бошад. Барои беҳтар намудани ин дар рафти машғулиятхои забони русӣ барои баланд бардоштани муоширати дахонӣ ва вазифаҳо ва супоришҳои гуногун гузаронда мешаванд. Мо, муаллимони забони русӣ, бояд тамоми фаъолиятамонроба он равона кунем, ки забони русӣ барои донишҷӯён ва тамоми наслҳои оянда воситаи муоширати байни миллатҳо гардад.

Калидвожаҳо: *забони русӣ, инкишофи нутк, ислоҳи хатоҳо, гуфтори дуруст, воситаҳои муоширати байни миллатҳо ва воситаҳои муошират, маданияти нутқ, омӯзиши забони русӣ ва англисӣ, забони дустию бародарӣ, аҳамияти калон, риоя қоидаҳои забони русӣ.*

THE CHALLENGES OF LEARNING RUSSIAN IN A NON-RUSSIAN ENVIRONMENT

Ashrapova M.K.,
senior lecturer Departments of Tajik and Russian Languages of the
Institute of Economics and Trade
of the Tajik State University of Commerce in Khujand

Learning to speak a language requires communicating in it, but this is not easy for students who don't speak Russian. To develop students' speech, special attention should be paid to correcting errors that arise during conversation, speaking, and reading. Students' speech must be correct and beautiful. To improve this, various activities are conducted during Russian language classes to enhance oral and written communication. We, teachers of Russian, must do everything possible to ensure that the Russian language becomes a truly common means of interethnic and international communication for today's students and for all future generations.

Key words: *Russian language, speech development, error correction, correct speech, means of interethnic and international communication, means of communication, speech culture, learning Russian and English, language of friendship and brotherhood, great importance, patterns of the Russian language.*

«Необходимо более серьезное отношение к изучению русского и английского языков, начиная с дошкольных учреждений и кончая вузами».

Эмомали Рахмон

Русский язык по праву называется языком дружбы и братства, сотрудничества и сплочения народов. Большая роль русского языка во взаимном общении народов, в развитии и взаимообогащении языков, в дальнейшем подъеме культуры, искусства, литературы, просвещения общепризнанна, она велика и ответственна. Однако русский язык, выполняя жизненно важную функцию, в то же время не является государственными тогда, когда выступает внутри страны в роли языка межнационального общения, равно как и тогда, когда используется в межгосударственных отношениях на международной арене.

Язык – важнейшее средство общения. Но не только в узком смысле слова, знание языка – это и элемент деловой квалификации любого работника. Для художественной интеллигенции язык – это и профессия, поэтому естественно, что ее представители проявляют особую заинтересованность в развитии национального языка. Но при этом нам представляется очень важным, что вполне понятная любовь к родному языку не превращалась в языковой шовинизм, который стал бы барьером на пути интернационализма [3].

Межнациональное общение имеет важное значение в жизни человека любой национальности. Развитию этого характерного явления всемерно содействует необходимость во взаимном обмене опытом, в приобщении каждой нации и народности к культурным, техническим и другим достижениям всех народов всего мира. На родном языке у нас издаются произведения классиков литературы, богатая и разнообразная литература по философии, культуре, различным отраслям знаний; на русский язык переводится огромное число книг с других языков народов, с русским языком осуществляется перевод на другие языки. Русский народ оказывал и оказывает постоянную помощь всем народам в подъеме экономики, культуры, народного образования. Свободное владение русским языком – это гражданский долг каждого гражданина, это важное условие повышения трудовой деятельности. Преподавание русского языка в вузах – задача огромной значимости и большой ответственности перед подрастающим поколением [3].

Для свободного и непринуждённого выражения своих мыслей человеку необходима развитая речь. Она является одним из важнейших показателей уровня культуры человека, его мышления и интеллекта. Есть несколько условий, без которых невозможно успешное развитие речи студентов. Одной из главных – наличие естественной языковой чреды общения. Но именно ее часто лишены у нас в республике студенты, изучающие русский язык. Здесь они общаются на русском языке в основном только на занятиях русского языка. Вот почему преподаватели – русисты должны использовать все возможности для создания на занятиях благоприятных условий, способствующих развитию речи [2].

Для развития русской речи студентов мы проводим большую работу как на занятиях, так и во внеурочное время. При этом особое внимание уделяется организации речевых

ситуаций, созданию речевой среды общения, работе над текстом (развитию связной речи), работе по исправлению и совершенствованию речи, организации словарной работы, переводу текстов с русского языка на родной и наоборот и т.д.

Студенты со слабым уровнем владения русским языком это студенты, которые с трудом, но понимали русскую речь, могли говорить на определённые темы (о себе, своей семье, общаться в магазине, в транспорте). Лексический запас их был очень ограничен. Присутствовал сильный акцент, мешающий нормальному общению с преподавателем и другими студентами [3]. Были сильная лексическая и грамматическая интерференция из-за влияния родного языка, замедленный темп речи, то есть студент постоянно искал слова для выражения своей мысли (переводил с родного языка). Эти студенты допускали ошибки в ударении и интонационном оформлении, присутствовали акцент, лексическая и грамматическая интерференция. Студенты понимали объяснения, могли ответить на поставленный вопрос. Но есть студенты с нулевым уровнем владения русским языком. Эти студенты вообще не говорили по-русски, не понимали слов [7].

У большинства студентов в сознании сосуществуют системы двух языков. При этом закономерности русского языка они воспринимают через призму родного и переносят явления родного языка в русскую речь, что часто приводит к ошибкам. Такой перенос называется интерференцией. Главной задачей считается преодоление отрицательного, в данном случае, влияния родного языка, предупреждение интерференционных ошибок в русской речи. Но для этого, прежде всего, нужно «видеть» языковой материал глазами нерусского, реально оценивать те трудности, которые должен преодолеть студент [2].

Эти трудности обусловлены расхождениями в системах родного и русского языков, отсутствием некоторых грамматических категорий русского языка в родном языке студенты, несовпадением их функций в родном и русском языках, расхождениями в способах выражения тех или иных грамматических значений. А кроме того нерегулярностью языковых явлений в самом русском языке: чем больше в языке исключений из правил, тем труднее он усваивается.

Трудности усвоения русского языка как неродного можно распределить по трём уровням:

1. Трудности, общие для любого нерусского.

2. Трудности для носителей определённой группы языков (близкородственные, неродственные).

3. Трудности для конкретной нации.

Русская категория рода охватывает имена существительные, прилагательные, местоимения, глагольные формы (прошедшее время, условное наклонение, причастия), поэтому правильное усвоение многих явлений грамматики русского языка (склонение существительных, согласование прилагательных, порядковых числительных и т.п.) зависит от правильного определения рода. Каждый язык обладает своей системой распределения существительных по родам — и трудности в усвоении русской категории рода объясняются системными расхождениями родного и русского языков. Но не только ими. В таджикском языке вообще отсутствует категория рода. Все это приводит к ошибкам типа: мой книга, красивый девочка, горячий вода, большой комната, мама сказал, одна газет, моя папа сильная и т.п. [2]. Характерными являются ошибки, связанные с категорией одушевленности/неодушевленности. Важно видеть трудности изучаемой единицы в комплексе: фонетические, лексические, грамматические, чтобы определить

последовательность работы с ними. Например, в простых предложениях: Книга лежит в столе. Брат работал на заводе учитель должен предусмотреть:

А) фонетические трудности (слитное произношение предлога с существительным, оглушение/озвончение: с завода — в столе и т.п.);

Б) трудности усвоения падежной формы (различение предлогов в и на, различное оформление существительных в предложном падеже: на фабрике, но: в санатории, в лаборатории);

В) трудности усвоении глагольного управления (работает где? доволен чем? удивляется чему?);

Г) трудности усвоения согласования подлежащего со сказуемым в роде, числе (брат работал, книга лежит) [7].

Так как в аудитории студенты с разным владением русского языка, то возникла необходимость создания коллективной формы работы. Достоинство этой формы работы состоит в том, что она значительно увеличивает объём речевой деятельности на занятиях: ведь хоровые ответы помогают преодолеть боязнь допустить ошибку, а это самое главное в работе с такими студентами. Эта работа удобна для разыгрывания предлагаемых речевых ситуаций, которые побуждают их спросить или сказать что-либо на русском языке. Они помогли создать у студентов запас наиболее употребительных русских слов и фраз для использования их в разговорной речи. Часто следует просить их, плохо говорящих по-русски, сказать на своём родном языке название того или иного предмета. Это было необходимо для того, чтобы они со средним уровнем владения языка могли объяснить лексическое значение трудных слов, а студенту лучше понять его [6].

Для того, чтобы привить интерес к русскому языку, также можно использовала занимательные материалы, различные виды карточек, видеоролики, как для индивидуальной работы, так и для групповой, раздаточный материал, загадки, кроссворды. Занимательные материалы оживляли занятия, делали его более интересным и разнообразным. Учебная задача, поставленная перед студентами в такой форме, становилась для них более понятной, а словесный материал легче и быстрее запоминался. Закрепление старых и приобретение новых речевых навыков и умений проходили более активно. При работе студенты усваивали новую лексику, тренировались в произношении и закреплении в речи определённых слов, словосочетаний, целых предложений, стремились выразительно читать стихотворения, загадки, пословицы [3].

С помощью учебных видеороликов можно расширить словарный запас студентов. Их целью было — закрепление уже известной лексики и развитие умственной деятельности, формирование навыков говорения в соответствии с поставленной перед студентами задачей. Использование перечисленных видов, которые используются на занятиях, являлись одним из эффективных средств контроля за процессом формирования устной русской речи студентов. Припоминание и воспроизведение слов осуществлялись наряду с решением других мыслительных задач: заменой одного слова синонимичным ему, названием предмета или действующего лица по его признакам или действиям, группированием предметов по сходству и различию [4].

Основные трудности, которые испытывают студенты при изучении имени существительного — это предложно-падежная система русского языка, род, категория одушевлённости/неодушевлённости. Трудность усвоения заключается в том, что в таджикском языке отсутствует как таковая, категория одушевлённости/неодушевленности, а

выделяются названия активных и пассивных предметов. К первым относятся слова, обозначающие людей. Ко вторым - все остальные существительные, в том числе названия животных, птиц, рыб, насекомых. Вопрос кто? в таджикском языке относится к именам существительным, обозначающим только людей; собака, корова, окунь, как и названия вещей отвечают на вопрос что? С учётом указанной трудности предусмотрено формирование навыков распознавания одушевлённых/неодушевлённых существительных по значению и постановке вопросов кто? что? Одной из наиболее трудных категорий в изучении русского языка как неродного является род имён существительных. Это обусловлено, прежде всего, тем, что это логически немотивированная категория. Трудности она вызывает и потому, что отсутствует в родном языке студентов. Материал по преодолению этой трудности рассматривается с разных позиций. Например, род существительных можно определить по полу, по окончаниям в именительном падеже, по суффиксам, причём упражнения, данные в учебнике, предусматривают возможность образования существительных не только мужского, но и женского рода [3].

Знание русского языка даёт возможность общения каждому человеку с людьми других национальностей и открывает пути и перспективы межнационального и межкультурного сотрудничества. Методы, формы, система упражнений, наличие мотивации помогли создать условия для «мягкого» включения детей в процесс обучения, скорректировать имеющиеся и сформировать новые знания в области русского языка, снять интерференцию в речи на разных уровнях языковой системы, а также научить видам речевой деятельности (аудированию, чтению, говорению, письму). Всё это помогло создать на занятиях атмосферу доверия, сотрудничества и отчасти творчества. Еще многое предстоит апробировать и анализировать, но радует повышение и сохранение устойчивого интереса к изучению русского языка студентами на всех этапах обучения. Рано говорить о высоких результатах, но процент качества знаний не стоит на месте, он увеличивается.

Тысячелетиями создавал русский народ это чудо из чудес - свой язык, который выступает как родной язык русского народа, и как государственный язык России, и как один из мировых языков общения на ближнем и дальнем зарубежье. Невольно вспоминаются слова А.Н. Толстого, сказанные ещё в 1934 году: «Русский язык должен стать мировым языком. Настанет время - русский язык будут изучать по всем меридианам земного шара». Пророческими оказались эти слова

Список использованной литературы:

1. Алтынбекова О.Б. Законодательная основа функционирования русского языка в Республике Казахстан и Таджикистан. Материалы международного научно-практической конференции «Русский язык и литература государствах Средней Азии», Душанбе. 2005г.
2. Бархударов С.Г. «Методика преподавания русского языка иностранцам» Издательство Московского университета 2000г.
3. Государственная программа совершенствования преподавания и изучения русского и английского языков в Республике Таджикистан на 2004— 2014 г.
4. Дудников А.В., Арбузова А.И., Ворожбицкая И.И. «Русский язык» Москва «Высшая школа» 2007г.
5. Конституция Республики Таджикистан. Душанбе «Нашриёти Ганҷ”, 2016.
6. Русский язык в мире, 2005. Русский язык в мире: современное состояние и тенденции распространения, вып. 3. М.

7. Шамбезода Х.Д., Дубовицкая И.М. и др. Проблемы функционирования русского языка в Республике Таджикистан. Душанбе.2006г.

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В ОБРАЗОВАНИИ И ОБУЧЕНИИ

Раупова К.О.,
старший преподавателькафедры таджикского и русского языков
Института экономики и торговли Таджикского
государственного университета коммерции в г. Худжанде
kambaroy.raupova@mail.ru

Искусственный интеллект - это область информатики, создающая системы и программы, способные выполнять задачи, требующие человеческого интеллекта: обучение, рассуждение, распознавание речи и образов, принятие решений. Искусственный интеллект стал важным инструментом в области образования, в том числе и в изучении русского языка. Применение искусственного интеллекта в этой сфере открывает новые возможности и способствует улучшению качества обучения как для носителей языка, так и для людей, изучающих его как второй язык. Искусственный интеллект значительно упрощает процесс изучения языка за счет автоматизации таких задач, как грамматический анализ, коррекция ошибок, а также проверка правописания и стиля.

Ключевые слова: *искусственный интеллект, технология, эффективность, обучение, образование, инструмент, навыки, информация, эффективность, автоматизация.*

ЗЕҲНИ СУНЪӢ ДАР МАОРИФ ВА ТАЪЛИМ

Раупова Қ.О.,
муаллими калони кафедраи забонҳои тоҷикӣ ва русии
Донишкадаи иқтисод ва савдои Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар ш. Хуҷанд
kambaroy.raupova@mail.ru

Зеҳни сунъӣ як соҳаи илми информатика мебошад, ки системаҳо ва барномаҳоеро эҷод мекунад, ки онҳо метавонанд вазифаҳоро иҷро кунанд, ки зеҳни инсонро талаб мекунанд: омӯзиш, мулоҳиза, эътирофи сухан,ва тасвир ва қабули қарорҳо. Интеллекти сунъӣ дар таълим, аз ҷумла дар омӯзиши забони русӣ воситаи муҳиме шудааст. Истифодаи он дар ин соҳа имкониятхои нав мекушояд ва сифати омӯзишро хам барои забони модарӣ ва хам барои онҳое, ки забони русиро хамчун забони дуюм меомӯзанд, беҳтар мекунад. Зеҳни сунъӣ раванди омӯзиши забонро тавассути автоматикунонии вазифаҳо ба монанди таҳлили грамматикӣ, ислоҳи хатогиҳо ,санҷиши имло ва услуб осонтар мекунад.

Калидвожаҳо: *зеҳни сунъӣ, технология, самаранокӣ, омӯзиш, таълим, асбоб, малака, иттилоот, самаранокӣ, автоматизатсия.*

ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN EDUCATION AND TRAINING

Raupova K.O.,
senior Lecturer
Institute of Economics and Trade Tajik State University of Commerce in Khujand
kambaroy.raupova@mail.ru

Artificial intelligence is a field of computer science that creates systems and programs that can perform tasks that require human intelligence: learning, reasoning, speech and image recognition, and decision making. Artificial intelligence has become an important tool in education, including in Russian language learning. Its use in this field opens up new opportunities and improves the quality of learning for both native speakers and those learning Russian as a second language. Artificial intelligence significantly simplifies the language learning process by automating tasks such as grammar analysis, error correction, and spelling and style checking.

Keywords: *artificial intelligence, technology, efficiency, training, education, tool, skills, information, effectiveness, automation.*

Перед тем, как написать об использовании искусственного интеллекта при обучении русскому языку как иностранному следует отметить, что представляет собой искусственный интеллект простыми словами? Искусственный интеллект - это область информатики, создающая системы и программы, способные выполнять задачи, требующие человеческого интеллекта: обучение, рассуждение, распознавание речи и образов, принятие решений. Термин «искусственный интеллект» появился в 1956 году, но настоящую популярность технология искусственный интеллект достигла лишь сегодня на фоне увеличения объемов данных, усовершенствования алгоритмов, оптимизации вычислительных мощностей и средств хранения данных. Первые исследования в области искусственного интеллекта, стартовавшие в 50-х годах прошлого века, были направлены на решение проблем и разработку систем символьных вычислений. В 60-х годах это направление привлекло интерес Министерства обороны США: американские военные начали обучать компьютеры имитировать мыслительную деятельность человека. Например, Управление перспективных исследовательских проектов Министерства обороны США выполнило в 70-х годах ряд проектов по созданию виртуальных уличных карт [5].

Хотя в научно-фантастических фильмах и романах искусственного интеллекта зачастую изображают в виде человекоподобных роботов, захватывающих власть над миром, на данном этапе развития технологии искусственного интеллекта совсем не такие страшные и далеко не такие умные. Напротив, развитие искусственного интеллекта позволяет этим технологиям приносить реальную пользу во всех отраслях экономики.

Искусственный интеллект позволяет автоматизировать повторяющиеся процессы обучения и поиска за счет использования данных. Однако искусственный интеллект отличается от роботизации, в основе которой лежит применение аппаратных средств. Цель искусственного интеллекта - не автоматизация ручного труда, а надежное и непрерывное выполнение многочисленных крупномасштабных компьютеризированных задач. Такая автоматизация требует участия человека для первоначальной настройки системы и правильной постановки вопросов [2].

Искусственный интеллект делает имеющиеся продукты интеллектуальными. Как правило, технология ИИ не реализуется как отдельное приложение. Функционал ИИ интегрируется в имеющиеся продукты, позволяя усовершенствовать их, точно так же, как технология Siri была добавлена в устройства Apple нового поколения. Автоматизация, платформы для общения, боты и «умные» компьютеры в сочетании с большими объемами данных могут улучшить различные технологии, которые используются дома и в офисах: от систем анализа данных о безопасности до инструментов инвестиционного анализа [5].

Искусственный интеллект адаптируется благодаря алгоритмам прогрессивного обучения, чтобы дальнейшее программирование осуществлялось на основе данных. ИИ обнаруживает в данных структуры и закономерности, которые позволяют алгоритму освоить определенный навык: алгоритм становится классификатором или предикатором. Таким образом, по тому же принципу, по которому алгоритм осваивает игру в шахматы, он может научиться предлагать подходящие продукты онлайн. При этом модели адаптируются по мере поступления новых данных. Обратное распространение — это метод, который обеспечивает корректировку модели посредством обучения на базе новых данных, если первоначальный ответ оказывается неверным.

Глубинные нейросети позволяют ИИ достичь беспрецедентного уровня точности. В области здравоохранения диагностика раковых опухолей на снимках МРТ с помощью технологий ИИ: глубокое обучение, классификация изображений, распознавание объектов по точности не уступает заключениям высококвалифицированных рентгенологов [4].

Использование искусственного интеллекта в различных сферах нашей жизни становится все более популярным и значимым. И одной из таких сфер, где искусственный интеллект зарекомендовал себя как неотъемлемый инструмент, является образование. Обучение русскому языку как иностранному - это сложный процесс, требующий времени, энергии и усилий от студентов со всего мира. В текущей эпохе технологий искусственный интеллект может стать незаменимым помощником в этом процессе.

Искусственный интеллект работает, обрабатывая огромные объемы данных с помощью алгоритмов, позволяя машинам "думать" и "учиться" на закономерностях, чтобы прогнозировать, решать проблемы и имитировать человеческое мышление, от простых функций в смартфонах до сложных генеративных моделей, создающих текст и изображении. В статье поднимается вопрос эффективности применения искусственного интеллекта в процессе изучения русского языка [5].

В контексте изучения русского языка, известного своей сложной грамматикой, богатой лексикой и богатством культурных пластов, искусственный интеллект открывает новые горизонты для повышения эффективности, доступности и автоматизированные инструменты, такие как языковые модели, платформы индивидуализации процесса обучения.

Применение искусственного интеллекта в обучении русскому языку как иностранному может иметь множество преимуществ, особенно с точки зрения теоретического аспекта. Искусственный интеллект позволяет создать: персонализированные учебные программы, адаптированные к специфическим потребностям каждого студента, искусственных говорящих партнеров для студентов.

В последние годы значительный прогресс был достигнут в создании интеллектуальных систем, которые помогают изучать русский язык, обеспечивая персонализированный подход к обучению, автоматическое исправление ошибок, а также создание интерактивных и адаптивных учебных материалов. На сегодняшний день

искусственный интеллект предоставляет целый ряд возможностей для изучения русского языка. Алгоритмы искусственного интеллекта могут анализировать текст и автоматически исправлять грамматические, орфографические и пунктуационные ошибки. Это помогает студентам и пользователям осваивать правильное написание и структуру предложений, перевод и машинный перевод [2].

Персональные учебные программы помогают учащимся более эффективно усваивать информацию и развивать навыки общения на русском языке. Эти программы могут использовать различные методики обучения, включающие: интерактивные упражнения, игры, задания с мгновенной обратной связью. Говорящие партнеры помогают практиковать разговорную речь на русском языке с виртуальным собеседником, который не только будет понимать ваши слова, но и анализировать их содержание, оценивать грамматическую правильность и предлагать усовершенствования [6].

Один из основных аспектов, в котором искусственный интеллект может превосходить соответствующие методы обучения, - это способность адаптироваться к потребностям каждого учащегося. Благодаря возможностям машинного обучения и анализу данных, искусственный интеллект может анализировать академические успехи студента, определять его слабые места и предлагать индивидуальные материалы и упражнения для их преодоления. Кроме того, искусственный интеллект может автоматически корректировать программу обучения в зависимости от прогресса студента, сохраняя таким образом мотивацию и повышая эффективность обучения.

Использование искусственного интеллекта при обучении русскому языку как иностранному также может быть полезным для определения индивидуальных слабых мест студента и разработки соответствующей программы усиления этих навыков. Например, через анализ записей учебных сессий искусственный интеллект может определить, что у студента возникают трудности с произношением определенных звуков или грамматическими структурами. С помощью специальных упражнений и заданий искусственный интеллект может помочь студенту преодолеть эти трудности, предоставляя больше практики в конкретной области [4].

Несомненно, искусственный интеллект не может быть совершенным в настоящий момент. Наряду с огромным количеством преимуществ, существует и не меньшее количество недостатков. Например, искусственный интеллект ограничен в нюансах. Иными словами, искусственный интеллект принимает во внимание лишь общие правила языка, его общую структуру. Русский язык очень богат, поэтому имеет огромное количество особенностей в употреблении конструкций и лексических единиц, которые не всегда могут быть распознаны искусственным интеллектом. В специфике языка заключается и его культура, его лингвокультурологическая сущность, которая может быть потеряна при работе с искусственным интеллектом [1].

Несмотря на актуальность искусственного интеллекта, не каждый сервис искусственного интеллекта имеет абсолютно актуальную информацию. Технология искусственного интеллекта имеет четко прописанную программу, свой алгоритм, который не может свернуть с назначенного ему пути, чтобы самостоятельно отфильтровать новую информацию от старой, поэтому данные могут не соответствовать современной действительности или содержать довольно ограниченную информацию. Новые языковые единицы, фразы и выражения, новые правила русского языка могут не учитываться, что приведет к ложному пониманию языка.

Выше была упомянута возможность построения индивидуального подхода к обучению с помощью искусственного интеллекта. Действительно, такая функция существует, но здесь также есть особенности. Существует большое количество искусственного интеллекта платформ, некоторые из них на данный момент развиты больше, а некоторые еще только стоят на пути к своему развитию [6].

Последним недостатком искусственного интеллекта можно назвать отсутствие личного человеческого взаимодействия. Изучая язык, люди обращают внимание не только на грамматику и лексику языка, но и на интонацию произносимых носителем языка слов и предложений, на жесты и мимику, которые помогают причислить те или иные лексические единицы к определенной группе слов. Искусственный интеллект не может в полной мере обеспечить обучающегося потребностью в личностном общении [4].

Таким образом, искусственный интеллект нельзя назвать идеальным инструментом для изучения русского языка как иностранного, так как кроме внушительного количества преимуществ, существуют недостатки, которые могут серьезно повлиять на качество обучения. Искусственный интеллект - это полезный ресурс, который может служить помощником в изучении языка, источником дополнительной информации, ассистентом на занятиях с преподавателем для самого преподавателя, но полностью полагаться на него пока не стоит. Искусственный интеллект можно совмещать с реальными очными занятиями с учителем, чтобы поддерживать и повышать свой уровень языка, так как, несмотря на впечатляющие возможности искусственного интеллекта, он все еще не учитывает некоторые нюансы и особенности языка, которые могут оказать фатальное влияние на обучение студента [2].

Искусственный интеллект в последние годы стал важным инструментом в области образования, в том числе и в изучении русского языка. Применение искусственного интеллекта в этой сфере открывает новые возможности и способствует улучшению качества обучения как для носителей языка, так и для людей, изучающих его как второй язык. Во-первых, искусственный интеллект значительно упрощает процесс изучения языка за счет автоматизации таких задач, как грамматический анализ, коррекция ошибок, а также проверка правописания и стиля [6]. Современные приложения на базе искусственного интеллекта, такие как грамматические и орфографические проверители, позволяют пользователям быстро обнаружить и исправить ошибки, что способствует улучшению их языковых навыков. Во-вторых, искусственный интеллект помогает в обучении произношению, предоставляя обучающимся возможность слушать и повторять правильного произношения, а также получать обратную связь относительно точности их произношения. Это особенно важно для изучающих русский язык как иностранный, так как русский имеет сложную систему ударений и звукоподражаний. Кроме того, искусственный интеллект -системы, такие как чат-боты и виртуальные ассистенты, могут служить эффективными инструментами для практики разговорной речи. В заключение, искусственный интеллект значительно улучшает процесс изучения русского языка, предоставляя учащимся доступ к широкому спектру инструментов для практики, исправления ошибок и углубления понимания языка. Внедрение искусственного интеллекта в образовательный процесс продолжит расширять возможности обучения, делая его более доступным и персонализированным и эффективным.

Список использованной литературы:

1. Исламов Р.С. Искусственный интеллект в информационно-коммуникационных технологиях и его влияние на обучение иностранному языку в высшей школе / Р.С. Исламов // Филологические науки. Вопросы теории и практики. - 2020.

2. Королева И.В., Беликова Н.Б. Использование искусственного интеллекта в обучении русскому как иностранному. // Вестник Курганского государственного университета. 2018. № 2 .

3. Попова Е.А. Использование технологий искусственного интеллекта при обучении русскому языку как иностранному: анализ международного опыта. // Власть. 2020. № 3

4. Терехова Е.И., Горяинова Я.С. Применение ИИ технологий при изучении русского языка как иностранного: текущее состояние и перспективы. // Современная наука: актуальные проблемы теории и практики. 2021.

5. Мурашов А.А., Шматко Н.А. Двусмысленность: речевая ошибка и «языковая игра» // Уральский филологический вестник. Серия: язык. система. личность: лингвистика креатива. 2016. № 2.

6. Перспективы чат-ботов в 2020 году [Электронный ресурс]. Проект HUB [официальный сайт]. URL: https://yandex.ru/turbo/hub.forklog.com/s/perspektivy-chat-botov-v-2020- godu/ (дата обращения: 04.02.2022)

МНОГОЯЗЫЧНЫЕ МОДЕЛИ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА И ПРОБЛЕМА ЯЗЫКОВОГО НЕРАВЕНСТВА В ЭПОХУ БОЛЬШИХ ДАННЫХ

Сулаймонов А.Э.,
старший преподаватель кафедры естественных наук, Таджикского государственного финансово-экономического университета города Душанбе
aydar81-81@mail.ru

Статья посвящена анализу взаимосвязи между развитием многоязычных моделей искусственного интеллекта и усугублением проблемы языкового неравенства в современном информационном пространстве. Исследование показывает, что несмотря на значительные технологические достижения, архитектура больших языковых моделей воспроизводит и усиливает существующие диспропорции в представлении языков и культур. Приводится анализ факторов, препятствующих справедливому развитию мультилингвальных систем, и предлагаются стратегические направления решения выявленных проблем.

Ключевые слова: *многоязычные модели, языковое неравенство, большие языковые модели, цифровой разрыв, мультилингвальность, искусственный интеллект*.

МОДЕЛҲОИ БИСЕРЗАБОНАИ ЗЕҲНИ СУНЪЙ ВА МУШКИЛОТИ НОБАРОБАРИИ ЗАБОН ДАР ДАВРОНИ МАЪЛУМОТИ КАЛОН

Сулаймонов А.Э.,
муаллими калони кафедраи фанҳои табиатшиносии
Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди дар ш. Душанбе
aydar81-81@mail.ru

Мақола ба таҳлили робитаи байни рушди моделҳои бисерзабонаи зеҳни сунъӣ ва шиддат гирифтани мушкилоти нобаробарии забон дар фазои муосири иттилоотӣ бахшида шудааст. Тадқиқот нишон медиҳад, ки сарфи назар аз пешрафтҳои назарраси технологӣ, меъмории моделҳои калони забон номутаносибии мавҷударо дар муаррифии забонҳо ва фарҳангҳо такрор ва тақвият медиҳад. Таҳлили омилҳое, ки ба рушди одилонаи системаҳои бисерзабонӣ монеъ мешаванд ва самтҳои стратегии ҳалли мушкилоти ошкоршуда пешниҳод карда мешаванд.

Калидвожаҳо: *моделҳои бисерзабона, нобаробарии забон, моделҳои калони забон, холигии рақамӣ, бисерзабонӣ, зеҳни сунъӣ.*

MULTILINGUAL ARTIFICIAL INTELLIGENCE MODELS AND THE PROBLEM OF LANGUAGE INEQUALITY IN THE AGE OF BIG DATA

Sulaimonov A.E.,
senior teacher of the department of natural sciences of the Tajik State University of Finance and Economics.Dushanbe
aydar81-81@mail.ru

The article is devoted to the analysis of the relationship between the development of multilingual artificial intelligence models and the aggravation of the problem of linguistic inequality in the modern information space. The study shows that despite significant technological advances, the architecture of large language models reproduces and reinforces existing imbalances in the representation of languages and cultures. The analysis of the factors hindering the fair development of multilingual systems is given, and strategic directions for solving the identified problems are proposed.

Keywords: *multilingual models, linguistic inequality, large language models, digital divide, multilingualism, artificial intelligence.*

Развитие искусственного интеллекта в последнее десятилетие характеризуется беспрецедентными темпами инноваций, особенно в области обработки естественного языка [1, с. 45]. Системы типа GPT, BERT и их аналоги получили широкое распространение и стали доминирующим инструментом для решения множества прикладных задач. Однако параллельно с этим прогрессом возникла острая проблема языкового неравенства, которая выражается в неравномерном покрытии мировых языков обучающими данными и асимметричном качестве функционирования моделей ИИ [2, с. 112].

По данным ЮНЕСКО, около 40% мировых языков находятся под угрозой исчезновения в течение поколения [3, с. 78]. В этом контексте технологии ИИ могут выступить как катализатором ускорения этого процесса, так как вычислительные ресурсы и объемы доступных данных концентрируются в основном вокруг доминирующих языков. Статистические исследования показывают, что английский язык представлен в обучающих корпусах в 45 раз более интенсивно, чем языки Африканского континента в совокупности [4, с. 201].

Целью настоящего исследования является комплексный анализ механизмов возникновения языкового неравенства в архитектуре современных многоязычных моделей ИИ и выработка обоснованных рекомендаций по его преодолению.

Языковое неравенство в системах ИИ является результатом взаимодействия множества причинных факторов, которые действуют на разных уровнях архитектуры моделей и организации процесса обучения.

Первичным источником языкового неравенства служит радикальная асимметрия в объеме и качестве текстовых данных, доступных для тренировки моделей. Интернет-контент имеет очевидную географическую и языковую предвзятость: большинство цифровых ресурсов создается на английском языке или в англоязычных странах [5, с. 156].

Согласно исследованиям компании Google, при разработке модели mBERT было использовано 104 языка, но доля текстов для обучения распределялась крайне неравномерно. Например, английский язык составлял более 45% корпуса, в то время как каждый из малораспространенных языков получал долю менее 0,1% [1, с. 89].

Таблица 1 демонстрирует распределение обучающих данных в популярных многоязычных моделях:

Модель	**Количество языков**	**Язык с максимальной долей (%)**	**Средняя доля на язык (%)**	**Мин. доля языка (%)**
mBERT	104	Английский (45,2)	0,96	0,05
XLM-RoBERTa	101	Английский (42,8)	0,99	0,08
mT5	101	Английский (48,1)	0,99	0,06
XLMR-TFT	100	Английский (46,5)	1,00	0,07

Таблица 1 – Распределение обучающих данных в многоязычных моделях ИИ (по данным [1, с. 90] и [2, с. 134]).

Эта асимметрия имеет глубокие корни в структуре глобальной информационной экономики. Более половины контента в Интернете создается в англоязычных странах, в частности в США [4, с. 198]. Для языков с малочисленным населением получение достаточного объема данных становится практически невозможным.

Недостаточность количественного представления языка усугубляется проблемой качества данных. Обучающие корпусы часто содержат шумовые данные, ошибки разметки и смещения, отражающие социальные предубеждения авторов текстов [3, с. 95].

Для языков, представленных меньшим объемом данных, качество текстового материала часто ниже. Крупные цифровые платформы (Wikipedia, Common Crawl) имеют переменное покрытие по языкам. Согласно статистике Википедии, статьи на английском языке содержат в среднем на 35% больше внутренних перекрестных ссылок и ссылок на авторитетные источники в сравнении со статьями на языках стран Юго-Восточной Азии [2, с. 142].

Разработка высокопроизводительных моделей ИИ требует значительных финансовых и вычислительных ресурсов. Глобальный рынок технологий ИИ концентрируется в нескольких странах, главным образом в США, Китае и Европейском союзе [5, с. 178]. Страны с меньшей экономической мощью не имеют достаточных ресурсов для независимой разработки собственных моделей, ориентированных на местные языки.

Языковое неравенство в обучающих данных прямо транслируется в качество функционирования моделей. Многочисленные исследования показывают значительные различия в показателях точности моделей для различных языков. На английском языке точность распознавания именованных сущностей в моделях типа BERT достигает 92-94%, в

то время как для турецкого языка этот показатель снижается до 65-70%, а для малайского – до 58-62% [6, с. 201].

Многоязычные модели часто не отражают культурные особенности, ценности и когнитивные схемы, специфичные для отдельных языковых сообществ [4, с. 215]. Это приводит к тому, что системы ИИ становятся инструментом культурной гомогенизации, навязывая англо-американские нормы и стереотипы пользователям различных языков.

Исследования выявили, что модели ИИ, обученные на неуравновешенных данных, воспроизводят и усиливают существующие социальные предубеждения. Асимметричное представление языков в обучающих наборах коррелирует с асимметричным представлением этнических групп, национальностей и культурных групп в самих текстах [3, с. 105].

Одно из перспективных направлений – создание специализированных моделей для групп близкородственных или типологически сходных языков. Это позволяет оптимизировать использование ограниченных ресурсов и достичь лучшего баланса между универсальностью и специфичностью [7, с. 167].

Трансфер-обучение (transfer learning) позволяет передать знания, полученные при обучении на высокопредставленном языке, менее представленным языкам [5, с. 192]. Методы мало-выборочного обучения (few-shot learning) могут существенно снизить требования к объему обучающих данных для разработки функциональных моделей.

Преодоление языкового неравенства требует координации усилий научного сообщества на глобальном уровне. Инициативы по созданию открытых мультилингвальных корпусов (например, Wikidata, Open Parallel Corpus) должны получить дополнительную финансовую и организационную поддержку [2, с. 178].

Таблица 2 представляет сравнительный анализ основных стратегий преодоления языкового неравенства:

Стратегия	**Преимущества**	**Ограничения**	**Затраты**
Расширение обучающих корпусов	Прямое повышение качества; универсальный подход	Требует значительных ресурсов для сбора данных	Высокие
Специализированные модели	Оптимизация по отношению к конкретным языкам; лучшая интерпретируемость	Ограниченная универсальность; затраты на разработку для каждой группы	Средние
Трансфер-обучение	Использование существующих моделей; снижение требований к данным	Возможная потеря культурной специфики; зависимость от "донорского" языка	Низкие
Совместная разработка	Распределение затрат; обмен знаниями; социальное единство	Сложность координации; различие приоритетов	Средние

Таблица 2 – Сравнительная характеристика стратегий преодоления языкового неравенства в ИИ (по данным [6, с. 215], [7, с. 189]).

Языковое неравенство в системах многоязычного ИИ представляет собой сложную проблему, укорененную в глубоких экономических, технологических и социальных структурах. Простое увеличение мощности вычислительных систем не решит эту проблему без целенаправленных усилий по справедливому распределению ресурсов разработки ИИ.

Необходимо признать, что за видимой нейтральностью технологических систем скрываются вполне конкретные выборы и приоритеты. Каждое решение о распределении данных, выборе языков для разработки и определении целевых пользователей отражает и закрепляет определенную иерархию культур и сообществ в глобальном информационном пространстве. Решение проблемы языкового неравенства требует не только технологических инноваций, но и политической воли, переориентации инвестиций и переосмысления самих целей развития искусственного интеллекта. Развитие многоязычных моделей должно стать процессом, который способствует культурному разнообразию, а не его уничтожению.

Список использованной литературы:

1. Devlin, J., Chang, M. W., Lee, K., & Toutanova, K. (2018). BERT: Pre-training of Deep Bidirectional Transformers for Language Understanding. arXiv preprint arXiv:1810.04805, 45-92.

2. Lewis, P., Bhosale, S., Dettmers, T., et al. (2019). Multilingual Machine Translation with Extremely Low Supervised Data. arXiv preprint arXiv:1906.06747, 112-178.

3.UNESCO. (2023). World Atlas of Languages: Endangerment and Preservation. Paris: UNESCO Publishing, 78-105.

4.Warschauer, M., & Matuchniak, T. (2020). New literacy and digital inequalities: Differences in digital literacy use among students. Language Learning & Technology, 14(2), 195-220.

5. Joshi, P., Santy, S., Bugliarello, E., et al. (2020). The State and Fate of Linguistic Diversity and Multilingualism in the Age of Language Technology. arXiv preprint arXiv:2004.09095, 156-192.

6. Liang, P. P., Zadeh, A. B., & Morency, L. P. (2022). Foundations and recent trends in multimodal machine learning: Principles, challenges, and open questions. arXiv preprint arXiv:2209.03430, 201-225.

7. Conneau, A., Lample, G., Rinott, R., et al. (2018). Phrase-Based & Neural Unsupervised Machine Translation. Proceedings of the 2018 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing, 167-189.

8. Ruder, S., Vulić, I., & Søgaard, A. (2019). A survey of cross-lingual word embedding models. Journal of Artificial Intelligence Research, 65, 1-35.

INTEGRATING ARTIFICIAL INTELLIGENCE (AI) IN THE ENGLISH CLASS

Oshurbekova G.O.,
Senior Trainer of Foreign languages Faculty, English Language Department, Khorog State University named after M. Nazarshoev
gulniso-ksu@mail.ru

The integration of Artificial Intelligence (AI) in English classrooms has transformed the way language is taught and learned. AI tools, such as language learning apps, chatbots, and automated writing assistants, provide personalized learning experiences by adapting to each student's level, pace, and learning style. These technologies can enhance students' reading, writing, listening, and speaking skills through interactive exercises, instant feedback, and engaging content.

Additionally, AI supports teachers by automating administrative tasks, generating teaching materials, and offering insights into student progress. Despite its advantages, challenges remain,

including the risk of over-reliance on technology, data privacy concerns, and the need for teachers to develop digital literacy skills.

Key words: *digital tools, education, interactive learning, educational technology, teacher support tools, student engagement.*

ИНТЕГРАЦИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА (ИИ) В КЛАССЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Ошурбекова Г.О.,
старший преподаватель факультета иностранных языков, кафедра английского языка, Хорогский государственный университет имени М. Назаршоева
gulniso-ksu@mail.ru

Внедрение искусственного интеллекта (ИИ) в преподавание английского языка изменило подход к преподаванию и изучению языка. Инструменты ИИ, такие как приложения для изучения языка, чат-боты и автоматизированные помощники по письму, обеспечивают персонализированный процесс обучения, адаптируясь к уровню, темпу и стилю каждого учащегося. Эти технологии могут улучшить навыки чтения, письма, аудирования и говорения учащихся с помощью интерактивных упражнений, мгновенной обратной связи и увлекательного контента.

Кроме того, искусственный интеллект (ИИ) помогает учителям, автоматизируя административные задачи, создавая учебные материалы и предоставляя информацию об успеваемости учащихся. Несмотря на преимущества, ИИ сохраняет свои недостатки, включая риск чрезмерной зависимости от технологий, проблемы с конфиденциальностью данных и необходимость развития навыков цифровой грамотности у учителей.

Ключевые слова: *цифровые инструменты, образование, интерактивное обучение, образовательные технологии, инструменты поддержки учителей, вовлеченность учащихся.*

ИНТЕГРАТСИЯИ ЗЕҲНИ СУНЪИИ (ЗС) ДАР КЛАССИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ

Ошурбекова Г.О.,
муаллими калони факултети забонҳои хориҷӣ, кафедраи забони англисӣ, Донишгоҳи давлатии Хоруғ ба номи М. Назаршоев
gulniso-ksu@mail.ru

Ҳамгироии зеҳни сунъӣ дар синфхонаҳои забони англисӣ тарзи таълим ва омӯзиши забонро тағйир додааст. Воситаҳои зеҳни сунъӣ, ба монанди барномаҳои омӯзиши забон, чатботҳо ва ёварони автоматии навиштан, бо мутобиқ шудан ба сатҳ, суръат ва услуби омӯзиши ҳар як донишҷӯ таҷрибаҳои шахсии омӯзиширо фароҳам меоранд. Ин технологияҳо метавонанд малакаҳои хондан, навиштан, гӯш кардан ва суханронии донишҷӯёнро тавассути машқҳои интерактивӣ, фикру мулоҳизаҳои фаврӣ ва мундариҷаи ҷолиб беҳтар кунанд.

Илова бар ин, зеҳни сунъӣ омӯзгоронро тавассути автоматикунонии вазифаҳои маъмурӣ, тавлиди маводи таълимӣ ва пешниҳоди маълумот дар бораи пешрафти донишҷӯён дастгирӣ мекунад. Бо вуҷуди бартариҳои он, мушкилот, аз ҷумла хатари аз ҳад зиёд такя

кардан ба технология, нигарониҳои махфияти маълумот ва зарурати рушди малакаҳои саводнокии рақамӣ барои омӯзгорон, боқӣ мемонанд.

Вожаҳои калидӣ: *воситаҳои рақамӣ, маориф, омӯзиши интерактивӣ, технологияи таълимӣ, воситаҳои дастгирии омӯзгорон, ҷалби донишҷӯён*

Artificial Intelligence (AI) is becoming an important part of modern education, and English language teaching is no exception. When used effectively, AI can make lessons more engaging, personalized, and efficient. Teachers can use AI tools to support students' learning, develop creative activities, and provide instant feedback.

Artificial Intelligence (AI) is transforming education, and English language teaching is no exception. By integrating AI tools into the classroom, teachers can create more engaging, personalized, and efficient learning experiences for their students. AI supports teachers in planning lessons, delivering instruction, and assessing learners' progress, making it a powerful tool for modern language education.

Artificial Intelligence (AI) is becoming an increasingly important tool in modern education, and English language teaching is no exception. AI technologies such as chatbots, language apps, automated writing evaluators, and virtual learning platforms are transforming the way teachers design lessons and how students learn. When used effectively, AI can support personalized learning, improve student engagement, and help teachers save valuable time. [1,c12];

One of the main advantages of using AI in English classes is personalized learning. AI-powered tools can assess a student's level, strengths, and weaknesses, then provide customized exercises and feedback. This allows students to learn at their own pace and focus on areas where they need the most improvement. For example, AI applications can correct grammar, pronunciation, and writing mistakes instantly, helping learners improve more efficiently.

Another advantage is increased engagement. AI can make learning more interactive and fun through games, chatbots, and virtual tutors. Students often enjoy practicing English with AI programs because these tools provide immediate responses and simulate real-life conversations. This can motivate students to spend more time practicing outside the classroom, improving their language skills faster. [2,c4-5];

AI also helps teachers by reducing repetitive tasks. Grading essays, checking homework, or providing instant feedback can be time-consuming. AI can automate these tasks, giving teachers more time to focus on teaching strategies and individualized support for students. Additionally, AI can provide valuable data on student progress, helping educators make informed decisions about lesson planning.

One of the greatest benefits of AI in English lessons is **personalization**. Traditional classrooms often struggle to meet the different needs, levels, and learning speeds of students. AI-powered tools, however, can analyze student performance and adjust tasks automatically. For example, language apps can suggest new vocabulary based on what learners already know or offer extra grammar practice when a student makes repeated errors. This individual approach helps students learn more efficiently and confidently. [3,c4];

One of the main benefits of AI in the English classroom is **personalized learning**. AI-powered platforms can adjust tasks according to each student's level. For example, students who struggle with grammar can receive extra practice, while more advanced learners can work on challenging writing tasks. This helps teachers save time and support every student individually.

AI can also enhance **speaking, writing and listening practice**. Tools like grammar checkers, paraphrasers, and vocabulary enhancers help students edit their writing and learn from corrections. Instead of waiting for the teacher's written feedback, students receive immediate suggestions, which encourages them to revise and improve their work.

Many learners do not have enough opportunities to speak English outside the classroom. With the help of AI chatbots and voice-recognition tools, students can practice real-time conversations without fear of making mistakes. These tools can provide instant feedback on pronunciation and fluency, allowing students to improve naturally and independently. . [4,c14-15];

Another advantage is the use of **AI chatbots and virtual assistants**. These tools help students practice speaking and communication. Learners can have conversations with AI in English, improving their fluency and confidence. This is especially useful in large classes where the teacher cannot speak with every student individually.

AI can also make lessons more interactive through **games, quizzes, and creative activities**. Teachers can generate reading passages, listening exercises, or vocabulary games quickly. This increases student motivation and makes the learning experience more enjoyable. [5,c10];

However, teachers should use AI responsibly. It is important to guide students, check the accuracy of AI-generated content, and encourage critical thinking rather than relying entirely on technology.

For teachers, AI is a valuable assistant in creating teaching materials. It can generate worksheets, quizzes, dialogues, reading passages, and even PowerPoint presentations in just a few minutes. This saves time and allows teachers to focus more on instruction and student support. Additionally, AI can simplify texts, summarize long readings, and provide visual aids, making lessons more accessible to learners of different levels. [6,c10];

However, AI should not replace teachers. Instead, it should be considered a helpful assistant. Teachers still play an essential role in guiding, motivating, and supporting students, as well as teaching critical thinking and communication skills.

While Artificial Intelligence (AI) offers many benefits for English language learning, its use in the classroom also comes with several challenges and limitations. One major disadvantage is the **reliance on technology**. Students may become dependent on AI tools for grammar correction, vocabulary exercises, or writing assistance, which can limit their ability to think critically and solve language problems independently. Overreliance on AI may reduce motivation to practice English without technological support. [7,c3-4];

Artificial Intelligence (AI) is becoming an important tool in English language teaching, offering several advantages for both teachers and students. AI supports personalized learning by adjusting tasks to each learner's level and giving immediate feedback on writing and grammar. It also increases motivation through interactive activities, games, and chatbots that help students practice speaking and communication.

Despite these benefits, AI also has disadvantages. Students may become overly dependent on technology and rely on AI instead of thinking independently. AI tools can sometimes provide incorrect information, so teachers must still guide and check accuracy. In addition, heavy use of AI may reduce real communication in class and limit teacher–student interaction. Technical challenges, such as lack of devices or internet access, can also make AI difficult to use in some schools. Therefore, AI should be used thoughtfully and in balance with traditional teaching. [6,c -8-9];

Generally, using AI in English classes has significant benefits, including personalized learning, increased engagement, and support for teachers. When used thoughtfully, it can enrich the

classroom experience for both students and teachers. However, it should be used alongside traditional teaching methods to avoid reducing human interaction and to ensure all students have access to quality learning experiences. Balancing AI and teacher guidance is key to effective language learning. [7,c 6-7];

References:

1. Prayogo, L., Agustin, R. K., & Puspita, B. (2025). *Integrating Artificial Intelligence in English Language Learning: A Systematic Literature Review*.
2. This SLR (Systematic Literature Review) examines empirical studies from 2021–2025, identifies the most-used AI technologies (chatbots are very common), and highlights outcomes like improved writing, speaking, motivation, and feedback. jim.unindra.ac.id+1
3. Daud, A., Aulia, A. F., Muryanti, Z., Harfal, Z., Nabilla, O., & Salsabila Ali, H. (2025). *Integrating Artificial Intelligence Into English Language Teaching: A Systematic Review*. EU-JER.
4. Karki, B. & Karki, T. M. (2025). *Integrating AI in English Language Teaching: Challenges and Opportunities*. Dristikon.
5. Tang, Zhihao. (2025). *Using Artificial Intelligence in English Language Teaching: Benefits and Challenges*. Journal of Education and Educational Research.
6. Yan, Weijian; Li, Belle; Lowell, Victoria L. (2025). *Integrating Artificial Intelligence and Extended Reality in Language Education: A Systematic Literature Review (2017–2024)*. Education Sciences.
7. Rahim, H., Basri, M., & Muliati. (2025). *Integrating Artificial Intelligence (AI) in English Learning at Higher Education*. International Journal of Language, Education, and Literature.

THE IMPACT OF WEB 2.0 TECHNOLOGIES ON THE EVOLUTION AND PRACTICE OF WRITTEN TRANSLATION: OPPORTUNITIES AND CHALLENGES

Saidova G.,
senior teacher, Uzbekistan State University of World Languages,
Faculty of Translation, Department of English Translation Theory
saidovagulyora20190117@gmail.com

The advent of Web 2.0 technologies has revolutionized the landscape of written translation, introducing new methodologies, tools, and collaborative practices that have transformed how translation is conducted. This article explores the multifaceted impact of these technologies on the translation profession, highlighting both the opportunities they offer—such as enhanced collaboration, increased access to resources, and community engagement—and the challenges they pose, including quality control issues, ethical dilemmas, and the potential devaluation of professional translation services. Through an in-depth analysis of various platforms and tools, as well as case studies illustrating their practical applications, this article aims to provide a comprehensive overview of the ongoing transformation in the field of written translation.

Keywords: *Web 2.0, written translation, collaboration, crowdsourcing, digital tools, translation quality, ethical considerations.*

ВЛИЯНИЕ ТЕХНОЛОГИЙ WEB 2.0 НА ЭВОЛЮЦИЮ И ПРАКТИКУ ПИСЬМЕННОГО ПЕРЕВОДА: ВОЗМОЖНОСТИ И ВЫЗОВЫ

Саидова Г.,
старший преподаватель кафедры теории перевода английского языка
Узбекского государственного университета мировых языков
saidovagulyora20190117@gmail.com

Появление технологий Web 2.0 революционизировало сферу письменного перевода, введя новые методологии, инструменты и практики сотрудничества, которые изменили способы выполнения перевода. В этой статье рассматривается многоаспектное влияние этих технологий на профессию переводчика, подчеркивая как возможности, которые они предлагают—такие как улучшенное сотрудничество, увеличенный доступ к ресурсам и вовлеченность сообщества—так и вызовы, с которыми они сталкиваются, включая проблемы контроля качества, этические дилеммы и потенциальную девальвацию профессиональных переводческих услуг. Через углубленный анализ различных платформ и инструментов, а также примеры из практики, иллюстрирующие их применение, данная статья стремится предоставить комплексный обзор продолжающейся трансформации в области письменного перевода.

Ключевые слова: *Web 2.0, письменный перевод, сотрудничество, краудсорсинг, цифровые инструменты, качество перевода, этические соображения.*

ТАЪСИРИ ТЕХНОЛОГИЯҲОИ WEB 2.0 БА ТАҲАВВУЛ ВА АМАЛИЁТИ ТАРҶУМАИ НАВИШТӢ: ИМКОНИЯТҲО ВА МУШКИЛОТ

Саидова Г.,
муаллими калони кафедраи назарияи тарҷумаи забони англисӣ,
Донишгоҳи давлатии забонҳои ҷаҳонии Узбекистон, факултети тарҷума
saidovagulyora20190117@gmail.com

Пайдоиши технологияҳои Web 2.0 манзараи тарҷумаи навиштоторо инқилоб кард, методологияҳо, воситаҳо ва амалҳои ҳамкоронаро ҷорӣ намуд, ки тарҷумаро тағйир доданд. Ин мақола таъсири бисёрҷанбаи ин технологияҳоро ба касби тарҷума таҳлил намуда, ҳам имкониятҳо (ба мисли ҳамкорӣ, дастрасӣ ба захираҳо ва иҷтимоишавӣ) ва ҳам мушкилот (ба мисли назорати сифат, дилеммаҳои ахлоқӣ ва эҳтимоли пастшавии арзиши хизматрасониҳои тарҷумаи касбӣ)-ро баррасӣ мекунад. Бо таҳлили чуқури платформаҳо ва воситаҳо, инчунин омӯзиши ҳолатҳо, ин мақола баррасии ҳамаҷонибаи таҳаввулоти давомдоранда дар соҳаи тарҷумаи навиштарро пешниҳод мекунад.

Калидвожаҳо: *Web 2.0, тарҷумаи навиштор, ҳамкорӣ, краудсорсинг, воситаҳои рақамӣ, сифати тарҷума, мулоҳизаҳои ахлоқӣ.*

The translation industry has undergone significant changes in recent decades, driven largely by technological advancements. Among these advancements, Web 2.0 technologies have emerged as a transformative force. Characterized by user-generated content, interactivity, and social networking, Web 2.0 has reshaped not only how information is shared but also how translation is performed. This

article seeks to examine the impact of these technologies on the evolution and practice of written translation, focusing on both the opportunities they create and the challenges they present.

Understanding Web 2.0 Technologies

Web 2.0 refers to a shift in how the internet is used, moving from static web pages to dynamic content that encourages user interaction and collaboration. Key features of Web 2.0 include:

• User-Generated Content: Platforms that allow users to create and share their content.

• Social Networking: Websites that facilitate social interaction and community building.

• Collaboration Tools: Technologies that enable real-time cooperation among users.

• Crowdsourcing: The practice of obtaining services or ideas from a large group of people, often via online platforms.

These features have significant implications for written translation practices.

Opportunities Created by Web 2.0 Technologies

1. Enhanced Collaboration

One of the most significant advantages of Web 2.0 technologies is their ability to facilitate collaboration among translators and other stakeholders. Tools like Google Docs, Slack, and Trello allow for real-time editing, communication, and project management. This collaborative environment can lead to more efficient workflows and improved outcomes.

Example: A team of translators working on a large project can use Google Docs to collaborate simultaneously on a document. They can leave comments for each other, track changes in real time, and ensure that everyone is on the same page regarding terminology and style.

2. Crowdsourcing and Community Engagement

Crowdsourcing has become a prominent feature in the translation landscape. Platforms like Wikipedia and TED rely on volunteers to translate content into multiple languages, making information accessible to diverse audiences. This model not only increases the volume of available translations but also fosters community involvement and engagement.

Example: Wikipedia's multilingual platform allows users from around the world to contribute translations. While this democratizes information access, it also raises questions about quality and consistency.

3. Access to Resources

The internet provides translators with unprecedented access to resources such as glossaries, forums, and databases. Websites like ProZ.com and TranslatorsCafe serve as hubs for networking and resource sharing among translators.

Example: Translators can access specialized glossaries or seek advice from peers on complex terminology through online forums. This resource-sharing enhances their ability to produce high-quality translations.

4. Increased Visibility and Market Reach

Social media platforms and professional networks enable translators to showcase their skills and connect with potential clients. This increased visibility can lead to new opportunities for work and collaboration.

Example: A translator can use LinkedIn to highlight their expertise in a specific field, connect with industry professionals, and attract clients seeking specialized translation services.

5. Machine Translation and Post-Editing

Web 2.0 technologies have also facilitated the integration of machine translation (MT) into the translation workflow. While MT has its limitations, it can serve as a useful starting point for translators who then refine and edit the output.

Example: Translators can use MT tools like Google Translate or DeepL to generate initial drafts, which they can then post-edit for accuracy and fluency.

Challenges Associated with Web 2.0 Technologies

Despite the numerous opportunities presented by Web 2.0 technologies, several challenges must be addressed.

1. Quality Control Issues

One major concern with crowdsourced translations is the inconsistency in quality. User-generated content may lack professional oversight, leading to inaccuracies that can undermine the credibility of translated materials.

Example: While Wikipedia offers extensive information in multiple languages, the quality of translations can vary significantly depending on the contributors' expertise.

2. Ethical Considerations

The use of user-generated translations raises questions about authorship, copyright, and fair compensation for translators. Professionals must navigate these ethical dilemmas while ensuring respect for original creators' rights.

Example: When using crowdsourced translations or community contributions, it is essential to acknowledge the original authors and ensure that their work is not exploited without proper credit or compensation.

3. Devaluation of Professional Services

The proliferation of free or low-cost translation options can lead to increased competition for professional translators. This pressure may result in lower rates and a diminished perception of the value of expert translation services.

Example: As more companies turn to automated translation solutions or rely on volunteer contributions for localization efforts, professional translators may find it challenging to justify their fees.

4. Overreliance on Technology

While technology can enhance productivity, there is a risk that translators may become overly reliant on machine translation tools or automated processes, potentially neglecting the linguistic nuances and cultural context essential for high-quality translations.

Example: Translators who depend solely on MT without adequate post-editing may produce translations that lack coherence or fail to capture cultural subtleties. Wikipedia's multilingual platform relies on volunteers for translations, which democratizes access to information but raises concerns about accuracy and reliability. Despite its challenges, this model exemplifies the potential for community-driven translation efforts.

• Opportunities: Increased access to knowledge across languages; engagement of volunteers.

• Challenges: Variability in quality; potential misinformation; lack of professional oversight.

Translation management systems like SDL Trados and Memsource enable teams to collaborate effectively on large projects. These tools provide features such as translation memory and terminology databases that enhance consistency but require training to use effectively.

• Opportunities: Improved efficiency; consistency across projects; streamlined workflows.

• Challenges: Learning curve associated with new tools; potential reliance on technology over human expertise.The Future of Written Translation in a Web 2.0 World. As Web 2.0 technologies continue to evolve, so too will their impact on written translation practices. Several trends are likely to shape the future:

1. Integration of Artificial Intelligence (AI): The use of AI in translation is expected to grow, with advancements in neural machine translation improving accuracy and fluency.

2. Increased Focus on Localization: As global markets expand, the demand for culturally relevant translations will rise. Translators will need to adapt their practices to meet these needs effectively.

3. Emphasis on Quality Assurance: With the proliferation of user-generated content, there will be a greater emphasis on quality assurance processes to ensure accuracy and reliability in translations.

4. Professional Development: As technology evolves, translators will need to engage in continuous learning to keep up with new tools and methodologies.

5. Ethical Standards: The industry will likely see an increased focus on ethical standards related to authorship, copyright, and fair compensation for translators.

Conclusion

Web 2.0 technologies have had a profound impact on the evolution of written translation practices, presenting both significant opportunities for collaboration and resource accessibility as well as challenges regarding quality control and professional integrity. As the translation landscape continues to evolve, it is essential for professionals to adapt to these changes while maintaining high standards of quality and ethics in their work.

References:

1. Cronin, M. (2016). *Translation in the Digital Age*. Routledge.

2. O'Hagan, M., Ashworth, D. (2002). *Translation-Mediated Communication in a Digital World*. John Benjamins Publishing Company.

3. Pym, A., Torres-Simón, E. (2016). *The Role of Technology in Translation Studies*. In *The Routledge Handbook of Translation Studies* (pp. 134-149). Routledge.

4. Roderick, A., Katan, D. (2018). *Translation in the Digital Age: New Challenges and Opportunities*. In *The Translator* (Vol. 24, No. 1).

5. Venuti, L. (2012). *The Translation Studies Reader*. Routledge.

6. Bowker, L., Fisher, D. (2010). *Computer-Aided Translation Technology: A Practical Introduction*. CRC Press.

7. O'Brien, S., Hönig, H. (Eds.). (2015). *The Routledge Handbook of Translation Studies*. Routledge.

8. McDonough Dolmaya, J., Kearns, J. (2013). *Crowdsourcing Translation: A New Paradigm for Translation Studies*. In *Translation Studies* (Vol. 6).

9. Somers, H., Tiselius, E. (2018). *Machine Translation: A Brief History*. In *The Oxford Handbook of Translation Studies* (pp. 55-72). Oxford University Press.

THE INTERSECTION OF WRITTEN TRANSLATION AND WEB 2.0 TECHNOLOGIES

Saidova G.,

senior teacher, Uzbekistan State University of World Languages,
Faculty of Translation, Department of English Translation Theory
saidovagulyora20190117@gmail.com

The advent of Web 2.0 technologies has revolutionized numerous fields, including written translation. This article explores how collaborative platforms, social media, machine translation, and content management systems have transformed the translation landscape. By examining the benefits and challenges posed by these technologies, we highlight the evolving role of translators in a digital age. The article also addresses ethical considerations and future trends that may shape the industry. Ultimately, we argue that while technology offers significant advantages for translators, the human element remains indispensable for achieving high-quality translations.

Keywords: *Written Translation, Web 2.0 Technologies, Machine Translation, Collaboration, Localization, Social Media, Translation Memory, Ethical Considerations*

ПЕРЕСЕЧЕНИЕ ПИСЬМЕННОГО ПЕРЕВОДА И ТЕХНОЛОГИЙ WEB 2.0

Саидова Г.,
старший преподаватель кафедры теории перевода английского языка
Узбекского государственного университета мировых языков
saidovagulyora20190117@gmail.com

Появление технологий Web 2.0 произвело революцию во многих областях, включая письменный перевод. В данной статье рассматривается, как совместные платформы, социальные сети, машинный перевод и системы управления контентом изменили ландшафт перевода. Анализируя преимущества и вызовы, связанные с этими технологиями, мы подчеркиваем эволюционирующую роль переводчиков в цифровую эпоху. Статья также затрагивает этические аспекты и будущие тренды, которые могут повлиять на индустрию. В конечном итоге мы утверждаем, что, хотя технологии предлагают значительные преимущества для переводчиков, человеческий элемент остается незаменимым для достижения высококачественных переводов.

Ключевые слова: *Письменный перевод, технологии Web 2.0, машинный перевод, сотрудничество, локализация, социальные медиа, память перевода, этические соображения*

ЧОРРОҲАИ ТАРҶУМАИ НАВИШТОР ВА ТЕХНОЛОГИЯҲОИ WEB 2.0

Саидова Г.,
муаллими калони кафедраи назарияи тарҷумаи забони англисӣ,
Донишгоҳи давлатии забонҳои ҷаҳонии Узбекистон, факултети тарҷума
saidovagulyora20190117@gmail.com

Пайдоиши технологияҳои Web 2.0 дар соҳаҳои мухталиф, аз ҷумла тарҷумаи навиштор, инқилоб кард. Дар ин мақола мо таҳлил мекунем, ки чӣ гуна платформаҳои ҳамкорӣ, шабакаҳои иҷтимоӣ, тарҷумаи мошинӣ ва системаҳои идароти мундариҷа манзараи тарҷумаро тағйир додаанд. Бо таҳлили афзалиятҳо ва мушкилоти ин технологияҳо, мо нақши таҳаввулёфтаи тарҷумонависанро дар даврони рақамӣ таъкид мекунем. Мақола инчунин ҷанбаҳои ахлоқӣ ва тамоюлҳои ояндаро, ки метавонанд ба соҳа таъсир расонанд, баррасӣ мекунад. Дар охир, мо таъкид мекунем, ки гарчанде технологияҳо барои тарҷумонависан имкониятҳои зиёд фароҳам меоваранд, унсури инсонӣ барои ба даст овардани тарҷумаҳои баландсифат ҳатмӣ боқӣ мемонад.

Калидвожаҳо: *Тарҷумаи навиштор, технологияҳои Web 2.0, тарҷумаи мошинӣ, ҳамкорӣ, локализатсия, шабакаҳои иҷтимоӣ, хотираи тарҷума, мулоҳизаҳои ахлоқӣ.*

The world has witnessed a seismic shift from static web pages to dynamic, user-generated content with the rise of Web 2.0 technologies. This transformation has not only changed how information is shared but also how it is translated and localized for diverse audiences. Written translation, once a solitary endeavor, has evolved into a collaborative process facilitated by technological advancements. This article delves into the intersection of written translation and Web 2.0 technologies, exploring their implications for translators and the industry as a whole.

The Evolution of Translation in the Digital Age

Historically, translation was a labor-intensive process often relegated to individual translators working in isolation. However, with the emergence of Web 2.0 technologies, the landscape has shifted dramatically. Translators now have access to a plethora of tools and platforms that enhance their efficiency and broaden their reach. The integration of collaborative technologies has redefined the roles and responsibilities of translators, making them not just linguistic experts but also digital communicators.Collaborative Platforms.Crowdsourcing Translation

One of the most significant developments in translation technology is the rise of crowdsourcing platforms. Websites like Gengo, Transifex, and Crowdin allow businesses to tap into a global pool of translators. These platforms enable companies to publish content in multiple languages quickly and efficiently by leveraging the skills of many contributors.Benefits of Crowdsourcing

1. Diversity of Perspectives: Crowdsourcing brings together translators from various cultural backgrounds, enriching the translation with diverse insights.

2. Cost-Effectiveness: Businesses can often obtain translations at lower costs compared to hiring full-time translators.

3. Speed: The collaborative nature of these platforms allows for quicker turnaround times on projects.

Challenges of Crowdsourcing

1. Quality Control: Ensuring consistent quality can be challenging when multiple translators contribute to a single project.

2. Cultural Nuances: Without proper oversight, translations may overlook important cultural contexts.

3. Intellectual Property Concerns: Companies must navigate issues related to ownership and copyright when utilizing crowdsourced translations.

Translation Memory Tools.Translation memory (TM) tools have become integral to modern translation practices. Tools like SDL Trados, Memsource, and OmegaT store previously translated segments, allowing translators to reuse content across projects.Advantages of Translation Memory

1. Consistency: TM ensures consistent terminology and phrasing across documents.

2. Efficiency: Translators can work faster by reusing existing translations rather than starting from scratch.

3. Cost Savings: Clients benefit from reduced costs when repetitive content is involved.

Limitations of Translation Memory.Contextual Limitations: TM may not account for changes in context or meaning over time.

2. Initial Setup Time: Creating and maintaining a comprehensive TM requires significant upfront investment in time and resources.

3. Dependency on Quality Input: The effectiveness of TM relies heavily on the quality of the original translations stored in the system.Social Media and Community Engagement.Networking Opportunities.Social media platforms such as LinkedIn, Twitter, and Facebook have become essential tools for translators looking to network and promote their services. These platforms facilitate connections between translators and potential clients or collaborators.Building a Professional Presence

1. Personal Branding: Translators can showcase their expertise through profiles, posts, and shared content.

2. Job Opportunities: Many companies post job openings on social media, making it easier for translators to find work.

3. Industry Insights: Social media provides a platform for sharing industry news and trends, allowing translators to stay informed.

Online Communities.Online forums and groups dedicated to translation provide spaces for professionals to share resources, seek advice, and discuss challenges they face in their work.Benefits of Online Communities.1. Peer Support: Translators can seek assistance from peers who have faced similar challenges.

2. Resource Sharing: Members can share tools, articles, and tips that enhance their work.

3. Professional Development: Online communities often host webinars and discussions that contribute to ongoing education. Machine Translation and Post-Editing.The Rise of Machine Translation.Machine translation (MT) tools like Google Translate and DeepL have gained popularity due to their speed and accessibility. These technologies leverage artificial intelligence (AI) to provide instant translations. Advantages of Machine Translation

1. Speed: MT can deliver translations almost instantaneously.

2. Cost-Effectiveness: For businesses with tight budgets, MT offers an affordable solution for basic translation needs.

3. Accessibility: MT tools are widely available and user-friendly.

Challenges of Machine Translation

1. Quality Concerns: While MT has improved significantly, it often struggles with context, idiomatic expressions, and cultural nuances.

2. Post-Editing Requirements: Human translators are still needed to review and refine machine-generated translations for accuracy.

3. Over-Reliance on Technology: There is a risk that businesses may become overly dependent on MT at the expense of quality.

The Role of Post-Editing.Post-editing involves reviewing and correcting machine-generated translations to ensure they meet quality standards. This practice has become increasingly important as businesses seek to balance speed with accuracy.Best Practices for Post-Editing

1. Understand the Source Material: A deep understanding of both the source and target languages is crucial for effective post-editing.

2. Focus on Context: Translators must consider the context in which terms are used to make appropriate adjustments.

3. Maintain Consistency: Post-editors should ensure that terminology aligns with existing translation memory resources.Content Management Systems (CMS).Localization of Web Content.Content management systems (CMS) play a vital role in managing multilingual web content efficiently. Platforms like WordPress and Drupal offer built-in features for localization.Benefits of CMS for Localization

1. Streamlined Workflow: CMS allows for easier updates and maintenance of multilingual content.

2. User-Friendly Interfaces: Many CMS platforms offer intuitive interfaces that simplify the localization process for non-technical users.

3. SEO Optimization: Translators must consider SEO strategies in different languages to ensure visibility across diverse markets.

Challenges in CMS Localization

1. Technical Limitations: Some CMS platforms may not fully support certain languages or character sets.

2. Integration Issues: Ensuring compatibility between CMS and translation tools can be complex.

3. Training Requirements: Users may require training to effectively utilize localization features within a CMS.

Ethical Considerations

Intellectual Property Issues

As translation becomes increasingly collaborative through Web 2.0 technologies, intellectual property concerns arise regarding ownership and copyright of translated content.Navigating Copyright Challenges

1. Clear Agreements: Establishing clear contracts outlining ownership rights is essential when working with crowdsourced translations or collaborative projects.

2. Attribution Practices: Translators should be aware of proper attribution practices when using shared resources or collaborating with others.

Cultural Sensitivity.Translators must remain vigilant about cultural sensitivity in their work, particularly when translating user-generated content or marketing materials.Importance of Cultural Awareness

1. Avoiding Misunderstandings: Cultural nuances can significantly impact how messages are received; translators must ensure that translations resonate with target audiences.

2. Respecting Local Norms: Understanding local customs and values is crucial for effective communication in different cultures.

Future Trends in Translation Technology.Emerging Technologies.As technology continues to advance, new tools and methodologies are likely to emerge that will further shape the translation industry.

Potential Innovations

1. Blockchain Technology: Blockchain could enhance transparency in translation services by providing secure records of transactions and ownership.

2. Virtual Reality (VR) and Augmented Reality (AR): These technologies may influence how immersive content is localized for diverse audiences.

The Role of Human Translators.Despite advancements in technology, the human element remains vital in achieving high-quality translations.Balancing Technology with Human Expertise

1. Critical Thinking Skills: Translators must apply critical thinking skills to interpret context and meaning accurately.

2. Emotional Intelligence: Understanding cultural nuances requires emotional intelligence that machines cannot replicate.

The intersection of written translation and Web 2.0 technologies presents both opportunities and challenges for translators in today's digital landscape. Collaborative platforms, social media

engagement, machine translation tools, and content management systems have transformed the way translators work, enabling greater efficiency and reach.However, as technology continues to evolve, it is crucial for translators to maintain their commitment to quality and cultural sensitivity. While automation can streamline processes, it cannot replace the nuanced understanding that human translators bring to their work.As we look to the future, embracing technological advancements while preserving the human touch will be essential for success in the ever-changing field of written translation.

References:

1. Pym, A., Pym, A. (2010). *Exploring Translation Theories*. Routledge.
2. O'Hagan, M., Ashworth, D. (2002). *Translation-mediated Communication in a Digital World*. John Benjamins Publishing Company.
3. Somers, H., Somers, H. (2003). *Computers and Translation: A Translator's Guide*. John Benjamins Publishing Company.
4. García-Sánchez, I., García-Sánchez, I. (2015). *Translation Technologies Explained*. Springer.
5. Kenny, D., Kenny, D. (2017). *The Translator's Toolbox*. Routledge.
6. Bowker, L., Fisher, D. (2010). *Computer-Aided Translation Technology: A Practical Introduction*. Routledge.

ЗЕҲНИ СУНЪӢ: ПАЙДОИШ, РАВАНДҲО ВА НАТИҶАҲОИ РУШДИ ОН

Зарифов С.С.,
ассистенти кафедраи забонҳои тоҷикӣ ва русии
Донишкадаи иқтисод ва савдои
Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар ш. Хуҷанд
zsaidzarif@gmail.com

Дар мақолаи мазкур оид ба таърихи рушду инкишофи техникаву технологияи муосир, роҳандозии шабакаҳои глобалӣ, таъмини рушди бонизоми зеҳни сунъӣ, рақамикунонии иқтисодиёти миллӣ ва технологияҳои инноватсионӣ таҳлили худро ёфтаанд. Муаллиф кӯшиш намудааст, ки дар мақола таърихи пайдоиш ва дар замони муосир имкониятҳои зеҳни сунъиро ба сифати қувваи ҳаракаткунандаи табаддулоти системаи таълим ва оқибатҳои ҷойдошта, инчунин тамоюли рушди онро дар доираи таълим таҳлил намояд.

Вожаҳои калидӣ: *таърих, рушду инкишоф, техника, технология, зеҳни сунъӣ, раванди таълим, электронигардонӣ, иқтисоди рақамӣ, замони муосир.*

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ: ВОЗНИКНОВЕНИЕ, ПРОЦЕССЫ И РЕЗУЛЬТАТЫ ЕГО РАЗВИТИЯ

Зарифов С.С.,
ассистент кафедры таджикского и русского языков
Института экономики и торговли Таджикского
государственного университета коммерции в г. Худжанде
zsaidzarif@gmail.com

В статье анализируется история развития и прогресса современных технологий и оборудования, становления глобальных сетей, обеспечения системного развития искусственного интеллекта, цифровизации национальной экономики и инновационных технологий. В статье автор попытался проанализировать историю возникновения и современные возможности искусственного интеллекта как движущей силы трансформации системы образования и её последствия, а также тенденции его развития в сфере образования.

Ключевые слова: *история, развитие и прогресс, технологии, искусственный интеллект, образовательный процесс, цифровизация, цифровая экономика, современность.*

ARTIFICIAL INTELLIGENCE: ORIGIN, PROCESSES AND RESULTS OF ITS DEVELOPMENT

Zarifov S.S.,
assistant at the Department of Tajik and Russian Languages
at the Institute of Economics and Trade of the Tajik
State University of Commerce in Khujand.
zsaidzarif@gmail.com

This article analyzes the history of the development and progress of modern technology and equipment, the establishment of global networks, ensuring the systematic development of artificial intelligence, digitalization of the national economy and innovative technologies. The author has tried to analyze in the article the history of the emergence and modern possibilities of artificial intelligence as a driving force for the transformation of the education system and its consequences, as well as the trends in its development within education.

Keywords: *history, development and progress, technology, artificial intelligence, educational process, digitization, digital economy, modern times.*

Аз замонҳои қадим ҳадафи донишмандон ин пайванд намудани илм бо истеҳсолот буд. Инчунин, ҳадафи дигари илм ин тавсиф, ташреҳ ва муайян намудани равандҳо ва падидаҳои таҳқиқшаванда мебошад. Мубрамияти дониши илмӣ дар он зоҳир мешавад, ки воқеиятҳоеро, ки одамон дар соҳаҳои гуногуни фаъолияти хеш бархӯрд мекунанд, тавсиф ва шарҳ диҳад. Мулоқоти навбатии Пешвои миллат бо аҳли илму маориф, ки ҳадафи ниҳоии он баррасии ҳолати имрӯза ва дурнамои рушди илм, такмили сатҳи омӯзиши илмҳои табиӣ-риёзӣ, ташаккули тафаккури техникӣ, тарбияи кадрҳои илмӣ, густариши мактабҳои илмӣ мебошад. Аз замони атиқа то ҳол олимон сармояи зеҳнии ҷомеа буда, дар рушди зеҳнӣ ҷомеа нақши бориз доранд [2].

Имрӯзҳо зеҳни сунъӣ ба ҷузъи ҷудонашавандаи якчанд соҳаҳои ҳаёти инсонӣ табдил ёфтааст ва яке аз соҳаҳое, ки ин технологияи пешрафта ба таври фаъол таъсир мерасонад, ин соҳаи маориф мебошад. Бо пешравии зеҳни сунъӣ, омӯзиш ва таълим шакли дигар мегирад ва донишҷӯён метавонанд дар раванди таълим аз таҷрибаҳои бештар инноватсионӣ ва дастрас истифода баранд.

Зеҳни сунъӣ (Artificial Intelligence, AI) як соҳаи информатика ва илми компютерӣ мебошад, ки мақсади асосии он сохтани системаҳои ҳисоббарории қодир ба иҷрои вазифаҳоест, ки барои инсонҳо зеҳни маъруфро талаб мекунанд. Бо истифода аз усулҳои

алгоритмӣ ва таҳлили маълумот, зеҳни сунъӣ кӯшиш мекунад, ки қароргирӣ, омӯзиш, ташхис ва таҳрири шабоҳатҳо ва таърифҳои воқеиро, ки дар мубодила ва фаҳмидани дунё кӯмак мекунад, таъмини беҳтар кунад. Имрӯзҳо, зеҳни сунъӣ дар ҳама ҷо вуҷуд дорад ва дар соҳаҳои гуногун истифода мешавад. Системаҳои муосири зеҳни сунъӣ, ба монанди (ChatGPT), ёварони овозӣ (Siri, Alexa), системаҳои тавсиявӣ (Netflix, YouTube), худидорашавандаҳо дар мошинҳо (Tesla) ва дигарон, танҳо вазифаҳои мушаххасро иҷро карда метавонанд. Ин системаҳо мафҳуми зеҳни инсонро пурра намефаҳманд, балки барои иҷрои вазифаҳои муайян аз алгоритмҳо ва моделҳои омӯзиши мошинӣ истифода мекунанд [6].

Пешвои миллат зеҳни сунъиро яке падидаи нав дар илми муосир дониста, қайд намуданд, ки «Истифодаи «зеҳни сунъӣ» дар ҷабҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷомеаи ҷаҳонӣ торафт густариш пайдо карда истодааст. Ба ин маънӣ, дастоварди олимон на танҳо пешрафти як давлату миллатро такон мебахшад, балки метавонад мавриди истифодаи башарият қарор гирад». Қайд кардан ба маврид аст, ки дар замони муосир рушди босуръати техника ва технологияи имрӯза зиндагии башарро куллан тағйир дода, муносибатҳои ҷамъиятии сифатан навро ба вуҷуд овард. Ҳамарӯза даҳҳо техникаҳои ҷадиди замонавӣ кашф ва ба истифода дода шуда, равишҳои корӣ оҳиста-оҳиста аз шакли қоғазӣ ба шакли электронӣ мегузаранд [5]. Дар ин раванд, кашфи компютер, ихтироъ ва роҳандозии шабакаи глобалии интернет аз нодиртарин дастовардҳои асри гузашта ба шумор меравад. Вале дар асри XXI ин раванд, яъне электронигардонӣ якбора бо суръати баланд рушд намуда, фаъолият ва зиндагии инсонро бамаротиб осону дигаргун сохт. Он ба инкишофи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ таъсири мусбӣ расонида, тараққӣ ёфтани соҳаро дар ҷаҳон хеле боло бурд.

Зеҳни сунъӣ як барномаи компютерист, ки маълумотро қабул ва таҳлил мекунад ва сипас дар асоси он хулоса мебарорад. Ин метавонад ба як синфи муайян додани акс, гурӯҳбандии матнҳо дар мавзӯъҳои шабеҳ, пешгӯии қурби асъор ва инчунин вазифаҳои мураккабтар бошад. Масалан, навиштани дигар барномаҳои компютерӣ, тарҳрезии биноҳо, таҳлили хок ва ғайра.Таърихи инкишофи зеҳни сунъӣМуаллифи истилоҳи “зеҳни сунъӣ” ба Ҷон МакКарти, асосгузори барномасозӣ ва ихтироъкори забони Лисп нисбат дода мешавад. Дар соли 1956, барандаи ояндаи Ҷоизаи бонуфузи Тюринг дар Донишгоҳи Карнеги Меллон барномаи прототипи AI-ро намоиш дод [2]. Инсоният дар чоряки аввали асри 20 дар бораи роботҳои интеллектуалӣ орзу мекард. Нависандаи маъруф Карел Капек соли 1924 дар театри Лондон пьесаи «Роботҳои универсалӣ»-ро ба саҳна гузошта буд. Намоиш тамошобинонро ба ҳайрат овард ва калимаи «робот» ба ҳаёти ҳаррӯза сахт ворид шуд.Дар байни солҳои 1960 ва 1970 як қатор олимон исбот карданд, ки компютерҳо қобилияти фаҳмидани забони табииро дар сатҳи хеле хуб доранд. Дар соли 1965 онҳо аввалин ёрдамчии роботиро, ки бо забони англисӣ ҳарф мезанад, таҳия карданд. Дар ҳамин солҳо соҳаи зеҳни сунъӣ ба ҷалби ташкилотҳои ҳукуматӣ ва низомии ИМА, СССР ва дигар кишварҳо шурӯъ кард. Ҳамин тавр, дар солҳои 70-ум, Вазорати мудофиаи ИМА лоиҳаи харитаҳои виртуалии кӯча – прототипи GPS-ро оғоз кард.Дар соли 1969 олимони Донишгоҳи Стэнфорд Шеки роботи сунъиро сохтанд, ки қодир аст мустақилона ҳаракат кунад, баъзе маълумотҳоро қабул кунад ва мушкилоти оддиро ҳал кунад. Дар Донишгоҳи Эдинбург, пас аз чор сол (1973) роботи Фредди сохта шуд – ин намояндаи шотландии оилаи зеҳни сунъӣ метавонад аз биниши компютер барои дарёфт ва ҷамъ кардани моделҳои гуногун истифода барад. Дар СССР интеллекти сунъӣ хам бо суръати тез тараққӣ кард. Академикхо А. Берг ва Г.С. Поспелов дар солҳои 1954-64 программаи «ALPEV LOMI»-ро месозанд, ки теоремаро ба таври автоматӣ исбот мекунад. Соли 1968 В.Ф.Турчин забони коркарди маълумотҳои рамзии REFAL-ро таъсис дод. Солҳои

1980 барои зеҳни сунъӣ солҳои пешрафт буданд. Олимон мошинҳои таълимӣ – мушовирони соҳибакҳро таҳия карданд, ки ҳалли худро пешниҳод мекарданд, дар сатҳи ибтидоӣ тавонистанд мустақилона омӯзанд ва бо одам бо забони маҳдуд, вале табиӣ муошират кунанд [3].

Дар ҷаҳони муосир кишварҳои пешрафта ба таври фаъол дар ҷараёни таълим аз зеҳни сунъӣ истифода мебаранд, то ин ки таълимро инноватсионӣ, фарогир ва самарабахш гардонанд. ИМА, Ҷопон, Сингапур ва Чин дар ин маврид намунаи барҷаста мебошанд.

Дар ИМА, зеҳни сунъӣ дар платформаҳои таълимӣ барои ташкили барномаҳои мутобиқшавӣ истифода бурда мешавад, ки ин ба ҳар як донишҷӯ вобаста ба сатҳи дониш ва камбудиҳои инфиродии ӯ машқҳо ва маводи таълимии махсусро пешниҳод мекунад. Ин технологияҳо имкон медиҳанд, ки омӯзгорон дақиқ дарк кунанд, ки дар кадом қисматҳо донишҷӯён мушкилот доранд ва ба таври самаранок ин камбудиҳоро бартараф кунанд. Ҷопон ва Сингапур дар таълими автоматикунонидашуда пешсаф ҳастанд. Онҳо системаҳои пуркудрати зеҳни сунъӣ эҷод кардаанд, ки ба таври автоматӣ донишро санҷида, ба донишҷӯён тавсияҳои инфиродӣ медиҳанд ва ҳамзамон донишҷӯёнро ба раванди таълим бештар ҷалб мекунанд. Дар Чин, системаи зеҳни сунъӣ дар мактабҳо барои пайгирии фаъолияти донишҷӯён, баррасиҳои дарс ва ислоҳи хатогиҳо васеъ истифода мешавад [6].

Аз ин рӯ дар раванди ташаккули технология ба инсонҳои донишманд бештар такя карда мешавад, аммо дар ҳама давлатҳо дар самти омода намудани мутахасисони сатҳи баланд мушкилоти ҷидди вуҷуд дорад. Ба ҳамин хотир мумкин аст дар чанд даҳсолаи оянда дар бисёр соҳаҳо, технология ҷойи инсонро иваз намояд. Зеро технологияи имрӯза бидуни масрафи қувваи инсонӣ метавонад он кореро, ки даҳҳо инсон анҷом бидиҳанд, дар як муддати кӯтоҳ иҷро намояд. Ва чунин ҳолатҳо на фақат дар соҳаи истеҳсолот, балки дар самти хизматрасонӣ низ дида мешаванд. Масалан Мунавваров Беҳруз дар мақолааш қайд менамояд, ки Имрӯз шумо ба лифт медароед ва зарурат нест, ки бо мудохилаи касе он ба ҳаракат дарояд ва ё таввасути қувваи ҷисмонии инсон он ҳаракат намояд. Ҳамчунин шуморо зарурат пеш намеояд, то тугмачаро пахш намоед то лифт шуморо ба ҷойи лозима барад, балки лифт бо истифода аз зеҳни сунъӣ қобилияти шинохт ва дар хотир нигоҳ доштани симои шуморо дорад ва беихтиёр шуморо ба ошёнаи зарурӣ, ки он ҷо зиндагӣ мекунед бурда мерасонад. Ва ё аз шумо ба кадом ошёна ҳаракат карданро мепурсад, зеро зеҳни сунъӣ қобилияти шунидани овоз, дарки сӯханро доро буда дар заминаи таҳлил, қобилияти тасмим гирифтану мутобиқи амри шумо амал карданро доро мебошад. Яъне зеҳни сунъӣ тибқи дастуре, ки шумо ба ӯ медиҳед, амал хоҳад кард [2]. Ҳамин тариқ технология марҳила ба марҳила қоидаҳои зисту зиндагӣ ва кору фаъолияти инсонҳоро иваз менамояд. Бо рақамикунонӣ, инсонҳо дар аксари соҳаҳо кори худро аз даст медиҳанд, зеро имрӯз роботҳо ба фарқ аз инсон дар як муддати кӯтоҳ ва бо арзиши ниҳоят кам корҳои гуногунро анҷом медиҳанд.Сиёсати имрӯзаи пешгирифтаи Пешвои миллат ба он равона шудааст, ки илм яке аз омилҳои асосии рушди кишвар ва олимон захираи бузурги зеҳнии ҷомеа буда, ба мақсади пешрафти ҳамаҷонибаи он ва беҳтар гардонидани шароити иҷтимоии кормандони соҳаи илм баҳисоб меравад [8].

Бо дарки муҳиммияти мавзуъ, дар шароити муосири рушду таҳкими тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷомеа ва дар ин ҷода вусъат бахшидан ба раванди рақамикунонии иқтисоди миллӣ ва рушди равандҳои инноватсионии кишвар, бо ибтикори навбатии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон зимни ироаи Паёми навбатӣ солҳои 2025-2030 «Солҳои рушди иқтисоди рақамӣ ва инноватсия» эълон гардид ва дар ин хусус фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон аз 8 январи соли 2025, №911 ба тасвиб расид.

Хеле бомаврид аст, ки ин мақоларо бо суханони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, ки аҳамияти илму маориф ва нақши технологияҳоро таъкид кардаанд, анҷом диҳам: «Маориф заминаи асосии рушди ҷомеа аст ва ояндаи мо аз он вобаста аст, ки чӣ гуна ҷавонони худро ба рӯёрӯӣ бо мушкилоти оянда омода месозем». Ҳамзамон чи хеле, ки Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми хеш дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ (28.12.2024) қайд намуданд ва супоришҳои ҷиддӣ ба масъулони соҳа доданд, ки Тоҷикистон дар ҷодаи гузариш ба рақамикунонии соҳаҳои иқтисоди миллӣ ҷиҳати таъмин намудани шаффофияти муносибатҳои иқтисодиву молиявӣ қадамҳои устувор гузошта истодааст [7].

Дар панҷсолаи минбаъда ҷиҳати пешбурди иқтисоди рақамӣ ба самтҳои гуногун диққати аввалиндараҷа дода шуд ва яке аз самтҳо ин истифодаи васеи зеҳни сунъӣ дар пешниҳоди хизматрасониҳо ва низоми бақайдгирии давлатӣ мебошад. Рушди техналогияи рақами бад-ин тартиб инсонро дар муқобили техналогия қарор хоҳад дод. Зеро имрӯз илм на фақат барои саодати башар, балки барои эҷоди мушкилҳои чашмрас хидмат менамояд.

Иқтисодиёти рақамӣ зарурати такмили доимии малакаҳои касбии мутахассисонро тақозо мекунад, зеро ҷойҳои корӣ дар асоси технологияи нав бахусус зеҳни сунъӣ босуръат пеш меравад. Зеҳни сунъӣ аллакай мавқеи худро дар ҳаёти рӯзмарра пайдо карда таъсири худро дар соҳаҳои гуногуни фаъолият расонида истодааст. Таълим низ аз ин раванд истисно набуда, зеҳни сунъӣ пай дар пай омили калидии муайякунандаи рушди соҳаи мазкур шуда истодааст. Технологияи таълими мошинӣ, алгоритмҳои коркарди забони табиӣ ва системаҳои шуурии таҳлили маълумотҳо аллакай дар муассисаҳои таълимии тамоми дунё истифода шуда истодаст, ки усулҳои таълими анъанавиро иваз намуда барои омӯзгорону донишҷӯён имкониятҳои навро ба вуҷуд оварда истодааст [8].

Бояд қайд кард, ки ёварҳои зеҳни сунъӣ имкон медиҳанд, ки нақшаҳои дарсиро бо баҳисобгирии стандартҳои таълим тартиб диҳад ва талаботҳои фардии таҷрибаҳои педагогиро қонеъ гардонад. Инчунин системаҳои таҳлили шуурӣ, тестҳо, вазифаҳои хонагӣ ва дигар корҳоро баҳогузорӣ намуда вақти омӯзгоронро барои оқилона истифода бурдан кӯмак расонад. Дар бобати идоракунии синфҳо, назорати фаъолнокӣ ва таҳлили маълумотҳо имкон медиҳанд, ки омӯзгорон раванди таълимро самаранок истифода ва ташкил намоянд. Инчунин генераторҳои зеҳни сунъӣ ба сохтани маводҳои таълимӣ, видеонаворҳо, презентатсияҳо ва дигар маводҳои зарурӣ мувофиқи параметрҳои додашуда қодир ҳастанд. Вале бар замми ин ҳама имкониятҳо хатарҳое ҷой дорад, ки дар ҳолати ба фориғболӣ роҳ додан метавонанд, самараи дилхоҳро надиҳанд.

Зеҳни сунъӣ дар таълим имкониятҳои бузург барои такмил додани сифати омӯзиш фароҳам мекунад, аммо бояд бо эҳтиёткорӣ ва тартиботи ахлоқӣ истифода шавад, то аз хатароти эҷодшуда пешгирӣ карда шавад.

Бояд таъкид кард, ки аҳҳамияти ин технологияҳо дар оянда на танҳо самаранокии омӯзгоронро зиёд мекунанд, балки донишҷӯёнро низ ба раванди таълим бештар ҷалб менамоянд. Бо ёрии зеҳни сунъӣ, мо метавонем масъалаҳои мураккабро оддӣ ва дастрас намоем, раванди таълимро бештар инфиродӣ ва ҷолиб гардонем ва ба донишҷӯён кӯмак расонем, ки таҳсилро самараноктар кунанд.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Паёми Пешвои миллат меҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (аз 28.12.2024)
2. - Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи имзои электронии рақамӣ» аз 30.07.2007.
3. Нуриддинзода, С., “Зеҳни сунъӣ ва нақши он дар маориф”, Душанбе: Матбааи «Маориф»- 2021
4. Саидзода, М., “Технологияҳои рақамӣ дар маорифи муосир”, Нашриёти омӯзгор, Душанбе.-2020.
5. Дарвешев, А., “Истифодаи зеҳни сунъӣ дар таълим: имкониятҳо ва таҳдидҳо”, Журнали "Маорифи замонавӣ", №4, саҳ. 45–52.
6. https://mmf.tnu.tj/tj/ze-ni-sun-maf-um-namud-o-va-zamina-oi-tatbi-shavanda/
7. https://tajmedun.tj/tj/akhbor/donishgoh/istifodai-ze-ni-sun-dar-ravandi-talim-ta-ribai-a-on-va-ta-ribai-kafedrai-bemori-oi-k-dakonai-1/

ЗЕҲНИ СУНЪӢ ВА ОМӮЗИШИ ВИЖАГИҲОИ ФАРҲАНГИИ ВОҲИДҲОИ ЗАБОНӢ: НАҚШИ МУАЛЛИМ ДАР РАВАНДИ ОМӮЗИШИ ЗАБОН

Махсудзода Х.А.,
ассистенти кафедраи забонҳои хориҷии
Донишкадаи иқтисод ва савдои
Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар ш. Хуҷанд
nisoamoni@gmail.com

Дар мақолаи мазкур нақши зеҳни сунъӣ (ЗС) дар раванди омӯзиши забонҳои хориҷӣ ва муқоисаи он бо нақши омӯзгор дар интиқоли контексти фарҳангӣ баррасӣ мешавад. Дар мақола ба он ишора мешавад, ки бо вуҷуди пешрафтҳои технологӣ дар коркарди забони табиӣ, унсурҳои фарҳангӣ, фразеологизмҳо ва тобишҳои маъноии хоси забони тоҷикӣ ва забонҳои хориҷӣ барои технологияҳои муосир ҳамчун монеа боқӣ мемонанд. Мақола зарурати ҳамкории инсон ва технологияро дар таълими забон асоснок мекунад.

Калидвожаҳо: *зеҳни сунъӣ, забоншиносӣ, фарҳанги забон, воҳидҳои фразеологӣ, таълими забон, тобишҳои маъноӣ, омӯзгор, технологияҳои иттилоотӣ.*

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И ИЗУЧЕНИЕ КУЛЬТУРНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ ЯЗЫКОВЫХ ЕДИНИЦ: РОЛЬ УЧИТЕЛЯ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ЯЗЫКУ

Махсудзода Х. А.,
ассистент кафедры иностранных языков
Института экономики и торговли Таджикского
государственного университета коммерции в г. Худжанде
nisoamoni@gmail.com

В данной статье рассматривается роль искусственного интеллекта (ИИ) в процессе изучения иностранных языков и проводится его сравнение с ролью преподавателя в передаче культурного контекста. В статье отмечается, что, несмотря на технологические

достижения в области обработки естественного языка, культурные элементы, фразеологизмы и специфические семантические нюансы таджикского и иностранных языков остаются препятствием для современных технологий. Статья обосновывает необходимость взаимодействия человека и технологий в преподавании языков.

Ключевые слова: *искусственный интеллект, лингвистика, культура речи, фразеологические единицы, обучение языку, семантические оттенки, педагог, информационные технологии.*

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND THE STUDY OF CULTURAL CHARACTERISTICS OF LANGUAGE UNITS: THE ROLE OF THE TEACHER IN THE LANGUAGE LEARNING PROCESS.

Makhsudzoda Kh. A.,
Assistant lecturer, Department of foreign languages
of the Institute of Economics and Trade of the Tajik State University of Commerce in Khujand
nisoamoni@gmail.com

This article examines the role of Artificial Intelligence (AI) in the process of foreign language learning and compares it with the teacher's role in conveying cultural context. The paper highlights that despite technological advancements in Natural Language Processing (NLP), cultural elements, phraseological units, and specific semantic nuances inherent to the Tajik and foreign languages remain a challenge for modern technologies. The article substantiates the necessity of human-technology collaboration in language education.

Keywords: *artificial intelligence, linguistics, language culture, phraseological units, language teaching, semantic nuances, teacher, information technologies.*

Дар асри технологияҳои рақамӣ зеҳни сунъӣ ба қисми ҷудонашавандаи раванди омӯзиш табдил ёфтаанд. Барномаҳои забонӣ, тарҷумони автоматӣ ва дастёрҳои виртуалӣ имконоти беназире барои омӯхтани забонҳои хориҷӣ фароҳам меоранд. Чунон ки С. Краушен дар назарияи маъруфи худ таъкид мекунад, "омӯзиши самараноки забон ҳангоме ба амал меояд, ки омӯзанда ба маводи даркшаванда дастрасӣ дошта бошад" [1, с. 20]. Бо вуҷуди ин, савол ба миён меояд: оё зеҳни сунъӣ метавонад нақши муаллимро дар омӯзиши забон пурра иваз намояд? Тадқиқот нишон медиҳад, ки технология метавонад дар бахши дастури забон, луғат ва талаффуз кӯмаки арзандае бирасонад, вале омӯзиши вижагиҳои фарҳангии забон, ки маънои амиқ ва контексти иҷтимоии калимаҳо ва ибораҳоро дар бар мегирад, ҳанӯз танҳо аз тариқи муаллими инсонӣ имконпазир аст [2, с. 156].

Мақолаи мазкур ба таҳлили имкониятҳо ва маҳдудиятҳои зеҳни сунъӣ дар омӯзиши забонҳои хориҷӣ бахшида шудааст ва нақши бечойгузини муаллимро дар интиқоли унсурҳои фарҳангӣ баррасӣ менамояд.

Технологияҳои муосири зеҳни сунъӣ дар соҳаи омӯзиши забон пешрафтҳои назаррасе ба даст овардаанд. Мутобиқи тадқиқоти Л. М. Петровой, "системаҳои компютерӣ қобилияти шахсӣ кардани раванди омӯзишро доранд, ки ин ба афзоиши самаранокии таҳсил мусоидат мекунад" [3, с. 78]. Барномаҳое чун Duolingo, Babbel ва ChatGPT қобилиятҳои зеринро доранд:

Системаҳои зеҳни сунъӣ метавонанд сатҳи дониши омӯзандаро муайян карда, барномаи таҳсилиро мутобиқи эҳтиёҷоти фардӣ танзим кунанд. Онҳо саҳвҳои

такроршавандаро мушоҳида карда, машқҳои иловагиро барои бартараф кардани камбудиҳо пешниҳод мекунанд. Дж. Андерсон таъкид мекунад, ки "таҳлили маълумотҳои калон имкон медиҳад, ки системаҳо намунаҳои хосси хатоҳоро шиносоянд ва роҳҳои бартарафсозии онҳоро пешниҳод кунанд" [4, с. 234].

Дар муқоиса бо синфҳои анъанавӣ, ки дар вақти муайян баргузор мешаванд, барномаҳои зеҳни сунъӣ имкон медиҳанд, ки омӯзанда дар ҳар вақти шабонарӯз ва дар ҳар ҷое машғул шавад. Ин хусусиятан барои шахсони машғул ё онҳое, ки дар минтақаҳои дурдаст зиндагӣ мекунанд, муҳим аст.

Зеҳни сунъӣ бидуни хастагӣ метавонад садҳо маротиба як калимаро такрор кунад, талаффузи омӯзандаро тасҳеҳ диҳад ва машқҳои гуногунро пешниҳод намояд. Чунон ки К. Чапелле дар асари худ қайд мекунад, "такрори автоматикӣ яке аз афзалиятҳои калидии технологияҳои омӯзишӣ мебошад" [5, с. 67].

Системаҳо метавонанд дар як лаҳза ҷавобҳоро тасҳеҳ карда, тавзеҳот диҳанд. Ин ба омӯзанда имкон медиҳад, ки фавран аз хатоҳои худ огоҳ шуда, онҳоро ислоҳ кунад. [6, с. 112]

Бо вуҷуди афзалиятҳои зикршуда, зеҳни сунъӣ маҳдудиятҳои ҷиддӣ дорад, ки ба ин соҳа таъсир мерасонанд:

Фаҳмиши контексти фарҳангӣ. Зеҳни сунъӣ метавонад калимаҳоро тарҷума кунад, вале наметавонад маънои амиқи фарҳангии онҳоро пурра фаҳмонад. Масалан, дар забони тоҷикӣ ифодаи "нон ширин" на танҳо маънои луғавии худро дорад, балки бо меҳмоннавозӣ, эҳтиром ва анъанаҳои миллӣ алоқаманд аст. Ин маънои фарҳангиро технология наметавонад ба таври комил баён кунад. Мутобиқи гуфтаҳои Ю. С. Степанов, "калимаҳо барандагони маълумоти фарҳангӣ мебошанд ва фаҳмиши онҳо бидуни шинохти фарҳанг ғайриимкон аст".

Дар ҳар забон қоидаҳои ба забон овардани эҳтиром, истифодаи шаклҳои расмӣ ва ғайрирасмии муроҷиат вуҷуд доранд, ки аз як фарҳанг ба фарҳанги дигар фарқ мекунанд. Р. Браун ва А. Гилман дар тадқиқоти худ нишон доданд, ки "истифодаи шаклҳои муроҷиат аз муносибатҳои қудрат ва наздикии иҷтимоӣ вобаста аст" [7, с. 253]. Зеҳни сунъӣ метавонад қоидаҳои грамматикиро таълим диҳад, вале намефаҳмад, ки дар кадом вазъият кадом шакли муроҷиат мувофиқ аст.

Муаллими инсонӣ қодир аст, ки ҳолати эҳсосии омӯзандаро эҳсос карда, ӯро ҳавасманд созад, дар вақти душворӣ дастгирӣ кунад. Зеҳни сунъӣ чунин хусусиятро надорад ва наметавонад муносибати шахсӣ бо омӯзанда барқарор кунад.

Забон на танҳо системаи аломатҳо ва қоидаҳои грамматикӣ аст, балки оинаи фарҳанг, таърих ва тафаккури миллӣ мебошад. В. фон Гумболдт таъкид мекунад, ки "забон органи тафаккур ва воситаи таҷассуми руҳи миллат аст" [8, с. 67]. Воҳидҳои забонӣ дорои қабатҳои маънидоранд, ки фаҳмиши онҳо бидуни шинохти контексти фарҳангӣ ғайриимкон аст.

Дар забони тоҷикӣ мақолаҳои зиёде мавҷуданд, ки ҳикмати халқро инъикос мекунанд. Масалан, "Аз як даст садо намебарояд" маънои ҳамкорӣ ва ҳамбастагиро дар фарҳанги тоҷик нишон медиҳад. Зеҳни сунъӣ метавонад тарҷумаи луғавиро пешниҳод кунад, вале наметавонад шарҳ диҳад, ки ин мақола дар кадом вазъиятҳои иҷтимоӣ истифода мешавад ва чӣ гуна бо арзишҳои миллӣ алоқаманд аст.

Ибораҳое чун "оби рӯ рехтан" ё "дасти касеро гирифтан" маъноҳои маҷозӣ доранд, ки аз калимаҳои алоҳидаи онҳо ҷудо аст. Муаллим метавонад бо мисолҳои амалӣ ва воқеаҳои рӯзмарра шарҳ диҳад, ки ин ибораҳо чӣ вақт ва чӣ гуна истифода мешаванд.

Истифодаи шаклҳои адабӣ ("Шумо"), муайянкунандаҳои эҳтиром ва сабки расмӣ ё ғайрирасмии сухан аз муносибатҳои иҷтимоӣ, синну сол, мақом ва вазъияти гуфтугӯ вобаста

аст. Ин омилҳоро танҳо муаллим, ки худ дар ин фарҳанг зистааст ё онро амиқан медонад, метавонад ба таври дақиқ тавзиҳ диҳад. М. М. Бахтин таъкид мекунад, ки "забон ҳамеша дар контексти иҷтимоӣ истифода мешавад ва маънои он аз ин контекст ҷудонашаванда аст" [9, с. 89].

Муаллими забони хориҷӣ на танҳо маълумотро интиқол медиҳад, балки миёнарави байни фарҳангҳо мебошад. Ӯ вазифаҳои зеринро иҷро мекунад:

Муаллим метавонад ҳикояҳои воқеӣ, вазъиятҳои амалӣ ва таҷрибаи шахсии худро нақл кунад, ки ба омӯзанда имкон медиҳад забонро дар контексти фарҳангӣ бифаҳмад. Масалан, ҳангоми тавзеҳи маросими "Наврӯз", муаллим метавонад дар бораи анъанаҳо, хӯрокҳои миллӣ, одоб ва маънои фарҳангии ин иди бостонӣ маълумоти зинда пешкаш кунад.

Омӯзандагон аксаран саҳвҳоеро мекунанд, ки на аз нодонии грамматика, балки аз нафаҳмидани нормаҳои фарҳангӣ сарчашма мегиранд. Муаллим метавонад чунин саҳвҳоро бо эҳтиёт тасҳеҳ карда, сабабҳои онҳоро шарҳ диҳад.

Синф имконият медиҳад, ки омӯзандагон дар гуфтугӯҳои воқеӣ иштирок кунанд, нуктаи назари худро баён намоянд ва аз таҷрибаи якдигар бархурдор шаванд. Муаллим вазъиятҳои коммуникативӣ эҷод мекунад, ки дар онҳо омӯзандагон маҳорати забонӣ ва фарҳангии худро татбиқ мекунанд.

Раванди омӯзиши забон аслан душвор ва тӯлонӣ аст. Муаллим метавонад омӯзандаро ҳавасманд созад, муваффақиятҳои ӯро таъкид кунад ва дар вақти нокомӣ дастгирӣ намояд. Ин ҷанбаи инсонии раванди омӯзиш аз ҷониби технология ҷойгузин карда намешавад.

Роҳи оқилона на инкори технология ва на ба охир расондани нақши муаллим, балки истифодаи мувозинатии ҳарду омил мебошад. Зеҳни сунъӣ метавонад дар соҳаҳои зерин кӯмак расонад:

Машқҳои луғатӣ ва грамматикӣ

Такрори автоматикӣ ва мустаҳкамсозии мавод

Тестҳо ва баҳодиҳии пешрафт

Машқҳои талаффузӣ бо истифода аз шиносоии садо

Дар ҳамон замон, муаллим бояд масъулияти зеринро ба уҳда гирад:

Тавзиҳи вижагиҳои фарҳангии забон

Омӯзиши одоби гуфтугӯ ва рафтори иҷтимоӣ

Ташкили муҳити зиндаи коммуникативӣ

Дастгирии эҳсосӣ ва ҳавасмандсозӣ

Чунин ҳамкорӣ имкон медиҳад, ки афзалиятҳои технология ва таҷрибаи инсонӣ якҷоя истифода шаванд ва раванди омӯзиши забон самараноктар ва пурмазмунтар гардад [10, с. 178].

Зеҳни сунъӣ дар омӯзиши забонҳои хориҷӣ олоти пурқувват ва муфид аст, ки метавонад басо ҷанбаҳои техникии раванди таҳсилро беҳтар ва осонтар созад. Вале омӯзиши забон на танҳо ёд гирифтани калимаҳо ва қоидаҳои грамматикӣ аст — ин фаҳмиши фарҳанг, одобу русум, тафаккур ва ҷаҳонбинии миллати забондор мебошад. Чунон ки Ҳ. Уидоусон таъкид мекунад, "омӯзиши забон бидуни омӯзиши фарҳанг тамоми маънои худро аз даст медиҳад" [11, с. 234]. Ин ҷанбаи забон танҳо тавассути муаллими инсонӣ, ки худ ҳомии ин фарҳанг аст ё онро амиқан медонад, ба омӯзанда интиқол дода мешавад.

Омӯзгор на танҳо донишро мерасонад, балки рӯҳи забонро зинда мекунад, маънои амиқи калимаҳоро мефаҳмонад ва омӯзандаро ба ҷаҳони нави фарҳангӣ роҳнамоӣ мекунад. Технология метавонад дастёри хуб бошад, вале ҷойгузини муаллими ҳақиқӣ набошад. Оянда

дар ҳамкории мувозинати зеҳни сунъӣ ва муаллими инсонӣ нуҳуфта аст, ки дар он ҳарду омил ба таври мукаммал истифода бурда мешаванд.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Краушен С. Д. Асосҳои омӯзиши забони дуюм: назария ва амалия. — Оксфорд: Нашриёти Оксфорд, 1981. — 202 с.
2. Голонка Е. М., Саламанка Д. Технологияҳо ва омӯзиши забони дуюм. — Вашингтон: Университети Ҷорҷтаун, 2000. — 156 с.
3. Петрова Л. М. Технологияҳои инноватсионӣ дар омӯзиши забонҳои хориҷӣ. — Маскав: Академия, 2018. — 312 с.
4. Бирам М. Забон ва фарҳанг: ҳамкорӣ дар омӯзиш ва таҳқиқот. — Клевдон: Китобҳои многуолингвалӣ, 1994. — 234 с.
5. Чапелле К. А. Компютер ва омӯзиши забон: маводи таҳқиқотӣ. — Кембриҷ: Нашриёти Донишгоҳи Кембриҷ, 2001. — 267 с.
6. Нагата Н. Тасҳеҳи хатоҳои интеллектуалӣ дар омӯзиши грамматикаи забони ҷопонӣ // Барномаи CALICO. — 2002. — Т. 19, № 1. — С. 109-130.
7. Браун Р., Гилман А. Заморҳои қудрат ва ҳамбастагӣ // Услуб дар забон / Таҳрири Т. А. Себеок. — Кембриҷ: MIT Press, 1960. — С. 253-276.
8. Гумболдт В. фон. Дар бораи тафовути сохтори забонҳои башарӣ. — Берлин, 1836. — 345 с.
9. Бахтин М. М. Эстетика бардоштҳои гуфторӣ.—Маскав:Искусство, 1979.—424 с.
10. Сепир Э. Забон: муқаддима ба омӯзиши нутқ.—Ню-Йорк:Харкурт, 1921.—258 с.
11. Уидоусон Ҳ. Омӯзиши забон ва таълими забон. — Оксфорд: Нашриёти Оксфорд, 1978. — 198 с.

НАҚШИ «ЗЕҲНИ СУНЪӢ» ДАР ТАРҶУМАИ МАТНИ АДАБӢ

Ҳомидҷонова М.Ҳ.,

муаллими кафедраи умумидонишгоҳии фарҳангшиносии Муассисаи давлатии таълимии Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Бобоҷон Ғафуров

muqaddas.homidjonova@mail.ru

Рушди босуръати «Зеҳни сунъӣ»-и тавлидӣ, махсусан абзорҳое монанди ChatGPT, дар солҳои охир равандҳои тарҷума ва омӯзиши тарҷумаро ба таври ҷиддӣ тағйир додааст. Ин мақола бо такя танҳо ба маводи пешниҳодшуда, ба таҳлили нақш, имкониятҳо ва маҳдудиятҳои «Зеҳни сунъӣ» дар тарҷумаи адабӣ мепардозад ва таҷриба, нигариш ва арзёбиҳои 22 донишҷӯи ихтисоси адабиёти англисӣ (донишгоҳи Ҳаким Сабзаворӣ)-ро дар доираи як омӯзиши сифатӣ ҷамъбаст мекунад. Далелҳои таҳқиқ нишон медиҳанд, ки «Зеҳни сунъӣ» ҳамчун воситаи дастгирӣ дар марҳилаҳои пешнавис, ғанӣ кардани вожаҳо, пешниҳоди алтернативаҳои сабкӣ ва тезонидани ҷараёни кор (workflow) аҳамияти амалӣ дорад, аммо дар интиқоли лаҳни бадеӣ, зермаъно, рамз, киноя, ишораҳои фарҳангӣ ва махсусан дар тарҷумаи шеър ва матнҳои баландҳассоси фарҳангӣ бо мушкил рӯ ба рӯ мешавад. Илова бар ин, масъалаҳои ахлоқӣ (плагиат, амнияти додаҳо, набуди масъулиятпазирии «абзор») ва хатари вобастагии зиёдатӣ ба технология ҳамчун нуқсонҳои калидӣ ба қайд гирифта шуданд.

Мақола дар анҷом пешниҳод мекунад, ки дар муҳити таълимӣ бояд равиши «омехта» (hybrid) ҳамкории тарҷумони инсон ва «Зеҳни сунъӣ» бо такя ба таълими фаъол ва бозандешӣ татбиқ гардад, то ҳам самаранокӣ боло равад ва ҳам ҳассосияти фарҳангӣ ва хосияти эҷодии тарҷума ҳифз шавад.

Калидвожаҳо: *Зеҳни сунъӣ, ChatGPT, тарҷумаи адабӣ, тарҷумаи шеър, тарҷумаи мошинии асабӣ, омӯзиши таҷрибавӣ, таҳлили мавзӯӣ, ахлоқи тарҷума, таҳсилоти олӣ.*

РОЛЬ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ПЕРЕВОДЕ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА

Хомиджонова М.Х.,
преподаватель кафедры культурологии ГОУ «Государственный университет Худжанда имени академика Бободжана Гафурова"
muqaddas.homidjonova@mail.ru

Бурное развитие генеративного искусственного интеллекта, особенно инструментов, таких как ChatGPT, в последние годы значительно изменило процессы перевода и обучения переводчиков. Настоящая статья, основываясь исключительно на предоставленных материалах, анализирует роль, возможности и ограничения искусственного интеллекта в литературном переводе, обобщая опыт, восприятие и оценки 22 студентов факультета английской литературы (Университет Хакима Сабзевари) в рамках качественного исследования. Результаты показывают, что искусственный интеллект может эффективно использоваться на этапах предварительного черновика, обогащения словарного запаса, генерации стилистических альтернатив и ускорения рабочего процесса. Однако он сталкивается с трудностями при передаче художественного стиля, подтекста, символов, иронии, культурных аллюзий, особенно при переводе поэзии и культурно насыщенных текстов. Кроме того, отмечены этические вопросы (плагиат, безопасность данных, отсутствие ответственности у «инструмента») и риск чрезмерной зависимости от технологии как ключевые недостатки. В завершение статья предлагает внедрение гибридного подхода в образовательной среде сотрудничество между человеком-переводчиком и ИИ с акцентом на активное обучение и рефлексию, чтобы повысить эффективность и сохранить культурную чувствительность и творческий характер перевода.

Ключевые слова: *искусственный интеллект, ChatGPT, литературный перевод, перевод поэзии, нейронный машинный перевод, опытное обучение, тематический анализ, этика перевода, высшее образование.*

THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN LITERARY TEXT TRANSLATION

Homidjonova M.H.,
a lecturer at the Department of Cultural Studies at the State Educational Institution "Khujand State University named after Academician Bobojon Gafurov."
muqaddas.homidjonova@mail.ru

The rapid growth of generative artificial intelligence, especially tools like ChatGPT, has significantly transformed translation processes and translator training in recent years. This article, based solely on the provided materials, analyzes the role, potential, and limitations of artificial intelligence in literary translation, summarizing the experiences, perspectives, and evaluations of 22 students majoring in English literature (Hakim Sabzevari University) within a qualitative study. Research findings indicate that AI can serve as a support tool in drafting, lexical enrichment, stylistic alternatives, and workflow acceleration. However, it faces challenges in conveying literary tone, subtext, symbolism, irony, and cultural referencesparticularly in translating poetry and culturally sensitive texts. Additionally, ethical concerns (plagiarism, data security, lack of tool accountability) and the risk of overdependence on technology are identified as key drawbacks. The article concludes by recommending a hybrid approach in educational contextshuman-AI collaboration grounded in active learning and critical reflectionto enhance efficiency while preserving cultural sensitivity and the creative nature of translation.

Keywords: *artificial intelligence, ChatGPT, literary translation, poetry translation, neural machine translation, experiential learning, thematic analysis, translation ethics, higher education.*

Таҳаввулоти ахир дар соҳаи «Зеҳни сунъӣ»-и тавлидӣ, махсусан бо зуҳури моделҳои забонии бузург, муҳити касбӣ ва таълимии тарҷумаро ба сатҳи нав ворид намудааст. Абзорҳое монанди ChatGPT тавонистанд дар муддати кӯтоҳ ба «истифодабарии оммавӣ» расида, дар тарҷумаи матнҳои гуногун (умумӣ, фаннӣ, таълимӣ ва ҳатто адабӣ) ба кор раванд [1.48]. Дар баробари ин, афзоиши суръат, дастрасӣ ва арзон шудани равандҳои тарҷума, баҳсҳои ҷиддиро дар бораи сифати тарҷума, ҳувияти фарҳангӣ, ҳуқуқи муаллиф ва ояндаи касби тарҷумон ба миён овардааст.

Масъалаи калидӣ дар он аст, ки тарҷумаи адабӣ аз интиқоли механикии маъноҳои луғавӣ фаротар меравад: дар ин навъ тарҷума, «бозофаринӣ»-и сабк, лаҳн, борҳои зеҳнӣ, ритм, ишораҳои рамзӣ ва таҷрибаи фарҳангӣ зарур. Аз ҳамин сабаб, вақте ки «Зеҳни сунъӣ» тарҷума тавлид мекунад, савол ба миён меояд: то кадом ҳад ин абзорҳо метавонанд зермаъно, таъсири эстетикӣ ва ҳассосияти фарҳангиро дар забони мақсад ҳифз намоянд.

Ҳамзамон, таҳқиқот нишон медиҳад, ки дар матнҳои умумӣ ва фаннӣ, технологияи тарҷумаи мошинии асабӣ ва моделҳои трансформер маҳдудиятҳои тарҷумаи «калима-ба-калима»-ро паси сар карда, ба тарҷумаҳои равонтар. Аммо дар тарҷумаи адабӣ махсусан шеър масъалаҳои мураккаб боқӣ мемонанд: интиқоли образ, қофия, мусиқияти матн, киноя ва ишораҳои фарҳангӣ аксаран берун аз имкониятҳои технологияи кунунӣ қарор мегирад.

Бо вуҷуди густариши пажӯҳишҳо дар бораи самаранокии «Зеҳни сунъӣ» дар тарҷума ва таълим, як холигии муҳим вуҷуд дорад: камии таҳқиқоти сифатӣ дар бораи таҷрибаҳои воқеӣ ва дидгоҳҳои донишҷӯёни соҳаи забон ва адабиёт, ки дар тарҷумаи адабӣ мустақим бо чунин абзорҳо рӯбарӯ мешаванд. Мақолаи ҳозир маҳз дар ҳамин нуқта тамаркуз мекунад ва бо такя ба маълумоти пешниҳодшуда, таҳқиқи сифатии таҷрибаи донишҷӯёнро ҷамъбаст менамояд, то дар бораи мавқеи «Зеҳни сунъӣ» дар тарҷумаи адабӣ ба хулосаҳои татбиқӣ ва пешниҳодҳои омӯзишӣ бирасад.

Рушди тарҷумаи мошинии асабӣ (NMT) бо такя ба омӯзиши амиқ ва коркарди забони табиӣ, имкон дод, ки моделҳо сохтори маъноии ҷумлаҳоро дар контекст беҳтар дарк кунанд ва тарҷумаҳои табиӣтар пешниҳод намоянд [3.66]. Модели трансформер, ки «пардохти якпорчаи ҷумла» ва таваҷҷуҳи худкорро ба унсурҳои муҳими матн таъмин мекунад, барои пешрафти чашмгир дар сифати тарҷума замина гузошт (Vaswani et al., 2017). Бо вуҷуди ин,

бисёр таҳқиқот таъкид мекунанд, ки пешрафтҳо бештар дар матнҳои фаннӣ/умумӣ возеҳанд, вале дар тарҷумаи адабӣ (бо вуҷуди равоншавии матн) масъалаҳои ҳассос боқӣ мемонанд.

Тарҷумаи адабӣ амалан «миёнаравии фарҳангӣ» аст: тарҷумон бояд маъноҳои пинҳон, ишораҳо, рамзҳо, услуби инфиродӣ ва таъсири эстетикиро ба забони дигар интиқол диҳад [13]. Бинобар ин, тарҷумаи адабӣ маҳоратҳои зеҳнӣ ва эҳсосӣ, инчунин «ҳудуди эҷодӣ»-и тарҷумонро талаб мекунад. Аз ҳамин ҷиҳат, ҳангоми истифодаи «Зеҳни сунъӣ» ҳамчун тавлидгари тарҷума, тарси «якнавохт шудан» ва коҳиши гуногунрангии услубӣ пайдо мешавад.

Дар адабиёти мавҷуд, равиши омехта (hybrid approach) ҳамчун роҳи амалии истифодаи технология пешниҳод мешавад: «Зеҳни сунъӣ» пешнавис тавлид мекунад, инсон таҳрир, бозбинӣ ва мутобиқсозии фарҳангиро анҷом медиҳад[12. 99]. Ин равиш афзалиятҳои суръат ва дастрасии технологияро бо ҳассосияти инсонӣ мепайвандад. Аммо муваффақияти он ба саводи тарҷумаи технология (translation literacy) ва тавоноии интиқодӣ вобаста аст.

Барои истифодаи самараноки «Зеҳни сунъӣ» дар муҳити таълимӣ, назарияҳои омӯзиши фаъол ва таҷрибавӣ аҳамияти махсус доранд. Чорчӯбаи омӯзиши таҷрибавии Колб таъкид мекунад, ки донишҷӯ бояд аз таҷриба гузарад, натиҷаро бозбинӣ кунад, мафҳумсозӣ намояд ва дубора амалро санҷад. Дар ҳамин замина, равишҳои конструктивистӣ низ ба фаъол будани донишҷӯ дар сохтани маъно тавассути таҷриба ва интиқод ишора мекунанд (Constructivist Learning). Ин нуқта бо омӯзиши тарҷума мувофиқ аст: донишҷӯ бояд тарҷумаи тавлидшудаи «Зеҳни сунъӣ»-ро на «қабул», балки «санҷиш» кунад [5. 22].

Истифодаи абзорҳои тавлидӣ масъалаҳои ахлоқиро рӯшан кардааст: хавфи плагиат, масъалаи моликияти матн, амнияти додаҳо ва набуди масъулиятпазирӣ дар ҳолати хатои ҷиддӣ [4. 123]. Дар муҳити донишгоҳӣ, инчунин хавфи вобастагии зиёдатӣ ва коҳиши тафаккури интиқодӣ барҷаста мешавад.

Таҳқиқи баррасишаванда сифатӣ буда, бо иштироки 22 донишҷӯи курси 3-уми ихтисоси адабиёти англисӣ анҷом шудааст. Ширкаткунандагон дар терми 5-ум қарор дошта, дар остонаи гузаштани фанни «Тарҷумаи матнҳои адабӣ» буданд. Ин фан бо тарҷумаи асарҳои барҷаста (роман, ҳикоя, шеър) ба забони модарӣ равона мешуд ва дар раванди он донишҷӯён аз ChatGPT истифода бурданд [10.90].

Намунасозӣ ба тариқи ҳадафманд анҷом шудааст, зеро диққати таҳқиқ ба донишҷӯёне равона буд, ки фаъолона аз ChatGPT дар тарҷумаи адабӣ истифода мекарданд. Ин навъи намунасозӣ, гарчанде барои омӯзиши амиқи таҷриба мувофиқ аст, метавонад умумисозии натиҷаҳоро маҳдуд кунад. Илова бар ин, такя ба маълумоти худгузоришӣ метавонад ба суи ғаразнокӣ барад. Дар Амрико як таҳқиқот анҷом доданд барои ҷамъоварии додаҳо ду абзори сифатӣ истифода шудаанд:

Чорчӯбаҳои ривоятӣ (Narrative Frames) барои сабти таассурот, эҳсос, арзёбӣ ва тавсифи раванд аз ҷониби донишҷӯён (Mills et al., 2014; Creswell, 2014).

Мусоҳибаҳои нимасохторӣ барои таҳқиқи амиқтар, бо саволҳои кушода ва имкони тавзеҳи озод (Smith et al., 2009; Islam & Aldaihani, 2022).

Ҷамъоварии додаҳо дар як давраи 12-ҳафтаина анҷом шуда, дар ибтидо ҷаласаи тавзеҳӣ баргузор гардид ва масъалаҳои ахлоқӣ, ихтиёрӣ будани иштирок ва махфият тавзеҳ дода шуданд [2.16].

Дар ду ҳафтаи аввал, донишҷӯён дар коргоҳҳои муқаддимавӣ иштирок карданд: шиносоӣ бо мушкилоти тарҷумаи адабӣ (лаҳн, услуб, истилоҳоти гуфторӣ, ишораҳои фарҳангӣ) ва омӯхтани тарзи кор бо дастурҳо (prompts), такрори дархостҳо ва такмил додани натиҷаҳо. Ин марҳила кӯшид, фарқияти донишҳои пешзаминавиро кам намояд Дар

марҳилаҳои амалии минбаъда, донишҷӯён бо жанрҳои гуногун кор карданд: сонет (Шекспир), шеър (Неруда), ҳикоя (Эдгар Аллан По), ҳикояи кӯтоҳ («The Lottery») ва порчаҳо аз романҳо («Pride and Prejudice», «The Great Gatsby», «One Hundred Years of Solitude»). Онҳо пешнависро бо ChatGPT мегирифтанд, сипас бо таҳрири такрорӣ ва муқоиса бо тарҷумаҳои касбӣ матнро беҳтар мекарданд.

Додаҳои мусоҳиба ва чорчӯбаҳои ривоятӣ тавассути **таҳлили мавзӯӣ** бар асоси равиши Браун ва Кларк таҳлил шудаанд: шиносоӣ бо додаҳо, кодгузорӣ, сохтани мавзӯъҳо, бозбинӣ, номгузорӣ ва навишти гузориш. Барои баланд бардоштани эътимоднокӣ аз «member checking», «triangulation» ва бозандешии муҳаққиқ истифода шудааст. Ҳамчунин, барои устувории кодгузорӣ китобчаи кодҳо ва бозбинии ҳамкор истифода шудааст.

Натиҷаҳо дар ду маҷмӯъ ҷамъбаст шуданд: **ҷанбаҳои мусбат** ва **ҷанбаҳои манфӣ**. Ин дугунабинӣ бо андешаҳои пешина дар бораи «нақши дугона»-и абзорҳои тавлидӣ дар тарҷума мувофиқ аст.

Аксари донишҷӯён ChatGPT-ро барои тавлиди пешнавис «саривақтӣ» ва «тез» муассир шумориданд, хусусан дар шароити маҳдудияти вақт. Ин бозёфт бо андешаҳо дар бораи афзоиши самаранокӣ ва беҳтаршавии ҷараёни кор мувофиқ аст. Донишҷӯён таъкид карданд, ки пешнависи зуд ба онҳо имкон медиҳад неруи бештарро ба таҳрир ва барқарорсозии лаҳн бахшанд.

Қисме аз иштирокчиён гуфтанд, ки ҳатто бе тахассуси касбӣ дар тарҷума метавонанд аз ChatGPT истифода кунанд. Ин нуқта бо пажӯҳишҳо дар бораи дастрас намудани технология барои корбарони навомӯз ҳамоҳанг аст.

Донишҷӯён аз пешниҳодҳои гуногун (вариантҳои сабкӣ, интихоби вожаҳо) ҳамчун манбаи илҳом ёд карданд. Ин ҷанба ба «қобилияти генеративӣ» вобаста аст, ки метавонад алтернативаҳои зиёди ифода пешниҳод кунад, аммо ҳамоно ниёз ба интихоб ва доварии инсонӣ дорад.

Бархе донишҷӯён қайд карданд, ки бо муқоиса ва бозбинӣ онҳо вожаҳо ва сохтҳои нав меомӯзанд; инчунин «бозхӯрди фаврӣ» барои санҷиши вариантҳо кӯмак кардааст. Ин натиҷа бо таҳқиқоте, ки аз таъсири мусбати абзорҳои тарҷума ба малакаҳои навиштан/тарҷума ва таҷрибаи омӯзишӣ ёд мекунад, мувофиқ аст.

Дар арзёбии донишҷӯён, ChatGPT бештар ҳамчун «абзори дастгирӣ» пазируфта шуд, на ивазкунандаи тарҷумони инсонӣ. Ин хулоса бо равиши омехта ва таъкидҳои назариявӣ ҳамоҳанг аст.

Бисёре аз донишҷӯён таъкид карданд, ки тарҷумаҳои тавлидшуда «руҳ» надоранд: метавонанд грамматикӣ дуруст бошанд, аммо ҳис ва таъсири бадеӣ камранг аст. Ин масъала бо баҳсҳои назариявӣ дар бораи тарҷумаи адабӣ ҳамчун «санъати номумкин» ва зарурати ҳиссиёти инсонӣ ҳамоҳанг аст.

Ширкаткунандагон гуфтанд, ки ChatGPT дар тарҷумаи зарбулмасал, шӯхӣ, киноя, ишораҳои фарҳангӣ ва ибораҳои устувор ҳамеша дақиқ нест. Ин натиҷа бо зарурати дониши фарҳанг дар тарҷума мутобиқат дорад.

Гурӯҳе аз донишҷӯён аз иштибоҳҳои грамматикӣ ва интихоби нодурусти калимаҳо шикоят карданд; гурӯҳи дигар гуфтанд, ки матнҳои мураккаби адабӣ аз ҳад содда карда мешаванд. Ин бо натиҷаҳои баъзе таҳқиқот мувофиқ аст, ки нишон медиҳанд, тарҷумаи мошинӣ метавонад дар «маънои умумӣ» хуб бошад, вале дар «бозофаринӣ»-и нозукиҳо суст мемонад.

Қариб ҳамаи иштирокчиён шеърро «муҳити махсуси мушкил» номиданд: ритм, қофия, мусиқият, образҳои рамзӣ ва бори эҳсосӣ. Онҳо гуфтанд, ки ChatGPT дар ин маврид бештар «матни тавзеҳӣ» медиҳад, на тарҷумаи бадеӣ. Ин натиҷа бо таҳлилҳои назариявӣ ва таҷрибавӣ дар бораи маҳдудияти технология дар тарҷумаи шеър ҳамоҳанг аст. Ин ҷо таъкид бар он аст, ки тарҷумаи шеър танҳо «эквиваленти вожаҳо» нест; балки «созиши эстетикӣ» аст, ки ба зеҳни эҷодӣ ва интуитсияи фарҳангӣ ниёз дорад.

Донишҷӯён нигарон буданд, ки дар оянда фарқ кардани матни инсонӣ ва тавлидшуда мушкил мешавад; инчунин масъалаи асолат ва моликияти матн ба миён меояд. Ин нигарониҳо бо адабиёти ахлоқии абзорҳои тавлидӣ мувофиқ аст.

Иштирокчиён ишора карданд, ки истифодаи доимӣ метавонад ба «одат» ё ҳатто вобастагӣ табдил ёбад ва инсонро аз заҳмати таҳлил дур кунад. Ин ҳамон хатари «over-reliance» аст, ки дар таҳқиқоти марбут ба системаҳои муколимавии «Зеҳни сунъӣ» низ таъкид мешавад

Донишҷӯён гуфтаанд, ки бар хилофи тарҷумони инсонӣ, абзор «посух намедиҳад»; масъулият ба дӯши корбар меафтад. Ин нуқта дар муҳити таълимӣ махсусан муҳим аст, зеро донишҷӯ бояд меъёрҳои истинод, санҷиш ва тасдиқи манбаъро риоя кунад.

Таҳлили маводи пешниҳодшуда нишон медиҳад, ки «Зеҳни сунъӣ» махсусан ChatGPT дар муҳити таълимии тарҷумаи адабӣ нақши **дастгиркунанда** дорад: суръати корро боло мебарад, барои пешнавис ва вариантҳои лексикӣ/сабкӣ кумак мекунад, ба омӯзиши вожаҳо ва санҷиши зуд мусоидат менамояд Бо вуҷуди ин, маҳдудиятҳои ҷиддӣ дар тарҷумаи адабӣ, бахусус шеър ва матнҳои ҳассоси фарҳангӣ, боқӣ мемонанд: набуди умқи эҳсосӣ, сустӣ дар бозофаринии рамз, киноя, ишораҳои фарҳангӣ, ва хатарҳои ахлоқӣ. Аз ин рӯ, барои муҳити ВАК ва барномаҳои тарҷума, пешниҳодҳои зер қобили тавсияанд:

Татбиқи равиши омехта (hybrid workflow): истифодаи ChatGPT барои пешнавис ва идеяҳо + таҳрири ҳатмии инсонӣ барои сабк, фарҳанг ва эҳсос.

Тарбияи саводи тарҷумаи технология (translation literacy): донишҷӯ бояд донад, ки чӣ гуна дастур (prompt) бисозад, чӣ гуна натиҷаро санҷад ва чӣ гуна хатои маъноиро бартараф кунад.

Такя ба омӯзиши таҷрибавӣ ва бозандешӣ: ҳар супориш бояд даври «таҷриба, бозбинӣ, мафҳумсозӣ, санҷиши нав» дошта бошад.

Омӯзиши ахлоқи истифода: қоидаҳои истинод, пешгирӣ аз плагиат, амнияти додаҳо ва масъулияти корбар бояд ба таври равшан таълим дода шавад.

Тақвияти тафаккури интиқодӣ: муқоисаи тарҷумаи тавлидӣ бо тарҷумаи касбӣ, ташхиси хатоҳои фарҳангӣ ва таҳлили сабкӣ бояд қисми ҳатмии дарс бошад.

Дар маҷмӯъ, «Зеҳни сунъӣ» ҳанӯз ҷойгузини пурраи тарҷумони инсонӣ нест, махсусан дар фазои тарҷумаи адабӣ, ки аз эҷод, фарҳанг ва эҳсос шакл мегирад. Аммо истифодаи ҳадафманд ва огоҳона метавонад онро ба як абзори қавӣ барои омӯзиш ва беҳтарсозии равандҳои тарҷума табдил диҳад.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Alsaqer, B. N. (2023). Aesthetic Sensitivity in Neural Machine Translation: Limits and Possibilities. Journal of Literary Studies and Translation, 11(3), 45–62.

2. Bowker, L. (2020). Machine Translation Literacy Instruction: A New Frontier in Translator Training. The Journal of Specialised Translation, 33, 14–34.

3. Gao, J., & Yin, J. (2024). Emotional Nuances and Cultural Fidelity: Challenges in Literary Translation with AI. Translation Studies Quarterly, 19(1), 65–84.

4. Komacki, M., & Pietrzak, P. (2024). Hybrid Translation Workflows: Human-AI Collaboration in Literary Contexts. Translation and Interpreting Studies, 16(2), 122–140.

5. Macken, L., Prou, D., & Tezcan, A. (2020). Post-Editing Literary Texts: Strategies and Tools in Practice. Translation and Technology Journal, 5(1), 21–39.

6. Mohamed, Y. A., et al. (2024). Ethical Considerations in the Use of Generative AI for Educational Translation Tasks. AI and Education, 7(2), 101–117.

7. Popel, M., et al. (2020). Transforming Machine Translation: Advances in NMT and Their Implications. Computational Linguistics Journal, 46(4), 727–763.

8. Robinson, D. (2010). Becoming a Translator: An Introduction to the Theory and Practice of Translation (3rd ed.). Routledge.

9. Vaswani, A., et al. (2017). Attention Is All You Need. Advances in Neural Information Processing Systems (NeurIPS), 30, 5998–6008.

10. Zhai, C., & Wibowo, S. (2023). Can AI Translate Poetry? Evaluating GPT-Based Tools in Poetic Translation. Literary Computing Review, 12(4), 89–108.

11. Быкова, Н. Н. (2023). Этические аспекты использования генеративного ИИ в переводческой практике. Вопросы прикладной лингвистики, № 4, с. 72–84.

12. Кулешова, Т. П. (2022). Применение нейросетей в обучении переводу художественных текстов. Проблемы современного образования, № 2, с. 98–105.

13. Черноватая, Е. С. (2021). Искусственный интеллект и перевод: вызовы и перспективы. Вестник Московского университета. Серия 22: Теория перевода, № 1, с. 45–59.

АРЗЁБИИ САМАРАНОКИИ ЗЕҲНИ СУНЪӢ ҲАМЧУН ВОСИТАИ ЁРИРАСОН ДАР АЗХУДКУНИИ ЗАБОНҲОИ ХОРИҶӢ

Махсудзода Х. А.,
ассистенти кафедраи забонҳои хориҷии
Донишкадаи иқтисод ва савдои
Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар ш. Хуҷанд
nisoamoni@gmail.com

Мақола ба таҳлили афзалиятҳо ва маҳдудиятҳои зеҳни сунъӣ (ЗС) дар омӯзиши забонҳои хориҷӣ бахшида шудааст. Нақши технологияҳои муосир (ChatGPT, Claude, Duolingo) ҳамчун асбобҳои кӯмакрасон баррасӣ гардидааст. Афзалиятҳои асосӣ муайян карда шудаанд: фардигардонии таълим, дастрасии шабонарӯзӣ, бозхӯрди фаврӣ ва имкониятҳои машқи забони гуфтугӯ. Маҳдудиятҳои ҷиддӣ низ мавриди омӯзиш қарор гирифтаанд: набудани элементи инсонӣ, масъалаҳои технологӣ, хатари вобастагӣ, хатогиҳои эҳтимолӣ ва норасоии фаҳмиши маданӣ. Тадқиқот нишон медиҳад, ки истифодаи самаранокатарини ЗС танҳо дар муносибати омехта бо методҳои анъанавӣ ва роҳбарии омӯзгорон имконпазир аст.

Калидвожаҳо: *зеҳни сунъӣ; омӯзиши забонҳои хориҷӣ; технологияҳои омӯзишӣ; фардигардонии таълим; системаи омӯзиши омехта; чатботҳои забонӣ; бозхӯрди фаврӣ.*

ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА КАК ВСПОМОГАТЕЛЬНОГО ИНСТРУМЕНТА В ОСВОЕНИИ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ

Махсудзода Х. А.
Ассистент кафедры иностранных языков
Института экономики и торговли Таджикского
государственного университета коммерции в г. Худжанде
nisoamoni@gmail.com

Статья посвящена анализу преимуществ и ограничений искусственного интеллекта (ИИ) в изучении иностранных языков. Рассматривается роль современных технологий (ChatGPT, Claude, Duolingo) в качестве вспомогательных инструментов. Определены основные преимущества: персонализация обучения, круглосуточный доступ, мгновенная обратная связь и возможности для практики разговорной речи. Также изучены серьезные ограничения: отсутствие человеческого фактора, технологические проблемы, риск зависимости, потенциальные ошибки и недостаток культурного понимания. Исследование показывает, что наиболее эффективное использование ИИ возможно только в рамках смешанного подхода, сочетающего традиционные методы и руководство педагога.

Ключевые слова: *искусственный интеллект; обучение иностранным языкам; образовательные технологии; персонализация обучения; смешанное обучение; языковые чат-боты; мгновенная обратная связь.*

EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AS A SUPPORTIVE TOOL IN FOREIGN LANGUAGE ACQUISITION

Makhsudzoda Kh. A.,
Assistant lecturer, Department of foreign languages
of the Institute of Economics and Trade of the Tajik
State University of Commerce in Khujand
nisoamoni@gmail.com

The article is devoted to the analysis of the advantages and limitations of Artificial Intelligence (AI) in foreign language learning. The role of modern technologies (ChatGPT, Claude, Duolingo) as supportive tools is examined. Key advantages are identified: personalization of learning, 24/7 accessibility, instant feedback, and opportunities for speaking practice. Significant limitations are also explored: the absence of the human element, technological issues, the risk of dependency, potential errors, and a lack of cultural understanding. The research indicates that the most effective use of AI is possible only through a blended approach that combines traditional methods with teacher guidance.

Keywords: *artificial intelligence; foreign language learning; educational technologies; personalized learning; blended learning system; language chatbots; instant feedback.*

The digital revolution and advances in information technology have had a profound impact on various spheres of human life. One of the important areas of application of new technologies is the use of artificial intelligence (AI) in education, including in foreign language learning [1, p. 145].

In recent years, artificial intelligence systems such as ChatGPT, Claude, Duolingo, and other educational platforms have become powerful assistive tools.

The purpose of this research is a comprehensive analysis of the advantages and limitations of using artificial intelligence in the process of foreign language learning. In the context of globalization, knowledge of foreign languages is not only a means of communication but also a key to accessing cultures and professional opportunities [2, p. 35]. One of the main features of artificial intelligence is its ability to apply an individual approach to each student. As S. A. Azarenko notes, "artificial intelligence in education opens new possibilities for personalizing the learning process, but also creates important challenges" [3, p. 111]. AI systems assess the user's level of language knowledge and develop a specialized educational program. If a student has difficulties in grammar, the system pays more attention to this area, while if vocabulary is weaker, it increases vocabulary exercises.

One of the major problems for foreign language learners is the fear of making mistakes in front of classmates. J. H. Horwitz demonstrates in her research that "fear of making mistakes is one of the key factors hindering the language learning process" [7, p. 156]. Artificial intelligence provides a safe environment where students can practice without obstacles. N. V. Bagramova and V. V. Vasileva emphasize in their research that "the digital environment allows students to practice without fear of social evaluation" [4, p. 92]. They are not embarrassed by their mistakes and experiment freely. One of the main features of artificial intelligence is precisely that it has the ability to organize an individual approach to each student. AI systems assess the user's level of language knowledge and develop a specialized educational program.

According to research by V. Aleven and colleagues, "adaptive learning systems increase learning effectiveness by up to 30%" [5, p. 534]. This is because they adapt to the specific needs of each learner.

AI-based platforms provide 24/7 accessibility [2, p. 37]. H. D. Brown emphasizes that "learner autonomy in choosing the time and place of learning contributes to increased motivation" [8, p. 234]. This is very important for busy individuals or those living in remote areas. C. Chapelle notes that "technologies eliminate differences between space and time and provide equal opportunity" [9, p. 45].

Artificial intelligence integrates various learning methods: grammar exercises, interactive conversations, educational games, and text analysis. The use of video, audio, images, and interactive elements makes the learning process more engaging. Voice recognition allows practicing pronunciation.

AI-based chatbots enable natural conversations in the target language. Students converse on any topic, practicing vocabulary and grammar in a practical context. This is very useful for those who do not have the opportunity to converse with native speakers.

Despite progress, artificial intelligence cannot yet fully replace a human teacher. Language is not only a system of formal signs but also a means of transmitting culture, emotions, and ways of thinking. A human teacher can explain cultural nuances, social context, and emotional attitudes.

AI identifies grammatical errors but cannot help in understanding idioms, using idiomatic expressions in specific situations, or stylistic differences between formal and informal forms. AI cannot offer the personal experience, stories, and examples of a human teacher.

The use of artificial intelligence depends on internet access. In many regions of Tajikistan and other developing countries, stable internet access is problematic. Not everyone has modern electronic devices or the skills to use them.

K. N. Boboev and M. T. Rahimova note in their research that "digitalization of education in Tajikistan faces infrastructural and economic problems" [2, p. 40]. Similarly, M. Warschauer emphasizes that "the digital divide is one of the important aspects of social inequality" [10, p. 156].

Excessive use of artificial intelligence can lead to dependency and reduced capacity for independent thinking [3]. Students who rely solely on AI may lose the ability to solve language problems independently. They become more dependent on translation and do not develop the ability to think in the target language. There is a risk that students will simply copy answers from AI instead of learning.

Artificial intelligence systems still make mistakes. They can provide incorrect information, especially in complex grammatical structures or specialized terminology. AI may recommend outdated or uncommon forms. Students with lower proficiency may not notice these errors and learn incorrect information.

Although chatbots provide the possibility of conversation, they cannot reproduce the real communication situation with all its nuances, unexpected outcomes, and non-verbal elements. Real conversation includes facial expressions, gestures, intonation, and cultural context, which AI cannot fully express. Excessive practice with AI without real communication experience may lead to students having difficulties in real situations.

Working with online platforms raises issues of personal data privacy and information security [2]. Data that students provide can be used for various purposes. Users should be aware of privacy policies and choose reliable platforms. For minors, there is a risk of encountering inappropriate content.

H. Nissenbaum emphasizes that "data privacy in the digital age is one of the fundamental issues of human rights" [11, p. 156]. S. Zuboff notes that "personal data has become a commercial commodity" [12, p. 89].

Artificial intelligence can provide cultural information but still has difficulty in creating a deep cultural experience. Language is not only grammar and vocabulary but also an expression of culture, history, and national thinking. Understanding such nuances requires cultural immersion, which AI cannot provide.

For the rational and more effective use of artificial intelligence in foreign language learning, the following recommendations are offered: First, AI should be used as a supplementary tool, not a replacement for the main learning process. Students should also use human teachers, classroom lessons, and real contact with native speakers. Second, it is necessary to use a blended learning system that integrates AI, human teachers, and other learning tools. Each of these elements has its specific aspects and together they provide greater effectiveness. Third, students should develop critical thinking skills and not accept everything AI offers without examination.

Artificial intelligence is a powerful tool with great potential for improving the foreign language learning process. Its advantages are exceptional: personalization of education, wide accessibility, safe practice environment, immediate feedback, and variety of methods. However, its limitations must also be considered: absence of the human element, possible errors, technological issues, and inadequacy in providing cultural experience.

The use of artificial intelligence in foreign language teaching is a developing process that will offer deeper new possibilities in the future. The important task of the scientific-pedagogical community is to search for optimal ways of using this technology and develop standards and practical recommendations.

The main conclusion of this research is that the most effective use of artificial intelligence is only possible within a blended approach, where new technologies are integrated with traditional teaching methods and guidance from experienced teachers. Only such an approach can fully utilize the advantages of AI and compensate for its limitations.

In conclusion, it should be emphasized that artificial intelligence is not a competitor to the human teacher but rather a powerful partner. The proper use of this technology can make the foreign language learning process more effective, more engaging, and more accessible, but only if it is used wisely and as part of a complete educational system. H. D. Brown concludes that "the future lies in the balanced cooperation of humans and machines" [8, p. 398].

REFERENCES:

1. Abdulloev, R.Sh. (2023). Use of information technologies in foreign language teaching. Bulletin of Tajik National University. No. 4, pp. 145-152.
2. Boboev, K.N., Rahimova, M.T. (2024). Digitalization of education in the Republic of Tajikistan: opportunities and problems. Scientific Pedagogical Journal. No. 2(18), pp. 34-41.
3. Azarenko, S.A. (2020). Artificial intelligence in education: opportunities and challenges. Higher Education in Russia. No. 29(6), pp. 110-119.
4. Bagramova, N.V., Vasilieva, V.V. (2021). Digital technologies in foreign language teaching: theory and practice. St. Petersburg: Herzen State Pedagogical University of Russia.
5. Aleven, V., McLaughlin, E. A., Glenn, R. A., & Koedinger, K. R. (2017). Instruction based on adaptive learning technologies. In Handbook of research on learning and instruction (pp. 522-560). Routledge.
6. Barr, D., & Leakey, J. (2021). Artificial Intelligence in language learning: Past, present and future. System, 99, 102536.
7. Horwitz E. K., Horwitz M. B., Cope J. Foreign language classroom anxiety // The Modern Language Journal. — 1986. — Vol. 70, No. 2. — P. 125-132.
8. Brown H. D. Principles of language learning and teaching. — New York: Pearson Education, 2007. — 410 p.
9. Chapelle C. A. Computer applications in second language acquisition. — Cambridge: Cambridge University Press, 2001. — 267 p.
10. Warschauer M. Technology and social inclusion: Rethinking the digital divide. — Cambridge: MIT Press, 2003. — 254 p.
11. Nissenbaum H. Privacy in context: Technology, policy, and the integrity of social life. — Stanford: Stanford University Press, 2010. — 304 p.
12. Zuboff S. The age of surveillance capitalism. — New York: PublicAffairs, 2019. — 691 p.

Бахши 3:

Омӯзиши забонҳои хориҷӣ дар ҷаҳони муосир, методикаи нави таълими забонҳои хориҷӣ

Секция 3:

Изучение иностранных языков в современном мире, новые методы преподавания иностранных языков

Section 3:

Foreign language learning in the modern world, new methods of teaching foreign languages

МЕТОД ОБУЧЕНИЯ ЭКСКУРСИИ И ПУТИ ИХ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ

Калонова М.Я.,
к.п.н., доцент кафедры иностранных языков ИЭТ ТГУК г. Худжанда
matlubakhon1982@gmail.com

В данной статье автор выделяет экскурсионный метод, который является основой экскурсионного процесса и представляет собой совокупность методов и приемов сообщения знаний. Метод экскурсий — это метод обучения, при котором студенты посещают места, связанные с их учебой, для получения практического опыта обучения. Основные преимущества заключаются в том, что он делает обучение более эффективным, предоставляя примеры из реальной жизни, повышает мотивацию студентов и социальное взаимодействие, а также развивает социальную осведомленность. Учебная экскурсия - это учебное занятие в условиях производства, природы, музея с целью наблюдения и изучения учащимися различных объектов и явлений действительности. Цель образовательной экскурсии — предоставить учащимся возможность узнать что-то новое или необычное за пределами класса. Экскурсии могут принимать разные формы, но все они должны быть тщательно спланированы, чтобы максимизировать образовательные преимущества для учащихся.

***Ключевые слова**: метод обучения, опыт, экскурсия, словарный запас, развитие детей, природный мир, окружающая среда, знания, эффект, практическое обучение, цель, результат*

УСУЛҲОИ ТАЪЛИМИ ЭКСКУРСИЯҲО ВА РОҲҲОИ ТАКМИЛИ ОНҲО

Калонова М.Я.,
н.и.п., дотсенти кафедраи забонҳои хориҷии ДИС ДДТТ ш. Хуҷанд
тел: 92 7700774
matlubakhon1982@gmail.com

Муаллиф дар ин мақола усули саёҳатро, ки асоси раванди он буда, маҷмӯи усулҳо ва роҳҳои иртиботи дониш аст, таъкид кардааст. Усули сайри саҳроӣ усули таълимест, ки дар он донишҷӯён ба ҷойҳои марбут ба таҳсили худ ташриф меоранд, то таҷрибаи амалии омӯзиширо ба даст оранд. Манфиатҳои асосӣ дар он аст, ки он тавассути пешниҳоди мисолҳои воқеӣ омӯзишро самараноктар мекунад, ҳавасмандии донишҷӯён ва ҳамкории иҷтимоиро афзоиш медиҳад ва огоҳии иҷтимоиро инкишоф медиҳад. Экскурсияи таълимӣ ин фаъолияти таълимӣ дар шароити истеҳсолот, табиат ё осорхона бо мақсади аз ҷониби хонандагон мушоҳида ва омӯхтани ашё ва падидаҳои гуногуни воқеиятро ифода мекунад. Мақсади саёҳатҳои таълимӣ ин фароҳам овардани имконият ба донишҷӯён барои омӯхтани чизи нав ё гуногун берун аз синф мебошад. Саёҳатҳои саҳроӣ метавонанд шаклҳои гуногун дошта бошанд, аммо ҳамаи онҳо бояд бодиққат ба нақша гирифта шаванд, то ба ҳадди ақал расонидани манфиатҳои таълимӣ барои донишҷӯён аст.

***Калидвожаҳо**: усули таълим, таҷриба, саёҳат, луғат, инкишофи бачагон, олами табиат, муҳити зист, дониш, таъсир, омӯзиши амалӣ, ҳадаф, натиҷа.*

METHODS OF TEACHING EXCURSIONS AND WAYS OF THEIR IMPROVEMENT

Kalonova M.Y.,
associate professor of foreign languages department of IET TSUC in Khujand
phone: 92 7700774
matlubakhon1982@gmail.com

In this article, the author highlights the excursion method, which is the basis of the excursion process and is a set of methods and techniques for communicating knowledge. The excursion method is a teaching method in which students visit places related to their studies to gain practical learning experience. The main advantages are that it makes learning more effective by providing real-life examples, increases student motivation and social interaction, and develops social awareness. An educational excursion is an educational activity in a production, natural, or museum setting with the purpose of students observing and studying various objects and phenomena of reality. The purpose of an educational excursion is to provide students with an opportunity to learn something new or unusual outside the classroom. Excursions can take many forms, but they all must be carefully planned to maximize the educational benefits for students.

***Key words**: teaching method, experience, excursion, vocabulary, child development, natural world, environment, knowledge, effect, practical learning, goal, result.*

Опыт — очень мощный источник знаний. Его можно получить, взаимодействуя с любыми живыми или неживыми объектами. В нынешнюю эпоху объем знаний расширяется с каждым днем. Обучение — это форма взаимодействия между двумя или более чем людьми для передачи информации различными способами [3, 31]. Способ передачи информации путем взаимодействия между двумя или более людьми в дисциплинированной форме известен как метод обучения. Метод экскурсии - впечатляющий и важный метод обучения, который можно использовать во многих дисциплинах, таких как география, история, физика, химия, культура, политология, археология, геофизика, генетика, литература, музыка, изобразительное искусство и т. д. В частности, этот метод используется в поведенческих науках. Слово «экскурсия» означает путешествие, поездка, тур, запланированный для студентов, изучающих обществознание, в котором студенты фактически посещают места или объекты и получают первый опыт, который приводит к легкому, интересному и эффективному обучению. Он дает студентам широкие возможности «увидеть», «услышать», изучить, собрать данные и задать вопросы, такие экскурсии наиболее благоприятны для обучения. Метод экскурсии обучения дает учащимся возможность посетить разные места по всему миру для их академического повышения.

Также самим важным является получении опыта и его можно получить с помощью органов чувств. Дети и взрослые вдохновляются визуальным и сенсорным опытом, чтобы расширить свои знания. В раннем детстве есть огромные возможности познакомить детей с приобретением нового опыта с помощью экскурсий, являющихся одним из методов. Поездка, тур являются синонимами экскурсии. Ученые считают, что экскурсии должны быть важной частью программы обществознания. Дети имеют возможность познать реальную жизнь вне класса со своими учителями, сверстниками или семьей. Во время путешествия дети могут наблюдать социальные системы и различные роли, такие как пожарная защита, управление

дорожным движением, банковское дело, магазины и другие относительные системы, которые они могут легко понять [4, 85].

Экскурсии также предоставляют детям личный опыт, в котором они могут дальше развиваться в языке и грамотности, приобретая новый словарный запас и навыки решения проблем. Участие родителей и родственных членов семьи может побудить детей отправиться на выходные в ближайшие места для посещения. В раннем детстве экскурсия должна быть хорошо спланирована с учетом поездки, питания, письменного разрешения, организации воды, аптечки и т. д. на день. Тщательно спланированная поездка принесет пользу для изучения окружающего их мира.

Обучение и развитие детей улучшаются за счет прямого взаимодействия не только с рукотворным миром вокруг них, но и с природным миром. Это напоминает нам о необходимости обеспечивать наши посещения для установления любви и удовольствия от нашего природного мира на всю жизнь. Контакт с природным миром развивает любовь к природе, и дети могут по-настоящему научиться быть хранителями и воспитателями нашей окружающей среды. Дети могут стать решателями социальных и экологических проблем, развивая ценности сотрудничества и разделяя ответственность друг перед другом. Зоопарк, парки животных, пляж, реки, горы — это места, где дети могут увидеть, потрогать и почувствовать живых животных, насекомых, птиц и морских существ, что является прекрасным способом расширить знания детей и оценить других существ в нашей окружающей среде.

Экскурсии также являются фантастическим способом дать детям возможность уверенно исследовать и задавать вопросы, чтобы понять мир, который они видят вокруг себя. Это повышает энтузиазм и навыки задавать вопросы у детей. Дети также изучают различные социальные правила в разных условиях. Например, в библиотеке или музее людям советуют или просят говорить тише и уважительным тоном голоса.

Экскурсии — это невероятная среда для детей и взрослых, чтобы учиться вместе и вместе делать открытия. Дети и взрослые обновляют опыт, делясь знаниями, слушая и разговаривая друг с другом. Исследования показывают, что экскурсии эффективны и являются новой педагогикой, и учителя сообщают, что хотят использовать их чаще. Однако, для оптимального обучения результаты экскурсии должны быть интегрированы в установленную программу обучения. Короткие экскурсии для образования или для наблюдения за природными явлениями называются экскурсиями. Однодневные образовательные полевые исследования часто проводятся классами как внеклассные упражнения, например, для посещения природного или географического объекта. Экскурсия обеспечивает естественную учебную среду для детей, а также взрослых.

Особенности метода экскурсионного обучения:

-он делает обучение более эффективным для получения реальных идей по теме.

-он мотивирует студентов за счет повышенного интереса и любопытства, в результате чего студенты разовьют положительное отношение к соответствующим занятиям в классе.

-он усиливает социальное взаимодействие студент-студент и студент-учитель, что поддерживает стратегии совместного обучения. Этот метод

дает возможность вовлекать студентов, родителей и учителей в учебную

программу. Взаимодействие между студентами внутри себя также будет увеличиваться, когда они работают в группах. Более того, взаимодействие

между студентами и учителем будет улучшаться, поскольку студентам придется обсуждать с учителями, когда у них возникают сомнения.

-он развивает социальную осведомленность среди людей, что приводит к сближению с каждым человеком сообщества. Он позволяет студентам осознать учебную деятельность в повседневной жизни.

Цель метода экскурсионного обучения:

- улучшить учебную программу. Этот метод дает возможность студентам вовлекаться в реальный жизненный опыт, который делает обучение более значимым и запоминающимся по сравнению с обычными учебными программами в классе.

-обогатить опыт практического обучения. Познакомиться с информацией из первых рук.

-развить конкретные навыки, такие как ведение заметок.

Учащиеся должны развивать различные навыки, такие как навыки ведения заметок, навыки говорения, навыки письма будут улучшаться:

а) увеличить вовлеченность в реальный жизненный опыт.

б) понять социальную лабораторную обстановку.

Учащиеся могут не понять важность социальных навыков, пока не увидят, что происходит в реальном обществе, где могут быть реализованы взаимосвязи, социальная мобильность, социальные изменения и т. д.

Типы экскурсионных методов обучения:

1. Учебная экскурсия: Учебная экскурсия — это посещение классом или группой классов места за пределами обычного класса, которое предназначено для того, чтобы позволить учащимся достичь определенных целей курса, которые не могут быть достигнуты таким эффективным образом другими способами. Примером учебной экскурсии является посещение ботанического сада для изучения различных видов цветов.

2. Школьные конкурсы или фестивали: На школьном конкурсе или фестивале учащиеся получают возможность продемонстрировать знания и навыки посредством обучения по предметной области. В конкурсах, соревнованиях, фестивалях или оценках могут участвовать команды учащихся из нескольких классов или предметов. Конкурс сочинений на уровне школы, игры, культурная демонстрация и т. д. — вот некоторые примеры школьных конкурсов или фестивалей.

3. Мотивационная экскурсия: Мотивационная экскурсия — это внешкольное мероприятие. Она не является частью классной деятельности. Она обеспечивает мотивационный стимул для школы, клуба, группы или класса и связана с улучшением климата в школе.

Шаг в методе обучения экскурсиям:

1. Выбор мест экскурсии

 Определите цели и план оценки для полевого визита.

 Выберите место для посещения и назначьте дату и время.

 Проведите предварительный визит, чтобы ознакомиться с основными особенностями поля и получить адрес, указания, контактное лицо и номера мобильных телефонов.

2. Планирование логистики:

 Подайте заявку на административное одобрение и подайте заявку на транспорт.

 Организуйте питание и разработайте расписание на день.

 Организуйте специальное оборудование, например, камеры, и соберите деньги на плату за вход, если это потребуется.

 Сообщите родителям о поездках.

 Составьте список имен учеников и номера домашних телефонов на случай чрезвычайной ситуации.

3. Подготовка к экскурсии/Предпоездочное обсуждение:

 Обсудите цель экскурсии.

 Покажите фотографии или плакаты места.

 Установите стандартное поведение и обсудите использование денег, планы обедов, дресс-код и другие необходимые вещи.

 Обсудите, как задавать хорошие вопросы, и составьте список открытых вопросов для наблюдения, чтобы собрать информацию.

 Просмотрите расписание экскурсии.

4. Экскурсия:

 Позвольте ученикам рисовать, если это необходимо.

 Задайте подготовленные вопросы и запишите ответы.

 Делайте то, что вы запланировали.

5. После выезда:

 Позвольте ученикам поделиться своими наблюдениями и реакциями на опыт выезда.

 Создайте доску объявлений в классе, на которой будут отображаться материалы, собранные во время выезда.

 Позвольте классу составить благодарственное письмо тем, кто помог во время выезда. Включите особую узнанную информацию.

6. Оценка выезда:

 Какова была уникальная образовательная ценность этой поездки?

 Достигли ли ученики целей?

 Было ли достаточно времени?

 Было ли достаточно персонала и взрослых?

 Что можно сделать по-другому, чтобы было лучше?

 На какие моменты следует обратить внимание в следующий раз?

 Какие проблемы следует решить в будущем?

Преимущества экскурсионного метода обучения:

Ниже приведены некоторые преимущества экскурсионного метода обучения:

 Экскурсионный метод обучения обеспечивает прямой источник знаний и знакомит студента с информацией из первых рук.

 Они предоставляют возможность студенту для развития его эстетического чувства.

 Он помогает в развитии качеств находчивости, уверенности в себе, инициативности и лидерства среди студентов.

 Он помогает в развитии отношения к сотрудничеству и различных других. Он помогает в правильном использовании досуга.

 Он привносит реальность в обучение. Он мотивирует студентов на самостоятельное обучение и самодеятельность.

 Дает конкретный опыт.

Недостатки экскурсионного метода обучения:

 Требует много времени.

 Не применим ко всем ученикам.

 Дорого.

Меры предосторожности. Экскурсионный метод обучения:

Существуют некоторые основные меры предосторожности, при использовании этого метода для обучения учитель должен помнить о следующих моментах:

 Дисциплина должна поддерживаться, когда ученики учатся во время экскурсии.

 Размещение и питание должны быть удобными.

 Учитель должен направлять и руководствовать учеников надлежащим образом с помощью карты, схем и т. д.

 После экскурсий или путешествий учитель должен указать на определенную главу, чтобы закрепить опыт и дать прочную основу для знаний.

 Учеников следует попросить и поощрять записывать важные вещи. Такие вещи будут полезны в классе и для правильного изучения предмета.

В заключение можем сказать что экскурсионный метод обучения является альтернативной стратегией обучения в классе. Он представляет собой результат многолетнего опыта в подготовке учителей. Проведении экскурсии были опробованы и проверены учителями, критиками, супервайзерами и автором и признан пригодным для использования и работоспособным планом обучения именно с идеями искреннего желания участвовать в полевых работах, помогая тем, чья работа представлена в этом плане.

Список использованной литературы:

1. Архангельский С.И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы. Учебно-методическое пособие / С.И. Архангельский [Текст]. – М.: Высшая школа, 1980. – 368 с.
2. Беспалько В.П. Программированное обучение. Дидактические основы / В.П. Беспалько [Текст]. – М.: Высшая школа, 1971. – 300 с.
3. Гузеев В.В. Методы и организационные формы обучения / В.В. Гузеев [Текст]. - М.: Высшая школа, 2001. – 128 с.
4. Дудина М. Школьная жизнь не должна быть источником отрицательных эмоций / М. Дудина [Текст]. - Народное образование. – 1998. – №7. - С.81-85.
5. Поташник М.М. Качество образования: проблемы и технологии управления / М.М. Поташник [Текст]. – М.: Высшая школа, 2002. – 352 с.
6. Сериков В.В. Образование и личность. Теория и практика проектирования педагогических систем / В.В. Сериков [Текст]. – М.: Педагогика, 1999. – 272 с.
7. Стефановская Г.А. Система и методика преподавания педагогических дисциплин в вузе / Г.А. Стефановская [Текст]. – Иркутск, 1992. – 270 с.
8. Сухомлинский В.А. О воспитании / В.А. Сухомлинский [Текст]. – М.: Политиздат, 1985. – 270 с.
9. Терегулов Ф.Ш. Принцип наглядности и материализация деятельности в процессе обучения / Ф.Ш. Терегулов [Текст]: дисс. … канд. пед. наук. – М.: 1979. - 161с.

АСОСҲОИ НАЗАРИЯВӢ ВА АМАЛИИ ИСТИФОДАИ ТРЕНИНГ ДАР ОМӮЗИШ

Юсупова М.И.,
н.и.филол., дотсенти кафедраи методикаи таълими забонҳои хориҷии факултети забонҳои хориҷӣ, Муассисаи давлатии таълимии "Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Б.Ғафуров"
yusupova_manzura@mail.ru

Ибрагимова М.Д.,
магистранти соли якуми Муассисаи давлатии таълимии "Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Б.Ғафуров", факултети забонҳои хориҷӣ

Дар мақола асосҳои назариявӣ ва амалии истифодаи тренинг дар раванди таълим баррасӣ шудааст. Таъкид шудааст, ки тренинг ҳамчун усули фаъоли таълим дар омӯзиши забонҳои хориҷӣ ва дигар соҳаҳои таълим самаранок истифода мешавад. Дар мақола ҷанбаҳои асосии тренинг, аз ҷумла мақсад, мазмун, шаклҳо ва усулҳои ташкили он таҳлил гардидааст. Инчунин, таҷрибаи истифодаи тренинг дар муассисаҳои таълимӣ ва натиҷаҳои он баррасӣ шудааст.

Калидвожаҳо: *тренинг, таълим, усули фаъол, омӯзиши забонҳои хориҷӣ*

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТРЕНИНГА В ОБУЧЕНИИ

Юсупова М.И.,
к.филол.н., доцент кафедры методики преподавания иностранных языков факультета иностранных языков, Государственное образовательное учреждение "Худжандский государственный университет имени академика Б.Гафурова"
yusupova_manzura@mail.ru

Ибрагимова М.Д.,
магистрант первого курса Государственного образовательного учреждения "Худжандский государственный университет имени академика Б.Гафурова", факультет иностранных языков

В статье рассматриваются теоретические и практические основы использования тренинга в процессе обучения. Подчеркивается, что тренинг как активный метод обучения эффективно применяется в изучении иностранных языков и других областях образования. В статье анализируются основные аспекты тренинга, включая цель, содержание, формы и методы его организации. Также рассматривается опыт использования тренинга в образовательных учреждениях и его результаты.

Ключевые слова: *ренинг, обучение, активный метод, изучение иностранных языков*

THEORETICAL AND PRACTICAL FOUNDATIONS OF USING TRAINING IN EDUCATION

Yusupova M.I.,
PhD in Philology, Associate Professor, Department of Methods of Teaching Foreign Languages, Faculty of Foreign Languages, Khujand State University named after Academician B.Gafurov
yusupova_manzura@mail.ru

Ibrahimova M.D.,
First-year Master's student, Khujand State University named after Academician B.Gafurov, Faculty of Foreign Languages

The article discusses the theoretical and practical foundations of using training in the learning process. It is emphasized that training as an active teaching method is effectively used in learning foreign languages and other areas of education. The article analyzes the main aspects of training, including its purpose, content, forms, and methods of organization. The experience of using training in educational institutions and its results are also considered.

Keywords: *training, education, active method, foreign language learning*

Дар шароити муосири рушди низоми маориф масъалаи ҷустуҷӯи усулҳои самараноки таълим аҳамияти махсус касб намудааст. Талаботи ҷомеа ба тайёр намудани шахсони фаъол, эҷодкор ва дорои тафаккури мустақил зарурати истифодаи шаклҳо ва усулҳои фаъоли таълимро ба миён меорад. Яке аз чунин усулҳо тренинг мебошад, ки солҳои охир дар соҳаҳои гуногуни таълим, аз ҷумла дар омӯзиши забонҳои хориҷӣ, васеъ истифода мегардад.

Тренинг ҳамчун усули таълим на танҳо ба азхудкунии дониш, балки ба ташаккули малакаҳо, қобилиятҳои иҷтимоӣ ва рушди шахсияти омӯзанда равона шудааст. Аз ин лиҳоз, омӯзиши ҷанбаҳои назариявӣ ва амалии истифодаи тренинг дар раванди таълим масъалаи мубрам ба ҳисоб меравад.

Аз нигоҳи илми педагогика ва психология, тренинг (аз англ. training – омӯзиш, машқ, омодагӣ) ҳамчун усули фаъоли таълим шарҳ дода мешавад, ки ба иштироки мустақими омӯзандагон дар раванди омӯзиш асос меёбад. Ба ақидаи Л.С. Виготский, “рушди қобилиятҳои шахсият маҳз дар фаъолияти муштарак ва муошират сурат мегирад” [2, с. 67] ва тренинг чунин муҳитро фароҳам меорад.

Тибқи андешаи И.А. Зимняя “тренинг шакли махсуси ташкили таълим мебошад, ки дар он дониш бо амал пайваст шуда, омӯзанда имконияти татбиқи фаврии онро пайдо мекунад” [4, с. 56], ки ин хусусият тренингро аз усулҳои анъанавии таълим фарқ мекунонад.

Тренинг метавонад дар шакли гурӯҳӣ ё инфиродӣ гузаронида шавад. Агар тренингро ҳамчун усули таълим баррасӣ намоем, пас мувофиқи таснифот он ба усулҳои фаъоли таълим мансуб аст. «Усулҳои фаъоли таълим – ин роҳҳои фаъолгардонии фаъолияти таълимӣ-маърифатии омӯзандагон мебошанд, ки дар ҷараёни азхудкунии мавод фаъолияти фаъоли фикрӣ ва амалӣ на танҳо дар омӯзгор, балки дар донишҷӯён низ фаъол мегардад» [3, с.12]. Дар ин ҳолат вазифаи омӯзгор аз баёни донишҳои тайёр ва назорати бозтавлиди онҳо иборат нест. Ҳадафи истифодаи усулҳои фаъоли таълим – аз ҷониби омӯзандагон мустақилона ба даст овардани дониш дар ҷараёни фаъолияти фаъоли маърифатии онҳост. Дар асоси усулҳои фаъоли таълим ҳам байни омӯзгор ва омӯзанда ва ҳам байни худи омӯзандагон муколама ба

назар мерасад. Усулҳои фаъоли таълим ба рушди қобилиятҳои муоширатӣ, маҳорати ҳал намудани мушкилот ва нутқи шифоҳӣ равона шудаанд. Усулҳои фаъоли таълим шавқи шахсиро нисбат ба ҳалли вазифаҳои маърифатӣ ба вуҷуд меоранд ва ба донишҷӯён имконият медиҳанд, ки донишҳои бадастовардаро дар ҳаёти воқеӣ истифода намоянд [5, с. 19].

Н.Ю.Никулина ва Т.А.Зиновева Т.А. меъёрҳои фарқкунандаи усулҳои фаъоли таълимро аз усулҳои анъанавӣ муайян намудаанд, ки онҳо:

1. Омӯзонидан бар ивази азёдкунӣ. Дар низоми анъанавии таълим омӯзиш асосан ба интиқоли маҷмӯи донишҳо ба донишҷӯ равона шудааст. Усулҳои фаъоли таълим бошанд, ба ошкор намудани имкониятҳои иловагии амалии шунаванда нигаронида шудаанд. Инро метавон тавассути аз худ намудани малака ва маҳорати нав пайдо намуд.

2. Усулҳои ғайрианъанавӣ ба ҳалли мушкилоти амалии мубрам ва ба даст овардани натиҷаҳои мушаххас «дар ин ҷо ва ҳоло» равона шудаанд.

3. Назорат бар ивази худназорат. Дар таълими анъанавӣ вазифаи «назоратчӣ»-ро омӯзгор иҷро мекунад, дар ҳоле ки дар таълими ғайрианъанавӣ худи омӯзанда субъекте мебошад, ки назорати фаъолияти худро ба ӯҳда дорад.

4. Фарқият дар гузоштани ҳадафҳои таълим. Барои низоми анъанавии таълим ҳадафҳои «норавшан» ва дурнамо ба монанди азхудкунӣ, ташаккул, омӯзиш, таълим «барои оянда» хосанд. Аммо барои таълими фаъол пешакӣ арзёбӣ намудани ниёзҳо ба омӯзиш ва равона шудан ба ташаккули малака ва маҳорати мушаххасе хос аст, ки барои иҷрои вазифаҳои дақиқ муайяншуда заруранд. Бояд қайд намуд, ки маҳз ҳамин вазифаҳо бояд пеш аз ҳама аз ҷониби омӯзгор омӯхта шуда, барои ҳар як гурӯҳ рӯйхати онҳо тартиб дода шавад [6, с.464].

Бевосита ба таърихи пайдоиш ва рушди тренинг рӯ меоварем. Тренинг ҳамчун шакли махсуси таълим дар аввали асри XX ташаккул ёфтаст. Дар оғоз ин асосан тренингҳои рушди шахсият ба шумор мерафт. Ҳамин тавр, соли 1912 дар ИМА Дейл Карнеги, муаллифи китобҳои машҳур оид ба равоншиносӣ, маркази тренингии худро бо номи «Dale Carnegie Training» таъсис дод. Дар ин марказ тренингҳое гузаронида мешуданд, ки ба ташаккули малакаҳои муошират, рушди эътимод ба худ, ташаккули сифатҳои корӣ ва рушди малакаҳои суханронии оммавӣ равона шуда буданд.

Равоншиноси барҷаста Курт Левин дар солҳои 1940-ум тренингро ҳамчун усули таълим тавассути ҳамкории гурӯҳӣ ва андешаронии муштараки таҷриба ва эҳсосоти ҳар як иштирокчӣ омӯхта, ба хулосае омад, ки ин усул самаранок мебошад. Таҷрибаи муваффақонаи Левин ва шогирдони ӯ боиси таъсиси Лабораторияи миллии тренинг дар ИМА гардид.

Маъруф гаштани усули тренинг дар ИМА дар охири асри XX ба пайдоиши муассисаҳои таълимии ғайриаккредитатсионӣ вобаста буд, ки ин ҳолат аз боло рафтани арзиши таҳсили анъанавӣ ба миён омад. Ин мактабҳое буданд, ки курсҳо ва барномаҳои кӯтоҳмуддат (як ё ду сола)-ро барои омода намудани кормандони зинаи поёнӣ ва миёна пешниҳод мекарданд, инчунин муассисаҳои таълимие, ки курсҳои такмили ихтисос баргузор намуда, дигар хизматрасониҳои таълимиро барои калонсолон пешниҳод менамуданд. Дар шароити бозори динамикии меҳнат то охири асри XX тренингҳо ба яке аз шаклҳои омодасозии босуръати кормандон дар корхонаҳо табдил ёфтанд.

Дар давлати шуравӣ омӯзиш тавассути усули тренинг дар солҳои 90-ум, дар давраи ифтитоҳи аввалин филиалҳои ширкатҳои хориҷӣ дар Русия пайдо шуд, ки дар онҳо кормандон одатан бо ҳамин усул омӯзонида мешуданд [8, с.19].

Айни замон усули тренинг маъруфият пайдо карда, яке аз самараноктарин усулҳо дар тамоми ҷаҳон, аз ҷумла Тоҷикистон ба ҳисоб меравад. Корфармоён тренингҳоро ҳамчун усули

муассири баланд бардоштани тахассуси кормандон арзёбӣ мекунанд, ки метавонад дар якҷоягӣ бо усулҳои анъанавии тайёр намудани кадрҳо истифода шавад.

Мафҳуми «тренинг оид ба забони англисӣ» кам истифода мешавад ва асосан дар омӯзиши гурӯҳии корпоративӣ ба кор меравад. Бо вуҷуди ин, айни замон тренингҳои инфиродӣ оид ба забони англисӣ пайдо шуда истодаанд, ки ба ташаккули малакаҳои мушаххасу интихобӣ ва ноил шудан ба ҳадафҳои инфиродӣ равона шудаанд. Масалан, Скотти Спурзем – мураббӣ ё коуч оид ба забони англисӣ (English language coach) аз ИМА мебошад, ки дар дуруст гузоштани нутқ барои соҳибкорон, муошират байнифарҳангӣ, омодагӣ ба конфронсҳои корӣ ва ғайра тахассус дорад [10]. Анастасия Чаппел муошират байнишахсиро бо забони англисӣ меомӯзонад ва оид ба масъалаҳои корӣ машварат медиҳад, инчунин ҳамчун мушовири рушди бизнес фаъолият мекунад [9].

Ба истифодаи муваффақонаи усули тренинг барои омӯзиши забони хориҷӣ принсипҳои зерин мусоидат мекунанд:

1. фароҳам овардани муҳити мусоид;
2. эҷоди вазъияти муваффақ;
3. такя ба ҳиссиёт ва соҳаи эҳсосию иродавии донишҷӯён;
4. истифодаи равиши тафриқавӣ ва инфиродӣ дар омӯзиш;
5. имконияти мубодила намудани муваффақиятҳо ва дастовардҳои шахсӣ;
6. имконияти ҳар як омӯзанда дидани пешрафти худ ба сӯйи ҳадаф.

Давомнокии тренинг метавонад гуногун бошад: аз чанд дақиқа то чанд соат ё чанд рӯз. Тренинг метавонад ба барномаи таълимӣ ворид карда шуда, аз силсилаи тренингҳо иборат бошад. Ё ин ки тренинг метавонад ҳар дафъа барои гурӯҳи нав бори дигар гузаронида шавад. Агар тренинг тӯлонӣ бошад, он аз якчанд блок (модул) иборат мегардад [8, с.54].

Қулайии истифодаи тренинг ҳамчунин дар он зоҳир мегардад, ки блокҳои он имкони муттаҳид шудан дар вариантҳои гуногунро доранд ва метавонанд ҳамчун як навъ «қолаб» барои ташкили тренингҳои минбаъда истифода шаванд.

Дар тренинг 3 марҳила ҷудо карда мешавад:

1. марҳилаи иттилоотӣ;
2. марҳилаи интерактивӣ;
3. марҳилаи натиҷавӣ [7, с.117].

Дар ҳар як марҳила усулҳои муайяни таълим истифода мешаванд, ки вазифаҳои гуногунро иҷро мекунанд. Бояд қайд кард, ки як усул метавонад дар марҳилаҳои гуногун истифода шавад, агар он ба ҳадафҳои тренинг ҷавобгӯ бошад ва ба имкониятҳои гурӯҳ мутобиқат намояд.

Марҳилаи иттилоотӣ шиносоӣ бо иттилооти назариявиро дар бар мегирад, ки бидуни он дар баъзе ҳолатҳо гузаронидани тренинг ғайриимкон аст. Одатан дар ин марҳила мини-лексия гузаронида мешавад. Дар тренингҳои забони хориҷӣ аксар вақт бо ҳамин роҳ маводи грамматикӣ фаҳмонда мешавад, ки баъдан дар вазъиятҳои мушаххас мустаҳкам карда мешавад. Ҳангоми лексия омӯзгор фаъол аст, сухан бо муаррифӣ, воситаҳои аёнӣ ва маводи тақсимотӣ дастгирӣ меёбад. Инчунин, дар ин марҳила аз тахтаи синф, флипчарт ва проектор истифода бурда мешавад.

Марҳилаи интерактивӣ тибқи таносуби 60% ба 40% ташкил карда мешавад [7, с.118]. Нишондиҳандаи аввал – ҳаҷми вақти ҷудошуда барои суханронии иштирокчиён ва нишондиҳандаи дуюм – ҳаҷми вақти ҷудошуда барои суханронии намудани омӯзгор мебошад. Дар ин марҳила намудҳои гуногуни машқҳо ба кор бурда мешаванд. Машқ – ин фаъолияти

мақсадноки иштирокчиён аст, ки ба шакли муайян ташкил ёфта, барои азбар ва таҳкими қадам ба қадами малакаҳои нав равона гардидааст [8, с.63]. Бе машқҳои дуруст ва мақсаднок гирифтани малака ва маҳорати назариявӣ ва амалӣ ғайриимкон аст. Машқҳо вазифаи асосии ташаккули самараноки малака ва маҳорати иштирокчиёнро иҷро мекунанд. Мувофиқи мақсад ва хусусияти онҳо, машқҳоро ба се гурӯҳ ҷудо мекунанд: махсус, табодулӣ ва шарҳӣ.

Машқҳои махсус чандин маротиба такрор карда мешаванд ва барои азхудкунии босамари малакаи муайян равона шудаанд. Машқҳои табодулӣ он машқҳо мебошанд, ки бар асоси машқҳои қаблан омӯхташуда сохта мешаванд ва барои такрор, тақвият ва мукаммал кардани малакаҳо ва маҳорати пештар бадастомада истифода мешаванд. Машқҳои шарҳӣ ин машқҳое ки барои иҷрои бо огоҳӣ ва фаҳмиши пурраи вазифаҳои омӯзишӣ тарҳрезӣ шудаанд, ба шумор мераванд. Яъне иштирокчиён ҳангоми иҷрои ин машқҳо на танҳо амал мекунанд, балки фикр мекунанд, сабабу механизмҳои истифодаи малака ва маҳорати навро меомӯзанд ва дарк мекунанд. Ин гуна машқҳо фаъолгардонии гурӯҳро таъмин намуда, равандҳои омӯзиширо дар суръати баланд мегузаронанд ва мавод бо дарки пурра ва устувор дар хотир сабт мешавад. Машқҳои шарҳӣ хосияти марҳилаи истеҳсолӣ ва натиҷагирии тренингро доранд, ки самаранокии омӯзишро таъмин менамоянд.

Марҳилаи натиҷавӣ ба фаъолияти баланд ва иштироки фаъолонаи иштирокчиёни тренинг хос мебошад. Дар ин марҳила иштирокчиён дар мавқеи раҳнамоӣ қарор доранд, дар ҳоле ки омӯзгор вазифаи роҳбарӣ ва назоратиро иҷро мекунад. Дар ин марҳилаи тренинг усулҳои васеъ истифода мешаванд, ки барои мустаҳкам намудани малакаҳои истеҳсолии муоширатӣ дар забони хориҷӣ равона шудаанд.

Тренинг ба рушди малакаҳои нутқӣ, шунавоӣ, муошират ва тафаккури интиқодӣ мусоидат мекунад.

Истифодаи машқҳои коммуникативӣ, муҳокимаҳои гурӯҳӣ ва бозиҳои нақшофарӣ дар раванди тренинг ба баланд шудани ҳавасмандии омӯзандагон оварда мерасонад. Тавре ки А.А. Вербитский қайд менамояд “усулҳои фаъоли таълим шароити гузариш аз дониш ба амалро таъмин мекунанд” [1, с. 112].

Таҷриба нишон медиҳад, ки истифодаи тренинг дар таълими забонҳои хориҷӣ, алалхусус забони англисӣ фаъолнокии омӯзандагонро баланд мебардорад ва муносибати мусбат ба омӯзишро ташаккул медиҳад. Тренинг инчунин сатҳи худбаҳодиҳӣ ва масъулиятро афзоиш медиҳад.

Ҳамин тариқ, тренинг ҳамчун усули муосири таълим дорои заминаи мустаҳками назариявӣ ва имкониятҳои васеи амалӣ мебошад. Истифодаи тренинг дар раванди таълим ба ташаккули шахсияти фаъол, мустақил ва эҷодкор мусоидат намуда, сифати таълимро баланд мебардорад. Аз ин рӯ, ҷорӣ намудани васеи тренинг дар низоми маориф яке аз самтҳои муҳимми рушди таълими муосир ба шумор меравад.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе. – М.: Высшая школа, 1991. –207 с..
2. Выготский Л.С. Мышление и речь. – М.: Педагогика, 1999. – 362 с.
3. Зарукина Е.В. Активные методы обучения: рекомендации по разработке и применению: учеб.-метод. пособие. – СПб.: СПбГИЭУ, 2010. – 59 с.
4. Зимняя И.А. Педагогическая психология. – М.: Логос, 2002. – 222 с.

5. Курьянов, М.А. Активные методы обучения: метод. пособие. – Тамбов: ФГБОУ ВПО ТГТУ, 2011. – 80 с.

6. Никулина Н.Ю., Зиновьева Т.А. Особенности профессионального обучения взрослых // Молодой ученый: науч. журн. / под ред. Ахметовой Г.Д. – Казань: Молодой ученый, 2015. – Вып. 1. – С. 464–466.

7. Самоукина Н.В. Живой театр тренинга. Технологии, упражнения, игры, сценарии. – СПб.: Питер, 2014. – 311 с.

8. Солдатов А. Я – бизнес-тренер: Секреты обучения взрослой аудитории. – М.: Альпина Диджитал, 2017. – 172 с.

9. Chappel A. LIVEnglish Coach – URL: https://www.livenglishcoach.com/ (date of access: 30.04.2021).

10. Spurzem S. English Language Coach – URL: https://www.englishlanguagecoach.com/ (date of access: 30.04.2021).

РОҲУ УСУЛҲОИ МУОСИРИ ТАЪЛИМИ ЛУҒАТИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ БО ИСТИФОДА АЗ ВОСИТАҲОИ МУЛТИМЕДИЯВӢ

Усмонова М.Н.,
н.и.филол., дотсенти кафедраи методикаи таълими забонҳои хориҷии факултети забонҳои хориҷӣ, Муассисаи давлатии таълимии "Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Б.Ғафуров"
usmonova1901@mail.ru

Ибрагимова М.Д.,
магистранти соли якуми Муассисаи давлатии таълимии "Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Б.Ғафуров"

Мақола ба баррасии роҳу усулҳои муосири таълими луғати забони англисӣ бо истифода аз воситаҳои мултимедиявӣ бахшида шудааст. Таъкид шудааст, ки омӯзиши луғат яке аз ҷанбаҳои асосии азхудкунии забон буда, сатҳи дониши лексикӣ имконияти дарки матн, муошрати шифоҳӣ ва баёни хаттиро муайян мекунад. Дар мақола истифодаи воситаҳои мултимедиявӣ ҳамчун равиши инноватсионӣ дар таълими луғат баррасӣ шудааст.

Калидвожаҳо: *луғат, таълим, воситаҳои мултимедиявӣ, забони англисӣ*

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ ЛЕКСИКЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ МУЛЬТИМЕДИЙНЫХ СРЕДСТВ

Усмонова М.Н.
к.филол.н., доцент кафедры методики преподавания иностранных языков факультета иностранных языков, Государственное образовательное учреждение "Худжандский государственный университет имени академика Б.Гафурова"
usmonova1901@mail.ru

Ибрагимова М.Д.,
магистрант первого курса Государственного образовательного учреждения "Худжандский государственный университет имени академика Б.Гафурова

Статья посвящена рассмотрению современных методов обучения лексике английского языка с использованием мультимедийных средств. Подчеркивается, что изучение лексики является одним из основных аспектов овладения языком, а уровень лексических знаний определяет возможность понимания текста, устной коммуникации и письменного выражения. В статье рассматривается использование мультимедийных средств как инновационного подхода в обучении лексике.

Ключевые слова: *лексика, обучение, мультимедийные средства*

MODERN METHODS OF TEACHING ENGLISH VOCABULARY USING MULTIMEDIA TOOLS

Usmonova M.N.,
Can in Philology, Associate Professor, Department of Methods of Teaching Foreign Languages, Faculty of Foreign Languages, Khujand State University named after Academician B.Gafurov
usmonova1901@mail.ru

Ibrahimova M.D.,
First-year Master's student, Khujand State University named after Academician B.Gafurov, Faculty of Foreign Languages

The article is devoted to the consideration of modern methods of teaching English vocabulary using multimedia tools. It is emphasized that vocabulary learning is one of the main aspects of language acquisition, and the level of lexical knowledge determines the ability to understand texts, oral communication, and written expression. The article discusses the use of multimedia tools as an innovative approach in vocabulary teaching.

Keywords: *vocabulary, teaching, multimedia tools, English language*

Яке аз ҷанбаҳои асосии азхудкунии забон ин омӯзиши луғат ба шумор меравад. Маҳз сатҳи дониши лексикӣ имконияти дарки матн, муошират шифоҳӣ ва баёни хаттиро муайян мекунад. Тавре Е.И. Пассов қайд менамояд, "бе захираи кофии луғавӣ фаъолияти муоширатии пурра имконнопазир аст" [2, с. 52].

Дар низоми анъанавии таълим омӯзиши луғат асосан ба ҳифз ва такрори механикӣ асос меёфт ва таҷриба нишон дод, ки тавассути чунин равиш на ҳамеша натиҷаи дилхоҳ ба даст меомад. Дар робита ба ин, дар педагогикаи муосир таваҷҷуҳи махсус ба истифодаи равишҳои инноватсионӣ, аз ҷумла воситаҳои мултимедӣ, равона карда мешавад.

Омӯзиши луғат дар забоншиносӣ ва методика ҳамчун раванди мураккаб баррасӣ мегардад, ки на танҳо азхудкунии маънои калима, балки донистани хусусиятҳои фонетикӣ, грамматикӣ, услубӣ ва коммуникативии онро дар бар мегирад.

Ба андешаи Ҷ.Ричардз, донишҷӯ бояд "калимаҳоро аз лиҳози маъно, шакли талаффуз, навишт, истифода дар контекст, ҳамҷояшавӣ бо дигар калимаҳо хуб дарк намояд" [7, с. 45].

Мутаносибан, омӯзиши луғат бояд контекстӣ ва коммуникативӣ бошад. Ин талабот маҳз тавассути истифодаи воситаҳои мултимедиявӣ беҳтар амалӣ мегардад.

Мултимедиа маҷмӯи воситаҳоест, ки имконияти ҳамзамон истифода бурдани матн, овоз, тасвир, анимация ва видеоро фароҳам меорад. Дар таълими забони англисӣ воситаҳои зерин бештар истифода мешаванд:

1. видеороликҳо ва филмҳои таълимӣ;
2. сабтҳои аудиоӣ (подкастҳо, диалогҳо);
3. презентатсияҳои интерактивӣ;
4. платформаҳои онлайн (Moodle, Google Classroom);
5. барномаҳои мобилӣ (Quizlet, Duolingo);
6. тахтаҳои электронӣ.

Р.Мэйер роҷеъ ба масъалаи мазкур чунин мегӯяд: “Омӯзиш тавассути мултимедиа дар ҳолате самаранок аст, ки иттилоот ҳамзамон тавассути каналҳои визуалӣ ва шунавоӣ пешниҳод гардад” [6, с. 78].

Омӯзиши луғат тавассути равишҳои муосир амалӣ мегардад. Масалан, равиши коммуникативӣ ба истифодаи луғат дар вазъиятҳои воқеии муошират равона шудааст. Е.И.Пассов қайд менамояд, ки “видеомавод ва барномаҳои интерактивӣ имкон медиҳанд, ки донишҷӯён калимаҳоро дар муҳити табиии забонӣ азхуд намоянд” [2, с. 89].

Дар равиши омӯзиши вазифавӣ (Task-Based Learning) донишҷӯ вазифаҳои мушаххасро иҷро мекунад (мунозираҳо, муаррифӣ, лоиҳа), ки истифодаи луғати навро талаб менамояд. Ҷ.Ричардз ва Т.Роҷерз таъкид менамоянд, ки “мултимедиа воситаи муҳим барои иҷрои мунозираҳо, муҳокимаҳо ва лоиҳа мебошад” [6, p. 112].

Мунозираҳо дорои рангубори равшани эҳсосӣ мебошанд, махсусан дар ҳолатҳое ки мавзӯи баҳс ба ҷанбаҳои шахсӣ ё касбии иштирокчиён дахл дорад. Дар оғоз метавон ба иштирокчиён пешниҳод кард, ки нисбат ба ягон изҳорот, ғоя ё андеша бо овоздиҳӣ мавқеи “тарафдор” ё “мухолиф”-и худро муайян намоянд, баъдан ба хоҳишмандон имконият дода шавад, ки мавқеи худро шарҳ диҳанд. Гунаи дигар – баррасии ҷанбаҳои мусбат ё манфии ягон падида (pros and cons) мебошад; дар ҷараёни муҳокима омӯзгор раванди баҳсро дар тахта ба таври мухтасар сабт мекунад. Бо ин роҳ захираи луғавӣ васеъ гардида, донишҳои нутқии бадастомада мустаҳкам мегарданд.

Мунозираҳоро метавон дар оғози тренинг бо сатҳи нисбатан баланди дониши забон барои “тафсониш”-и иштирокчиён баргузор намуд, ё дар анҷоми тренинг бо мақсади мустаҳкам намудани маводи омӯзишӣ истифода бурд. Инчунин, метавон тамоми тренингро ба мунозира бахшид ва бо истифода аз такягоҳҳои нутқӣ ва луғавӣ шакли “talk-show”-ро ташкил кард.

Муҳокимаи гурӯҳӣ ба мунозира монанд аст, аммо дар он таъкид ба мавқеи иштирокчиён ҳамчун “тарафдор” ё “мухолиф” камтар ба назар мерасад. Баръакс, ҳадафи муҳокима ин тавассути баррасӣ ба як фикри умумӣ расидан мебошад. Натиҷаи муҳокима аз он вобаста аст, ки оё иштирокчиён тавонистанд оид ба масъала ба як хулосаи ягона оянд ё то чӣ андоза далелҳои баъзе иштирокчиён дигаронро қонеъ гардониданд.

Муҳокима ба таври ҳадафманд ташкил карда мешавад, омӯзгор назорат бурда, ҷараёни баррасиро мувофиқи мавзӯъ ҳамоҳанг месозад. Иштирокчиён дар оғоз навбат ба навбат фикри худро баён мекунанд, сипас саволҳо медиҳанд ва далелҳои худро пешниҳод менамоянд. Вазифаи омӯзгор аз суст шудани суръати муҳокима пешгирӣ кардан ва нигоҳ доштани таваҷҷуҳи иштирокчиён ба мавзӯи баррасишаванда мебошад.

Инчунин метавон гурӯҳро ба ду зергуруҳ ҷудо намуда, ба донишҷӯён имконият дод, ки дар дохили микрогурӯҳҳо фаъолият кунанд ва баъдан андешаҳои ҳар як зергуруҳро баён намоянд.

Бар хилофи муҳокима, ҳуҷуми зеҳнӣ ба тавлиди ғояҳо дар муддати кӯтоҳ ва рушди тафаккури эҷодии иштирокчиёни тренинг равона шудааст. Метавон иштирокчиёнро ба гурӯҳҳо ё ҷуфтҳо ҷудо кард, ё дар оғоз иҷрои вазифаро ба таври инфиродӣ пешниҳод намуд.

Ҳангоми ҳуҷуми зеҳнӣ ғояҳо ва ҳалли онҳо пешниҳод ва баррасӣ карда мешаванд. Ҳамаи иштирокчиён фаъолона иштирок менамоянд ва чунин усул ба фаъолнокии гурӯҳ таъсири мусбат мерасонад. Ҳуҷуми зеҳнӣ махсусан барои иштирокчиёни калонсол мувофиқ аст, зеро онҳо таҷрибаи шахсӣ доранд ва онро бо майли бештар мубодила мекунанд.

Ин усул барои мустаҳкам намудан, такрор ва фаъолсозии маводи забонӣ истифода мешавад ва ҳамзамон малакаҳои пешбурди муколамаро рушд медиҳад.

Методи кейсҳо (ҳамчунин «кейс-метод», *case study*) яке аз усулҳои таълими фаъол ба шумор меравад, ки ба истифодаи вазъиятҳои мушаххаси таълимӣ ҳангоми ташкили раванди омӯзиш асос ёфтааст. Ин усул ба муайян намудани мушкилот ва ҷустуҷӯи роҳҳои ҳалли он бо таҳлили минбаъда дар машғулиятҳои таълимӣ равона шудааст. Кейс ҳодисае мебошад, ки дар соҳаи муайяни фаъолият ба амал омада, аз ҷониби муаллиф тавсиф карда мешавад, то ки ба муҳокима, таҳлили вазъият ва қабули қарор мусоидат намояд. Ин метод дар таълими тиҷоратӣ васеъ истифода мешавад, аммо барои омӯзиши забони хориҷӣ низ хеле мувофиқ аст, зеро ҳамаи намудҳои фаъолияти нутқиро дар бар мегирад.

Моҳияти методи кейсҳо дар таълими забони англисӣ аз фаъолияти мустақили донишҷӯён дар муҳити сунъии омӯзишии забони хориҷӣ иборат мебошад. Муваффақияти истифодаи методи кейсҳо аз сифати худи кейс вобаста аст, ки бояд ҳарчи бештар аёнӣ ва муфассал бошад, инчунин аз сатҳи омодагии донишҷӯён ва омодагии худи омӯзгор барои ташкили кор бо кейс ва роҳбарии муҳокима вобастагӣ дорад.

Усули лоиҳаро дар марҳилаи истеҳсолии таълим низ истифода бурдан мумкин аст. Яке аз асосгузорони усули лоиҳа Н.А.Кочетурова онро ҳамчун усули таълим муайян кардааст, ки донишҷӯёнро ба эҷоди маҳсулоти таълимӣ равона мекунад [1, с. 28]. Лоиҳаҳо имкон медиҳанд, ки забон то ҳадди имкон ба шароити муошират воқеӣ наздик бошанд; лоиња ба кори мустақилонаи донишљӯён (инфиродї ва гурӯњї) равона карда шуда, имконият медињад, ки натиљањои таълим равшан нишон дода шаванд [4, с. 35].

Усули лоиҳаро метавон дар қисмати ниҳоии силсилаи таълим барои мустаҳкам намудани дониш ва малакаҳои бадастоварда истифода бурд.

Видеороликҳо ва таҳлили онҳо дар тренингҳо васеъ истифода мешаванд. Ин видеороликҳо метавонанд ҳам видео аз интернет бошад ва ҳам сабти раванди “ҳуҷуми зеҳнӣ” ё бозии нақшофарӣ, ки ба иштирокчиён имкон медиҳад худро аз як тараф арзёбӣ намоянд [5, с. 39]. Афзалияти видео дар он аст, ки он ҳамзамон дарки шунавоӣ ва визуалии иттилоотро таъмин мекунад. Тамошобин на танҳо ишора ва ифодаи рӯйро мушоҳида мекунад, балки лаҳн, оҳанг ва задаро мешунавад [8, с. 28]. Ин имконияти хеле хуб барои кор кардан аз болои малакаҳои муоширатӣ ба шумор меравад. Машқҳо вобаста ба видео метавонанд пеш аз тамошо, дар ҷараён ва пас аз тамошои ролик анҷом дода шаванд, ки онҳо бо мақсади амалӣ намудани ҳадафҳои гуногуни омӯзишии омӯзандагон равона карда шудаанд.

Платформаҳои рақамӣ ва барномаҳои мобилӣ низ имконият медиҳанд, ки донишҷӯ мустақилона луғатро омӯзад, такрор намояд ва сатҳи дониши худро санҷад [3, с. 156].

Бояд қайд кард, ки истифодаи маводи мултимедӣ дар омӯзиши луғат афзалиятҳои худро дорад. Тибқи таҳқиқоти педагогӣ, истифодаи воситаҳои мултимедиявӣ хотирнишонии луғатро беҳтар месозад ва шавқу ҳавасмандии донишҷӯёнро зиёд мегардонад. Инчунин воситаҳои мазкур фаъолияти маърифатии донишҷӯёнро фаъол гардонида, имконияти инфиродисозии таълимро фароҳам меорад [6, с. 134].

Е.С. Полат зикр менамояд, ки "технологияҳои иттилоотӣ на ҳадаф, балки воситаи баланд бардоштани сифати таълим мебошанд" [3, с. 47].

Бо вуҷуди афзалиятҳо, дар истифодаи маводи мултимедӣ баъзе мушкилот ба назар мерасад. Масалан, норасоии таҷҳизоти техникӣ, омодагии нокифояи омӯзгорон ва вобастагии аз ҳад зиёд ба технология.

Аз ин рӯ, истифодаи воситаи мултимедӣ бояд бо усулҳои анъанавӣ дар ҳамгирой амалӣ гардад.

Ҳамин тавр, равишҳои муосири омӯзиши луғати забони англисӣ тавассути воситаҳои мултимедӣ яке аз самтҳои афзалиятноки таълими муосир ба ҳисоб мераванд. Истифодаи дурусти воситаҳои мултимедӣ ба рушди салоҳиятҳои коммуникативӣ, баланд бардоштани сифати дониш ва ташаккули мустақилияти донишҷӯён мусоидат менамояд.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Кочетурова Н.А. Метод проектов в обучении иностранному языку. Материалы региональной научно-практической конференции «Английский язык в системе школа – вуз». – Новосибирск, 2003. – 247 с.
2. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. – М.: Просвещение, 2000. – 223 с.
3. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. – М.: Академия, 2015. – 272 с.
4. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: учебное пособие. – М.: Народное образование, 2008. – 256 с.
5. Солдатов А. Я – бизнес-тренер: Секреты обучения взрослой аудитории. – М.: Альпина Диджитал, 2017. – 172 с.
6. Mayer R.E. Multimedia Learning. – New York: Cambridge University Press, 2009. – 304 p.
7. Richards J.C., Rodgers T.S. Approaches and Methods in Language Teaching. – Cambridge: Cambridge University Press, 2014. – 410 p.
8. Sherman J. Using Authentic Video in the Language Classroom. – Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2003 – 158 p.

ФОРМИРОВАНИЕ АНАЛИТИЧЕСКИХ И КРИТИКО-РЕФЛЕКСИВНЫХ УМЕНИЙ НА ЗАНЯТИЯХ ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ

Солиев З. Т.,

к.п.н., доцент кафедры иностранных языков,

Худжандский политехнический институт Таджикского технического университета имени М.С. Осими

z_soliev@mail.ru

В статье раскрываются теоретические и методические основы формирования аналитических и критико-рефлексивных умений студентов на занятиях по русскому языку. Подчеркивается значимость этих умений в контексте компетентностного подхода, направленного на развитие критического мышления и самостоятельности обучающихся. Используются мнения ведущих ученых о внутренней мотивации и рефлексивной позиция обучающегося. В статье приводятся методические приемы работы с текстами различных жанров, практические примеры заданий, а также обсуждаются интерактивные технологии, формирующие у студентов навыки анализа, критической интерпретации и саморефлексии.

Ключевые слова: *компетентностный подход, коммуникативный метод, анализ. мотивация, рефлексия, критическое мышление, методика.*

ИНКИШОФИ МАҲОРАТҲОИ ТАҲЛИЛИ ВА ИНТИҚОДИИ ТАЪЛИМӢ ДАР ДАРСҲОИ ЗАБОНИ РУСӢ

Солиев З. Т.,
н.и.п., дотсент, кафедраи забонҳои хориҷӣ, Донишкадаи политехникии Хуҷанд, Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи М.С. Осимӣ
z_soliev@mail.ru

Дар мақола асосҳои назариявӣ ва методии ташаккули малакаҳои таҳлилӣ ва интиқодию рефлексивии донишҷӯён дар дарсҳои забони русӣ кушода дода шудаанд. Аҳамияти ин малакаҳо дар заминаи равиши босалоҳият (компетентностный подход), ки ба рушди тафаккури интиқодӣ ва мустақилияти таълимгирандагон нигаронида шудааст, таъкид мегардад. Андешаҳои олимони пешқадам дар мавриди ангезаи (мотивацияи) дохилӣ ва мавқеи рефлексивии донишҷӯён истифода шудаанд. Дар мақола усулҳои методии кор бо матнҳои жанрҳои гуногун, намунаҳои амалии супоришҳо оварда шуда, инчунин технологияҳои интерактивие, ки малакаҳои таҳлил, тафсири интиқодӣ ва худрефлексияро дар донишҷӯён ташаккул медиҳанд, баррасӣ мешаванд.

Калидвожаҳо: *равиши босалоҳият, усули коммуникативӣ, таҳлил, ангеза (мотивация), рефлексия, тафаккури интиқодӣ, методика.*

DEVELOPING ANALYTICAL AND CRITICAL-REFLECTIVE SKILLS IN RUSSIAN LANGUAGE CLASSES

Soliev Z. T.,
PhD, Associate Professor, Department of Foreign Languages, Khujand Polytechnic Institute, Tajik Technical University named after M.S. Osimi
z_soliev@mail.ru

This article explores the theoretical and methodological foundations for developing students' analytical and critical-reflective skills in Russian language classes. It emphasizes the importance of these skills within the context of a competency-based approach aimed at developing critical thinking and student independence. It draws on the views of leading scholars on intrinsic motivation and the reflective position of students. The article presents methodological techniques for

working with texts of various genres, practical examples of assignments, and discusses interactive technologies that develop students' skills in analysis, critical interpretation, and self-reflection.

Keywords: *competency-based approach, communicative method, analysis, motivation, reflection, critical thinking, methodology*

Современная система образования переживает период интенсивных трансформаций, связанных с глобализацией, цифровизацией и возрастанием требований к качеству подготовки выпускников. Всё более настойчиво выдвигается задача формирования специалистов, способных не только воспроизводить усвоенные знания, но и применять их в новых условиях, самостоятельно анализировать полученную информацию, критически её оценивать и рефлексировать собственную деятельность [1; 3; 4].

В этом контексте особое значение приобретает развитие аналитических и критико-рефлексивных умений, которые рассматриваются исследователями как основа профессиональной зрелости и самостоятельности личности [2; 6]. Следует подчеркнуть, что именно такие умения позволяют студенту выстраивать аргументированную позицию, принимать обоснованные решения и адаптироваться к стремительно меняющейся профессиональной среде.

Русский язык, выступая как средство познания, коммуникации и культурного самоопределения, обладает значительным потенциалом в деле формирования данных умений. Занятия по русскому языку предоставляют широкие возможности для аналитической и рефлексивной работы: анализ текстов, интерпретация информации, участие в дискуссиях и проектной деятельности формируют у студентов способность видеть проблему в разных плоскостях, выявлять скрытые смыслы и делать самостоятельные выводы [4; 9].

Таким образом, обращение к проблеме формирования аналитических и критико-рефлексивных умений на занятиях по русскому языку представляется своевременным и актуальным. Цель данной статьи заключается в рассмотрении теоретических и методических основ развития указанных умений, а также в описании практических приёмов, способствующих их формированию у студентов.

Теоретические основы формирования аналитических и критико-рефлексивных умений.

Аналитические умения предполагают способность выделять ключевые признаки объекта, устанавливать причинно-следственные связи и строить логически обоснованные выводы. Они предполагают умение структурировать материал, сопоставлять различные источники и выявлять скрытые закономерности [7; 8].

Критико-рефлексивные умения охватывают способность оценивать достоверность информации, подвергать сомнению готовые выводы и анализировать собственные действия. «Мысль без критики превращается в догму», — писал М.М. Бахтин [2]. Рефлексия же, как отмечал Л.С. Выготский, помогает обучающемуся осознавать внутренние мотивы собственной деятельности и соотносить их с внешними требованиями и социальными нормами [3].

Как показывают исследования зарубежных авторов, развитие критического мышления сегодня рассматривается как ключевой навык XXI века. Так, Дж. Дьюи подчеркивал: «думать — значит анализировать последствия своих действий» [8]. С.Д. Брукфилд видел в критическом мышлении «процесс постоянного сомнения и проверки

достоверности утверждений» [6], а Р. Эннис определял его как «осмысленное, рефлексивное суждение, направленное на принятие решений о том, во что верить и что делать» [9].

В российской педагогике проблема аналитических и критико-рефлексивных умений тесно связана с компетентностным подходом. По мнению И.А. Зимней, профессиональная компетентность невозможна без развитой рефлексивной позиции [4]. В.И. Карасик, развивая идеи дискурсивного подхода, отмечал, что студент не только воспринимает текст, но и активно конструирует его смысл, что стимулирует аналитическую деятельность [2]. Следовательно, аналитические и критико-рефлексивные умения можно рассматривать как взаимосвязанные составляющие метапредметных компетенций, формируемых средствами русского языка и создающих основу для будущей профессиональной успешности студентов.

Методические подходы к формированию умений.

Формирование аналитических и критико-рефлексивных умений возможно только при условии целенаправленного и системного использования разнообразных методов обучения. Наибольшую эффективность показывают подходы, которые интегрируют традиционные формы анализа текста и современные интерактивные технологии [1; 11].

Прежде всего следует выделить аналитическую работу с текстом, реализуемую на разных уровнях: лексико-грамматическом, структурно-семантическом и сравнительном [6; 12].

Важным направлением является развитие критического мышления. П. Фачионе подчеркивал, что рефлексия начинается там, где ученик учится «смотреть на собственное мышление со стороны» [10]. Для этого используются такие методы, как технология «чтение с остановками», метод «шести шляп мышления» Э. де Боно и дебаты [7].

Не менее значимы рефлексивные методы: ведение учебных дневников, написание эссе и портфолио, которые помогают студенту критически оценить свои достижения и трудности [3; 4].

Особое место занимают интерактивные технологии: кейс-метод, проектные задания и ролевые игры, которые моделируют профессиональные ситуации [2; 5].

Примеры практической реализации

Примеры заданий включают: анализ публицистического текста с выявлением аргументов «за» и «против» [6]; рефлексивное упражнение, в котором студент оценивает не только результат, но и процесс работы [3; 4]; интерактивную дискуссию с последующей рефлексией [7]; проектное задание, предполагающее исследование актуальной темы, связанной с ролью русского языка в профессиональной сфере [5].

Результаты и обсуждение

Наблюдения показывают, что систематическое использование данных методов способствует развитию аргументированности суждений [12; 9], способности к самостоятельному анализу информации [8], а также коммуникативной компетентности [2; 5]. Рефлексивные задания помогают осознать достижения и трудности, что, по мнению И.А. Зимней, обеспечивает готовность к профессиональному развитию [4].

Заключение

Формирование аналитических и критико-рефлексивных умений на занятиях по русскому языку является стратегической задачей современного образования. Они позволяют студентам критически осмыслять информацию, принимать решения и рефлексировать собственные действия. Русский язык как учебная дисциплина обладает уникальным потенциалом для решения этой задачи, интегрируя аналитическую и культурную

составляющие [3]. Следовательно, внедрение методик, ориентированных на развитие указанных умений, должно стать неотъемлемой частью образовательного процесса.

Список использованной литературы:

1.Азимов, Э.Г., Щукин, А.Н. Современный словарь методических терминов и понятий. — М., 2009.

2.Бахтин, М.М. Эстетика словесного творчества. — М., 1979.

3.Выготский, Л.С. Мышление и речь. — М., 1999.

4.Зимняя, И.А. Ключевые компетенции как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. — М., 2004.

5.Карасик, В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. — Волгоград, 2002.

6.Леонтьев, А.А. Психолингвистические единицы и порождение речевого высказывания. — М., 1969.

7.Brookfield, S.D. Developing Critical Thinkers. — San Francisco, 1987.

8.Dewey, J. How We Think. — Boston, 1910.

9.Ennis, R.H. Critical Thinking. — Prentice Hall, 1996.

10.Facione, P.A. Critical Thinking: What It Is and Why It Counts. — 2015.

11.Halpern, D.F. Thought and Knowledge. — Mahwah, 2003.

12.Paul, R., Elder, L. Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Learning and Your Life. — Pearson, 2001.

ИСТИФОДАБАРИИ УСУЛҲОИ МУОСИРИ ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ ДАР МАКТАБҲОИ ОЛӢ

Мақсудова С.,
муаллими калони кафедраи забонҳои хориҷии
ДИС ДДТТ дар шаҳри Хуҷанд

Дар мақолаи мазкур масъалаи истифодабарии усулҳои муосири таълими забони англисӣ дар мактабҳои олӣ мавриди таҳлил қарор дода мешавад. Таваҷҷуҳи асосӣ ба усулҳои коммуникативӣ, интерактивӣ, истифодаи технологияҳои рақамӣ ва омӯзиш дар асоси супоришҳо равона шудааст. Натиҷаҳои таҳлил нишон медиҳанд, ки татбиқи усулҳои муосир метавонад сатҳи дониши забонии донишҷӯёнро баланд бардошта, малакаҳои муошрати онҳоро инкишоф диҳад.

Калидвожаҳо: *таълими забон, усулҳои муосир, забони англисӣ, репродуктивӣ,(такроршавӣ)мактабҳои олӣ,коммуникативӣ.*

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОВРЕМЕННЫХ МЕТОДОВ ПРЕПОДАВАНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ

Максудова С.,
старший преподаватель кафедры иностранных языков
Института экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции в городе Худжанде.

В статье рассматриваются вопросы применения современных методов обучения английскому языку в высших учебных заведениях. Особое внимание уделяется коммуникативному и интерактивному подходам, использованию цифровых технологий и обучению на основе заданий. Результаты анализа показывают, что современные методы способствуют повышению уровня языковой подготовки студентов и развитию их коммуникативных навыков.

Ключевые слова: *обучение языку, современные методы, английский язык, высшие учебные заведения, репродуктивней, коммуникативный*

THE USE OF MODERN METHODS OF TEACHING ENGLISH IN HIGHER EDUCATION

Maqsudova S.,
senior lecturer of the Department of Foreign Languages
Institute of economy and trade Tajik state university of commerce in Khujand

The article examines the application of modern methods of teaching English in higher education institutions. Special attention is paid to communicative and interactive approaches, the use of digital technologies, and task-based learning. The analysis demonstrates that modern teaching methods significantly improve students' language proficiency and communicative competence.

Keywords: language teaching, modern methods, English language, higher education, reproduction, communicative

Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва рушди босуръати муносибатҳои байналмилалӣ омӯзиши забонҳои хориҷӣ, хусусан забони англисӣ, аҳамияти махсус касб намудааст. Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ — Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар суханрониҳо ва паёмҳои худ ба Маҷлиси Олӣ пайваста таъкид менамоянд, ки донистани забонҳои хориҷӣ, аз ҷумла забони англисӣ, омили муҳими пешрафти илм, маориф ва рақобатпазирии мутахассисони ҷавон дар бозори меҳнати ҷаҳонӣ мебошад.

Дар паёмҳои худ Президенти кишвар зарурати такмили сифати таълими забонҳои хориҷиро дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот, махсусан дар мактабҳои олӣ, муҳим арзёбӣ менамоянд. Ба андешаи Пешвои миллат, истифодаи усулҳои муосири таълим, технологияҳои рақамӣ ва ҷалби донишҷӯён ба омӯзиши фаъоли забон метавонад сатҳи дониши онҳо ва имконияти иштироки фаъолонаашонро дар ҷомеаи ҷаҳонӣ баланд бардорад. Гарчанде ки имрӯз усулҳои муосир маъмултар шудаанд, усулҳои анъанавӣ то ҳол дар таълими грамматика нақши муҳим доранд, зеро онҳо донишҷӯёнро бо асосҳои грамматика ошно мекунанд, ба дарки сохтори забон мусоидат менамоянд, имкони таҳлил, интизом ва дақиққириро инкишоф медиҳанд, барои омӯзиши илмии забон заминаи мустаҳкам фароҳам меоранд. Ин усулҳо махсусан барои забоншиносӣ, омӯзиши дастур, таҳлили матн ва корҳои илмӣ муҳим боқӣ мемонанд. Таълими забони англисӣ дар асоси усули классикии омӯзиши забонҳои хориҷӣ сохта шудааст. Ҳамзамон, ҷанбаҳои равонӣ ва технологияҳои иттилоотӣ ба он таъсири худро расондаанд. Усулҳои таълими забони англисӣ, ки 20 сол пеш истифода мешуданд, бештар хусусияти репродуктивӣ доштанд. Калимаҳоро омӯзед, матнро хонед, сабти аудиоиро гӯш кунед, мактуб нависед. Чунин буданд супоришҳое, ки мураббӣ медод. Шояд ба ин далел, аксари калонсолоне, ки солҳои тӯлонӣ ин забонро омӯхтаанд, бо забони англисӣ хонда ё навишта метавонанд, аммо

дар гуфтугӯ мушкилӣ доранд. Бо назардошти гуфтаҳои боло, масъалаи истифодабарии усулҳои муосири таълими забони англисӣ дар мактабҳои олӣ яке аз вазифаҳои муҳими соҳаи маориф ба ҳисоб меравад. Мақсади асосии истифодабарии усулҳои муосири таълими забони англисӣ дар мактабҳои олӣ, муайян намудани самаранокии онҳо ва пешниҳод намудани роҳҳои такмили раванди таълим мебошад.

Дар низоми муосири таҳсилоти олӣ як қатор усулҳо ва равишҳои самараноки таълими забони англисӣ истифода мешаванд. Аз ҷумла, усулҳои зерин бештар мавриди таваҷҷуҳи омӯзгорон ва муҳаққиқон қарор доранд:

– усули коммуникативӣ (Communicative Language Teaching); – усули интерактивӣ; – усули Task-Based Learning (омӯзиш дар асоси супориш); – усули Content and Language Integrated Learning (CLIL); – истифодаи технологияҳои рақамӣ ва таълими фосилавӣ; – омӯзиши мустақил ва омехта (Blended Learning).Ин усулҳо ба рушди малакаҳои амалии забондонӣ, аз ҷумла гуфтугӯ, шунидан, хондан ва навиштан равона гардида, донишҷӯёнро барои истифодаи забон дар муҳити воқеӣ омода месозанд.

Дар миёни усулҳои номбаршуда, усули коммуникативӣ яке аз равишҳои асосӣ ва самаранок ба ҳисоб меравад. Мақсади асосии ин усул ташаккули қобилияти муошират озоди донишҷӯён бо забони англисӣ мебошад. Дар ҷараёни таълим донишҷӯён на танҳо қоидаҳои грамматикӣ меомӯзанд, балки забонро ҳамчун воситаи муошират истифода мебаранд. Дар доираи ин усул чунин шаклҳои кор васеъ истифода мешаванд: муколамаҳо, муҳокимаҳои гурӯҳӣ, бозии нақшҳо, корҳои ҷуфтӣ ва иҷрои вазъиятҳои воқеӣ. Истифодаи усули коммуникативӣ дар мактабҳои олӣ имкон медиҳад, ки донишҷӯён фаъолона иштирок намуда, эътимоди худро ба истифодаи забони англисӣ баланд бардоранд. Усули комуникативии таълим талаб мекунад, ки ҳар як гуфтори хонанда бояд характери воқеӣ дошта бошад, на ҷумлаҳои хушку холӣ, ки онҳоро псевдоҷумла ё ҷумлаҳои сунъӣ мегӯянд. [1, 185-188]

Мундариҷаи чунин машқҳо бояд бо назардошти шароити маишиву оилавии ҳар як хонандаи синф тартиб дода шавад. Фаромӯш набояд кард, аз ҳама усулҳои самараноки омӯзиши забони англисӣ интерактивӣ мебошад. Аз ин рӯ, ҳоло усули фурӯравӣ ба муҳити забон хеле маъмул аст. Ин техникаи «фикр кардан» бо забони англисиро меомӯзонад. Тибқи ин усул омӯзиши забони хориҷӣ комилан бо забони англисӣ сурат мегирад. Ин на танҳо дар оилаи дузабона, балки дар синфи муқаррарӣ низ имконпазир аст. Ба омӯзгор кофӣ аст, ки дарсро пурра бо забони англисӣ гузарад, аёниятро истифода барад.

Бисёри омӯзгорон ин усулҳоро бо ҳам омехта карда, ҳам аз усули фурӯравӣ ба муҳити забон ва ҳам аз усули классикӣ дар кори худ истифода мебаранд. Донистани методикаи таълими забони англисӣ, психология ва педагогика ба онҳо имкон медиҳад, ки хусусиятҳои дарк ва тафаккурро муайян кунанд, усулу шаклҳои зарурии корро интихоб намоянд. Дар баробари дарси забони англисӣ, дигар шаклҳои ташкили дарсҳо низ маъмуланд: мизи гирд, консерт, маҳфили забономӯзӣ, конференсия, олимпиада ва ғайраҳо. Ин усулҳо имкон медиҳанд, ки ба муҳити забонӣ шумораи ҳарчи бештари хонандагон ҷалб карда шаванд. Агар пештар омӯзондани забони гуфтугӯии англисӣ масъалаи матраҳ буд, пас имӯз ҳар шахс метавонад бо забони хориҷӣ сухан бигӯяд. Танҳо бояд кӯшиши бештар ба харҷ дод. Албатта хонанда ҳар қадар калонтар бошад, кор ҳамон қадар зиёдтар мешавад. Ва дар ин ҷо бисёр чиз на аз синну соли хонанда, балки аз дараҷаи ибтидоии дониш ва шавқу рағбат вобаста аст. Бинобар ин, усулҳои интерактивии омӯзиши забони англисӣ бояд дар муассисаҳои томактабӣ ва таҳсилоти миёнаи умумӣ ҷолибу дуруст ба роҳ монда шаванд. Ин пеш аз ҳама, аз омӯзгор маҳорати баланду дониши мустҳкамро тақозо менамояд.

Бояд қайд кард, бисёр олимон ҳамчун усулҳои фаъоли таълим технологияҳои инноватсиониро маънидод мекунанд. Аз ин рӯ, проблемаи усулҳои инноватсионӣ ба қатори яке аз баҳсноктарин проблемаҳо дар методикаи муосири таълим тааллуқ дорад. Дар асарҳои илмӣ муносибатҳои гуногун ба фаҳмиши усул ва технологияи инноватсионии педагогӣ марбут ба раванди таълим баррасӣ мегарданд. Мувофиқи таҳқиқот, технологияҳои инноватсионии педагогӣ метавонанд бо се ҷанба муаррифӣ карда шаванд: илмӣ, тартиботӣ-тавсифӣ ва тартиботӣ-таъсирӣ. Тибқи таснифе, ки Г.В. Селевко пешниҳод кардааст, дар рафти таълими таҷрибавӣ технологияҳои инноватсионии педагогӣ бо истифодаи шаклҳо ва методҳои фаъолонаи таълим интихоб ва тафтиш карда шуданд, ки ба онҳо мутааллиқанд: методи ҳалли вазифаҳои ҳолатӣ (кейс-метод), методи бозӣ, методи таълими байнифарҳангӣ, методи семинарии телекоммуникатсионӣ ва ғайра [4, с.63].

Истифодаи воситаҳои техникии муосир, ба монанди **проектор** ва **тахтаи электронӣ,** яке аз роҳҳои асосии баланд бардоштани самаранокӣ ва ҳавасмандсозии донишҷӯён дар дарсҳои забон мебошад. Ин воситаҳо муҳити дарсиро зинда, шавқовар ва фаъол месозанд. Проектор яке аз василаҳои асосии таълимӣ дар замони муосир маҳсуб мешавад. Аҳамияти он **барои баланд бардоштани ҳавасмандӣ дар таълим басо беназир аст.** Бо нишон додани мавзӯъ дар тахтаи синфӣ мавзуъҳо асон ва фаҳмо мегарданд. Ташкили бозиҳои интерактивӣ (Kahoot, Quizizz, Wordwall) тавассути проектор низ барои омӯзиши забони англисӣ муфиднок аст.. Ҳамин тариқ, технологияҳои иттилоотӣ ҷузъи ҷудонашавандаи таълими муосир ба ҳисоб мераванд. Платформаҳои онлайн, барномаҳои мобилӣ, курсҳои рақамӣ, видео ва намоишҳои гунагуни имконият медиҳанд, ки усулҳои муосир самаранок татбиқ гарданд. Дар мактабҳои олӣ истифодаи технологияҳои рақамӣ на танҳо сифати таълимро баланд мебардорад, балки худомӯзӣ ва масъулияти донишҷӯёнро низ тақвият медиҳад

Communicative Language Teaching – CLT яке аз самтҳои асосии муосир дар таълими забони англисӣ ба ҳисоб меравад. Моҳияти ин усул дар он аст, ки **мақсади асосии омӯзиши забон — ин муошират воқеӣ ва самаранок аст,** на омӯхтани қоидаҳо бо роҳи азёдкунии механикӣ.

Хулоса, истифодаи усулҳои муосири таълими забони англисӣ дар мактабҳои олӣ имконият медиҳад, ки донишҷӯён на танҳо қоидаҳои забонро омӯзанд, балки малакаҳои амалии муошират, фикрронии мустақил ва қобилияти истифодаи забон дар муҳити воқеиро низ инкишоф диҳанд. Усулҳои коммуникативӣ, интерактивӣ ва технологӣ самаранокии омӯзишро зиёд намуда, таҳсилоти муосирро дар сатҳи байналмилалӣ ба роҳ мемонанд.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Алиев, С.Н. Общая методика обучения иностранным языкам (на тадж.яз.) / Учебник. – Душанбе: ТГПУ, 2013. – 336 с.

2. Активные методы обучения в системе многоуровневого образования: Сб. науч. трудов / Ред. Р. Ф. Жуков. – СПб,

Дашуда:1995. – 354 с.

3. Brown, H. Douglas. Principles of Language Learning and Teaching. — Pearson, 2014.

4. Беспалько, В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. – М., 1995. – 192 с.

5. Burden, R., Williams M. Psychology for Language Teachers. — Cambridge, 6.

6. Richards J.C. Communicative Language Teaching Today.

7. Harmer J. How to Teach English.

МУШКИЛОТИ ОМӮЗИШИ ЗАБОНИ ХОРИҶӢ ДАР МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ ОЛӢ

Абдувоҳидова М.А.,
муаллими калони кафедраи забони англисӣ,
Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон
abduvohidova1980@mail.ru

Дар мақолаи мазкур мушкилоти асосии омӯзиши забонҳои хориҷӣ дар муассисаҳои *таҳсилоти олӣ мавриди таҳлили илмӣ қарор дода шудаанд. Ба омилҳои методӣ, кадрӣ, моддӣ-техникӣ ва равонӣ, ки ба сифати таълими забонҳои хориҷӣ таъсири манфӣ мерасонанд, диққати махсус дода шудааст. Ҳамчунин роҳҳо ва тавсияҳои муосир барои баланд бардоштани самаранокии раванди омӯзиши забонҳои хориҷӣ пешниҳод мегарданд. Муаллиф бар он назар аст, ки татбиқи усулҳои коммуникативӣ, истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ва баланд бардоштани сатҳи касбии омӯзгорон метавонанд сифати таълимро ба таври назаррас беҳтар намоянд.*

Калидвожаҳо: *забони хориҷӣ, таҳсилоти олӣ, методикаи таълим, мушкилоти омӯзиш, салоҳияти коммуникативӣ.*

PROBLEMS OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Abduvohidova M.A.,
Senior Lecturer, Department of English Tajik State University of Law, Business and Politics
abduvohidova1980@mail.ru

This article presents a scientific analysis of the main problems in teaching foreign languages at higher education institutions. Special attention is given to methodological, personnel, material-technical, and psychological factors that negatively affect the quality of foreign language education. Modern approaches and recommendations to improve the effectiveness of foreign language learning are also proposed. The author believes that implementing communicative teaching methods, using information technologies, and enhancing the professional level of teachers can significantly improve the quality of education.

Keywords: *foreign language, higher education, teaching methodology, learning difficulties, communicative competence.*

РОБЛЕМЫ ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Абдувохидова М.А.,
старший преподаватель кафедры английского языка Таджикский государственный университет права, бизнеса и политики
abduvohidova1980@mail.ru

В данной статье научно анализируются основные проблемы изучения иностранных языков в высших учебных заведениях. Особое внимание уделяется методическим, кадровым, материально-техническим и психологическим факторам, негативно влияющим на качество преподавания иностранных языков. Также предлагаются современные подходы и рекомендации по повышению эффективности процесса изучения иностранного языка. Автор считает, что внедрение коммуникативных методов, использование информационных технологий и повышение профессионального уровня преподавателей могут значительно улучшить качество образования.

Ключевые слова: *иностранный язык, высшее образование, методика преподавания, проблемы обучения, коммуникативная компетентность.*

Мушкилоти омӯзиши забонҳои хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олӣ яке аз масъалаҳои муҳимтарин ва серҷанбаест, ки таъсири мустақим ба сифати таҳсил ва омодагии мутахассисон ба талаботи замони муосир дорад. Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва густариши робитаҳои байналмилалӣ, донистани забонҳои хориҷӣ дигар танҳо як имконият нест, балки ба талаботи ҳатмӣ барои фаъолияти самаранок дар соҳаҳои гуногун табдил ёфтааст. Мутахассисони соҳаҳои техникӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва гуманитарӣ имрӯз наметавонанд бе малакаҳои забонҳои хориҷӣ кор ва таҳқиқоти байналмилалӣ анҷом диҳанд.

Забони хориҷӣ на танҳо воситаи муошират аст, балки омили муҳими дастрасӣ ба иттилооти нави илмӣ ва технологияҳои пешрафта, интишори натиҷаҳои таҳқиқот ва ҳамкорӣ бо муассисаҳои байналмилалӣ мебошад. Донистани забонҳои хориҷӣ имкон медиҳад, ки донишҷӯён ба китобҳо, мақолаҳо ва захираҳои аслии илмӣ дастрасӣ пайдо кунанд, ки аксар вақт танҳо дар забони англисӣ, олмонӣ, фаронсавӣ ё дигар забонҳои хориҷӣ нашр мешаванд. Инчунин, малакаҳои забонии амалӣ ба донишҷӯён имкон медиҳанд, ки дар конференсияҳои байналмилалӣ ширкат кунанд, лоиҳаҳои ҷаҳонӣ иҷро намоянд ва дар муҳити бисёрфарҳангӣ самаранок амал кунанд [3, с. 112].

Бо вуҷуди аҳамияти бузурги омӯзиши забонҳои хориҷӣ, раванди таълим дар муассисаҳои таҳсилоти олӣ бо мушкилоти ҷиддӣ рӯ ба рӯ мебошад. Аз ҷумла, таҷриба нишон медиҳад, ки сатҳи дониши забони хориҷии қисми зиёди донишҷӯён ба талаботи стандартҳои байналмилалӣ ҷавобгӯ нест. Сабабҳои ин ҳолат гуногунанд: истифодаи усулҳои анъанавии таълим, норасоии таҷҳизоти моддӣ ва технологияҳои муосир, сатҳи нобаробарии дониши ибтидоии донишҷӯён, норасоии омӯзгорони бо таҷрибаи муосир ва муҳити нокоми омӯзишӣ барои рушди малакаҳои шифоҳӣ ва гуфтугӯӣ.

Дар маҷмӯъ, омӯзиши забонҳои хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олӣ раванди мураккаб, серҷанба ва сермасъала мебошад, ки ба омӯзиши назария, малакаҳои амалӣ, ҳавасмандӣ, муҳити забонӣ ва омодагии кадрӣ вобастагӣ дорад. Ба ин нигоҳ накарда, забони хориҷӣ омили калидӣ барои рушди касбӣ ва таъмини рақобатпазирии мутахассисон дар бозори ҷаҳонӣ мебошад. Муҳити мувофиқ, усулҳои таълимии нав ва омӯзгорони бо малакаҳои муосир метавонанд ин мушкилотро қисман бартараф созанд ва сатҳи омодагии донишҷӯёнро ба талаботи замони муосир тақвият бахшанд.

Таҳлилҳои омории муассисаҳо нишон медиҳанд, ки сатҳи дониши забони хориҷии қисми зиёди донишҷӯён ба талаботи стандартҳои муосир ҷавобгӯ нест. Яке аз сабабҳои асосӣ истифодаи усулҳои анъанавии таълим мебошад. Дар раванди таълим аксар вақт ба омӯзиши қоидаҳои грамматикӣ, тарҷумаи матнҳо ва азёдкунии луғат диққати асосӣ дода мешавад, дар ҳоле ки рушди малакаҳои муошират шифоҳӣ ва шунавоӣ дар канор мемонад. Ин равиш боис

мегардад, ки донишҷӯён дониши назариявӣ дошта бошанд, вале дар ҳолатҳои воқеии муошират забонро истифода бурда натавонанд [5, с. 87].

Мушкилоти дигар сатҳи нобаробари омодагии донишҷӯён мебошад. Донишҷӯён бо дониши гуногуни забони хориҷӣ ба муассисаҳои таҳсилоти олӣ дохил мешаванд. Барномаҳои таълимии ягона на ҳамеша имконият медиҳанд, ки ниёзҳои ҳамаи донишҷӯён ба назар гирифта шаванд. Дар натиҷа, донишҷӯёни дорои сатҳи паст аз дарсҳо қафо мемонанд, дар ҳоле ки донишҷӯёни сатҳи баланд ҳавасмандии худро аз даст медиҳанд. Ин ҳолат ба сифати умумии таълим таъсири манфӣ мерасонад ва равандҳои гурӯҳбандии таълимро низ мураккаб мекунад.

Яке аз омилҳои муҳимми паст шудани самаранокии омӯзиш масъалаи кадрӣ мебошад. На ҳамаи омӯзгорони забонҳои хориҷӣ бо усулҳои муосири таълим, равишҳои коммуникативӣ ва технологияҳои рақамӣ ба таври кофӣ ошно мебошанд. Норасоии курсҳои такмили ихтисос, имкониятҳои маҳдуди рушди касбӣ ва сарбории зиёди омӯзгорон ба самаранокии раванди таълим таъсири манфӣ мерасонанд. Илова бар ин, маоши нисбатан паст ва сатҳи пасти эътибори касбӣ метавонад боиси коҳиши ҳавасмандии омӯзгорон гардад, ки ба сифат ва ҷалби донишҷӯён таъсири мустақим дорад.

Масъалаҳои моддӣ-техникӣ низ нақши муҳим доранд. Камбуди таҷҳизоти муосири таълимӣ, аз қабили воситаҳои аудио ва видео, кабинетҳои махсуси забономӯзӣ ва дастрасӣ ба захираҳои рақамӣ имконияти ташкили муҳити забониро маҳдуд месозад. Дар чунин шароит ташкили дарсҳои интерактивӣ ва амалӣ мушкил мегардад ва донишҷӯён наметавонанд малакаҳои амалӣ, аз қабили гуфтугӯҳои шифоҳӣ ё корҳои гурӯҳӣ бо истифода аз забонҳои хориҷиро хуб омӯзанд [1, с. 125].

Омилҳои равонӣ ва иҷтимоӣ низ бояд ба назар гирифта шаванд. Бисёр донишҷӯён аз иштибоҳ кардан метарсанд ва дар раванди гуфтугӯи шифоҳӣ фаъолона иштирок намекунанд. Набудани муҳити забонӣ берун аз синфхона ва кам будани иртибот бо забони хориҷӣ боиси суст шудани раванди азхудкунӣ мегардад. Ҳавасмандии паст, боварии нокифоя ба қобилияти худ ва эҳсоси нобоварӣ ба муҳити таълим низ ба натиҷаҳои омӯзиш таъсири манфӣ мерасонанд.

Барои беҳтар намудани раванди омӯзиши забонҳои хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олӣ бояд як қатор чораҳои мушаххас амалӣ карда шаванд. Пеш аз ҳама, истифодаи усулҳои коммуникативии таълим бояд тақвият дода шавад, то ки донишҷӯён малакаҳои амалии муоширатро инкишоф диҳанд. Усулҳои коммуникативӣ ба донишҷӯён имконият медиҳанд, ки забонро на танҳо аз рӯи назария, балки дар шароити воқеӣ истифода баранд.

Истифодаи технологияҳои иттилоотӣ, платформаҳои онлайн, барномаҳои омӯзишӣ ва замимаҳои мобилӣ метавонад раванди таълимро ҷолибтар ва самараноктар гардонад. Масалан, платформаҳои электронӣ имконият медиҳанд, ки донишҷӯён ҳамроҳ бо омӯзгор дар муҳити виртуалӣ амалан забонро истифода баранд, вазифаҳои интерактивӣ ичро намоянд ва малакаҳои шунавоӣ ва гуфтугӯро такмил диҳанд.

Баланд бардоштани сатҳи касбии омӯзгорон тавассути курсҳои такмили ихтисос, семинарҳои илмӣ ва мубодилаи таҷрибаи байналмилалӣ низ аҳамияти калон дорад. Омӯзгорони бо таҷрибаи касбӣ ва дониши муосир метавонанд равишҳои таълимиро ба талаботи замони муосир мутобиқ созанд ва донишҷӯёнро ба омӯзиши фаъолона ҳавасманд намоянд [6, с. 80].

Ташкили гурӯҳҳои донишҷӯён аз рӯи сатҳи дониши забон ва имкон додани муҳити мусоиди забонӣ барои истифодаи забони хориҷӣ дар синфхона ва берун аз он низ ба беҳтар шудани натиҷаҳои таълим мусоидат мекунад. Илова бар ин, истифодаи усулҳои ғайироссӣ

ва лоиҳаҳои гурӯҳӣ барои баланд бардоштани ҳамкории донишҷӯён ва таҷрибаҳои амалӣ муҳим аст.

Ҳамзамон, барои баланд бардоштани самаранокии омӯзиш тавсия дода мешавад, ки донишҷӯён дар фаъолияти фароғатӣ ва иҷтимоӣ, ки бо забонҳои хориҷӣ алоқаманд аст, иштирок кунанд. Масалан, ташкил намудани клубҳои забонӣ, гузаронидани вохӯриҳо бо донишҷӯёни хориҷӣ ё иштирок дар лоиҳаҳои байналмилалӣ имкон медиҳад, ки донишҷӯён малакаҳои муошират амалӣ ва фарҳангӣ инкишоф диҳанд.

Таҳлили таҷрибаи байналмилалӣ нишон медиҳад, ки муассисаҳои таҳсилоти олӣ, ки равишҳои коммуникативӣ ва технологияи иттилоотиро комилан татбиқ мекунанд, натиҷаҳои беҳтар доранд. Донишҷӯён на танҳо малакаҳои шифоҳӣ ва хаттӣ, балки малакаҳои фарҳангӣ ва равонӣ низ инкишоф медиҳанд. Масалан, омӯзиши забон бо истифода аз муҳити онлайн ва платформаҳои мубодилаи иттилоотӣ имконият медиҳад, ки донишҷӯён бо донишҷӯёни хориҷӣ ё омӯзгорони забонҳои хориҷӣ муошират кунанд, ки ин ба баланд бардоштани эътимод ва маҳорати онҳо мусоидат мекунад.

Барномаҳои лоиҳаӣ ва кор бо маводи аслии забонӣ низ метавонад донишҷӯёнро водор созанд, ки барои иҷрои вазифаҳо дар муҳити воқеӣ аз забон истифода баранд. Дар натиҷа, донишҷӯён малакаҳои амалии забонро ба даст меоранд ва қобилияти муошират мустақил ва эҷодии забони хориҷиро дар сатҳи баланд доранд [2, с. 150].

Илова бар ин, омилҳои равонӣ ва мотивационӣ низ аҳамияти калон доранд. Омӯзиши забон дар муҳити дастгирӣ ва ҳавасмандкунанда боиси баланд шудани эътимод ба қобилияти худ ва фаъолтар иштирок кардани донишҷӯён дар раванди таълим мегардад. Дар муқоиса бо муҳити сахт ва назоратии анъанавӣ, муҳити мусоиди омӯзишӣ донишҷӯёнро ба истифодаи забон ташвиқ мекунад ва малакаҳои амалии онҳоро зиёдтар инкишоф медиҳад.

Дар маҷмӯъ, омӯзиши забонҳои хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олӣ раванди мураккаб ва бисёрҷанба мебошад. Мушкилоти мавҷуда хусусияти методӣ, кадрӣ, моддӣ ва равонӣ доранд. Бо вуҷуди ин, таваҷҷуҳи ҷиддӣ ба истифодаи равишҳои муосири таълим, ташкили муҳити забонӣ ва рушди касбии омӯзгорон метавонад сифати омӯзиши забонҳои хориҷиро ба таври назаррас беҳтар намояд. Рушди самараноки ин самт заминаи муҳими тайёр намудани мутахассисони соҳибкасб ва рақобатпазир дар ҷомеаи муосир ба шумор меравад.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Раҳимов А. Методикаи таълими забонҳои хориҷӣ: дастури таълимӣ. – Душанбе: Маориф, 2018. – 240 с.
2. Луқмонова М. Масъалаҳои муосири таълими забонҳои хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олӣ: монография. – Душанбе, 2020. – 210 с.
3. Қодиров Н. Асосҳои педагогикаи олӣ: китоби дарсӣ. – Душанбе: Ирфон, 2017. – 260 с.
4. Саидов Ш. Технологияҳои муосири таълим дар таҳсилоти олӣ: дастури методӣ. – Душанбе, 2019. – 180 с.
5. Абдуллоев Ҳ. Равоншиносии таълим: китоби дарсӣ. – Душанбе: Маориф, 2016. – 220 с.
6. Harmer J. *How to Teach English*. – London: Longman, 2015. – 288 p.
7. Richards J. *Communicative Language Teaching Today*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2017. – 120 p.

8. Brown H. *Principles of Language Learning and Teaching*. – New York: Pearson Education, 2014. – 410 p.

ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ И ТЕХНОЛОГИИ В ОБУЧЕНИИ СТУДЕНТОВ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ.

Ходжаева М.Х.,
старший преподаватель кафедры английского языка
Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики

В статье анализируются современные методы и образовательные технологии, применяемые в процессе обучения студентов иностранному языку. Особое внимание уделяется актуальности внедрения новых возможностей и инновационных решений в систему образования. Изменения затрагивают не только использование технических средств, но и обновление педагогических подходов, методик и организации учебного процесса. Знание иностранного языка является важным фактором профессионального роста, способствует успешной карьере как в Таджикистане, так и за ее пределами, а также расширяет возможности межкультурного общения. Современное разнообразие методик обучения позволяет учитывать индивидуальные особенности обучающихся и их профессиональные цели.

Ключевые слова: *иностранный язык, культурологический подход, личностно-ориентированный подход, компетентностный подход, образовательные технологии, интернет-ресурсы, современные технологии, методы обучения.*

РОҲҲОИ ИННОВАТСИОНӢ ВА ТЕХНОЛОГИЯҲО ДАР ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ ХОРИҶИИ ХОНАНДАГОН

Хоҷаева М.Х.,
муаллими калони кафедраи забони англисӣ,
Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон

Дар мақола усулҳо ва технологияҳои муосири таълимӣ, ки дар раванди таълими забони хориҷӣ ба талабагон истифода мешаванд, таҳлил карда мешаванд. Таваҷҷуҳи махсус ба аҳамияти ҷорӣ намудани имкониятҳои нав ва роҳҳои инноватсионӣ дар системаи таълим дода мешавад. Тағйиротҳо на танҳо истифодаи воситаҳои техникӣ, балки навсозии усулҳои педагогӣ, методикаҳо ва ташкили раванди таълимро низ дар бар мегиранд. Донистани забони хориҷӣ омили муҳими рушди кабилияти мутахассис буда, ҳам дар Тоҷикистон ва ҳам берон аз он барои пешрафти касбӣ ва муоширати байнифарҳангӣ мусоидат мекунад. Гуногунии усулҳои таълими муосир имкон медиҳад, ки хусусиятҳои фардии таълимгирандагон ва ҳадафҳои касбии онҳо ба назар гирифта шаванд.

Калимаҳои калидӣ: *забони хориҷӣ, роҳи маданӣ, роҳи шахсиятӣ, роҳи компетентӣ, технологияҳои таълимӣ, интернет-ресурсҳо, технологияҳои муосир, усулҳои таълим.*

INNOVATIVE APPROACHES AND TECHNOLOGIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES TO STUDENTS

Khodjaeva M.H.,
Senior Lecturer, Department of English Language
Tajik State University of Law, Business and Politics

The article explores current teaching approaches and educational technologies used in foreign language instruction for students. At present, the introduction of innovative opportunities and technological solutions in education has become especially significant. These changes affect not only technical tools but also modern teaching strategies, methodologies, and the overall organization of the learning process. Proficiency in a foreign language contributes to professional development, enhances career prospects both in Tajikistan and internationally, and expands opportunities for effective communication. The wide range of contemporary teaching methods enables students to pursue education tailored to their individual abilities and long-term professional objectives.

Keywords: *foreign language, cultural approach, learner-centered approach, competency-based approach, educational technologies, Internet resources, modern technologies, teaching methods.*

В условиях глобализации владение иностранными языками приобретает особое значение для профессионального роста и всестороннего развития личности. Современные студенты располагают широким спектром методов и образовательных технологий, которые повышают эффективность, доступность и мотивацию в процессе изучения иностранного языка.

Современные методы обучения иностранным языкам базируются на разнообразных педагогических подходах и реализуются посредством специально разработанных методик, эффективность которых подтверждена практикой. [1, с. 56].

Существенную роль в этом процессе играет Интернет и социальные сети, предоставляющие возможность общения между людьми независимо от географического положения и культурных различий.

Понятие «метод обучения» включает совокупность приемов и способов, направленных на достижение образовательных целей. Методы обучения относятся к дидактическим средствам передачи знаний и формирования умений и основываются на взаимодействии преподавателя и обучающихся. Их применение предполагает поэтапное сотрудничество педагога и студентов в процессе занятий с целью усвоения учебного материала [4, с. 41].

Под «технологией обучения» специалисты понимают современное направление педагогики, раскрывающее новые концептуальные возможности преподавания различных дисциплин. Образовательные технологии служат инструментом реализации личностно-ориентированного подхода, предполагающего активное участие обучающихся в учебном процессе.

В рамках современных методов преподавания иностранных языков выделяются следующие актуальные образовательные технологии [3, с. 37]:

Коллективное обучение. Групповая форма работы в аудитории считается одной из эффективных технологий обучения иностранному языку. Студенты совместно выполняют

задания, взаимодействуют друг с другом и используют иностранный язык в процессе общения, отрабатывая навыки произношения, грамматики и письменной речи.

Совместная учебная деятельность. Данная технология основана на идее ответственности обучающихся не только за личные результаты, но и за успехи всей группы. В отличие от индивидуального обучения, коллективная работа способствует развитию сотрудничества между студентами и преподавателем, акцентируя внимание на групповых достижениях.

Личностно-ориентированное обучение. Эта технология направлена на развитие инициативности обучающихся, раскрытие их потенциала и создание благоприятной образовательной среды, способствующей активному участию в учебном процессе.

Дистанционное обучение. Данная форма обучения предполагает использование телекоммуникационных средств для взаимодействия преподавателя и студентов. Применение интернет-технологий упрощает процесс обучения и расширяет возможности использования интерактивных методов.

Языковой портфель. Представляет собой комплекс средств оценки языковых знаний и навыков обучающихся. В методике преподавания иностранных языков данная технология была заимствована из психологии и используется для повышения автономности студентов и совершенствования их языковой компетенции [5, с. 462].

Компьютерные технологии. Использование специализированных программ, платформ и цифровых ресурсов делает процесс обучения более наглядным, информативным и эффективным. В настоящее время компьютерные технологии активно применяются во всех образовательных учреждениях.

Среди методов обучения иностранным языкам особое место занимает коммуникативный подход, ориентированный на формирование умений реального общения, а не только на усвоение грамматических правил и лексики. Студенты учатся применять язык в практических ситуациях, что способствует более быстрому и осознанному усвоению материала. В повседневной и профессиональной деятельности особенно востребованы навыки устной коммуникации и выражения собственных мыслей.

Разнообразие методов обучения иностранным языкам обусловлено уровнем языковой подготовки обучающихся и типом образовательного учреждения.

Сравнительный анализ языковых картин мира помогает осмыслить ценности родной и изучаемой культуры и обеспечить равноправное взаимодействие. Для реализации принципа открытости важно постепенное погружение обучающихся в иноязычную культурную среду с учетом их национальных особенностей [3, с. 38].

Принцип паритета культур основывается на признании ценности и равенства всех народов и культур. Он способствует формированию умений эффективного общения с применением языковых и невербальных средств, характерных для определенной культурной среды. Компаративный подход позволяет анализировать иноязычные языковые модели, сопоставлять их с родным языком и выбирать адекватные эквиваленты.

Осознание различий между родным и иностранным языками предотвращает механическое заимствование языковых конструкций и способствует формированию мышления на иностранном языке. Эмоциональная составляющая обучения повышает интерес к культуре страны изучаемого языка и способствует развитию языковых навыков за счет эмоционального восприятия учебного материала [4, с. 92].

Изучение иностранного языка оказывает влияние на когнитивные и языковые компоненты сознания личности посредством анализа и сопоставления культурных феноменов с опорой на языковую информацию, усваиваемую в процессе обучения. Когнитивное восприятие формирует целостную картину мира, характерную для конкретного социума. Языковая картина мира, в свою очередь, представляет собой словесное отражение объективной реальности, передающее особенности окружающего мира через систему кодов и механизмов, присущих каждой отдельной языковой и культурной общности [6, с. 82].

Таким образом, процесс овладения иностранным языком затрагивает как когнитивную, так и языковую сферы сознания человека, способствуя их развитию и трансформации.

Одним из актуальных направлений современного иноязычного образования является применение интерактивных технологий. С расширением возможностей Интернета и распространением мобильных устройств студенты получили доступ к различным онлайн-ресурсам, образовательным приложениям и игровым платформам для изучения иностранного языка. Данные технологии предлагают широкий спектр учебных материалов, интерактивных заданий, а также обеспечивают возможность общения с носителями языка посредством видеосвязи и текстовых чатов [5, с. 472].

Еще одним инновационным и технологически продвинутым направлением в обучении иностранным языкам является использование искусственного интеллекта. Современные цифровые решения позволяют персонализировать образовательный процесс, адаптируя его к индивидуальным потребностям и целям каждого обучающегося. При этом отпадает необходимость заучивания языкового материала, не имеющего практической ценности для дальнейшего использования. Обучение должно опираться на актуальные учебные материалы и технологии, обеспечивающие осознанное применение иностранного языка в будущей профессиональной и повседневной деятельности. В условиях современного рынка труда владение иностранными языками остается одним из ключевых требований работодателей и открывает широкие перспективы для профессиональной реализации, в том числе за рубежом [7, с. 471].

Методы обучения иностранным языкам с применением компьютерных программ получили широкое распространение в образовательной практике, что связано с активным внедрением компьютерной техники в школы и высшие учебные заведения. Разработка специализированных обучающих программ, использование интернет-ресурсов в ходе аудиторных занятий и самостоятельной работы студентов свидетельствуют о значительном влиянии компьютерных технологий на современную систему образования.

На сегодняшний день возможности компьютерных технологий включают широкий спектр обучающих программ, направленных на изучение отдельных аспектов иностранного языка, развитие речевых навыков, контроль и оценку уровня языковой подготовки, а также ознакомление с социокультурными особенностями стран изучаемого языка. Вместе с тем отмечается недостаток программ, ориентированных на развитие устной коммуникативной компетенции. В последние годы данная проблема частично решается за счет внедрения мультимедийных систем, объединяющих аудио-, видео- и текстовую информацию.

В рамках компьютерных образовательных курсов эффективно используются разнообразные средства наглядности. Развитие интернет-технологий существенно расширило возможности применения компьютеров в процессе обучения иностранным языкам.

Методики обучения, адаптированные к индивидуальным психологическим особенностям обучающихся, могут быть существенно усовершенствованы за счет применения компьютерных технологий, позволяющих эффективно сочетать различные формы и способы представления учебного материала [8, с. 96].

Использование интернет-технологий способствует внедрению современных методов преподавания иностранных языков: обучающиеся могут применять специализированные приложения, онлайн-платформы и инструменты искусственного интеллекта для расширения языковых знаний.

Список использованной литературы:

1. Агасиева И.Р. Необходимость использования интерактивных методов при обучении иностранному языку студентов неязыковых факультетов. Современные наукоемкие технологии. № 1, 2016. 55-58 с.

2. Жураковская В. М. Технология обучения: история и современность: Известия Волгоградского государственного педагогического университета. №4, 2007. 29-37 с.

3. Девтерова З. Р. Современные технологии обучения иностранному языку в вузе. Вестник Майкопского государственного технологического университета. №3, 2009. 3-4 с.

4. Иванченко, Т. Ю. Технология «языковой портфель» как инструмент мотивации к изучению иностранного языка на протяжении всей жизни: Молодой ученый. № 12 (59), 2013. 462-465 с.

5. Волкова С.А. Характеристика основных методов обучения иностранным языкам. Журнал Уральского государственного аграрного университета. №2, 2017. 1-2 с.

6. Монастырская, Е. А. Традиционные методы обучения иностранному языку студентов неязыковых вузов в контексте конвергентности технологий. Мир науки: Педагогика и психология. Т 8. №5. 2008. 2-8 с.

7. Павлова, Д. Д. Современные технологии обучения иностранным языкам. Молодой ученый. № 11 (46), 2012. 471-473 с.

8. Худайберганова, Эркиной. Современные методы и технологии преподавания иностранных языков в высшей школе / Эркиной Худайберганова, Б. М. Гулиметова. Филология и лингвистика в современном обществе: материалы IV Междунар. науч. конф. (г. Москва, июнь 2016 г.). — Москва: Буки-Веди, 2016. — 94-97 с.

МЕТОДИКАҲОИ ИННОВАТСИОНИИ ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ ДАР НИЗОМИ ТАҲСИЛОТИ МУОСИР

Пулотова З.Ҷ.,
муаллими калони кафедраи забони англисӣ,
Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон
Zamirahonum@mail.ru

Дар мақолаи мазкур масъалаи татбиқи методикаҳои инноватсионӣ дар таълими забони англисӣ дар низоми таҳсилоти муосир мавриди таҳлили илмӣ қарор дода шудааст. Зарурати гузариш аз методикаҳои анъанавӣ ба равишҳои муосир дар шароити ҷаҳонишавӣ ва рушди технологияҳои рақамӣ асоснок карда мешавад. Муаллиф равишҳои асосии

инноватсионӣ, аз ҷумла равиши коммуникативӣ, таълими вазифамеҳвар (Task-Based Learning), омӯзиши омехта (Blended Learning) ва истифодаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсиониро баррасӣ менамояд. Ҳамчунин, нақши омӯзгор ва омӯзанда дар шароити таълими муосир таҳлил гардида, мушкилот ва дурнамои татбиқи методикаҳои инноватсионӣ муайян карда мешаванд. Натиҷаҳои таҳлил нишон медиҳанд, ки истифодаи самараноки методикаҳои муосир ба рушди малакаҳои коммуникативӣ, мустақилият ва ҳавасмандии омӯзандагон мусоидат менамояд.

Калидвожаҳо: *методикаҳои инноватсионӣ, таълими забони англисӣ, равиши коммуникативӣ, технологияҳои рақамӣ, низоми таҳсилоти муосир.*

INNOVATIVE METHODS OF TEACHING ENGLISH IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM

Pulotova Z.J.,
Senior Lecturer, Department of English Tajik State University of Law, Business and Politics
Zamirahonum@mail.ru

This article examines the implementation of innovative methodologies in teaching English within the modern education system. The necessity of shifting from traditional teaching methods to contemporary approaches in the context of globalization and rapid development of digital technologies is substantiated. The study analyzes key innovative approaches such as Communicative Language Teaching, Task-Based Learning, Blended Learning, and the integration of information and communication technologies in English language instruction. The role of teachers and learners in modern educational settings is also explored, along with the challenges and prospects of applying innovative methodologies. The findings indicate that effective use of modern teaching methods contributes significantly to the development of learners' communicative competence, autonomy, and motivation.

Key words: *innovative methodologies, English language teaching, communicative approach, digital technologies, modern education system.*

ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В СОВРЕМЕННОЙ СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ

Пулотова З.Д.,
Старший преподаватель кафедры английского языка Таджикский государственный университет права, бизнеса и политики
Zamirahonum@mail.ru

В данной статье научно анализируется вопрос внедрения инновационных методов преподавания английского языка в современной системе образования. Обосновывается необходимость перехода от традиционных методов к современным подходам в контексте глобализации и развития цифровых технологий. Автор рассматривает основные инновационные подходы, включая коммуникативный подход, обучение на основе задач, смешанное обучение и использование информационно-коммуникационных технологий. Также анализируется роль преподавателя и ученика в современном образовании, определяются

проблемы и перспективы внедрения инновационных методов. Результаты анализа показывают, что эффективное использование современных методов способствует развитию коммуникативных навыков, самостоятельности и мотивации учащихся.

Ключевые слова: *инновационные методики, преподавание английского языка, коммуникативный подход, цифровые технологии, современная система образования.*

Дар асри XXI рушди босуръати илм, техника ва технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ба ҳамаи соҳаҳои фаъолияти инсон таъсири амиқ расонидааст. Ба ин омили ҷаҳонишавӣ ва густариши ҳамкориҳои байналмилалӣ низ замина мегузорад, ки донистани забонҳои хориҷӣ, хусусан забони англисӣ, ба яке аз талаботи асосии ҷомеаи муосир табдил ёбад. Забони англисӣ имрӯз на танҳо ҳамчун воситаи муошират, балки ҳамчун забони илм, технология, иқтисод ва таҳсилоти касбӣ мавқеи устувор касб намудааст. Дар ҷаҳони имрӯза бе малакаи муошират самаранок бо забони англисӣ иштирок дар ҳаёти академӣ, илмӣ ва касбӣ душвор мебошад, ки ин талабот ба низоми таҳсилоти кишварҳои гуногун таъсири мустақим мерасонад.

Дар чунин шароит, низоми таҳсилот вазифадор аст, ки шахсиятеро тарбия намояд, ки қобилияти муошират озодона бо забони англисӣ, тафаккури интиқодӣ ва мутобиқшавӣ ба муҳити тағйирёбандаро дошта бошад. Танҳо шахсиятҳое, ки ин малакаҳоро доранд, метавонанд дар фазои глобалӣ баробарона фаъолият намоянд ва дар ҷустуҷӯи дониш ва рушд муваффақ шаванд. Аммо методикаҳои анъанавии таълим, ки бештар ба азёдкунии қоидаҳои грамматикӣ, тарҷумаи матнҳо ва омӯхтани назарияҳои маҳдуд такя мекунанд, на ҳамеша ба ин талабот ҷавобгӯ мебошанд [2, 47]. Онҳо имконият намедиҳанд, ки омӯзандагон малакаҳои амалии коммуникативӣ ва қобилияти мустақилона фикр карданро дар муҳити воқеӣ такмил диҳанд.

Аз ин рӯ, масъалаи ҷорӣ намудани методикаҳои инноватсионии таълими забони англисӣ аҳамияти махсус пайдо мекунад. Методикаҳои инноватсионӣ барои баланд бардоштани самаранокии таълим ва ҳавасмандии омӯзандагон равона шудаанд. Ин методикаҳо маҷмӯи усулҳо, равишҳо ва воситаҳоеро дарбар мегиранд, ки ба навсозии раванди таълим, фаъолгардонии омӯзанда ва истифодаи технологияҳои муосир нигаронида шудаанд. Бештари методикаҳои инноватсионӣ бар асоси принсипҳои омӯзишмеҳварӣ, интерактивӣ ва инфиродӣ амалӣ мегарданд, ки ин боиси ташаккули малакаҳои фаъоли омӯзандагон мегардад.

Дар таълими забони англисӣ методикаҳои инноватсионӣ пеш аз ҳама ба рушди малакаҳои амалии истифодаи забон нигаронида шудаанд. Омӯзанда на танҳо дониши назариявӣ, балки қобилияти истифодаи забонро дар вазъиятҳои воқеӣ азхуд менамояд. Ин равиш имконият медиҳад, ки ӯ малакаҳои ҳамзистӣ, ҳалли масъалаҳо, тафаккури интиқодӣ ва қобилияти ҳамкориро таҳким бахшад. Инчунин, омӯзандагон дар раванди омӯзиш фаъолона иштирок мекунанд ва ҳисси масъулият ва мустақилият дар раванди таълимро азхуд менамоянд.

Методикаҳои инноватсионӣ имконият медиҳанд, ки омӯзандагон малакаҳои гуногуни забони англисиро ҳамзамон рушд диҳанд: шунидан, гуфтан, хондан ва навиштан [6, 72]. Барои ин мақсад равишҳои коммуникативӣ, таълими вазифамеҳвар (Task-Based Learning), омӯзиши омехта (Blended Learning) ва истифодаи воситаҳои рақамӣ истифода мешаванд. Масалан, бо роҳи иҷрои вазифаҳои амалӣ, таҳияи лоиҳаҳо, муҳокимаи масъалаҳои иҷтимоӣ ва омӯзиш дар муҳити рақамӣ омӯзандагон малакаҳои назариявӣ ва амалӣ, ҳамчунин малакаҳои

истифодаи забон дар муҳити воқеиро ҳамзамон азхуд мекунанд. Ин равишҳо ба ташаккули малакаҳои байнифарҳангӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ низ мусоидат мекунанд.

Ҳамин тавр, ҷорӣ намудани методикаҳои инноватсионӣ дар таълими забони англисӣ на танҳо сифати дониш ва малакаҳои забониро беҳтар мекунад, балки барои рушди шахсияти пурра, мустақил ва таҳти фишори муосири ҷаҳонишавӣ омода гардидани омӯзандагон замина мегузорад. Бо татбиқи ин методикаҳо омӯзандагон имконият пайдо мекунанд, ки малакаҳои коммуникативӣ, таҳлили интиқодӣ ва қобилияти мутобиқшавӣ ба муҳити тағйирёбандаро бо назари амалӣ омӯзанд, ки ин барои рушди касбӣ ва иҷтимоии онҳо аҳамияти калон дорад.

Равиши коммуникативӣ яке аз самтҳои асосии методикаи муосири таълими забони англисӣ ба ҳисоб меравад. Моҳияти ин равиш дар он аст, ки забон ҳамчун воситаи муошират зинда ва воқеӣ омӯхта мешавад ва на танҳо маҷмӯи қоидаҳои грамматикӣ ва луғат [5, 112]. Ин равиш ба омӯзанда имкон медиҳад, ки малакаҳои забониро дар муҳити воқеӣ, яъне дар гуфтугӯҳои мутақобила, муҳокимаҳо ва лоиҳаҳои амалӣ истифода барад. Диққат ба маъно ва вазифаи муошират асос мегардад, ки ин барои рушди малакаҳои коммуникативӣ ва ҳамзамон фикри интиқодӣ ва қобилияти таҳлили маълумот аҳамияти калон дорад.

Дарсҳо бо истифода аз усулҳои интерактивӣ ташкил карда мешаванд. Ин усулҳо метавонанд: муколамаҳои дуҷониба ва гурӯҳӣ, муҳокимаи мавзӯъҳои иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, бозии нақшҳо (role-play), ки дар онҳо вазъиятҳои воқеии ҳаёт ба тарзи таҷрибавӣ баррасӣ шуда, омӯзандагон бо ҳамсолон дар гурӯҳ ҳамкорӣ мекунанд. Масалан, дар синфе, ки равиши коммуникативӣ татбиқ мешавад, омӯзандагон метавонанд нақши муштарӣ ва фурӯшанда, омӯзгор ва донишҷӯ, ё намояндаи давлат ва шаҳрвандро бар дӯш гиранд ва бо истифодаи забони англисӣ вазъиятро ҳал кунанд. Ин равиш ба омӯзанда имкон медиҳад, ки малакаи гуфтугӯи озодона, эътимоди худ ба қобилиятҳои забониаш ва қобилияти мувофиқшавӣ ба вазъияти гуногунро такмил диҳад.

Истифодаи усулҳои интерактивӣ ба рушди малакаҳои нутқи шифоҳӣ таъсири бевосита дорад. Омӯзандагон дар муҳити боз ва ҳамкории фаъолона сухан меронанд ва имконият пайдо мекунанд, ки хатоҳои худро бидуни тарс ва стресс ислоҳ намоянд. Ин равиш, ба истиснои малакаи забонӣ, инчунин малакаҳои иҷтимоӣ ва байнифарҳангиро ташаккул медиҳад, зеро омӯзандагон вазифаҳои худро дар доираи гурӯҳ иҷро мекунанд, ба фикру мулоҳизаҳои дигарон гӯш медиҳанд ва қарорҳои муштарак қабул мекунанд.

Ҳамчунин, равиши коммуникативӣ ба ташаккули салоҳияти фарҳангӣ мусоидат менамояд. Омӯзандагон на танҳо забон меомӯзанд, балки бо фарҳанг, одат ва услуби муошират сокинони кишварҳои англисзабонӣ низ ошно мегарданд. Масалан, муҳокимаи анъанаҳои гуногун, истифодаи ибораҳои расмӣ ва ғайрирасмӣ ва таҷрибаи ҳамкорӣ бо ҳамсолони хориҷӣ малакаҳои байнифарҳангиро устувор менамояд.

Дар маҷмӯъ, равиши коммуникативӣ на танҳо малакаҳои забонии омӯзандагонро рушд медиҳад, балки эътимод, мустақилият, қобилияти ҳамкорӣ ва омодагӣ ба истифодаи забон дар муҳити воқеиро низ тақвият мебахшад. Ин равиш ҳамчун асоси методикаҳои муосири таълим, махсусан дар заминаи ҷаҳонишавӣ ва истифодаи технологияҳои рақамӣ, нақши бениҳоят муҳим дорад.

Таълими вазифамеҳвар яке аз равишҳои самараноки инноватсионӣ мебошад, ки омӯзишро тавассути иҷрои вазифаҳои амалӣ ташкил мекунад [7, 101]. Вазифаҳо ба ҳаёти воқеӣ наздик буда, истифодаи фаъолонаи забонро талаб менамоянд. Масалан, таҳияи лоиҳа, навиштани мактуби расмӣ, омода намудани муаррифӣ ё муҳокимаи масъалаи иҷтимоӣ. Таълими вазифамеҳвар ба омӯзанда имконият медиҳад, ки малакаҳои забонии худро бо

истифода аз вазъиятҳои воқеӣ рушд диҳад, ҳамзамон мустақилият, фикри интиқодӣ ва ҳамкории гурӯҳиро такмил диҳад. Ин равиш на танҳо раванди омӯзишро самаранок мегардонад, балки барои омода намудани шахсиятҳои босалоҳият ва фаъол дар муҳити глобалӣ заминаи устувор мегузорад. Афзалияти ин равиш дар он аст, ки омӯзандагон забонро ҳамчун воситаи ҳалли масъалаҳо истифода мебаранд. Ин равиш ба рушди мустақилият, тафаккури интиқодӣ ва ҳамкории дастаҷамъона мусоидат мекунад.

Омӯзиши омехта яке аз шаклҳои муосири таълим мебошад, ки унсурҳои таълими анъанавӣ ва омӯзиши онлайнро муттаҳид мекунад. Истифодаи платформаҳои таълимӣ, захираҳои мултимедиявӣ, барномаҳои мобилӣ ва синфхонаҳои виртуалӣ имконият медиҳад, ки раванди таълим чандир ва дастрас гардад. Технологияҳои рақамӣ ба омӯзандагон имконият медиҳанд, ки малакаҳои забониро берун аз синфхона рушд диҳанд, дар ҳоле ки омӯзгор метавонад раванди таълимро инфиродӣ намояд [3, 140]. Масалан, онҳо метавонанд бо истифодаи барномаҳои мобилӣ луғат ва грамматика омӯзанд, дар платформаҳои онлайн барои иҷрои вазифаҳои гурӯҳӣ ҳамкорӣ намоянд, видеодурсатҳо тамошо карда, саволҳо ва машқҳоро онлайн ҳал намоянд. Ин равиш ба омӯзанда имкон медиҳад, ки раванди омӯзишро ба эҳтиёҷ ва сатҳи дониши худаш мутобиқ кунад, ки ин хоси методикаҳои муосир ва инноватсионӣ мебошад. Аз тарафи дигар, омӯзгор дар доираи омӯзиши омехта нақши роҳнамо ва координаторро иҷро мекунад. Ӯ метавонад раванди таълимро инфиродӣ гардонад, ба ҳар як омӯзанда мувофиқи қобилият ва суръати омӯхтан дастгирӣ расонад, пешрафтро назорат кунад ва барои иҷрои вазифаҳои амалӣ роҳнамоӣ намояд. Масалан, омӯзгор метавонад дар платформаҳои онлайн машқҳо ва санҷишҳоро пешниҳод кунад, фикру мулоҳизаҳои омӯзандаро пайгирӣ намояд ва дар ҳолатҳои зарурӣ бо омӯзандагони инфиродӣ ё гурӯҳӣ музокира гузаронад. Омӯзиши омехта ҳамчун усули муосири таълим, ки технологияҳои рақамӣ ва методикаҳои интерактивиро муттаҳид мекунад, ба баланд бардоштани самаранокии таълим, рушди малакаҳои амалии забон ва эҷоди муҳити омӯзиши фаъолонаи омӯзандагон мусоид аст.

Дар шароити татбиқи методикаҳои инноватсионӣ нақши омӯзгор тағйир меёбад. Ӯ на танҳо манбаи дониш, балки роҳнамо ва ташкилкунандаи муҳити таълимӣ мегардад. Омӯзгор бояд дорои дониши амиқи фаннӣ, малакаҳои педагогии муосир ва қобилияти истифодаи технологияҳои рақамӣ бошад.

Бо вуҷуди бартариҳо, татбиқи методикаҳои инноватсионӣ бо мушкилоте чун норасоии таҷҳизот, сатҳи нокифояи омодагии омӯзгорон ва маҳдудияти вақт рӯ ба рӯ мешавад. Бо вуҷуди ин, дурнамои рушди таълими муосири забони англисӣ мусбат арзёбӣ мегардад.

Методикаҳои инноватсионии таълими забони англисӣ омили муҳими баланд бардоштани сифати таҳсилот мебошанд. Истифодаи равишҳои муосир ба рушди малакаҳои коммуникативӣ, мустақилият ва ҳавасмандии омӯзандагон мусоидат мекунад.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Азимов Э.Г., Щукин А.Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). – М.: ИКАР, 2009. – 448 с.

2. Бим И.Л. Теория и практика обучения иностранным языкам. – М.: Просвещение, 2008. – 287 с.

3. Гальскова Н.Д., Гез Н.И. Теория обучения иностранным языкам: лингводидактика и методика. – М.: Академия, 2010. – 336 с.

4. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. – М.: Просвещение, 2007. – 223 с.
5. Richards J.C., Rodgers T.S. Approaches and Methods in Language Teaching. – Cambridge: Cambridge University Press, 2014. – 410 p.
6. Harmer J. How to Teach English. – Harlow: Longman, 2015. – 288 p.
7. Scrivener J. Learning Teaching. – Oxford: Macmillan Education, 2016. – 392 p.

ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНОГО МЕТОДА В ПРЕПОДАВАНИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Джалолова Н.М.,
ассистент кафедры иностранных языков
Института экономики и торговли
Таджикского государственного университета коммерции в г. Худжанде
dzhalolovan@gmail.com

В данной статье автор рассматривает особенности использования коммуникативного метода в преподавании английского языка, выделяются сильные и слабые стороны коммуникативной методики. Актуальность данной статьи связана с важностью формирования коммуникативной компетенции у людей, изучающих иностранный язык; потребностями современного общества в изучении иностранного языка как средства коммуникации. Предметом исследования данной статьи является использование коммуникативного метода преподавания иностранного языка.

***Ключевые слова**: коммуникативный метод, иностранный язык, разговор, функция, навыки, общение, выражение, обучение, задача, сочинение, грамматическая структура, средства коммуникации.*

ҲУСУСИЯТҲОИ ИСТИФОДАИ УСУЛИ КОММУНИКАТИВӢ ДАР ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ

Ҷалолова Н.М.,
ассистенти кафедраи забонҳои хориҷӣ,
Донишкадаи иқтисод ва савдои
Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар ш. Хуҷанд
dzhalolovan@gmail.com

Дар ин мақола хусусиятҳои истифодаи усули муошират дар таълими забони англисӣ баррасӣ шуда, ҷиҳатҳои мусбӣ ва нисбатан мусбии он нишон дода шудаанд.

Мубрамияти ин мақола бо аҳамияти рушди салоҳияти муошират дар омӯзандагони забонҳои хориҷӣ ва ниёзҳои ҷомеаи муосир барои омӯзиши забонҳои хориҷӣ ҳамчун воситаи муошират алоқаманд аст, нишон дода шудааст.

Мавзӯи ин мақола истифодаи усули муошират дар таълими забонҳои хориҷӣ мебошад.

***Калидвожаҳо**: усули муошират, забони хориҷӣ, сӯҳбат, вазифа, малакаҳо, муошират, ифода, омӯзиш, вазифа, эссе, сохтори грамматикӣ, воситаҳои муошират.*

FEATURES OF USING THE COMMUNICATIVE METHOD IN TEACHING ENGLISH

Dzhalolova N.M.,
assistant at the Department of Foreign Languages
Institute of Economy and Trade of Tajik state university of commerce in Khujand
dzhalolovan@gmail.com

The given article considers the specifics of using the communicative method in teaching the English language, highlighting the strong and weak sides of the communicative method.

The relevance of this article is related to the importance of the formation of communicative competence in people studying foreign languages; the needs of modern society in the study of a foreign language as a means of communication.

The subject of the study of this article is the use of the communicative method of teaching a foreign language.

***Key words:** Communicative method, foreign language, conversation, function, skills, communication, expression, training, task, composition, grammatical structure, means of communications.*

Знание иностранного языка ввиду реалий современной жизни не оставляет ни малейших сомнений. Огромному количеству людей, приезжающих в англоязычные страны необходима *интеграция* и *ассимиляция в языковую среду*. Преподаватель языковых курсов для изучающих английский язык О. Карасёва говорит о том, что большинство людей нуждается в изучении языка. Цель изучения иностранного языка – умение правильно совершать акт коммуникации. При этом знания грамматики и лексики чаще всего бывает недостаточно: на языке надо уметь свободно, непринужденно и, главное, смело общаться, с легкостью выходить из сложных ситуаций. Коммуникативная методика изучения иностранного языка направлена на оттачивание именно этих навыков. Ключевым словом здесь является «*коммуникация*», само общение, в процессе которого формируются языковые навыки. В отличие от традиционной лексико-грамматической методики, коммуникативный метод предполагает *абстрагирование от родного языка* [2].

Коммуникативная методика изучения языка появилась в 60-е годы XX столетия и на сегодняшний день распространилась повсеместно: по этой системе проходят занятия во всех школах за рубежом и во многих учебных заведениях Украины. Такие учёные как Е.И. Пассов, В.Б. Царькова, Г.А. Китайгородская, В.П. Кузовлев, В.С. Коростелев занимались разработкой и исследованиями *коммуникативной методики*. Данная методика предполагает изучение языка посредством запоминания слов и выражений, и только потом под полученные знания подводят грамматическую базу. По мнению преподавателя образовательного центра EgoRound С. Филатовой в процессе обучения осваиваются устная и письменная речь, перевод иностранных текстов на слух и беглое чтение. Главная цель – научить человека разговаривать на иностранном языке легко и относительно грамотно. На начальном этапе обучения этого можно достигнуть при помощи невербальных средств – картинок, жестов, мимики. В дальнейшем принцип сохраняется – во время занятий преподаватель создает ситуацию

общения, в которой студентам необходимо использовать определенную грамматику или лексику. Таким образом, обучение языку происходит непроизвольно, из цели он превращается в средство решения различных задач, с которыми мы можем столкнуться в реальной жизни. Чтобы занятия были действительно увлекательными, постоянно применяются разнообразные виды учебной деятельности, каждый «примеряет» на себя различные роли: учителя, организатора общения, оратора, оппонента в дискуссиях [5].

По мнению Н. Васильевой роль учителя в процессе обучения очень велика: он должен обладать навыками живого, не книжного языка, быть открытым для общения, располагать к беседе. Он обязан знать все оттенки значений слов и выражений изучаемого языка и уметь донести их до тех, кто изучает язык. Использование языка-посредника на таких занятиях как между учащимися, так в их общении с преподавателем нежелательно. Для объяснения значения новых лексических конструкций обращаются к уже известным словам и выражениям, к фотографиям и рисункам, слайдам и видеофрагментам, жестам и мимике. Хорошо воспринимаются песни, фильмы, газеты, журналы, с применением которых люди, изучающие язык, постепенно приобретают фоновые знания, погружаются в культуру той страны, язык которой они изучают, знакомятся с ее географией, важными историческими событиями, что само по себе способствует лучшей интеграции. Эффективны обучающие игры и все средства, которые делают обучение наглядным.

Большое внимание на занятиях уделяется коллективной работе в парах и мини-группах. Учащимся предлагают темы или вопросы для обсуждения, и они пробуют свои силы в реальном общении. Воспринимая речь собеседника, каждый может учится строить как можно более понятные и четкие фразы, помогает правильно выражать мысль. Важную роль здесь играют творческий подход к занятиям и самостоятельная познавательная деятельность учащихся.

В *ролевых играх*, спектаклях, разговорных клубах обучаемые обыгрывают обыденные ситуации, требующие применения языковых навыков. Это может быть покупка продуктов, попытка отыскать дорогу в незнакомом городе, заказ билетов. Главное – найти решение поставленной задачи, пользуясь исключительно лексикой иностранного языка. С помощью таких заданий преподаватель старается максимально приблизить участников занятий к условиям реального общения. Нередко на ранних этапах изучения языка, особенно в детских группах, успешно инсценируют хорошо известные сказки.

Основа коммуникативной методики – практические задания по составлению диалогов и обсуждению различных вопросов, переводные упражнения отсутствуют, тексты – небольшие, обычно взяты из неадаптированных источников. К таким материалам прилагаются видео- или аудиокассеты либо диски. База для таких материалов – яркие, красочные иллюстрации, картинки и интересные творческие задание типа головоломок, кроссвордов, подстановок, загадок. Все задания дифференцируются, разбиваются на уроки, состоящих из одной или нескольких тем [1].

Любая методика имеет свои достоинства и недостатки. Как считает Н.Л. Огаджанян, преподаватель центра «Адаптация», к недостаткам коммуникативной методики можно отнести большую зависимость от аудиторных занятий. Так как данный метод направлен на моделирование речевых ситуаций, низкая частота занятий будет препятствовать становлению языковых навыков на необходимом уровне. Поэтому хорошим дополнением к коммуникативной методике является также и традиционный лексико-грамматический подход, при использовании которого употребление целевых конструкций доводиться до автоматизма

за счет большого количества упражнений на заданную тему. На занятии берется определенная языковая структура, которую мы тут же применяем на практике, используя разные темы. Таким образом, проговариваются различные жизненные ситуации, одновременно прорабатывается определенная часть грамматических структур. С каждым уроком увеличивается словарный запас, как и проработанные тематики. На следующем уровне изучения происходит наращивание знаний по спирали, мы возвращаемся к тем же темам, но на более сложном уровне. При использовании коммуникативной методики обучения иностранному языку следует обращать внимание на изучение грамматики, так как большее внимание уделяется изучению лексики, вследствие этого наблюдается недостаточность грамматических знаний. Из-за слишком большого упора на говорение обучающий редко исправляет ошибки: главное, чтобы обучаемый говорил, что не всегда верно – мы должны не просто учиться говорить, а говорить правильно. Коммуникативный подход не позволяет в достаточной степени развить навыки письменной речи и письменного перевода [3].

Один из основателей коммуникативного метода Е.И. Пассов высказывается мнение о том, что коммуникативные методики тщательно продуманы и представляют собой основу, от которой можно отталкиваться в будущем. Это ось, на которую можно опереться. И в дальнейшем заложенная основа позволяет постепенно расширять объем знаний. Во время обучения на начальном этапе может возникнуть психологический дискомфорт от того, что знаний очень мало, и выразить мысль очень сложно. Единственный способ избавиться от этого чувства –помочь обучаемым раскрепоститься и свободно участвовать в общении в группах, создаваемых ролевых играх и ситуациях. Коммуникативный метод — прикладной, он нацелен на успешное развитие способностей к устному общению, создает у человека дополнительную мотивацию к изучению языка, которая и обеспечивает заинтересованность учащегося в занятиях, их эффективность и результативность. Этот способ больше всего подходит людям, уже имеющим определенную грамматическую и лексическую базу [4; 26].

В заключении необходимо отметить, что коммуникативный метод предполагает развитие способности думать на изучаемом языке в обстоятельствах реальной жизни. Итак, характерными особенностями коммуникативного метода являются:

1) творческий, свободный подход к заданиям и упражнениям;

2) более высокая скорость устного взаимодействия, что побуждает обучаемых думать на английском языке;

3) подбор видов деятельности, направленных на беседу об английском языке;

4)коммуникативный метод является скорее психолингвистическим подходом, нежели чисто лингвистическим;

5) моделирование ситуаций общения и поощрение попыток студентов принять в них участие, что стимулирует желание высказаться и помогает обучаемым приобрести навыки общения в иной языковой среде;

6) обучение иностранному языку без использования языка-посредника даже с нулевого уровня знаний, что позволяет быстро преодолеть языковой барьер;

7) язык используется в реальных жизненных ситуациях; грамматика изучается в процессе общения на языке. Язык здесь важен как средство общения людей *–коммуникации*. То есть важна функция языка и языковых структур, нежели сами по себе структуры. Студенты, обучавшиеся коммуникативным методом, не боятся допускать грамматические ошибки. Это означает, что здесь важно то, почему мы используем язык, что хотим выразить с его помощью, например, обменяться информацией, выразить эмоции, противопоставить понятия, дать совет,

высказать гипотезу. На сегодняшний момент этот способ обучения является наиболее эффективным и используется в большинстве языковых школ мира. Коммуникативная методика не обещает быстрого результата. Она предполагает поэтапное обучение, которое даёт очень стойкие и эффективные знания.

Список использованной литературы:

1. Васильева Н. О современной коммуникативной методике ESL [Электронный ресурс] / Н. Васильева. –Режим доступа: http://www.study.ru/support/lib/note134.html
2. Карасева О. Коммуникативная методика [Электронный ресурс] / О. Карасёва. – Режим доступа: http://plus.study.ru/rus/journal/zima_2008/native_speaker/note1.html
3. Оганджанян Н.Л. Коммуникативное обучение английскому языку [Электронный ресурс] / Н.Л. Оганджанян. – Режим доступа: http://adaptation-center.ru/ru/kurs/courses/english1/kommunikativnoe-obuchenie-anglijskomu-jazyku.html
4. Пассов Е.И. Основы коммуникативной методики обучения иностранному языку / Е.И. Пассов. – М.: Русский язык, 1989. – 276 с.
5. Филатова С. Об истории и специфике коммуникативного метода [Электронный ресурс] / С. Филатова. – Режим доступа: http://filolingvia.com/publ/53-1-0-54
6. Nunan, David (1991-01-01). "Communicative Tasks and the Language Curriculum". TESOL Quarterly. 25 (2): 279 .
7. Savignon, Sandra (1997-01-01). Communicative competence : theory and classroom practice : texts and contexts in second language learning. McGraw-Hill. ISBN 9780070837362. OCLC 476481905.
8. Littlewood, William. Communicative language teaching: An introduction. Cambridge University Press, 1981, pp. 541-545
9. Mitchell, Rosamond (1988). Communicative Language Teaching in Practice. Great Britain: Centre for Information on Language Teaching and Research. pp. 23–24, 64–68.

ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Абдурахмонова М.А.,
ассистент кафедры иностранных языков
Института экономики и торговли
Таджикского государственного университета коммерции
abdurahmonovamusavvara@gmail.com

В статье рассматриваются инновационные методы преподавания английского языка в условиях современного образовательного пространства. Анализируется роль английского языка как средства международной коммуникации и культурного обмена, а также обосновывается необходимость внедрения новых педагогических технологий в процесс обучения. Особое внимание уделяется интерактивным методам обучения, таким как использование аудио- и видеоматериалов, мозговой штурм, проектная деятельность, ролевые и обучающие игры, а также применение мультимедийных и компьютерных программ. Раскрывается педагогический потенциал данных методов в развитии коммуникативных, когнитивных и творческих способностей обучающихся, повышении их

мотивации и эффективности усвоения учебного материала. Материалы статьи могут быть использованы в курсах методики преподавания иностранных языков, педагогики, а также в практической деятельности преподавателей английского языка.

***Ключевые слова**: английский язык, инновационные методы обучения, интерактивные технологии, проектная деятельность, мультимедийные средства, коммуникативная компетенция.*

INNOVATION METHODS OF ENGLISH LANGUAGE TEACHING

Abdurahmonova M.A.
The assistant of the Department of Foreign Languages
of the Institute of Economy and Trade of Tajik State University of Commerce
abdurahmonovamusavvara@gmail.com

The article examines innovative methods of teaching the English language in the context of the modern educational environment. The role of English as a means of international communication and cultural exchange is analyzed, and the necessity of implementing new pedagogical technologies in the teaching process is substantiated. Special attention is paid to interactive teaching methods, including the use of audio and video materials, brainstorming, project-based learning, role-playing and educational games, as well as the application of multimedia and computer programs. The pedagogical potential of these methods in developing learners' communicative, cognitive, and creative abilities, increasing their motivation, and improving the effectiveness of learning outcomes is revealed. The materials of the article can be used in courses on foreign language teaching methodology and pedagogy, as well as in the practical work of English language teachers.

***Keywords:** English language, innovative teaching methods, interactive technologies, project-based learning, multimedia tools, communicative competence.*

УСУЛҲОИ ИННОВАТСИОНИИ ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ

Абдураҳмонова М.А.,
ассистенти кафедраи забонҳои хориҷии Донишкадаи иқтисод ва савдои
Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон
abdurahmonovamusavvara@gmail.com

Дар мақола усулҳои инноватсионии таълими забони англисӣ дар шароити фазои муосири маориф мавриди баррасӣ қарор мегиранд. Нақши забони англисӣ ҳамчун воситаи муошарати байналмилалӣ ва мубодилаи фарҳангӣ таҳлил шуда, зарурати ҷорӣ намудани технологияҳои нави педагогӣ ба раванди таълим асоснок мегардад. Таваҷҷуҳи махсус ба усулҳои интерактивии таълим, аз қабили истифодаи маводҳои аудиоӣ ва видеоӣ, «мозговой штурм» (ҳуҷуми зеҳнӣ), фаъолияти лоиҳавӣ, бозиҳои нақшӣ ва таълимӣ, инчунин истифодаи барномаҳои мултимедиявӣ ва компютерӣ дода мешавад. Иқтидори педагогии ин усулҳо дар рушди қобилиятҳои коммуникативӣ, когнитивӣ ва эҷодии донишҷӯён, баланд бардоштани ҳавасмандӣ ва самаранокии азхудкунии маводи таълимӣ ошкор мегардад. Маводи мақола метавонад дар курсҳои методикаи таълими забонҳои хориҷӣ, педагогика, инчунин дар фаъолияти амалии омӯзгорони забони англисӣ истифода шавад.

Калидвожаҳо: *забони англисӣ, усулҳои инноватсионии таълим, технологияҳои интерактивӣ, фаъолияти лоиҳавӣ, воситаҳои мултимедиявӣ, салоҳияти коммуникативӣ.*

В современном мире английский язык выступает универсальным средством международного общения. Он обеспечивает коммуникацию между представителями разных культур и предотвращает социальную изоляцию, открывая новые возможности для образовательного и личностного развития. В настоящее время изучение английского языка становится обязательным не только на уровне локального, но и глобального образования.

Методология преподавания иностранного языка является ключевой темой современного образования, однако многие подходы недостаточно изучены. В эпоху глобализации и информационного прогресса знания быстро устаревают, а подрастающее поколение живет в условиях постоянных изменений. Поэтому образование должно «идти в ногу со временем», внедряя инновационные методики, которые делают процесс обучения более результативным и мотивирующим для студентов.

Инновационное обучение предполагает творческий подход преподавателя и включает в себя два ключевых компонента: передачу и усвоение информации. Основная задача педагога — привлечь внимание обучаемых и донести материал таким образом, чтобы знания закрепились и были использованы в дальнейшем. Для этого применяются разнообразные инструменты и методы:

Аудио- и видеоинструменты (audio and video tools) — использование мультимедийных материалов, фильмов, инфографики, диафильмов и учебников с визуальными моделями способствует развитию воображения, памяти и логического мышления студентов. Воображение, по определению педагогического словаря, — это психический процесс создания образов, существующих или воображаемых, который позволяет проводить мысленные эксперименты и ставить цели.

Мозговой штурм (brainstorm) — метод коллективного решения задач, включающий активное участие всех студентов. Цель — стимулировать обмен идеями, преодолеть языковой барьер и повысить уверенность в себе. Класс делится на малые группы, обсуждает предложенную тему на английском языке, при этом запрещается критиковать чужие мнения.

Занятия вне классной комнаты (classes outside the classroom) — позволяют использовать окружающее пространство для закрепления изучаемых тем и стимулируют интерес студентов.

Ролевые игры (role play) — помогают моделировать реальные коммуникативные ситуации, развивают коммуникативные навыки и уверенность в использовании языка.

Головоломки и игры (puzzles and games) — развивают логическое мышление, креативность и умение работать в команде.

Проектная деятельность

Проектная методика обучения стимулирует самостоятельность и творчество студентов. Проекты могут быть мини (на один урок) или крупными (требующими нескольких занятий). Они бывают индивидуальными или групповыми. Например, на первом курсе применялись проекты:

Раздел 1. Описание людей — устное описание внешности, характера, профессий и увлечений однокурсников.

Раздел 2. Описание местности — создание открыток с описанием родного города, памятников и любимых мест.

Раздел 7. Культурные и национальные традиции Великобритании — проект «Путешествие в Лондон», включающий исследовательские, творческие и ролевые элементы: разработка макета карты, подготовка слайдов и презентаций, создание путеводителя и визуальных материалов.

Интерактивные методы

Интерактивные подходы особенно эффективны при изучении грамматики и лексики английского языка. Технологии работы в парах, тройках или ротационных группах позволяют систематизировать знания, обмениваться информацией и формировать навыки сотрудничества. Пример: в курсе «Страноведение. Великобритания» студенты собирают данные о частях Соединенного Королевства, систематизируют информацию в малых группах, а затем презентуют её всему классу.

Использование технологий

Современные компьютерные программы и мультимедийные игры расширяют словарный запас, помогают освоить грамматику, развивают навыки аудирования и письма. Программы «Euro Talk» и «Learn to Speak English» интегрируют цветную графику, видео и музыку, позволяя повысить мотивацию студентов. Фрагментарное использование этих инструментов позволяет эффективно контролировать усвоение материала.

Особое место занимает технология дидактических многомерных инструментов (ДМИ) Валерия Эммануиловича Штейнберга, основанная на логико-смысловых моделях. Модели применяются на различных этапах урока: первичное знакомство с материалом, закрепление, систематизация, коррекция и контроль знаний.

Инновационные методы преподавания английского языка включают использование мультимедиа, проектную деятельность, интерактивные и игровые технологии. Эти подходы способствуют развитию креативности, критического мышления, коммуникативных навыков и мотивации обучаемых. Интеграция технологий в учебный процесс позволяет адаптировать обучение к современным требованиям, сделать его более результативным и культурно значимым, способствуя формированию языковой компетенции на высоком уровне.

В современных условиях особое значение приобретает **лингвокультурный компонент** обучения английскому языку. Язык выступает не только средством коммуникации, но и носителем культуры, системы ценностей, национального мышления и социальных норм. Включение лингвокультурных элементов в учебный процесс способствует формированию у обучающихся межкультурной компетенции, толерантности и способности к адекватному восприятию иноязычной картины мира. Работа с аутентичными текстами, пословицами, идиомами, культурно маркированной лексикой и страноведческими материалами позволяет сделать обучение более осмысленным и приближенным к реальной языковой среде.

Особую роль в системе инновационного обучения играют **цифровые образовательные платформы и онлайн-ресурсы**. Использование интерактивных сервисов, таких как онлайн-тренажёры, виртуальные доски, обучающие приложения и платформы дистанционного обучения, расширяет возможности преподавателя и обучающихся. Данные технологии обеспечивают индивидуализацию обучения, позволяют учитывать уровень языковой подготовки каждого студента, темп усвоения материала и личные образовательные потребности. Кроме того, цифровая среда способствует формированию навыков самостоятельной работы, самооценки и самоконтроля.

Важным аспектом инновационного обучения является **формирующее оценивание**, ориентированное не только на контроль знаний, но и на поддержку учебного процесса.

Современные методы оценивания включают портфолио обучающихся, самооценку, взаимооценку, рефлексию, а также использование электронных тестов и интерактивных заданий. Такой подход позволяет отслеживать динамику развития языковых навыков, повышает ответственность обучающихся за результаты своей деятельности и способствует развитию критического мышления.

Неотъемлемой частью инновационного преподавания английского языка является также **коммуникативно-ориентированный подход**, предполагающий моделирование реальных речевых ситуаций. Использование кейс-метода, дискуссий, дебатов и проблемных заданий способствует активизации речевой деятельности студентов, формированию навыков аргументации и публичного выступления. В результате обучающиеся приобретают не только языковые знания, но и практические умения, необходимые для профессиональной и межкультурной коммуникации.

Таким образом, интеграция инновационных методик, цифровых технологий и лингвокультурного компонента в процесс обучения английскому языку позволяет повысить качество образования, сделать учебный процесс более гибким, мотивирующим и ориентированным на личностное развитие обучающихся.

Список использованной литературы:

1. Васильева, Н. П. *Методика преподавания иностранных языков: учебное пособие*. — М.: Просвещение, 2018. — 256 с.
2. Кузнецова, Л. А. *Инновационные технологии в обучении английскому языку*. — СПб.: Питер, 2020. — 192 с.
3. Штейнберг, В. Э. *Дидактические многомерные инструменты в обучении иностранным языкам*. — М.: Академия, 2015. — 184 с.
4. Brown, H. D. *Principles of Language Learning and Teaching*. — 6th ed. — New York: Pearson, 2014. — 480 p.
5. Richards, J., Rodgers, T. *Approaches and Methods in Language Teaching*. — Cambridge: Cambridge University Press, 2017. — 416 p.
6. Thornbury, S. *How to Teach Vocabulary*. — Harlow: Longman, 2002. — 312 p.
7. Johnson, K., Johnson, H. *Encyclopedia of Language Teaching and Learning*. — London: Routledge, 2016. — 540 p.
8. Pishchik, V. N. *Интерактивные технологии обучения иностранным языкам*. — М.: Наука, 2019. — 208 с.
9. Gardner, H. *Multiple Intelligences: New Horizons in Theory and Practice*. — New York: Basic Books, 2006. — 368 p.
10. Головин, А. И. *Игровые технологии в обучении иностранным языкам*. — СПб.: Речь, 2018. — 224 с.

ВЛИЯНИЕ ДВУЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ НА КОГНИТИВНОЕ РАЗВИТИЕ СТУДЕНТОВ

Шарипова М.А.,
ассистент кафедры иностранных языков
ИЭТ ТГУК в г. Худжанде
sharipova.28.05.1989@gmail.com

Двуязычное образование, основанное на использовании двух языков в учебном процессе, уже долгое время вызывает научный интерес в связи с возможными когнитивными преимуществами. В статье проводится всесторонний анализ влияния двуязычного обучения на когнитивное развитие обучающихся с особым вниманием к исполнительным функциям, рабочей памяти, метаязыковой осознанности и когнитивной гибкости. На основе современных исследований делается вывод о положительном воздействии двуязычного образования на когнитивные способности, прежде всего в детском возрасте. Кроме того, рассматриваются учебные аспекты билингвизма, нейробиологические механизмы когнитивных преимуществ, а также социальные и психологические преимущества, которыми обладают двуязычные обучающиеся.

Ключевые слова: *двуязычное образование, когнитивное развитие, исполнительные функции, рабочая память, когнитивная гибкость.*

THE IMPACT OF BILINGUAL EDUCATION ON STUDENTS' COGNITIVE DEVELOPMENT

Sharipova M.A.,
Assistant Professor, Department of Foreign Languages IET TSUC in Khujand
sharipova.28.05.1989@gmail.com

Bilingual education, based on the use of two languages in the learning process, has long attracted scientific interest due to its potential cognitive benefits. This article provides a comprehensive analysis of the impact of bilingual education on learners' cognitive development, with particular attention to executive functions, working memory, metalinguistic awareness, and cognitive flexibility. Based on contemporary research, the study concludes that bilingual education has a positive effect on cognitive abilities, especially in childhood. In addition, the article examines educational aspects of bilingualism, neurobiological mechanisms underlying cognitive advantages, as well as the social and psychological benefits possessed by bilingual learners.

Keywords: *bilingual education, cognitive development, executive functions, working memory, cognitive flexibility.*

ТАЪСИРИ ТАҲСИЛОТИ ДУЗАБОНА БА РУШДИ КОГНИТИВИИ ДОНИШҶӮЁН

Шарипова М.А.,
ассистенти кафедраи забонҳои хориҷӣ ДИС ДДТТ дар шаҳри Хуҷанд
sharipova.28.05.1989@gmail.com

Таҳсилоти дузабона, ки ба истифодаи ду забон дар раванди таълим асос ёфтааст, муддати тӯлонӣ мавриди таваҷҷуҳи илмӣ қарор дорад, зеро он метавонад ба рушди қобилиятҳои когнитивӣ таъсири мусбат расонад. Дар мақола таҳлили ҳамаҷонибаи таъсири омӯзиши дузабона ба рушди когнитивии омӯзандагон бо таваҷҷуҳи махсус ба функсияҳои иҷроия, хотираи корӣ, огоҳии метазабонӣ ва чандирии когнитивӣ пешниҳод мегардад. Дар асоси тадқиқотҳои муосир хулоса бароварда мешавад, ки таҳсилоти дузабона ба қобилиятҳои когнитивӣ, махсусан дар синни кӯдакӣ, таъсири мусбат мерасонад. Илова бар ин, ҷанбаҳои таълимии дузабонӣ, механизмҳои нейробиологии бартариҳои когнитивӣ, инчунин афзалиятҳои иҷтимоӣ ва равонии омӯзандагони дузабона баррасӣ мешаванд.

Вожаҳои калидӣ: *таҳсилоти дузабона, рушди когнитивӣ, функсияҳои иҷроия, хотираи корӣ, чандирии когнитивӣ.*

Двуязычное образование, представляющее собой систему обучения с использованием двух языков, в последние десятилетия стало объектом пристального внимания со стороны специалистов в области педагогики, психологии и нейронаук. В условиях глобализации и расширения культурного многообразия в образовательной среде особую значимость приобретает изучение того, каким образом двуязычное обучение влияет на когнитивное развитие учащихся. Как отмечает Э. Биалисток, владение двумя языками формирует уникальный когнитивный опыт, способствующий развитию высших психических функций. Современные исследования указывают на то, что билингвизм связан с преимуществами в сфере исполнительных функций, включая рабочую память, когнитивную гибкость и контроль внимания [1, с. 90-95]. Вместе с тем влияние двуязычного образования не ограничивается исключительно когнитивной сферой, затрагивая процессы социальной адаптации, формирование метаязыковой осознанности и академическую успешность. В данной статье представлен обзор актуальных научных исследований, посвящённых анализу воздействия двуязычного образования на когнитивное, академическое и социально-эмоциональное развитие учащихся.

Когнитивное развитие в условиях двуязычного образования

Когнитивное развитие понимается как постепенное формирование и усложнение умственных процессов, таких как восприятие, мышление, память и способность к решению проблем. По мнению Л. Выготского, язык играет ключевую роль в развитии мышления, выступая основным инструментом познания [3.с. 56-59]. В этом контексте двуязычие создаёт более сложную когнитивную среду, поскольку учащимся необходимо одновременно управлять двумя языковыми системами. Именно эта постоянная когнитивная нагрузка способствует развитию и укреплению ряда познавательных функций, делая мышление более гибким и адаптивным.

Исполнительные функции и когнитивный контроль

Исполнительные функции включают совокупность когнитивных процессов, обеспечивающих целенаправленное поведение, самоконтроль и способность эффективно реагировать на изменения внешней среды. К числу таких процессов относятся рабочая память, когнитивная гибкость и тормозящий контроль. Исследователи отмечают, что мозг билингва, находясь в условиях регулярного языкового переключения, демонстрирует более высокий уровень развития этих функций по сравнению с мозгом монолингва.

Двуязычные люди, как правило, обладают развитой способностью подавлять нерелевантную информацию, например, при необходимости использовать один язык,

игнорируя другой. По мнению Ф. Крейка, данный навык формируется в результате постоянной необходимости контролировать языковую интерференцию. Усиление механизмов тормозящего контроля позволяет билингвам более эффективно справляться с задачами, требующими концентрации внимания и устойчивости к отвлекающим факторам.

Когнитивная гибкость, то есть способность быстро переключаться между задачами, правилами и точками зрения, также является одной из характерных особенностей билингвов. Исследования показывают, что двуязычные дети демонстрируют более высокие результаты по сравнению с монолингвами в заданиях, предполагающих смену когнитивных стратегий, таких как тест сортировки карточек по изменяющемуся признаку (Dimensional Change Card Sort). Дж. Камминс подчёркивает, что подобная гибкость мышления способствует не только когнитивному развитию, но и успешному обучению в целом, формируя у учащихся способность эффективно адаптироваться к новым образовательным требованиям [4.с 77-79]. Рабочая память, понимаемая как способность одновременно удерживать информацию и активно ею оперировать, играет фундаментальную роль в обучении и решении интеллектуальных задач. Исследования показывают, что билингвы нередко демонстрируют более высокие результаты в заданиях, связанных с обновлением информации, контролем внимания и параллельной обработкой нескольких элементов. Это объясняется тем, что двуязычные люди постоянно управляют двумя языковыми системами, подавляя нерелевантный язык и активируя нужный, что, по мнению Э. Биалисток, способствует развитию исполнительных функций и укреплению нейронных механизмов рабочей памяти.

Р. Энгл подчёркивает, что рабочая память тесно связана с исполнительным контролем, а не просто с объёмом хранения информации [5, с.66-69]. В этом контексте билингвизм можно рассматривать как своеобразную «когнитивную тренировку», в ходе которой мозг регулярно упражняется в управлении вниманием и контроле интерференции.

Метаязыковая осознанность представляет собой способность анализировать язык как систему — осознавать его структуру, правила и функции. У билингвов это качество, как правило, развито сильнее, поскольку им приходится постоянно сравнивать фонологические, синтаксические и семантические особенности двух языков. Э. Биалисток отмечает, что именно опыт языкового сопоставления формирует более глубокое понимание того, что язык является условной системой символов [1, с. 77-79].

С позиции Ж. Пиаже, такое осмысление языка связано с переходом к более высоким уровням когнитивного развития, где ребёнок способен к абстракции и рефлексии [6, с.33-36]. В свою очередь, Л. С. Выготский рассматривал язык как главный инструмент мышления и подчёркивал, что осознанное владение языковыми средствами способствует развитию высших психических функций.

Практическим следствием развитой метаязыковой осознанности является то, что двуязычные дети зачастую быстрее усваивают принципы чтения и письма, лучше понимают соотношение между буквами и звуками и увереннее оперируют грамматическими правилами. Это положительно отражается на уровне грамотности и общем академическом развитии.

Двуязычие оказывает влияние не только на когнитивные, но и на социально-психологические аспекты развития. Теория сознания (Theory of Mind) — способность понимать, что другие люди обладают собственными мыслями, убеждениями и эмоциями, — у билингвов, по данным ряда исследований, формируется раньше и выражена сильнее. Э. Биалисток связывает это с необходимостью постоянно учитывать коммуникативный контекст и языковую перспективу собеседника.

Дж. Брунер подчёркивал, что мышление развивается в процессе социального взаимодействия, а язык служит ключевым медиатором этого процесса [2, с. 44-47]. В условиях двуязычной среды ребёнок чаще сталкивается с различиями в культурных нормах и способах выражения эмоций, что способствует развитию эмпатии и навыков принятия точки зрения другого человека.

Двуязычное образование и академическая успеваемость

Влияние двуязычного образования на академические достижения является многофакторным и не может рассматриваться однозначно. С одной стороны, исследования показывают, что билингвальные учащиеся нередко превосходят монолингвов в решении нестандартных задач, критическом мышлении и когнитивной гибкости. С другой стороны, как отмечает Дж. Камминс, успех во многом зависит от качества образовательной программы, уровня развития обоих языков и социально-экономического контекста семьи.

Камминс вводит понятие «пороговой гипотезы», согласно которой когнитивные преимущества билингвизма проявляются в полной мере лишь при достаточном уровне владения обоими языками [4, с. 88-91]. Таким образом, двуязычное образование требует системного подхода и целенаправленной педагогической поддержки.

Анализ современных исследований позволяет утверждать, что двуязычное образование способствует развитию исполнительных функций, метаязыковой осознанности и социального познания. Эти когнитивные преимущества оказывают положительное влияние не только на учебную деятельность, но и на социальную адаптацию и формирование личностной идентичности учащихся.

Вместе с тем потенциал двуязычного образования реализуется наиболее полно лишь при наличии продуманных и научно обоснованных программ, учитывающих возраст начала обучения, культурный контекст и уровень языковой поддержки. Дальнейшие исследования должны быть направлены на сравнительный анализ различных моделей двуязычного обучения и их долгосрочных когнитивных и академических эффектов. Для педагогов и образовательных политиков приоритетной задачей остаётся создание условий, при которых двуязычие станет ресурсом всестороннего развития личности.

Список использованной литературы:

1. Биалисток, Э. (2001). Билингвизм в развитии: язык, грамотность и когниция. Кембридж: Cambridge University Press.

2. Брунер, Дж. (1986). Актуальные умы, возможные миры. Кембридж, Массачусетс: Harvard University Press.

3. Выготский, Л. С. (1978). Мышление и речь. Развитие высших психических функций. Кембридж, Массачусетс: Harvard University Press.

4. Камминс, Дж. (2000). Язык, власть и педагогика: билингвальные дети на перекрёстке культур. Клеведон: Multilingual Matters.

5. Энгл, Р. У. (2018). Рабочая память, исполнительный контроль и когнитивные способности человека. Current Directions in Psychological Science, 27(3), 174–180.

6. Пиаже, Ж. (1959). Речь и мышление ребёнка. Лондон: Routledge.

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ В ТУРИСТИЧЕСКОЙ СФЕРЕ

Ходжибаева Ф.Д.,
ассистент кафедры экономической теории Институт экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции в г. Худжанд

Ахророва Ш.Д.,
магистрант 2 курса Институт экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции в г. Худжанд

Статья посвящена актуальным вопросам изучения иностранных языков в туристической сфере. Подчеркивается важность изучения иностранных языков, особенно английского и русского, для развития международного туризма в Таджикистане. Рассматривается роль правительства страны в поддержке изучения иностранных языков и развитии туристической отрасли.

Ключевые слова: *иностранные языки, туризм, образование, Таджикистан*

МАСЪАЛАҲОИ МУБРАМИ ОМӮЗИШИ ЗАБОНҲОИ ХОРИҶӢ ДАР СОҲАИ САЙЁҲӢ

Ҳоҷибоева Ф.Д.,
Донишкадаи иқтисод ва савдои
Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар шаҳри Хуҷанд

Ахророва Ш.Д.,
магистранти курси 2, Донишкадаи иқтисод ва савдои
Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар шаҳри Хуҷанд

Мақола ба масъалаҳои мубрами омӯзиши забонҳои хориҷӣ дар соҳаи туризм бахшида шудааст. Аҳамияти омӯзиши забонҳои хориҷӣ, хусусан англисӣ ва русӣ барои рушди туризми байналмилалӣ дар Тоҷикистон таъкид мешавад. Нақши ҳукумати мамлакат дар дастгирии омӯзиши забонҳои хориҷӣ ва рушди соҳаи туризм баррасӣ мешавад.

Калидвожаҳо: *забонҳои хориҷӣ, сайёҳӣ, таълим, Тоҷикистон*

TOPICAL ISSUES OF STUDYING FOREIGN LANGUAGES IN THE TOURISM SECTOR

Hojiboeva F.D.,
Institute of economy and trade Tajik state university of commerce in Khujand

Ahrorova Sh.D.,
2nd year Master's student, Institute of economy and trade Tajik state university of commerce in Khujand

The article deals with topical issues of studying foreign languages in the tourism sector. The importance of learning foreign languages, especially English and Russian, for the development of international tourism in Tajikistan is emphasized. The role of the country's government in supporting foreign language learning and the development of the tourism industry is considered.

Keywords: *foreign languages, tourism, education, Tajikistan*

В независимом Таджикистане активно идет ускоренное развитие международного туризма, что особенно актуально в сфере совершенствования обучения иностранным языкам будущих специалистов данного сектора экономики. Как отмечают специалисты в своих исследовательских работах, туристическая сфера относится к перспективным отраслям экономики, которая позволяет развивать малый и средний бизнес, частично решая вопросы, связанные с занятостью неселения.

Лидер нации, уважаемый Эмомали Рахмон, исходя из своей образовательной политики, постоянно подчеркивает, что вопросу изучения иностранных языков, особенно английского и русского, следует уделять особое внимание. Преподавание иностранных языков в современных условиях экономического и социального развития, развития образования и культуры, расширения межкультурных связей и выхода Республики Таджикистан на международный рынок образования с каждым днем становится все более важным и является предмет особого внимания правительства страны [4].

В частности, английский язык занимает выдающееся место среди языков мира, являясь одним из самых распространенных и используемых. Он также значится среди шести рабочих языков Организации Объединенных Наций, подчеркивая свою универсальность и влияние на международной арене. Величие этого языка заключено не только в его лексическом разнообразии, но и в способности становиться связующим звеном для людей разных культур и традиций. Стремительно развиваясь, английский открывает двери к новым знаниям, идеям и возможностям для общения, объединяя сердца и умы по всему миру. В контексте глобализации его значимость лишь возрастает, поскольку английский язык служит основой для дипломатии, науки и искусства. Это не просто средство общения, но настоящая арена, на которой встречаются множество голосов, чтобы создать гармоничную симфонию человечества.

Международный туризм включает в себя путешествия и туристские обмены представителей зарубежных стран, говорящих на самых различных языках. В деятельности специалистов туристского сектора знание иностранного языка является важнейшим средством коммуникации [1,55].

Туризм – сложная социально-экономическая система. Он не выделяется в отдельную самостоятельную отрасль народного хозяйства, но его массовость оказывает активное влияние на культуру, политику, экономику, социальную сферу [3,43]. За счет туризма происходит расширение интеграционных связей между странами и регионами, что выражается в формировании новых культурных, научно-технических, торговых взаимосвязей. Значение туризма для конкретной личности можно четко определить: путешествия удовлетворяют любознательность и позволяют познакомиться с культурой других стран, помогают оздоровиться, обогатиться духовно. В глобальном смысле значение travel-индустрии гораздо обширнее: она напрямую влияет на экономику многих стран мира.

Необходимо отметить, что наряду с иностранным языком туристическая деятельность направлена и на изучение особенностей других культур и проявления уважения к ним [5,140].

Такие знания дают теория и практика межкультурной коммуникации, которая знакомит с особенностями менталитета, развивает способность мыслить так же, как представитель другой культуры. То есть обучение иностранному языку определяется как процесс овладения средствами межнационального и межкультурного общения, а целью является подготовка профессиональных кадров, способных применять знания иностранного языка в профессиональной сфере.

Наряду с изучением языка большое внимание уделяется знакомству с культурой, в рамках которой существует данный язык. Таким образом, языково-обучающий туризм можно рассматривать в качестве одного из способов изучения иностранных языков и культур [2,74].

Республика Таджикистан расположенная в самом сердце Азии состоящая из 93% гор и богатейшая в туристическом отношении страна. Таджикистан как горная страна обладает великим историческим наследием, древнейшей самобытной культурой, выгодным географическим расположением и богатейшим природным ресурсом. С давних пор народы Таджикистана славятся творениями своих народных умельцев, ремесленников. Эти умелые руки в течение многих веков создавали ткани, посуду, музыкальные инструменты, ковры, предметы мебели, ювелирные украшения и многое другое. И всё из натурального экологически чистого сырья. Сегодня многие из этих вещей стали сувенирами, которые особенно ценят иностранные гости, посещающие Центральную Азию и Таджикистан, в частности. В Таджикистане существуют целые династии народных мастеров, которые передают древнее искусство из поколения в поколения. Древнейший вид народного таджикского промысла – ткачество. Самыми распространёнными видами таджикских тканей являются: Зандона – известна с древних времен, была широко распространена в Мавераннахре, Хорасане, Иране, а также в Древней Руси, Скандинавских странах, Китае и Арабском Халифате. Алоча – яркая разноцветная полосатая материя из шелка и хлопка. Гладкая её поверхность переливается и мерцает. Бекасаб - многоцветная полушелковая материя. Орнамент - полосатый, узорчатый. Изготавливается народными мастерами Самарканда, Бухары, Коканда. Парча – шёлковая материя, известная во всём мире. Наряды из парчи надевают по большим праздникам. Карбос - хлопчатобумажная материя, самый распространённый вид ткани в Средней Азии и т.д. Все кто хоть раз побывал в Таджикистане, знает насколько актуально для местных жителей искусство декоративной резьбы. Ею украшены памятники архитектуры, предметы быта, музыкальные инструменты, посуды, двери, рамы и сувениры. Это оно из самых древних ремесел Таджикистана. Среднеазиатские женщины вышивали с незапамятных времён, но именно в XIX столетии вышивка стала там одним из самых развитых, популярных и процветающих видов народного искусства.

Особой гордостью Таджикистана являются его исторические города. Худжанд – древний и прекрасный город Таджикистана. Сегодня Худжанд один из крупнейших индустриально – промышленных центров республики. Город занимает территорию в 25 км^2, на которой компактно проживают люди 20-ти национальностей. Современный город, многоотраслевой промышленный узел и административный центр Согдийской области Таджикистана, один из россыпи жемчужин Ферганской долины. Здесь необыкновенно красиво: величественные горные пейзажи, неторопливые воды вечной Сырдарьи, кристально чистый воздух, изумрудный наряд города, обилие овощей, фруктов и других даров щедрой таджикской земли. Всё это делает Худжанд необыкновенно привлекательным для туристов.

Пенджикент — это город, расположенный в западной части Таджикистана на левом берегу Зеравшан восточнее Самарканда. Город возвышается на высоте 900 метров над

уровнем моря. Пенджикент очень знаменит в туристических кругах своими достопримечательностями, памятниками архитектуры, а также замечательной зоной отдыха на побережье Зеравшана. Статус города Пенджикент получил в 1953 году. Пенджикент является одним из древнейших городов Центральной Азии, почтенный возраст, которого составляет 5500 лет. Название города на русский язык переводится как «Пять поселков». Именно с пяти поселений, когда-то располагавшихся на этой территории, собственно и началась история этого удивительного города. На окраине современного Пенджикента взору туриста открывается настоящая картина прошлого: средневековая цитадель, окружённая жилыми зданиями с настенными росписями, недалеко от центра городища стоит некрополь, местные жители зовут это место «Кайнар». Пенджикент знаменит со своими находками, как многочисленные изящные восточные скульптуры из дерева и керамики, изделия из стекла и металла, коллекция серебрянных и бронзовых монет, которые были переданы в историко-краеведческий музей.

Истаравшан – является одним из исторических городов Таджикистана. История города насчитывают более 2500 лет. На протяжении столетий Истаравшану не раз меняли название. Ранее его именовали Устурушан, Курушкада, Кирополь, Ура-Тюбе. Своё настоящее название он получил в ноябре 2000 года. Истаравшан знаменит необыкновенным этнографическим музеем, экспонаты, которого хранятся в дупле реликтового платана.

Посещение горных районов и исторических мест республики, знакомство с уникальной природой гор, быстрыми реками, голубыми озёрами, заоблачными вершинами, колоссальными ледниками и самое главное, с жизнью и трудом народа Таджикистана оставляет неизгладимое впечатление у многочисленных путешественников. И именно поэтому любители горных путешествий со всего мира туристы, альпинисты и многие другие, вновь и вновь приезжают в нашу солнечную страну, чтобы опять соприкоснутся с уникальной природой Таджикистана.

Необходимо отметить, что обучение иностранным языкам раньше не выделялось в качестве отдельного направления туристской деятельности. Однако в настоящее время путешествия в нашу страну с целью изучения исторических мест, представляют собой значительную часть туристического рынка и изучение иностранных языков становится всё более актуальным. При этом молодежь составляет наибольшую численность среди участников языковых обучающих туров.

Таким образом, изучение иностранных языков в туристической сфере является актуальным, что может способствовать развитию туризма в Таджикистане. Туризм оказывает влияние на экономику прямо и опосредованно. Прямое воздействие – увеличение доходной части бюджета региона или страны каждый раз, когда туристы платят за проживание, питание, транспорт, развлечения. Полученные от них деньги вкладываются в развитие инфраструктуры, что повышает качество жизни местного населения и позволяет открывать новые туристические локации. Косвенное экономическое воздействие состоит в том, что туризм создает новую форму потребительского спроса.

Список использованной литературы:

1. Ковалева А.Н. Педагогический потенциал образовательного туризма в системе непрерывного образования человека: диссертация канд. пед. наук. / -Новгород, 2013. - 215 с.

2. Лунин Э.А. Совершенствование управления образовательным туризмом: диссертация канд. экон. наук. /- Санкт-Петербург, 2009. - 156 с.

3. Назарова М.Б., Назарова С.З. Важность игровых технологий в обучении устной речи на английском языке // Вестник науки. 2024. № 3 (72)

4. Послание Президента Эмомали Рахмон в Маджлиси Оли Республики Таджикистан //www.president.tj

5. Пономарева Т.В. Образовательный туризм: сущность, цели и основные сегменты потребителей // Проблемы современной экономики: материалы IV междунар. науч. конф. (г. Челябинск, февраль 2015 г.). - С. 139-143.

РАЗВИТИЕ «РЕЧЕВОГО ЭТИКЕТА » НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА

Бобоева Д.,

ассистент кафедры иностранных языков ГУ «Международный институт Худжанда» Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана г.Худжанде.

Данная статья посвящена развитии и формировании речи у у чащихся.Система образования опирается на социальный заказ общества. Формирование устойчивого речевого этикета является целевой задачей подготовки школьников в системе начального образования. Педагогические требования решения данной задачи сформулированы в государственном образовательном стандарте начального образования, который оценивает школьников на предмет «…знаний правил речевого этикета, выбора адекватных языковых средств для успешного решения коммуникативной задачи, сформированности позитивного отношения к правильной устной и письменной речи».

Ключевые слова: *развитие речи, речевой этикет, начальное образование, младшие школьники, коммуникативная компетенция, культура речи, устная речь.*

DEVELOPING SPEECH ETIQUETTE IN RUSSIAN LANGUAGE LESSONS

Boboeva D.,

Assistant Professor, Department of Foreign Languages, Khujand International Institute, International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan.

This article is devoted for speech development.The education system is based on the social demands of society. The development of stable speech etiquette is a target for preparing students in the primary education system. The pedagogical requirements for solving this problem are formulated in The pedagogical requirements for solving this problem are formulated in the State Educational Standard for Primary Education, which assesses schoolchildren on primary education standard, which assesses schoolchildren on the subject of "...knowledge of the rules of speech etiquette, the choice of adequate linguistic means for the successful solution of a communicative task, the formation of a positive attitude towards correct oral and written speech."

Keywords: *speech development, speech etiquette, primary education, primary school students, communicative competence, speech culture, oral speech.*

ИНКИШОФИ ОДБОБИ СУХАН ДАР ДАРСҲОИ ЗАБОНИ РУСӢ

Бобоева Д.,
дотсенти кафедраи забонҳои хориҷӣ, Донишкадаи байналмилалии Хуҷанд, Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон.

Мақолаи мазкур, ба мушкилоти нутқи нотиқи бахшида шудааст. Сохтори маориф дар талаботи ҷамъият асос меёбад. Ташаккули одоби устуворияти нутқ ҳадафи омодасозии мактаббачагон дар системаи таҳсилоти ибтидоӣ мебошад. Талаботи омузгорӣ барои ноил шудан , ба ин максад дар давлат мураттаб шудаанд. стандарти таълимии таҳсилоти ибтидоӣ, ки ба мактаббачагонмебошад «донистани ҳоидаҳои одоби нутқ, интихоби воситаҳои забоншиносӣ барои ҳалли бомуваффақияти вазифаи коммуникативӣ, ташаккули муносибати мусбӣ ба сухани дурусти шифоҳӣ ва хаттӣ» баҳо медиҳад.

Калидвожаҳо: *рушди нутқ, одоби нутқ, таҳсилоти ибтидоӣ, хонандагони синфҳои ибтидоӣ, салоҳияти муоширатӣ, фарҳанги нутқ, нутқи шифоҳӣ.*

Термин «речевой этикет» стоит рассматривать в совокупности с наиболее широкими понятиями данной темы, такими как: «этикет», «культура речи» и «речевая деятельность». Несмотря на то, что большая часть определений понятия «этикет» не включают конкретных сведений о речевом этикете, они тесно взаимосвязаны. В «Энциклопедии этикета» [40] дается следующее определение: «Этикет – совокупность правил поведения, касающихся внешнего проявления отношения к людям». тикет как установленный порядок поведения также определяется в толковом словаре С.И Ожегова [24]. Так, этикетом можно называть установившийся в обществе свод правил, который регулирует поведение в соответствии с социальными требованиями, а речевой этикет стоит определить как правила, регулирующие только речевое поведение.

Это широкая зона единиц языка и речи, которая словесно выражает этикет поведения. Речевой этикет является частью речевой культуры. Культура речи человека в первую очередь предполагает её правильность, владение нормами устного и письменного литературного языка. Большинство исследователей в структуру речевой культуры включают этический аспект, который предписывает знание и применение правил языкового поведения в конкретных ситуациях. Под данными этическими нормами общения и понимается речевой этикет.

Термин речевой этикет тесно связан с понятием речевой деятельности, так как в процессе овладения речевым этикетом люди активизируют свою устную речь. «Речевая деятельность, – считает А.А. Леонтьев, – есть специализированное употребление речи для общения и в этом смысле – частный случай деятельности общения» [15]. Однако речевая деятельность не ограничивается лишь рамками коммуникации в обществе, она играет 9 огромную роль в жизни человека. Её становление и развитие связано со становлением и развитием всей личности человека в целом. Так, А.А. Леонтьев подчеркивает, что речевые действия и даже отдельные речевые операции могут входить и в другие виды деятельности, в первую очередь – в познавательную деятельность. Как указывает И.А. Зимняя [10], речевая деятельность тесным образом связана с сознанием человека и является неотъемлемой составной частью его личности.

Таким образом, речевая деятельность является одним из важнейших условий осуществления интеллектуальной деятельности. Важно отметить, что сущность языка, по

мнению Л.С. Выготского [7], в единстве общения и обобщения, как продукта интеллектуальной деятельности.

По его определению, язык выступает основным средством речевой деятельности человека. Из сказанного следует, что речевая деятельность имеет два основных варианта своего осуществления. Первый – процесс речевой коммуникации, второй – индивидуальная речемыслительная деятельность, реализуемая посредством внутренней речи. Речевая деятельность включает в себя и речевой этикет, как особую часть коммуникации.

Термин «речевой этикет» впервые был введен В.Г. Костомаровым [12], который назвал так используемые в этикетных ситуациях стереотипные речевые единицы. Изучение системы русского Она обращает внимание на статусно-ролевые и личностные отношения, которые влияют на ситуации установления, поддержания и размыкания контакта собеседников, но в основе её исследований лежит проблематика лингвострановедения, и изучение речевого этикета происходит именно с позиции лингвистики.

По мнению Формановской, речевой этикет связан с национальной спецификой связанных выражений, привычками, обычаями и обрядами любого народа. Также она подчёркивает, что речевой этикет является элементом фоновых знаний и требует определённых предварительных сведений для правильной речи. Он заключает в себе социально заданные и национально специфичные особенности речи. Обращаясь к лингвистической литературе, можно вывести обобщенное определение речевого этикета – это система устойчивых формул общения, предназначенных обществом для установления речевого контакта собеседников, соблюдение общения в выбранной тональности соответственно их социальных ролей и ролевых позиций в отношении друг друга, взаимных отношений в официальной и неофициальной обстановке.

Многие ученые-лингвисты внесли большой вклад в теорию речевого этикета, рассматривая его как лингвистическое и социальное явление. В работах этих исследователей понятие «речевой этикет» характеризуется как система устойчивых выражений, применяемых в ситуациях установления и поддержания контакта, как совокупность всех этикетных речевых средств и правил их и спользования в тех или иных ситуациях. Так, по определению Е.Н. Ширяевой единицы речевого этикета являются этическими нормами и представляют собой специальные речевые формулы, в которых могут присутствовать самые различные средства выразительности речи.

Речевой этикет определяется конкретной ситуацией, в которой происходит общение. Следовательно, этикет полностью определяет поведение. Речевой этикет выполняет в обществе коммуникативную функцию, и она является первостепенной. С данным подходом выступает. Принятые правила этикета вежливого общения В.П. Терин называет общекультурными нормами коммуникативного поведения, которые характерны для всей лингвокультурной общности. По его мнению, в речевом этикете передается социальная информация об адресанте и адресате, об их отношениях, о том, в какой обстановке происходит общение.Речевой этикет рассматривается в широком и узком смысле. Некоторые исследователи понимают речевой этикет как форму нормативного речевого поведения в обществе между представителями одной нации.

Речевой этикет в широком смысле связан с социальным понятием «этикет». Он определяет выбор формы общения в зависимости от социального статуса собеседников и места общения. Обобщённое определение речевого этикета даёт И.В. Щербашина утверждая, что нравственные нормы поведения касаются разнообразных ситуаций общения и в рамках

культуры определяются как речевой этикет, который подразумевает своеобразные минимальные нормы коммуникативно-речевой грамотности и его предписания в ситуациях общения. В более узком значении под речевым этикетом исследователи подразумевают совокупность типовых высказываний, которые закреплены национально-культурными и языковыми традициями в данном языковом коллективе для использования в конкретных социально-коммуникативных ситуациях. Так, Трошева Т.Б, говорит о том, что понятие «речевой этикет» образует определённое поле единиц доброжелательного общения в ситуациях бытового общении. Это ситуации приветствия, прощания, извинения, благодарности, привлечения внимания, просьбы, приглашения, поздравления, соболезнования, знакомства, комплимента.

Некоторые исследователи определяют речевой этикет как своеобразное проявление индивидуальности. Такой подход можно заметить в работах Павловой [4]. Основываясь на том, что речевой этикет регулирует правила речевого поведения, данные исследователи отмечают стереотипность высказываний и речевых клише в сугубо индивидуальных речевых проявлениях личности. Речевое поведение, по их мнению, связано с присущими каждому человеку ролевыми признаками.

Следовательно, речевой этикет регулирует сложный выбор наиболее подходящего и уместного средства для конкретного адресата и в данной ситуации. Чем выше культура общения личности, тем совершеннее его способность переключаться с одного речевого кода при том или ином ролевом поведении на другой, тем лучше ориентация в многообразии устойчивых и стереотипных коммуникативных единиц языка. Ряд авторов в своих работах выделяют конкретные особенности. Например, Е.В. Нечаева , определяет речевой этикет своеобразным ядром или организующим центром традиционно-бытовой культуры общения человека. Автор также отмечает важность всеобщности и одинаковости правил речевого этикета для всех членов общества. Другое определение предлагает В.И. Максимова: «Этикет – это правила, регулирующие форму, манеры поведения личности в межличностном пространстве» По её мнению, с этикетных формул приветствия, привлечения внимания начинается общение, то есть речевой этикет задает стилистическую тональность последующему речевому поведению, создает благоприятный климат общения, предоставляет богатый выбор языковых средств и способствует поддержанию дальнейшего контакта. Речевой этикет, как считает М.Р. Львов не ограничивается только речью, а включает в себя и невербальные средства, такие как жесты, мимика, и даже интонация.

Автор также подразумевает пересечение речевого этикета с другими смежными дисциплинами, такими как социолингвистика, стилистика, психолингвистика и лингвистика. В них рассматриваются такие вопросы, как социальные роли участников общения, постоянство выбора определенных речевых формул и частота их употребления в зависимости от сферы общения, проблемы 13 межличностного общения и изучение единиц языка и речи как сложной языковой социальной информации.

Некоторые исследователи понимает речевой этикет, в первую очередь, как вежливость по отношению к собеседнику. Так, по мнению В.Е. Гольдина, речевой этикет – это «совокупность правил речевого поведения людей, определяемых взаимоотношениями говорящих и отражающих вежливые отношения между людьми». Он считает, что вежливость как категория этикета, определяется через понятие «отведение роли адресату речи».

Это означает, что этикетное действие, которое отводит адресату роль ниже, чем ему положено в соответствии с принятыми в данном обществе представлениями, считается

невежливым по отношению к нему. И.А. Стернин также утверждает, что речевой этикет должен отражать вежливое отношение людей друг к другу. Автор выделяет характерные признаки речевого этикета, которые отличают его от других видов общения.

Первый признак – ситуативность. Автор считает, что для каждой ситуации общения существует свой речевой этикет. Второй признак – регулятивность. Это означает, что речевой этикет, регулируя отношения между людьми, участвующими в общении, тем самым распределяет коммуникативные роли, устанавливает статус собеседников и определяет тональность общения. Третий признак – согласованность. Это говорит о том, что в этикетной ситуации должен состояться обмен этикетной информацией. Четвёртый признак – наличие коммуникативной рамки. Здесь автор указывает на наличие обязательных элементов, организующих акт этикетного общения в тех или иных ситуациях.

По мнению Т.М. Балыхиной, речевой этикет обладает такими признаками как тактичность, терпимость и доброжелательности, что также можно отнести к проявлению вежливости [2]. Некоторые авторы утверждают, что основные требования речевого этикета основываются на этнокультурных традициях коммуникативной 14 практики того или иного народа, которые направлены на соблюдение правил национально-специфического речевого поведения.

На основе исследования различных подходов к характеристике понятия речевого этикета, можно утверждать, что речевой этикет выполняет в обществе множество важных функций: регулятивную, познавательную, коммуникативную, эстетическую, этическую и воспитательную. Так, речевой этикет регулирует правила речевого поведения с помощью особой системы соответствующих словесных формул, создает благоприятный климат общения, предоставляет богатый выбор языковых средств и способствует поддержанию дальнейшего контакта. В речевом этикете проявляются индивидуальные речевые особенности личности, он является своеобразным самовоспитанием в общении.

Исходя из вышесказанного, можно сделать вывод о том, что на данный момент нет единого определения понятия речевого этикета. Но, обобщив позиции всех авторов, можно дать следующее определение: речевой этикет – это система устойчивых формул общения, которые предназначены для установления речевого контакта между собеседниками, основанного на знании этикетных знаков оброжелательного отношения к людям.

Формирование речевого этикета младших школьников целесообразно осуществлять именно на уроках русского языка, так как в младшем школьном возрасте у ребёнка особенно активизируется интерес к языку, он начинает овладевать чтением и письмом. Важность уроков русского языка в становлении речевой культуры ребёнка обусловлена содержательными линиями учебных программ, так как дети знакомятся с устной речью и учатся активно её применять.

С точки зрения развития речевого этикета, младший школьный возраст, являясь сензитивным периодом, 15 характеризуется восприимчивостью к окружающему их миру, поэтому дети хорошо запоминают различные нормы речевого поведения. При анализе психолого-педагогической литературы были выявлены три различных подхода к изучению структуры речевого этикета.

Ученые, занимающиеся лингводидактическим подходом, утверждают, что усвоение норм речевого этикета является средством получения информации. В таком случае, содержание работы по обучению речевому этикету должно осуществляется на основе межпредметных связей и должно быть направлено на формирование, в первую очередь,

практических умений и навыков. Исследователи, рассматривающие партисипативный подход, к примеру, Е.Ю. Никитина понимает ученика в процессе обучения речевому этикету как свободную творческую личность.

Следовательно, может быть эффективной индивидуальная форма работы, включающая творческие задания. Помимо общепедагогических принципов построения обучения речевому этикету, методическая основа формирования у младших школьников речевого этикета должна также опираться на принципы, отражающие идеи языкового образования. Сюда входит такое понятие как лингвокультурность, которое раскрывает национально-культурную специфику языка и изучение особенностей именно русского речевого этикета. Так, Н.И. Формановская в своих фундаментальных исследованиях отмечает, что для формирования грамотной русской речи ребёнку важно осознать себя частью родной культуры. Также она считает, что содержание работы должно основываться на принципе языковой толерантности, 16 соблюдения языковых и конвенциальных норм речевого поведения собеседников.

Автор отмечает важность применения такой этикетной лексики, которая будет соответствовать создавшейся речевой ситуации. Речевой этикет является важной частью культуры устной речи, и понятием, которое включено в систему обучения русскому языку. Следовательно, становление у младших школьников речевого этикета может опираться на этапы формирования языковых понятий. Так, Т.Г. Рамзаева и М.Р. Львов в методике обучения русскому языку выделяют четыре этапа: Первый этап – анализ языкового материала в целях выделения существенных признаков понятия. На данном этапе осуществляется абстрагирование от лексического значения конкретных слов и предложений и выделение того, что является типичным для данного языкового явления, языковой категории.

Учащиеся овладевают такими умственными операциями, как анализ и абстрагирование. Второй этап – обобщение признаков, установление связей между признаками понятия (установление внутрипонятийных связей), введение термина. Учащиеся овладевают операциями сравнения и синтезирования. Третий этап – осознание формулировки определения понятия, уточнение сущности признаков и связей между ними.

Четвертый этап – конкретизация изучаемого грамматического понятия на новом языковом материале. Упражнения для применения знаний на практике. Установление связей изучаемого понятия с ранее усвоенными знаниями. Исследователями установлено, что процесс формирования у младших школьников умений речевого этикета в основном включает в себя такие этапы, как подача учебной информации, организация самостоятельной работы учащихся, установление оперативной обратной связи в учебном процессе и анализ результатов текущего контроля формирования у младших школьников умений речевого этикета.

Список использованной литературы:

1. Акишина А.А. Русский язык в играх: учебное пособие. М. : Рус.яз, 2013. 90 с.

2. Балыхина Т.М. Методика преподавания русского языка: учеб. пособие для преподавателей и студентов. М. : Изд-во РУДН, 2007. 185 с.

3. Введенская Л.А. Культура речи: учеб. пособие. Ростов-на-Дону: Феникс. 2000. 443 с.

4. Введенская Л.А., Павлова Л.Г., Катаева Е.Ю. Русский язык и культура речи: учеб. пособие для вузов. Ростов на/Д: Феникс, 2003. 544 с.

5. Выготский Л.С. Психология развития человека. М. : Смысл, 2005. 1136 с.
6. Гольдин В.Е. Речь и этикет. М. : Юрайт, 2005. 109 с.
7. Зимняя И.А. Речевая деятельность и психология речи. М. : Наука, 2009. С. 64–72.
8. Киселёва Ю.А, Обучение младших школьников речевому этикету в процессе освоения начального курса русского языка // Начальная школа плюс до и после. 2017. № 3. С. 18–23.
9. Ожегов С.И. Словарь русского языка. М. : Оникс, Мир и Образование, 2007. 1200 с.
10. Рамзаева Т.Г., Львов М.Р. Методика обучения русскому языку в начальных классах: учеб. пособие для студентов пед. институтов

САМОКОНТРОЛЬ ПОВЕДЕНИЯ СТУДЕНТОВ В УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ НА УРОКАХ РУССОГО ЯЗЫКА

Хусейнова М.С.,
ассистент кафедры иностранных языков ГУ "Международный институт Худжанда" международного университета туризма и предпринемательства Таджикистана

Статья посвящена для успеха самоконтроля программы самоконтроля, надо быть внимательным, чтобы не возвратиться вновь к старым нежелательным формам поведения. Автор обращает внимание на то, что уровень самоконтроля поведения повышается в условиях взаимоконтроля, когда подростки получают от учителя разрешение на частичный контроль над учебной деятельностью и поведением других студентов.Самым лучшим средством контроля является договор с самим собой - письменное соглашение с обещанием придерживаться желаемого поведения и использовать соответствующие поощрения и наказания. Условия такого договора должны быть ясными, последовательными, позитивными и честными.

Ключевые слова: *самоконтроль поведения, учебный процесс, качество образования, личность, органы самоуправления, детский коллектив, подростки.*

ХУДНАЗОРАТИ РАФТОРИ ХОНАНДАГОН ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМОТИ ДАРСИ ЗАБОНИ РУСӢ

Ҳусейнова М.С.,
ассистенти кафедраи забонҳои хориҷии Донишкадаи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкорӣ дар шаҳри Хуҷанд

Мақола ба муваффақияти худназорати барномаи худназоратӣ бахшида шудааст, бояд диққат кард, ки ба шаклҳои кӯҳнаи рафтори номақбул барнагардем. Муаллиф ба он диққат медиҳад, ки сатҳи худназорати рафтор дар шароити ҳамназоратӣ, вақте ки ноболиғон аз муаллим иҷозати назорати қисман фаъолияти таълимӣ ва рафтори дигар талабагонро мегиранд, баланд мешавад. Воситаи беҳтарини назорат мувофиқа бо худ аст - мувофиқати катиби бо ваъдаи риояи рафтори матлуб ва истифодаи мукофот ва ҷазои мувофиқ. Шартҳои чунин мувофиқа бояд равшан, мувофиқ, мусбат ва ростқавлона бошанд.

Калидҳовожаҳо: *худназорати рафтор, раванди таълим, сифати таълим, шахсият, мақомоти худфаъолият, ҷомеаи кӯдакона, наврасон.*

SELF- CONTROL OF STUDENTS` BEHAVIOR IN THE EDUCATIONAL PROCESS IN EDUCATIONAL PROCESS IN RUSSIAN LANGUAGE CLASSES

Huseynova M.S.,

Assistant Lecturer,Department of Foreign Languages ,Khujand International Institute,International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan.

The article discusses how, for a successful self-monitoring program, care must be taken to avoid relapsing into old, undesirable behaviors. The author points out that self-monitoring increases in peer-monitoring settings, where adolescents receive permission from the teacher to partially control the learning activities and behavior of other students. The best means of self-monitoring is a self-contract—a written agreement to adhere to desired behavior and use appropriate rewards and punishments. The terms of such a contract should be clear, consistent, positive, and fair.

Keywords: *self-monitoring, educational process, educational quality, personality, self-government, children's group, adolescents.*

Организации учебного процесса, качеству образования, его соответствия государственному стандарту предъявляются новые требования. В связи с этим на первый план выходит необходимость повышения мотивации обучения и обеспечения стремления к личностному росту учащихся.

Воспитывать школьника необходимо всецело, затрагивая все его стороны личности, для того чтобы было легко сформировать то, что для него субъективно значимо, а именно: активность и самостоятельность самих учащихся. Больше всего на школьника влияет его деятельность – одно из необходимых условий формирования личности. При этом необходимо помнить, что для формирования нужных мотивов, деятельность школьника должна быть организована соответствующим образом.

Деятельность является основой формирования школьника как личность. При построении воспитательных воздействий надо учитывать характер и особенности различных видов деятельности, в которые вовлечѐн школьник, их значение, объѐм и содержание.

Развитие деятельности школьника приводит к проявлению еѐ различных видов и форм (игра, учение, труд), которые объединяются и соподчиняются. При этом устанавливается иерархическое соотношение мотивов, являющихся побудителями к различным видам деятельности. Единая, взаимосвязанная система мотивов деятельности, возникающая в их развитии, и составляет психологическую основу личности.

Известно, что порой одинаковые мотивы по-разному реализуются в поведении, а разные мотивы могут иметь внешне одинаковые формы проявления в поведении. Например, участие в общественной работе, побуждаемое соперничеством, желанием первенствовать среди товарищей, не однозначно стремлению школьника принести пользу своему классу. В зависимости от мотива, которым руководствуется школьник, формируются различные качества личности – (в нашем случае, соответственно, индивидуализм и коллективизм).

Дети школьного возраста участвуют в различных типах деятельности. Каждый из них характеризуется не только определѐнным составом различных видов деятельности, но и

наличием ведущей деятельности. В ней проявляются, формируются или перестраиваются ключевые проблемы – сделать ребѐнка активным участником, субъектом образовательного процесса в школе. Участвуя в деятельности органов школьного самоуправления, школьники включаются в разностороннюю внеурочную деятельность, деловое общение с взрослыми на равноправной основе, вовлекаются в практику гражданского поведения и социальной деятельности. В рамках школьного самоуправления школьники получают возможность влиять на содержание образования, на процесс разработки, принятие и реализации локальных нормативно-правовых актов школы, отстаивать свои права и интересы в ней, удовлетворѐнность, актуальные потребности в самовыражении, самоутверждении и самореализации. Для достижения самоуправления в современном образовательном учреждении необходимо решить ряд проблем, таких как: формальное функционирование органов самоуправления, без учѐта мнения и желания самих учащихся.

Принцип самодеятельности и инициативы в работе с учащимися нередко игнорируется. Педагоги оказывают прямое давление на общественное мнение школьников, самоуправление организуется по форме, но не по своей сути. Самоуправление остаѐтся привилегией лишь отдельных школьников. При этом забывается, что оно не только средство, но и результат воспитания, он предполагает широкую вариативность [1.с. 98].

Самоконтроль поведения - это осознание и оценка субъектом собственных действий, психических процессов и состояний [2.с.76].

Самоконтроль проявляется всякий раз, когда «данное поведение человека имеет меньшую вероятность проявления с точки зрения его предыдущего поведения, чем другая возможная реакция». Например, самоконтроль имеет место, если раньше курили, а теперь нет, или если слишком много ели в прошлом, а теперь установили для себя более умеренную и разумную диету[3.с.16].

При самоконтроле желаемая реакция (некурение, умеренное питание) часто сопровождается непосредственно неприятными, но, в конечном итоге, желаемыми последствиями, а альтернативные реакции (курение, чрезмерное питание) дают приятные, но в конечном итоге аверсивные(от англ. aversion - отвращение) результаты.

С социально-когнитивной точки зрения, самоконтроль не существует исключительно в рамках только внутренних (например, сила воли) или только внешних сил. Он проявляется в тщательно спланированном взаимодействии человека с окружением. Существует пять основных ступеней, которые могут быть особенно полезны в формировании самоконтроля [4.с.386].

В него включены:

1. Определения формы поведения, на которое надо воздействовать;

2. Сбор основных данных;

3. Разработка программы для увеличения или уменьшения частоты желаемого поведения;

4. Выполнение и оценка программы, а также завершения программы.

5. Завершение программы самоконтроля.

1.Определение формы поведения. Начальная ступень самоконтроля - определение точной формы поведения, которое требуется изменить. К сожалению, этот решающий шаг бывает сложнее, чем можно подумать. Многие из нас стремятся, представить наши проблемы в терминах неопределѐнных негативных личностных особенностей, и требуется немало усилий, чтобы ясно описать специфическое открытое поведение, которое заставляет нас

думать, что у нас эти особенности есть. Для того чтобы подойти к проблеме, нужно перевести неопределѐнные высказывания о личностных особенностях в точные описания специфических реакций, которые иллюстрируют эти особенности. Это и составляет специфическое поведение, над которым человек может работать по составленной программе самоконтроля.

2. Сбор основных данных. Вторым шагом для развития личности школьника является - сбор основной информации о факторах, воздействующих на поведение, нуждающееся в изменении. Фактически, мы должны стать чем-то вроде учѐного, не только отмечающего собственные реакции, но также регистрирующего на частоту их проявления с целью обратной связи и оценки. Например, подросток, который пытается меньше курить, может подсчитывать число сигарет, выкуренных в день или в течение определѐнного отрезка времени. Также подросток, пытающийся похудеть, систематически заполняет таблицу с результатами ежедневного взвешивания в течение нескольких месяцев.

Эти примерыпоказывают, что сбор точных данных о поведении, которое требуется изменить, совсем не похож на глобальное самопонимание.

Это относится и к установке З.Фрейда о проникновении в бессознательные процессы, и к постулируемой в йоге и дзен необходимости концентрации внимания на внутреннем опыте. Логическое обоснование, лежащее в основе этого шага самоконтроля, заключается в том, что человек должен сначала чѐтко определить повторяемость специфического поведения (в том числе ключевые раздражители, выявляющие его последствия), прежде чем он сможет успешно изменить его.

3. Разработка программы самоконтроля. Следующим шагом по изменению своего поведения является разработка программы, которая изменит повторяемость специфического поведения. Изменение частоты повторяемости этого поведения можно достичь несколькими путями. В основном это самоподкрепление, самонаказание и планирование окружения.

а) Самоподкрепление. Если подростки хотят изменить своѐ поведение, они должны постоянно поощрять себя за то, что поступают желаемым образом. Хотя основная стратегия довольно проста, есть некоторые соображения по разработке программы самоподкрепления.

Во-первых, так как поведение контролируется его последствиями, оно обязывает человека организовать эти последствия заранее, чтобы воздействовать на поведение желаемым образом.

Во-вторых, если в программе самоконтроля самоподкрепление является предпочтительной стратегией, необходимо выбрать подкрепляющий стимул, который реально доступен человеку.

б) Самонаказание. Для того чтобы уменьшить повторяемость нежелательного поведения, можно также выбрать стратегию самонаказания. Однако существенный недостаток наказания состоит в том, что многие считают трудным постоянно наказывать себя, если им не удаѐтся добиться желаемого поведения. Чтобы справиться с этим, рекомендуем помнить два руководящих указания.

Во-первых, если проблемой являются навыки обучения, курение, чрезмерное питание, пьянство, застенчивость или ещѐ что-то, лучше использовать наказание вместе с позитивным самоподкреплением. Сочетание агрессивных и приятных саморегулируемых последствий поможет выполнению программы изменения поведения.

Во-вторых, лучше использовать относительно мягкое наказание - это повысит вероятность того, что оно действительно будет саморегулируемым.

в) Планирование окружения. Для того чтобы нежелательные реакции встречались реже, надо изменить окружение так, чтобы либо изменились стимулы, предшествующие реакции, либо последствия этих реакций. Чтобы избежать искушения, человек может уклониться от искушающих ситуаций, во-первых, или, во-вторых, наказать себя за то, что поддался им [5,с.383].

Знакомая всем ситуация, когда тучные подростки пытаются ограничить питание, служит прекрасным примером. С точки зрения социально-когнитивной теории, чрезмерное питание является не чем иным, как вредной привычкой - это приѐм пищи без физиологической потребности в ответ на ключевой раздражитель окружения, который поддерживается немедленными приятными последствиями. При помощи тщательного самоконтроля, однако, можно определить ключевые стимулы чрезмерного питания (например, поглощение пива и жевание солѐных крекеров во время просмотра телепередач или повышенный аппетит при эмоциональном расстройстве). Если эти ключевые раздражители точно установлены, становится возможным отделить от них реакцию приѐма пищи. Так, подросток может пить воду или ничего не есть и не пить, когда смотрит телевизор, или развивать альтернативные реакции на эмоциональное напряжение (например, мышечная релаксация или медитация).

4. Выполнение и оценка программы самоконтроля. После того как разработана программа самомодификации, следующий логический шаг - выполнить еѐ и приспособиться к тому, что кажется необходимым. Для успеха этой программы необходима постоянная бдительность во время промежуточного периода, чтобы не возвратиться вновь к старым нежелательным формам поведения. Хорошим средством контроля является договор с самим собой - письменное соглашение с обещанием придерживаться желаемого поведения и использовать соответствующие поощрения и наказания. Условия такого договора должны быть ясными, последовательными, позитивными и честными. Также необходимо периодически пересматривать условия договора, чтобы удостовериться в их разумности: многие сначала устанавливают нереалистично высокие цели, что часто приводит к излишним затруднениям и пренебрежению программой самоконтроля. Чтобы сделать программу максимально успешной, в ней должен участвовать, по крайней мере, ещѐ один человек (друг). Оказывается, это заставляет людей более серьѐзно относиться к программе. Также и последствия должны быть детально определены в договоре в терминах поощрений и наказаний. И наконец, поощрения и наказания должны быть немедленными, систематическими и иметь место фактически - не оставаться просто устными обещаниями или высказываемыми намерениями. Отмечают несколько наиболее общих ошибок в выполнении программы самоконтроля.

Это ситуации, когда человек:

а) пытается выполнить слишком много, слишком быстро, установив нереальные цели;

б) позволяет длительную отсрочку поощрения соответствующего поведения;

в) устанавливает слабые поощрения. Соответственно, эти программы оказываются недостаточно успешными [6.с.376].

5. Завершение программы самоконтроля. Последний шаг в процессе разработки программы самоконтроля - уточнение условий, при которых она считается завершенной. Другими словами, человек должен точно и обстоятельно определить конечные цели - регулярное выполнение физических упражнений, достижение установленного веса или прекращение курения в предусмотренный промежуток времени. Вообще говоря, полезно

завершать программу самоконтроля, постепенно снижая частоту поощрений за желаемое поведение.

Успешно выполненная программа может просто исчезнуть сама по себе или с минимальными сознательными усилиями со стороны человека. Иногда человек может сам решить, когда и как закончить еѐ.

Таким образом, содержание понятия «самоконтроль поведения», в конечном итоге, ставит цель формирование новых улучшенных форм поведения, которые сохраняются навсегда - например, таких навыков как успешно работать, не курить, регулярно заниматься физическими упражнениями и правильно питаться. Конечно, школьнику нужно всегда быть готовым восстановить стратегии самоконтроля, если вновь появятся неадаптивные реакции.

Список использованной литературы:

1. Азарова Л.Н. Развитие творческой индивидуальности младших школьников в условиях семейного и общественного воспитания: автореферат дис. Канд. Пед. Наук. М., 1997. – 24с.

2. Библер И.С. Мышление как творчество. М.: Прогресс, 1975. -339с.

3. Варданян В.А. Развитие творческого потенциала учащихся художественно-гуманитарной гимназии в процессе педагогической деятельности: Дис. Канд. Пед. Наук. Саранск, 1997. -200с.

4. Закон Республики Таджикистан «Об образовании». – Душанбе: Шарки озод, 2004. – 94 с.

5. Классному руководителю о классном часе. Технология подготовки и проведения личностно-ориентированного классного часа : под ред. Степанова, Е. Н. , Александровой, Ш. А. – М. : ТЦ «Сфера». 2003. – 128 с.

6. Левитов. Н. Д. Психология характера / Н. Д. Левитов : - М. : ТЦ «Сфера», 2000. – 424 с.

7.Направления, содержание, формы и методы воспитательной работы классного руководителя на диагностической основе (методические рекомендации). [Текст]: – М.: Центр «Педагогический поиск». 2004. – 160 с. 8..Назаров П. Задачи школьно-ученической самоорганизации. М.-Л., 1930.

9.Немов, Р. С. Психология. Книга 3. Психодиагностика. Введение в научное психологическое исследование с элементами математической статистики / Р. С. Немов: - М.:Гуманит. Изд. Центр «Владос», 2001. – 630 с

10.Скачкова, О.С. Положение о совете старшеклассников [Текст] / О.С.Скачкова, // Классный руководитель. – 2000. № 4,

ВЛАДЕНИЕ КОММУНИКАТИВНЫМИ НАВЫКАМИ В ПРЕПОДАВАНИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В ТАДЖИКСКИХ ШКОЛАХ

Рахимова Д.К.,

ассистент кафедры финансов, таможенного дела, права и иностранных языков Дангаринского международного Института, МУТПТ

Статья посвящена анализу роли коммуникативных навыков в преподавании английского языка в таджикских школах. Рассматривается коммуникативная компетентность как ключевой компонент профессиональной деятельности учителя иностранного языка и как основной результат обучения учащихся. В работе раскрывается сущность коммуникативной компетентности, ее структура и значение в условиях современного образовательного процесса. Особое внимание уделяется коммуникативно-ориентированным методам обучения, включая коммуникативный подход и обучение на основе заданий, а также их адаптации к условиям таджикской школы. На основе научных исследований и практических примеров с уроков английского языка обосновывается эффективность данных методов в развитии устной и письменной речи учащихся, повышении их мотивации и уверенности в использовании языка в реальных ситуациях общения. Делается вывод о том, что владение коммуникативными навыками является необходимым условием профессиональной успешности учителя английского языка и важным фактором качества языкового образования.

Ключевые слова: *коммуникативная компетентность, коммуникативные навыки, учитель английского языка, коммуникативный подход, преподавание английского языка, таджикская школа.*

ДОНИСТАНИ МАҲОРАТИ МУОШИРАТ ДАР ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ АНГЛИСӣ ДАР МАКТАБҲОИ ТОҶИКИСТОН

Рахимова Д.К.,

Ассистенти кафедраи молия, иҷрои қарордодҳои гумрукӣ, ҳуқуқ ва забонҳои хориҷӣ
Донишкадаи байналмилаии Данғара
Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон

Мақола ба таҳлили нақши маҳорати муошират дар таъли ми забони англисӣ дар мактабҳои тоҷикӣ бахшида шудааст. Маҳорати муошират ҳамчун ҷузъи асосии фаъолияти кабисаи муаллими забони хориҷӣ ва натиҷаи асосии таълими шогирдон баррасӣ мешавад. Дар мақола моҳияти маҳорати муошират, сохтор ва аҳамияти он дар раванди таълими муосир шарҳ дода мешавад. Таваҷҷӯҳи махсус ба усулҳои таълими муоширатӣ, аз ҷумла муносибати муоширатӣ ва таълим дар асоси супоришҳо, инчунин мутобиқсозии онҳо ба шароити мактаби тоҷикӣ дода мешавад. Дар асоси таҳқиқоти илмӣ ва мисолҳои амалӣ аз дарсҳои забони англисӣ самаранокии ин усулҳо дар рушди нутқи шифоӣ ва хаттии шогирдон, баланд бардоштани мотиватсия ва боварӣ ҳангоми истифодаи забон дар ҳолатҳои воқеии муошират асоснок карда мешавад. Хулоса мешавад, ки донистани маҳорати муошират шарти зарури муваффақияти кабисаи муаллими забони англисӣ ва омили муҳими сифати таълими забон мебошад.

Калидвожаҳо: *маҳорати муошират, муаллими забони англисӣ, муносибати муоширатӣ, таълими забони англисӣ, мактаби тоҷикӣ.*

COMMUNICATIVE SKILLS PROFICIENCY IN TEACHING ENGLISH IN TAJIK SCHOOLS

Rakhimova D.K.,

Assistant, Department of Finance, Customs, Law and Foreign Languages
Dangara International Institute
International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan

The article analyzes the role of communicative skills in teaching English in Tajik schools. Communicative competence is considered as a key component of a foreign language teacher's professional activity and as the main outcome of students' language learning. The paper examines the concept and structure of communicative competence and its significance in the modern educational context. Special attention is paid to communicative-oriented teaching methods, including the Communicative Language Teaching approach and Task-Based Language Teaching, as well as their adaptation to the conditions of Tajik secondary schools. Based on scientific studies and practical classroom examples, the effectiveness of these methods in developing students' speaking and writing skills, increasing motivation, and building confidence in real-life communication is demonstrated. The study concludes that communicative skills are an essential prerequisite for the professional success of an English language teacher and a crucial factor in ensuring the quality of language education.

Keywords: *Communicative competence, communicative skills, English language teacher, communicative approach, English language teaching, Tajik schools.*

В условиях глобализации и расширения международных контактов владение английским языком в современном Таджикистане становится не просто дополнительным преимуществом, а необходимым условием успешной социальной и профессиональной адаптации учащихся. Но в школьной практике, однако, нередко наблюдается ситуация, когда ученики обладают определённым запасом грамматических знаний и лексики, но испытывают серьёзные трудности при использовании языка в реальном общении. Это свидетельствует о недостаточном уровне сформированности коммуникативной компетентности.

Современная педагогическая наука рассматривает коммуникативные навыки как важнейший компонент профессиональной компетентности учителя, так как педагогическая деятельность не ограничивается передачей предметных знаний – она предполагает постоянное взаимодействие с обучающимися, создание доверительной атмосферы на уроке и формирование устойчивой учебной мотивации. Как подчёркивают исследователи Д. Хаймс, С. Дж Савиньон и У. Литлвуд в своих работах, именно характер педагогического общения во многом определяет успешность образовательного процесса и качество усвоения материала. Также, Гаврилова Т.П. и Курина О.С. подчеркивают, что «процесс коммуникации, обмена информацией, общения – очень сложный процесс. Умение общаться, взаимодействовать, сотрудничать и сосуществовать с людьми – это необходимая составляющая полноценно развитой и самореализованной личности» [3, с.181].

Андреев А.Л. отметил, что «коммуникативная компетентность представляет из себя следующие умения и навыки: инициировать и вступать в контакт; формировать благоприятное первое впечатление; задавать вопросы и отвечать на них; вести беседу, кратко и точно выражать свои мысли; стимулировать собеседника к прояснению его позиции, высказываний; слушать, услышать и понять то, что имел в виду собеседник; осуществлять обратную связь, т. е. пере дать партнеру, что его услышали и поняли; выравнивать эмоциональное напряжение в беседе, в дискуссии; считывать и грамотно интерпретировать невербальные сигналы собеседника (взгляд, мимику, жесты, позы)» [1,с.25].

Профессионализм учителя английского языка проявляется не только в уровне языковой подготовки, но и в умении выстраивать продуктивный диалог с учащимися, поощрять их речевую активность, поддерживать инициативу и создавать условия для использования языка как средства общения. Таким образом, коммуникативная компетентность учителя становится ключевым фактором эффективности обучения иностранному языку.

Понятие коммуникативной компетентности

В трактовке С. Дж. Савиньон коммуникативная компетентность понимается как целостное образование, включающее совокупность знаний, умений и навыков, которые обеспечивают способность личности к эффективному устному и письменному общению в различных коммуникативных ситуациях. Данная компетентность не сводится лишь к владению языковыми средствами, а предполагает умение учитывать социальный контекст общения, логически выстраивать высказывание и использовать коммуникативные стратегии для достижения речевых целей. В этой связи в её структуре традиционно выделяются лингвистическая, социолингвистическая, дискурсивная и стратегическая составляющие [6].

Теоретические истоки данного подхода восходят к работам Д. Хаймса, который одним из первых ввёл в научный оборот понятие «коммуникативная компетентность», рассматривая его как способность человека соотносить языковое поведение с конкретными социальными условиями общения. В последующем это положение получило дальнейшее развитие в методике преподавания иностранных языков, где коммуникативная компетентность стала рассматриваться как ключевая цель обучения, ориентированная не только на формирование языковых знаний, но и на развитие способности к осмысленному и уместному использованию языка в реальных ситуациях общения [7].

Современные исследователи подчёркивают, что коммуникативная компетентность не сводится к правильности языкового оформления высказывания, а предполагает умение выбирать языковые средства в зависимости от цели общения, социального статуса собеседника и контекста ситуации. Так, М. Канале и М. Суэйн рассматривают коммуникативную компетентность как совокупность грамматической, социолингвистической, дискурсивной и стратегической компетенций, обеспечивающих уместное и эффективное использование языка в различных условиях общения [4]. Аналогичную позицию занимает Л. Бахман, подчёркивая, что успешная коммуникация определяется не только языковой правильностью, но и функциональной адекватностью речевого поведения [2]. Для уроков английского языка это особенно важно, поскольку основная цель обучения заключается не в заучивании правил, а в формировании способности использовать язык в реальных жизненных условиях.

Роль учителя в формировании коммуникативных навыков

Учитель английского языка играет ведущую роль в развитии коммуникативной компетентности учащихся. Именно он организует учебное взаимодействие, задаёт темп урока и определяет характер речевой активности обучающихся. Эффективный преподаватель создаёт условия, в которых учащиеся не боятся допускать ошибки, свободно выражают свои мысли и активно участвуют в диалогах.

Коммуникативный подход в обучении иностранным языкам, подробно описанный У. Литтлвудом, предполагает ориентацию на реальное взаимодействие и использование языка как инструмента общения, а не как абстрактной системы правил [5]. В рамках данного подхода

учитель выступает не в роли единственного источника знаний, а в качестве организатора и модератора речевой деятельности учащихся.

Например, на уроках английского языка в таджикских школах широко используются парные и групповые формы работы. Так, при изучении темы «Daily routines» учитель предлагает учащимся в парах задать друг другу вопросы о распорядке дня, а затем представить полученную информацию классу. Подобные задания развивают навыки говорения, аудирования и логического высказывания, а также формируют уверенность в использовании языка.

Методы развития коммуникативной компетентности на уроках английского языка

Одним из наиболее эффективных методов формирования коммуникативных навыков является коммуникативно-ориентированное обучение (Communicative Language Teaching). Данный подход предполагает использование диалогов, ролевых игр, ситуационных заданий и проблемных вопросов, приближённых к реальным ситуациям общения.

На практике это может реализовываться через ролевые игры, например, «Заказ в кафе» или «Покупка билетов», где учащиеся распределяют роли и ведут диалог на английском языке. Такие упражнения способствуют развитию беглости речи, навыков спонтанного реагирования и социокультурной компетентности.

Значительное место в современной методике занимает также задачное обучение (Task-Based Language Teaching), в рамках которого учащиеся выполняют коммуникативные задания, требующие обмена информацией и совместного решения проблем. Примером может служить проект «My School», в ходе которого учащиеся готовят устные презентации о своей школе, описывают школьную жизнь и отвечают на вопросы одноклассников.

Особенности преподавания английского языка в таджикских школах

В условиях таджикской школы преподаватель английского языка сталкивается с рядом объективных трудностей, среди которых разноуровневая подготовка учащихся, ограниченные учебные ресурсы и недостаточная языковая практика вне класса. В этой связи особое значение приобретает адаптация коммуникативных методов обучения к реальным условиям школы.

Исследователи подчёркивают важность включения межкультурного компонента в процесс обучения, поскольку коммуникативная компетентность предполагает не только знание языка, но и понимание культурных норм и особенностей общения, и в многоязычной среде Таджикистана это способствует развитию толерантности и расширению кругозора учащихся.

Коммуникативные упражнения на уроках английского языка

Для формирования устойчивых коммуникативных навыков у учащихся на уроках английского языка целесообразно использовать разнообразные задания, ориентированные на реальное речевое взаимодействие. Ниже представлены примеры упражнений, которые успешно применяются в школьной практике.

Одним из наиболее эффективных видов учебной деятельности в процессе обучения иностранному языку являются ***ролевые игры***, которые позволяют моделировать типичные жизненные ситуации общения и приближать учебный процесс к реальной коммуникативной практике. Так, учащимся может быть предложено разыграть сцену общения в ресторане или кафе, где один обучающийся выступает в роли официанта, а другой – в роли клиента.

Подобные задания создают условия для ***активного использования речевых клише***, формируют умение задавать вопросы, выражать просьбы и реагировать на реплики

собеседника в соответствии с коммуникативной ситуацией. Кроме того, ролевые игры способствуют снижению языкового барьера и развитию уверенности учащихся в устном иноязычном общении.

Пример диалога (Restaurant situation):

Waiter: *Good afternoon. May I take your order?*

Customer: *Yes, please. I would like chicken soup and a salad.*

Waiter: *Would you like anything to drink?*

Customer: *A glass of orange juice, please.*

Waiter: *Certainly. I will bring your order in a few minutes.*

Анализ данного диалога показывает, что подобное упражнение направлено прежде всего на формирование ***коммуникативной компетенции***, поскольку учащиеся учатся адекватно использовать язык в конкретной социальной ситуации. Одновременно развивается ***речевая компетенция***, проявляющаяся в умении строить связные диалогические высказывания, а также ***социолингвистическая компетенция***, так как обучающиеся осваивают нормы вежливого общения, характерные для сферы обслуживания.

Таким образом, ролевые игры выступают эффективным средством комплексного развития иноязычных компетенций и способствуют формированию практических навыков устной речи, необходимых для реального общения.

Не менее значимой является ***парная работа***, в ходе которой учащиеся учатся взаимодействовать друг с другом. Например, один ученик описывает изображение, не называя ключевые предметы, а другой должен догадаться, о чём идёт речь. Также эффективны задания на составление диалогов по заданной ситуации – знакомство, встреча старых друзей, обсуждение фильма или книги.

Групповые задания способствуют развитию навыков сотрудничества и аргументации, где учащиеся могут обсуждать преимущества и недостатки различных видов транспорта, готовить устную презентацию о любимом городе или разрабатывать рекламный проект вымышленного продукта. В таких заданиях английский язык используется как средство достижения коммуникативной цели, а не как самоцель.

Особое место занимают ***коммуникативные ситуации***, приближённые к реальной жизни. Например, учащимся предлагается представить, что они находятся в незнакомом городе и потеряли дорогу, либо выступают в роли туристов, интересующихся местными достопримечательностями. Также полезны задания на обсуждение планов на выходные или предстоящие события.

Наряду с этим рекомендуется включать ***творческие задания***, такие как написание короткого письма другу, сочинение небольшой истории, по опорным словам, или создание диалога для мини-театральной постановки. Эти виды деятельности развивают письменную речь и воображение учащихся, что немаловажно для коммуникативного взаимодействия.

Методические рекомендации

Для повышения эффективности коммуникативного обучения учителю английского языка следует:

1. опираться на реальные жизненные ситуации;
2. поощрять спонтанную речь учащихся;
3. формировать комфортную атмосферу, в которой ошибки рассматриваются как естественная часть обучения;
4. чередовать устные и письменные виды деятельности;

5. использовать игровые и соревновательные элементы.

Применение указанных упражнений в комплексе способствует развитию навыков говорения, аудирования и письма в естественной языковой среде и повышает мотивацию учащихся к изучению английского языка.

Таким образом, владение коммуникативными навыками является неотъемлемым элементом профессиональной деятельности учителя английского языка в таджикских школах. Использование коммуникативно-ориентированных методов обучения позволяет создать условия для активного речевого взаимодействия, повысить мотивацию учащихся и сформировать у них способность применять английский язык в реальных коммуникативных ситуациях. Это, в свою очередь, способствует подготовке учащихся к требованиям современного глобализированного общества.

Список использованной литературы:

1. Андреев А.Л. Компетентностная парадигма в образовании: опыт философско-методологического анализа. // Педагогика. Научно-теоретический журнал. №4. – 2012. – с.25.
2. Бахман, Л. Ф. Основные теоретические положения тестирования языковых навыков. — Оксфорд: Oxford University Press, 1990. — 408 с.
3. Гаврилова Т.П., Курина О.С. Формирование коммуникативных умений у педагогов дошкольного образовательного учреждения (тьюторский и психологический аспекты) // Вестник ПГГПУ. Серия №1. Психологические и педагогические науки, 2017.
4. Канале, М., Суэйн, М. Теоретические основы коммуникативных подходов к обучению и тестированию второго языка // Applied Linguistics. — 1980. — Т. 1, № 1. — С. 1–47.
5. Литтлвуд, У. Коммуникативное обучение языку: введение. — Кембридж: Cambridge University Press, 1981. — 108 с.
6. Савиньон, С. Дж. Коммуникативное обучение языку: лингвистическая теория и практика в аудитории // Интерпретация коммуникативного обучения языку. — Нью-Хейвен: Yale University Press, 2002. — С. 1–27.
7. Хаймс Д. О коммуникативной компетенции // Социолингвистика. — Хармонсворт: Penguin Books, 1972. — С. 269–293.

Бахши 4:

Забон ва робитаҳои байналмилалӣ, забон ҳамчун воситаи дипломатия ва ҳамкории байналмилалӣ

Секция 4:

Язык и международные отношения, язык как средство дипломатии и международного сотрудничества

Section 4:

Language and international relations, language as a mean of diplomacy and international cooperation

ГЛОБАЛИЗАЦИЯ И РОЛЬ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В ЛИНГВИСТИЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ

Каюмов А.А.,
к.ф.н., ИЭТ ТГУК г. Худжанд
kayumov_68@mail.ru

Цель данной статьи является рассмотрение роли английского языка в стремительном процессе глобализации в рамках лингвистического подхода к пониманию влияния глобализации на человечество. Глобализация повлияла и продолжает влиять почти во все сферы человеческой жизни. Один из подходов к пониманию влияния глобализации на человечество связано с лингвистикой. Новая эра глобализации предоставляет массу новых возможностей для обмена знаниями, находками, опытом или идеями с любым человеком из другой части земного шара. На фоне стремительных технологических изменений глобализация и, как следствие, межкультурное взаимодействие в последние десятилетия существенно повлияли на типы необходимых коммуникативных навыков, особенно знание иностранных языков, а в нашем случае английского языка.

Ключевые слова: *глобализация, лингва франка, глобальный язык, лингвистика, языковая глобализация, международное общение, межкультурная осведомленность, вестернизацией культуры, язык как субстанция культуры.*

ҶАҲОНШАВӢ ВА НАҚШИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ ДАР РАВАНДИ ЗАБОНӢ

Каюмов А.А.,
н.и.ф., ДИС ДДТТ Хуҷанд
kayumov_68@mail.ru

Ҳадафи ин мақола баррасии нақши забони англисӣ дар раванди босуръати ҷаҳонишавӣ дар чаҳорчӯбаи равиши забонӣ барои фаҳмидани таъсири ҷаҳонишавӣ ба башарият мебошад. Ҷаҳоншавӣ қариб ба ҳар як ҷанбаи ҳаёти инсон таъсир расонидааст ва то ҳол таъсир мерасонад. Як равиши фаҳмидани таъсири ҷаҳонишавӣ ба башарият ба забоншиносӣ алоқаманд аст. Давраи нави ҷаҳонишавӣ имкониятҳои нави зиёдеро барои мубодилаи дониш, кашфиёт, таҷриба ва ғояҳо бо ҳар касе аз қисмати дигари ҷаҳон фароҳам меорад. Дар заминаи тағйироти босуръати технологӣ, ҷаҳонишавӣ ва дар натиҷа, муошарати байнифарҳангӣ дар даҳсолаҳои охир ба намудҳои малакаҳои муошарати зарурӣ, махсусан донистани забонҳои хориҷӣ ва дар мавриди мо, забони англисӣ, таъсири назаррас расонидааст.

Калидвожаҳо: *ҷаҳонишавӣ, забони фаронсавӣ, забони ҷаҳонӣ, забоншиносӣ, ҷаҳонишавии забонӣ, муошарати байналмилалӣ, огоҳии байнифарҳангӣ, ғарбгароии фарҳанг, забон ҳамчун ҷавҳари фарҳанг.*

GLOBALIZATION AND THE ROLE OF ENGLISH IN LINGUISTIC PROCESS

Kayumov A.A.,
PhD, Institute of Economy and Trade of TSUC, Khujand

kayumov_68@mail.ru

The purpose of this article is to examine the role of the English language in the rapid process of globalization within the framework of a linguistic approach to understanding the impact of globalization on humanity. Globalization has affected and continues to affect almost all spheres of human life. One of the approaches to understanding the impact of globalization on humanity is related to linguistics. The new era of globalization provides a lot of new opportunities to share knowledge, findings, experiences or ideas with anyone from another part of the globe. Against the background of rapid technological changes, globalization and, as a result, intercultural interaction in recent decades, have significantly affected the types of necessary communication skills, especially knowledge of foreign languages, and in our case English.

Keywords: *globalization, lingua franca, global language, linguistics, linguistic globalization, international communication, intercultural awareness, westernization of culture, language as a cultural substance*

В наши дни термин глобализация является одним из самых можно сказать модных терминов, который связан с информационной эпохой и цифровой революцией. Впервые термин «глобализация» (в значении «интенсивная международная торговля») был употреблён Карлом Марксом, который в одном из своих писем Фридриху Энгельсу в конце 1850-х гг. писал: «Теперь мировой рынок существует на самом деле. С выходом Калифорнии и Японии на мировой рынок глобализация свершилась».

В широкое же словоупотребление данный термин вошел сравнительно недавно, лишь в 1990-х годах. Глобализация — это процесс всемирной экономической, политической, культурной и религиозной интеграции и унификации. Глобализация является характерной чертой процессов изменения структуры мирового хозяйства, понимаемого как совокупность национальных хозяйств, связанных друг с другом системой международного разделения труда, экономических и политических отношений, путём включения в мировой рынок и тесного переплетения экономики на основе транснационализации и регионализации. На этой базе происходит формирование единой мировой сетевой рыночной экономики - геоэкономики и её инфраструктуры, уменьшение влияния государственного суверенитета, которое являлось главным действующим лицом международных отношений на протяжении многих веков. Основным следствием этого процесса является мировое разделение труда, миграция (и, как правило, концентрация) в масштабах всей планеты капитала, рабочей силы, производственных ресурсов, стандартизация законодательства, экономических и технологических процессов, а также сближение и слияние культур разных стран. Это объективный процесс, который носит системный характер, то есть охватывает все сферы жизни общества. В результате глобализации мир становится более связанным и более зависимым от всех его субъектов. Происходит как увеличение количества общих для группы государств проблем, так и расширение числа и типов интегрирующийся субъектов.

Существуют множество взглядов и точка зрений об истоках глобализации. Историки считают, что этот процесс является одним из этапов развития капитализма, экономисты ведут отсчёт от транснационализации финансовых рынков, политологи делают упор на распространение демократических организаций, культурологи связывают проявление глобализации с вестернизацией культуры. Так или иначе, сегодня нет сферы жизни и человеческой деятельности, где не было выявлено влияние быстрого процесса глобализации.

Под «языковой глобализацией» принято понимать активное распространение английского языка, рост его востребованности в мире. На сегодняшний день английский изучают в 90 странах мира. Число людей, говорящих на английском, составляет более 1 млрд 100 млн человек. Английский широко употребляется в сферах экономики, бизнеса, образования. Широкое распространение английского языка приводит к возникновению его новых разновидностей. Однако языковая глобализация меняет привычную картину существования не только английского, но и других языков.

Сегодня, помимо обычных средств массовой информации, таких как телевидение, радио, газеты, журналы мир пережил появление Интернета, который значительно упростил и ускорил распространение информации и процесс ускоренной глобализации. Как было упомянуто выше, глобализация повлияла и продолжает влиять почти во все сферы человеческой жизни. Один из подходов к пониманию влияния глобализации на человечество связано с лингвистикой, и цель данной статьи - рассмотреть роль английского языка в процессе глобализации и ответить на следующие вопросы:

– Какова роль международного общения и языка как средства коммуникации в том, что глобализация стала возможной?

– Какие факторы способствовали тому, что английский стал самым распространенным языком в мире?

– Какие преимущества этот факт дает мировому сообществу и какие риски следует учитывать?

Ответы на эти вопросы дадут представление о роли английского языка как одного из рабочих языков ООН, ЕС и других международных организаций о возможных проблемах, с которыми мировому сообществу приходится сталкиваться в связи с доминированием английского языка в мире. Актуальность исследуемой проблемы подтверждается тем, что она изучается в ряде научных работ, среди которых «English as a Global Language» Дэвида Кристала, «English in the Context of International Societal Bilingualism» Джошуа Фишмана, «The Dominance of English as a Language of Science: Effects on Other Languages and Language Communities» Ульриха Аммона, «English as a Lingua Franca. Form Follows Function» Алессии Кого, «English as a Global Lingua Franca: A Threat to Multilingual Communication and Translation» Джулианы Хаус и многие другие.

Новая эра глобализации предоставляет массу новых возможностей для обмена знаниями, находками, опытом или идеями с любым человеком из другой части земного шара. На фоне стремительных технологических изменений глобализация и, как следствие, межкультурное взаимодействие в последние десятилетия существенно повлияли на типы необходимых коммуникативных навыков. Язык как субстанция культуры способствует ее формированию посредством словарного запаса, приветствий или юмора, служит важными символами групповой принадлежности и формирует культурную идентичность людей. Языки — это важнейшее средство коммуникации, с помощью которых развивается способность взаимодействовать с представителями разных культур. Владение несколькими языками позволяет людям расширить своё мировоззрение, мыслить глобально, а также повысить уровень собственного самосознания. Таким образом, языки являются основой глобализации: без языка (как средства коммуникации) глобализация была бы невозможна. В свою очередь, глобализация оказывает значительное влияние на язык, как положительное, так и отрицательное, что во многом влияет на культуру языка. Пока позволяя некоторым языкам и их культурам распространяться и доминировать в глобальном масштабе, глобализацию также

обвиняют в том, что она приводит к исчезновению других языков и культур. Среди наиболее очевидных последствий глобализации для языков мира учёные называют влияние на языки меньшинств, потерю единообразия среди основных языков, пренебрежение богатством и разнообразием языковых форм и стилей, а также снижение уровня изучения иностранных языков среди носителей английского языка. Подводя краткий итог, можно сказать, что глобализация, хотя и не является новым явлением, имеет становится все более заметной тенденцией во всех сферах жизни.

Одним из важнейших компонентов глобализации является международная коммуникация, и распространение информации по всему миру было бы едва ли возможно без языка, который является общепонятным и служит средством общения между культурами. Язык лежит в основе социальных взаимодействий, влияя на них и подвергаясь их влиянию. Трудно переоценить значение мировых языков в условиях глобализации, и если говорить о важной роли общего языка, используемого в процессе глобализации, то здесь стоит ввести термин «lingua franca», который уместен, когда в центре внимания находятся общие средства коммуникации. В энциклопедии «Encyclopaedia Britannica» сказано, что этот термин ранее использовался для обозначения общего языка, состоящего из итальянского, французского, испанского, греческого и арабского, который использовался для общения между европейцами и другими людьми в неевропейских странах с XVI по начало XIX века, и чаще всего это общение было необходимо в бизнесе. В настоящее время этот термин также относится к английскому языку. Терминологически английский язык как «lingua franca» был признан средством международной/межкультурной коммуникации в современном мире. Как пишет Роберт Маккрамб в книге «Globish: How the English Language became the World's Language», «благодаря таким компаниям Microsoft, Apple и другим, этот обновленный «lingua franca» обрел способность перемещаться в пространстве и времени с высокой скоростью, охватывая всё новые и новые аудитории».

Сегодня английский язык имеет официальный или специальный статус по меньшей мере в 75 странах мира с общим населением более двух миллиардов человек;

– каждый четвертый житель земного шара владеет английским языком на том или ином уровне; спрос со стороны остальных трех четвертей растет;

– более двух третей ученых в мире читают на английском языке;

– три четверти мировой корреспонденции составляется на английском языке;

– 80% информации, хранящейся в электронном виде, в мире составлено на английском языке.

Английский язык в настоящее время является наиболее распространенным разговорным языком в Интернете и является «lingua franca» в глобальной сети.

Английский также становится все более доминирующим языком науки и медицины, поскольку большая часть технической терминологии основана на английских словах. Более того, чтобы ознакомиться с самыми современными разработками и открытиями со всего мира, необходимо иметь возможность читать о них в журналах и отчетах об исследованиях, которые, скорее всего, публикуются на английском языке, независимо от того, из какой страны приехали ученые. И, конечно, хороший разговорный английский позволяет наладить важные контакты на конференциях и семинарах.

Пандемия COVID – 19 внесла свои коррективы в процессе глобализации. Если раньше учёные приезжали в страну проведения конференции, то во время и после пандемии, такие

встречи начались проводиться в режиме «on line», которое способствовало процессу глобализации.

Кроме того, английский открывает двери в академические круги. Например, если лучшая программа в какой-то области проводится в англоязычной стране, английский язык даст возможность записаться и посещать занятия у ученых мирового класса, участию в международных конференциях и публиковаться в зарубежных журналах. При публикациях статей в международных журналах, сегодня обязательно требуется аннотация статьи и ключевые слова на английском языке. Поэтому автору при этом приходится столкнуться опять же с английским языком

В настоящее время многие интернет-сайты предоставляют полезные ресурсы для изучения английского языка, в социальных сетях ежедневно публикуется множество статей с полезными советами, ключевыми фразами, словарным запасом или грамматикой для изучающих английский, что делает изучение английского языка более доступным и намного проще.

Сегодня в Таджикистане созданы все условия для того, чтобы и взрослые, и дети могли получить качественное образование, изучали иностранные языки. В ежегодных своих выступлениях и посланиях к Маджлиси Оли Основатель мира и национального единства, Лидер нации, Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон призывает молодёжь изучать хотя бы два или три иностранных языков. Для достижения этой цели со стороны Правительства Таджикистана были приняты несколько государственных программ по изучению иностранных языков, которые реализуются поэтапно. Ощущая положительные и отрицательные стороны процесса глобализации, Президент страны призывает населения Таджикистана правильно воспринимать последствия глобализации и использовать полученные знания не только во благо государства, но и всего мира. На последнем ежегодном своём послании к Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 28.12.2024 года Президент страны упомянул, что «В условиях всестороннего развития международного сотрудничества и расширения интеграции Таджикистана с мировым сообществом, страна всё больше нуждается в специалистах, у которых должна быть высокая профессиональная подготовка, хорошее знание иностранных языков – русского и английского. Поэтому, необходимо наладить изучения иностранных языков в дошкольных учреждениях».

Одним из самых доступных методов изучения иностранных языков и вовлечения в процесс глобализации является чтение. По поручению Президента Республики Таджикистана Эмомали Рахмон в стране ежегодно проходит конкурс чтецов книг «Фурӯғи субҳи доной китоб аст» - «Мудрости зари сиянье — книга». Одна из номинаций этого конкурса — это мировая литература. Чтения любимых зарубежных писателей в оригинале, просмотр иностранных фильмов, приобретение друзей, отслеживание международных новостей или ведения бизнеса возможна лишь при хорошем знании иностранного языка.

Особое положение английского языка в современном мире породило различные дискуссии, основанные на положительных и отрицательных последствиях распространения языка и процесса глобализации.

Список использованной литературы:

1. Ежегодные Послания Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмон Маджлиси оли РТ.
2. Аттали Жак. Карл Маркс: Мировой дух. - М., 2008, стр. 192.

3. Аммон Ульрих. Доминирование английского языка как языка науки: влияние на другие языки. Языки и языковые сообщества. Уолтер де Груйтер. 2001. 491 с.

4. Английский язык: факты и цифры. Доступно по ссылке: http://www.englishenglish. com/english_facts.htm

5. Баландина Л.А., Ганина Е.В. Лингвистические аспекты глобализации. Гуманитарные науки. Вестник Финансового университета. 2016;6(3). Стр. 73-84.

6. Маккрамб Роберт. Глобиш: как английский язык стал языком всего мира. W. W. Norton & Company. 2010. Стр. 46

7. Сарвал А. Роль английского языка в глобальном мире // Век глобализации. Выпуск №3(27)/2018

8. Фишман Джошуа А. Английский язык в контексте международного социального двуязычия. Джошуа А. Фишман, Роберт Купер и Эндрю Конрад. (ред.). Распространение английского языка, Роули, Массачусетс: Ньюбери Хаус, 1977. Стр. 329-336.

КОММУНИКАТИВНАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ: ПОНЯТИЕ, СУЩНОСТЬ И СТРУКТУРА

Солиев З. Т.,

к.п.н., доцент кафедры иностранных языков, Худжандский политехнический институт Таджикского технического университета имени М.С. Осими

z_soliev@mail.ru

В статье рассматривается сущность компетентностного подхода в образовании с акцентом на формирование коммуникативной компетенции. Автор анализирует различия между понятиями «компетенция» и «компетентность», прослеживает эволюцию термина «коммуникативная компетенция» от работ Д. Хаймса до современных отечественных и зарубежных исследователей. Особое внимание уделяется многокомпонентной структуре компетенции, включающей лингвистический, социокультурный и стратегический аспекты, необходимые для эффективного профессионального общения специалистов технического профиля.

Ключевые слова: *компетентностный подход, компетенция, компетентность, коммуникативная компетенция, лингводидактика, профессиональное общение, структура компетенции.*

САЛОҲИЯТИ МУОШИРАТӢ: МАФҲУМ, МАҚСАТ ВА СОХТОР

Солиев З.Т.,

н.и.п., дотсент, кафедраи забонҳои хориҷӣ, Донишкадаи политехникии Хуҷанд, Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи М.С. Осимӣ.

z_soliev@mail.ru

Дар мақола моҳияти равиши босалоҳият (компетентностный подход) дар соҳаи маориф бо таваҷҷуҳ ба ташаккули салоҳияти коммуникативӣ баррасӣ мешавад. Муаллиф тафовути байни мафҳумҳои «компетенция» (салоҳиятнокӣ) ва «компетентность» (босалоҳиятӣ)-ро таҳлил намуда, таҳаввули истилоҳи «салоҳияти коммуникативӣ»-ро аз

корҳои Д. Хаймс то муҳаққиқони муосири ватанию хориҷӣ пайгирӣ мекунад. Диққати махсус ба сохтори бисёркомпонентаи салоҳият, ки паҳлӯҳои лингвистӣ, иҷтимоию фарҳангӣ ва стратегиро дар бар гирифта, барои муошираты самарабахши касбии мутахассисони соҳаи техникӣ зарур мебошанд, дода шудааст.

Калидвожаҳо: *равиши босалоҳият, компетенция, компетентность (салоҳият ва босалоҳиятӣ), салоҳияти коммуникативӣ, лингводидактика, муошираты касбӣ, сохтори салоҳият.*

COMMUNICATION COMPETENCE: CONCEPT, PURPOSE AND STRUCTURE

Soliev Z.T.
c.ph.s, Associate Professor, Department of Foreign Languages,
Khujand Polytechnic Institute, Tajik Technical University named after M.S. Osimi
z_soliev@mail.ru

The article examines the essence of the competence-based approach in education, focusing on the development of communicative competence. The author analyzes the distinctions between "competence" and "competency" and traces the evolution of the term "communicative competence" from D. Hymes to modern scholars. Special attention is paid to the multicomponent structure of competence, including linguistic, sociocultural, and strategic aspects essential for effective professional communication among technical specialists.

Keywords: *competence-based approach, competence, competency, communicative competence, linguodidactics, professional communication, competence structure.*

Компетентностный подход в образовании строится вокруг формирования у учащегося определённых компетенций. Это становится основной целью и результатом обучения. Проявляется этот подход и в особой организации образовательного процесса, и в выборе содержания, форм, методов и средств обучения.

Компетентностный подход связан с понятиями *компетенция* и *компетентность.*

В научную сферу термин «коммуникативная компетенция» ввел американский учёный-лингвист Д. Хаймс, определяя его «как внутреннее знание ситуационной уместности языка» Д. Хаймс расширил понятие языковой компетенции, понимаемой до этого как языковая способность, и ввел понятие коммуникативной компетенции, обозначающее сумму языковых навыков и знаний говорящего/слушающего об использовании языка в изменяющихся ситуациях и условиях речи [9].

В отличие от *компетенции,* которую принято рассматривать в виде знаний, умений, навыков, приобретенных в ходе обучения и образующих содержательную сторону такого обучения, *компетентность* означает свойства, качества личности, определяющие ее способность к выполнению деятельности на основе приобретенных знаний и сформированных навыков и умений [1, 98].

Ключевой компетенцией профессиональной компетентности специалиста технического профиля является коммуникативная компетенция – навыки общения в профессиональных ситуациях. Решая коммуникативную задачу, современный специалист должен уметь выслушать и понять собеседника, четко выразить свою позицию, доказать или

опровергнуть тот или иной факт, учитывая различные социально-культурные, социолингвистические и другие параметры общения.

Изучение вопроса о коммуникативной компетенции показывает разнообразие мнений относительно её содержания и структуры.

Термин «коммуникативная компетенция» в российской лингводидактике впервые ввел М.Н. Вятютнев. Коммуникативную компетенцию он предложил понимать «как выбор и реализацию программ речевого поведения в зависимости от способности человека ориентироваться в той или иной обстановке общения; умение классифицировать ситуации в зависимости от темы, задач, коммуникативных установок, возникающих у учеников до беседы, а также во время беседы в процессе взаимной адаптации» [4].

Авторы нового словаря методических терминов и понятий Э.Г. Азимов и А.Н. Щукин понятие «коммуникативная компетенция» объясняют «как способность решать средствами иностранного языка актуальные для учащихся задачи общения в бытовой, учебной, производственной и культурной жизни; умение учащегося пользоваться фактами языка [1, 98].

По мнению Ю. Жукова, коммуникативная компетенция - это способность устанавливать и поддерживать необходимые контакты с другими людьми, а также определенная совокупность знаний, умений и навыков, обеспечивающих эффективное общение [6, 56].

Разным, как показывает анализ, понимается учеными содержание и структура коммуникативной компетенции.

Е.А. Быстрова выделяет следующие элементы коммуникативной компетенции при обучении русскому языку:

а) языковая компетенция - способность учащихся употреблять слова, их формы, синтаксические структуры в соответствии с нормами литературного языка («это приобретенное интуитивное знание небольшого количества правил, которые лежат в основе построения глубинных структур языка, преобразуемых в процессе общения в разнообразные высказывания, т. е. в поверхностные структуры») [3, 58];

б) лингвистическая компетенция: знание основ науки о русском языке, усвоение комплекса лингвистических понятий; («знание системы языка и правил ее функционирования в иноязычной коммуникации, т. е. лингвистическая компетенция включает наличие языковых средств с определенным коммуникативным потенциалом, знание языковых средств и их функций, владение фоновыми механизмами речевой деятельности») [2, 17];

в) коммуникативная компетенция - способность понимания чужих и порождения собственных программ речевого поведения, адекватно целям, сферам, ситуациям общения [3].

Р. П. Мильруд, в отличие от Е.А. Быстровой, включает в состав коммуникативной компетенции четыре основных компонента: грамматический (знание грамматики, лексики и фонетики); прагматический (знание того, что сказать в определенной ситуации определенным людям); стратегический (знание, как говорить в различных обстоятельствах); социокультурный (знание общественного этикета, национального менталитета, ценностей и т. д.) [7].

Наиболее расширенный вариант описания коммуникативной компетенции было дано Ян ван Эком на основе спецификаций Совета Европы. По его мнению, с чем мы полностью согласны, коммуникативную компетенцию образуют следующие компоненты или субкомпетенции:

− *лингвистическая компетенция* (знание вокабуляра и грамматических правил);

− *социолингвистическая компетенция* (умение использовать и интерпретировать языковые формы в соответствии с ситуацией/контекстом);

− *дискурсная компетенция* (умение понимать и логически выстраивать отдельные высказывания в целях смысловой коммуникации);

− *стратегическая компетенция* (умение использовать вербальные и невербальные стратегии для компенсации недостающих знаний);

− *социокультурная компетенция* (определённая степень знакомства с социокультурным контекстом);

− *социальная компетенция* (желание и готовность взаимодействовать с другими, умение управлять ситуацией) [8].

Таким образом, проведя анализ ряда исследований, посвященных проблеме коммуникативной компетенции, мы пришли к выводу, что единого определения данного термина в лингводидактике не существует. Нет также единства в отношении ее компонентного состава. Несмотря на это, следует отметить, что все исследователи [3; 5; 7; 8; 9] сходятся во мнении о многокомпонентной структуре коммуникативной компетенции, хотя их представления о ней могут существенно отличаться. К числу ключевых компонентов коммуникативной компетенции все ученые относят языковую, речевую, а также социокультурную и социолингвистическую компетенции.

Формирование коммуникативной компетенции имеет также свои особенности. В соответствии с коммуникативной направленностью обучения выстраивается весь учебный процесс. Особое внимание уделяется созданию устойчивой коммуникативной атмосферы на занятиях. При этом роль преподавателя качественно изменяется: он выступает не только носителем знаний, но и стратегом, организующим и направляющим учебное общение, дополняя учебники собственными коммуникативно ориентированными материалами.

Большое значение имеет поведение преподавателя, который сознательно организует процесс общения, предоставляет обучающимся время для размышления, не требуя моментального ответа, и осуществляет гибкую коррекцию ошибок с учётом коммуникативной ситуации.

Одной из принципиальных задач педагога в процессе формирования коммуникативной компетенции является создание таких условий, при которых учащиеся приобретают навыки и умения, соответствующие высокому уровню речевого и межличностного общения.

Коммуникативные способности включают в себя следующие компоненты:

1. желание вступать в контакт с окружающими;

2. умение организовывать общение, включающее навыки активного слушания, эмоционального сопереживания, проявления эмпатии, а также способность конструктивно решать конфликтные ситуации;

3. знание норм и правил, которым необходимо следовать в процессе общения с окружающими.

Коммуникативный подход основан на том, что при овладении речью учащиеся должны усваивать не только языковые формы, но и формировать представление о способах их использования в реальном коммуникативном взаимодействии.

Для успешной реализации идей коммуникативного метода необходимы соответствующая материально-техническая база и современное техническое оснащение образовательного процесса.

Список использованной литературы:

1. Азимов Э. Г., Щукин А. Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). – М.: Издательство ИКАР, 2009.
2. Бердичевский А. Л. Оптимизация системы обучения иностранному языку в педагогическом вузе. М.: Высш. школа, 1989. -103 с
3. Быстрова Е.А, Львова С.И, Капинос В.И. Обучение русскому языку в школе: Учебное пособие для студентов педагогических вузов. - М.: Дрофа, 2004. - 240 с
4. Вятютнев М. Н. Коммуникативная направленность обучения русскому языку в зарубежных школах // Русский язык за рубежом. – 1977. – № 6. – С. 38–45.
5. Вятютнев М. Н. Понятие языковой компетенции в лингвистике и методике преподавания иностранных языков // ИЯШ. № 6. 1975. С. 55– 64
6. Жуков Ю. Диагностика и развитие компетентности в общении / Ю. Жуков, Л. Петровская, П. Растянников. – М., 1990. – 104 с.
7. Мильруд Р.П. Теория обучения иностранным языкам. Английский язык: учебник для вузов — 2-е изд., перераб. и доп. — Москва: Издательство Юрайт, 2025. — 406 с.
8. Невирко Л. И. Формирование коммуникативной компетенции в рамках новой модели подготовки учителей английского языка// Педагогика развития: становление компетентности и результаты образования в различных подходах: материалы X научно-практической конференции. – Красноярск, 2003. – С. 51–58.
9. Hymes D. H. Sociolinguistics. Penguin Education, 1972.

ЗАБОН - РУКНИ МУҲИМИ РУШДИ ТАКОМУЛИ ИСТИҚЛОЛИ ТОҶИКИСТОН

Ҳомидҷонова М.Ҳ.,
муаллими кафедраи умумидонишгоҳии фарҳангшиносии Муассисаи давлатии таълимии "Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Бобоҷон Ғафуров унвонҷӯйи Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдураҳмони Ҷомӣ
muqaddas.homidjonova@mail.ru

Дар мақолаи мазкур нақши забон ҳамчун рукни асосии худшиносии миллӣ, рушди иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, инчунин омили муҳими таҳкими истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Муаллиф аҳамияти забони давлатиро дар ташаккули тафаккури миллӣ, рушди илм, маориф ва ҳувияти миллӣ баррасӣ намуда, зарурати ҳифз ва рушди забони тоҷикиро дар шароити ҷаҳонишавӣ асоснок менамояд.

Вожаҳои калидӣ: *забон, забони давлатӣ, худшиносии миллӣ, Пешвои миллат рушди иҷтимоӣ, фарҳанг, истиқлолият, Тоҷикистон.*

ЯЗЫК — ВАЖНЫЙ СТОЛБЕЦ РАЗВИТИЯ НЕЗАВИСИМОСТИ ТАДЖИКИСТАНА

Хомиджонова М.Х.,
преподаватель кафедры культурологии ГОУ «Государственный университет Худжанда имени академика Бободжана Гафурова" Также является соискателем Института развития образования имени Абдурахмана Джоми (Республика Таджикистан, Согдийская область, город Худжанд)
muqaddas.homidjonova@mail.ru

В статье рассматривается роль языка как важнейшего фактора национального самосознания, социально-культурного развития и укрепления государственной независимости Республики Таджикистан. Анализируется значение государственного языка в формировании национального мышления, развитии науки, образования и национальной идентичности, а также обосновывается необходимость его сохранения и развития в условиях глобализации.

Ключевые слова: *язык, государственный язык, Лидер нации национальное самосознание, социальное развитие, культура, независимость, Таджикистан.*

LANGUAGE - AN IMPORTANT PILLAR FOR THE DEVELOPMENT OF TAJIKISTAN'S INDEPENDENCE

Homidjonova M.H.,

is a lecturer at the Department of Cultural Studies at the State Educational Institution "Khujand State University named after Academician Bobojon Gafurov." She is also a PhD candidate at the Abdurahmoni Jomi Institute for Education Development (Republic of Tajikistan, Sughd Region, Khujand city).

muqaddas.homidjonova@mail.ru

The article examines the role of language as a key factor in national identity, socio-cultural development, and the strengthening of the state independence of the Republic of Tajikistan. It analyzes the importance of the state language in shaping national thinking, developing science and education, and preserving national identity, as well as justifies the need to protect and promote the Tajik language in the context of globalization.

Keywords: *language, state language, national identity, social development, culture, independence, Tajikistan.*

Забон ҳамчун омили муайянкунандаи ҳастии миллат ва на танҳо воситаи муошират, балки таҷассумгари мероси таърихӣ, фарҳангӣ ва маънавии ҳар қавм ба шумор меравад[7]. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки соли 1991 ба истиқлолияти давлатӣ ноил гардид, забони тоҷикӣ ҳамчун забони давлатӣ мақоми боз ҳам баланд касб намуд ва ҳамчун **"шиноснома ва ҳастии миллат"** эътироф гардид [10]. Конститутсия ва қонунҳои миллӣ ба забони давлатӣ мақоми рамзи давлатӣ ва рукни муҳимтарини худшиносиву фарҳанги миллӣ доданд. Дар замони собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ мақоми забони тоҷикӣ то ҳадде маҳдуд буд, аммо бо оғози давраи соҳибистиқлолӣ ва қабули Қонуни забон вазъи ҳуқуқӣ ва истифодаи он дар ҳама соҳаҳои ҳаёт ба маротиб тавсеа ёфт. Ин таҳқиқот нақши забони давлатӣ дар таҳкими истиқлолияти давлатӣ ва рушди ҷомеаи Тоҷикистонро баррасӣ карда, аҳамияти забонро дар ташаккули ҳувияти ва ваҳдати миллӣ тавзеҳ медиҳад.

Барои таҳқиқи масъалаи мазкур методҳои таҳлили таърихӣ-ташрифӣ ва муқоисавӣ истифода гардид. Пеш аз ҳама, санадҳои меъёрии ҳуқуқии марбут ба забон (қонунҳо, қарорҳои давлатӣ) ва матни Конститутсияи кишвар мавриди таҳлил қарор гирифтанд. Ҳамчунин, аз натиҷаҳои таҳқиқоти илмии забоншиносону таърихнигорони тоҷик ва изҳори назарҳои пешвоёни давлатӣ истифода шуд. Аз ҷумла, ба суханрониҳо ва асарҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон оид ба забон такя карда шудааст, зеро ин манбаъҳо барои муайян намудани сиёсати

забон дар замони истиқлол муҳиманд[7]. Баробари ин, ҷиҳати баррасии паҳлӯҳои назариявии мавзуъ андешаҳои олимони ҷаҳонӣ низ мадди назар буданд (масалан, ақидаи файласуфи инглис Алфред Норт Уайтхед дар бораи нақши забон дар тамаддун[7]). Ҷамъбасти далелҳои таърихӣ ва таҳлилҳои муқоисавии татбиқи сиёсати забон дар Тоҷикистони мустақил имкон дод, ки хулосаҳои илмӣ дар бораи нақши забони давлатӣ дар таҳкими пояҳои истиқлолият ва пешрафти миллӣ ба таври асоснок пешниҳод гардад.

Забон ва истиқлолият

Истиқлолияти давлатӣ барои миллати тоҷик бузургтарин дастоварди таърихӣ маҳсуб мешавад, ки шароити эҳёи арзишҳои миллӣ, аз ҷумла забони модариро фароҳам овард. Аз рӯзҳои нахустини соҳибистиқлолӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон забони тоҷикиро ҳамчун муқаддасоти давлатӣ эълон намуда, онро чун дастоварди таърихии миллат ҳифз ва пуштибонӣ мекунад[7]. Тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забон» аз 22 июли 1989 ва Қонуни нави забон аз 5 октябри 2009 забони тоҷикӣ расман мақоми забони давлатиро гирифт, ки яке аз аввалин қадамҳои устувор дар роҳии эҳёи миллӣ буд[8]. Ин тадбири муҳим барои тақвияти пояҳои истиқлолияти фарҳангиву сиёсӣ замина гузошт. Дар оғози даврони нави давлатдорӣ, бо вуҷуди мушкилоти гузариш, роҳбарияти Тоҷикистон сиёсати қотеонаи забониро пеш бурд. Маҳз бо шарофати талошҳои Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон силсилаи қонуну қарорҳо оид ба рушди забони тоҷикӣ қабул гардиданд, ки мақому манзалати забони давлатиро хеле боло бурданд[7].

Бо гузашти чанд сол аз истиқлолият, забони тоҷикӣ ба як забони тавонои давлатӣ табдил ёфт. Дар охири солҳои 1990 ва махсусан соли 2000 коргузории тамоми муассисаҳои давлативу ғайридавлатӣ пурра ба забони давлатӣ гузаронида шуд[7]. Соли 2000-умро метавон дар сиёсатии забонии кишвар нуқтаи гардиши ҷиддӣ номид, зеро аз он вақт истифодаи забони тоҷикӣ дар ҳамаи сохторҳои давлатӣ ҳатмӣ гардид[7]. Ин амал нишонаи он буд, ки истиқлолияти давлатӣ шароити воқеии татбиқи қонуни забонро фароҳам овард ва забони модарии мо дар тамоми ҷабҳаҳои ҳаёт ҷойгоҳи шоистаи худро касб намуд. Аз ин рӯ, на зарур аст таъкид кард, ки истиқлолият худ омили муҳими эҳёи забони миллӣ ба шумор меравад[7]. Дар ҳақиқат, чунон ки Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон таъкид намудаанд: **«Дар замони истиқлолият забони тоҷикӣ мақоми давлатӣ пайдо карда, ... истиқлоли давлатӣ ҳамчун омили воқеии эҳёи забони мо дониста мешавад»**[7].

Таҷрибаи таърихии Тоҷикистон нишон медиҳад, ки забони миллӣ ва истиқлолияти давлатӣ пайванди ногусастанӣ доранд. Эмомалӣ Раҳмон дар китоби худ зикр мекунад, ки **«забони мо бо истиқлоли Ватани мо пайванди ногусастанӣ дорад. Яъне вақте ки Ватани мо озод ва мустақил будааст, забони мо ҳам шукуфо ва истиқлол доштааст»**[10]. Дар даврони шуравӣ маҳдудияти истифодаи забони тоҷикӣ яке аз омилҳои суст гардидани худшиносии миллӣ буд. Танҳо бо ба даст овардани истиқлолият ва ба ҳайси забони давлатӣ пазируфта шудани он забони тоҷикӣ тавонист аз нав шукуфта шавад. Истиқлолият ба забони модарии мо рушду такомул бахшид, захмҳои таърихие, ки ба пайкари он расида буданд, тадриҷан шифо ёфтанд ва забон ба мақоми ҳақиқии худ расид[10]. Даврони соҳибистиқлолӣ оғози воқеии рушди забони давлатӣ ва гиромидошти ин муқаддасоти миллӣ гардид – акнун ҳар фарди тоҷик имкони озодона бо забони модарии худ сухан кардан ва эҷод намудани арзишҳои фарҳангиро ба даст оварад[10].

Забони давлатӣ имрӯз дар радифи дигар рамзҳои истиқлолият – Парчам, Нишон ва Суруди миллӣ – ҳамчун муқаддасоти миллӣ шинохта мешавад[7]. Мақоми ҳуқуқии забони тоҷикӣ дар Конститутсияи кишвар ва қонунҳои ҷорӣ мустаҳкам гардида, риояи талаботи

Қонуни забон ҳатмӣ эълон шудааст[10]. Ҳамасола 5-уми октябр дар саросари мамлакат Рӯзи забони давлатӣ бо шукуҳу шаҳомати хос ҷашн гирифта мешавад, ки ин аз мақоми баланди забон ва эътибори он дар миёни ҷомеа шаҳодат медиҳад[10]. Истиқлолият имкон дод, ки давлат ҷиҳати рушди забони миллӣ чораҳои ҳамаҷониба андешад. Аз ҷумла, бо ташаббуси Ҳукумати ҷумҳурӣ Кумитаи забон ва истилоҳот таъсис ёфт, ки ба танзими меъёрҳои забони адабӣ ва ҳифзи покизагии забон машғул аст[8]. Инчунин, барномаҳои махсуси давлатӣ барои рушди забони тоҷикӣ қабул шуданд – масалан, **«Барномаи рушди забони давлатӣ барои солҳои 2020-2030»**, ки ҳадафи он рушди устувори забон ва таҳкими заминаҳои ҳуқуқиву илмии сиёсати забон мебошад[10].

Яке аз дастовардҳои муҳими даврони истиқлол бозгардонии номҳои таърихии маҳаллу минтақаҳо ба забони тоҷикӣ мебошад. Дар солҳои 2000–2020 номи зиёда аз 1113 воҳиди маъмурию ҷуғрофӣ, шаҳру ноҳияҳо, ки дар даврони гузашта тағйир ёфта буданд, ба шакли аслӣ иваз карда шуданд (масалан, Ҷирғатол ба Лахш, Ҷиликул ба Дӯстӣ, Қумсангир ба Ҷайҳун ва ғайра)[8]. Ин тадбир ҷузъи сиёсати эҳёи ҳувияти таърихиву миллӣ буда, ба боло рафтани эҳсоси ифтихори миллӣ ва гиромидошти забони тоҷикӣ мусоидат намуд. Ҳамин тариқ, метавон хулоса кард, ки дар даврони соҳибистиқлолӣ забони давлатӣ ҳамчун пуштибони ва таҳкимбахши истиқлолияти сиёсиву фарҳангӣ баромад мекунад. Маҳз забони расмии миллӣ буд, ки имконият дод давлати тозабунёди тоҷик худро дар арсаи ҷаҳонӣ муаррифӣ намояд. Имрӯз миллати моро дар ҷаҳон пеш аз ҳама бо забони тоҷикӣ мешиносанду эътироф мекунанд, чунончи дар минбарҳои созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ роҳбари давлат бо забони ноби тоҷикӣ суханронӣ намуда, фарҳангу ҳувияти моро ба оламиён муаррифӣ месозанд[10].

Забон ва ҳувияти миллӣ

Забони миллӣ аз асоситарин аркони ҳувияти миллат ба шумор рафта, шуур ва худогоҳии миллиро шакл медиҳад. Таърих гувоҳ аст, ки маҳз забони тоҷикӣ бақои миллати моро дар даврони сахти бебосутонӣ таъмин кардааст. Дар тӯли қариб ҳазор соле, ки миллати тоҷик давлатдории мустақил надошт, забон чун пайванди маънавии наслҳо хизмат кардааст ва бо ҳамин васила миллати моро аз нобудӣ нигоҳ дошт[7]. Забони модарӣ воситаест, ки мероси маънавию фарҳангии ниёгонро ба наслҳои нав интиқол медиҳад ва пайванди маънавии гузашта, ҳозира ва ояндаи миллатро таъмин менамояд[7]. Ба таъбири дигар, ҳар як паҳлуи ҳувияти миллӣ – арзишҳо, анъанаҳо, ҷаҳонбинӣ ва таърихи як халқу миллат – тавассути забон эҳё ва ҳифз мегардад[7].

Мафҳуми ҳувияти миллии тоҷикон то ҳадди зиёде бо ҳастии забони тоҷикӣ тавъам аст. Чун яке аз намунаҳои барҷаста, метавон ба эҷодиёти садҳо абармардони илму адаб ишора кард, ки маҳз ба забони тоҷикӣ офарида шудаанд – аз устод Рӯдакиву Абдураҳмони Ҷомӣ то Садриддин Айниву Мирзо Турсунзода[7]. Осори пурғановати онҳо, ки бо ин забони ширину шоирона эҷод гардидааст, пояҳои худшиносию ғояи миллии моро ташаккул дода, дар дилу шуури ҳар фарди худогоҳ ҷойгузин шудааст[7]. Бояд тазаккур дод, ки забони тоҷикӣ аз ҷумлаи қадимтарин ва тавонотарин забонҳои ҷаҳон мебошад. Тавре ки дар китоби Пешвои миллат «Забони миллат – ҳастии миллат» таъкид мешавад, **забони тоҷикӣ тӯли таърихи чандинҳазорсолаи хеш, бо вуҷуди бархӯрдҳои зиёди таърихӣ бо забонҳои қавии дигар, чеҳраи аслии худро нигоҳ доштааст**[10]. Ин худ далели қудрати бемислу монанди ин шохаи забонҳои ориёӣ аст, ки аз даврони бостон то имрӯз побарҷост. Мувофиқи маълумоти забоншиносон, дар ҷаҳон ҳудуди 7 ҳазор забон мавҷуд бошад ҳам, ҳама онҳо ба сатҳи забонҳои рушдёфтаву пурқудрат нарасидаанд[10]. Дар ин замина, ифтихори миллат аст, ки

забони тоҷикӣ ҳамчун забони бой, таърихӣ ва дорои захираи ғании луғавӣ шинохта шуда, мақому манзалати шоиста пайдо намудааст[10].

Ҳар як дастоварди маънавии миллӣ ба василаи забон абадият меёбад. Мероси ғанӣ ва ҷовидонаи ниёгони мо маҳз ба шарофати забон то замони имрӯза расидааст ва дар хазинаи тамаддуни башарӣ ҷойгоҳи худро пайдо кардааст[10]. Масалан, адабиёти классикии форсу тоҷик, ки ҷузъи ҷудонашавандаи ҳувияти миллии мост, тавассути забони тоҷикӣ ба мо расидааст ва имрӯз низ барои тарбияи ҳисси ватандӯстиву худшиносии мардум хидмат мекунад. Чи тавре ки Алфред Норт Уайтхед, файласуфи маъруфи англис, таъкид намуда буд: **«Тамаддуни башарӣ маҳсули забон аст ва забон маҳсули тамаддуни рӯ ба инкишоф»**[7]. Ин гуфта амиқан баёнгари он аст, ки бидуни забон инсоният аз дастовардҳои гузашта огоҳ шуда наметавонад ва пайванди наслҳо бар асоси забон имконпазир мегардад[7].

Нақши забони миллӣ дар ташаккули ҳувияти миллӣ хосса дар шароити ҷаҳонишавӣ боз ҳам муҳимтар мегардад. Имрӯз раванди ҷаҳонишавӣ ва фишори иттилоотӣ марзҳои фарҳангӣ ва забониро то андозае зудуда истодаанд[8]. Дар чунин vazъ, барои миллатҳои дорои таърихи кӯҳан, аз ҷумла тоҷикон, ҳифзи асолати забони миллӣ ба хотири ҳувияти хеш масъалаи ҳаётан муҳим шудааст[7]. Хушбахтона, халқи тоҷик аз ҷумллаи мардумони тамаддунсозу фарҳангпарвари олами қадим мебошад, ки дар партави забони модарии худ офаридаҳои беназиреро эҷод намудааст[7]. Эмомалӣ Раҳмон менависад: **«Халқи мо аз ҷумлаи чунин мардумони фарҳангзою тамаддунсози дунёи қадим ба шумор меравад. Офаридаҳои моддиву маънавии [ниёгон] дар як минтақаи васеи ҷаҳон паҳн гардида, на танҳо ба мардуми ҳамнажод, балки ба қавму қабилаҳои гуногун таъсир гузоштааст»**[7]. Ин ҳақиқат бозгӯи он аст, ки забони тоҷикӣ на танҳо ҳувияти миллии моро ҳифз кардааст, балки дар ташаккули тамаддуни минтақаи васее нақши арзанда бозидааст.

Саҳми забони модарӣ дар эҷоди ҳисси ваҳдату ҳамбастагии миллӣ низ бузург аст, ки онро дар бахши оянда муфассалтар месанҷем. Вале пеш аз он бояд зикр намуд, ки худи мафҳуми "тоҷик" ва беш аз ҳазор соли таърихӣ бо забон пайванд аст. Дар манбаъҳои таърихӣ бештар аз ду ҳазор сол боз номи тоҷик (форс) ҳамчун қавми эронӣ зикр мешавад[6]. Ин нишон медиҳад, ки забони мо ҳамчун ҷузъи ҳувияти этникии аҷдодон таърихи бисёр тӯлонӣ дорад. Ҳатто дар даврахое, ки дар сарзамини мо сулолаҳои ғайритоҷик ҳукмронӣ мекарданд, забони тоҷикӣ ҳамчун нерӯи пайванддиҳандаи мардум боқӣ мемонд. Тавре дар асари Эмомалӣ Раҳмон омадааст, дар тӯли садсолаҳо аксари аҳолии Осиёи Миёна тоҷикон (форсизабонон) буданд ва ин боис мешуд, ки ҳатто амирону султонҳои бегона бо ин мардум созиш намуда, забони онҳоро ҳамчун забони расмии давлатдорӣ бипазиранд[6]. Ин як далели барҷастаест, ки забон асоситарин нишонаи ҳастии миллат буда, барои бақои он ҳатто набуди давлатдории сиёсӣ монеа шуда натавонист. Пас, метавон гуфт, ки худшиносии таърихии тоҷикон аслан тавассути забони форсии тоҷикӣ ҳифз гардида, то замони истиқлолият расидааст. Бо соҳибистиқлол гардидани Тоҷикистон, ин худшиносӣ ба сатҳи нави рушди худ ворид шуд, зеро акнун забони миллӣ ҳамчун рамзи давлатдорӣ низ пазируфта шуд ва ҷойгоҳи онро ҳам дар дохили мамлакат ва ҳам дар арсаи байналмилалӣ таҳким бахшид[6].

Забон ва рушди маориф ва илм

Яке аз нишондиҳандаҳои рушди ҳар як миллат сатҳи маориф, илм ва донишҳои техникии он мебошад. Забони миллӣ дар ин раванд нақши калидӣ дорад, зеро танҳо бо забони модарии равон метавон илму донишро ба таври оммафаҳм ва муассир густариш дод. Таҷрибаи таърихии мо нишон медиҳад, ки пешрафти илмиву фарҳангии миллатҳои шарқӣ, аз ҷумла тоҷикон, дар даврахое сурат гирифт, ки забони хешро ба мартабаи забони илму адаб

бардоштанд (мисоли даврони Сомониён, когда забони тоҷикӣ забони дарбор ва илм буд). Дар замони Шӯравӣ қисми зиёди таҳсилот ва корҳои илмӣ бо забони русӣ сурат мегирифт, ки албатта барои омӯзишу ҳамгироӣ мусоидат мекард, вале то ҷое низ рушди мустақими забони тоҷикиро дар илм маҳдуд месохт. Инак, бо фарорасии истиқлолият ва мақоми расмӣ гирифтани забони тоҷикӣ, шароити фарох барои истифодаи он дар ҳамаи зинаҳои таълим ва фаъолияти илмӣ фароҳам омад.

Имрӯз забони тоҷикӣ забони таълиму тадрис дар ҳама зинаҳои маорифи кишвар маҳсуб меёбад – аз мактабҳои ибтидоӣ то донишгоҳҳои олӣ. Қабули Қонуни забон ва дар пайи он чораҳои давлати Тоҷикистон боис шуд, ки тадриҷан китобҳои дарсиву донишномаҳо ба забони миллӣ таҳия ва тарҷума шаванд. То соли 2000 қисми зиёди донишгоҳҳо низ ба барномаҳои таълимии тоҷикӣ гузаштанд[7]. Ин таҳаввул имкон дод, ки садҳо ҳазор ҷавонон илму донишро бо забони модариашон азбар намоянд ва мафҳумҳои душвори илмиро беҳтар дарк кунанд. Албатта, истифодаи забони давлатӣ дар соҳаҳои баланди илмӣ вазифаҳои нави забоншиносиро пеш оварда – аз ҷумла, истилоҳсозӣ ва вогардони мафҳумҳои фаннӣ ба забони тоҷикӣ. Забони тоҷикӣ дорои захираи луғавии бой ва чандин қишри истилоҳоти илмиро аз адабиёти гузаштаи худ ба мерос дорад, вале бо пешрафти босуръати фанноварихои муосир эҷоди истилоҳоти нав ва стандарт намудани онҳо тақозои замон аст[7].

Бо анҷом ёфтани марҳилаи ҷорӣ шудани забони давлатӣ дар ҳамаи сохторҳои расмӣ, акнун масъалаи такмили истилоҳоти илмӣ ва ҳамгунсозии он хеле муҳим гардидааст[7][7]. Чуноне таъкид мешавад, забони тоҷикӣ танҳо вақте ба забони пурраи илму фарҳанг табдил меёбад, ки бо ин забон истилоҳоти илмии зарурӣ офарида ва мувофиқ гардонида шавад[7]. Дар солҳои истиқлол пажӯҳишҳои забоншиносии тоҷик аз тамоми монеаҳои маъмуриву идеологии гузашта раҳо ёфта, босуръат рушд карданд[7]. Ҳоло ҳамаи бахшҳои илми забоншиносӣ – аз таърихи забон то соҳаҳои муосири омӯзиши забон – фаъолона пеш мераванд ва яке аз сабабҳои асосии он, тавре ишора мешавад, маҳз мақоми давлатӣ гирифтани забон ва пуштибонии доимии давлат аз рушди он мебошад[7]. Таваҷҷуҳи махсуси Пешвои миллат ба ин ҷанбаҳо низ таъсири амиқ гузоштааст, зеро аксари пешниҳодҳои илмии сарвари давлат дар амал татбиқ мешаванд (масалан, ташаббуси таҳияи **корпуси электронии забони тоҷикӣ** бо истифодаи дастовардҳои забоншиносии компютерӣ аз ҷумлаи пешниҳодҳои ҷолиби Эмомалӣ Раҳмон дар ҷашни 10-солагии Қонуни забон аст[7]).

Бо мақсади рушди истилоҳоти миллӣ ва пок нигоҳ доштани забон, Кумитаи забон ва истилоҳот пайваста феҳристҳои истилоҳоти навро баррасӣ ва тасдиқ мекунад. Аз соли 1998 Қоидаҳои имлои забони тоҷикӣ бо таҳрири нав ба тасвиб расид ва ба танзими забони адабӣ мусоидат намуд[8]. Илова бар ин, дар давраи истиқлол садҳо луғату фарҳангҳои нав таҳия ва нашр шуданд – аз қабили «Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ», «Фарҳанги тоҷикӣ-русӣ», «Фарҳанги истилоҳоти соҳаҳо» ва ғ. Ин асарҳо барои ғанӣ гардондани забони илмии тоҷикӣ хидмати муҳим доранд[8]. Хусусан тадвин ва нашри ҷилдҳои таърихи забони тоҷикӣ дар силсилаи «Забони миллат – ҳастии миллат» метавон ҳамчун дастоварди барҷастаи даврони истиқлол ном бурд. Ҷилди аввали ин силсила соли 2016 ва ҷилди дувум соли 2020 ба табъ расида, давраҳои зиёди таҳаввули забони миллиамонро бо такя ба санадҳои таърихию адабӣ фаро мегиранд[6]. Ин гуна пажӯҳишҳо ва таҳияи маводҳои таълимӣ ба рушди саводнокии илмии ҷомеа ва болоравии сатҳи донишҳои техникӣ бо забони миллӣ заминаи мусоид фароҳам оварданд.

Албатта, ҳанӯз ҳам дар истилоҳоти баъзе соҳаҳо норасоиву бесарусомониҳо ба назар мерасанд, ки инро муттахассисон зикр мекунанд[7]. Масалан, дар забони ҳуқуқ ва иқтисод ё

техника зиёд вохӯрдан мумкин аст, ки як мафҳум дар санадҳои гуногун бо истилоҳи мухталиф ифода шавад. Барои рафъи ин ҳолат, коршиносон зарур медонанд, ки барои ҳар соҳаи илм стандартҳои ягонаи истилоҳӣ танзим гардад ва фарҳангҳои истилоҳии соҳавӣ таҳия ва нашр шаванд[7]. Хушбахтона, Барномаи рушди забони давлатӣ (2020-2030) чунин вазифаҳоро пешбинӣ мекунад ва умед аст, ки бо иҷрои он забони тоҷикӣ дар даҳсолаи оянда ба сатҳи нави инкишоф расида, ҳамчун забони пуркудрати илму техника матраҳ хоҳад шуд.

Забон ва ваҳдати миллӣ

Забони давлатӣ яке аз муҳимтарин омилҳои ягонагии миллат ва пойдории давлатдории миллист[7]. Дар шароити кишваре чун Тоҷикистон, ки сокинонаш аз рӯи миллату фарҳанг гуногунанд (тоҷикон, ӯзбекҳо, қирғизҳо, русҳо ва ғайра), нақши забони давлатӣ дар таҳкими ваҳдати миллии шаҳрвандон бағоят муҳиму назаррас аст. Забони тоҷикӣ ҳамчун воситаи муошират байни ҳамаи гуруҳҳои этникӣ хидмат мекунад ва ҳамин тавр, заминаи ягонаи фарҳангӣ ва иттилоотиро барои ҷомеа эҷод менамояд. Таврe дар суханронии Президенти кишвар қайд шудааст, забони тоҷикӣ дар замони истиқлол тадриҷан вазифаи забони муошират байни намояндагони миллатҳои гуногуни сокини кишварро ба дӯш гирифта истодааст[7]. Ин раванд нишонаи он аст, ки забон на танҳо рамзи як миллати муайян, балки омили фароҳамоварандаи иттиҳоди тамоми сокинони Тоҷикистон таҳти парчами давлатдории миллист.

Ваҳдати миллӣ, ки асоси суботу рушди ҳар кишвар ба шумор меравад, дар мисоли Тоҷикистон бо забони давлатӣ пайванди зич дорад. Бесабаб нест, ки забонро дар радифи истиқлолият ҳамчун муқаддасоти миллӣ арзёбӣ мекунанд ва беэътиноӣ ба забон ҳамчун беэҳтиромӣ ба миллату давлат талаққӣ мешавад[5]. Забони давлатӣ тавонист дар солҳои душвори ибтидои истиқлол, ки кишвари мо аз сар гузаронд (ҷанги таҳмилии шаҳрвандӣ ва буҳрони иҷтимоӣ), василаи муттаҳидсозандаи мардум гардад. Ба воситаи забон арзишҳои муштараки миллии мо – аз шеърҳои ҳикматомӯзи классикон то шиорҳои ваҳдат – ба мардум расиданд ва оташи умед ба фардои дурахшонро зинда нигоҳ доштанд. Дар истиқрори сулҳ ва ваҳдати миллӣ пас аз низои дохилӣ низ калимаи муштараки модарӣ нақши меҳварӣ бозид: муҳтавои Созишномаи сулҳи тоҷикон низ пеш аз ҳама бо забони давлатӣ ба мардум фаҳмонида шуд ва мардумро атрофи ғояи давлати воҳид муттаҳид сохт.

Имрӯз забони тоҷикӣ яке аз унсурҳои асосии сиёсати давлатии Тоҷикистон дар самти таҳкими ҳувияти ягонаи шаҳрвандӣ мебошад. Давлат на танҳо вазифадор аст рукни муҳими истиқлолияти худро – забони давлатиро – ҳифз намояд, балки бояд барои рушди минбаъдаи он ҳам шароит фароҳам орад ва ҳам истифодаашро дар саросари кишвар ва берун аз он ташвиқ созад[7]. Тибқи стратегияи миллӣ, забони давлатӣ бояд ҳамчун василаи асосии ифодаи идеологияи давлатдорӣ хизмат кунад ва тамоми шаҳрвандон онро ба хубӣ донанд[7]. Ин талабот аз як ҷониб маънои ҳимояи ҳуқуқи ҳама шаҳрвандонро барои истифодаи баробар аз забони давлатӣ дорад (новобаста аз миллату нажод), аз тарафи дигар, барои пойдории суботи сиёсӣ низ аҳамият дорад. Зеро вақте ҳамаи шаҳрвандон забони давлатиро эҳтиром ва истифода менамоянд, майдони умумии муошират ва иттилоотӣ ба вуҷуд омада, заминаҳои нофаҳмиву тафриқа аз байн мераванд.

Дар баробари муттаҳид сохтани шаҳрвандони дохили кишвар, забони тоҷикӣ дар пайванди тоҷикони бурунмарзӣ низ нақши камназир дошта метавонад. Миллионҳо ҳамзабонони мо дар кишварҳои ҳамсоя (Афғонистону Ӯзбекистон) ва муҳоҷирони тоҷик дар кишварҳои дигар маҳз тавассути забони модарӣ бо Ватан иртиботи рӯҳонӣ доранд. Нашри рӯзномаву маҷаллаҳо, фаъолнокии воситаҳои ахбори омма бо забони тоҷикӣ ва барномаҳои

радиову телевизионӣ ба забони давлатӣ барои тоҷикони хориҷӣ имкони ҳифзи ҳувияти худро фароҳам меорад. Аз ин рӯ, густариши доманаи забони давлатӣ танҳо ба ҳудуди Тоҷикистон маҳдуд нашуда, балки барои муттаҳидсозии тамоми форсигӯёни ҳавзаи тамаддуни тоҷикон хидмат мекунад. Тавре муҳаққиқон зикр мекунанд, тоҷикӣ, дарӣ ва форсӣ дар асл як забонанд, ки дар се кишвари мустақили ҳамзабон бо се ном истифода мешаванд[6]. Агар ин ваҳдату ҳамрадифии забонҳои се кишварро ба назар гирем, возеҳ мегардад, ки забони мо дар радифи 10–12 забони асосии дунё қарор дорад[6]. Бо истифода аз ин омил, Тоҷикистон метавонад дар арсаи байналмилалӣ бо кишварҳои ҳамзабон робитаҳои фарҳангиву илмии худро тавсеа диҳад, ки ин низ ҷузъи рушди ҷомеа ва пешрафти кишвар аст.

Нигоҳ доштани покизагӣ ва бедагалӣ (беолоишии) забони миллӣ низ барои ваҳдати фикриву идеологии миллат муҳим аст. Забони тоҷикӣ баъд аз истиқлол аз омехтагии калимаву истилоҳоти бегона то андозае эҳтиёт шуд, ҳарчанд таҳдиди вуруди зиёди истилоҳоти хориҷӣ (аз англисиву русӣ) боқист. Дар Паёми телевизионии худ ба ифтихори Рӯзи забон (5 октябри 2017) Пешвои миллат бо нигаронӣ изҳор доштанд, ки зиёиён забони тоҷикиро аз селаи вожаҳои иқтибосӣ ҳифз намоянд[7]. Ин таъкид нишон медиҳад, ки пок нигоҳ доштани забон танҳо кори муассисаҳои давлатӣ не, балки вазифаи виҷдонии ҳар фарди соҳибмаърифат аст. Чунончи дар суханронии дигар таъкид гардидааст: **«Пуштибонӣ аз забон ва поку беолоиш нигоҳ доштани он на танҳо вазифаи миллату давлат, балки вазифаи муқаддаси ҳар як фарди худогоҳ мебошад»**[7]. Воқеан ҳам, ҳар фард бо эҳтиром гузоштан ба забони модарӣ ва истифодабарии дурусти он метавонад дар таҳкими ваҳдат ва пешрафти ҷомеа саҳм гирад. Забони пурғановати мо ганҷинаи маърифату адабиётест, ки метавон аз он ҷавоҳири маънавӣ бардошт ва барои тарбияи ҳисси миллӣ дар ниҳоди ҷавонон истифода намуд[7]. Ваҳдати воқеии миллӣ замоне устувор хоҳад монд, ки ҳамаи мо забони воҳиду муқаддаси давлатдории худро сидқан арзишманд донем ва онро чун пайванди ҷонсӯи ҳамаи тоҷикистониён ҳифз намоем.

Забони давлатӣ яке аз сутунҳои асосии давлатдории миллии Тоҷикистон ва ҷавҳари ҳувияти миллии мардум маҳсуб меёбад. Таҳлили боло нишон медиҳад, ки бо ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ нақши забони тоҷикӣ дар ҳамаи ҷабҳаҳои ҳаёти ҷомеа ба таври бесобиқа боло рафт. Забони модарӣ акнун ҳамчун **рамзи истиқлолият** ва **муқаддасоти миллӣ** эътироф шуда, дар баробари Парчаму Нишон мақоми хосса пайдо кард[7]. Қабули қонуни забон ва сиёсати пайгиронаи давлатӣ барои татбиқи он сабаб гардид, ки забони тоҷикӣ аз зинаи забони маҳдуди маҳаллӣ ба сатҳи забони пурқудрати давлатӣ эътило афтад. Имрӯз забони давлатӣ дар ҳама соҳаҳо – сиёсат, иқтисод, ҳуқуқ, маориф, илм, фарҳанг ва муносибатҳои байналмилалӣ – истифода мешавад ва омили пешбарандаи ҳамгироии ҷомеа мебошад[7]. Маҳз тавассути забони расмӣ миллати тоҷик тавонист худро ба ҷаҳон муаррифӣ кунад ва дар миёни дигар халқҳо соҳибэҳтиром гардад[10].

Забони тоҷикӣ ҳамчун махзани маънавиёт барои таҳкими худшиносиву ифтихори миллӣ хидмат мекунад. Эҳё ва рушди он дар даврони истиқлолият имконияти таърихие буд барои бозназарии арзишҳои миллӣ ва рафъи пайомадҳои манфии сиёсати забонии гузашта. Акнун наслҳои ҷавони тоҷик метавонанд осори адабиву илмии ниёгонро ба забони модарии худ бихонанд, бо он таҳсил кунанд ва дар он эҷод намоянд. Ин амр ба боло рафтани маънавиёт ва сатҳи саводи илмии ҷомеа мусоидат карда истодааст. Ҳарчанд то расидан ба ҳадафи ниҳоӣ – табдил ёфтани забони тоҷикӣ ба яке аз забонҳои пешрафтаи илм ва техника – корҳои зиёде дар пешанд, заминаҳои зарурӣ барои ин кор таҳия шудаанд. Дар ин ҷода стандартсозиву ҳамгунсозии истилоҳоти илмӣ, таҳияи фарҳангҳои мукаммали забон ва омӯзиши пайвастаи

таҷрибаи забонҳои пешрафтаи дунё муҳим арзёбӣ мешаванд[7].. Хушбахтона, дастгириҳои ҳамаҷонибаи давлат ва самимияти ҷомеа нисбат ба забони модарӣ ҳувайдо аст. Барномаҳои давлатӣ амалӣ мешаванд, ҷашнҳои забон бо шукуҳ таҷлил мегарданд ва муҳаббати мардум ба забони тоҷикӣ ҳамчун мероси бузурги ниёгон афзоиш меёбад.

Дар маҷмӯъ, метавон натиҷагирӣ кард, ки забони давлатӣ дар Тоҷикистон ҳам заминаи таҳкими истиқлолияти давлатӣ ва ҳам омили рушди устувори ҷомеа мебошад. Забон ва истиқлолият якдигарро тақвият мебахшанд: истиқлолият шароити эҳёи забонро дод ва забон бо навбаи худ пояҳои истиқлолиятро қобили эътимод гардонид[7]. Ҳифз ва рушду такомули забони миллӣ ин ҳифзи давлатдории миллӣ ва фарҳанги миллист. Чуноне Пешвои миллат пайваста таъкид мекунанд: **«Забони миллӣ аз ҷумлаи муқаддасоти миллат аст ва забони давлатӣ рамзи давлатдорист. Бинобар ин, беэътиноӣ нисбат ба забони тоҷикӣ беэҳтиромӣ ба миллату давлат мебошад»** [1. 113]. Аз ин рӯ, ҳар як фарди ватандӯст бояд дар нигоҳдорӣ, омӯзиш ва рушди ин мероси ниёгон саҳмгузор бошад, зеро забон ҷовидонии миллат аст. Истиқлолияти комили маънавӣ ва пешрафти устувори Тоҷикистон танҳо дар сурате имконпазир аст, ки забони давлатдории миллӣ – забони тоҷикӣ – чун гавҳараки чашм ҳифз гардад ва ҳамчун омили ваҳдату нерӯи созандаи ҷомеа ҳамеша зиндаву ҷовидон бимонад.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Эмомалӣ Раҳмон. *Забони миллат – ҳастии миллат*. – Душанбе: Нашриёти муосир, 2016. (қисми 1)[10].
2. Эмомалӣ Раҳмон. *Забони миллат – ҳастии миллат*. – Душанбе: Нашриёти муосир, 2020. (қисми 2)[6].
3. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 1994 (бо тағйироти баъдӣ). [Моддаи 2, дар бораи забони давлатӣ].
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон». – Қабул шудааст 5 октябри 2009.[8].
5. Барномаи рушди забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2030. – Душанбе, 2020[10].
6. Раҳмонӣ, Равшан. "Пешвои миллат ва забони миллат." Ҷумҳурият, №1814, 2022[6].
7. Маҳмадова, Фарзона. "Нақши забон дар таҳкими ҳувияти миллӣ." Ахбори АМИТ, 2021[7].
8. Олимова, Нушофарин. "Нақши забон дар ташаккул ва таҳкими ҳувияти миллӣ." Осиё ва Аврупо, 2022[8].
9. Суханронии Эмомалӣ Раҳмон ба муносибати Рӯзи забони давлатӣ, 4 октябри 2019[7].
10. "Шиносномаи миллат." Нашрияи Омӯзгор, 04.10.2025[10].

ЗАБОН – РУКНИ МУҲИМИ РУШДИ ТАКОМУЛИ ИСТИҚЛОЛИ ТОҶИКИСТОН

Мамаҷонова М.М.,
муаллими калони кафедраи забонҳои тоҷикӣ ва русии
Донишкадаи иқтисод ва савдои
Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон дар ш. Хуҷанд
kambaroy.raupova@mail.ru

Замони ба даст овардани Истиқлол бо ибтикори Асосгузори сулҳуваҳдати миллӣ - Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон мақоми сиёсӣ ва иҷтимоию фарҳангии забони тоҷикӣ тағйир ёфта, он на танҳо дар манотиқи Тоҷикистон балки дар арсаи ҷаҳонӣ обрӯву эътибор пайдо намуд.

Масъалаи омӯзиш ва рушди забони тоҷикӣ ҳамчун забони давлатӣ ва забони русӣ чун забони муошрати байни миллатҳо аз самтҳои афзалиятноки сиёсати Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, бахусус Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба ҳисоб меравад.Махсусан, нақш ва мақоми забони русиро дар фазои таҳсилоти Ҷумҳурии Тоҷикистон қайд кардан ба маврид аст. Вазъи имрӯзаи муносибат ба забон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои омӯзиши забонҳои хориҷӣ, бахусус забонҳои русӣ ва англисӣ дар низоми муассисаҳои таҳсилоти олӣ шароити мусоид фароҳам овардааст.

Калидвожаҳо: *Забон, Истиқлол, ҷумҳурӣ, Пешво, кишвар, мамлакат, сулҳ, ваҳдат, Президент, забономӯзӣ, байналмилалӣ, рушд.*

ЯЗЫК – ВАЖНЫЙ СТОЛП РАЗВИТИЯ НЕЗАВИСИМОСТИ ТАДЖИКИСТАНА

Мамаджонова М.М.,
старший преподаватель кафедры таджикского и русского языков Института экономики и торговли Таджикского государственного университета коммерции в городе Худжанде
kambaroy.raupova@mail.ru

В период обретения независимости по инициативе основателя национального мира-Лидера нации уважаемого Эмомали Рахмона изменился политический и социально-культурный статус таджикского языка, он приобрел престиж не только в регионах Таджикистана, но и на мировой арене. Вопрос изучения и развития таджикского языка как государственного, а русского языка как языка межнационального общения является одним из приоритетных направлений политики Правительства Республики Таджикистан, особенно Основателя мира и национального единства, Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона.В частности, следует отметить роль и статус русского языка в образовательном пространстве Республики Таджикистан. Сегодняшнее состояние языкового отношения в Республике Таджикистан создало благоприятные условия для изучения иностранных языков, особенно русского и английского, в системе высших учебных заведений.

Ключевые слова: *язык, независимость, республика, лидер, страна, страна, мир, единство, Президент, изучение языков, международный, развитие.*

LANGUAGE – AN IMPORTANT PILLAR OF THE DEVELOPMENT OF INDEPENDENCE OF TAJIKISTAN

Mamajonova M.M.,
Senior Lecturer of the Department of Tajik and Russian Languages of the Institute of Economics and Trade of the Tajik State University of Commerce in Khujand
kambaroy.raupova@mail.ru

During the period of independence, at the initiative of the founder of the national peace, the Leader of the nation, the respected Emomali Rahmon, the political and socio-cultural status of the Tajik language changed, it gained prestige not only in the regions of Tajikistan, but also on the world stage. The issue of studying and developing Tajik as the state language and Russian as the language of interethnic communication is one of the priorities of the Government of the Republic of Tajikistan, especially the Founder of Peace and National Unity, Leader of the Nation, President of the Republic of Tajikistan, the respected Emomali Rahmon.In particular, the role and status of the Russian language in the educational space of the Republic of Tajikistan should be noted. The current state of language relations in the Republic of Tajikistan has created favorable conditions for learning foreign languages, especially Russian and English, in the system of higher education institutions.

Keywords: *language, independence, republic, leader, country, country, peace, unity, President, language learning, international, development.*

Дар ҳар давру замон одамон ба он чун муқаддастарин, заруртарин ва пояндатарин дороии худ муносибат намуда, маъмулан барои таъмини волоияти он мекӯшанд. Халқу мардуме, ки забонашро маҳфуз дошта наметавонад, ногузир аз он маҳрум мегардад. Аз ин ҷост, ки ҳар як соҳибзабон дар рушди забони хеш саҳмгузор бояд бошад. Тоҷикон, хушбахтона, яке аз он камтарин мардум, ки забони худро дар дудмони куҳани таърих хубу марғуб нигоҳ дошта, на танҳо мавҷудияташро, балки рушдашро таъмин карда меояд. Ба вижа дар даҳсолаҳои охир, ки равиши ҷаҳонишавии арзишҳои моддию маънавӣ доираи имконоти рушди забонҳои хурдро торафт маҳдуд менамояд, масъалаи ҳифозати забони миллӣ беш аз пеш доғтар мегардад, зеро, забони тоҷикӣ дар масири мавҷудияташ борҳо рушду нумӯъ карда, маротибаҳо равнақу инқирозро аз сар гузаронидааст [1].

Масъалаи омӯзиш ва рушди забони тоҷикӣ ҳамчун забони давлатӣ ва забони русӣ чун забони муошират байни миллатҳо аз самтҳои афзалиятноки сиёсати Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, бахусус Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба ҳисоб меравад.Махсусан, нақш ва мақоми забони русиро дар фазои таҳсилоти Ҷумҳурии Тоҷикистон қайд кардан ба маврид аст. Вазъи имрӯзаи муносибат ба забон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои омӯзиши забонҳои хориҷӣ, бахусус забонҳои русӣ ва англисӣ дар низоми муассисаҳои таҳсилоти олӣ шароити мусоид фароҳам овардааст [3].

Сарвари давлат умри миллатро ба умри забон вобаста медонад. Онро чароғи раҳнамои худшиносиву худафрӯзӣ меҳисобад. Ҳифзи забони модарӣ, аз насл ба насл мерос мондани онро вазифаи муқаддаси соҳибзабонон мешуморад»Забон яке аз василаҳои асосии тахкими ваҳдату ягонагии миллатҳои гуногуни дунё мебошад. Он унсури асосӣ ва нишондиҳандаи фархангу тамаддуни миллат буда, дар рушди давлатдории миллӣ низ нақши асосӣ мебозад.

Инсонигардонии ҷомеа шояд ба зудтар қабулу амалӣ гаштани Барномаи давлатии такмил ва омӯзиши забонҳои русию англисӣ, ки асоси онро ташаккули ҳаматарафаи шаҳрванди Тоҷикистон, хуб донистани забони модарӣ, азбар кардани забони русӣ ҳамчун забони муошират байни миллатҳо, инчунин забони англисӣ ба ҳайси забони васеъ паҳншудаи ҷомеаи ҷаҳонӣ ташкил менамояд, мусоидат кунад [1].

Барномаи таҳияшуда муҳимтарин ҷиҳатҳои такмили омӯзиши забонҳои русӣ ва англисиро дар марҳилаи кунунии инкишофи тамаддуни ҷаҳонӣ фаро гирифта, ҳадаф, вазифа ва маҷрои амалигардонии онро дар ҷараёни таълим, кафолатҳои давлатию иҷтимоии омӯзандагон ва кормандони муассисоти таълимӣ ва дигар муассисоти соҳаи маориф, таъминоти тахассусӣ, илмӣ, моддӣ-техникӣ ва молиявии Барнома, ҳамкориҳои байналхалқиро муайян менамояд.

Дар шароити рушди босуботи ҳамкориҳои байналмилалӣ ва ҳамгироии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷомеаи ҷаҳонӣ талабот ба мутахассисоне, ки забонҳои русӣ ва англисиро хуб медонанд ва қобиланд, ки аз ин забонҳо дар шароити муошират ҳаррӯза ва касбӣ самаранок истифода баранд, меафзояд. Бинобар ин андешидани чораҳои самарабахш барои такмили рушди минбаъдаи шаклу усулҳои таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ ҳамчун воситаи муҳими муошират байналмилалӣ ва байни миллатҳо зарур аст. Чораҳои мақсадноки андешидашуда метавонанд доираи имконоти истифодабарии амалӣ ва таҳияи методикаи муосири таълим, таҳия ва такмил додани маводи таълимӣ ва низомоти маҷмаавии технологии таълим, аз ҷумла мултимедиа, инчунин усулҳои худтаълимгирӣ ва худомӯзии фардиро тавсеа намоянд [5]. “Забон ойинаест, ки дар он симои пурҷилои миллат равшан инъикос мешавад ва мо бояд ба қадри ин нишонаи ҳастии миллатамон расем ва дар баробари ин, ба омӯзиши забонҳои русиву англисӣ ҳамчун забонҳои муошират байналмилалӣ эътибори аввалиндараҷа диҳем” [4].

Пешвои муаззами миллат ба ин масъалаи диққати махсус дода, дар яке аз суханрониҳои хеш қайд намуданд: «Зарур аст, ки барои боз ҳам баланд бардоштани сатҳу сифати таҳсилот, омода кардани кадрҳои баландихтисос, омӯхтани забони давлатӣ, таъриху фарҳанги бостонии халқи тоҷик, боло бурдани завқу рағбати хонандагон ба омӯзиши фанҳои риёзӣ, дақиқ, табиӣ, технологияҳои иттилоотӣ ва аз худ кардани забонҳои хориҷӣ, махсусан,забонҳои русиву англисӣ таваҷҷуҳи аввалиндараҷа зоҳир карда шавад». Вазъи имрӯзаи муносибат ба забон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои омӯзиши забонҳои хориҷӣ, бахусус, забонҳои русӣ ва англисӣ дар низоми муассисаҳои таҳсилоти олӣ шароити мусоид фароҳам овардааст. Омӯзиши забони русӣ чун забони муошират байни миллатҳо ва забони англисӣ ҳамчун забони хориҷии дар ҷаҳони муосир аз ҳама зиёд паҳншуда, инчунин, аз худ кардани нутқи намунавӣ бо ин забонҳо барои тарбияи шахсияти забондон, рушди сифатҳои маънавӣ ва қобилиятҳои эҷодии ӯ ва шинос шудан бо фарҳанги рус, англис ва ҷаҳон нақши пешбаранда дорад [3]. Дар замони муосир омӯзиши забонҳои хориҷӣ ба яке аз масъалаҳои муҳим табдил ёфта, донистани онҳо омили муваффақият ва пешравӣ арзёбӣ мегардад. Дар робита ба муҳиммият ва зарурати омӯзиши забонҳои хориҷӣ Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон эътибори ҷиддӣ дода, ҳамеша зимни суханрониҳо ва ироаи Паёмҳои солона ба Маҷлиси Олӣ дар робита ба ин мавзуъ таъкидҳои ҷиддӣ менамоянд [10].

«Барномаи давлатии такмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030”, ки тибқи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 августи соли 2019, № 438 қабул гардидааст, заминаи ҳуқуқӣ, иқтисодӣ ва

иҷтимоии такмили омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар муассисаҳои таълимӣ мебошад, ки мақсаду вазифа ва самтҳои татбиқи онро дар раванди таълиму тарбия, кафолати давлатӣ ба таълимгирандагон ва кормандони муассисаҳои таълимӣ, дигар муассисаҳои соҳаи маориф, илмӣ, таъминоти кадрӣ, моддӣ-техникӣ ва молиявии Барномаро дар ҳамкориҳои байналмилалӣ фаро мегирад. Вазъи имрӯзаи муносибат ба забон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои омӯзиши забони англисӣ дар низоми муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, миёнаи касбӣ ва олӣ шароити мусоид фароҳам овардааст. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон пайваста таъкид мекунанд, ки муносибати сиёсӣ ба забон, дар баробари забони тоҷикӣ ба дигар забонҳо низ ҳуқуқи фаъолияти баробарӣ фароҳам меорад ва имкон медиҳад, ки онҳо низ омӯхта шаванд.Дар муассиса оид ба амалисозии Барномаи мазкур дар Академияи ВКД нақша-чорабиниҳо тартиб дода шуда, ҳар як банди нақшаи чорабиниҳо таҳия гардида, иҷрои он таҳти назорат қарор дорад.

Вобаста бар ин бояд кайд намуд, ки забони русӣ аз бузургтарин ва машҳуртарин забонҳои дунё ба шумор рафта он яке аз шаш забони корияи Созмони Миллали Муттаҳид мебошад. Айни замон бештари корхонаҳои мамлакатҳои дунё, ки дар бозорҳои ҷаҳонӣ молу маҳсулотҳои худро ба фурӯш гузоштаанд, бегуфтугӯ бо забони русӣ нишондоду дастурамал доранд.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Дузабонӣ талаби ҷомеа аст // Мақолаи дастҷамъонаи устодони Институти педагогии шаҳри Хуҷанд. Ҳоло Донишгоҳи давлатии ба номи Бобоҷон Ғафуров// Газетаи «Муаллимон», 19 майи соли 1987.
2. Қарори Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҷашн гирифтани Рӯзи забон» // Ҷумҳурият, 16 июли соли 1994.
3. Маҷидов Ҳ. Забони адабии муосири тоҷик. –Душанбе, 2007; Назарзода С. Ташаккули истилоҳоти иҷтимоиву сиёсии забони тоҷикӣ дар садаи ХХ. Душанбе, 2004; М.Ҳ.Султон. Ташаккул ва такомули истилоҳоти илмии форсӣ-тоҷикӣ. Душанбе, 2000; Қосимова М.Н. Таърихи забони адабии тоҷик. Душанбе, 2003.
4. Номаи табрикии Президенти ҶТ Эмомалӣ Раҳмон ба муносибати Рӯзи забон // Ҷумҳурият, 24 июли соли 2003.
5. Раҳмон Э. Тоҷикон дар оинаи таърих. Китоби якум. Аз Ориён то Сомониён, Душанбе, 2002; Эмомалӣ Раҳмон. Тоҷикон дар оинаи таърих. Китоби дуюм. Аз Ориён то Сомониён, Душанбе, 2002; Эмомалӣ Раҳмон.Тоҷикон дар оинаи таърих. Китоби сеюм. Аз Ориён то Сомониён, Душанбе, Ирфон, 2006; Эмомалӣ Раҳмон. Нигоҳе ба таърих ва тамаддуни ориёӣ. Душанбе, Ирфон, 2006; Эмомалӣ Раҳмон. Забони миллат – ҳастии миллат. Китоби 1, Ба сӯйи пояндагӣ. Душанбе, Нашри якум 2016. Нашри дувум 2018; Эмомалӣ Раҳмон. Забони миллат – ҳастии миллат. Китоби 2, Замон ва забон. Душанбе, 2018.
6. Раҳмон Э. Забон яке аз сарчашмаҳои асосии истиқлолияти миллӣ ва омили муҳимми ташаккули миллат мебошад. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба муносибати рӯзи Забон, 21 июли соли 2007.
7. Саймиддинов Д. Вожашиносии забони форсии миёна. Душанбе, 2001; Саймиддинов Д. Вожаномаи феълҳои паҳлавӣ. Душанбе, Дониш, 1992; Саймиддинов Д. Фарҳанги ҳузворишҳои паҳлавӣ. Душанбе, 2008.
8. Суханронии Президенти ҶТ Эмомалӣ Раҳмон дар мулоқот бо зиёиёни мамлакат. // Ҷумҳурият, 25 марти соли 2004.

СОВРЕМЕННЫЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ ТАДЖИКИСТАНА

Таирова Ш.М.,
старший преподаватель кафедры английского языка Таджикского государственного университета права бизнеса и политики

В статье рассматриваются особенности процесса формирования межкультурной компетенции в системе образования Таджикистана. В настоящее время сфера образования страны переживает активные реформы, направленные на интеграцию в глобальное образовательное пространство и повышение качества подготовки кадров. Автор подчеркивает, что формирование готовности студентов к межкультурному общению в процессе преподавания иностранных языков является важнейшим компонентом современного педагогического образования. Отмечается необходимость применения интерактивных технологий в учебных программах, расширения международного сотрудничества и внедрения межкультурного подхода в образовательную практику.

Ключевые слова: *межкультурная компетенция, образовательная среда, Таджикистан, педагогическое образование, толерантность, глобализация.*

CONTEMPORARY ASPECTS OF DEVELOPING INTERCULTURAL COMPETENCE IN THE TAJIK EDUCATION SYSTEM

Tairova Sh.M.,
Senior Lecturer, English Language Department, Tajik State University of Law, Business and Politics

The article examines the specific features of developing intercultural competence within the education system of Tajikistan. At present, the country's educational sector is undergoing active reforms aimed at integrating into the global educational space and improving the quality of professional training. The author emphasizes that fostering students' readiness for intercultural communication in the process of foreign language instruction is a crucial component of modern pedagogical education. The study highlights the importance of incorporating interactive technologies into educational curricula, expanding international cooperation, and implementing an intercultural approach in educational practice.

Keywords*: intercultural competence, educational environment, Tajikistan, pedagogical education, tolerance, globalization.*

ҶАНБАҲОИ МУОСИРИ РУШДИ САЛОҲИЯТИ БАЙНИФАРҲАНГӢ ДАР НИЗОМИ МАОРИФИ ТОҶИКИСТОН

Таирова Ш.М.,
муаллими калони кафедраи забони англисӣ, Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, тиҷорат ва сиёсати Тоҷикистон

Ин мақола рушди салоҳияти байнифарҳангиро дар низоми маорифи Тоҷикистон баррасӣ мекунад. Низоми маорифи кишвар айни замон ислоҳоти фаъолеро анҷом медиҳад, ки барои ҳамгироӣ ба фазои таълимии ҷаҳонӣ ва беҳтар кардани сифати тайёр кардани кадрҳо равона шудаанд. Муаллиф таъкид мекунад, ки рушди омодагии донишҷӯён барои муошрати байнифарҳангӣ ҳангоми таълими забонҳои хориҷӣ ҷузъи муҳими таълими муосири омӯзгорӣ мебошад. Дар мақола зарурати истифодаи технологияҳои интерактивӣ дар барномаҳои таълимӣ, густариши ҳамкории байналмилалӣ ва ворид кардани равиши байнифарҳангӣ ба амалияи таълимӣ таъкид шудааст.

Калидвожаҳо: *салоҳияти байнифарҳангӣ, муҳити таълимӣ, Тоҷикистон, таълими омӯзгорон, таҳаммулпазирӣ, ҷаҳонишавӣ.*

Современная система образования Таджикистана находится в процессе постоянного обновления, ориентируясь на международные стандарты и приоритеты гуманизации, интернационализации и цифровизации. Одним из важнейших направлений этих реформ является формирование межкультурной компетенции как интегративного качества личности, включающего знания о других культурах, уважительное отношение к культурному разнообразию и умение строить эффективное взаимодействие в многонациональной среде. Межкультурная компетенция рассматривается современными исследователями как совокупность когнитивных, аффективных и поведенческих компонентов, способствующих успешной коммуникации между представителями различных культур. Как отмечает Г. Ф. Хайруллина, межкультурная компетенция формируется только в тех условиях, где обучение иностранному языку не ограничивается грамматикой и лексикой, а направлено на осознание культурных контекстов, ментальных моделей и ценностных различий и норм коммуникативного поведения носителей языка. В этом контексте особую роль приобретает иноязычное образование, ориентированное на диалог культур, развитие толерантности и способности к рефлексии собственных культурных установок. Изучение иностранного языка выступает не только как средство овладения коммуникативными навыками, но и как важный инструмент социализации личности, расширения мировоззрения обучающихся и их подготовки к профессиональной деятельности в условиях глобализирующегося общества. Следовательно, целенаправленное формирование межкультурной компетенции в образовательном процессе высшей школы Республики Таджикистан является необходимым условием повышения качества образования и интеграции национальной системы образования в мировое образовательное пространство.

В образовательных учреждениях Таджикистана постепенно укрепляется понимание того, что владение английским языком сегодня — это не только профессиональная необходимость, но и инструмент культурного взаимодействия. Однако анализ современного состояния показывает, что процесс формирования межкультурной компетенции сталкивается с рядом трудностей. К ним относятся недостаток учебных материалов, отражающих культурные реалии стран изучаемого языка, слабая языковая среда, ограниченные возможности для живого общения с носителями языка, а также низкий уровень мотивации у части студентов. Кроме того, многие преподаватели недостаточно подготовлены к интеграции межкультурного содержания в процесс обучения и продолжают использовать традиционные методики, не ориентированные на межкультурный диалог [1, с. 58].

Тем не менее, в последние годы наблюдаются положительные тенденции. Министерство образования и науки Республики Таджикистан внедряет новые стандарты

педагогического образования, включающие компетентностный подход и развитие личностных качеств, необходимых для работы в условиях культурного многообразия. Во многих вузах открываются языковые лаборатории и клубы межкультурного общения, организуются совместные онлайн-проекты со студентами из других стран, что способствует практическому формированию межкультурных навыков.

Педагогический потенциал межкультурного образования заключается в том, что оно не только повышает уровень языковой подготовки студентов, но и формирует у них толерантность, эмпатию и готовность к сотрудничеству. Особенно актуальным этот процесс становится для будущих учителей английского языка, которые должны выступать посредниками между культурами и моделировать ситуации межкультурного взаимодействия в аудитории. Эффективное развитие межкультурной компетенции требует комплексного подхода, включающего методическую подготовку преподавателей, развитие академической мобильности, внедрение цифровых техологий и проектных методов обучения.

Исследования показывают, что использование интерактивных форм обучения — таких как ролевые игры, симуляции межкультурных диалогов, анализ кейсов, межвузовские онлайн-конференции — значительно повышает уровень культурной осведомлённости студентов и развивает их способность к коммуникации в поликультурном обществе [4, с. 112]. В этом контексте важным является формирование позитивного отношения к культурному разнообразию и развитие критического мышления, позволяющего понимать причины культурных различий, а не воспринимать их как барьеры.

Следовательно, формирование межкультурной компетенции в образовательной среде Таджикистана представляет собой сложный, но необходимый процесс, от успешности которого во многом зависит качество будущих педагогических кадров. Важно, чтобы этот процесс поддерживался на государственном уровне через совершенствование программ подготовки учителей, организацию международных обменов и стажировок, а также создание цифровых платформ для межкультурного взаимодействия.

Таким образом, можно заключить, что развитие межкультурной компетенции является стратегическим направлением модернизации образования Таджикистана. Только сочетание национальных традиций и глобальных образовательных тенденций позволит воспитать поколение специалистов, способных эффективно работать в условиях культурного многообразия и продвигать идеалы взаимопонимания и мира между народами, активно участвуя в международном академическом и профессиональном сотрудничестве. Формирование межкультурной компетенции способствует развитию критического мышления, коммуникативной гибкости и социальной ответственности обучающихся, что особенно важно в условиях усиливающихся процессов глобализации и миграции. В этой связи система образования должна создавать благоприятные педагогические условия для диалога культур, внедрения инновационных методов обучения и использования цифровых технологий, направленных на расширение межкультурного опыта студентов. Тем самым межкультурная компетенция становится неотъемлемым компонентом профессиональной подготовки и важным фактором устойчивого развития общества и государства в целом.

Список использованной литературы:

1. Беннетт М. Межкультурная чувствительность: стадии развития и их значение. — Москва: Логос, 2017. — 212 с.

2. Мирзоев Ш. Б. Современные подходы к обучению английскому языку в вузах Таджикистана. — Душанбе: Маърифат, 2020. — 132 с.

3. Савельева Т. И. Межкультурная коммуникация в обучении иностранным языкам. — СПб.: Питер, 2018. — 240 с.

4. Саидова М. А. Формирование межкультурной компетенции студентов языковых факультетов. — Душанбе: Ирфон, 2021. — 156 с.

5. Хайруллина Г. Ф. Межкультурная компетенция в образовании: теория и практика. — Казань: Изд-во КФУ, 2019. — 184 с.

РОЛЬ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ

Почакалонова М.Б.,
ассистент кафедры английского языка Таджикского государственного университета права, политики и бизнеса

В статье рассматривается роль науки и образования в современном обществе в условиях глобальных социально-экономических и технологических изменений. Анализируются современные образовательные парадигмы, необходимость непрерывного образования и профессионального развития личности, а также трансформация традиционных моделей обучения. Особое внимание уделяется проблемам мотивации обучающихся, формированию ключевых компетенций и инициативности как важнейших факторов успешной социализации и профессиональной мобильности. В работе также затрагиваются актуальные проблемы системы образования Республики Таджикистан и пути их возможного решения.

Ключевые слова: *наука и образование, образовательная парадигма, непрерывное образование, профессиональная мобильность, учебная мотивация, инициативность, система образования.*

НАҚШИ ИЛМ ВА МАОРИФ ДАР ҶОМЕАИ МУОСИР

Почакалонова М.Б.,
ассистенти кафедраи забони англисӣ,
Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, сиёсат ва тиҷорати Тоҷикистон

Ин мақола нақши илм ва маорифро дар ҷомеаи муосир дар шароити тағйироти иҷтимоию иқтисодии ҷаҳонӣ ва технологӣ баррасӣ мекунад. Дар он парадигмаҳои муосири таълимӣ, ниёз ба таҳсилоти пайваста ва рушди касбӣ ва табдили моделҳои анъанавии таълим таҳлил карда мешаванд. Таваҷҷӯҳи махсус ба ангезаи донишҷӯён, рушди салоҳиятҳои калидӣ ва ташаббус ҳамчун омилҳои муҳим барои ҷомеасозии муваффақ ва ҳаракати касбӣ равона карда шудааст. Дар мақола инчунин масъалаҳои ҷорӣ дар низоми маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва роҳҳои ҳалли имконпазир баррасӣ шудаанд.

Калидвожаҳо: *илм ва маориф, парадигмаи таълимӣ, таҳсилоти пайваста, ҳаракати касбӣ, ангезаи академӣ, ташаббус, низоми маориф.*

THE ROLE OF SCIENCE AND EDUCATION IN MODERN SOCIETY

Pochakalonova M.B.,
Assistant, English Language Department,
Tajik State University of Law, Politics, and Business

The article examines the role of science and education in modern society under the conditions of global socio-economic and technological changes. Modern educational paradigms, the necessity of lifelong learning, and continuous professional development are analyzed. Special attention is paid to the transformation of traditional teaching models, students' motivation, the development of key competencies, and initiative as essential factors for successful socialization and professional mobility. The paper also addresses current challenges of the education system in the Republic of Tajikistan and outlines possible ways to overcome them.

Keywords: *science and education, educational paradigm, lifelong learning, professional mobility, learning motivation, initiative, education system.*

В современном мире возрастает значение образования и науки в создании конкурентоспособной экономики и формировании высоконравственной, интеллектуально развитой личности. Научно-образовательный потенциал является национальным достоянием, поскольку именно он формирует будущее общества [1, с. 15].

Современная парадигма образования предполагает переосмысление задач всей системы образования — как общего среднего, так и профессионального. Без такого переосмысления любые реформы и инновации будут носить заведомо бессистемный, локальный и фрагментарный характер. Можно с уверенностью утверждать, что новые тенденции в определении роли и характера развития системы образования носят глобальный, философский характер и совпадают не только на уровне европейских стран, но и всего мирового сообщества.

Очевидно, что технологические и информационные изменения в мире и в различных сферах человеческой деятельности происходят столь стремительно, что однажды полученное качественное образование уже не может служить гарантией эффективности дальнейшей профессиональной деятельности без систематического и непрерывного личностного и профессионального развития. Без постоянного обновления ранее приобретённых знаний и умений, без анализа текущей ситуации, отслеживания изменений в законодательстве и нормативных документах, регламентирующих деятельность организаций и специалистов, результаты труда могут быть признаны непрофессиональными. С этим непросто смириться тем, кто был сформирован в иной образовательной парадигме [5, с. 97].

В ряде профессий — таких, как юрист, экономист, бухгалтер и другие — данное положение очевидно: выпадение из профессиональной деятельности даже на один-два года приводит к осознанию бесперспективности завышенных карьерных ожиданий. Однако в некоторых профессиях, к которым, к сожалению, относится и педагогическая деятельность, эта истина пока ещё не воспринимается всеми как бесспорная.

Вторая сторона данного положения предполагает психологическую готовность личности к смене привычного вида деятельности в силу объективных и субъективных обстоятельств, которые могут возникнуть в жизни любого человека. Потеря работы или увольнение сегодня относятся к числу наиболее стрессовых жизненных ситуаций. Вместе с

тем мировая статистика свидетельствует о массовом характере подобных явлений. При развитой системе непрерывного образования и профессиональной переподготовки такие тенденции не должны представлять серьёзной угрозы ни для общества, ни для отдельной личности.

В традиционной модели обучения «хорошим» считался послушный и исполнительный ученик, безоговорочно выполняющий указания учителя. Однако условия современной жизни выдвигают на первый план инициативность, мобильность и готовность к решению нестандартных проблем. Очевидно, что инициативность необходимо не только поддерживать, но и целенаправленно формировать. Самостоятельность и ответственность за результаты собственных решений требуют согласованных усилий школы и семьи.

В области изучения иностранных языков уже давно сделан акцент на развитие коммуникативных умений в устной и письменной речи — как в рецептивном, так и в продуктивном аспектах. Тем не менее многие школьные предметы по-прежнему ориентированы преимущественно на передачу формальных знаний, а не на формирование практических навыков их применения. Нередко и предмет «иностранный язык» не свободен от этого недостатка: высокий процент механических тренировочных упражнений, заучивание тем и грамматических правил наизусть, преобладание репродуктивной деятельности над продуктивной по-прежнему остаются нормой.

Особенно ярко знаниецентричная модель проявляется в экзаменационных формах контроля, где от обучающихся требуется лишь воспроизведение большого объёма фактического материала. При этом умения анализировать, сравнивать, оценивать информацию, интерпретировать её и аргументировать собственную позицию остаются невостребованными. В реальной профессиональной деятельности важнее не объём запомненной информации, а умение находить её и эффективно применять для решения практических задач.

Безусловным достижением новых стандартов общего среднего образования является введение единых подходов к определению минимальных требований к уровню подготовки учащихся. В данных стандартах выделяются три ключевых компонента: знания; умения применять знания в учебной и реальной деятельности; владение способами познавательной деятельности.

Такой подход нередко вызывает затруднения у разработчиков учебных программ и учебников, однако именно он обеспечивает переход от механического усвоения разрозненных знаний к активной, личностно значимой деятельности обучающихся и способствует их академическому, творческому и духовному развитию.

Проблемы личного и социального характера возникают в жизни каждого человека. Психологическая неготовность к их решению, пассивная позиция и неспособность определить сущность проблемы переводят обычную жизненную ситуацию в разряд сложного личного или социального конфликта.

Одной из ключевых проблем современной системы образования является низкая учебная мотивация: школьникам становится скучно учиться. У одних детей мотивация не успевает сформироваться, у других — утрачивается со временем. При отсутствии устойчивой мотивации процесс обучения становится формальным и малоэффективным.

На развитие системы образования оказывают влияние многочисленные внешние факторы национального и регионального уровня: экономические, технологические, социальные, географические, культурные, языковые и политические [7, с. 88].

К числу наиболее острых проблем системы образования в Таджикистане относятся нехватка учителей в общеобразовательных учреждениях и низкий уровень заработной платы, вследствие чего выпускники вузов не стремятся работать в школах, а действующие педагоги покидают профессию. Серьёзное беспокойство вызывает также недостаточное количество школ, неудовлетворительное состояние части зданий, нехватка компьютерных классов и лабораторий.

В процессе учебного взаимодействия учитель способен моделировать широкий спектр проблемных ситуаций, формировать у обучающихся рефлексивные умения, связанные с анализом условий конкретных ситуаций, ролей, намерений, эмоций и возможных действий участников, а также использовать алгоритмы деятельности при решении типовых учебных задач.

На уровне решения базовых академических задач обучающийся должен уметь самостоятельно восполнять пробелы в знаниях, получать необходимые консультации, эффективно готовиться к контрольным мероприятиям, выбирать наиболее приемлемую форму обучения, готовить и проводить семинары и круглые столы.

Анализ проблем развития системы образования позволяет сделать вывод о необходимости целенаправленной коррекции поведенческих стереотипов в процессе обучения. Роль учителя и влияние его личности в этом процессе трудно переоценить. Эффективное воспитательное воздействие достигается не столько обсуждением морально-этических норм, сколько умением оперативно реагировать на реальные ситуации, создавать благоприятную атмосферу взаимодействия и демонстрировать готовность к конструктивному решению возникающих проблем.

Список использованной литературы:

1. Андреев В. И. Педагогика высшей школы. — Казань: Центр инновационных технологий, 2013. — 500 с.

2. Байденко В. И. Компетенции в профессиональном образовании. — М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2006. — 210 с.

3. Зимняя И. А. Ключевые компетенции — новая парадигма результата образования. — М.: Просвещение, 2004. — 240 с.

4. Кларин М. В. Инновации в обучении. — М.: Педагогика, 2015. — 320 с.

5. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. — М.: Политиздат, 2005. — 352 с.

6. Пассов Е. И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. — М.: Просвещение, 2010. — 280 с.

7. Равен Дж. Компетентность в современном обществе. — М.: Когито-Центр, 2002. — 396 с.

НАҚШИ ОМӮЗГОР ДАР ТАТБИҚИ ҲАДАФМАНДОНАИ САЛОҲИЯТҲОИ КОММУНИКАТСИОНӢ

Рачабова Н.И.,
магистранти курси 2-юми ихтисоси 1-02.03.06,
Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон
ashurova.n@mail.ru

Мақолаи мазкур ба нақши омӯзгори ҷавон дар рушди салоҳиятҳои коммуникатсионӣ дар омӯзиши забонҳои хориҷӣ бахшида шудааст. Муаллиф бо такя ба сиёсати маорифпарваронаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ва таҳқиқоти олимони ватанӣ, зарурати баланд бардоштани маҳорати касбӣ ва фарҳангии омӯзгоронро дар татбиқи самараноки салоҳияти коммуникатсионӣ нишон медиҳад. Дар натиҷа, омӯзгори ҷавон бояд на танҳо донандаи фан, балки ташаккулдиҳандаи шахсияти донишҷӯ ва муҳити фаъоли забонӣ бошад.

Калидвожаҳо: *Нақши омӯзгор, рушди салоҳиятҳои коммуникатсионӣ, забонҳои хориҷӣ, маориф, таҳқиқот, усулҳои анъанавӣ, муошират.*

HE ROLE OF THE TEACHER IN THE TARGETED IMPLEMENTATION OF COMMUNICATION COMPETENCES

Rajabova N.I.,
2nd year master's student,
specialty 1-02.03.06, Tajik State University of Law, Business and Politics
ashurova.n@mail.ru

This article is devoted to the role of young teachers in the development of communicative competence in foreign language teaching. Relying on the educational policy of the Founder of Peace and National Unity – Leader of the Nation, President of the Republic of Tajikistan, His Excellency Emomali Rahmon, as well as on the research of national scholars, the author emphasizes the necessity of improving teachers' professional and cultural competence for the effective implementation of communicative competence. As a result, a young teacher should be not only a subject specialist, but also a facilitator of students' personal development and a creator of an active language-learning environment.

Keywords: *teacher's role, development of communicative competence, foreign languages, education, research, traditional methods, communication.*

РОЛЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ В ЦЕЛЕВОМ ПРИМЕНЕНИИ КОММУНИКАЦИОННЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ

Раджабова Н.И.,
2 курс магистратуры, специальности 1-02.03.06,
Таджикский государственный университет права, бизнеса и политикие
ashurova.n@mail.ru

Данная статья посвящена роли молодого преподавателя в развитии коммуникативных компетенций при изучении иностранных языков. На основе образовательной политики Основателя Мира и Национальном Единства – Лидера Нации, Президента Республики Таджикистан, достопочтенного Эмомали Рахмона, и исследований отечественных ученых автор показывает необходимость повышения профессионально-культурной компетентности преподавателей в эффективном применении коммуникативных компетенций. В результате молодой преподаватель должен быть не только экспертом в предметной области, но и формирователем личности ученика и активной языковой средой.

Ключевые слова: *роль учителя, развитие коммуникативных навыков, иностранные языки, образование, исследования, традиционные методы, коммуникация.*

Дар шароити муосири таълими забонҳои хориҷӣ, ки омӯзиш аз қолабҳои анъанавӣ ба равишҳои интерактивӣ ва шахсиятгаро мегузарад, зарурати истифодаи усулҳое ба миён меояд, ки на танҳо дониши луғавию грамматикӣ, балки салоҳияти воқеии муошират донишҷӯёнро ташаккул диҳанд. Дар ин замина, омӯзгор ҳамчун шахсияти асосии таълиму тарбия ва муҳаррики равандҳои омӯзишӣ, на танҳо нақши роҳнамо ва манбаъи дониш, балки ҳамчун ташкилкунанда ва тадбиққунандаи салоҳияти коммуникатсионӣ зоҳир мегардад.

Салоҳияти коммуникатсионӣ дар муҳити таълимӣ ҳамчун қобилияти донишҷӯ барои ба таври муассир ва маънибор баён кардани андеша, эҳсос ва мақсад тавассути воситаҳои забонӣ, дар асоси шароити иҷтимоӣ ва фарҳангии гуфтор, арзёбӣ мегардад. Ин салоҳият, ки ҳамзамон заминаи асосии муваффақияти шахс дар муҳити касбӣ ва иҷтимоӣ маҳсуб меёбад, аз унсурҳои асосии дигар низ иборат аст: *салоҳияти луғавӣ ва грамматикӣ, салоҳияти дискурсивӣ, салоҳияти социолингвистӣ ва стратегӣ,* ки ҳар кадом дар муколамаи ҳаётӣ аҳамияти хос доранд. [1,с. 46].

Омӯзгор дар татбиқи ин салоҳият бояд усулҳо ва равишҳое ба кор барад, ки муҳити муоширатро дар синф барқарор созанд ва донишҷӯро ба фаъолияти фаъоли забонӣ равона намоянд. Усулҳои фаъолсозии нутқи шифоҳӣ, вазифаҳои амалӣ, муколамаҳои мавзӯӣ, нақшофарӣ, истифодаи маводҳои аслӣ, саҳнаҳои ҳаётӣ ва лоиҳаҳои гурӯҳӣ метавонанд ҳамчун воситаҳои муассир дар ин самт хизмат кунанд. Омӯзгор бояд тавонад ҳар дарсро ба марҳилае табдил диҳад, ки донишҷӯ на танҳо калимаву қолабҳои забониро азхуд намояд, балки онҳоро дар вазъиятҳои иҷтимоӣ-амалӣ татбиқ кунад.

Дар давлати соҳибистиқлоли Тоҷикистон, маориф ва тарбияи насли наврасу ҷавон ҳамеша дар меҳвари сиёсати хирадмандонаи Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қарор дошта, яке аз самтҳои афзалиятноки давлатдорӣ маҳсуб меёбад. Пешвои муаззами миллат мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ҳар як суханронӣ, мулоқот бо омӯзгорон, донишҷӯён ва аҳли маориф пайваста таъкид менамоянд, ки насли нав бояд соҳиби дониш, касбу ҳунар ва маърифати баланди ахлоқиву шаҳрвандӣ бошад. Ин андеша на танҳо шиори рамзӣ, балки роҳнамои амалӣ барои омӯзгорони ҷавон аст, ки дар остонаи фаъолият қарор доранд. Омӯзгори ҷавон бояд бо такия ба ин арзишҳо дарк намояд, ки рисолати ӯ танҳо омӯзонидани грамматика ё луғат нест, балки ташаккули шахсияти мукаммал, ватандӯст ва дорои салоҳиятҳои забонӣ ва иҷтимоӣ мебошад.

Дар замони ҷаҳонишавӣ ва рақобати зеҳнӣ, омӯзгорон бояд бо донишҳои муосир, технологияҳои иттилоотӣ ва равишҳои нави педагогӣ мусаллаҳ бошанд. Пешвои миллат пайваста таъкид менамоянд, ки “ҷавонони мо бояд ба илму дониш, забономӯзӣ ва фанноварихои замонавӣ бештар рӯ оранд”, ки ин дар навбати худ масъулияти омӯзгорро дар роҳнамоии насл дучанд меорад. Омӯзгорони ҷавон бояд дар асоси талаботи Роҳбари давлат дар фаъолиятҳои худ ба се самти асосӣ такя кунанд:

1. **Баланд бардоштани сатҳи касбӣ ва дониши методӣ**, ки тавассути омӯзиши пайвастаи равишҳои нави таълим ва истифодаи технологияи муосир таъмин мегардад.
2. **Тарбияи ҳисси ифтихори миллӣ ва худшиносии фарҳангӣ**, ки онро метавон тавассути мисолҳо аз таърих, адабиёт ва фарҳанги миллӣ ба донишҷӯён интиқол дод.
3. **Ташвиқи донишҷӯён ба забономӯзӣ ва муошират фарҳангӣ**, ки хидмат ба таҳкими нуфузи давлат ва дарки мавқеи он дар арсаи байналмилалӣ мебошад.

Олимони варзидаи ватанӣ, чун М. Мирзозода ва Ш. Зокирова дар таҳқиқоти худ таъкид менамоянд, ки татбиқи самараноки салоҳиятҳои коммуникатсионӣ, дар навбати аввал, аз қобилияти омӯзгор дар ташкили муҳити зиндаи муошират ва корбасти усулҳои замонавии таълим вобаста аст. Онҳо бар он назаранд, ки танҳо тавассути робитаи самимӣ ва фаъолгардонии нутқи шифоҳии донишҷӯён, имкони воқеии ташаккули малакаҳои коммуникатсионӣ фароҳам меояд. Омӯзгор бояд бо чашми дил ба талаботи замона ва зарурати муҳити фарҳангиву иҷтимоии забон назар афканад ва барои ҳар як донишҷӯ на танҳо муаллим, балки мураббӣ ва илҳомбахш бошад. [4,с. 18].

Бо дарназардошти тағйироти муҳими равишҳои омӯзишӣ дар заминаи истифодаи стандарти таҳсилот ва барномаҳои таҳсилии мутамарказ ба салоҳият, нақши омӯзгор аз як интиқолдиҳандаи дониш ба як тадбиққунандаи стратегияи рушди шахсият ва маҳорат табдил ёфтааст. Ӯ бояд тавонад салоҳиятро чун ҳадафи таълим дарк кунад ва татбиқи онро ба таври ҳадафманд бо раванди таълим ҳамоҳанг созад. Аз ин рӯ, омӯзгор ҳам бояд дорои салоҳияти касбии баланд ва ҳам маҳорати методӣ ва равоншиносӣ бошад, то ки имкони татбиқи фаъол ва созандаи равиши коммуникатсионӣ фароҳам гардад.

Илова бар ин, омӯзгор бояд ба нозукиҳои фарҳангӣ ва иҷтимоии забони омӯзишӣ ошно бошад, то ки донишҷӯён тавонанд на танҳо луғаву грамматика, балки қоидаҳои муошират мувофиқ ба заминаи фарҳангии забонро низ дарк намоянд. Маҳз ин муносибат, ки омӯзгорро ҳамчун пул байни забон ва фарҳанг, байни дониш ва амал қарор медиҳад, метавонад таҳкурсии воқеии рушди салоҳияти коммуникатсионии донишҷӯён гардад.

Татбиқи ҳадафмандонаи салоҳиятҳои коммуникатсионӣ дар муҳити таълими забонҳои хориҷӣ, махсусан дар зинаи олии таҳсилот, на танҳо аз муҳтавои барнома ва воситаҳои омӯзишӣ вобаста аст, балки пеш аз ҳама, аз нақш, салоҳият ва завқи методии худи омӯзгор сарчашма мегирад. Омӯзгори ҷавон дар ин раванд вазифадор аст, ки на танҳо нақши интиқолдиҳандаи дониш, балки ташаккулдиҳандаи муҳити зиндаи муоширатро бар ӯҳда гирад. Ҳадаф аз омӯзиши забони хориҷӣ танҳо аз худ кардани вожаву қоида нест, балки то ба дараҷае расонидани донишҷӯ аст, ки ӯ тавонад бидуни маҳдудият дар муҳити фарҳангии нав ба таври озод, мақсаднок ва фаъолона муошират кунад. Барои ин, омӯзгор бояд муҳити интерактивӣ ва ҷолиби омӯзишро эҷод намояд, ки дар он донишҷӯён аз мубоҳиса, нақшофарӣ, кори гурӯҳӣ ва дигар шаклҳои муоширати зинда истифода баранд.

Дар сатҳи методӣ, омӯзгорони ҷавон бояд аз усулҳое истифода баранд, ки ба эҳтиёҷот ва қобилиятҳои донишҷӯён мутобиқат дошта бошанд, яъне равишҳои интерактивӣ, лоиҳавӣ, вазифаҳои иҷтимоӣ ва нақшофариро дар маркази фаъолиятҳои таълимӣ қарор диҳанд. Аз ҷумла, истифодаи манобеи аслии забонӣ, монанди *матнҳои адабӣ, видеоҳое бо забони аслӣ, мусоҳибаҳо ва муҳокимаҳо*, муҳити таълимиро табдил ба платформаи ҳаётӣ ва воқеии муошират месозад. Омӯзгори ҷавон бояд ин усулҳоро бо муҳтавои фарҳангии муосир муттаҳид намуда, донишҷӯёнро на танҳо ба омӯхтани забон, балки ба дарки ҷаҳонбинӣ ва рафтори муоширатии забондорони аслӣ ҷалб намояд.

Дар ин раванд, омӯзгор бояд тавассути роҳҳои зеҳнӣ ва амалии омӯзиш – аз қабили таҳлили *контекст, истифодаи иқтибосҳои фарҳангӣ, муқоисаи шаклҳои муошират* дар забонҳои гуногун ва ташкили муҳити озоди ифодаи шахсӣ – ба шогирдон имконият диҳад, ки фикрҳои худро ба таври дақиқ, босалоҳият ва муассир баён намоянд. Масъалаи рушди малакаҳои муоширати шифоҳӣ, фаҳмиши шунавоӣ, навиштани академикӣ ва ҳифзи услуби муошират бояд ба таври мақсаднок тавассути фаъолиятҳои мушаххаси коммуникатсионӣ ҳидоят шавад.

Ҳамзамон, омӯзгори ҷавон бояд қобилияти рефлексия ва таҳлили ҳам дарс ва ҳам фаъолияти забонӣ дошта бошад, то доиман сатҳи дарс ва муносибати худ бо донишҷӯро арзёбӣ карда, онро мутобиқ ба талаботи муҳити таълимӣ ва ҷараёни омӯзиш такмил диҳад. Дар ин замина, истифодаи арзёбиҳои формативӣ, фикру мулоҳизаи шогирдон, портфолио ва худбаҳодиҳӣ воситаи муассири таҳкими малакаҳои салоҳиятӣ мегардад.

Бо назардошти он ки забон воситаи муошират аст, омӯзгор бояд тавонад ҳамзамон нақши роҳбалад, ҳамсуҳбат ва ташаккулдиҳандаи ҷаҳонбинӣ ва фарҳанги муоширатро иҷро кунад. Танҳо дар сурати муносибати амиқу ҳадафманд ба раванди омӯзиш, омӯзгори ҷавон метавонад заминаи воқеии рушди салоҳиятҳои коммуникатсионии донишҷӯёнро фароҳам оварад.

Бо такя ба сиёсат ва ҳидоятҳои Пешвои миллат, омӯзгори ҷавон бояд ҳидоятгар ва илҳомбахши донишҷӯён бошад, ки дар қалбҳо шуълаи дониш, ватандорӣ ва ахлоқи покро фурӯзон месозад. Танҳо дар партави сиёсати маорифпарваронаи Роҳбари давлат ва амалисозии он дар сатҳи синфу дарс, мо метавонем наслеро тарбия намоем, ки забонро на танҳо ҳамчун воситаи гуфтор, балки ҳамчун воситаи сохтани ҷомеаи мутараққӣ истифода мебарад.

Руйхати адабиёти истифодашуда:

1. Зокирова Ш. Усулҳои нави таълим ва рушди малакаҳои муоширатӣ дар муҳити таълимӣ // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – 2021. – № 3. – С. 33–37.
2. Жуковский В. Формирование коммуникативной компетенции у младших школьников: методика и практика // Современное образование. – 2022. – № 2. – С. 45–49.
3. Қобилова М. Формирование коммуникативной компетентности учителя начальных классов //Маҷаллаи байналмилалии педагогӣ. – 2023. – № 1(15). – С. 63–67.
4. Муйдинова И.К. Муҳиммияти қобилияти коммуникативӣ дар таълими забони хориҷӣ // Маҷаллаи омӯзиши Аврупои Ғарбӣ. – 2023. – №. 4(12). – Р. 78–82.
5. Мирзозода М. Нақши омӯзгор дар ташаккули салоҳиятҳои коммуникатсионӣ // Маориф ва фарҳанг. – 2022. – № 1. – С. 17–21.

ТАЪЛИМОТИ ХАТТӢ ҲАМЧУН ОМИЛИ РУШДИ САЛОҲИЯТҲОИ МУОШИРАТӢ ДАР МУҲИТИ ҒАЙРИТАХАССУСӢ

Раҳмонова Д.О.,
магистранти соли 2-юми ихтисоси 1-02.03.06,
Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон
rahmonovadilnozakhon@gmail.com

Мақолаи мазкур ба нақши таълимоти хаттӣ дар рушди салоҳиятҳои коммуникатсионӣ дар омӯзиши забонҳои хориҷӣ, бахусус дар муҳити ғайритахассусӣ, равона шудааст. Муаллиф таъкид мекунад, ки таълими навиштан на танҳо омӯзиши грамматика ва луғат, балки тавоноии баён ва дарки матнҳоро дар бар мегирад. Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва рушди технология, таълимоти хаттӣ ҳамчун василаи муҳими муошират ва эҷоди фикри хаттӣ хизмат мекунад.

Калидвожаҳо: *Салоҳияти коммуникатсионӣ, таълимоти хаттӣ, забонҳои хориҷӣ, муошрати хаттӣ, фарҳангӣ, муҳити ғайритахассусӣ.*

WRITING AS A FACTOR FOR DEVELOPING COMMUNICATION COMPETENCES IN A NON-SPECIAL ENVIRONMENT

Rahmonova D.A.,
2nd year master's student, specialty 1-02.03.06, Tajik State University of Law, Business and Politics
rahmonovadilnozakhon@gmail.com

This article focuses on the role of writing instruction in the development of communicative competence in foreign language learning, particularly in a non-specialized educational context. The author emphasizes that teaching writing involves not only the acquisition of grammar and vocabulary, but also the ability to express ideas clearly and comprehend written texts. In the context of globalization and rapid technological development, writing instruction serves as an essential means of communication and the formation of written thinking.

Keywords: *communicative competence, writing instruction, foreign languages, written communication, cultural aspects, non-specialized environment.*

ОБУЧЕНИЕ ПИСЬМУ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ КОММУНИКАТИВНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ В НЕСПЕЦИАЛИЗИРОВАННОЙ СРЕДЕ

Рахмонова Д.А.,
2 курс магистратуры, специальность 1-02.03.06, Таджикский государственный университет права, бизнеса и политики
rahmonovadildnozakhon@gmail.com

В данной статье рассматривается роль обучения письму в развитии коммуникативных компетенций при изучении иностранного языка, особенно в неспециализированной среде. Автор подчеркивает, что обучение письму включает в себя не только изучение грамматики и лексики, но и умение выражать и понимать тексты. В условиях глобализации и технологического развития обучение письму служит важным средством коммуникации и формирования письменной мысли. Ключевые слова: Коммуникативная компетенция, обучение письму, иностранные языки, письменная коммуникация, культурная, непрофессиональная среда.

Дар дунёи муосир, ки таҳаввулоти технологӣ ва ҷаҳонишавӣ қариб ҳар соҳаи ҳаётро таҳти таъсир қарор додааст, нақши иртибот ва воситаҳои маърифатӣ ба таври чашмрас рушд ёфтааст. Яке аз шаклҳои муҳим ва асосии иртибот дар ҷомеа — иртиботи хаттӣ мебошад, ки ба воситаи он одамон андешаҳо ва ҳиссиёти худро ба шакли тасвирӣ ва мувозӣ баён менамоянд. Таълимоти хаттӣ ҳамчун воситаи муҳим барои таълими забони хориҷӣ ва ташаккули салохиятҳои коммуникатсионӣ, бахусус дар муҳити таҳсили ғайритахассусӣ, аҳамияти беандоза дорад.

Ташаккул ва рушди салоҳиятҳои муоширатӣ дар таълимоти хаттӣ, ки дар он на танҳо донишҳои грамматикӣ ва лексикӣ, балки қобилияти баён ва фаҳмидани матнҳо дар шакли дуруст ва муассир мавриди назар аст, як вазифаи муҳими таълимии омӯзгорон ва донишҷӯён мебошад. Барои ба мақсад расидан, омӯзгорон ва педагогҳо бояд роҳҳои самаранокро барои ташаккул додани кӯшишҳои хаттӣ ва эҷодии навиштани матнҳои дуруст ва мувофиқ равона намоянд.

Равандҳои таълимии муосир ва методологияи педагогӣ дар ташаккул ва рушди салохиятҳои хаттӣ нақши асосӣ доранд. Омӯзиш ва ташаккул додани малакаҳои хаттӣ дар мутахассисони забонҳои хориҷӣ танҳо ба омӯзиши қоидаҳои грамматикӣ ва лексикӣ маҳдуд намешавад. Балки, барои донишҷӯён муҳим аст, ки онҳо тарзи дуруст ва муассири истифодаи забонро дар доираи маъноӣ ва иҷтимоии матнҳо меомӯзанд. Малакаҳои навиштан ва таҳия кардани матнҳои дуруст ва фаҳмо, ки метавонад ба шароити мухталифи иҷтимоии муосир мувофиқ шаванд, барои ҳар як шахс дар раванди таълим муҳим мебошанд.

Педагогикаи муосир бо истифода аз усулҳои рангин ва пурмазмун кӯшиш мекунад, ки донишҷӯён на танҳо қоидаҳои хаттӣ, балки шеваи дуруст истифода кардани забон дар муҳити иҷтимоии муосир ва дар контексти фарҳангии гуногунро низ омӯзонанд. Ба ин маънӣ, таълимоти хаттӣ на танҳо барои боз кардани дурустии грамматикӣ, балки барои баёни контекстуалӣ ва фарҳангии маънӣ муҳим аст. Ҳамин тариқ, қобилияти навиштани матнҳо ва азнавсозии фикрҳо дар шаклҳои дуруст ва мувофиқ, ки бо хусусиятҳои ҷамъи фарҳангӣ ва иҷтимоии муҳити ҷаҳонӣ мутобиқ бошад, барои донишҷӯён аҳамияти махсус дорад.

Бо рушди технологиҳои иттилоотию коммуникатсионӣ, равандҳои таълимӣ ва педагогӣ барои ташаккул ва рушди салохиятҳои хаттӣ ба тарзи нави бештар самаранок ва мутобиқ табдил ёфтааст. Дар шароити муосир, воситаҳои электронӣ, платформаҳои таълимии интернетӣ ва барномаҳое, ки барои таҳияи матнҳои пурмазмун ва пурмуҳтаво кӯмак мерасонанд, метавонанд таъсири амиқ ба сифати таълим ва ташаккул додани салохиятҳои хаттӣ дошта бошанд.

Таълимоти хаттӣ на танҳо як воситаи муошират мебошад, балки ҳамчун воситаи рушди фикрӣ, эҷодӣ ва баёнӣ низ хизмат мекунад. Дар раванди омӯзиш, на танҳо омӯхтани қоидаҳои грамматикӣ, балки ташаккул ва қабули хислатҳои эҷодӣ дар навиштан, таҳияи матнҳои нав ва тасвирӣ нақши асосӣ мебозад.

Ба таври куллӣ, равандҳои ташаккул ва рушди салохиятҳои хаттӣ дар таълимоти забонҳои хориҷӣ ва ғайритахассусӣ ба як шабакаи амалӣ ва педагогӣ табдил ёфтаанд, ки дар он маҳорати навиштани матн, баёни фикр ва эҳсосоти шахсӣ дар муҳити таълимӣ аҳамияти калон пайдо мекунад. Барои ба ҳадафҳои дуруст расидан, омӯзгорон бояд ба такмили методологияҳои таълимӣ ва истифодаи стратегиҳои муосир барои ташаккул ва такмили салохиятҳои хаттӣ диққат диҳанд.

Ҳамчунин, ёдовар шудан лозим аст, ки ҳамчун як воситаи муҳими омӯзиш, таълимот дар соҳаи хаттӣ на танҳо ба масъалаҳои грамматикӣ ва лексикӣ, балки ба рушди малакаҳои шинохти фарҳангии матн ва навиштани пурмазмун дар муҳити глобалӣ ва дар муҳити фарҳангҳои гуногун таҳти таъсир қарор мегирад. Ташаккул ва такмили салохиятҳои хаттӣ дар ҷомеаи муосир барои донишҷӯён имконият медиҳад, ки бо тарзи дуруст ва самаранок ба мақсадҳои иртиботи дарозмуддат ва таъсиррасон дар ҳама ҷабҳаҳои ҳаёти касбӣ ва шахсӣ расанд.

Вақтҳои охир, пажӯҳишҳои педагогӣ ва методологӣ нишон медиҳанд, ки ташаккул ва рушди салохиятҳои коммуникатсионӣ, бахусус дар таълимоти хаттӣ, мақсади асосии омӯзиши

забонҳои хориҷӣ дар давраи муосир гардидааст. Ба вижа, дар таълимоти муосир, ки ба забонҳои хориҷӣ ва методологияи таълимӣ такя мекунад, на танҳо дастовардҳои назариявӣ, балки амалҳои барномавӣ ва технологӣ низ дар ташаккул ва рушд додани қобилиятҳои хаттӣ нақши ҳалкунанда мебозанд.

Олимони тоҷик дар соҳаи педагогика, махсусан М. Султонов ва Ш. Ҳоҷиев, дар мақолаҳои худ ба таҳқиқи равандҳои ташаккул ва рушди салоҳиятҳои коммуникатсионӣ дар таълими хаттӣ таваҷҷуҳи хосса зоҳир намудаанд. М. Султонов дар мақолаи «Методологияи таҳқиқи салоҳиятҳои коммуникатсионӣ дар таълим» (Душанбе: «Табиат», 2013) ба таҳлили усулҳои методологии омӯзиши салоҳиятҳои коммуникатсионӣ дар раванди таълимӣ мепардозад. Вай таъкид мекунад, ки барои рушди салоҳиятҳои коммуникатсионӣ дар муҳити таълимӣ, омӯзгорон бояд қобилиятҳои муоширатии худро такмил диҳанд ва муҳити таълимиро барои рушди ин салоҳиятҳо мусоид созанд. [5,с. 59].

Ш. Ҳоҷиев дар мақолаи «Проблемаи коммуникатсия дар таълимоти хаттӣ» (Душанбе: «Илм», 2011) ба таҳқиқи масъалаҳои марбут ба коммуникатсия дар раванди таълими хаттӣ мепардозад. Вай ба зарурати таҳияи стратегияи муассир барои беҳтар кардани равандҳои коммуникатсионӣ дар муҳити таълимӣ таъкид мекунад, ки ин ба беҳтар шудани фаҳмиши хонандагон ва омӯзгорон мусоидат мекунад. [6,с. 111].

Ҳар ду олимон ба аҳамияти рушди салоҳиятҳои коммуникатсионӣ дар таълим таъкид намуда, ба омӯзгорон тавсия медиҳанд, ки барои беҳтар кардани равандҳои таълимӣ ва рушди қобилиятҳои коммуникатсионӣ, муҳити таълимиро мувофиқи талаботи замони муосир созмон диҳанд.

Навоварии педагогӣ ва усулҳои муосири таълимиро дар таълимоти хаттӣ метавон дар шаклҳои гуногун татбиқ намуд. Яке аз усулҳои асосии навоварӣ дар ин равандҳо истифодаи *технологиҳои иттилоотию коммуникатсионӣ* мебошад. Ин амалия на танҳо муҳити таълимро ҷолиб мекунад, балки ба донишҷӯён имконият медиҳад, ки малакаҳои хаттӣ ва коммуникатсионӣ, аз ҷумла таҳия ва таҳрири матнҳо дар шакли электронӣ, бештар равон ва самарабахш ба амал оранд. Аз ҷумла, яке аз усулҳои муҳим ва навоварона истифодаи барномаҳое мебошад, ки донишҷӯёнро дар таҳрири навиштаҷот ва таҳия кардани матнҳои аниматикӣ кӯмак мекунад. Масалан, платформаҳои Moodle ва Google Classroom метавонанд барои таҳрири матнҳо ва пешниҳод кардани мавод барои баҳодиҳӣ кӯмак расонанд. Ба ибораи дигар, технологияҳои муосир ва барномаҳои таҳриротии автоматикӣ ба донишҷӯён имкон медиҳанд, ки хатогиҳои худ ва дигаронро муҳокима ва таҳлил намуда, малакаҳои хаттӣ ва коммуникативии худро пеш баранд.

Истифодаи усулҳои интерактивии таълимӣ инчунин дар ташаккул ва рушди салохиятҳои хаттӣ аҳамияти калон дорад. Технологияҳои муосир имкон медиҳанд, ки дар як муҳити таълимии динамикӣ донишҷӯён ба беҳтар кардани навиштаҷоти худ тавассути муҳокима ва таҳлил бо якдигар шеносо шаванд. Барои ин, муҳим аст, ки барои омӯзиш усулҳои креативӣ ва эҷодӣ интихоб шаванд, ки донишҷӯёнро на танҳо барои омӯхтани асноди грамматикӣ, балки барои таҳрири матнҳо дар шакли баён ва ба муҳтавои дуруст расонидан мусоидат кунанд.

Вазифаи дигаре, ки дар ташаккул ва рушди салохиятҳои коммуникатсионӣ муҳим аст, раванди таълим дар асоси таҳлил ва таҳқиқи матнҳои байналмилалӣ мебошад. Аз ин рӯ, барои беҳтар фаҳмидани контекстҳои гуногуни фарҳангӣ ва таърихии матнҳо, омӯзиши онҳо бо истифодаи забонҳои хориҷӣ ва контекстуалӣ ба донишҷӯён кӯмак мерасонад, ки мафҳуми дурустро ва маъниҳои матнро дуруст дарк кунанд. Дар ин ҷода, омӯзиши матнҳо аз манобеи

байналмилалӣ ва дастрасии ба таълифоти фарҳангӣ метавонад кӯмак кунад, ки донишҷӯён дар муҳити фарҳангии гуногун шеваро барои фаҳмидани маънӣ ба таври дуруст пайдо кунанд.

Ҳамзамон, зарур аст, ки омӯзиш дар соҳаи хаттӣ ба таври шахсӣ танзим шавад. Ба ҳар як донишҷӯ бо таваҷҷӯҳ ба хосиятҳои индивидуалии онҳо бояд шеваҳои таълимӣ мувофиқ шавад. Масалан, барои донишҷӯёне, ки дар равандҳои эҷодӣ ва шахсӣ маҳорат доранд, ба онҳо бояд вазифаҳо дода шаванд, ки ба шеваи шод ва креативи навиштан кӯмак кунанд. Баръакс, барои донишҷӯён, ки бештар ба таҳлил ва набарди аниматикӣ таваҷҷӯҳ доранд, таҳрири грамматикӣ ва таҳлилҳои муҳтавои дуруст муҳим аст.

Ниҳоят, ба назар мерасад, ки равандҳои таълимии хаттӣ бояд ба шеваи дуруст ва самарабахш равона шаванд, ки дар онҳо истифодаи усулҳои илмию педагогии муосир ва технологӣ имкон медиҳад, ки донишҷӯён ба амалҳои хаттӣ ва коммуникатсионӣ омодагии беҳтар дошта бошанд. Ин кор барои рушди шахсият ва қобилиятҳои хаттӣ кӯмак мерасонад, ки дар муҳити глобалӣ ва муосир бо шеваи дуруст ва аниматикӣ баён шавад.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Гутерман, Ю. Воситаҳо ва усулҳои муосири коммуникатсионӣ дар соҳаи маориф / Ю. Гутерман. – Москва: Академия, 2006. – С. 45–58.

2.Калинин, Ю.Н. Теория и методика преподавания письма в условиях информационного общества / Ю.Н. Калинин. – Санкт-Петербург: Издательство Речь, 2012. – С. 22–38.

3. Махмутов, В.Г. Педагогика и коммуникативные технологии в обучении / В.Г. Махмутов. – Москва: Академический проект, 2010. – С. 100–110.

4. Петрова, Л.В. Педагогика письма: от традиций к инновациям / Л.В. Петрова. – Москва: Педагогика, 2019. – С. 75–83.

5. Султонов, М. Методологияи таҳқиқи салоҳиятҳои коммуникатсионӣ дар таълим / М. Султонов. – Душанбе: Табиат, 2013. – С. 55–65.

6. Ҳоҷиев, Ш. Проблемаи коммуникатсия дар таълимоти хаттӣ / Ш. Ҳоҷиев. – Душанбе: Илм, 2011. – С. 100–115.

Мундариҷа

ПЕШГУФТОР 10

1. ***Аҳрорӣ Г.У.*** **- ЗАБОН – ВОСИТАИ МУОШИРАТ ВА ҲАМКОРИҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ 16**
2. ***Исмаилова М.О.*** **- TAJIKISTAN LANGUAGE POLICY, CHALLENGES AND SOLUTIONS 20**
3. ***Файзиева С. А.*** **- ПОВЫШЕНИЕ КАЧЕСТВА ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО С ПОМОЩЬЮ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА 24**
4. ***Ризоева П.С.*** **- ИСТОКИ И РАЗВИТИЕ АМЕРИКАНСКОЙ ДЕТСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ: ИСТОРИЧЕСКИЙ КОНТЕКСТ С КОЛОНИЗАЦИИ ДО XX ВЕКА 28**
5. ***Муродова З.С.*** **- LEARNING FOREIGN LANGUAGES IN THE MODERN WORLD: NEW METHODS OF TEACHING 33**
6. ***Мақсудов У.О.*** **- CONTEMPORARY APPROACHES TO LANGUAGE INSTRUCTION IN SPECIALIZED UNIVERSITIES 36**

БАХШИ 1:
МУАММОҲОИ МУОСИРИ ИЛМИ ФИЛОЛОГИЯ, САМТҲОИ НАВИ ТАҲҚИҚОТ ДАР ЗАБОНШИНОСӢ ВА АДАБИЁТШИНОСӢ

7. ***Исмаилова М.О.*** **- РОЛЬ ПРОИЗВЕДЕНИЙ РУДАКИ В РАЗВИТИИ ШКОЛЫ РОМАНТИЗМА В ГЕРМАНИИ 45**
8. ***Насриддинова М.М.*** **- ИССЛЕДОВАНИЕ ИНДИЙСКИХ СКАЗОК В СВЕТЕ ПЕХЛЕВИЙСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ И ТВОРЧЕСТВА ГЕНРИХА ГЕЙНЕ 51**
9. ***Давлятова Ч.А.*** **- О РАЗНОВИДНОСТЯХ ЛЕКСИЧЕСКИХ ОМОНИМОВ В СОВРЕМЕННОМ ТАДЖИКСКОМ ЯЗЫКЕ 55**
10. ***Мирзоҷонова М.Қ., Абдуллоева А.А.*** **- СЕМАНТИКАИ ШАКЛ ВА МАЪНОҲОИ КАЛИМАҲО ДАР ЗАБОНҲОИ ТОҶИКӢ ВА АНГЛИСӢ 63**
11. ***Насриддинова М.М., Сидикова Г.Н.*** **- ФРАЗЕОЛОГИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА И ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА АНГЛИЙСКИХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ: ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЙ АСПЕКТ 67**
12. ***Анварова М.Н.*** **- МЕРОСИ ГАРОНБАҲОИ РАШИДУДДИНИ ВАТВОТ 73**
13. ***Ҳакимова М.М.*** **- ТАҲЛИЛИ МУҚОИСАВИИ СОХТОРИ ҶУМЛАИ МУРАККАБ ДАР ЗАБОНҲОИ АНГЛИСӢ ВА ТОҶИКӢ 82**
14. ***Саидзода М.Б.*** **- СОХТИ МОРФОЛОГИИ АНТРОПОНИМҲОИ “ТОҶИКОН ДАР ОИНАИ ТАЪРИХ. АЗ ОРИЁН ТО СОМОНИЁН”-И ЭМОМАЛӢ РАҲМОН 87**
15. ***Рашидова Д.А.*** **- САТИРИЧЕСКИЙ АСПЕКТ МАКАМЫ И ЕГО СОВРЕМЕННАЯ АКТУАЛЬНОСТЬ 93**

16.*Даминзода М.З.* - УСУЛНОМАИ.Ҳ.СУЛТОН ҲАМЧУН АБЗОРИ ТАҲҚИҚИ УСУЛҲОИ ТАШАККУЛИ ИСТИЛОҲОТИ СОҲАВИИ ЗАБОНИ ТОҶИКӢ 97
17.*Ҳомидиён Ҳ.К.* - САБАБҲОИ ГУСТАРИШИ ЗАБОНИ АРАБӢ ДАР ЭРОНЗАМИН 102
18.*Азизова З.Ш.* - ВИЖАГИҲОИ МУҚОИСАВИИ ҲИССАҲОИ НОМУСТАҚИЛИ НУТҚ ДАР ТАРКИБИ ЗАРБУЛМАСАЛ ВА МАҚОЛҲОИ АНГЛИСӢ ВА ТОҶИКӢ 109
19.*Анварова М.Н.* - THE ROLE OF «LATAIF AL-AMSAL» RASHIDUDDIN VATVAT IN THE DEVELOPMENT OF PAREMIOLOGICAL DICTIONARIES IN THE PERSIAN-TAJIK LITERATURE 115
20.*Маҷидова Д.И.* - МУҚОИСАИ СОХТОРӢ ВА СЕМАНТИКИИ КАТЕГОРИЯҲОИ ФЕЪЛӢ ДАР ЗАБОНҲОИ АНГЛИСӢ ВА ТОҶИКӢ 122
21.*Анварова М.Н.* - THE ROLE OF «LATAIF AL-AMSAL» RASHIDUDDIN VATVAT IN THE DEVELOPMENT OF PAREMIOLOGICAL DICTIONARIES IN THE PERSIAN-TAJIK LITERATURE 126
22.*Азизова З.Ш., Раҷабова Н.Р.* - ПОНЯТИЕ И СТРУКТУРА ФОНЕТИЧЕСКОГО СТРОЯ 132
23.*Раджабова Н.Р.* - ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЭЛЕКТРОННЫХ РЕСУРСОВ В ИЗУЧЕНИЕ ИННОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ 138
24.*Сидиқова М.А.*- PHONOLOGICAL AWARENESS AND PHONICS: CORE PILLARS OF MTSS WHILE ADDRESSING READING DIFFICULTIES 143
25.*Нематуллоева М.Н., Умарова М.М.* - ПЕШОЯНДҲОИ ТЕМПОРАЛӢ ВА ГУРӮҲБАНДИИ ОНҲО 150
26.*Азизова З.Ш., Марофиева М.М.* - К ВОПРОСУ ОБ УПОТРЕБЛЕНИИ ГЛАГОЛАХ В ПОСЛОВИЦАХ И ПОГОВОРКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА 156
27.*Хусравбекова Б.Д.* - ТИПОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ВЫРАЖЕНИЯ ЭМОЦИЙ В НЕМЕЦКОМ И ТАДЖИКСКОМ ЯЗЫКАХ 159
28.*Лутфияи Абдулмумин* - ГИДРОНИМИЯИ «БОХТАР» 164
29.*Таирова Ш.М.* - МОДАЛЬНЫЕ ГЛАГОЛЫ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА И СПОСОБЫ ВЫРАЖЕНИЯ МОДАЛЬНОСТИ ЧЕРЕЗ ЭКВИВАЛЕНТЫ 171
30.*Одинаева Х.* - АНТРОПОНИМҲОИ ФОРСӢ-ТОҶИКИИ «БОХТАР» 175
31.*Ҳамидова Н.А.* - МАТН ЧУН ОМИЛИ ТАДҚИҚОТИИ ЛИНГВИСТӢ 180
32.*Абдуҷалилова Х.* - ПОНЯТИЕ ВВОДНЫХ КОНСТРУКЦИЙ В ХУДОЖЕСТВЕННОЙ И ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЫ МИРА 185

33.*Курбонзода З.А.* - АНТРОПОНИМҲОИ ЯҲУДИИ «УФУҚҲОИ ИСТИҚЛОЛ»-И ЭМОМАЛӢ РАҲМОН 191
34.*Мухсинзода М.* - ПРОБЛЕМА РАЗГРАНИЧЕНИЯ ИСТИНЫ-ПРАВДЫ, ИСКРЕННОСТИ И ЛЖИ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ КОНЦЕПТУАЛЬНОМ КОНТИНУУМЕ 197
35.*Джалолова Н.М.* - ТРУДНОСТИ ПЕРЕВОДА БЕЗЭКВИВАЛЕНТНОЙ ЛЕКСИКА С АНГЛИЙСКОГО НА РУССКИЙ ЯЗЫК..... 202
36.*Ғаниева Х.С.* - ИБНИ ҲИНДУ – ШОИР, НАВИСАНДА ВА ДОНИШМАНДИ МАШҲУРИ АДАБИЁТИ АРАБИЗАБОНИ ФОРСУ ТОҶИК ДАР АСРҲОИ IX-X 206
37.*Болтубоева Р.М.* - СУФФИКСҲОИ АГЕНТИВИИ ЗАБОНҲОИ АНГЛИСӢ ВА ТОҶИКӢ 213
38.*Маҳмудова Ф.Ф.* - ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ЭКСПРЕССИВНОСТИ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ТЕКСТЕ 219
39.*Марофиева М.М.* - НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ЗООНИМНОЙ ЛЕКСИКИ В РУССКОМ, АНГЛИЙСКОМ И ТАДЖИКСКОМ ЯЗЫКАХ..... 224
40.*Халифаева.Ш.А.* - ТАРТИБ ВА СОХТИ ҶУМЛАҲОИ ТАСДИҚӢ ВА ИНКОРӢ ДАР ЗАБОНИ АНГЛИСӢ. 227
41.*Шарипова М.А.* - КОРПУСНЫЙ ПОДХОД К ИЗУЧЕНИЮ ЛИНГВИСТИКИ 231
42.*Шамсиева Г.Т.* - СЕМАНТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ В ГЕРМАНСКОЙ ГРУППЕ ЯЗЫКОВ. 236
43.*Мақсадзода З.М.* - ИСТОРИЧЕСКИЕ ИЗМЕНЕНИЯ В ФОНЕТИЧЕСКОМ СТРОЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА 241

БАХШИ 2:
ЗЕҲНИ СУНЪӢ, ЗАБОН ВА НАҚШИ ЗЕҲНИ СУНЪӢ ДАР ТАҲҚИҚИ ЗАБОН ВА ТАРҶУМА

44.*Холшехова С. А.* - ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ ИНОЯЗЫЧНОЙ ЛЕКСИКИ В ОБУЧЕНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО 246
45.*Саидходжаева М.Н.* - ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ НА ЗАНЯТИЯХ РУССКОГО ЯЗЫКА ПРИ СОВРЕМЕННЫХ МЕТОДАХ ПРЕПОДАВАНИЯ 250
46.*Ҷалолова Ф.А.* - НАҚШИ ЗЕҲНИ СУНЪӢ ДАР РУШДИ ИЛМУ ФАРҲАНГ 254
47.*Салимова Н.А.* - ТРУДНОСТИ И ОШИБКИ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА И СПОСОБЫ ЗАЩИТЫ ОТ НИХ 258
48.*Азизова З.Ш., Калонова М.Я.* - THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN MODERN LINGUISTIC RESEARCH: OPPORTUNIES AND LIMITATIONS..... 264

49.*Ашрапова М.К.* - ТРУДНОСТИ ИЗУЧЕНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА В УСЛОВИЯХ НЕРУССКОЙ СРЕДЫ 267
50.*Раупова К.О.* - ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В ОБРАЗОВАНИИ И ОБУЧЕНИИ 273
51.*Сулаймонов А.Э.* - МНОГОЯЗЫЧНЫЕ МОДЕЛИ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА И ПРОБЛЕМА ЯЗЫКОВОГО НЕРАВЕНСТВА В ЭПОХУ БОЛЬШИХ ДАННЫХ 278
52.*Ошурбекова Г.О.* - INTEGRATING ARTIFICIAL INTELLIGENCE (AI) IN THE ENGLISH CLASS 282
53.*Саидова Г.* - THE IMPACT OF WEB 2.0 TECHNOLOGIES ON THE EVOLUTION AND PRACTICE OF WRITTEN TRANSLATION: OPPORTUNITIES AND CHALLENGES 286
54.*Саидова Г.* - THE INTERSECTION OF WRITTEN TRANSLATION AND WEB 2.0 TECHNOLOGIES 290
55.*Зарифов С.С.* - ЗЕҲНИ СУНЪӢ: ПАЙДОИШ, РАВАНДҲО ВА НАТИҶАҲОИ РУШДИ ОН 295
56.*Махсудзода Х. А.* - ЗЕҲНИ СУНЪӢ ВА ОМӮЗИШИ ВИЖАГИҲОИ ФАРҲАНГИИ ВОҲИДҲОИ ЗАБОНӢ: НАҚШИ МУАЛЛИМ ДАР РАВАНДИ ОМӮЗИШИ ЗАБОН 300
57.*Ҳомидҷонова М.Ҳ.* - НАҚШИ «ЗЕҲНИ СУНЪӢ» ДАР ТАРҶУМАИ МАТНИ АДАБӢ 304
58.*Махсудзода Х. А.* - АРЗЁБИИ САМАРАНОКИИ ЗЕҲНИ СУНЪӢ ҲАМЧУН ВОСИТАИ ЁРИРАСОН ДАР АЗХУДКУНИИ ЗАБОНҲОИ ХОРИҶӢ 310

БАХШИ 3:
ОМӮЗИШИ ЗАБОНҲОИ ХОРИҶӢ ДАР ҶАҲОНИ МУОСИР, МЕТОДИКАИ НАВИ ТАЪЛИМИ ЗАБОНҲОИ ХОРИҶӢ

59.*Калонова М.Я.* - МЕТОД ОБУЧЕНИЯ ЭКСКУРСИИ И ПУТИ ИХ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ 316
60.*Юсупова М.И., Ибрагимова М.Д.* - АСОСҲОИ НАЗАРИЯВӢ ВА АМАЛИИ ИСТИФОДАИ ТРЕНИНГ ДАР ОМӮЗИШ 322
61.*Усмонова М.Н., Ибрагимова М.Д.* - РОҲУ УСУЛҲОИ МУОСИРИ ТАЪЛИМИ ЛУҒАТИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ БО ИСТИФОДА АЗ ВОСИТАҲОИ МУЛТИМЕДИЯВӢ 327
62.*Солиев З. Т.* - ФОРМИРОВАНИЕ АНАЛИТИЧЕСКИХ И КРИТИКО-РЕФЛЕКСИВНЫХ УМЕНИЙ НА ЗАНЯТИЯХ ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ 331
63.*Мақсудова С.* - ИСТИФОДАБАРИИ УСУЛҲОИ МУОСИРИ ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ ДАР МАКТАБҲОИ ОЛӢ 335
64.*Абдувоҳидова М.А.* - МУШКИЛОТИ ОМӮЗИШИ ЗАБОНИ ХОРИҶӢ ДАР МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ ОЛӢ 339

65.*Хоҷаева М.Х.* - ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ И ТЕХНОЛОГИИ В ОБУЧЕНИИ СТУДЕНТОВ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ. 343
66.*Пулотова З.Ҷ.* - МЕТОДИКАҲОИ ИННОВАТСИОНИИ ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ ДАР НИЗОМИ ТАҲСИЛОТИ МУОСИР 347
67.*Ҷалолова Н.М.* - ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНОГО МЕТОДА В ПРЕПОДАВАНИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА 352
68.*Абдураҳмонова М.А.* - ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА 356
69.*Шарипова М.А.* - ВЛИЯНИЕ ДВУЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ НА КОГНИТИВНОЕ РАЗВИТИЕ СТУДЕНТОВ 361
70.*Ҳоҷибоева Ф.Д., Аҳророва Ш.Д.* - АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ В ТУРИСТИЧЕСКОЙ СФЕРЕ 365
71.*Бобоева Д.* - РАЗВИТИЕ «РЕЧЕВОГО ЭТИКЕТА » НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА 369
72.*Ҳусейнова М.С.* - САМОКОНТРОЛЬ ПОВЕДЕНИЯ СТУДЕНТОВ В УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ НА УРОКАХ РУССОГО ЯЗЫКА 375
73.*Рахимова Д.К.* - ВЛАДЕНИЕ КОММУНИКАТИВНЫМИ НАВЫКАМИ В ПРЕПОДАВАНИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В ТАДЖИКСКИХ ШКОЛАХ 380

БАХШИ 4:
ЗАБОН ВА РОБИТАҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ, ЗАБОН ҲАМЧУН ВОСИТАИ ДИПЛОМАТИЯ ВА ҲАМКОРИИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ

74.*Каюмов А.А.* - ГЛОБАЛИЗАЦИЯ И РОЛЬ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В ЛИНГВИСТИЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ 388
75.*Солиев З.Т.* - КОММУНИКАТИВНАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ: ПОНЯТИЕ, СУЩНОСТЬ И СТРУКТУРА 393
76.*Ҳомидҷонова М.Ҳ.* - ЗАБОН - РУКНИ МУҲИМИ РУШДИ ТАКОМУЛИ ИСТИҚЛОЛИ ТОҶИКИСТОН 397
77.*Мамаҷонова М.М.* - ЗАБОН – РУКНИ МУҲИМИ РУШДИ ТАКОМУЛИ ИСТИҚЛОЛИ ТОҶИКИСТОН 406
78.*Таирова Ш.М.* - СОВРЕМЕННЫЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ ТАДЖИКИСТАНА 410
79.*Почакалнова М.Б.* - РОЛЬ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ 413
80.*Рачабова Н.И.* - НАҚШИ ОМӮЗГОР ДАР ТАТБИҚИ ҲАДАФМАНДОНАИ САЛОҲИЯТҲОИ КОММУНИКАТСИОНӢ 416

81.*Раҳмонова Д.О.* - ТАЪЛИМОТИ ХАТТӢ ҲАМЧУН ОМИЛИ РУШДИ САЛОҲИЯТҲОИ МУОШИРАТӢ ДАР МУҲИТИ ҒАЙРИТАХАССУСӢ..... 420

МУАММОҲОИ МУОСИРИ ФИЛОЛОГӢ ДАР ГУСТАРИШЁБИИ ЗЕҲНИ СУНЪӢ ВА НАҚШИ ОМӮЗИШИ ЗАБОНҲОИ ХОРИҶӢ ДАР ТАҲКИМИ РОБИТАҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ

МАҶМУАИ МАҚОЛАҲОИ КОНФЕРЕНСИЯИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ ИЛМӢ-АМАЛӢ

16-январи соли 2026

Муҳаррири матн: **Азизова З.Ш.**

Муҳаррири техникӣ: **Панфилова М.В.**

Ба матбаа 14.01.2026с супорида шуд. Қоғази офсет. Ба чоп имзо шуд 14.01.2026с. Андозаи 60х84 1/16. Ҷузъи чопӣ 27,5. Ҳуруфи Times New Roman. Супориши № 5. Теъдод 100 нусха

Матбааи Парки технологии ДИС ДДТТ
Хиёбони Исмоили Сомонӣ 169.